

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SKAANES OVERGANG
FRA
DANMARK TIL SVERIGE

FØRSTE DEL

KNUD FABRICIUS

SKAANES OVERGANG

FRA

DANMARK TIL SVERIGE

STUDIER OVER

NATIONALITETSSKIFTET I DE SKAANSKE LANDSKABER I DE NÆRMESTE
SLÆGTLED EFTER BRØMSEBRO- OG ROSKILDEFREDENE

FØRSTE DEL

(1645—1660)

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF DET FINNESKE LEGAT OG
DEN HJELMSTJERNE-ROSENKRONESKE STIFTELSE

KØBENHAVN 1906

I KOMMISSION HOS GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

REPROGRAFISK GENUDGIVET OG FORLAGT AF
SELSKABET FOR UDGIVELSE AF KILDER TIL DANSK HISTORIE
KØBENHAVN

1972

GENOPTRYKT MED STØTTE AF
STATENS HUMANISTISKE FORSKNINGSRAD

ISBN

87 7500 812 2 (vol. 1-2)

AFFOTOGRAFERET EFTER ORIGINALUDGAVEN OG GENOPTRYKT
I OFFSET PÅ SPECIAL-TRYKKERIET, VIBORG

1972

FORORD

Efter at jeg fra mine første Studenteraar havde beskæftiget mig med Tanken om en Gang at trænge dybere ind i Nationalitetsskiftets Historie i Skaane, frembød der sig en bestemt Lejlighed til at tage Emnet op, da Universitetet blandt sine Prisopgaver for 1901—1902 udsatte: „En Fremstilling af Nationalitetsskiftet i de skaanske Landskaber i de nærmeste Slægtled efter 1658“. Dette Emne var kun flygtigt behandlet i vor Litteratur (Schiern, Ottosen), og heller ikke blandt Nabolandets Historikere havde nogen gjort det til Genstand for en samlet Fremstilling. Allerede under min Besvarelse af Prisopgaven fik jeg imidlertid Lejlighed til at gøre selvstændige Studier i de skaanske Arkiver og det danske Rigsarkiv, og dette blev i langt højere Grad Tilfældet, da jeg senere, fra Decbr. 1903, med Understøttelse af det Lassonske Rejsestipendium og det Fosseske Legat kunde tage fast Ophold i Sverige i to Aar, navnlig i Lund og Stockholm. Som et første Resultat af dette Arbejde foreligger nu her to Dele, som omfatte Forsvenskningens Historie fra Brømsebro- og Roskildefredene til Skaanske Krigs Udbrud 1676. Hele Værket, til hvis følgende Dele jeg allerede har foretaget betydelige Indsamlinger af Stof, vil kunne foreligge afsluttet i 2—3 Aar og ialt omfatte 4—5 Smaabind.

Mit Arbejde, som maatte foretages paa meget forskellige Steder og uden egentlige Foregangsmænd, er blevet lettet betydeligt ved den Imødekommenhed og Venlighed, som er ble-

ven vist mig fra de forskelligste Sider i Danmark og Sverige. Jeg er Embedsmændene ved det danske og svenske Rigsarkiv, ved Landsarkivet i Lund, Malmö Rådhusarkiv og Göta Hof-rätts Arkiv samt Bibliotekerne i København, Lund, Linköping og Stockholm megen Tak skyldig. Navnlig gælder dette d'Hrr. Oberstløjtnant Hirsch, Universitetsbibliotekarien C. af Peterssens, Amanuenserne A. Malm og S. Bring, Landsarkivarien L. Weibull, Advokatfiskalen C. M. Ericsson, Arkivarerne P. Sondén og S. Bergh. Ligeledes maa jeg takke Ejerne af forskellige Privatarkiver, som redebont ere blevne stillede til min Disposition, navnlig d'Hrr. Grev C. Beck-Friis til Börringekloster og Öfverstekammarjunkaren Friherre C. C-son Bonde til Eriksberg. Derimod er det desværre ikke lykkedes mig at faa Adgang til de af Ebbe Ulfelds Papirer, som forefindes i Privateje i Skaane.

Til Udgivelsen af Delene I—II er der ydet mig en Understøttelse af det Finneske Legat og den Hjelmstjerne-Rosenkroneske Stiftelse, hvorfor jeg frembærer min ærbødige Tak.

Et Gennemsyn af Manuskriptet og en Korrekturlæsning skyldes min Ven, Assistent N. B. Hiort.

Wien, 2. August 1906.

Forf.

INDHOLD

	Side
Indledning	3

Første Del.

Fra Freden i Brømsebro til Freden i København.

I. Kap.: Halland fra Brømsebrofreden til Krigens Ud- brud 1657.....	19
II. Kap.: Skaane før Roskildefreden	36
III. Kap.: Mellem Krigene.	
a) Hyldingen	51
b) Den svenske Told	68
IV. Kap.: Svensk Regering under den anden Krig med Danmark.....	85
V. Kap.: Malmøsammensværgelsen	98
VI. Kap.: Snaphanebevægelsen 1658—60.....	131
VII. Kap.: Karl Gustafs Død og Freden til København ...	151

Noter og Anmærkninger.

INDLEDNING

INDLEDNING

Nation og Folk.

I Almindelighed skildres Forholdet til Slesvig og til vor sydlige Nabo som Hovednerven i Danmarks ydre Historie i de forløbne Aarhundreder. Selv om det maa indrømmes, at dette Synspunkt ikke er uden Berettigelse, tør man næppe paastaa, at Vendepunktet i vor Historie skyldes Tabet af dette Grænse-land. Det er Skaanes Tab, som fører Norges med sig, da dette Rige nu var bleven berøvet den lettere Forbindelse over Land med Danmark; Norges atter Sønderjyllands. Naar dette Emne hidtil ikke er bleven taget op til Behandling, er Aarsagen vistnok, at man i høj, maaske for høj, Grad har haft Blikket aabent for de Vanskeligheder, som ere forbundne med en saadan Undersøgelse. Først og fremmest synes den til Grundlag at fordre en moderne og udførlig Skaanes Historie, som vilde kunne give os et Billede af Nationalitetsskiftet i politisk Henseende.¹⁾ Tillige kræver den efter den almindelige Mening saadanne sproglige Forudsætninger, som de færreste Historikere ere i Besiddelse af. Selv om en nøjere Undersøgelse vil vise, at dette sidste i nogen Grad beror paa en Misforstaaelse af Opgavens Karakter, kan det ikke bestrides, at Manglen paa gode historiske Forarbejder gør sig stærkt gældende. Den som giver sig ind paa alsidigt at skildre Nationalitetsskiftet i de skaanske Landskaber, maa være forberedt paa, at Særundersøgelser i Løbet af kortere Tid kan overflødiggøre adskillige af hans Kapitler. Han maa slaa sig til Taals med at have vakt Opmærksomhed og Interesse for et betydningsfuldt Problem og samtidigt haabe, at i det mindste Grundlinjerne i hans Resultater ville blive staaende nogenlunde urokkede.

Skaanes Tab, ikke paa Valpladsen, men, som vi nu vilde sige, i den stille Kamp fra Gaard til Gaard, fra Hus til Hus, er Genstanden for de følgende Undersøgelser. Om vi imidlertid ere berettigede til at anvende Ordet Kamp for det 17de Aarhundredes Vedkommende, d. v. s. om vi staa over for en bevidst Stræben efter at bevare den gamle danske Kultur og modarbejde den nye svenske, vil først kunne fremgaa af selve Studiet, men det er ingeniunde givet paa Forhaand. Derimod maa vi straks i Begyndelsen fastslaa, hvad vi nu som da ville forstaa ved et Nationalitetsskifte; med andre Ord, stræbe at naa til en Definition af Ordene „Nationalitet“ og „Nation“.

En Undersøgelse af, hvorledes Ordet Nation har ændret Betydning i Tidernes Løb, synes her at være paa sin Plads. I *den klassiske Oldtid* betegner „natio“ en stor Menneskeskare med et vist fælles Præg og Udspring fra en fælles Stamfader; Romerne jævntilte det med Ordet „gens“ eller tale om forskellige „nationes“ (Stammer) inden for Germanernes „gens“. I Modsætning hertil betegnes det i Staten forenede Folk ved Ordet „populus“ (Senatus populusque Romanus). Særlig klart kommer Forstaaelsen af de to Begreber frem hos Grækerne, skønt disse ikke have Navne derfor; *Platon* hævder, at Hellenere aldrig bør lægge helleniske Stater i Trældom eller have helleniske Slaver. Han vil ikke ligefrem forbyde Krig, men Hellenerne maa kun kives „som de, der have til Hensigt en Dag at blive forsonede“. Thi „den helleniske Race (τὸ Ἑλληνικὸν γένος) er forenet ved Blods- og Slægtskabsbaand, men er afvigende fra og fremmed for Barbarerne“. Det er fælles Afstamning, Religion, Sprog og Kultur, som er afgørende for *Platon*. Modsætningen hertil er den Skildring af den specifikke athenæiske Folkekarakter, som kommer for Dagen i *Perikles' Tale*, saaledes som den er overleveret hos *Thukydid*. I hans Øjne er den athenæiske Stat en Skole for Hellas, og Athenæeren er den Mand, som ikke blot er „dygtig i mange Slags Fag“, men ogsaa „forstaar at skikke sig med Ynde og Finhed i alle Slags Forhold“; altsaa den harmoniske Personlighed, hos hvem „Ord og Gerning staa i skøn Ligevægt“. Saaledes er Statslivet i Stand til at udvikle nye Egenskaber hos

den Del af Nationen, som forenes ved Statsbaandet og bliver til et Folk.²⁾

Oldtiden var dog ikke synderlig gunstig for Udviklingen af Nationer til Folk, og man har med Rette søgt Aarsagen hertil i den manglende Ligevægtspolitik, som atter var begrundet paa, at Folkene ikke udviklede sig samtidigt, men efter hverandre. Efter Kartagos Undergang havde saaledes Romerne i Vesten kun at gøre med Nationer paa et mere eller mindre højt Kulturtrin, ikke med virkelige Folk (Gallerne). Men heller ikke det nationale Baand var synderlig stærkt. En Forandring medfører *Folkevandringen*. Kirkefaderen Salvian fremhæver i Modsætning til den indbyrdes Kiv hos Romerne Samfølelsen inden for Barbarstammerne navnlig begrundet paa Troskaben over for den fælles Konge. I de nye Folkevandringsstater, hvor sejrige Germanere levede Side om Side med undervungne Romere, fik denne Følelse en mere almindelig Betydning og gav efter Kejsertidens Kosmopolitisme de forskellige Dele af det tidligere romerske Rige deres Særpræg.

Typisk for *Middelalderen* er dog netop dens kosmopolitiske Præg; en tysk Ridder følte sig mere beslægtet med en spansk Standsfælle end med en tysk Bonde. Heller ikke i Opfattelsen af Begrebet „Nation“ fandt der nogen Udvikling Sted. En Forandring heri kan allerede spores fra Aar 1200 (Walther v. d. Vogelweide), og henimod Slutningen af Middelalderen var ikke alene Modsætningen mellem de forskellige Nationer stærkere udviklet, men Bevidstheden herom begyndte ogsaa at gøre sig stærkere gældende (Luther). Dog bliver denne Bevidsthed ikke saa dybtgaaende, at man ledes ind paa teoretiske Undersøgelser af Begrebet, og ved de reformatoriske Bevægelser Nord for Alperne svækkedes Interessen for et saa jordisk Fænomen som Nationen, lige som Renaissancen i Italien ved sin Uddannelse af Personligheden var en lidet gunstig Jordbund for Udviklingen af en bevidst Patriotisme.³⁾

Interessen for Undersøgelser af Begrebet Nation er i Virkeligheden af moderne Datum, og for en stor Del fremkommen som en Reaktion mod det 18de Aarhundredes Kosmopolitisme.

Først i det *19de Aarhundrede* kom det nationale Spørgsmaal for Alvor til sin Ret, og Begreberne Nation og Folk un-

derkastedes en ivrig Drøftelse. Tillige vaagner Interessen for Problemet: Nationens Opstaaen, mere og mere. Fuldt udviklet kommer den ældre Opfattelse, som bygger direkte paa Oldtidens Mening, til Orde hos Statsretslæreren *Bluntschli*, der med stærk Sympati havde fulgt den tyske Enhedsstræben i 1848. *Bluntschli* skelner mellem Nation og Folk; det første er et Kultur-, det sidste et Statsbegreb, men begge ere de historiske Dannelser, som stadigt ændres og udvikles. Ved Nation forstaar han „eine culturverwandte Stammesgenossenschaft, welche sich verbunden fühlt (o: er sig *bevidst*) und von den übrigen Massen als Fremden sich unterscheidet“. Eller, som *Bluntschli* ved en anden Lejlighed definerer det: Nation er „die *erblich* gewordene Geistes-, Gemüts- und Rassegemeinschaft“. Men kun det i Staten organiserede Folk er en Retsperson. Det er en Fordel for Folket, hvis det er opstaaet paa nationalt Grundlag, om dette end ikke i *Bluntschli*s Øjne er saa nødvendigt, som det var for Oldtidens Forfattere. I et senere Skrift kommer han ogsaa ind paa at berøre Forholdet mellem national Bevidsthed og Nationalfølelse og viser, at deres Vækst ikke altid følges, men at de ubevidste Kræfter virke stærkere i Nationernes Ungdom.⁴⁾

Bluntschli maa siges at betegne den nationalliberale Opfattelse af Spørgsmaalet, den Opfattelse, som herskede ubestridt til *Bismarcks* Tid. Hovedvægten lagdes paa Sproget som Nationens Karakteristikon, og man tillagde det ogsaa den væsentligste Medvirkning ved dens Dannelse. Man betonede Nationernes Ret til at danne selvstændige Stater, for saa vidt de besad den fornødne „sittliche Kraft“ dertil, men man advarede samtidigt mod at glemme det højere humane for det nationale Princip.

Bökh bestemmer Familie- og Omgangssproget som „Mordersmaalet“; i Modsætning hertil havde han ikke megen Sympati eller Interesse for Skrift- og Rigssproget. *Bökh* er vistnok tillige den eneste udenlandske Forfatter, som har haft Blik for det skaanske Sprogproblem. Han opfatter Nordens Beboere som een Nation, der har frembragt to Skriftsprog, Dansk og Svensk, som atter ere blevne til Rigssprog (*Landessprachen*), medens den nationale Sprogenhed dog er bevaret ved den gradvise Overgang mellem Dialekterne. „Die Einwohner von Schonen können sich jetzt . . . zur herrschenden schwedischen

Landessprache rechnen, obwohl ihr Volksdialekt nicht aufgehört hat der Übergang zu ihrer frühern Landes- und Stammsprache, der dänischen, zu sein“.⁵⁾

Den Bluntschli-Bökhske Opfattelse af Problemet Nation—Folk herskede ubestridt til o. 1880. Den forblev dog ikke uden Paavirkning af den *naturvidenskabelige Skoles* Studier af primære Kulturtilstande, som navnlig blomstrede i England, og som saa stærkt betonedede Udviklingens Lov. Man definerede Nationalkarakteren som „Foreningen af beslægtede Sympatier og fælles Antipatier“ (*Bagehot*). Individuer som søge Forandring i Samfundslovene, møde Modstand og knækkes, hvis de ikke ere stærke nok; herved fæstnes de allerede bestaaende nationale Ejendommeligheder. Omvendt virke de store Mænd, hvem det lykkes at føre Nationen fremad, ansporende ved deres Eksempel og vække Efterligningslysten. Denne sidste er af den aller største Betydning for Dannelsen af Nationalkarakteren.⁶⁾

I 1882 holdt imidlertid *Ernest Renan* et Foredrag i Sorbonne, som vakte stort Røre: Qu' est-ce qu' une nation? Fra dette Øjeblik gribe moderne politiske Spørgsmaal saa stærkt ind i Debat-ten, at man ikke kan forstaa denne uden bestandig at have den evropæiske Situation for Øje.

Renan har Blik for Folkevandringsfyrsternes Evne til at smelte de sejrige Germaner og de besejrede Romere sammen til een Nation. Derfor er Nationen for ham noget aandeligt (une âme, un principe spirituel). „L'essence d'une nation est que tous les individus aient beaucoup de choses en commun, et aussi que tous aient *oublié* bien des choses“. Til denne rige Sum af Erindringer kommer Viljen til at leve sammen og lade den modtagne Arv forblive udelt. Modgang (t. Eks. i Krigen) forener mere end Glæde, og den virker ogsaa gennem Erindringen ud over Øjeblikket, thi den vækker Pligtfølelsen. Derfor er Nationen „une conscience morale“, et stadig gentaget Plebiscit for sin egen Bestaaen.

At Renan har udtalt disse Tanker med Henblik paa Elsass, kan næppe bestrides. Befolkningen i dette Land, hvor Sympatierne vare franske, men Sproget tysk, og som nu forenedes ved Statsbaandet med Tyskland, var efter hans Mening stadig

en Del af den franske Nation. Ideen er ikke ny. Allerede *De Lagarde* havde hævdet, at Folket blev til Nation, naar det blev sig sin Stammenatur bevidst, vilde forsvare sine krænkede Idealer og tog Stilling til de store historiske Situationer. (Her ere saaledes de to Ord „Folk“ og „Nation“ anvendte i omvendt Betydning af tidligere, en Forandring, som snart skulde vinde Anklang og medføre ejendommelige Konsekvenser). Men i Modsætning til hans Forgængere træder hos Renan Viljen i Forgrunden paa Sprogets Bekostning blandt Nationens Karakteristika.⁷⁾ Fra Tysk Side saa man straks Hestefoden og raabte Vagt i Gevær. Det er navnlig den geografiske Skole, der har samlet sig om *Alfr. Kirchhoff* i Halle og ud fra nationale og videnskabelige Motiver er traadt op imod Renan. I 1902 udtalte Kirchhoff, at en Nation opstaar af flere Folk eller Folkestammer. Den maa have bestemte Grænser. Lande med naturlige Grænser ere som Støbeforme, hvori Folkeslag sammensmeltes til en national Enhed (Italien, Nederland). I Støbeformen maa der findes et Menneskemateriale som Grundlag for den vordende Nation. Men disse Mennesker behøve ikke at være af samme Race eller at tale samme Sprog. Der kommer nu en stadig Vekselvirkning i Gang mellem Jordbunden og den derpaa boende Menneskemasse. I Tidens Løb vokser da Nationen frem, og den skaffer sig sin egen Kultur, en national Litteratur og et nationalt Sprog. Sproget er „das ursprünglichste Erzeugnis und . . . die Wiedererzeugerin des psychischen Lebens“. Endelig vil Folkets Udvikling til Nation føre en Bevidsthed om og Vilje til Samhørighed med sig, som virkeliggøres gennem Enhedsstaten (jfr. Renan). —

Som man ser, er Renans Tanke om Viljen optagen her, men den er indskudt paa et senere Trin i Udviklingen (efter Sproget) og forbunden med Statstanken. Kun paa denne Maade kunde man afværge de farlige Konsekvenser i politisk Henseende af Renans Idé (Elsass), ja, endogsaa aabne en Dør for den tyske Stats Vækst paa national Grund (Østrig). At Nation, i Modsætning til Bluntschli, nu benyttedes om det i Staten forenede Folk, skyldtes den vaagnende Forstaaelse for det første Ords store Virkning til at slaa an i de brede Lag. I Almindelighed er Statsbaandet det Maal, som den sunde Nation kæmper for at naa, og Nationen er derfor altid sig selv bevidst.⁸⁾

Et andet Vidnesbyrd om, hvor langt man er kommen bort fra Bluntschli og Bökh, have vi i den moderne Opfattelse af Sproget. Det er ikke længere Tale- og Omgangssproget, som interesserer, men Rigssproget, da dette er nationsdannende. — Man hører den bismarckske Stats Fodslag bagved Argumenterne! — Thi Konsekvensen heraf er Prof. *Philipp Zorns* Opfattelse af „Die deutsche Staatssprache“ (1903): „Unbedingt abzuweisen ist von vornherein der Gedanke einer grundsätzlichen Gleichstellung mehrerer Sprachen als gleichberechtigter Staatssprachen“. Denne Tanke findes ganske vist virkeliggjort i Schweiz og Østrig, men — vestigia terrent!⁹)

Ja, man er kommen langt bort fra Bluntschlis Tid, og hvad man end vil mene om Teoriernes Gyldighed, kan det ikke fragaas, at Udviklingen har fundet Sted paa Bekostning af den humane Aand, som gik gennem hans Tænkning. Men man synes nu at være naaet til en Kulmination inden for den nye tyske Skole, og i de sidste Dage (Oktbr. 1905) kan man spore et Tilbageskridt hos selve *Alfr. Kirchhoff*. Det har vistnok været afgørende for denne Forsker, at han har faaet Øje paa det mærkelige Fænomen, som den moderne Udvikling i Sydafrika frembyder efter Boerkrigen. „Sydafrika for Afrikanerne“ er blevet Feltraabet, og medens man næppe kan tale om, at Landskabet danner en „Støbform“, meget mindre om fælles Sprog eller Kultur, er det Viljen til at holde sammen, som er bleven det afgørende Moment ved Nationens Dannelse. Saaledes har Renan fejret en smuk Triumf efter sin Død, men naar Kirchhoff nu nærmer sig ham saa stærkt, skyldes det vel ogsaa, at Renans Teori er bleven i mindre Grad politisk farlig for Tyskland, efter at Elsass har ansøgt om at blive optaget som tysk Forbundsstat. Samtidig nærmer Kirchhoff sig ogsaa til Bluntschli, for saa vidt som han indrømmer, at Nation og Stat paa ingen Maade behøve at dække hinanden, men at Nationen i Almindelighed maa defineres som et Folk med en særegen Kultur, der dog, jo mere den er bevidst, desto stærkere Tendens har til at danne en national Stat. Foruden at fastholde Navnevekslingen definerer han dog stadig de to Begreber forskelligt fra den ældre Skole. For denne var Folket et Statsbegreb uden Sammenhæng med Nationen,

Nationen et Kulturbegreb uden Sammenhæng med Staten. Kirchoff ser i Folket kun et forhistorisk Trin, som udvikler sig til en Nation gennem Kulturen, og endelig under gunstige Forhold kulminerer i Staten. Paa dette Punkt ser man tydeligt, hvilken Indflydelse den historiske Udvikling i den sidste Del af det 19de Aarhundrede har haft.¹⁰⁾ —

I den nordiske Litteratur er Forholdet mellem Folk og Stat blevet behandlet af *H. Høffding* i hans Etik. Høffding stiller ikke Staten paa den fremtrædende Plads som de tyske Forfattere, men mener, at man paa det primære Trin, hvor Folket flakker om uden faste Boliger, ikke kan skelne mellem Stamme, Kultursamfund og Stat. Inden for den første er Blodets Baand det sammenholdende Element, som Kultursamfund fremtræder Stammen gennem det fælles Arbejde og Religionen; Begyndelsen til en statslig Sammenslutning sker derved, at den kæmper under en Høvding. Men Flokken bliver først til et virkeligt Folk, naar en Følelse af Fællesskab er vokset frem gennem Traditionen (jfr. Renan) og faste Boliger. Sproget er ofte først et Produkt af det nøjere Samliv. Da Sædvanerne samtidigt vokse sig stærkere, vil et Brud herpaa vække Lidenskaberne, lige som Naboernes Sæder kan fremkalde Forargelse. Nationalfølelsen er saaledes en Kontrastfølelse.¹¹⁾

Naar Høffding her skelner mellem to Stadier i Nationalfølelsens Udvikling, det ubevidste og bevidste, kunne vi aabenbart udstrække denne Sondring til ogsaa at gælde for *den nationale Erkendelse*. Det er ingenlunde givet, saaledes som Udlandets Forfattere (med Undtagelse af Bluntschli) antage, at en Nation altid maa være sig selv *bevidst* eller blive det i stadig højere Grad. Tværtimod tør man sige, at dette som oftest ikke er Tilfældet. De brede Lag ere under almindelige Forhold halvt uvidende om og ligegyldige for, at de tilhøre en Nation, eller de forveksle let Stillingen som Nationsmedlemmer med det at være Borgere i en national Stat. Det er hos en mindre Kreds, at Bevidstheden om Nationaliteten holdes vaagen og overleveres fra den ene Krise til den næste. Thi ved enkelte afgørende Lejligheder vaagner den fulde Erkendelse af Sammenhængen inden for hele Nationen, som Regel ledsaget af en kraftig Na-

tionalfølelse, der atter er tilbøjelig til at give sig Udslag gennem en Viljesytring. At Forholdet er saaledes, er ganske naturligt; en bestandig Fremdragen af de nationale Ejendommeligheder og Værdier bidrager ofte kun til at sløve Folket derfor og berøver de enkelte Udslag deres impulsive Friskhed. Thi Nationalbevidsthed og Nationalfølelse behøve ingenlunde at følges ad, og dette er navnlig Tilfældet under Perioder af høj Civilisation (den romerske Kejsertid, det 19de Aarhundredes Slutning). Hvad enten man vil opfatte dette som et ros- eller dadelværdigt Kulturfænomen, maa det indrømmes, at det ofte beror paa en retfærdigere Vurdering af andre Nationers Ejendommeligheder (jfr. Bluntschli). Omvendt maa det bemærkes, at man ofte paa Nationernes tidligere Stadier møder Nationalfølelsen, navnlig Nationalhadet, uden at det er forbundet med nogen klar Forstaaelse af national Samhørighed.

Hvad Definitionen af *Begrebet Nation* angaar har den geografiske Skole ydet meget fortjensfuldt, navnlig efter at dens Fører i nyeste Tid delvis har ændret sine Meninger. Paa eet Punkt maa man dog tage Afstand fra den, nemlig ved den Rolle, som den vil tillægge *Staten*. Det er ikke bevisligt, at Staten er Nationens Kulmination; hos visse Kultursamfund er Udviklingen gaaet i en ganske anden Retning (Hellas). I Italien under Renaissancen have vi at gøre med en virkelig Nation, et ensartet Kultursamfund med stærk Samfølelse og Antipati mod „Barbarerne“, men uden at den opnaaede at danne Stat eller følte virkelig Trang dertil. Det 19de Aarhundredes Enhedsbevægelse i Italien var et almeneuropæisk Fænomen og ikke et Resultat af Renaissancens Fælleskultur. Her som i Hellas formaaede Statens Udvikling saaledes ikke at holde Skridt med Kultursamfundets (jfr. Høffding).

Alligevel maa det indrømmes, at Staten ofte, ja maaske som oftest, har sin store Betydning for Nationens Udvikling; den er dog snarere et Stadium inden for end en Kulmination af Kulturen, snarere Middel end Maal. Det gælder saaledes de germanske Stater, som Danmark og Sverige, hvorpaa Kirchhoffs Opfattelse med Rette kan anvendes. Disse Lande ere virkelige „Støbeformer“, hvori en Nation dannes under stadig

indbyrdes Paavirkning af Folk og Land og under Beskyttelse af Statsbaandet.*)

Hvad *Sproget* angaar, maa man med Henblik paa Kirchhoff og den moderne filologiske Skole indrømme, at det nuværende Rigssprog i Danmark er af temmelig ny Datum, og derfor først sent har kunnet medvirke til Nationens Dannelse. Thi Valdemarstidens Danske talte de tre Dialekter, Skaansk, Sjællandsk og Jydsk, som vi møde i Landskabslovene, og først fra Reformationstiden af dannes det moderne Rigssprog, navnlig paa Grundlag af Sjællandsk. Men i Virkeligheden har et fælles Sprog langt tidligere virket med til at skabe Nationen, thi da Norrøna Tunga efter Aar 800 havde delt sig, bestod det danske Sprog, som vi møde det i Runeindskrifterne, temmelig uforandret til o. Aar 1100, da Tredelingen i Dialekter fandt Sted. Vi have altsaa haft to Sprog, og det fremgaar klart, at det første af disse maa have spillet en betydelig Rolle, da Staten og Nationen formedes. De tre Dialekter, som fulgte herpaa, stode dog hverandre saa nær, at de ikke medførte nogen Forrykkelse af dette Forhold. For Nordens Vedkommende finder saaledes Bökhs Opfattelse af Modersmaalets Betydning sin fulde Anvendelse, om man end maa indrømme den moderne Skole, at Rigssproget i senere Aarhundreder spiller en mere afgørende Rolle.

Vi ville altsaa definere *Nationen* som et Kultursamfund med fælles Land, Sprog, Retsvæsen, Sæder og Tænkesæt, der ofte udvikles gennem en Stat (Danmark, Frankrig) og i modsat Fald sædvanlig har en Tendens til at søge en statslig Forening som Middel til at naa en højere Kultur (Tyskland, Italien). Thi paa det Tidspunkt, da Nationen bliver sig sin Samhørighed bevidst, vil dette sædvanlig forbindes med en Ytring af Vilje til et fortsat Samliv. Undertiden, navnlig i moderne Tid, kan Udviklingen være omvendt, saa at Kultursamfundet danner sig paa Basis af et Ønske om Samliv (Schweiz, Nordamerika, Sydafrika). Maalet er i alle Tilfælde fælles Kulturliv, ikke et Stats-

*) *Ratzel* har paavist, at Øerne kultiveres tidligere end de bag dem liggende Fastlande, at deres Beboere derfor vokse hurtigere sammen og føle Ekspansionsstrang (de græske Kyklader, Sicilien, England, Sjælland-Fyn). Derfor betoner *Ratzel*, at Danmarks Beboere allerede ved Aar 1200 havde udviklet sig til en bevidst Nation, medens selve Tyskland da stod tilbage for det¹²⁾.

baand. Om denne Kulturs absolutte Værdi fælder Nationen ingen Dom; den værner om den, ikke fordi den er ubetinget god, men fordi den er dens egen.*)

At *Nationalkarakteren* er en Realitet, tør næppe bestrides. Som bekendt er den moderne danske Nationalkarakter (ligesom den svenske) i høj Grad præget af det 17de Aarhundredes Kampe, som vare vel egnede til at udvikle en sund Jævnhed, forbunden med et sympatisk Blik for de smaa Fænomener i Livet (dansk Ironi). Vi faa et Indtryk heraf allerede hos Holberg. Gaa vi længere tilbage og tage Sakse for os, møde vi ved 1200 en udviklet, men fra den nuværende forskellig Nationalkarakter, der dog endnu er i Kamp med Provinsialismen (Jyderne). Sakses Karakteristikker af Nabofolkene ere ganske vist skarpere end af Danskerne selv (Norvegica superbia, svensk „Gæstfrihed“). Dog tegner han ogsaa et Billede af, hvorledes hans egen Nation var, og navnlig hvorledes den burde være. Det er ikke her Stedet at gengive dette Billede, det skal kun bemærkes, at visse Træk gælde den Dag i Dag, medens andre ere forsvundne, og atter andre, som i hvert Fald ere udslettede af den folkelige Bevidsthed, mærkeligt nok ere bevarede i Nabofolkenes Beskrivelser af Landets Beboere (Veltalenhed). Een Ting fremgaar dog klart af Sakse, nemlig hvor fremragende en Rolle de ledende Personer spille paa dette Omraade ved deres Eksempel (jfr. Bagehot). Igennem de Egenskaber, som de have tilfælles med det store Folk, blive de i Stand til at vinde dets Tillid og føre det fremefter; gennem sine Fortrin blive de et Mønster til Efterfølgelse. Naar man studerer Absalons Skikkelse paa rette Maade, er man derfor bedst i Stand til at trænge ind i Samtidens Fællesaand.¹⁴) Det samme gælder jo ogsaa for Nutidens Vedkommende om Bismarckskikkelsen i Tyskland.

Et klart Billede af Nationalkarakteren faar man dog kun paa de Tidspunkter, hvor Nationen er sig bevidst. Men dette var ikke længere Tilfældet i Danmark i det 17de Aarhundrede. Aarsagen hertil er tydelig nok. Fra Middelalderens Slutning var

*) Ved Ordet *Nationalitet* forstaas her Nationens Fællespræg, ikke — som i det moderne Tyskland — et mere eller mindre løst Kultursamfund, der ikke er „naaet“ til at danne Stat¹⁸).

Stillingen som Nationens Forkæmper overtagen af Adelsstanden, som herved tillige blev Indehaveren af den mest vaagne Nationalbevidsthed og Nationalfølelse. De kulturelle Fremskridt vare ikke stærke nok til alene at holde Nationalaanden i Live i de ufrelse Stænder. Paa Herluv Trolles Tid var dog i det mindste den danske Adel endnu besjælet af den rette Aand. Men naar man passerer Aar 1600, kommer der Nedgang heri, og ved Midten af Aarhundredet gør Folket ligesom i Tyskland hovedsageligt Indtrykket af en død Masse. Derfor var det ligefuldt stadig en Nation med en udpræget Nationalitet. Ulykken for Danmark laa i, at det just da paa Siden af sig saa en yngre Nation vokse frem til Selverkendelse og dermed forbundne aggressive Tendenser mod sine Naboer. Naar de svenske Statsmænd og Krigere begejstredes for Sverige og Begrebet Fædreland, tænkte de ganske vist dermed oftest paa Staten, men hos enkelte som Axel Oxenstjerna sporer man dog en vaagnende Forstaaelse for Nationen bag Staten.¹⁵⁾ Det var sikkert ham, der lod sætte denne Gravskrift over Gustaf Adolf uden paa Riddarholmskyrkan :

In angustiis intravit,
 Pietatem amavit,
 Hostes prostravit,
 Regnum dilatavit,
 Svecos exaltavit,
 Oppressos liberavit,
 Moriens triumphavit.

„Han højnede Svenskerne“; saaledes lyder en af Stroferne. Ved at være stillet som her mellem hans Fyndord om Kærlighed til Staten og Kærlighed til Menneskeheden har Kongens Arbejde for Nationen faaet sin rette Plads i Datidens Opfattelse.

Danmark og Sverige stødte sammen i blodig Kamp, og Resultatet heraf er bekendt. Men før vi undersøge den Skæbne, som overgik de Dele af den danske Nation, der bleve afstaaede til Sverige, vil der være Anledning til at spørge, om vi kunne finde Analogier til det skaanske *Nationalitetsskifte* andet Steds i Evropa samtidig med eller før det 17de Aarhundrede. Navnlig har det sin Betydning at se, om den svenske Regering under

Trediveaarskrigen kan have faaet Impulser til en Denationaliseringspolitik ved at have for Øje, hvorledes andre Magter behandlede deres nyerhvervede Undersaatter.

Vi forbigaa derfor de Sprogskifter, som i Middelalderens Begyndelse fandt Sted hos Bulgarer og Magyarer, ligesom det virkelige Nationalitetsskifte, der i det 13de Aarhundrede gennemførtes hos Slaverne i Nordosttyskland, og hvis Forløb desværre nu er saa vanskeligt at fastslaa. Derimod er der eet Land, *Bøhmen*, som synes at frembyde et gunstigt Studieobjekt, naar Talen er om et Nationalitetsskifte i det 17de Aarhundrede. Under den katolske Modreformation efter Slaget paa' det hvide Bjerg i 1620 og til Begyndelsen af 1630erne samt under den derpaa følgende centraliserende Enevælde skal der efter den almindelige Opfattelse ogsaa have fundet et delvist Nationalitetsskifte Sted, saaledes at Czecherne trængtes tilbage af de af Regeringen begunstigede Tyskere.

Men dette er kun i ringe Grad grundet paa Virkeligheden. Det nuværende tyske Element i Bøhmen er langt ældre og stammer navnlig fra det 13de og 14de Aarhundrede, da de bøhmiske Konger, som Premysl Ottokar I, frivilligt kaldte Tyskerne ind i Landet for at fremme Kulturen. Antipatierne vakte hurtigt hos de indfødte Czecher, og den hussitiske Bevægelse har blandt sine Motiver ogsaa en national Modsætning. Imidlertid synes denne Bevægelse ikke at have medført store Resultater med Hensyn til Tyskernes Forjagelse, og der fandtes ikke nogen dyb Modsætning mellem de to Befolkningsselementer, da det czechiske Supremati knustes i 1620. Den katolske Reaktion, som nu begyndte, var ikke specielt rettet mod Czecherne; ogsaa de tyske luterske Præster maatte rømme Landet. Men Jesuiterne havde dog et klart Blik for Sammenhængen mellem den czechiske Nationalitet og den protestantiske Religion („de bøhmiske Brødre“), og de begyndte paa alle Maader at modarbejde dette Sprog. Dog er det mere fra Regeringens Side end fra den katolske Gejstligheds, at man sporer Denationaliseringslyster. Disse ere som oftest grundede paa en Trang til Uniformitet i Religionsvæsen og til Enevælde i Administration og Forfatning. Ganske vist skulde Bøhmen med de dermed inkorporerede Lande (Mähren og Schlesien) stadig betragtes

som et Rige for sig, og alle de, som ikke havde Bolig deri, behandles som fremmede (jfr. skaanske Adelsrettigheder til Svenskere). Men de store Ejendomsconfiskationer efter Slaget paa det hvide Bjerg havde givet mange tyske Adelsmænd Lejlighed til at erhverve sig bøhmiske Storbesiddelser paa en billig Maade. Det tyske Sprog blev nu ligeberettiget med Bøhmisk i Forvaltningen og Justitien, og i 1671 bleve de tyske Skoler skattefri. Men vigtigere end disse direkte Angreb paa den czechiske Nationalitet, vare de indirekte, som rettedes mod den gennem den stramme Centrålisation, der samlede alle Regeringens Traade i Wien. Landets Forfatning og Institutioner bleve saaledes kuldcastede, men de enkelte Beboere fik Lov til at beholde deres Nationalitet nogenlunde uforstyrret. Først paa Josef IIs Tid møder man en virkelig og bevidst Nationalitetsundertrykkelse ved Indførelsen af tysk Sprog og Sæder; den virkede kun i modsat Retning af det tilsigtede, og derfra daterer Begyndelsen til den czechiske Nationalitetskamp sig.¹⁶⁾

Som man ser, ere Forholdene her under den katolske Reaktion bundforskellige fra Skaanes og Sveriges med deres ensartede Religion; først for et senere Tidsrums Vedkommende, da Enevælden var indført i Sverige under Karl XI, kan der være Tale om at søge Analogier mellem bøhmiske og skaanske Forhold (Uniformiteten).

Skaanes nationale Udvikling er saaledes et enestaaende Eksempel i Datiden. Den maa studeres ud fra sig selv alene. Endnu een Gang maa vi erindre om, at selv om ikke en eneste Mand i Samtiden havde været sig denne Udvikling bevidst og søgt at gribe ind deri, vilde den dog have været et Studium værd. Dette er imidlertid ikke Tilfældet. Men med Henblik paa det 17de Aarhundredes Ejendommeligheder maa vi med Forkærlighed lytte til alle halvt bevidste Udbrud og Udtalelser. Hver Gang en Skaaning er optraadt i Handling eller Tale mod Sejrherreren paa en saadan Maade, at Følgen heraf blev en Forhaling af Assimilationsprocessen, fortjener dette at mærkes og undersøges nærmere. Og endelig maa vi spørge om, hvor vidt denne Assimilation nogensinde er foregaaet helt til Bunds, d. v. s. om de skaanske Provinser have faaet et lige saa svensk Præg som Sveriges gamle Landskaber.

FØRSTE DEL
Fra Freden i Brømsebro til Freden
i København.

FØRSTE KAPITEL

Halland fra Brømsebrofreden til Krigens Udbrud 1657.

Den 13de August 1645 blev Freden til Brømsebro sluttet. Den betegner Begyndelsen til Danmarks Nedgangstid, om man end kan sige, at denne allerede var varslet ved Kejserkrigen og kan dateres fra Nederlaget ved Lutter. Brømsebrofreden ødelægger aldeles Frederik IIs og Kristian IVs Drømme om Østersøvældet og Herredømmet paa Havet, Bestemmelserne om Øsel, Gotland og Sundtolden have dette Maal; men, hvad der for os er det vigtigste, den knuser endnu ikke Danmarks Herredømme hinsides Sundet. Halland var ganske vist afstaaet paa 30 Aar som Pant for den svenske Toldfrihed; efter denne Tids Forløb skulde der endda stilles anden Sikkerhed, hvis Danmark ønskede at faa det tilbage. Hermed kan der kun tænkes paa anden Landafstaaelse, men der var jo en Mulighed for, at man kunde faa Halland ombyttet t. Eks. med Blekinge, hvorved Kattegatsvældet kunde styrkes, og Forbindelsen med Norge sikres. Det har i denne Sammenhæng sin Interesse at kaste et Blik paa, hvorledes i det hele taget Spørgsmaalet om Hallands Afstaaelse kom frem under Fredsforhandlingerne; man vil her, som saa ofte i Historien, faa at se, at hvad vi nu ere tilbøjelige til at betragte som et Hovedpunkt, ikke er blevet set under ganske samme Synsvinkel i Datiden.

Thi „hufwudorsaken“ til Krigen var, som det siges i selve Fredstraktaten, Spørgsmaalet om Sejladsen i Øresund, og Jemtland, Gotland og Øsel bleve aftraadte som Vederlag for de af

Svenskerne under Krigen besatte Provinser, Jylland, Skaane m. m.¹⁾ Angaaende Tolden sagde Oxenstjerna i December 1643 med Bitterhed om Kristian IV: „Han vil have das blaue Bandt, være dominus maris og have Nøglen dertil, Sundet“; og som Modsætning hertil opstillede man fra svensk Side det moderne folkeretlige Program „mare liberum“, som maatte virke saa tiltalende paa det frisindede Vesteuropa. Dog, dette var ikke ganske ærligt ment; i Virkeligheden havde man i det svenske Rigsraad ikke ringe Lyst til at bemægtige sig Sundet og selv oppebære Tolden. Det er paa dette Sted, Protokollen indeholder de lakoniske Ord: „Varberg, Halmstad, Laholm, Malmø, Christianstadh“. Det var som Støttestruer for Herredømmet over Sundet, man ønskede disse Fæstninger; de tilhørende Landsdele interesserede langt mindre. Dog, allerede i Begyndelsen af det følgende Aar er Tanken oppe om at kræve alle tre Landskaber som „caution og satisfaction“ og at lade de usikre Planer om Overhøjheden over Sundet fare. Varberg og Kongsbakke med den nordlige Del af Halland skulde i hvert Fald være det mindste, man vilde nøjes med. Men mærkeligt er det, at Rigsraadet endnu saa sent som i Februar 1645 besluttede at „desolera“ Halland til Hævn for de norske Plyndringer i Vestergötland og Vermland. Det var en Fremgangsmaade, som man næppe vilde have anvendt over for den Provins, som man ansaa for en sikker Erhvervelse ved Freden. Først to Maaneder senere, da Fredsforhandlingerne vare i fuld Gang, og da enhver Udsigt til „jus superioritatis“ for Svenskerne i Sundet imidlertid var svundet, mente den svenske Rigsdrost, at Tiden til endelig at behandle Spørgsmaalet om *Kaution for Freden* maatte være kommen; han foreslog Halland, Blekinge og Skaane. Tanken om at nøjes med Fæstningerne, enten til at beherske Sundtolden med, eller til Garanti for Toldfriheden, forsvandt mere og mere; man vilde have „en real caution“, og Mindet om Magnus Smeks gamle Herredømme over de skaanske Provinser traadte frem i sin fulde Styrke, æggende til Efterlignelse. Tillige indsaa man, at man ikke kunde indskrænke sig til de blotte Fæstninger; de omboende maatte „affstå att föra de Danske till handa medh lorendrägerij“. Endelig mente man at maatte forlange disse Lande „perpetuo jure“ og

ikke blot som Pant for Freden paa visse Aar, da man ellers ikke kunde befæste Pladserne uforstyrret; desuden „kan man ingen coloniam dijt föra“. Det var som Garanti mod Jutens berygtede Upaalidelighed, at disse Krav for Freden opstilledes, og paa dette Program gik man til Fredsunderhandlingerne. Selv om man ikke bragte det fulde Bytte hjem herfra, havde Sverige dog ved Fordringen paa Halland „markeret sine Hensigter“ (Fridericia), nemlig at løfte Arven efter Magnus Smek, og under Fredsmødet var der fremkommet saa ildevarslende Udtalelser fra dets Kommissærer som, at Sundet var „den af Gud satte Grænse mellem Danmark og Sverige“.²)

Dronning Kristina fik Halland for de 30 Aar med „all rätt och rättigheet, ränta, tull, ingäld, ordinarie och extraordinarie, högheet, herligheet och jurisdiction m. m.“, hvilket Kristian IV som Konge havde haft over Landet. Alle Undersaatter skulde aflægge Ed til hende alene. Der var kun knyttet to Betingelser til dette Herredømme: a) At Indbyggerne skulde blive ved deres Privilegier og ved den danske Lov, Ret og Kirkeordinans, samt b) at Adelsmænd, som baade havde Godser i Halland „och annorstädes i Danmarck“, men hellere vilde opholde sig det sidste Sted, uforstyrrede uden Edsaflæggelse maatte nyde og besøge deres hallandske Godser, naar Dronningen blot fik sin skyldige Ret og Tjeneste deraf. Dog gjaldt denne Frihed ikke for dem, som kun ejede Gods i Halland, eller som opholdt sig her til Stadighed, lige saa lidt som for nogen af de tre andre ufredse Stænder; alle disse skulde aflægge Ed. Man har sagtens fra svensk Side antaget, at kun faa af den hallandske Adel vilde vælge Stillingen som „danske Undersaatter“, og i Rigsraadet havde Rigsdrosten ment, at man let skulde vinde dem for sig, „när man tracterede dem more suetico“. Hvor vidt dette Haab gik i Opfyldelse, skulle vi siden se.³)

Hvorledes var Stemningen i Halland ved Landets Overgang paa svenske Hænder? I det Hele maa den siges at have været slap og uinteresseret; maaske skyldtes dette den økonomiske Misère, som synes at have hersket i Landet. Det var almindeligt under den sidste danske Tid, at Regeringen, naar den paa-bød Landeskatt over alt Danmark, maatte nedsætte den til Halvdelen for de hallandske Bønders Vedkommende. Dette tyder

paa daarlige Tider, og man forstaar, at de første svenske Embedsmænd, som kom til Halland, kunde tro at mærke, at Indbyggerne foretrak det svenske Regimente frem for det danske, og mene, at de „rätt handterade“ kunde blive gode Svenskere. Dog er det vistnok for meget at paastaa, at Svenskerne allerede under den sidste Krig vare blevne mødte med Sympati, og at der havde fundet ligefremt landsforræderiske Bevægelser Sted. Og eet Sted, i selve Halmstad, var man hverken under eller efter Krigen tilfreds med svenskt Herredømme; man paastod i Sverige, at dette skyldtes den stærke Indkvartering, men dette lyder som en Forveksling af Aarsag og Virkning, naar man ser, at der blev lagt 9 af de bedste svenske Regimenter ind i Halmstad til „att holla borgerskapet medh i huden“. Et bedre Indtryk fik Svenskerne af Stemningen i det nordligere liggende Varberg.⁴)

Regeringen tog straks fat med stor Energi paa at indrette Landets Styre. Intet Tegn tydede herved paa, at den betragtede Besiddelsen som kun midlertidig. Fredstraktaten indeholdt den Bestemmelse, at alle Provster og Præster skulde følge den Biskop (eller Superintendent) og det Konsistorium, som Dronningen tilforordnede dem. I Henhold hertil lagdes Landet gejstlig set under Göteborgs Stift, og man stillede det Krav, at Mænd, som ønskede Befordring til hallandske Kirkeembeder, skulde have studeret i Sverige. Regeringen erklærede sig villig til at overholde Bestemmelsen om Adelens Stilling, men den krævede straks fuld Klarhed over, hvilke Adelsmænd der vilde vælge den ene eller anden af de to mulige Stillinger. Paa alle andre Omraader greb Styrelsen ogsaa kraftigt ind. Da Halland blev afstaaet til Sverige, synes Statsindretningerne at have været i dybt Forfald. De ubrugelige Fæstninger vare som et Symbol paa hele den danske Administration. Nu kom der derimod Flugt og Fart over Landets Styrelse; man paabød større Orden, det svenske Toldvæsen forsøgtes indført, Adelens Rusttjeneste krævedes nøjere bestemt, ligesaa de kgl. Skatter og Indtægter. I alt gik man frem med en mild, men fast Haand, hvad der ikke mindst skyldtes, at man mente at maatte have Stændernes Samtykke til alle Forandringer i deres Privilegier (i Følge Fredstraktaten). Dronningen indskærpede, at man maatte holde Folket „widh godh humeur“ og søge at drage det „medh maneer“

til de nye Indretninger, for at man kunde naa sin Hensigt uden Modstand.⁵⁾

Dette var Regeringens Program, saaledes som det navnlig var formuleret for den Kommission, som straks efter Krigen sendtes til Halland for at foretage de første Indretninger. Opnaaede man egentlig, hvad man tilsigtede? Maalet var aabenbart først og fremmest at skaffe Sverige den størst mulige Nytte af den nye Erhvervelse, og Regeringen var baade statsklog og human nok til at se, at dette ikke opnaaedes gennem Udsugelser. Men hertil er sikkert den Tanke kommen, at Halland efter de 30 Aar skulde staa som en næsten rent svensk Provins, og at dette Faktum skulde forhindre enhver Tale om Tilbagegivelse.

Men det gik ikke, som tilsigtet, thi denne fornuftige Politik, der syntes at maatte falde i gunstig Jord hos Hallændingerne, blev ikke realiseret paa en tilstrækkelig besindig Maade. Meget af, hvad der var paabudt, blev sikkert heller ikke ført ud i Livet. Skylden herfor synes at ligge hos Regeringen selv, der især havde det hurtigst og lettest opnaaelige Resultat for Øje, navnlig naar dette var af økonomisk Art, thi da det kom til Stykket, søgte den at presse det mest mulige ud af Halland. Desuden blev dens Energi for Forsvenskningen hurtigt slappet, og Dronning Kristina selv var ikke den Person, som i Længden formaade at lade sin Interesse fængsle af saa smaatskaarne Forhold som de hallandske. Endelig kom Datidens nationaløkonomiske System, hvis Læresætninger med Vold og Magt skulde anvendes paa de hallandske Tilstande, til at skade en betydelig Del af Befolkningen og derved slappe dens Sympati for Forbindelsen med Sverige.

Under disse Omstændigheder kunde den Mand, der som den første Landshövding blev sat over Landet, Mecklenburgeren *Kaspar Otto Sperling*, ikke selv med den bedste Vilje udrette saa meget godt, som ønskeligt var. Men hertil kom, at Sperling, skønt hans Interesse og Arbejde for Landet stadig forblev usvækket, havde visse Karakteregenskaber, som gjorde ham mindre skikket til at virke som forsonende Bindeled. Allerede før Freden hed det om ham i det svenske Rigsraad, at han var „myckit swår“ og „behöfde licentieras“. Hvad der menes hermed, kom for Dagen under hans Virksomhed i Halland; han var aabenbart

her i Norden endnu den mecklenburgske Adelsmand, virkelysten og ivrig efter at kunne gavne, men samtidig haard, navnlig mod Bønderne. Derfor klagede ogsaa disse „gruffueligen“ over ham, om det end samtidigt synes, at han ikke var egentlig upopulær, aabenbart fordi man havde Indtrykket af, at han vilde Folket vel.⁶⁾

Vi skulle nu undersøge, hvilken Stemning der under disse Forhold udviklede sig hos Hallandsfarerne over for Sverige, og hvorledes Forsvenskningsværket skred fremad. Det bliver herved nødvendigt at medtage visse Træk af Landets politiske og kulturelle Historie under denne Periode, for at ikke Skildringen af de vanskeligt fattelige Processer skal komme til at svæve i Luften.

Det mærkeligt formede, lange og smalle Halland, der ganske mangler naturlige Grænser mod de tilstødende svenske Provinser og gennemskæres af en Række Aaløb, som komme fra Småland og Vestergötland, vender saa at sige Ansigtet mod Søen og har øjensynligt en stor Del af sine Livsbetingelser knyttede dertil. Hertil kommer, at Landet selv er fattigt og mod Syd og Nord samt ind mod den svenske Grænse klædt med Skov, som vokser paa Klippegrund. Det kunde aabenbart ikke være fristende for Adelsmænd at opføre deres Sædegaarde her, hvor tilmed Naboskabet til Sverige udsatte dem for Plyndring og Brand, saa snart en Krig brød ud. De hallandske Herregaardes Tal er heller ikke stort. Arent Berntsøn Bergen nævner 16, hvoraf de fleste ligge i den sydlige og nordlige Del af Landet, medens visse mellemliggende Herreder ere aldeles fri derfor. En svensk samtidig Liste sætter Tallet til 27; Forskellen skyldes aabenbart, at nogle meget ubetydelige Gaarde ikke ere medregnede det første Sted. Alle disse Ejendomme, paa een nær, vare i 1645 i Hænderne paa danske Adelsmænd.⁷⁾

Til denne *Adel* indtog den svenske Regering straks fra først af en uheldig Stilling, da det viste sig umuligt at komme i personlig Berøring med den; de fleste Adelsmænd ejede nemlig ogsaa Godser i Danmark og opholdt sig, næsten demonstrativt, paa disse eller i København. Sperling maatte forhandle med deres Fogeder, som næsten altid viste sig at være forsynede med utilstrækkelige Fuldmagter. Han skulde søge at bevæge dem

til at yde ekstraordinære Skatter af Bønderne og fastslaa Rusttjenestens Størrelse; Adelen ønskede til Gengæld Befrielse for de svære Toldafgifter, saaledes som den havde haft i den danske Tid. Forhandlingerne slæbte sig hen gennem adskillige Aar og vakte stor gensidig Forbitrelse, endelig naaede Svenskerne en meget fordelagtig Afløsning af Rusttjenesten mod Penge og gjorde til Gengæld nogle ubetydelige Indrømmelser med Hensyn til Tolden for Varer, som skulde føres til Halland. Derimod vilde man ikke gaa ind paa en toldfri Udførsel af Staldøksne, som var saa betydningsfuld for Adelen. Heller ikke med Hensyn til Skatterne af Adelsbønderne kom man til nogen Enighed.⁸⁾

Adelen var i høj Grad forbitret. At behandles saaledes „more suetico“ faldt ikke i dens Smag, og tidligt begyndte den at lægge Pres paa den danske Regering for at bevæge denne til diplomatisk Indskriden, ligesom man ogsaa fra svensk Side paa-stod, at dens Fogeder søgte at ophidse Bønderne mod de nye Herrer. Ingen af Delene førte dog til nævneværdige Resultater. Saa greb Adelsmændene til en Udvej, som ikke kunde være den svenske Regering ubehagelig; allerede 1647 havde Sperling udtalt det fromme Ønske, at de kunde „kiöpas här uthur landet“. De danske Adelsmænd solgte deres Godser. Af større Gaarde gik t. Eks. Sperlingsholm (Snöstorp) 1648 fra Billerne over til selve Landshöfdingen, der gav den Navn; Gaasevadsholm solgtes 1649 af Henrik Podebusk til John Maclean, og Stiernarp (Klastrup) 1651 af Mette Rosenkrands til Johan Silfverstjerna. De gamle Ejere besad som Regel større Gaarde i Skaane eller paa Fyn; de nye vare ofte kgl. Sekretærer, som havde tjent sig op fra lav Stand og ønskede at placere deres ny erhvervede Formuer i indbringende Jordegods. Men vigtigst af alle de hallandske Herregaarde var den Kæde, som laa længst mod Syd ind under Hallandsaas med den nye dansk-svenske Grænse; den bestod af Dømmestorp, Skottorp og Vallen, Gaarde, som, hvis de bleve befæstede, kunde danne en første Stødpude mod Snaheanfald eller et dansk Angreb fra Skaane. Denne Kæde brødes, da den bekendte Magnus Durell 1654 erhvervede sig den vigtigste af dem, Vallen, for en Købesum af 14,500 Rdlr.

Hvorledes disse Salg i det ydre ere gaade for sig, faa vi lidt senere en kærkommen Oplysning om i et Brev fra den

adlede Stockholmskøbmand Hägerstjernas Foged til hans Herre. Hägerstjerna havde 1653 faaet grundet sig en ny Sædegaard, Stjerneberg, i Fjære Herred af en Krongaard m. m., som han modtog mod at tilbagelevere en Assignment paa 18,000 Dlr. til Rentekammeret. Han sad nu stadig paa Lur efter nye Erhvervelser, og Fogeden Jon Nilsson talte om et muligt Køb af Rantzauernes Ejendom, Tjolöholm. „Og imidlertid har jeg talt med en anden Herremands Foged om en Herregaard, Hellarop benævnt, beliggende i Faråås Herred, 2 Mile syd for Varberg; og Fogeden lovede for kort Tid siden, da han rejste til København til sin Husbonde, at han skulde vide mig Svar, om denne Herregaard bliver til Købs, thi Fogeden forment, den bliver til Købs. Om alt dette jeg fremdeles skal tilskrive, naar jeg faar bedre Underretning“. — Man ser heraf, hvor lidet direkte et saadant Køb og Salg gik for sig, aabenbart fordi den danske Adelsmand ansaa sig for altfor fornem til selv at drive en saadan Forretning, men lod det gaa gennem sin Foged. Mærkelig er desuden den Købelyst der fandtes hos Svenskerne, saa at de ikke en Gang ventede, indtil Danskerne selv bød sig til. Forøvrigt blev Hellerup ikke den Gang Hägerstjernas Ejendom, hvorom mere nedenfor.⁹⁾

Vi høre her et Eksempel paa, at den danske Adels Stilling i Provinsen ogsaa kunde svækkes gennem Oprettelsen af nye, svenske Sædegaarde, og dette er ingenlunde noget enestaaende Tilfælde. Den vigtigste Mand paa dette Omraade er Feltmarskalken Axel Lilje, en af disse Trediveaarskrigens problematiske Personligheder: En dygtig Feltherre, der tillige var haard og uomgængelig af Karakter. Han fik 1652 oprettet et Grevskab for sig i Laholms Len, Liljenborg, grundet paa Forpagtningsafgiften af Laholms Ladegaard, Laksefiskeriet i Aæn og en Mængde Afgifter af forskellig Slags fra Bønderne, ialt mindst 6500 Daler. Grevskabet havde iøvrigt sin egentlige Basis i Södermanland, hvor Hovedgaarden ligger, men af sit hallandske Gods havde Lilje navnlig Glæde, da han var Guvernør i Provinsen 1655. Paa lignende Maade skænkede Dronningen Grev Jakob Casimir de la Gardies Frue, „la belle comtesse“ Ebba Sparre, en Mængde Landgods i Halmstad Len, ialt 91 $\frac{3}{4}$ „hemman“, deriblandt Slottets Ladegaard, under adelig Frihed, „så länge som

föreskrefne Provincie Hallandh under Oss och Sveriges Chrono förblifwandes warder“, og mod Løfte om Erstatning i Tilfælde af, at den gik tabt. At en særlig Yndling, som Magnus Gabriel de la Gardie, ogsaa var forlenet med hallandsk Gods, behøver næppe at tilføjes. Endnu kan det bemærkes, at da Kristina 1653 undte Magnus Durell Gods i Halland under adelig Frihed, er der knyttet ganske samme Bestemmelse dertil angaaende Landskabets mulige Tilbagelevering til den danske Regering, som vi have set ved Grevinde Sparre. Man kunde heri se et Bevis paa, at den svenske Krone aldrig følte sig helt tryk i Besiddelse af Provinsen; snarere er dog vistnok Bestemmelsen tilføjet efter Donatarernes Ønske for at sikre dem for alle Muligheder og derfor kun af ringe Betydning.¹⁰⁾

Ad denne dobbelte Vej, gennem Gaardsalg og ved den svenske Regerings Donationer, var der skudt en alvorlig Bresche i den hallandske Adels Magtstilling og Evne til at tjene som Bolværk mod Forsvenskningen. Dog kan man sikkert gaa ud fra, at Hovedparten af de hallandske Herregaarde endnu 1657 var paa danske Adelsmænds Hænder, og Taubenfelt havde næppe Ret, naar han 1658 i en Disput med Rigsadmiral Ove Geddes Søn erklærede („doch oförgripeligen“), at „i den Provins var nu næsten alle Godser i den svenske Adels Hænder“, hvorfor de alle burde følge den Knægteudskrivning, som Majoriteten inden for Standen havde bevilget. „Nu efter som de gode Herrer af Adel [o: den skaanske], som desforuden ejede Gods der sammesteds [o: i Halland] vare ganske faa, saa tvivlede man ikke derpaa, at de vilde og lade sig behage, hvad deres Grander havde fundet for godt deri.“¹¹⁾ Om disse Ord kan man vistnok sige, at Ønsket var Tankens Fader hos den talende.

Under disse Forhold forstaar man, at den hallandske Adel ikke søgte nogen nærmere Forbindelse med sine Standsfæller i Sverige og ikke indfandt sig paa det svenske Riddarhus for at blive introduceret. Under de talrige Rigsdage, som fandt Sted i 1650-erne, nævnes aldrig nogen dansk Adelsmand blandt de nyoptagne. Heller ikke Landshöfdingen indfandt sig, men dette var af andre Grunde; hans nye Virksomhed optog ham aabenbart altfor stærkt, og 1651 nævnes ligefrem blandt de til Mødet kaldede: „Alla Landzhöfdingar i Sverige, Sperlingen i Halland

undantagandes“. Derimod var den svensk-hallandske Adel godt repræsenteret af Mænd som Axel Lilje og Magnus Durell.¹²⁾

For *Præstestandens* Vedkommende stillede Forholdet sig noget anderledes. Som Embedsmænd maatte dens Medlemmer være mere ængstelige for at vise deres rette Sindelag og stræbe at undgaa Konflikter. Men selve Besættelsen af Embederne laa endnu i Hænderne paa de verdslige Stænder, og disse vare ikke villige til at opfylde Regeringens Krav om svenske Kandidater til Pladserne. Nogle Aar senere paastod rigtignok Superintendenten i Göteborg, at han aldrig havde ordineret nogen dansk, og han anførte endogsaa et Par Eksempler paa, hvorledes han havde krydset danske Bestræbelser. Men det er dog et Faktum, at Befolkningen fortrinsvis valgte fremmede fra Sjælland, Skaane og Jylland („fra *andre* danske Provinser“, siger Durell om dem), og at disse for en Del bleve indsatte. Og selv om Præsteskabet som Helhed føjede sig villigere end Adelen, navnlig vel fordi Regeringen afholdt sig fra at krænke den gejstlige Styrelse og støttede de forarmede Præster økonomisk, var der dog dem, der stillede sig i aaben Opposition, som Præsterne i Kongsbakke og Tjolö, der vægrede sig ved at aflægge Troskabsed og udvandrede, eller deres Kollega i Abild, som ligeledes forsvandt ud af Landet. Og det var ganske enestaaende Undtagelser, naar det siges om Præsten i Halmstad, at han var yndet af Dronning Kristina, eller naar man i Annekset, Holm, ser Kapellanen forsøge paa at forsvenske sit Sprog med a'er, i'er og fv'er. Regeringen overholdt sine Løfter og gjorde intet Forsøg paa at faa Befolkningen til at antage svensk Kirkevæsen. Om en Forsvenskning af Præstestanden kan der lige saa lidt siges at være Tale.¹³⁾

Den Stand, som den svenske Regering gjorde mest for at vinde, var *Borgernes*. Ganske vist var dens Optræden her først og fremmest præget af Samtidens Doktriner; det var Merkantilismen, saaledes som den havde udviklet sig i Sverige under Gustaf Adolf, som man vilde indføre i Halland. Man koncentrerede Handelen paa Udlandet i enkelte større Byer, som gjordes til „Stapelstæder“, til Gengæld søgte man at trykke Smaastæderne endnu længere ned. At Klagernes Tal herover blev Legio, kan ikke undre, men det er værd at mærke, at det

kun var Flækkerne, som vare misfornøjede. At der har hersket en tilsvarende Tilfredshed i Halmstad og Varberg, er utvivlsomt, men den har blot ikke givet sig Udtryk skriftligt og kan derfor let undgaa vor Opmærksomhed. Een Ting, hvorover man dog var lige utilfreds i de store som i de smaa Stæder, var den nye svenske Told, som Styrelsen mente sig berettiget til at indføre i Følge Fredstraktaten; den var urimelig høj og forøgede saaledes den herskende Forbitrelse i Halmstad. Dog mente Kommissionen i 1646 endogsaa her, at Borgerne ikke vare ganske uvillige til at „beqväma sigh till svensk seed“ (et saare ubestemt Udtryk!), hvis de kunde faa Grænsetolden mellem Halland og de tilstødende svenske Provinser afskaffet. Dette skete virkelig ogsaa, samtidig med at en Lindring fandt Sted i de almindelige Toldafgifter, og Stemningen beroligedes. Et Faktum er det i hvert Fald, at Svenskerne aldrig senere mente at maatte frygte for Troskaben i Hallands Hovedstad, og at Halmstad ene i Landet blev repræsenteret paa den svenske Rigsdag.*) I Smaastæderne møde vi derimod en langsom og sikker Tilbagegang. Det bør dog bemærkes, at Forholdene i de hallandske Stæder ere os ret ubekendte under denne Periode, og at baade Sperling og senere Magnus Durell i lige Grad klagede over deres Forfald og den daarlige Respekt, som de viste over for al Øvrighed.¹⁴⁾

Endnu mørkere bliver Billedet, naar man vender sig til Fjerdestand. Daarligt stod det til med *Bønderne* ved Overdragelsen, men det blev ikke bedre i de følgende Aar. Misvækst og Kvægsyge kom til, adskillige døde af Sult, og Landet stod fuldt af Ødegaarde. Regeringen viste ikke her samme Interesse for deres Opkomst som over for Stæderne; man forsøgte at tvinge Adelsbønderne til Fæstningsarbejde, man tyngede Befolkningen i det Hele med Told og Ekstraskatter; dertil kom Næringstvangen, da intet Haandværk taaltes uden for Stæderne. Værst var dog Udskrivningen, navnlig da man vilde indføre denne paa svensk Vis; Misfornøjelsen var stor, og da den ansaas for stridende mod Fredstraktatens Bestemmelse om Privilegierne, maatte man lade den falde mod en Pengeafløsning. Saaledes slap man for aabent Oprør, men navnlig i de nordhalland-

*) Dog klager endnu Krister Bonde 1658 over Borgerskabets ringe Affektion og dets Lyst til at komme under Danmark igen.

ske Herreder omkring Varberg vedblev Nøden og Forbitrelsen, nærret ved personlige Forulempelser fra svenske Fogeders og Soldaters Side. Tilsidst greb den hallandske Bonde til det Midde, som han ofte havde set sig nødt til at benytte i den danske Tid.

En ubekendt samtidig Forfatter udtaler sig i sin Beskrivelse af Halland paa følgende Maade herom: „Karle og Piger pleje hvert Aar at drage til Danmark og at tjene hos fremmede, da Jorden hjemme ikke kan ernære saa mange. Man tager dem gerne til Tjenestefolk. De ere hurtige til Bens og raske til alt Arbejde, vel sagtens fordi deres Legemsstyrke er saa meget større end andres, som deres Fædreland har et haardere Klima.“ Denne Dom bekræftes af andre i Samtiden. Nu genoptog Hallandsfarerne deres gamle Sædvane og droge til Fods eller til Baads til Skaane, Sjælland eller Norge, men de vendte ikke som tidligere tilbage igen til Halland; de nordsjællandske Kirkebøger indeholde for denne Tids Vedkommende adskillige Vidnesbyrd om Bosættelser i Danmark.¹⁵⁾

Det Billede, som her er forsøgt givet af de hallandske Tilstande og Stemninger, er ikke tiltalende. At Dronningen lod Aaerne rense, Sandflugten dæmpe og Skolerne forbedre,¹⁶⁾ har ikke kunnet forandre Hallændingernes Hovedindtryk. Imidlertid er det kun i løse Konturer, at der har kunnet gives et Billede af Tilstanden i Halland paa denne Tid. Hvorledes Stemningen har været i Befolkningen, fortæller de yderst mangelfulde Kilder os intet om, men at denne ikke har været gunstig, navnlig hos de lavere Stænder, synes Begivenhederne at vise. Durells Udsagn om „mægtig slet Respekt“ er allerede citeret. Men før vi vende os til denne mærkelige Mands Optræden i Halland, er det rimeligt at kaste et Blik paa et Omraade, der i en Nationalitetskamp almindeligt anses for næsten lige saa vigtigt som Kirke- eller Skolevæsenet, nemlig Retsvæsenet, der i Freden var garanteret for Beboerne paa gammel Vis og efter danske Love.

At *den danske Lov* virkelig blev fulgt ved de hallandske Underretter, nemlig Herredsretterne og Landstinget, er sikkert nok; eksempelvis kan nævnes, at nogle Snaphaner i Sydhalland, som under den følgende Krig droges for Retten, dømtes efter

Jydske Lov og Kristian IVs Reces. Men fra Landsdommeren gik nu Appellen videre til Göta Hofrätt i Jönköping og derfra til den øverste Domstol i Stockholm. Paa disse Steder maatte Fredsbestemmelsen volde sine Vanskeligheder. 1646 skrev Dronning Kristina til Hofrätten og befalede den at tage nogle Kriminaldomme over Misgerningsmænd for sig, som Sperling havde sendt hende fra Halland til Prøvelse; helst skulde de skynde sig med Afgørelsen, for „at ikke Fangerne maa holdes længe i Fængsel paa vor og Kronens Bekostning.“ En Maaned senere fastslog hun i siddende Raad som almindelig Retsregel, „at Hallands Kriminalsager skulle paadømmes efter dansk Lov, dog med Hensyn til Benaadning og Forskaaning, efter salig Kongens givne Resolutioner.“ Denne sidste Tilføjelse betegnede faktisk en Undtagelse, om end i god Retning, fra Troskab mod det givne Løfte; men det taler godt for den svenske Regerings Redelighed, at selv denne Undtagelse ikke blev opretholdt. Allerede 1651 resolverede nemlig Dronningen i Anledning af en Forespørgsel fra Hofrätten om, hvorledes man skulde forholde sig i de hallandske Tyverisager, at naar der fandtes en væsentlig Forskel ved samme Forbrydelse mellem Straffen efter svensk Lov med de dertil hørende kongelige Reskripter og efter dansk, skulde man følge denne sidste. Hermed maa der siges at være slaaet en Streg over Bestemmelsen fra 1646. Det var saaledes givet, at der af Hofrätten kun maatte anvendes danske Retsbestemmelser i hallandske Sager.

Det har sin Interesse at kaste et Blik paa, hvorledes Hofrättens Assessorer overholdt den givne Befaling, som ikke kunde være dem synderlig kærkommen, da den medførte et forøget Arbejde for dem ved at tvinge dem til at sætte sig ind i en fremmed Stats Retsregler. Hallændingerne vare et proceslystent Folkefærd, saa at det paa ingen Maade blev nogen Sjældenhed, at Sager appelleredes fra deres Landsting til Hofrätten. Alleerede den 15de Oktober 1647 fældes her den første Dom mellem to Borgere fra Halmstad; i dens Præmisser nævnes dog ingen Lovparagraffer. Men 11 Dage senere falder den næste i en Sag mellem Adelsmanden Knud Gabrielsön (Akkeleje) til Hjulerød, hans Foged og nogle Bønder. Dommen annullerede Landstingets Afgørelse og gik Adelsmanden imod, og den paa-

beraaber sig udelukkende Bestemmelser, ganske vist de mest enkle, fra Kristian IIIs Reces og Jydske Lov. I en anden Sag om hallandsk Jordegods viste Hofrätten Parterne tilbage til Domstolene der i Provinsen, eftersom Brømsebrofreden „klarligen formaar det, at det er denne Provins forbeholdet at blive ved den Jutske Lov; altsaa hører den Tvist først did at afdømmes“. Paa samme Maade henviste man en Strid om en norsk Arv (i Bohuslen?) til Afgørelse efter norsk Ret. Kun naar en Sag laa længere tilbage i Tiden, mente de helt at kunne lade den falde, „eftersom det er sket, førend denne Provins Halland var kommen under Sveriges Krone“. Man maa aabenbart sige, at Hofrätten ærligt har stræbt at følge sine Ordre — efter Evne; thi om de mærkelige Kombinationer mellem danske og svenske Lovparagraffer, som den i mere udviklede Sager greb til, vil der først være Anledning til at tale i et senere Afsnit. Endnu skal det kun bemærkes, at Retten i flere Processer mellem Adelsmænd og deres Bønder fik Lejlighed til at tage de sidstes Parti, endogsaa naar det gjaldt Beskyldninger mod dem for Mytteri o. lign. Disse Domme, som stiller dens egen humane Tænkemaade i skarp Kontrast til den hallandske Adels Bondeplagerier, kunde kun virke til at gøre den svenske Domstol populær i Halland og derved ogsaa indirekte blive et Forsvenskningsmiddel.¹⁷⁾

I 1653 blev saa *Magnus Durell* Landsdommer i Halland. Kun 36 Aar gammel naæde han denne Post, men han havde da allerede skabt sig Ry for at være en energisk og skarpsynet Stats-tjener. Han var født af ringe Stand, men havde arbejdet sig op; var bleven knyttet til Oxenstjernerne og havde derefter gaaet Diplomatvejen, hvortil han i Decenniets Slutning vendte tilbage. Vi kende ham sørgeligt vel fra Danmarks Historie og de Indberetninger til Karl Gustaf, som stamme fra hans Pen. Skønt hans Ophold i Halland kun blev kortvarigt, maatte her være meget, som kunde fængsle den Mands Opmærksomhed, der havde Ry for at være „en af sit Lands dueligste Embedsmænd“. Han greb da Pennen og affattede en af sine kære Memorialer til Regeringen. Det er mærkeligt, men karakteristisk for Durell, at han, skønt han ingenlunde beklædte den højeste Stilling i Lan-

det, dog paa Kongens Opfordring havde Mod og Overblik til at bryde Staven over det gamle og opstille et nyt Program.

Durell er ganske klar over den daarlige Tilstand og søger ikke at dølge den. Med sit skarpe Blik, der navnlig er saa gennemtrængende, naar det gælder at blotte de danskes Svagheder, spejder han efter Udveje. Ingen kan nægte, at han ser stort paa Forholdene og har store Planer for med Halland. Han vilde have hele Provinsen „omguttit uti en annan form“; saa meget som muligt af, hvad der stod tilbage fra den danske Tid, skulde afskaffes, „da man i Danmarks Forfatning ser mere paa Privates Nytte end paa det gemene Bedste“. Man skulde træde op mod de „ilde affectionerede“ Præster og holde den Bestemmelse ved Magt, at Kandidaterne til Embederne skulde have studeret ved svenske Universiteter. Til at begynde med skulde man kun befordre Hallændinger, med Tiden vel ogsaa Svenskere. Man skulde ogsaa have nye Embedsmænd, som kendte „Naturen af Folket“; i Halmstad burde man ansætte en svensk Borgmester ved Siden af en hallandsk og blande Svenskere og Hallandsfarer mellem hverandre paa Raadmandspladserne. Hvad Adelen angaar, burde Kongen støtte de Svenskere, som havde købt Godser i Halland, ved at skænke dem jus patronatus i nogle Kald; selv opnaaede virkelig Durell denne Begunstigelse af Karl Gustaf. I alle Samfundsklasser ønskede han saaledes at faa en Stab af nye Mænd ind i Landet, men Hovedvægten lagde han dog paa at slaa Handelen op. Halmstad skulde for Alvor lægge sig efter Storhandel og søge at drage saa meget som muligt til sig fra de skaanske Stæder og fra København. Derfor burde man ogsaa forhandle med den gamle danske og den nye svenske Adel for at faa dem til at opgive deres Toldfrihedsprivilegium; hvis Danskerne ikke vilde gaa ind herpaa, kunde man roligt vente, indtil de svenske Adelsmænd havde købt Godserne fra dem, „eftersom de fleste danske have deres Godser til Fals desforuden“. Naar man iøvrigt fik Landet sikret militært ved bedre Forbindelse med Sverige og en Befæstning af de sydligste Herregaarde ved Grænsen mod Skaane, og man sendte det udskrevne Mandskab bort fra Landet, kunde man meget vel blive staaende ved den danske Lov, saaledes som Fredstraktaten paabød; den anvendtes for Øjeblikket daarligt,

men var i og for sig stræng nok, naar den blot blev brugt for Alvor. Med Tiden vil saa Regeringen faa Respekt, Affektion og Berømmelse. Ja, Magnus Durell vugger sig endog i saa stolte Drømme, som at Indbyggerne i Danmark ville begynde at længes efter Sveriges Krone.¹⁸⁾

Hans Forslag ere mærkelige, fordi de viser, hvor lidet af Regeringens oprindelige Planer der var blevet ført ud i Praksis. Han har sikkert ogsaa Ret i, at Misfornøjelsen først og fremmest skyldtes økonomiske Aarsager, og at der var en Mulighed for at fjerne den ved at skaffe disse af Vejen. Men hans Ord bleve ganske betydningsløse; der blev lidet eller intet gjort, maaske fordi den nye Krig med Polen lagde Beslag paa al Opmærksomhed.

Under disse Forhold maatte en stadig voksende Misfornøjelse gro op fra neden af. Halland var jo endnu efter sit Hovedpræg et dansk Land. Danske Adelsmænd ejede de fleste Herregaarde, og danske Præster sad i de fleste Embeder. Kun en enkelt Stad, som Varberg, ansaas for at være svensksindet. Hos Bønder og Borgere maatte naturnødvendigt den danske slumrende Nationalitet ved Kontrastvirkning blive bevidst for dens Indhavere. Man kan dog i denne Henseende næppe slutte synderligt af den Opfattelse af Stemningen, som fandtes i København, hvor en Forfatter som Wolf antydede, at Svenskerne ikke havde holdt deres Løfter i Freden over for Hallændingerne, at „der gaar jo oc mange GUDS Børns Hierter hemmelig store væmodige dybe Suck, naar de ere udi Enerum“, og at Gud vil komme, „naar det er hans Tid, ihvor lenge det siunis at vare“. Fra Bjørkeris Præstegaard i Halland meddelte den svenskfødte Præst sin Regering, at Hannibal Sehested paa Gennemreisen havde ført „allahanda odiose discusser“: Halland vilde, før end de troede, blive taget tilbage, og hvis Præsten opførte sig vel, skulde han beholde sit Kald under dansk Regering; „sampt annat mehre sådant, deraff gemene mannen storligen förargas“[?] Større Betydning har de Skridt, som vi se den svenske Regering foretage, da Krigen med Danmark brød ud. Man sammenkaldte et Møde med de danske Adelsmænds Fuldmægtige, der foruden Rusttjenesten maatte gaa ind paa halv Udskrivning af Gaardene. Derimod skaanedes de svenske

Undersaatter. Og hvad Almuen angaar, forlangte man nu igen Udskrivning i Stedet for Pengeafløsning.¹⁹⁾ Skrækken herover var stor; mangen Bonde gjorde som den Mand, om hvem det senere sagdes, at han „havde laast sit Hus og flyttet med sin Hustru og Barn og Folk til Skoven“. Tilsidst maatte Regeringen lade Udskrivningen falde, men forinden havde den ogsaa begyndt at afvæbne Almuen, og da søgte de mere stridbare fra Sydhalland til Sven Povlsön, „en forløben Skurk her fra Laholm“, (som Svenskerne kaldte ham), der højt oppe fra Hallandsaas spejdede ud over Landet og gjorde det usikkert ved stadige Indfald. De fleste nøjedes dog med hemmeligt at gaa ham til Haande, og da Danskerne under Kong Frederik rykkede ind i Landet, løb hele Sydhalland over til ham og forblev trofast, skønt hans tyske Tropper begik mange Udskejelser over for dem.²⁰⁾ Imidlertid indtraf der Begivenheder andet Steds, som bleve afgørende for flere Landskabers Skæbne end Hallands.

ANDET KAPITEL.

Skaane før Roskildefreden.

Da den svenske Rigsraad, Præsidenten i Kommerskollegium, Krister Bonde i Foraaret 1658 drog paa Studierejse gennem Skaane, gjorde Landet et stærkt Indtryk paa ham. Han kan ikke blive træt af at prise dets Overflødighed paa frugtbar Ager og Eng, Skov, Fiskerier og alt, hvad Menneskene synes at have nødt til Bedste og Nytte. Ja, han bliver endogsaa helt poetisk i sin Begejstring og mener, at Landet maa have Navn af Sköne. Etymologien er ikke ny, den stammer i sidste Instans fra den gamle Adam af Bremen, men det er ejendommeligt at se, hvorledes Indtrykket blev det samme hos alle de Svenskere, som gennem det barske og magre Småland kom ned paa den skaanske Slette. Næsten 100 Aar senere blev selve Linné greben af Ekstase og gav sine Følelser Luft i en Skildring, der har dobbelt Betydning for os, da den for mange Træks Vedkommende ogsaa finder Anvendelse paa det 17de Aarhundrede. Han konkluderer i Dommen: „Altså er oförnekneligen intet land i Sverige at förlikna emot Skåne, och intet i Europa, som det med rätta kan föresättas“. Og han ender med: „Altså er intet land, som hafver flera förmoner“.

Danskerne selv, som kom vestfra, vare i det 17de Aarhundrede ikke slet saa betagne. Vort Lands Geografer, som Wolf og Arent Berntsøn, ere som Regel enige om at sætte Skaane tilbage for Sjælland i Frodighed og for Jylland i Størrelse og Ejendommelighed. Navnlig det sjællandske Landskab lægger ganske Beslag paa de gode Københavneres Interesse. Og dog kan de begge ikke nægte sig at gentage den omtalte Forklaring

af Navnet og tale om Skaanes „mangfoldige skønne Gaver“ eller om, at det er „skønt og lystigt gjort“.¹)

Skaane er nu til Dags et terra incognita for de fleste danske, skønt det ligger deres Hovedstad nærmere end Danmarks fleste Provinser. Det vil derfor til en Begyndelse være nødvendigt at give et Rids af Landets Udseende og Vilkaar, som de formede sig i den sidste danske Tid.

I det store set er Skaane en Kvadrat, fasthæftet mod Nord til Småland og Halland, mod Nordost til Blekinge. Disse to sidstnævnte smalle Kystlandskaber kunne næppe siges at have selvstændig Betydning, ogsaa deres Skæbne var politisk set i Længden knyttet til den vigtigere Hovedprovins. Skaane selv frembyder et saare uensartet Skue. Medens det mod Nord og Øst savner naturlige Grænser, undtagen for nogle Mils Vedkommende paa Hallandsaas, deles selve Landet af Naturen i to meget forskellige Halvdele. Fra Firkantens nordvestre Hjørne ved Kullen til dens sydøstre Punkt i Stenshoved stryger en Række, ofte skovklædte Aase, kun afbrudte af den store Ringsø, gennem Landet og deler det saaledes i to Trekanter. Paa den ene af disse, den sydvestre, som er Sjælland nærmest, kan man med Rette anvende Linnés Ord, at „hafvet liksom med våld skurit Skåne ifrån de södre länder och lagt det til Sverige“, naar man blot ikke tillægger Havet denne Voldsgerning. Det er den flade, træløse *Slette*, som han ligner med Flandern; et sjællandsk eller fynsk Landskab, hvor de snehvide Stenkirker med Blytag røbe en ældgammel Kultur, hvor Trevangsskiftet florerer, som overalt i Danmark, og hvor Jordens Frodighed efter hans Udsagn er saa stor, at man om Sommeren paa Agrene ikke ser andet end Himmel og Sæd forene sig mod Horisonten. Modsætningen hertil er *Skovbygden*. Den omfatter saa godt som hele den nordøstlige Trekant af Skaane, dog saaledes, at der ogsaa inden for den findes skovløs Sædejord, som den store Slette omkring Kristianstad ved Helgeaasens nedre Løb. Men i det hele bestaar dog denne Del af et mere kuperet Terræn, dækket af Løvskove, som imod Nord, op mod den svenske Grænse gaa over i store Skove af Fyr, Gran og Enebær, hvor Undergrunden dækkes af Lyng, Bregner og Mos. Det er Levningerne af de store Grænseskove, „Ørkenen“, som de kaldtes i Middelalder-

ren. I det 17de Aarhundrede vare de imidlertid begyndte at sprænges i Stykker ved Befolkningens Virksomhed, og en Forbindelse mellem de to Grænsefolk i Skaane og Småland var indledet. Paa skaansk Side bestod det største Territorium af Gøngebygden, en Egn, hvis Beboere have gjort Navnet velkendt i Danmarks Historie. I Reglen gør man sig dog vel falske Forestillinger om disse Gøngeherreders Udseende. De danne ikke, som man ofte troer, et vanskelig tilgængeligt Bjergland, men kun et bølgeformet Højdestrøg, som gaar jevnt over i den tilstødende smålandske Højslette, og hvor de naturlige Hindringer bestod af Skove, Søer, Moser og Aær (som Helgeaa), Hindringer, som Civilisationen under sin Fremtrængen væsentlig maatte rydde af Vejen. Kun i det nordostre Hjørne af Skaane, den Del af Villands Herred, som ligger nord for den naturskønne Immelen med dens forrevne Fjeldkyster møde vi en mere udpræget Bjergnatur i Glimaker, Ørkened og Gemsø (Jemshøg) Sogne; her dækkede Naaletræsskovene den overvejende Del af Landet, hvis Udseende mindede ganske om det tilstødende skovklædte Kystlandskab Blekinge.²⁾

Beboerne i denne Skovbygd havde en ganske forskellig Levevis fra Slettens Indvaanere. Kvægavl spillede en større Rolle end Agerbrug, og hvor dette sidste fandtes paa ryddede Pladser i Skovene, dreves det paa Grund af det indskrænkede Territorium og den magrere Jord efter ganske andre Principper end paa Sletten. Vi nødes til ganske kort at komme lidt nærmere ind paa dette Forhold. Medens man paa det sidste Sted, som i det øvrige Danmark, delte Byens Jord i de tre Vange og paa Grund af dette Skifte kun behøvede at gøde den hvert 8de—12te Aar, tilsaaede man i den skaanske Skovbygd ligesom i Halland og Blekinge hvert Aar hele Jorden, men gødede den til Gengæld langt oftere, nemlig hvert 3dje—5te Aar. Dette kunde overkommes, thi der boede i Almindelighed 3—6 eller endnu flere Familier paa hver Gaard, som derfor ofte laa for sig selv og ikke vare forenede i Landsbyer. Familierne fordelte Jordens Dyrkning mellem sig og fandt deres øvrige Ernæring dels gennem Kvægavlen, dels ved Havedyrkning eller Husflid, som navnlig trivedes i Gøngeherrederne. Thi foruden Udførsel af Træ og Potaske, (et Stof, som fremkom ved Naaletræernes

Forbrænding), fandt man ogsaa sit Udkomme ved Arbejder i Træ eller Bøssesmedning.³⁾

Disse Forhold kan give os Anledning til nogen Overvejelse. Som Følge heraf samledes en anselig Arbejdskraft omkring en Mængde smaa Centra. Kun under de mest uforstyrrede ydre Forhold kunde disse mange Familiefædre og unge Mænd tjene det mest nødtørftige. Men hvad maatte Følgen blive, naar Krig brød ud, og en fremmed Hær plyndrede de smaa dyrkede Arealer, bortdrev Kvæget og afbrød Handelsforbindelserne? Vi have her Forhold, som paa den mærkeligste Maade minde os om de højskotske Klaner og deres prekære Levevis med megen Kvægavl og lidet Agerbrug.

Fra Landet selv vende vi os nu til dets Befolkning og dennes enkelte Klasser. Blandt disse indtager *Adelen* ubestridt den første Plads ved Midten af det 17de Aarhundrede. Fyn og Skaane vare da den danske Adels forjættede Lande; af den sidstnævnte Provins' Bønderjordbrug ejede den alene de 54 %. Hertil maa saa lægges de betydelige Arealer, som dyrkedes direkte under Sædegaardene. De skaanske Herregaarde vare i Antal omtrent 115, og det er mærkeligt at se, at de fleste af disse ingenlunde, som man paa Forhaand skulde tro, laa i de frugtbareste Dele af Sletten. Visse Herreder ved Sundet, som Oksie og Skyts, vare endog næsten ganske fri for dem; i andre, som Harjager og Rønneberg, fandtes de kun i saare ringe Tal. Derimod vare de særligt talrige paa Grænsen mellem Sletten og den højereliggende Skovbygd, ligesom i det skovdækkede Højdestrøg, som i en Halvkreds strækker sig paa Nord- og Vestsiden omkring Ysted. Ogsaa i de senest opdyrkede Herreder, som Gønge, vare de ganske stærkt repræsenterede, men til Gengæld ofte smaa. Maaske kan man af deres Beliggenhed slutte dette om disse Herregaardes Oprindelse, at de ere opstaaede paa et Tidspunkt, da de ikke let kunde finde Plads paa den opdyrkede Slette, og at deres Grundlæggere med Forkærlighed have lagt dem nær Skov og Eng, dels for Jagtens, dels for Kvægopdrættningens Skyld. Noget lignende gælder om de Bønderjordbrug, som hørte under Herregaardene, men dyrkedes selvstændigt; de ere hyppigst i den midterste og den sydøstlige Del af Landet, men ogsaa talrige mod Nord i Gøngebygden. Man søgte i Sam-

tiden Forklaringen hertil i, at det var vanskeligt for Adelsmænd at faa Bøndergaarde udfæstede paa Sletten, hvor de ofte vare vanrøgtede og udpinte, medens man i Skovbygden med dens mere intensive Drift og varierede Levevis kunde være sikker paa en god Fæstekontrakt. Mærkeligt er det dog samtidigt at se, at det netop er her, vi træffe de fleste jordegne Bønder, den Klasse, som var unddraget alle de privilegerede Stænders Indflydelse; de vare hyppigst i Gønge Herred og maatte her medføre en større Selvstændighed og Frihedslyst end andet Steds i Skaane. Dette gjaldt i endnu højere Grad om Blekinge, hvor der indtil moderne Tid ikke fandtes en eneste Adelsgaard, og hvor jordegne Bønder dannede omtrent $\frac{1}{4}$ af hele Befolkningen.⁴⁾

Det var et stateligt Skue, som de skaanske Herregaarde frembød, spredte, som de laa, over Landet med deres røde Hovedbygninger i middelalderlig (Glimmingehus) eller Renaissancestil (Svenstrup, Søvdeborg og Vidtskølle). Som andre danske Gaarde vare de ofte byggede paa en saadan Maade, at man fra Husbondens Kammer eller Fruerstuen kunde holde Øje med alt, hvad der foregik i Ladegaarden. Dette var vistnok ogsaa nødvendigt i det 17de Aarhundrede, Kaarene vare ikke gode for Adelen, og med Forbigaaelse af de aandelige Interesser maatte man rette hele sin Opmærksomhed paa Landbruget og drive det mest mulige ud deraf. De skaanske Adelsmænd vare lige saa lidt som deres Standsfæller i det øvrige Danmark rige Mænd. En Undtagelse dannede egentlig kun „Kongen i Skaane“, *Tage Tot*, der i 1651 alene af Herregaarde ejede Skabersø, Verpinge, Barsebæk, Ulstrup, Eriksholm, Herrested og Bjersøholm, hvortil der i alt hørte 3—400 Bønderjordbrug; dog naaede hans aarlige Indtægter ikke højere end til 16—20,000 Rdlr., hvori der endda er medregnet Udbyttet af hans Forleninger. *Tage Tot* var iøvrigt en af de faa Adelsmænd, der endnu paa det 16de Aarhundredes Vis optraadte som Mæcen, og paa Skabersø, tæt ved Malmø, samlede han en lille Kreds af litterære Berømtheder som Digteren Anders Bording og Historieskriveren Vitus Bering. Denne Adelsmand af den gamle Type, som uden Hovmod nærrede Sympati for de lavere Klasser i Befolkningen, søgte ved personlig Forekommenhed at mildne de skarpe Brydninger, som allerede da ikke vare en Sjælden-

hed mellem Adelen og de ikke privilegerede Stænder. Nogen overlegen Begavelse var han ikke, og naar vi gennemgaa de øvrige skaanske Adelslægter som Bernekov og Valkendorf, Bek og Bille, Krabbe og Urne, Ulfeld og Lindenov, Rosenkrans og Gyldenstern m. fl., er det næsten forfærdende at se, hvor lidet fremragende vi møde blandt dem. De vare som oftest store Mænds mindre Sønner, som den lærde Kristian Bernekovs Søn af samme Navn til Vidtskølle; og selv en saa bekendt Adelsmand som Ostindiefareren Ove Gedde til Tommerup gør, naar han ses paa Landjorden, et langt mindre imponerende Indtryk, end vi paa Forhaand skulde vente.⁵⁾

Et lignende Slaphedspræg bære iøvrigt ogsaa Samfundets andre Klasser. Det 17de Aarhundrede synes i Danmark at karakteriseres ved en svigtende Almensans; Frasen „Kongen, Fædrelandet og det gemene Bedste“ laa oftere paa Læberne, end den tjente som Leveregel. Maaske skyldtes den manglende Samfundsfølelse for en Del ogsaa trykkende økonomiske Kaar; men mærkelig er i alt Fald den Mangel paa dygtige og energiske Mænd, som rage et Hoved op over Mængden. I paakommende Tilfælde er det næsten altid inden for Borgerstanden, og oftest viser disse Personer sig da ved nærmere Eftersyn at være indflyttede Tyskere eller Hollændere. Selv en Mand som Bispen i Lund, Peder Vinstrup, sikkert en af Datidens betydeligste i Skaane, er ogsaa snæret inde i Standsinteressernes Garn. Under denne Dekadencens Mangel paa Personligheder er det de materielle Kræfter, som have Overtaget, da de til Trods for deres absolutte Ringhed dog relativt tagne ere betydelige. I første Række kommer her Adelen med sit store Jordegods; ved Siden af den Lunds Domkapitel med et meget betydeligt Areal, navnlig i de i Nærheden af Bispestaden liggende Herreder, Torne, Bare, Harjager og Froste, som for en stor Del gennem Kanonikaterne ogsaa var paa adelige Hænder; endelig Kronen, der dog ejede 35 % af alle Bønderjordbrug. Stæderne stod i Rigdom langt tilbage herfor. De allerfleste af dem vare kun ubetydelige Flækker, og den eneste af mere Betydning, Malmø, rummede kun nogle faa Tusinde Indbyggere, altsaa kun en Brøkdel af Københavns. Med Hensyn til Handelen vare de snarere i Tilbagegang end Fremgang. Magten i Skaane var der-

for pekuniært set i Adelenes Hænder, der ogsaa politisk og administrativt havde det egentlige Herredømme, og dens Nedgang betød Skaanes Nedgang. Ansvar for hvad der skete eller ikke skete, paahviler i første Række den; men ogsaa Højgejstligheden, Malmøs Borgerskab og den mere selvstændige Del inden for Bondestanden maa tage deres Part deraf. Danmark var endnu i det Hele en agrarisk Stat, Tyngdepunktet laa paa Landet, og i Forbindelse hermed staar, at den endnu økonomisk maatte siges væsentlig at befinde sig paa Naturalhusholdningens Standpunkt.⁶⁾

Medens vi derfor i denne Indledning kan forbigaa Skildringen af de upriviligerede Stænder, ligesom af de mange Sider af Livet i Skaane, som vare fælles for det og det øvrige Danmark, vil der dog være Grund for os til at fæste Opmærksomheden ved et Forhold, som til en vis Grad modificerer Følgerne af, hvad vi ovenfor have fremsat om Adelenes dominerende Indflydelse i Skaane og om denne Stands beklagelige Afslappelse og Nedgang i det 17de Aarhundrede. Det er det stærke Særpræg, som hele den skaanske Befolkning bærer fra den ældste Tid gennem Danmarks Historie, den vaagne Selvstændighedsfølelse, som allerede lagde sig for Dagen under Valdemarerne, og som skiller dem bestemt fra Øboerne. Denne Trang til Kamp mod Statsmagten og Hierarkiet staar sikkert i Forbindelse med, at de østlige Landskaber vare de senest udviklede, og at der navnlig gemte sig en god Del Barbari i det afsides liggende Gøngeherred og i Blekinge. Ved flere Lejligheder sporer man tillige hos dem en Friskhed i Opfattelsen og en Initiativets Aand, der navnlig kom for Dagen, da Malmø gik i Spidsen ved Reformationens Indførelse. Og selv om dette friere Tankesæt maa antages at være gaaet stærkt tilbage i Stæderne og paa Sletten under det Aarhundrede, som fulgte derpaa, navnlig da ugunstige økonomiske Kaar kom dertil, bevaredes det dog i en betydelig Del af Landet, nemlig Grænseegnene, hvor de mange Fejder med Sverige holdt Vaabenfærdigheden og Nationalhadet i Live. Ganske vist har man her under de nordiske Krige de saakaldte „Bondefrede“, Neutralitetserklæringer, afsluttede mellem smålandske og skaanske Bønder paa egen Haand, men disses praktiske Betydning har næppe været stor, og allerede under Syv-

aarskrigen høre vi om, at Bondehære fra Gønge Herred under militær Ledelse deltog i Indfaldene paa svensk Grund.⁷⁾ I 1611 i Begyndelsen af Kalmarkrigen udstedes der af den danske Regering Befaling til 10 skaanske Herreder fra Skovbygden om skiftevis at holde Grænsevagt 14 Dage i Træk i bestemte Afdelinger; i Spidsen for dem sattes regulære Soldater for at lede dem og give dem større Tryghed, og man paabød Gønge Herreds Bønder at besolde disse Soldater. Noget lignende fandt Sted i det tilstødende Villands Herred, og da Grænsefæstningen Kristianopel var bleven overrumplet af Svenskerne under Gustaf Adolfs Anførsel, stævnedes man til Erstatning Bønderne fra Medelsted og Østre Herreder i Blekinge til Møde i Lykaa By med „bösser och verger“. Overalt vare da ogsaa Bønderne villige nok; kun i Halmstad Len i Halland søgte de at knibe ud fra Grænsevagten og maatte derfor endog trues med Hængning.⁸⁾ Men Følgen af denne megen Vaabenøvelse kom ogsaa for Dagen faa Aar efter, da Regeringen maatte forbyde Almuen i de skaanske Landskaber at møde bevæbnet i Kirken eller paa Tinge. Dog selv ikke paa disse Steder kunde det lykkes at forhindre denne Uskik, og desuden maatte man allerede i 1623 paany paabyde Grænsevagt mod Sverige, hvorved Vaabenøvelserne vel igen have taget Fart. Gøngøbøssesmedene blev bekendte som dygtige Fagmænd; selv i København gik der stort Ry af Vaabenfærdigheden i dette Herred, hvortil man efter Traditionen henlagde alle Bedrifter, som øvedes i Grænselandet. Datidens Dombøger give et godt Billede af Befolkningen her, naar de fortælle om de stadige Smaastridigheder mellem Almuen paa begge Sider, hver Gang smålandske Bønder dreve deres Okser gennem Grænseherrederne for at sælge dem i de skaanske Købstæder; eller om de talrige fredløse fra begge Riger, som opholdt sig i Grænseskovene for i Nødsfald at kunne smutte over paa fremmed Territorium; og ikke mindst om de Udbrud af Slægtsfejder, som endnu kunde findes i Gønge. Man staar her over for en frihedselskende eller — om man vil — tøjlesløs Befolkning, hvis Had maatte rettes mod fremmede Herrer, ikke alene af nationale Grunde, men ogsaa, og nok saa meget, fordi disse maatte lægge Baand paa deres ubændige Frihedstrang.⁹⁾

Ejendommelige Forhold faa vi under Horns Indfald i

Skaane 1644—1645. Det var første Gang siden Karl Knutssons Tid, at hele Landet blev besat af Fjenden, og dets Reaktion derimod minder paa mange Maader om dets Opræden 32 Aar senere. Før den svenske Armés Indbrud afsendtes Herolden Nils Nilsson for at overbringe Fejdebrevet til Danskerne; han maatte paa Vejen til Helsingborg døje adskillige Genvordigheder af de Bondeskarer, som paa Fogdernes Befaling havde væbnet sig med alle Slags Vaaben, og som toge Brevet fra ham. Paa Hjemreisen, da Svenskerne allerede stod ved Helsingborg, og han rejste under svensk Konvoj, huggede Bønderne endog Braader af Bøgetræer tværs over Vejen, og det skyldtes kun et rent Tilfælde, at han slap lykkeligt igennem. Stemningen var aabenbart i Mellemtiden bleven yderligere ophidset ved Svenskernes Indfald, som Bønderne ligeledes havde søgt at hindre ved Kamp bag Braader, ganske vist uden Resultat. Men derfor var deres Kraft paa ingen Maade brudt. Herrederne paa Sletten bøjede sig ganske vist i Lydighed under Gustaf Horns Herredømme, men Bønderne i Skovlandet samlede sig under Anførsel af jævnbyrdige som Bonden Bent Mogensøn, gjorde Horns Forbindelseslinjer med Sverige usikre og truede endog med under Ledelse af Kristian IVs Svigersøn, Ebbe Ulfeld, at gøre Kontraangreb paa Sverige. De opnaaede i det mindste at udplyndre den smålandske Landsby Markaryd med de derværende Magasiner, og selv om Bent Mogensøn kort efter maatte bide i Græsset under et Sammenstød med en svensk Styrke, traadte andre Mænd i hans Sted, og Folkekampen rasede videre. Fejden trak ned i Midtskaane, hvor Horn begyndte at gribe til det Middel at lægge smaa Troppestykker ind i de befæstede Herregaarde, som Eriksholm, for paa denne Maade at hæmme Bøndernes Anfald paa hans Fourageurer. Til de skaanske Adelsmænd høre vi kun lidet; mange af dem havde taget deres Tilflugt til Sjælland eller Malmø, hvorhen ogsaa en hel Del af den omboende Befolkning, deriblandt Lunds Præster, tyede, saa at Byen var ganske overfyldt med Mennesker. Derimod vedblev Ebbe Ulfeld med vekslende Held at samle Bondehære over hele Landet. Overalt vare Bønderne stridslystne, men savnede aabenbart paa mange Steder Vaabenøvelse, en Uddannelse, hvortil Svenskerne ikke fandt sig beføjede at levne

dem Tid. Men da Kong Kristian selv i Efteraaret kom over til Skaane, steg Kamplysten yderligere, hvortil hans Opraab om at gøre Fjenden Skade og skaffe hans egen Hær Tilførsel vel ogsaa bidrog deres; det kom til Smaakampe om de af Svenskerne besatte Gaarde, og Befolkningen nægtede dem al Lydighed. Efterat Kristian IV dernæst havde manøvreret Horn ud af hans faste Stilling mellem Lund og Malmø, var i Virkeligheden det skaanske Felttog afgjort, selv om det endnu strakte sig over mange Maaneder.¹⁰) Da Freden var sluttet i det følgende Aar, var Resultatet af Krigen for Skaanes Vedkommende en grundig Udplyndring og et dermed forbundet indgroet Nationalhad fra Beboernes Side mod alt svensk. Mindet om „Horns Krig“ levede i flere Hundrede Aar i Skaane, og man beregnede længe alle Tildragelser ud fra den. Det var ogsaa med god Grund, thi den havde strakt sig over hele Landet. I Kristianstadseggen talte Præsterne i deres Indberetning om „de grumme og umilde svenske“ og udmaalede Plyndringerne vidt og bredt. Endnu i 1669, altsaa 25 Aar efter Krigen, kunde man i Rønnebergs Herred ved Sundet se Jordbrug staa øde „og intet Hus eller Bygninger paa Stedet, ej heller har været siden Anno 1644, da det i Krigens Tid blev ganske nedbrudt og ødelagt.“¹¹)

At en grundig Forbitrelse over denne Fremfærd maatte vedligeholdes hos den skaanske Almue, er indlysende; det bedste Bevis herpaa er, at Traditionen med Sympati dvæler ved de Mænd, som med alle mulige Midler søgte at tage Hævn over Undertrykkerne, t. Eks. Præsten i Villands Herred, der siges at have ryddet en Hoben Svenskere af Dage ved Gift. Ligeledes fortælles det, at da Iver Krabbe havde genopført sin afbrændte Borg Jordberg, saa han med Stolthed paa sit Værk og udbrød, at den nu nok skulde trodse „de svenske Hundes“ Ødelæggelse. Det er ogsaa fra denne Tid, at Skældsord og Øgenavne mod Svenskerne, som „Svenske Lasse“, begyndte at komme i Brug i Danmark, idet det tillige er værdt at mærke, at dette Nationalhad fra dansk Side er forbundet med Frygt for Arvefjenden og Mistillid til egen Styrke. Men det er alligevel næppe rigtigt, naar Durell allerede i 1649 mente at kunne paa-staa, at mange af Grænsebefolkningen, der i Sprog og „Humør“ stemmede nøje overens med Smålændingene, og som indsaa, at

de i Krigstilfælde maatte udstaa det største Besvær, ønskede, at de vare under Sveriges Krone. Dette stemmer i hvert Fald ikke med hans Tilføjelse, at dette Folk i Danmark var æstimeret mest bekvemt til Krig, og vi se da heller ikke senere nogetsomhelst Tegn til Frafald fra deres Side. Durell bærer iøvrigt sin Del af Ansvar for at have holdt den gensidige Modvilje ved Live, og naar han i 1650 skriver fra Danmark i Anledning af Dronning Kristinas Helbredelse: „Jutarne have allerede næsten sunget Tedeum i Anledning af Hendes Majestæts Død“, er dette Udsagn ikke mindre karakteristisk for ham selv end for den smaatskaarne danske Hævnlyst.¹²⁾

En yderligere Virkning af Horns Krig maatte være en øget Voldsomhed og Lovløshed hos store Dele af Befolkningen. Landets Fare førte med sig, at den danske Regering maatte se igennem Fingre med sligt. Straks efter Freden havde ganske vist Kristian IV under Trudsel om Livsstraf nedlagt Forbud mod, at Snaphaner, Fribyttere og Dragoner m. fl., som havde forsamlet sig paa Skovene, maatte gøre Svensken mere Fortræd eller i det Hele længere samle sig dér eller rippe om i Landet. Men han roste samtidig deres tro Tjeneste mod „deris fædreneland oc riget“ og paabød straks efter Lunde-bispen, at Bønder, som under Krigen havde slaaet Svenskere ihjel, ikke maatte straffes, selv ikke kirkeligt med Disciplin eller Skrifte. Det var ikke let at gøre denne Distinktion forstaaelig eller antagelig hos de Bønder, som stode under Vaaben, og at faa de Kræfter til at lægge sig, som man selv havde manet frem. Til sidst maatte endog Kongen paany sende Ebbe Ulfeld op i Gønge Herred, denne Gang for at slaa Snaphanebanderne ned.¹³⁾

De følgende Aars Begivenheder ere bekendte og henhøre under Danmarks og Sveriges almindelige politiske Historie. Her den indre Forvirring under Kristinas senere Regering, Tronskiftet og Karl Gustafs Tog til Polen; dér Frederik IIIs Tronbestigelse og Bruddet med Svigersønnernes Parti, hvilket ogsaa førte Ebbe Ulfelds Landflygtighed med sig. Torstenssons Felttog blev ikke Anledning til noget Systemskifte; den danske Stat drev sikkert, næsten viljeløst, ned mod Katastrofen i 1657.

Paa Stændermødet i Odense i Februar Maaned skulde der bevilges Midler til Krigens Førelse; ogsaa de skaanske Land-

skaber vare repræsenterede her. Man har paastaet, at den skaanske Adel skulde have været ivrig efter Krigen, endnu mere end dens Standsfæller paa Øerne. Det gælder muligt om enkelte som Aksel Urup til Belteberg, den vordende Overanfører over den danske Hær øst for Sundet, men denne Stemning var naturligt nok næppe udbredt almindelig gennem Standen. Hvad dens bedste Mand, den gamle Tage Otteson Tot, angaar, var han i hvert Fald en bestemt Modstander af Krigen og søgte, om end forgæves, at hindre den. Det var vist ogsaa kun en pludseligt opblussende Begejstring, som drev de lavere Stænders Afsendinge til at følge det øvrige Lands Eksempel og bevilge Krigsmidler. De kunde ikke være alvorligt interesserede i dette Felttog, lige som de vare temmelig ukrigeriske; Aaret forud havde saaledes Ebbe Ulfeld afslaaet et Tilbud om at vende hjem og overtage Kommandoen over en ny skaansk Militz, fordi han i det Hele taget saa med Kritik paa Skaanes militære Forhold, „eftersom Folkets Humeur er mig temmelig bekendt“.¹⁴)

Krigen blev altsaa erklæret. Men det kneb med at faa Folk til at yde de bevilgede Summer, og Udrustningen foregik med den mærkeligste Langsomhed. Imidlertid foretog man fra dansk Side Skridt, som ikke tydede paa nogen Sejrsvished. Kongen tillod skaanske Adelsmænd at overføre det af deres Gods, som de vilde redde, til Sjælland, og han paabød Skaaningerne som gode Patriotere at indføre saa meget Sæd og Hø som muligt til Fæstningerne. Man ventede aabenbart de første Kampe paa skaansk Grund. Bondestanden blev urolig. I Kristianopels Len i Blekinge ansøgte man om at maatte slutte Bondefred med Grænsebefolkningen paa den modsatte Side, og da Henrik Lindenov, som sad i Kristianstad, skulde rejse en saa ubetydelig Styrke som 120 Skytter i Gønge Herred, klagede han over Vanskelighederne derved, da Bønderne paa Kronens Gods søgte at unddrage sig Udskrivningen. Han turde ikke gribe til alvorlige Midler, men nævnede dog som de fjæligste og bedste Sogne: Glimaker, Ørkened, Losholt og Osby, altsaa Landets nordøstre Hjørne, hvis gunstige Naturforhold vi ovenfor have omtalt. Det lykkedes da ogsaa at skrabe 100 dygtige Skytter sammen, som sendtes til København for at øves i Brug af en særegen Slags Bøsser (Espingoler?). Om de siden

ere vendte tilbage til Skaane for at gøre Tjeneste der, kan man ikke se, men man havde i hvert Fald længere hen paa Aaret baade et blekingsk Kompagni i Kristianopol og et Gøngekompagni i Kristianstad. Gøngerne viste sig bestandig tro og for det meste ogsaa villige til mere eller mindre regelbunden Krigstjeneste; derimod tales der om, at i andre Herreder rømmede Dele af det udskrevne Mandskab paa Vejen til Fæstningerne bort til Skoven. Kongen bød senere Knud Ulfeld at danne en irregulær Militz af alle Bønder mellem 18 og 50 Aar, „men deraf er alligevel ganske faa i Dagslyset fremkomne“.¹⁵⁾

Felttoget var imidlertid begyndt i Juli. Det indskrænkede sig under de første Maaneder til svenske Indfald over Hallandsaas i Nordvestskaane og danske Modangreb den omvendte Vej ind i Sydhalland. Paa dansk Side anførte Aksel Urup; Svenskernes Førere var efter hinanden Per Brahe og Gustaf Otto Stenbock. Resultaterne vare smaa for begge Parter. Derimod blev det klart nok, at hele Sydhalland var dansksindet, ikke mindst Præsteskabet. Da Frederik III selv havde overtaget Kommandoen og sat mere Fart i Krigsførelsen, hvoraf Følgen blev en lille Sejr ved Kattarp i Begyndelsen af Oktober og det meste af Hallands Underlæggelse, spredte Folkebevægelsen sig ogsaa mod Nord, og Snaphanerne huserede lystigt i Varberg Len. Overalt mødte den danske Konge Sympati, og ogsaa i Skaane havde Aanden vist sig god under de egentlige Krigsbevisenheder; ingen Bonde vilde yde Tilførsel til den svenske Hær under dens Indfald, og den truedes bestandig med Flankeangreb fra Skovene. Sven Povlsøn var al Tid paa Færde, skønt han ofte kun havde lidet Held med sig i Sammenstød med regulære svenske Tropper; til Gengæld forstod han altid at slippe bort, naar de troede at have ham i Nættet.

Da Vinteren kom, og Krigen stilnede af, var Stillingen paa denne Kant ingenlunde daarlig for Danskerne. Militært havde de vel Overmagten, og kun de nordvestre Herreder af Skaane, Bjerge og N. Aasbo, havde lidt under Plyndringer, desværre lige saa meget af egne som af Fjendens Tropper. Men denne Medgang skyldtes aabenbart mere Fjendens Slaphed og Stenbocks svigtende Evner som Feltherre end nogen erklæret Overlegenhed paa dansk Side. I Skaanes frugtbare Egne, som ingen

Fjende havde set, fortsattes Opløsningen af Samfundsbaandene, Bønder og Ryttere begyndte at give Ild paa hverandre, medens danske Officerer stjal og røvede.¹⁶⁾

Men vest for Sundet udviklede imidlertid Begivenhederne sig med rivende Fart. Den 24. Oktbr. faldt Frederiksodde, den 30. Januar var Fyn i Svenskernes Hænder, og den 11. Februar stod Karl Gustaf paa Sjælland. Alt bøjede sig for ham. Det var som en Drøms slappe Rædsel, der havde grebet Folket.

Den 26de Februar 1658 sluttedes saa den tungeste Fred, Danmark nogensinde er gaaet ind paa. Interesser og Magtmidler paa begge Sider vejedes ikke mod hverandre; den ene Part kunde tage alt, hvad han blot vilde. Man kan ikke bebrejde Karl Gustaf, at han herved ikke havde Blik for Nationalitetens Ret, naar hele hans Samtid var blind derfor. Derimod kan man vel undre sig over, at han vilde spænde Buen saa højt, naar han dog samtidigt ønskede endelig Sikkerhed og en Ven i Ryggen ved sine senere Foretagender. Endelig tør man vel sige, at Roskildefreden kulturelt set betegner et Tilbageskridt i Nordens Udvikling, et længere Skridt end det, som var foretaget i Brømsebro. I Middelalderen havde man dog hovedsageligt kæmpet om hinandens Riger eller for Frigørelse fra udenlandsk Herredømme. Det var den nyere Tid forbeholdt at sætte Princippet, Udstykning og Lemlæstning af Stater og Folk, i System ved Fredsslutningerne. Der synes at være kommet noget af Trediveaarskrigens Aand inden for Skandinaviens Grænser.

Karl X tog foruden meget andet alle de danske Landskaber øst for Sundet. Danmarks Adel, der havde været saa ivrig efter at købe Fred for enhver Pris, var siden ikke mindre ivrig for at faa sine Standsfællers Rettigheder i de afstaaede Landsdele bekræftede. Dette lykkedes delvis. Ligesom Halland i Brømsebrofreden fik nu alle de afstaaede Landskaber Stadfæstelse paa deres „wanlige Rätt, Lagh och gamble Privilegier och Friiheeter...“, så wijda the icke löpa eller strijda *contra leges fundamentales* aff Sweriges Chrono, med hwilke these cederade Land och Lähn til ewärdeligh tijdh här effter incorporeras skole“. Derimod nævnes der ikke i Freden noget om den Slags adelige „danske Undersaatte“ med Ret til at opholde sig i Danmark, som vi mødte i Brømsebrotraktaten. Alle maatte aflægge Tro-

skabsed eller udvandre. Men til Gengæld tilføjes der det mærkelige Løfte, at alle, adelige som uadelige, „hvilke sig under K. Mts. och Chronones Sweriges Jurisdiction aldeles begifwe“, skulde nyde lige Adgang med indfødte svenske til beneficia og honores.¹⁷⁾ Har man virkelig tænkt sig to Slags Undersaatte i de afstaaede Landsdele? For Adelens Vedkommende menes aabenbart, som det fremgaar af de følgende Begivenheder, at den kunde lade sig naturalisere i Sverige og til Gengæld optages paa Riddarhuset. Hovedspørgsmaalet var dog, hvilken Fortolkning Svenskerne vilde give det ubestemte Udtryk „leges fundamentales“; det var Ord, hvori der efter Omstændighederne kunde lægges baade meget og lidet.*) En stor Ængstelse for deres egen fremtidige Stilling fyldte da de skaanske Adelsmænd og bidrog sit til at skyde de haarde Fredsbestemmelser til Side i deres Bevidsthed.

*) I Sverige havde Tidens første Statsretslærer *Loccenius* defineret dette Begreb som de Love, hvorpaa Kongemagten og Staten var grundlagt, d. v. s. de Betingelser, hvortil Kongen og Stænderne havde forpligtet sig indbyrdes, da han modtog Regeringen. Disse Love opregnes derefter og ere: 1) Enhed i Religionen og Kirkeceremonierne, navnlig grundet paa Upsala Mødes Beslutning af 1593; 2) „Arfföreningar“, først 1544; 3) Kongens og Stændernes indbyrdes Forsikring ved Trontiltrædelsen, 4) Kongeeden, 5) Regeringsformen af 1634 og 6) Stændernes Beslutninger, de saakaldte Recesser. Imidlertid maa det mærkes, at *Loccenius'* Tanker først bleve offentliggjorte gennem Trykken saa sent som 1673, men at de ganske vist i 1658 vare bekendte for flere af de samtidige Diplomater. Ogsaa i *Udlandet* var Tænken om *leges fundamentales* som en Tømme paa Fyrstens absolutte Suverænitet fremme. Fyrsten ansaas for at være privatretlig bundet som enhver af hans Undersaatte.

TREDJE KAPITEL.

Mellem Krigene.

a. Hyldingen.

Da Karl X den 5. Marts fra Helsingør gik over til sine nye Besiddelser, fik han her en Modtagelse, som sikkert har stemt hans Sind mildt. Præsten i Malmø Nils Sørensen hilste ham velkommen i latinske Vers:

Carole tu salve, rex Friderice vale!
Carolus invictus Christo ducente triumphat,
Cujus et auspiciis Scania firma manet;¹⁾

og paa Skibsbroen i Helsingborg stod Skaanes Bisp, Dr. Peder Vinstrup, i Spidsen for Stiftets Gejstlighed for at modtage ham med en prydelig Oration.

Vinstrups Billede hænger den Dag i Dag i Lunds Universitetsbibliotek. Det viser et blegt og ret fint Ansigt omgivet af et stort, graat Fuldskæg og nedfaldende Haar. Den store og krumme Næse er smuk og intelligent, men skønt Ansigtstrækene ere markerede, vidne de ikke om megen Kraft, og Øjnene ere ikke synderligt interessante. Det ejendommelige ligger derimod i Figurens Opstilling og Udtryk; man skønner, at Skikkelsen maa være høj og imponerende med en aristokratisk Frihed og Fornemhed over Bevægelserne. I nogen Grad minder Billedet om Arild Hvitfeldts bekendte Portræt. Det er Adelsmanden, men den dannede og lærde Adelsmand, og over den sorte Dragt bærer han med synlig Forkærlighed den svære Guldkæde med Karl Gustafs Billede; Kæden skænkedes ham af Kongen straks ved deres første Møde.

Billedet lyver ikke. Vinstrup var en lærd og fint dannet Mand, der baade kunde og holdt af at optræde med Myndighed. Paa Bunden var han Aristokrat, og det gør derfor et ejendommeligt Indtryk kort efter Roskildefreden at høre ham tolke de andre Stænders Harme mod Adelen i sin Ligpræken over Tage Tot. Ja selv med denne, der ved Siden af ham havde indtaget den højeste verdslige Post i Skaane, og som han selv priser for hans Omgængelighed, forløb Samlivet ikke uden Rivninger, hvad der er meget betegnende for Vinstrup. Mod Adelsstanden har han aabenbart næret megen Bitterhed, hvad der finder sin naturlige Forklaring, naar man kaster et Blik paa hans hidtidige Liv. Som Søn af Sjællands Biskop og Stedsøn af dennes Efterfølger, Hans Resen, havde Verden ligget aaben for ham; han havde haft Adgang til de lærde Kredse i København og erhvervet Datidens teologiske Viden ved nordtyske Universiteter. Vinstrup stod tillige i høj Gunst hos Kongen; inden han 33 Aar gammel i 1638 blev udnævnt til Biskop i Lund, havde han været Hofprædikant, og som Bisp modtog han Besøg af Kong Frederik og hans Dronning. I en ung Alder havde han naaet alt, kun ikke at blive Adelsmændenes Lige. Hans Uvilje over for disse er da let forklarlig, og sandsynligvis er det kommet til talrige personlige Sammenstød, da Vinstrup var en saare uforsigtig Herre, der ved altid at pukke paa sin Værdighed og Rang let udsatte sig selv for Ydmygelser. Havde han levet vest for Sundet, var han vistnok ved Svanes Side bleven en af Kongemagtens Støtter under den senere Statsforandring, thi Datidens moderne Tanker dæmrede hos ham allerede fra den Tid, da han stod under Resens aandelige Paavirkning. Nu søgte han en Kongemagt at klynge sig til paa svensk Side.²⁾

Kongen og Bisen fandt ogsaa hinanden. Vinstrup henvendte Karl Gustafs Opmærksomhed paa Hven og skal have skaffet Dokumenter til at støtte de svenske Krav paa Øen, han fremsatte ogsaa de første Forslag om et Universitet i Lund. Kongen lønnede ham ved at forbedre hans økonomiske Stilling optage ham i den svenske Adelsstand, som det siges, under Navnet Himmelstjerna, et Navn som Vinstrup dog aldrig vides at have benyttet, men som næppe har været ham uvelkomment. Karl Gustaf forstod meget vel, hvilken Værdi denne Mand havde

for Sverige, og i Datidens svenske Skrivelser møder man ofte Opfordringer til at „holde Bispen i godt Humør“. Vinstrup forblev da ogsaa bestandig trofast mod Sverige og holdt sin Ed; „som han honom tillförne Danmarks konung obrotslig hållit hade“, tilføjer hans Biograf naivt. Han er et slaaende Bevis, maaske det allerbedste, paa, hvor svag Følelsen af den folkelige Samhørighed kunde være hos de højest kultiverede Aander i det 17de Aarhundrede. Men hans Tankegang vedblev at være dansk, lige som han stadig skrev og talte dansk. Vi se ogsaa, at han stadig lod i hvert Fald nogle af sine Bøger trykke i København.³⁾

Andre inden for den lærde Stand synes at have forholdt sig mere afventende, men de Stemningsudbrud over for Svenskerne, som man kan spore, ere meget svage. Man har anført Hofmesteren ved Sorø Akademi, Jørgen Rosenkrans' Ligvers ved Tage Tots Begravelse, hvori han priser den Lykke, det var for den afdøde at kunne forlade Jorden paa dette Tidspunkt, men Rosenkrans undsaa sig ikke for samtidigt at optræde meget krybende over for Sejrherrerne. Man har ogsaa villet gøre det til et Udslag af Patriotisme, naar Vitus Bering afslog Karl Xs Tilbud om som hans Historieskriver at skildre Toget over Bælt. Men Bering havde selv med Korfits Ulfelds og Vinstrups Anbefaling stræbt efter at opnaa Stillingen som Historiograf hos Kongen, ligesom han tidligere havde indtaget den hos Frederik III, blot med det Forbehold ikke at skulle skildre Krigen mod sit Fædreland. Han vilde intet hellere end at forblive under svenskt Regimente, idet han meldte sig som Ansøger til et Kanonikat. Desuden ønskede han at faa Kongen til at overtage sin Ejendom, Lundegaard, for der at indrette et Universitet, en Plan, som han derfor ogsaa støttede paa det ivrigste. Beundringen for hans ædle Følelser bør derfor være noget behersket.

Under de nye Forhold maatte Kolonien paa Skabersø opløses. Anders Bording drog bort og deltog siden i Københavns Forsvar. Samme Udvej valgte ogsaa enkelte adelige. Palle Urnes Frue, Tale Ulvstand bad Rigshofmesteren Gersdorf om at skaffe dem noget at leve af i Danmark, da de ingen Formue havde og ikke uden Nød og Trang vilde hylde den nye Konge. „Thi af Svensken venter vi os intet... Her i Skaane, ved den

evige Gud, vi meget nødtigt ville blive, saa længe Svensken raa-der derfor“. Ja, hun taler endog om deres „Aag“. En lignende Tone anslog Henrik Lindenov, som ønskede Hjælp til „at jeg med god Manér kunde komme herfra“. Han stolede paa, at Kong Frederik og hans Venner „ikke slet hengiver mig og mine Børn til Svensken“. Der ligger dog heri næppe mere end den naturlige Aversion mod at se gamle Baand brudte. Og-saa uadelige ønskede at slippe bort. En Søren Povlsøn i Ble-king søgte om et Embede under Toldvæsenet eller lignende i Danmark og udtalte sin Misfornøjelse over, at „vi fattig Under-saatter skal være under fremmede Herskab“. I det Hele kan vi gaa ud fra, at en god Del af de skaanske Embeds- og Bestillings-mænd have søgt over til Sjælland.⁴⁾

Adskillige stræbte derimod efter at bevare deres Embeder. Fra Kristianopol meddeles dette om en Bygningsskriver, en Toldvisiterer og en Herredsskriver; den sidste, som havde staaet under Ridefogden, søgte nu, da denne vilde takke af, at indtage hans Plads. Gennemgaar man en lidt senere Liste over „Befalingsmændene“ i Skaane og Blekinge, ere 8 af dem sven-ske (en af disse er dog født af danske Forældre); 3 „flittige danske Fogeder, hvilke man gerne vil bruge i hvert Len for særdeles Prøve og nødvendig Underretnings Skyld“; 4 Em-beder stode ledige. Desuden kan man andet Steds fra se, at de blekingske Ridefogedembeder endnu i Efteraaret og Vin-teren 1658 indehavdes af Mænd fra den danske Tid.⁵⁾

Om nogen almindelig Forbitrelse over Regeringsskiftet kan man saaledes ikke tale. Men Svenskerne gik ogsaa til en Be-gyndelse frem med Forsigtighed. Ebbe Ulfeld, der var vendt tilbage til Danmark med Sejrherrene, tilraadede desuden dette. Han skildrede sine gamle Landsmænd Skaaningerne med føl-gende Ord: „Et Folk ogsaa, uvant til saadant haardt Trakte-ment, nylig under Kronen Sverrig kommen, kække af Naturen, og nu da den grønne store Skov er for Haanden, skulde de rotte sig til Hobe tillige med de bortrømte Ryttere . . . Jeg kender Folken; det er de, man kan med Gode have til al den Ting man vil, ja de Hans Majestæt saa tro med Liv og Blod bliver, . . . mens i Desperation de aller ulyksaligste“. Man havde virkelig ogsaa fra svensk Side Blik for Stillingens Vanskeligheder. En

Kommission blev nedsat, bestaaende af Korfits Ulfeld, Stenbock og den 23aarige J. N. Gyllenstjerna, med det Maal at ordne de skaanske Landskabers Styrelse. En kongelig Insiruks udfærdigedes for dem. Samtidig udnævntes Stenbock til Generalguvernør over de skaanske Provinser med Sæde i Malmø; han skulde være Kongens Stedfortræder og under sig have fem Landshöfdinge, som varetog den verdslige Styrelse, foruden Kommandanter i alle Fæstningerne. Karl Gustaf belønnede sine trofaste Tjenere med Donationer af det ham tilfaldne Kongsgods i Skaane. Allerede nu havde man saaledes søgt at indrette en fuldkommen svensk Administration af Landet. Dette var dog kun det første Skridt.^o)

— I 3dje og 5te Kapitel af sit berømte Værk „Il principe“ har Macchiavelli søgt at give Regler for, hvorledes man skal indrette Styrelsen i „blandede Stater“, hvormed han betegner saadanne Stater, som til sig have knyttet Provinser fra et andet Rige. Han deler disse Provinser i forskellige Kategorier: De som have, og de som ikke have Frihed; de som ere af samme Sprog og Sæder som Erobrerens gamle Lande, og de som ere forskellige herfra. Skønt han til Slut erklærer, at „i Virkeligheden findes der ikke noget andet sikkert Middel til at bevare Lande under sig end at ødelægge dem“, har han dog heldigvis forinden anvist andre, mere humane Fremgangsmaader. Med Hensyn til de frie Stater (eller maaske rettere: Stæder) vil han, at Fyrsten enten personlig skal tage Bolig i dem eller lade dem styre under deres egne Love af en faatallig Regering, helst af indfødte, som aarligt betale Skat. De skal altsaa kulturelt bevare deres fulde Selvstændighed. Mere udførligt gaar han ind paa de erobrede Provinser, som ingen Frihed have. Hvis de have samme Sprog og Sæder som Erobrerens gamle Lande, er Sagen saare let; man skal da kun udrydde den tidligere Fyrstes Æt og ellers lade dem leve uforstyrrede, d. v. s. agte sig for at forandre Lovene eller øge Skatterne, idet han tilføjer den kloge Bemærkning, at Ulighed i Sprog ikke gør saa meget som Ulighed i Sæder. Men hvis Sprog, Sædvaner og Indretninger ere forskellige, anbefaler han lige som ved de frie Stater, at Fyrsten personlig tager Bolig i de nye Provinser, hvorved han kan hindre, at hans egne Embedsmænd udplyndre Landet, at der ud-

bryder Oprør, og at en fremmed Fyrste angriber Provinsen. I særlig Grad lægger han dog Vægten paa Kolonier, da man her ved undgaar Udgiften til en stor staaende Troppstyrke og kun foruretter de faa Mennesker, som man berøver Jorden til Koloniens Grundlæggelse, og de kan ingen Skade gøre. Kolonier ere ligesom Nøgler til en Stat.

At Macchiavelli selv vilde have henregnet Skaane under den sidstnævnte Kategori: ufrie Stater, som ere forskellige i Sprog, kan næppe betvivles. Skaaningerne selv maa vel paa Forhaand antages at have været ivrigst for en Indretning, som de frie Staters. Men hvad mente Svenskerne, og blev nogen af de Tanker, som en af Renaissancens selvstændigste Aander havde udtalt, ført ud i Livet her i Norden?

Ejendommeligt er det at iagttage, med hvilken Interesse man fra alle Sider imødesaa de Forandringer, som skulde træffes i Skaanes Indretninger. Et Vidnesbyrd herom ere de forskellige Forslag, som med eller uden Forfatternavn saa Lyset i denne Tid eller lidt senere, efter Københavnsfreden. Ogsaa Vinstrup gav sit Besyv med. Han havde dog navnlig Landets ydre Sikkerhed for Øje, naar han anbefalede at skaffe Ro i Gøngeherred ved at skille de svenske Rømningsmænd fra de skaanske Snaphaner, at befale Gøngébønderne paa Herredstinget at udlevere deres Vaaben, at bosætte Svenskere ved Landingspladserne og at flytte de derboende Skaaninger op i Sverige, „og da kunde Kgl. Maj. og Sveriges Krone holde her i Landet færre Krigsfolk med mindre Bekostning“; endelig „med Tiden“ at ansætte indfødte Svenskere som Borgmestre i Byerne og som Fogder (Befalingsmænd) paa Landet, „eftersom den største Part af dem er den danske Adels Kreaturer“. — Vinstrup vil altsaa ikke lade de indfødte selv regere Landet, og hans Forslag om Bosættelser ved Kysterne minde noget om Macchiavellis Kolonier.⁷⁾

Men vistnok allerede før disse private Forslag vare komne for Dagen, havde Kongen selv tonet Flag. Det ejendommelige ved hans Planer er dels dette, at han selv betegner de fleste af dem som foreløbige og ikke vil have dem satte i Kraft straks, dels at han søger at gaa endnu videre end Loven og Fredstraktaten hjemlede ham Ret til.

Dette sidste viser sig allerede i Begyndelsen af Instruksen af 15. Marts, hvor Kongen siger, at han har udnævnt Kommis-særerne til at undersøge alle Landets Indretninger, bl. a. Rets-væsenet, og stille Forslag om, „huru *alt* (altsaa ogsaa dette) står till att adaptera och lämpa till Sveriges stadgar och sed-vane“. Senere siges det imidlertid, at Retsvæsenet foreløbig skal blive uforandret, dog saaledes at Stæderne ikke længere sortere under Skaanes Landsting, men direkte under Jönköpings Hofrätt (§ 6).

Kongen kræver Hyldingsed af alle Landets Indbyggere, og han betoner ofte, at Landene ere inkorporerede med Sveriges Krone (§§ 2 og 14). Men han er samtidig tilbøjelig til at gaa frem med Lempe. Toldvæsenet skal indføres efter svensk Mønster, og Karl Gustaf motiverer dette ved den anførte Inkorporation, men Forandringen skal ikke finde Sted straks, og de nuværende Toldembedsmænd maa forblive i deres Stillinger (§§ 14 og 20). Hvad Kirke- og Skolevæsenet angaar, traf man lignende Bestemmelser som i Instruksen for Halland af 1646. Gejstligheden skulde „incorporeras medh det andelige ståndet i Sverige“. Kun svenske Undersaatter maatte staa i Spidsen for Skolerne og beklæde kirkelige Embeder; Lunds Gymnasium skulde som Følge heraf forbedres. Dog, indtil Kirkeordinansen var bleven forandret efter svensk Skik, skulde man blive ved den gamle Manér (§§ 16—17).

Over for Adelen stillede Kongen sig ret velvillig. De maatte ganske vist som alle andre aflægge Ed eller udvandre. Men hvis de efter Edsaflæggelsen vilde lade sig naturalisere i Sverige, vilde han være betænkt paa at lade dem inkorporere med den svenske Adel. Derfor skulde man under Haanden undersøge hver enkelts Inklination og tage Lister over dem, eftersom de vilde lade sig naturalisere eller ikke. I modsat Fald kunde Adelen godt faa Tilladelse til at danne et særligt Korpus (§§ 3—4). Man ser altsaa, at det ved Inkorporation under Sveriges Krone paa ingen Maade udelukkedes, at de nye Lande i visse Hen-seender kunde komme til at danne en Stat i den gamle svenske. Man kommer til at tænke paa de samtidige Forhold i de svenske Besiddelser hinsides Østersøen, eller paa Sønderjyllands Stil-ling efter 1721.

Hertil kom saa endelig Stæderne. Ligesom Adelens og Gejstlighedens skulde ogsaa deres Privilegier undersøges, før Kongen vilde konfirmere dem. Bystyret i de større Stæder skulde som i Sverige ligge i Hænderne paa Præsidenter eller Borgmestre og Syndici. Om Udsigten til svensk Toldvæsen er ovenfor talt. Ligesom i Halland skulde ogsaa de merkantilistiske Principper indføres med Malmø som Stapelstad; Adelsens Staldøksnehandel indskrænkedes, og Landskøb forbødes (§§ 12—15). For den ydre Sikkerheds Skyld skulde man have et svensk Kavalleriregiment, og til at underholde det kunde man tage de øde Krongaarde, som paa denne Maade vilde blive opdyrkede. Men derfor renoncerede man ingenlunde paa Rusttjeneste af Adelen og Baadsmanshold af Stæderne, og navnlig skulde man holde paa de indfødte udskrevne Knægte til Fodfolket og sørge for, at de ikke rømte over til Sjælland (§§ 8—11).⁹)

Karl Gustafs Planer træde herigennem tydeligt frem for os. Man kan betegne dem som en Genoptagelse og videre Udførelse af Kristinas hallandske fra 1646. Det fuldstændige Kultur-fællesskab med Sverige var hans Maal, og han betragtede de mulige Hindringer herfor, t. Eks. Roskildefredens Udtalelser om Lov og Privilegier, som tomme Ord. Dog var han ikke utilbøjelig til at forunde en Overgangstid paa nogle Punkter.

I dette Program stemmede Kongen og hans svenske Folk overens. Paa Göteborgsmødet samme Foraar, hvor Karl traf sammen med et Udvalg af Stænderne, spurgte han dem til Raads om de nyerehvervede Provinsers Administration, medens han samtidig betonede, at man skulde „hålla gemütherne i godh humeur uthi alle stånd“. Selv burde de aldrig lade sig skræmme til at afstaa det ringeste af, hvad der nu var vundet til Sveriges Krone, og de skulde indprente deres Efterkommere det samme. Efter dernæst at have citeret Roskildefredens Bestemmelse om evindelig Inkorporation i Kronen under samtidigt Forbehold af Privilegiernes Bevarelse, spurgte han, om Stænderne ansaa det for bedst, at Kongen trakterede Provinserne à part og lod dem regeres efter deres hidtilværende Art og Privilegier, eller om han skulde læmpe dem efter svensk Sædvane og Konstitutioner samt give dem Plads mellem Sveriges Stæn-

der. — Der er for os en underlig Modsigelse mellem disse Spørgsmaal og Citeringen af Fredsparagraffen; den maa aabenbart løses saaledes, at man fra svensk Side kun vilde opfatte de garanterede Privilegier som gældende private Personer, medens man tvang de almene Friheder ind under de svenske leges fundamentales. — Adelen ønskede Spørgsmaalets Afgørelse udskudt til næste Rigsdag, men henstillede iøvrigt til Kongen at træffe Disposition herom; Gejstligheden mente, at Bestemmelsen om dansk Lovs Bevarelse stred mod at give Skaaningerne Adgang til Rigsdagen. Dog ønskede den for at skabe større Samfundsforstaaelse, at man baade lod Ungdommen studere sammen og gav Befolkningen Adgang til Herredage. Til Gengæld kunde man anbringe Svenskere i Civiladministrationen. Endelig vilde Borgerne have Inkorporation og et Universitet oprettet i Götarike. Men Udførelsen af Bestemmelserne vare alle Stænder enige om at lægge i Kongens Haand. Denne var tilfreds, om han end mente, at „om incorporation hadhe inthet så stor hast“.⁹⁾

Skaane skulde altsaa være en „Stat“ i begge dette Ords Betydninger, baade den moderne, og den daværende, endnu i Sverige benyttede, hvorefter man skulde holde særligt Budget over Landets Indtægter og Udgifter. Samtidigt skulde det være uløseligt forbundet med Sverige og tilpasses mere og mere herefter, men slet og ret Provins i moderne Forstand tænkte man næppe nogensinde at gøre det til.¹⁰⁾ Denne Ordning, som faldt Datiden saa naturlig, støttedes desuden af Traditionen. Atter træder det ufor-gængelige Minde om Magnus Smecks Herredømme over „Kongeriget“ Skaane frem; Provinserne betragtedes som „en gammel, nu recupererad ledamot“ med samme Sprog, Religion og Sæder som Sverige, og under Fællesnavnet „Hertugdømmet Skåne“ indførtes de i den svenske Kongetitel efter Storfyrstedømmet Finland og foran Hertugdømmet Estland.¹¹⁾

Kun to Maaneder efter Instruksen, og Kongen har væsentlig forandret sine Planer! I sit Svar paa Kommissionens Indstilling erklærer han nu straks, at han vil overholde Roskildefredens Bestemmelse om de gamle Love. Navnlig tager han mildt paa Adelen og lover at bekræfte dens Privilegier, saa vidt

de ikke strider mod Rigets Konstitutioner. Det er kun dens Toldfrihed og dens Ret til Forpagtning af Tiender, som han bestrider. De adelige „danske Undersaatte“ med Bolig i Danmark, men Godser i Sverige, som vi kender fra Halland, dukke nu op igen, skønt de ikke nævnedes i Roskildefreden. Men de Adelsmænd, som foretrak at lade sig naturalisere, skulde faa Embeder, og de som kunde bevise, at deres Familier stammede fra gamle danske Rigsraader, oven i Købet indføres i Riddarhusets anden Klasse. Endelig erklærer Kongen sig tilfreds med den aflagte Hyldingsed (§§ 1—6). — Bortset fra det ene Punkt, Toldfriheden, føler man, at han vil give efter paa alle Punkter for at vinde Adelen.

Hvad de øvrige Bestemmelser angaar, er overalt det sikre og øjeblikkelige sat i Stedet for det vage og fremtidige. Der tales ikke længere om ved Lejlighed at inkorporere Gejstligheden med den svenske Præstestand, men kun om, at Embederne skal besættes med Svenskere eller Skaaninger (§ 18). De højeste Pladser i Bystyrelsen skulde beklædes af svenske Mænd, som udnævntes dertil af Kongen selv (§ 17). I Kavaleriet maatte man kun have svenske Svendetjenere eller duelige Skaaninger; i Postvæsenet skulde man alene anbringe Svenskere (§§ 10 og 23). — Landet skulde aabenbart først forsvenskkes, før man kunde skride videre og fuldtud behandle det som „en recupererad ledamot“.¹²⁾ I det væsentlige tildeler han det den samme Stilling, som de frie Stater indtage hos Machiavelli.

Der maa i Tiden mellem disse to Befalingers Udstedelse være indtruffet Forhold, som har omstemt Karl Gustaf og tvunget ham til at se med mere Bekymring paa de ny-erhvervede Provinsers Stilling. En Faktor har her sikkert Forholdet til Danmark været. Stemningen over for dette Rige var meget skiftende i den første Halvdel af 1658. Gang paa Gang sank under de videre Forhandlinger om Roskildefredens Udførelse Barometerstanden paa svensk Side ned til det Nulpunkt, som betegnedes ved Beslutningen: Krigens Genoptagelse, og henimod Forhandlingernes Slutning blev Svingningerne i den svenske Stemning stadig voldsommere og hurtigere. Medens Tidspunktet for den første Instruks falder sammen med

Forhandlingernes Aabning i København d. 13. Marts, da alt lovede Fred, er Karl Gustafs Resolution d. 21. Maj udstedt samtidig med, at den svenske Regering fik Nys om Frederik III's Enevældeplaner, og i sin Ængstelse for, at deres Gennemførelse skulde betyde en Tilvækst af Magten hos den farlige Nabo, besluttede den at betragte dette som Krigsanledning og paa enhver Maade at støtte den danske Adel mod dens Konge. Man kan forstaa, at Karl Gustaf under disse Forhold ikke har villet vove for meget i sin indre skaanske Politik, og at det navnlig har været ham magtpaaliggende at vinde dette Landskabs Adel for sig.¹³⁾

Men først og fremmest skyldes Resolutionen af d. 21. Maj den Tilstand, som havde udviklet sig mellem Kongen og den skaanske Adel. Toldspørgsmaalet, som den 15de Marts havde staaet i Baggrunden, var blevet punctum saliens. Vi maa for at forstaa dette vende os til Skaanes egen Historie efter den skaanske Kommissions Udnævnelse.

Hyldingen af den nye Konge var det første Spørgsmaal, som kom til at ligge for. Vinstrup nærede ingen Betænkeligheder ved at gaa ind herpaa. Han havde allerede løst Problemet Kirkebønnen for Kongehuset paa den simple Maade, at han i Formularen overstregede de danske kongl. Personers Navne og erstattede dem med de tilsvarende svenske. Der er intet Tegn til, at nogen af Skaanes Gejstlighed opponerede herimod. Da Stenbock opfordrede ham til at indfinde sig med Præstestanden i Malmø d. 14. April, erklærede Vinstrup, at han „stricte og simpliciter“ havde „krævet dem til efter Bogstaven“. Samtidig benyttede han Lejligheden til at udtale sin Henrykkelse over Generalguvernørens Udnævnelse og kaldte ham „en mægtig Mosen, tilføjet mig, som uværdig er ligesom en Aaron her udi Landet“, en Lignelse, som han forøvrigt i den danske Tid ogsaa havde anvendt paa Forholdet mellem Tage Tot og sig. Vinstrup havde Aarsag til at være imødekommende mod den svenske Regering, da han havde faaet Karl Gustafs Konfirmation paa Bjerger Herreds Kongetiende og nu mødte Vanskeligheder fra Beboernes Side, som trak ud gennem adskillige Aar, inden de udjævnedes. Desuden var det blevet stillet ham i Udsigt paany at faa Halland lagt ind under det skaanske Stift.

Men Vinstrup var omtrent samtidig begyndt at blive mistænkelig i Svenskernes Øjne for den Tale, som han havde holdt paa Landemodet i Lund, aabenbart med største Uret; han havde ikke, som man antog, heri anstillet nogen for Karl Gustaf fornærmelig Sammenligning mellem ham og Frederik III, men blot beklaget, at den Ulykke fra Himlen skulde ramme Kong Frederik, ikke ved dennes egen Skyld, men paa Grund af hans Undersaatters Brøde. Til Gengæld havde han udtalt, at Skaaningerne havde faaet en bedre Skæbne, end de fortjente, og han havde prist den nye Regent i stærke Ord, navnlig paa Grund af hans Stræben efter at ville kende alt af Selvsyn. Talen er interessant ved de Enevældetanker, som komme til Orde i den. Til Slut, siges det, holdt Bispen en Forelæsning „de conversionibus et mutationibus rerumpublicarum“ paa Grundlag af Bodins berømte Værk. Naar man ser, at Forfatteren tilskriver Staters Undergang alt for stor Rigdom og Magt hos nogle faa, forbundet med Fattigdom hos den store Mængde, forstaar man, at Vinstrup her, forøvrigt med Rette, har villet give den danske Adelsvælde et Hib til Afsked. Og det tilføjes udtrykkeligt, at han holdt dette Foredrag „til alles største lyst och contentement“, saa at hans Ord aabenbart ere faldne i god Jord hos Provsterne. De for Kong Frederik fordelagtige Ytringer skal derimod vistnok snarere give Udtryk for den skaanske Gejstligheds Følelser end for Bispens egne, og han slap da ogsaa godt fra den Undersøgelse, som blev anstillet for at opklare Sagen. Dette har vist snarest bidraget yderligere til at gøre Vinstrup til den Regeringens trofaste Tjener, som han var under hele den første Tid.¹⁴⁾

Vanskeligere blev Forholdet til Adelen. Den følte hele sin Stilling rokket og turde ikke slaa sig til Taals med Roskildefredens vage Bestemmelser. Forbi var den Tid, da den kunde besætte sine Pladser i Rigens Raad og derigennem have Indflydelse paa Styrelsen. Den følte ogsaa, at den manglede den Garanti for sine almindelige adelige Rettigheder, som laa i den danske Haandfæstning. Derfor mente den, at Øjeblikket var kommet til at tage Affære, da den definitive Afgørelse skulde finde Sted, om den vilde knytte sin Fremtid til Danmark eller Sverige.

For den skaanske Kommission brast da ogsaa hurtigt de Illusioner, som Karl X havde indgivet den d. 15. Marts om Letheden ved at skalte og valte med Skaaningerne efter Behag. Allerede 9 Dage senere havde dens Medlemmer tabt en Del af deres Mod og erklærede, at Vanskelighederne vare større, end man kunde forudse. Foreløbig kunde de ikke røre sig til nogen Ting, før de havde Hyldingen fra Haanden. De vilde ordne Militærforholdene og opbyde Mandskabet, som skulde sendes bort fra Landet, men hertil krævedes der Penge af Stænderne, og dem kunde man ikke faa, før man ved Hyldingen havde set, hvem der vilde blive i Landet. Samtidig havde man imidlertid jaget selve Adelen en Skræk i Livet ved at hævde, at kun deres Ugedagsbønder maatte være fri for Skatter til Garnisonernes Underhold, ikke som hidtil ogsaa Skattebønder og „Udlegger“ — et Vink om ændrede Tilstande.¹⁵⁾

Spørgsmaalet om Edsaflæggelsen begyndte at blive brændende. Generalguvernøren traf i disse Dage i Kristianstad sammen med den lærde Nils Krabbe til Øssø, Skjellinge og Rytseholm og tilbød ham som Adelsens Talsmand, at man vilde give en skaansk Kavalier Tjeneste hos Karl Gustaf. Nils Krabbe undveg dog at binde sig ved positive Udtalelser og erklærede kun, at dette var en stor Naade. Men allerede nu begyndte Adelen at lade sig mærke med sine Bekymringer for Edsaflæggelsen; det gjaldt især de Adelsmænd, som vare i den danske Konges virkelige Tjeneste. De bad om Tilladelse til uden Ed at maatte komme til Landet, naar det behagede dem, og se til deres Godser; de vilde altsaa igen indføre Begrebet „danske Undersaatter“. Noget Svar herpaa synes ikke at være blevet givet, og Opfordring til at indfinde sig til Hylding i Malmø d. 14. April udsendtes til alle adelige og gejstlige; fra Stæderne skulde Magistraten med 4—6 Borgere møde, fra hvert Sogn 1 (op-rindelig 4) Bonde og Befalingsmændene.¹⁶⁾

I de første Dage af April var imidlertid en stor Del af Adelen samlet i Malmø i Anledning af Tage Tots Begravelse. En betydelig Pragt var udfoldet, Vinstrup holdt Ligtalen, og mange af de i Byen værende svenske Adelsmænd deltog i Sørgehøjtideligheden, som derved fik Karaktér af et forsonende Skridt mellem de to fjendtlige Folk. Allerede i Forvejen havde

Nils Krabbe opfordret Stenbock til at benytte Lejligheden til at faa den skaanske Adel i Tale, og Dagen efter Begravelsen indfandt da ogsaa nogle og tyve Adelsmænd sig hos Korfits Ulfeld. Men de vare ophidsede, talte om deres tidligere Valgret og om en Haandfæstning, klagede over Byrden med Garnisonernes Underhold og lod Ytringer falde om, at „det var bedst, de retirerede sig i Tide“. Dog, Ulfeld var altid sig selv lig. Først talte han dem alvorligt til, beraabte sig paa jus belli og afslog en ny Kapitulation. Man brød sig ikke stort om deres Personer, da man havde Godserne her i Landet. Men hvis de drog bort, fik de ikke Lov til at føre deres Afgrøde ud af Landet til Danmark. Da de saaledes havde „faaet Loppen i Øret“ og besindet sig noget, lokkede han for dem, stillede dem i Udsigt at blive hævede til højere Stand og med Tiden faa Plads i det svenske Rigsraad.

Nils Krabbe indfandt sig senere paa Dagen hos Kommissionssekretæren Taubenfelt og anslog da ogsaa en ganske anden Tone; han klagede og bad. Han klagede over, at Ordet jus belli var blevet anvendt mod dem; de havde kun anført, hvilken Frihed de hidtil havde haft, for derved at *bevæge* Kommissionen til at støtte Standen. Han appellerede til dens gode Følelser; selv var han en gammel Mand, som ikke kunde skille sig fra Danmark og optraadte kun paa de andres Vegne. De bad om en Haandfæstning for deraf at kunne se, hvilke Privilegier de maatte beholde. De vilde gerne ansættes i svensk Tjeneste, men i Krigen kunde de ikke gaa paa Grund af deres Hustruer og Børn, og i Civilstyrelsen af Provinserne eller som Lensmænd vilde Svenskerne vel næppe anvende dem. Deres eneste Redning var at faa — Pensioner paa Livstid. Derimod vilde de gerne have lige saa høj Rang som Sveriges Adel, saaledes at de gamle Familier jævnstillede med Grever og Friherrer.

Denne ydmyge Tone blev fra nu af den fremherskende inden for Standen. Dagen efter indfandt Adelsmændene sig til Møde med alle Kommissionsmedlemmerne, som aabenbarede den forestaaende Edsaflæggelse for dem. De svarede gennem Nils Krabbe, at mange af dem foreløbig vare bundne til Frederik III's Tjeneste, som de først maatte løses fra. Atter begyndte

de at tale om Haandfæstningen, men denne Gang i samme beskedne Tone, som Nils Krabbe Dagen forud. De anførte som Analogi Katalonien, der havde bevaret sin egen Frihed under sin Forbindelse med Spanien, beraabte sig paa, at de ikke vare erobrede med Vaabenmagt og overrakte et Eksemplar af den sidste Haandfæstning. Men Kommissionen svarede undvigende og erklærede ikke at ville tvinge nogen til Ed. Den følgende Dag, d. 6te April, sank deres Mod yderligere. Kommissionen talte nu med dem om Militsen, og de svarede forekommende, men gjorde dog opmærksom paa, at Folket var blevet meget ængsteligt, da det frygtede for at skulle anvendes udenlands. Nogle Timer efter Mødet kom Nils Krabbe og Kjeld Krag med et Dokument, hvori de i København samlede skaanske Adelsmænd havde fremsat deres Ønsker. Det blev modtaget, og samtidigt erklærede to Adelsmænd, Tage Tots yngste Søn, Ove, og Kristian Urne at ville være Kong Karl lydige, naar de fik deres Afsked i Danmark.¹⁷⁾

I dette Dokument, som var dateret d. 2. April, udbad omtrent 40 af de mest ansete Adelsmænd sig, „som ved alle Hyl-dinger“, Bekræftelse paa deres Friheder, nemlig Hals og Haand, Toldfrihed og Skattefrihed for deres Bønder, Ret til at forpagte Kronens og Kirkens Tiender. Desuden foreslog de, at den samme Undtagelsesstilling, som gjaldt adelige Undersaatter i Halland, ogsaa skulde være tilstaaet dem i Skaane. Som Støtte beraabte de sig paa Fredstraktaten, men de nævnede klogeligt lige saa lidt deres gamle Valgret som de svenske leges fundamentales.

Der er opbevaret et Udkast til et Svar herpaa fra Kommissærernes Side, et Vidnesbyrd om, at man ikke mente at kunne forbigaa de fremsatte Ønsker i Tavshed. Der loves heri Adelen, at den maa beholde fri Raadighed over Jordegods og Bønder med Hals, Haand og Sagefald; Kronens Embedsmænd maa ikke befatte sig med deres Skove og Fiskevand eller besvære dem med Gæsteri, Skydsning eller Arbejde. Adelen Bønder maa ikke uden Bevilgning betynges med Landeskate, og den maa frit drive Oksehandel „H. K. Mts. tull i alla mottar oförkrenckt“. Paa samme Maade gentages de gamle Haandfæstningsparagraffer om Adelsmænds Fængsling og Godsets

Forbrydelse ved Avindskjold. Adelen skal endelig nyde Landsloven og ikke drages fra sine Værneting; ligeledes skal den beholde Frederik IIs Gaardsret og Kristian IVs Birkeret samt jura patronatus. — Det er overordentlig meget, som her er indrømmet den skaanske Adel, blot ikke Toldfriheden, og da denne første Gang bestrides her, ligger Dokumentets største Betydning for os i dette Punkt.*) Dog synes dette Udkast aldrig at være blevet renskrevet og overleveret til Adelen.¹⁸⁾

Adelens første Ønsker synes altsaa at have gaet i Retning af en svensk-skaansk Dobbeltstat. Dette var i og for sig ikke noget, som stred mod Karl Gustafs egne Tanker, men den vilde tillige have en særlig Forfatning, saa aristokratisk som mulig, for den skaanske Del. Til Grund herfor skulde en ny Haandfæstning tjene, denne Gang udstedt af Karl Gustaf. Disse Luftkasteller tydede paa en mærkelig Selvovervurdering, og de bleve da ogsaa opgivne ved den første Modstand fra svensk Side. Det tegnede nu til, at man vilde nøjes med sociale Rettigheder og opgive de politiske. Selve Ansøgningen af d. 2. April taler ikke om nogen særlig Stænderforsamling eller noget Raad for Skaane og var ikke opstillet som nogen Betingelse for Edens Aflæggelse. Og da Regeringen ikke stillede sig i Vejen herfor, vare Hindringerne praktisk set ryddede af Vejen for Hyldingen. Det Billede, vi have faaet af den skaanske Adel under disse Forhandlinger, er langtfra imponerende; men man vilde vistnok gøre den Uret, hvis man helt troede paa Nils Krabbes Skildring af en Pension som dens Livsmaal.

Imidlertid samledes alle Tanker om den forestaaende Hyl- ding. I de danske borgerlige Kredse gik der vilde Rygter om de Friheder, som ved denne Lejlighed skulde gives Beboerne, og da disse Rygter naaede over Sundet til København, antog de større Dimensioner, maaske ikke uden Tendens. Man sagde, at Vinstrup havde faaet Plads i det svenske Rigsraad jævnsides med Ærkebispens af Upsala, at Malmøs Privilegier skulde udvides, og Bønderne have Lov til at afløse deres Hovtjeneste og Arbejde til Kronen med Penge. Derimod skulde det gaa ud over Adelen, som ikke længere skulde forlenes med Kronens

*) Naturligvis tænkes der fra Kommissionens Side bestandig paa Tolden efter dansk Takst.

Len eller nyde gejstligt Gods; al Korn- og Øksnehandel skulde foregaa gennem Købstæder, og det skulde staa Privatmænd frit for at købe Adelsgoods. — Maaske er alt dette mere karakteristisk som Bidrag til Tanker og Stemninger hos Borgerstanden i Danmark end for Forholdene i Skaane, og skal ses i Belysning af, hvad der skabtes i København i August 1658 og Efteraaret 1660. Men paa eet Punkt i det mindste ramte Rygtet det rigtige, naar det nemlig sagde, at „ingen udi Skaane, Halland og Bleigen, adel eller u-adel, skal være fri for Told og Accise“. ¹⁹⁾

Rundt omkring i de tre Lande var nu Borgerskab og Almue (i det mindste i Halland ogsaa Præsteskabet) travlt beskæftigede med at vælge Repræsentanter til Edsaflæggelsen og at udstyre disse med Fuldmagter. Mange af disse „cahiers“ ere bevarede, og de lyde for Bøndernes Vedkommende enten paa, at visse Sognemænd bemyndige N. N. til „paa alle vores Vegne i førskrevne . . . Sogn at forrette, *alt hvad ham paa vore Vegne naadigst bliver tilsagt*“; eller ogsaa, at han „skal sværge, anlove og tilsige vores allernaadigste Herre og Konge al vor underdanigste Huldskab og Troskab, *saa vidt af andre Sogne begæres og anloves*“. Nogen Ængstelse for Svenskerne kan disse Formularer ikke siges at tilkendegive. Ogsaa fra Bornholm sendte de tre ufrelse Stænder Afsendinge, som dog først indfandt sig senere. Herredsdommere og Tingskrivere udstedte ligeledes saadanne Fuldmagter paa egne Vegne. Malmø sendte ikke mindre end 24 Repræsentanter, hvad den havde saa meget lettere ved, som Mødet skulde foregaa i selve denne Stad. ²⁰⁾

Allerede før Hyldingen vare desuden Kommissærerne klare over, hvilke Adelsmænd som kunde ventes at aflægge Ed, og de fandt det ganske naturligt, at de øvrige ønskede først at blive befriede for deres danske Tjeneste. Tallet paa de første var dog kun ringe, nemlig ialt 8, men deriblandt var dog saa bekendte Mænd som Kristian Bernekov, Kristoffer Valkendorf og Erik Hardenberg Gyldenstern foruden Jokum Bek, hvis Alunværk var paa Fallittens Rand, og som derfor ivrigt klyngede sig til den nye Regering. ²¹⁾

Den 16. April fandt de verdslige Stænders Edsaflæggelse Sted paa Malmø Raadhus. De knælede paa Skamler foran den

tomme Tronstol, og da Eden var afgivet, lød der „svensk Løsen“ fra Kanonerne nede paa Torvet. Bagefter trakterede Generalguvernøren de tilstedeværende Adelsmænd og de fornemste af Borgerne. Fire Dage senere fandt den samme Ceremoni Sted for Gejstlighedens Vedkommende. De Adelsmænd, som endnu vare i dansk Tjeneste, havde gjort Undskyldning for Udsættelsen, ligesaa de, som havde Godser under den danske Krone, ialt ca. 20, deriblandt Nils og Iver Krabbe, Sten Brahe og Ove Tot, Korfits Trolle og Lave Bille. Kommissionen tog deres Undskyldning for god og ansatte en ny Hylding til en Maaned senere, i Midten af Maj, og Adelen lovede til Gengæld at stille Knægtene af sine Godser d. 8de Maj foruden den sædvanlige Rusttjeneste.

Nogen fjendtlig Stemning fra Regeringens Side kan man slet ikke spore over for de ubeedigede. Kongen, som egentlig ikke var ivrig for at anvende skaanske Adelsmænd som Officerer, tilbød dog at ansætte 4, og af dem vare de 3 endnu ikke beedigede. Kommissionen forespurgte, om Adelsmændene vilde „concurera“ med den svenske Adel paa Riddarhuset „särskildt uthi itt corpore“ eller simpelthen optages blandt de forudværende, og lovede i dette sidste Tilfælde Adgang til anden Klasse. Alt tydede saaledes paa en endelig Forsoning mellem Regeringen og Adelen, og Korfits Ulfeld var den ivrigste for at nedstemme den sidstes Krav. Den eneste Mislyd i Hyldingsglæden var, at der ingen indfandt sig fra Øen Hven, som netop nu var en omtvistet Genstand under Forhandlingerne i København og en af Aarsagerne til, at Barometret paa svensk Side atter var sunket og stod paa Krig. Ridefogden Lorents Tuksen paa Hørsholm, som havde Øen under sig, drog over og forbød Almuen at rejse til Hyldingen i Malmø.²²⁾

b. Den svenske Told.

Venskabet varede dog kun kort. Nye Spørgsmaal dukkede frem og fjernede den skaanske Adel fra Sveriges Regering. Samtidig løstes det kollegiale Baand mellem Kommissionens Medlemmer, idet Stenbock og Ulfeld fjernede sig mere og mere fra hinanden.

Korfits Ulfeld, Karl Gustafs „geheime Rath“, følte sig

trods dette ingenlunde forpligtet til at følge Svenskerne gennem rykt og tyndt. Snarere betragtede han sig som en selvstændig politisk Person; hans Sympatier vare aristokratiske og maatte følge hans gamle Standsfæller. Han var jo den Mand, som i Frankrig med Stolthed havde sagt: „Nej, udi Danmark ere de rette Adelsmænd, hvem Kongen ikke en Gang kan tvinge til at gaa ud af deres Huse.“²³)

Allerede under Hyldingen havde Ulfeld, samtidigt med at han stræbte at tvinge Adelen ned, søgt at holde igen over for Stenbock, som efter Kongens Befaling vilde kræve Hjælp til Garnisonernes Underhold, ja endog Oprettelsen af en staaende Hær til Fods i Landet. Han havde haft Held med sig, da han pegede paa, at de ikke-beedigede derigennem vilde blive sky, saa at man siden ingen Vegne kunde komme med dem. Han ønskede aabenbart ikke at se sine Standsfæller overanstrengte, tilmed da han som nybagt Greve af Sølvborg og Herre til Herrevad Kloster havde Interesser tilfælles med dem. Det skyldes sikkert ogsaa for en stor Del ham, naar Kommissionens Fælleserklæring om den kgl. Instruks af d. 15de Marts fik et saa maadeholdent Præg. De anbefalede heri paa alle Punkter Lemfældighed. Endnu havde de ikke af Adelen faaet Svar paa, hvorledes den ønskede, at Inkorporationen med det svenske Ridderskab skulde gaa for sig; heller ikke vare de endnu klare over de forskellige Stænders Privilegier. De tilraadte Opsættelse af alle Forandringer i Retsvæsenet, blot skulde man give nogle Stæder Adgang til direkte Appel til Göta Hofrätt. Skat til Befæstningerne og Tropperne kunde de ikke faa, da de ikke vidste, med hvem de skulde forhandle derom. Man burde holde inde med at indføre det svenske Toldvæsen, da det vilde forbitre Gemytterne, og man endnu ikke vidste, hvilke adelige der vilde blive hos Kongen. Lige saa lidt burde man indføre Præsidentstillingen i Stæderne. Endelig skulde man ved Kirke- og Skolevæsenet sammenligne dansk og svensk Kaldsmaade og vælge det forstandigste. — Denne Indstilling fra Kommissionen, som er dateret d. 23. April har ligget til Grund for Kongens nye Resolution af 21de Maj, der, som vi ovenfor*) saa, betegner et saa afgjort Brud med Principperne

*) Pag. 59.

fra Marts Maaned. Kun paa eet Punkt har han ikke fulgt Kommissionen, nemlig i Toldspørgsmaalet.²⁴⁾

Allerede d. 27de April, altsaa muligvis inden han endnu havde faaet Kommissærernes Indstilling i Hænde, havde Kongen paabudt Lilletoldens og Accisens Indførelse i de skaanske Stæder efter *svensk* Mønster, dog saaledes, at man sammenkaldte Almuen i hvert Herred for sig, og søgte at bevæge den hertil med det gode. Kommissionen, hvortil Stenbock ikke i Øjeblikket hørte, da han var rejst op til Kongen i Göteborg, var i Mellemtiden gennem Toldinspektørens Paamindelse kommen til at beskæftige sig med Tolden, saaledes som den var fra den *danske Tid*. Den hævdede, at den danske Hestetold burde nedsættes, men vilde paa den anden Side have fuld Told af alle Varer, som udskibedes til Udlandet, ogsaa til København. Under den danske Regering havde man naturligt nok betalt langt mindre for den sidste Kategori. I en ny Skrivelse af den 6te Maj greb da Kongen denne Tanke, men forlangte tillige, at der af al Udførsel skulde betales Told efter den *svenske* Toldsats af 1654. — Saaledes var nu den store Søtold føjet til Lilletolden og Accisen. — Men Kongen gik endnu videre, da han befalede, at Skaaningerne stadig skulde vedblive at betale den danske Heste- og Øksnetold. Altsaa: De højeste Toldsatser inden for det svenske Toldvæsen forenede med de højeste danske! Hverken i det øvrige Sverige eller i Danmark var Befolkningen nu under et saadant økonomisk Tryk som i de skaanske Landskaber. Kommissærerne lovede at bøje sig, men tilføjede: „Vi befinde vel, at det vil falde E. K. Mts. Undersaatter noget svært, at de skulde betale Told ligesom de udenlandske“.²⁵⁾

Virkningerne udeblev heller ikke. Den 15de Maj skulde der paa ny foretages Edsaflæggelse, denne Gang af de Adelsmænd, som havde faaet Udsættelse d. 16de April, men Undskyldningsbrevene begyndte nu at strømme ind. Nils Krabbe erklærede, at han havde Gods i Danmark, som han havde aflagt Ed til Kong Frederik for, men han lovede Sverige al Tjeneste „efter dansk Ret og Lov“ af sit skaanske Gods. Lignende Svar gav Aksel Urup, Ove Gedde, Jokum Gersdorf og Korfits Trolle. De fleste andre begærede yderligere Frist for at blive løste fra den danske Tjeneste. Atter andre vilde betænke sig.

Ialt sagde 11 af de fornemste definitivt Nej, men flere af dem lovede dog at lade deres Fogeder aflægge Ed for deres skaanske Godser; 6 begærede Opsættelse, to gav andre Fuldmagt paa deres Vegne og een (ikke adelig), Jens Mikkelsen (senere Ehrenborg) lovede efter Betænkning at aflægge Ed. Det kummerlige Resultat den 15de Maj var da, at 2 Adelsmænd og 5 Fogeder bleve beedigede.²⁶⁾ ,

En ligefrem Kamp var samtidig udbrudt mellem de nye svenske Toldbetjente og Kommissionen, som under Stenbocks Fraværelse kun bestod af Ulfeld og Erik Sparre; den sidste havde tidligt afløst Gyllenstjerna, som afgik ved Døden. Ulfeld synes ganske at have vundet Sparre for sig. De vare enige om at tage Adelen i Forsvar og fandt alle Haande Mangler ved de nyankomne Toldembedsmænd: Disse manglede Bestallingsbreve, og deres Toldtakst var ikke lovgyldigt udfærdiget. Desuden fandt de, at Kommercekollegiums Betænkning stred mod Adelens Privilegier, men glemte, at disse endnu ikke havde faaet nogen virkelig Stadfæstelse. Saaledes søgte de at vinde Tid og mente, at man burde komme til „en naadig Akkord“ med Adelen. Ogsaa Kommissionens Sekretær Taubenfelt, som siden skulde blive Ulfeld saa gram en Fjende, saa i denne Tid paa Toldspørgsmaalet med hans Øjne. Ja, det samme gjaldt en Tid lang for Stenbocks Vedkommende, skønt der egentlig fra Begyndelsen af herskede en daarligt skjult Antipati mellem ham og Ulfeld, som synes at have attraaet Pladsen som skaansk Generalguvernør. Stenbock vendte d. 8de Juni tilbage fra Göteborg med sin nye Hustru Kristina de la Gardie og sine to smaa Sønner af første Ægteskab. Han indrettede sig nu paa at holde Hof i Malmø, og hans Grevinde aflagde straks Visit hos Leonora Kristina Ulfeld. „Ellers er hendes Naade ikke meget bekendt med de øvrige og plumpe Jutedamer“.²⁷⁾

Ulfeld stod saaledes foreløbig med ret gode Kort paa Haanden i sin skaanske Politik. Det Budskab, som Stenbock havde med til ham fra Kongen, kunde kun bidrage til at styrke ham i Overbevisningen om, at denne Politik var den rette. Kongen bad ham udtale sig om, hvad han mente om Forholdet mellem Kong Frederik og den danske Adel, og om det snart vilde komme til aabent Brud mellem dem. Ulfeld bekræftede dette

og anbefalede at lade ham selv blive her nede i Skaane, for at han i saa Tilfælde kunde gribe ind til Karl Gustafs Fordel. Han vedligeholdt desuden selv en stadig Forbindelse med København, idet han aabenbart mener: med den danske Adel i Hovedstaden. Ulfelds Politik var saaledes ret storslaaet, han vilde vinde den danske Adel for Svenskerkongen gennem en lemfærdig Behandling af de skaanske Adelsmænd. Han saa for saa vidt større paa Forholdene end Karl X, der nok vilde opnaa det første, men samtidig med Vold og Magt gennemtvinge det svenske Toldvæsen i Skaane.²⁸) Ulfelds Kollegaer, Stenbock og Taubenfelt, faldt ham dog snart i Ryggen. I den sidste af disse har man et godt Eksempel paa den borgerlige Sekretærtype, som voksede op i Kancellierne siden Kristinas Dage, energisk og begavet, men intrigant og brutal; Mænd, hvis Maal var at skyde den gamle Adel til Side og selv tilkæmpe sig et Adelspatent. Taubenfelt søgte tidligt at lægge Ulfeld for Had hos Stenbock og beskyldte ham for at ville gøre Kommissionen uafhængig af alle andre svenske Autoriteter end Kongemagten og at ville give Generalguvernøren en lignende Stilling, hvorigennem Ulfeld aabenbart vilde skaffe Skaane en større Selvstændighed i Forholdet til Sverige. Farligere blev dog Stenbock, hvis skjulte Nag mod Ulfeld nu brød frem, og som straks efter Hjemkomsten til Malmø desavouerede hans Optræden over for Adelen i Toldspørgsmaalet. Stenbock erklærede over for Kongen, at han havde „ladet Eders K. Mts. Vilje være mig en hellig Lov“. Da Sparre samtidig traadte mere og mere i Baggrunden, blev Ulfeld efterhaanden ganske isoleret. Han kæmpede paa Livet for at bevare sin Indflydelse og gjorde opmærksom paa, at hvis man traktede Adelen paa denne Maade, uden i Forvejen at have underhandlet med den og tilbudt den et Ækvivalent for den tabte Toldfrihed, kunde den lettelig „capessere alle Haande Occasioner til at inkommodere E. K. Mts. Estat“ og faa de øvrige Stænder til at følge sig. Man kunde heller ikke henføre den svenske Toldtakst under Fundamentallovene, mente han, da Sveriges Adel ved en særskilt Konvention havde afstaaet fra sin Toldfrihed, og heri havde han ganske Ret. Det er dog ikke ganske klart, om Ulfeld vilde have den skaanske Adel fritaget

for Told over Hovedet eller kun for den specifikt svenske Told; det sidste er dog vist det sandsynligste. Men at han ikke havde talt Usandhed over for Stenbock, naar han nævnede Adelsens Misfornøjelse, ser man af, at denne selv maatte tilstaa, at Adelsmændene vare „over al Maade perplekse derover og fatigere mig dagligt med Sollicitationer om bemeldte Toldfrihed“, ligesom han ogsaa gav Ulfeld Ret i, at man burde give Skaaninger Ansættelse baade i civile og militære Embeder, for at de skaanske Stænder ikke skulde blive koldsindige mod Sverige, og stræbe at lette Almuen for Udskrivningens Tryk ved at stille Knægtene i Udsigt at komme hjem igen efter 5—6 Aars Forløb.

Havde Stenbock endnu her søgt at vise Ulfeld Retfærdighed, kommer han til at staa i et mere uheldigt Lys i sine Rapporter fra den følgende Tid, hvori han gør alt for at lægge Ulfeld for Had hos Kongen; den nationale Modsætning har aabenbart været det Baand, som forenede den højadelige Generalguvernør og Kommissionens Sekretær mod den fremmede og delvis foragtede Adelsmand. Han taler om Ulfelds „eftertænkkelige Diskurser“, fremstiller hans Virksomhed som hindrende og skadelig, men finder det dog selv klogest, at man sammenkalder den beedigede Adel og den ubeedigedes Fogeder til et Forhandlingsmøde. Saaledes var den skaanske Kommission endnu en Gang kommen til Enighed, men det blev ogsaa den sidste. Stenbock havde ikke turdet se helt bort fra Ulfelds Ord om, at den allerede beedigede Adel vilde forlade Landet, at de adelige, som havde haft til Hensigt at nedsætte sig i Landet, vilde blive borte, og at de Underhandlinger, som han allerede havde indledet med Borgmester Nansen og andre af Københavns Borgere om at slaa sig ned i Malmø, uundgaaeligt vilde strande. „Och (efter Ulfelds Udsagn) thet som wärst är, att then bekendhe desseinen i Dannemark nu lærer här igenom heelt falla i brunnen och icke wara att göra sigh något hopp mehr om. Men att the Danske skole fast helre slå sigh till Hållandsh och göra ett medh them“. — Utvivlsomt sigtes der hermed til den allerede nævnte Plan, at lade Ulfeld tjene som den danske Adels Fører mod Kong Frederik og derved drage den over til Karl Gustaf. Denne Plan havde dog vakt størst Interesse hos Ulfeld med hans letbevægelige Fantasi;

paa Stenbock gjorde Ulfelds tydelige Advarsler mod aaben Opstand mere Indtryk. Adelsmændene forbandede alle Roskildefred, og man kom ingen Vej over for Skaaningerne med Stræng-
hed; „han har saa længe haandteret disse skaanske, at han vel ved, at man ikke kan aftvinge dem noget“. Stenbock følte desuden selv, at Borgerskabet var misfornøjet, og at Uroen paa Landet over Knægteudskrivningen og de tyske Rytteres Optræden var almindelig. Han længtes nu alene efter, at Krister Bonde skulde komme fra Göteborg og muligt faa Borgerne i Tale, og han følte, at Kommissionens Virksomhed var til Ende. Adelen omgikkes med den Plan at sende to af sin Midte til Kongen for med Forbigaaelse af Kommissærerne at klage over Bruddet paa sine Privilegier, der dog vare blevne garanterede, først i Fredstraktaten og siden mundtlig. Ulfeld lod sig endelig forlyde med, at Adelsens Forbitrelse over Tolden var saa stor, at han ventede en af Dagene at se enten Tolderen eller en Adelsmand blive baaren død op fra Stranden. Ogsaa han havde Indtrykket af, at Kommissionens Arbejde var afsluttet og udtalte som sit Ønske at trække sig tilbage til Privatlivet.²⁹⁾

Hvorledes det videre skulde gaa, beroede paa Kongen og paa Krister Bonde. Det viste sig snart, at Stenbocks Mistænkeliggørelser af Ulfeld og den skaanske Adel vare faldne i frugtbar Jord hos Kongen, som udtalte sig med Skarphed mod Ulfelds „Diskurser og Adelsens Pukken paa „deres formente Privilegier“. Over dem satte han sin kgl. Højhed og Rettighed og erklærede, at Toldvæsenet var et Regale. Det var udtrykkeligt blevet hævdet under Forhandlingerne i Roskilde, hvori Ulfeld jo selv deltog, da de danske Afsendinge her havde søgt at knytte visse Betingelser til denne Rettighed og navnlig ønsket, at Adelen skulde have toldfri Udførsel fra Skaane af de Nødvendigheds-
genstande, som de brugte i deres københavnske Husholdninger. Nu skød han ganske Ulfeld til Side og erklærede, at han ikke vilde bygge sin Sikkerhed paa Adelsmændenes Affektion; *den* havde han faaet tilstrækkelige Prøver paa, da det gjaldt Eds-
aflæggelsen. Et Adelsmøde til Forhandling ansaa han for unyttigt, da han ikke vilde forhandle med dem, som ikke vare hans Undersaatter. Han glemte aabenbart, at Stenbock kun havde

tænkt sig, at en saadan Forsamling skulde bestaa af beedigede Adelsmænd. Ja, han forbød endog for Fremtiden at tage nogen af de genstridige i Ed uden hans særlige Tilladelse. Heller ikke med Hensyn til Knægteudskrivningen vilde han vide af Undtagelser til Fordel for Adelsmænd, naar disse besad Godset ved Pantsætning, Mageskifte eller Donation. Iøvrigt anbefalede han stor Aarvaagenhed og Forsigtighed, og det er aabenbart, at den irritable Sindsstemning ikke mindst skyldes den samtidigt voksende Misstemning over for Danmark. Just i disse Dage have vi atter et af de talrige Tilfælde, hvor Kongen havde bestemt sig til at gribe til Vaaben mod denne Stat. Derfor skulde man hindre Udvandring af Almuen til Sjælland, og hvis Adelsmændene forsøgte paa sligt, ligefrem sætte dem fast.³⁰⁾

Om Borgerne udtaler Kongen sig derimod ikke; han har vel ment, at *Krister Bonde* selv var den rette Mand over for dem. I de samme Dage var denne, Præsidenten i Kommercekollegium, ankommen til Malmø. Bonde er en af den svenske Højadels mere sympatiske Skikkelser. Uden at være en Krigens Mand havde han dog under det sidste Felttog mod Danmark udrettet ikke lidet ved sit ivrige Organisationsarbejde og sine Taler til den opsvenske Almue, men hans egentlige Felt var dog Handelen, for saa vidt denne efter Datidens Opfattelse skulde reguleres ved Lovbestemmelser, og han var en rettroende Merkantilist. Tilmed var han en prøvet Diplomat, og han besad i høj Grad Karl Gustafs Øre, hvorpaa han fik Bevis under de hemmelige Raadsforhandlinger i Göteborg. Det var derfra, han begav sig til Skaane. Bonde kan ikke fritages for det Ansvar her yderligere at have skærpet Modsætningen mellem Kongen og Ulfeld og derved bidraget sit til at styrte denne, hvad hans egne ubesindige Udtalelser gjorde saa overordenligt let. Samtidig traadte Erik Sparre helt ud af Kommissionen.

Men ogsaa *Krister Bonde* fandt sine Vanskeligheder ved at indføre Lilletolden og Accisen, som Kongen selv i sin Instruks havde befalet ham at forsøge sig med i Stæderne. Lykkeligt for ham var det da, at Kongen tillod et Møde af den beedigede Adel til Forhandling herom, medens han dog samtidig forbød, at den af sig selv maatte holde „conventicula“. Kongen havde vel nu faaet Øjnene op for, at han tidligere havde misforstaaet Sten-

bocks Mening med Mødet; men iøvrigt var hans Stemning ikke mildnet det ringeste over for Skaaningerne. Tværtimod kommer han nu med Udtalelser, som endog pege videre end de optimistiske Fremtidsfantasier i Midten af Marts. Han vilde ikke taale „statum in statu“, thi de nyerehvervede Provinser vare ikke „een staat a part, söndrat ifrån Sverige, uthan tillika med andre Richsens Ledemoter till evige dager incorporerade“. — Der blev ikke megen Selvstændighed tilbage for den skaanske Provins, naar dette Program skulde realiseres, og det stred i lige Grad mod Fredspagten og Karl Gustafs tidligere Opfattelse. — Men Kongen var nu saa vred, at han erklærede, at hvis Skaaningerne vilde gøre Oprør, kunde de lige saa godt gøre det nu som en anden Gang, og han vilde være betænkt paa at forekomme dem ved at styrke Garnisonerne og Fæstningerne. Med Hensyn til Ulfeld befalede han, at der skulde holdes skarpt Øje med hans Færden.

Den tilspidsede Situation førte dog ikke til noget Brud. I Begyndelsen af Juli følte Stenbock sig for hos Adelen og Borgerskabet, og han mente at turde udtale, at Korfits Ulfeld delvis havde malet Fanden paa Væggen for Kommissionens øvrige Medlemmer. Den store Søtold blev saaledes indført, om end under tavs Uvilje fra de flestes Side. Om Lilletolden og Accisen forhandlede Bonde og Stenbock under et Besøg i Lund med Vinstrup, og det lykkedes at vinde denne for deres Indførelse. Endelig mente man saa i Slutningen af Maanedens at kunne gaa til et større Møde i Landskrone med Adelsmændene og Stædernes Udsendinge fra de tre Len ved Sundet. Man tog de to Stænder hver for sig og fandt dem til en behagelig Overraskelse gunstigere stemte, end man havde ventet. De optog Sagen „godwelleligen“, (et andet Sted siges der dog, „tämmeligen väl“), og navnlig viste de beedigede Adelsmænd „tämmelig godh affection“. Glædeligere var det for Svenskerne, at nogle af de ubeedigede, som Iver Krabbe til Jordberg og Knud Urne, erklærede nu at ville aflægge Ed. Den første anførte selv som Aarsag hertil de forvirrede Forhold i Danmark, hvor alt tegnede til Borgerkrig. Dog fandt denne Edsaflæggelse ikke Sted, i hvert Fald ikke for Krabbes Vedkommende. I de samme Dage holdt man ogsaa Møde med Præsteskabet og Almuen i Torne og

Bare Herreder og formaaede dem „ändtligen“ til at „beqväma sigh“ til at gaa ind paa de nye ordinære og ekstraordinære Skatter. Det faldt haardt at faa Præsterne til at gaa ind paa en Fordobling af Kongsskatten (til 12 Dlr. Smt.), men „de have alligevel omsider ogsaa ladet sig overtale“. For Bønderne vare de adelige Fogeder rykkede i Marken, og ligesom i Halland efter 1645 havde de villet tage Sagen ad referendum, men man gjorde dem opmærksomme paa, at man „ikke stort rekvirerede deres Husbonders Samtykke hertil; saa lode de sig alligevel sige“. Scenen med Toldforhandlingerne i Landskrone gentoges senere i Kristianstad, hvor Adelen og Børgerskabet fra det omliggende Len synes at have stillet sig lige saa forekommende. Det var vistnok Krister Bondes Interesse og Arbejde for Handelens Opkomst, som vandt disse, medens samtidig Frygten for Udviklingen i Danmark bevægede Aristokratiet. Der var saaledes i Realiteten sluttet Vaabenstilstand mellem Karl X og Skaaningerne. Til Ulfeld hører man kun lidet, og han deltog ikke i disse Forhandlinger. Den kølige Behandling, som synes at være bleven ham til Del fra Bondes og Stenbocks Side, begyndte at gøre ham ydmyg. — I Begyndelsen af August Maa-ned begyndte der saaledes at komme Ro i Landet, Toldvæsenet fungerede uforstyrret, og Bonde hindrede Chikanerier over for de adelige.³¹⁾ Flere af disse, som Holger Vind, viste Tegn til at ville gøre Alvor af det med Edsaflæggelsen til Sverige, og det er karakteristisk, at der nu opstaar venskabelige Forbindelser mellem skaanske adelige og svenske Embedsmænd, t. Eks. Generalmajor Arvid Forbus, som fra Helsingborg kommanderede alle Trapperne i Skaane.³²⁾ Da indtraf Fredsbruddet med Danmark og kulkastede atter den fredelige Udvikling. —

Ved at kaste et Blik tilbage paa Begivenhederne, maa vi da i Modsætning til en tidligere Opfattelse konstatere, at man efter Adelens Edsnægtelse i April ikke sporer nogen Harme fra Kommissærernes Side, ja næppe en Gang nogen Forundring derover. Har denne Nægtelse spillet nogen virkelig Rolle, er det i hvert Fald først efter dens Gentagelse i Maj, og selv da sikkert mere hos Kongen end hos Kommissionen. Det brændende Spørgsmaal er derimod Tolden, og Ulfeld viser sig her forstandig og maadeholden, men uden mindste danske Sympatier, ja,

navnlig i Begyndelsen, uden dybere Følelse for Adelen. Det er i sidste Instans Egoismen, som leder ham: Ængstelse for at beskytte sine skaanske Godser og Iver for at spille en overlegen politisk Rolle. Selv om han endnu opholder sig længe i Landet, glider han ud af Historien om Skaanes Forsvenskning og finder derfor ikke længere sin Plads inden for disse Rammer.³³) —

Det staar endnu tilbage at betragte de ufrelse Stænders Stemninger og Tilstand under Karl Gustafs Fredsperiode, for saa vidt den ikke allerede har lagt sig for Dagen i det foregaaende. At der ogsaa herskede megen Uro her, have vi allerede set.

Vinstrups Stilling efter Hyldingen var ganske behagelig, da de svenske Myndigheder, som aabenbart havde lært ham at kende, efter Kongens Ordre ved enhver Lejlighed søgte at holde ham „i godt Humør“. Bispens forstod meget godt at benytte sig af den for ham gunstige Vind, nu medens Adelen var misliebige, mere dog til at tilfredsstille sin Regerelyst end for at opnaa økonomiske Fordele. Tilsyneladende arbejdede han ivrigt for sit Præsteskab, ja stræbte endog at holde Vejen aaben for Kandidater fra det nuværende Danmark til skaanske Præstekald. Gang paa Gang søgte han om Kollats for Udlændinge til Embeder; allerede i Maj havde han en Liste paa 22 Personer færdig, hvor det øverste Navn var „Andreas Bordingius Cimber“, og som han paastod, alle havde opholdt sig i Skaane, da Roskildefreden blev sluttet. Imellem disse vare ogsaa to af Bispens Amanuenser, Hans Vandal og Anders Bager, som i Følge Ordinansen vare privilegerede til Udnævnelse. Kongen strittede imod og vilde ingen Udlændinge have ansatte som Præster, men det lykkedes virkelig Vinstrup at føre nogle af sine Kandidater igennem. Han lagde ogsaa et godt Ord ind for Rektorerne og „Collegæ scholarum“, som næsten alle vare fødte uden for Provinsen og „meget perplexe“ over Situationen; for at bevare dygtige Lærerkræfter i Skolerne, burde man lade dem beholde Udsigten til at naa Præsteembeder, naar de havde udtjent som Lærere. Men samtidig henledte han Opmærksomheden paa, at adelige, som havde jus patronatus, plejede at kalde Udlændinge o: Kandidater fra Sjælland og Jylland, til deres Præstekald, og han ønskede dette

hindret. Man har fra en Side fremstillet Vinstrup som dansk i Bunden og fuld af Iver efter at bevare den størst mulige Selvstændighed for Skaane i dets nye Forbindelse; andre have hævdet, at han var en trofast og begejstret Tilhænger af det nye Vælde og Forsvenskningen.³⁴) Begge Opfattelser ere urigtige; han var (ligesom Ulfeld) i nogen Grad bunden af Standsinteresser, men først og fremmest Egoist, en udpræget Individualitet, saaledes som vi kun altfor ofte træffe dem under Degenerationen i Danmark i det 17de Aarhundrede. Men han beherskede ganske Forsvenskningens Slagord og forstod med Fordel at bruge dem i sine Skrivelser til de svenske Øvrigheder. Hos sin Gejstlighed synes han desuden at have vakt Sympati, og den fulgte ham trofast under hele denne første Tid.

Til *Borgerstanden* mærke vi ikke meget under Fredsperioden, dog er dens Modstand mod det svenske Toldvæsen ovenfor berørt. Kongen holdt fast ved sit Princip at besætte Magistratsembederne med Svenskere; selv i det saa nordligtliggende Varberg erstattede han i Juni Borgmesteren, som havde forbrudt sig, med en Læremester fra Strengnäs Gymnasium. Men i Halland var dette jo ikke noget nyt, og desuden frygtede man just i disse Dage, som vi straks skulle se, for at der skulde udbrude Uroligheder i denne Stad. Ogsaa for det sydligere liggende Skaane gjaldt det samme Princip, men fandt dog ikke meget ofte Anvendelse under den korte Fredsperiode. Iøvrigt synes Stæderne i denne Tid hovedsageligt at være gaaede op i materielle Bekymringer; de skrev Ansøgninger til Kongen (alle paa Dansk), hvori de jamrede over Handelens Nedgang og bad om Privilegiebekræftelse og Forskaanelse for alt for haard Indkvartering af Ryttere. Værd at mærke er det her, at t. Eks. Malmø frabad sig, at fremmede, det være sig fra København eller udlændiske, fik Lov til at sælge Varer i Byen i Alental eller at drive Landskøb. Brødnidet var aabenbart stærkere end det gamle kollegiale Forhold til Hovedstaden. Regeringen afslod dog mærkeligt nok denne Ansøgning, bl. a. med den Motivering, at det „förringar K. Mts. tull“. Om Stemningerne i de skaanske Byer faa vi imidlertid ingen Oplysning, vi maa slutte os til dem fra de Begivenheder, som saa hurtigt fulgte efter.³⁵)

Derimod vare *Bønderne* ikke de, som skjulte deres Følel-

ser, og de havde ogsaa nok at være misfornøjede over. Stillingen her minder meget om den tilsvarende i Halland efter Brømsebrofreden. Ganske vist har det mindre Betydning, at Kongen, da Postmesteren i Halmstad og Bønderne i Markaryd i Småland klagede over deres Gaardes Afbrænding under den sidste Krig, udstedte Befaling til, at Befolkningen i N. Aasbo og Gønge Herreder i Skaane skulde hjælpe med til deres Genopførelse.³⁶⁾ Og dog har sikkert de gæve Gønger fundet dette Paabud ret krænkende. Men det var navnlig Spørgsmaalet om Bøndernes Udskrivning til Krigstjeneste i fremmed Land, som satte Sindene i Bevægelse.

Særlig fra *Halland* have vi gode Oplysninger herom gennem Landshöfding Lilliehöks Indberetninger til Generalguvernøren. Udskrivningen skulde her begynde i de sidste Dage af April, men de bedste Knægtemner havde allerede forinden gjort sig usynlige, dels de, der havde været tagne ved sidste Udskrivning, da man paa Grund af Misfornøjelsen til sidst maatte finde sig i en Pengeafløsning, dels andre som havde tjent under de danske og Sven Povlsön. Da man tog fat, udeblev Adelens Fogder aldeles; de stod nemlig i Forbindelse med Adelen i Skaane og vidste, at denne ogsaa gjorde Modstand mod Udskrivningen af deres Godser.*) Det lykkedes Lilliehök at faa fat i et Brev fra Ridefogeden paa Vegeholm til hans hallandske Kollega paa Demmestrup og Skottrup, hvori han beretter: „Min Junker . . . skriver ikke andre ind end Drengene og Gaardmænd“, og tilføjer: „Min Junker giver ingen Fortegnelse — Mandtal paa sine Bøndergaarde, ej heller paa Drengene, Gaardmænd eller Husmænd“. Samtidig fortalte man, at Bønderne i Gøngesbygden „og en stor Del deromkring“ vare i fuld Rebellion paa Grund af Udskrivningen, havde ihjelslaaet en Ritmester og en Regimentskvartermester og „klædt dem rent af“. Det var saaledes under meget daarlige Auspicier, at Lilliehök begyndte paa sin hallandske Udskrivning, og den faldt heller ikke rigtig gunstigt ud. Først i Slutningen af Maj kunde han holde Generalmønstring, ved hvilken Lejlighed han maatte lukke Knægtene inde

*) Den skaanske Adel havde ikke lovet Udskrivning, men kun fire Soldater for hver Rostjenestehest. Derimod gjaldt Udskrivningen som i Halland af deres Udsognebønder.

paa Varberg Slot. Intet Under ; man havde brugt mange Voldsomheder mod dem. Et Sted, hvor Hägerstjernas Foged ikke fandt Bonden hjemme, tog han hans Hustru og hængte hende med „håndklåffuar“ paa Væggen, for at hun skulde bekende, hvor hendes Mand var. Følgen blev, at han som saa mange andre „rømte til Skoven“. Mærkeligt er det imidlertid, at de adelige, som viste sig mest sendrægtige med at stille Knægte, vare Svenskere som M. Durell og Axel Lillie. Skønt Lilliehök havde de fleste af sine nyudskrevne Knægte inde i Slottet, følte han sig endnu ikke rolig. De to Skibe kom, som skulde føre dem bort til de svenske Østersøprovinser, og en stor Rædsel greb Hallændingerne. Nogle vare allerede rømte bort til Søs. Men det meddelte ogsaa Lilliehök, at Fogden paa Varberg, som skulde skaffe de ulydige Knægte ind, havde overdraget dette Hverv til en dansk Karl, og at denne havde skaffet en Hob mistænkelige Personer ind i Fæstningen. Sandheden heraf kan ikke kontrolleres, men Rygtet viser, hvilken ophidset Stemning man var naaet til paa begge Sider. Desuden samledes Rømningsmændene med de gamle danske Dragoner i Skarer paa 8—10 Mand, navnlig i Harplinge Sogn, hvor et større utilgængeligt Klippeparti ligger tæt ud mod Kysten. Lilliehök var glad, da han endelig umiddelbart før Fredsbruddet kunde meddele, at de rømte Dragoner nu begyndte at falde til Føje.³⁷⁾

Langt voldsommere end i Halland artede dog Forholdene sig ved *Udskrivningen* i den *skaanske Skovbygd* og i *Blekinge*. Tilstanden gjordes yderligere forvirret derved, at de Ryttere af Aksel Urups Regiment, der var blevne udleverede i Følge Fredsbestemmelserne, og som vare udskrevne i de skaanske og blekingske Len, igen vare undvegne. Hvad den nye Udskrivning angaar, havde man besluttet, at Knægtene fra Landskrone, Helsingborg og Malmøhus Len skulde sendes til Pommern og fra Kristianstad Len over Kristianopel til Preussen. Vi have opbevaret Listerne fra 7 af i alt 11 Len, de omfatte 7010½ skattepligtige og 1865 skattefrie Bøndergaarde. Alle skulde de deltage i Ydelsen af de 254 Ryttere, og de skattepligtige desuden stille 924 Musketerer. I Midten af Juni kunde Stenbock berette, at de sidstnævnte vare indkomne paa 109 nær ; desuden havde Adelen stillet 172 Knægte efter deres Løfte, 4 Knægte pr. Rostjeneste-

hest, og fra Bleking kunde man vente noget over 100 Mand. Det var ikke meget, og han tilføjede derfor ogsaa, „at man næppelig skal kunne faa her i Landet det Mandskab tilsammen, som Eders Kgl. Mt. har gjort sig Facit paa“, aabenbart fordi man fulgte de lemfældige Lægdsruller fra den danske Tid. Men vi tør i hvert Fald slutte heraf, at det ikke var Udskrivningens Omfang, som forbitrede Sindene. Ophidsede vare Bønderne i hvert Fald, og Adelen paastod, at dette skyldtes deres Skræk for at blive førte udenlands som Soldater. Allerede i Begyndelsen af April have vi Snaphaneri i den blekingske Skovbygd, uden at man dog bestemt turde paastaa, at det skyldtes Rømningsmænd. Krister Bonde udtalte selv kort efter paa sin Rejse, at paa Grund af det meget Øl, som Bønderne her kunde tilbytte sig fra Tyskland for Brænde, levede man et uskikkeligt Liv og begik ofte Mord, „hvortil disse Bønder ere meget forvovne“. Regeringen opfordrede dog tidlig til at lade holde Strandvagt for at hindre de forhenværende Urupske Ryttere i at komme over til Sjælland og at se til at faa Snaphanerne splittede, dog helst med gode Midler, da den gik ud fra, at de bestod af rømte Knægte, som man burde optage i Regimenterne igen. Dette hjalp dog ikke; Knægtene holdt sig i Smaaskarer i Skovene og be- raabte sig paa, at deres tidligere Øvrighed aldrig havde begæret, at de skulde lade sig føre ud af Landet. Om en Oberst Blom berettes det, at han allerede havde faaet lokket nogle Knægte frem ved Hjælp af Øl og Brændevin, men var saa uforsigtig foreløbig at lade dem gaa hjem igen, hvorpaa de naturligvis ikke vilde møde anden Gang. Saa „har han sat sine Officerer og deres Tjenere til Hest og anstillet en Jagt efter dem i Landet, hvorfor saa vel Bønder som Knægte ere dragne til Skovs og have kørt disse Jægere fra sig med deres Bøsser“. Blom beskylde Fogeder og Præster for at være Aarsag til det hele.³⁸)

Langt større Ulykker end den i Grunden ret maadeholdne Knægteudskrivning voldte dog den Indkvartering af *tyske Ryttere* og Polakker, som den svenske Regering foretog paa Bondebefolkningen. Straks fra Begyndelsen af siges det, at de rømte skaanske Knægte overfaldt disse Ryttere i deres Kvarterer og slog adskillige ihjel. De havde god Grund dertil, mindst maa- ske i Gønge Herred, hvor Ebbe Ulfelds Foged i Juni Maanedes

Begyndelse rejste rundt for at undersøge Tilstanden og fandt den bedre end forventet. Han mente, at Rytterne gennemgaaende havde holdt sig inden for deres Rets Grænser, og at Bøndernes Klager over Beskatningen skyldtes, at den var meget ujævn, saa at nogle gik næsten fri, imedens andre bleve overlæssede. Men selv i Gønge stod dog mange Gaarde øde, og en Bondeskare paa 2—300 Mand samlede sig i Maj Maanedes Begyndelse i Glimaker Sogn og ihjelskød 7 Ryttere. Ogsaa nede fra Sletten, i Børringe Klosters Len, indløb der Klager over Rytterne, og Adelsmændene besværede sig over Udsugelse af deres Bønder, men værst gik det dog til mod Øst, i Bleking, hvor to af de daarligste Regimenter, Yxkulls og Fersens, vare indkvarterede. En Ritmester af det første opkrævede under sin Marsch alene i tre Dage i eet Sogn 500 Rdlr., foruden Øl, Mad og Hestefoder, og paa samme Maade udplyndrede han alle sine Kvarterer, „saa der er en stor Jammer blandt Almuen, som meget fordærvet er“. Visse Landsbyer, hvor flere Kompagnier havde været samlede, vare ruinerede i Grunden. Ejendommeligt er det ogsaa, naar det siges, at de havde fordærvet 10 Gange saa meget, som de havde nydt Gavn af. Og dog var alt dette intet mod den Opførsel, som Fersens Regiment havde vist. En af Korporalerne havde nedskudt en Borger i Sølvborg, en anden havde i Forening med sine Ryttere ihjelslaaet en Bondes Søn. En Kvartermester havde to Gange begaaet Voldtægt, en anden beskyldtes for i Forening med en Korporal at have øvet det samme. „Tree Ryttere hafva under yppin himmel i folketz närwaro våldtaget enn pijga“, og en Mængde af de andre menige beskyldtes for lignende Forbrydelser. Imedens havde Ritmester Schanbech været ivrigt optaget af at plage Bønderne „med Pressurer“, og Regimentets Hestetyverier dreves i stor Stil. Forbryderne kom ganske vist i Arrest, men om deres Afstrafning hører man intet.³⁹⁾ Og hvorledes Almuens Stemning var som Følge af alt dette, kan man let tænke sig; Kongens Forbud mod, at nogen paa egen Haand maatte forlade Landet, var aabenbart meget betimeligt, og man forstaar meget vel, at Bønderne rundt om i Skaane ikke vilde deltage i Gudstjenesten paa de almindelige svenske Bededage,

hvorover Vinstrup klagede meget, „dreven af sin Samvittighed og af sin Embedspligt“.⁴⁰⁾

Saaledes havde de faa Maaneder, som vare forløbne siden Roskildefreden, allerede medført betydelige Forandringer i de skaanske Tilstande og et dermed forbundet Stemningsomslag inden for flere af Stænderne. Navnlig gælder dette for Første- og Fjerdestand, men ogsaa inden for Borgernes Kreds ulmede der en vis Misfornøjelse, og det er sikkert kun Mangel paa Kilder, som hindrer os i ogsaa at fastslaa en saadan inden for i det mindste visse Kredse af Gejstligheden. Under disse Forhold var det allerede slumrende Nationalhad begyndt at vækkes til Live igen, og der var kun et kort Skridt herfra til det Stadium, da Bevidstheden om deres Samhørighed med de øvrige Grene af det danske Folk skulde blive klar for Skaaningerne. Paa dette Tidspunkt falder Fjendtlighedernes Genoptagelse, da Karl Gustaf rykkede ind i Resterne af det indbyrdes splidagtige og halvt opløste Danmark.

FJERDE KAPITEL.

Svensk Regering under den anden Krig med Danmark.

Karl Gustafs Fredsbrud betegner en Epoke i Skaanes Forsvkningshistorie.

Først og fremmest viser dette sig i hans Forhold til den skaanske *Adel*. Kongen var allerede ophidset mod den paa Grund af dens Optræden i Toldspørgsmaalet; nu mente han af rent politiske Grunde at maatte sikre sig mod de mange Medlemmer inden for den, som endnu ikke havde villet bekvemme sig til at aflægge Eden. Og det var de fleste. Kun 10 adelige vare beedigede, af dem havde endda adskillige underskrevet Fordringerne paa Privilegier d. 2. April.¹⁾ Allerede om Bord paa sit Skib paa Vejen til Sjælland bød han, at de øvrige skulde behandles ganske som Fjender, Sæden af deres Ejendom bruges til Garnisonerne, og deres Bønder fordeles til Regimenterne til Indkvartering. Fem Dage efter tilføjede Kongen, at alle danske Embedsmænd skulde fængsles, og de danske Adelsmænd bevogtes paa deres Godser. Men det blev ikke en Gang herved. Generalguvernøren havde allerede forinden været saa forsigtig at indkalde dem til Fæstningerne, for at de ikke skulde faa Lejlighed til Samtale med Almuen, „som ellers lettelig kan irres og bringes paa uheldige Tanker“. Efter Modtagelsen af Kongens Brev maatte Stenbock atter slippe dem ud, men dette varede kun kort; hen paa Efteraaret vare de atter under Bevogtning i Stæderne. Deres Gaarde besattes med Musketerere. Løsøret førtes til Fæstningerne, og Taubenfelt foretog en stor

Razzia gennem Skaane for at opspore alle deres øvrige Ejen-
dele.²⁾)

Adelens Stemning kan nok forklare disse Skridt. De fleste af dem vare ganske vist straks „overmaade perplekse“, men der begyndte snart at falde stærkere Ord, og man saa tydeligt, at deres Hjerter vare paa Kong Frederiks Side, hvis Frelse de under den truende Belejring haabede paa. Kun Ove Gedde, som var bleven overrasket og anholdt i Helsingborg, synes at have spillet en temmelig ynkelig Rolle. Andre som Henrik Lindenov tilbød nu at aflægge Eden, men fængsledes uden at faa Lejlighed til at udføre dette; samme Skæbne ramte efterhaanden Mænd som Ove Tot, Palle Urne, Arild Svab, Lave Bille og Otte Lindenov. De førtes siden til Malmøhus Slot, og senere, det følgende Aar, vistnok længere bort i Sikkerhed til Jönköping.³⁾ Deres konfiskerede Godser brugtes under Krigsaarene som Belønninger til velfortjente svenske Embedsmænd og Krigere. De beløb sig til ialt 14,332 Tdr. Hartkorn, mens den beedigede Adels kun var det halve. Allerede ved Aarets Slutning vare næsten alle disse caducerede Godser bortskænkede til Sveriges højeste Adel; Stenbock fik saaledes for sit Vedkommende det smukke Marsvinsholm. Den ivrige Jagt efter at faa Del i Byttet gør et lidet tiltalende Indtryk, men der er aabenbart i Datiden blevet set med mindre Finfølelse paa sligt. Ogsaa Korfits Ulfelds Grevskab og Godser strøg med, da han under Krigen var bleven anholdt for forræderisk Optræden over for Sverige. Det er i denne Sammenhæng mindre væsentligt, men ikke mindre karakteristisk at se, at der fra svensk Side anstilledes en ivrig Jagt paa det Løsøre, som Adelsmændene ved deres Bortrejse havde deponeret i borgerlige Huse, saaledes Nils Krabbes Klæder og Sølvtøj, som stod velindpakket hos en Borgerkone i Malmø.⁴⁾)

Hertil kommer, at man nu ogsaa begyndte at udstrække Reduktionen til Skaane og erklærede, at Besidderne af de Godser, som vare gaaede fra Kronen ved Køb, Pant eller Bytte i den danske Tid, ikke skulde have nogen „Rente“, men derfor alligevel opfylde alle Skyldigheder af dem, navnlig Knægtenes Ydelse. Denne Bestemmelse ramte i lige Grad beedigede og ubeedigede Adelsmænd, dog ophævedes den snart for de førstes

Vedkommende. Selv svenske Embedsmænd fandt, at dette var haardt, navnlig da man truede med, helt at inddrage disse Pante-godser. Alene i Kristianstads Len og Blekinge opgaves deres Antal til 281.⁵⁾

Der skulde megen Behændighed til for en skaansk Adelsmand, navnlig en ubeediget, at slippe nogenlunde helskindet gennem disse Trængsler. *Iver Krabbe* til *Jordberg* var blandt dem, for hvem dette lykkedes. Vi have tidligere omtalt denne Mand, hvis Had mod Svenskerne fra gammel Tid ansaas for at være saa stærkt (p. 45), og som i høj Grad frygtedes fra svensk Side, men vi have tillige set, at han klogeligt holdt sig tilbage under Stridighederne i Forsommeren 1658. Han fik derfor ogsaa Lov af Karl Gustaf til at sidde paa sit Gods, skønt han hverken havde forbundet sig ved Ed eller Revers til Kongen, og skønt han endnu havde Charge af dansk Generalmajor. Svenskerne gjorde meget for at vinde ham for sig, navnlig da Stillingen efter Malmøsammensværgelsens Opdagelse og den danske Landgang ved Ysted i Septbr. 1659 blev mere truende for dem. Krabbe spillede sine Kort godt. Paa den ene Side skal han have modtaget Brev fra Kong Frederik med Tilbud om Stillingen som Feltmarskalk, men klogelig have sendt Skrivelsen ubrudt til Generalguvernør Stenbock med en Udtalelse om, at han ingen Ret havde til at modtage Skrivelser fra en Fjende af Kong Karl. Paa den anden Side lod han sig forlyde med at ville aflægge Ed, hvis han fik sin Frue udløst, som befandt sig i København, samt blev udnævnt til svensk General-løjtnant. „Og imidlertid (d. v. s. indtil hans Frue kom fra Kbhvn.) skulde han gerne holde denne førberørte Inklination til Eders kongelige Majestæts Tjeneste fortiet, for at ikke bemeldte hans Hustrus Udveksling maa gøres ham besværlig, om Fjenden skulde faa den at vide“. Karl Gustaf var villig nok til Udnævnelsen, men da Stenbock kaldte *Iver Krabbe* til sig for at konferere nærmere med ham, var han imens bleven upasselig. Han havde da opnaaet at faa sin Hustru udvekslet og selv at slippe for Fangenskab paa Malmøhus Slot, og han optraadte til Gengæld yderst forsigtigt over for Sammensværgelser og Snaphanebevægelser og prisgav villigt sine egne Bønder, hvis de overbevistes om Deltagelse i sligt. Paa tilsvarende Maade

udtalte han ved Karl Gustafs Død sin Forvisning om, at Gud havde „hedenkaldet vores Herre och Konge till sit æwige Herlighedtz Rige“ og lovede at ville forholde sig som en redelig Undersaat over for hans Efterfølger. Men han undgik at binde sig med Ed og vilde aabenbart se Tiden an, hvorledes Forholdene vilde udvikle sig i Danmark.⁶⁾

De øvrige skaanske adelige slap ikke saa billigt ud af Klemmen. Ubeedigede Enker og Jomfruer, som besad Godser, vare ganske vist ikke blevne arresterede, og de bleve glemte under Krigens Uro indtil Begyndelsen af 1660, da Udsigterne til Fred bleve lysere. Man lod dem da slippe med at indsende skriftlige Reverser paa deres Troskab og stillede dem endog i Udsigt at beholde deres Pantegodser uturberede uden Reduktion. Ogsaa ubeedigede Adelsmænd, som Kristoffer Mormands Sønner til Esperød eller den unge Erik Sehested kunde nøjes med en saadan Revers. De havde til visse ogsaa paa anden Maade maattet bøde nok under Krigen ved Indkvarteringer, Kontributioner og Maanedsskatter. „Det var vel sørgeligt for den, som er kommen af møget fornemt och (har) lit saa møget vel til formue, schulle nu geraade i armod“, skriver Margrete Rosenkrans til Gundestrup om sig selv. Enkelte adelige fik endda ekstra Ubehageligheder af den stærke Snaphanebevægelse, som de med Urette beskyldtes for at støtte. Dette gjaldt saaledes den bedigede *Erik Hardenberg Gyldenstern* til Svaneholm og Karsholm, om hvem man falskelig sagde, at han havde givet rømte Ryttere og Snaphaner Husly paa Karsholm over Vinteren og forvaret danske Herremænds Gods for dem. Og dog havde netop Gyldenstern selv gjort sit til at fange Snaphaner og betalt for deres Fængsel og Afstraffelse.⁷⁾ Men det kan rigtignok straks bemærkes, at lignende Klager over andre Adelsmænd ikke vare saa uberettigede.

Vi have set, hvor kraftigt et Udslag Karl Gustafs Vrede mod de skaanske adelige gav sig straks efter Fredsbruddet. Men han indskrænkede sig ikke til at rette den alene mod dem. Ogsaa for ham selv betegnede Krigens Genoptagelse et forandret Synspunkt, og i sine optimistiske Tanker vendte han mere og mere tilbage til det Program, han havde givet Udtryk i Instruksen af den 15. Marts. For anden Gang saa han bort fra

Kautelerne for Skaane i Roskildefreden, da han nu ansaa denne for ophævet ogsaa paa alle andre Punkter. „Nu är bästa tid att bringa Skåne til conformitet med Sverige, att icke hafve statum in statu“, sagde han i September paa Kronborg. Det var i Virkeligheden ogsaa kun en underordnet, ikke-suveræn Stat, han havde tænkt paa med sine tidligere Projekter. Men nu vilde han ikke en Gang tillade dette. Den fuldstændige Indlemmelse var hans og Svenskernes Maal; Provinserne skulde ikke længere behandles som transmarine, og Adelen sendes til Ingermanland. Dog synes han selv under disse Forhold at ville have lagt et bestemt Budget for deres Indtægter og Udgifter og at ville vinde Stændernes Hengivenhed ved Privilegier, men, vel at mærke, ganske nye, ikke de gamle danske. Og navnlig tumlede man med Tanker, som Eftertiden sørgeligt har iværksat, om at skabe Jalousi mellem de to Kyster af Sundet.⁸) Andre og større Forhold kaldte ham imidlertid bort fra Skaanes Anliggender.

Om Regeringens Optræden over for de ufredse Stænder er der i Begyndelsen af Krigen kun lidet at sige. Dens Hovedvirksomhed bestod i at presse saa mange Soldater og saa store Kontributioner som muligt ud af Landet. Til at begynde med gik alt godt. *Vinstrup* vandrede trøstigt i Spidsen for sin Gejstlighed videre ad den Vej, han havde slaaet ind paa; han bad Hærskarernes Gud „lyksaliggøre den fornemme og højvigtige Krigs Ekspedition, som nu foretages, hans guddommelige Navn til Ære, Eders kgl. Majestæt til et højpriseligt Navn i Verden og det ganske Rige med underliggende Provinser til Sikkerhed og Velstand“; han befalede tillige Præsterne at undervise deres Tilhørere og Sognefolk om den Tilstand, som nu var imellem de nordiske Kroner, og raade dem til at blive bestandige i den underdanige Lydighed, som de skyldte Kongen. Selv udrustede han 6 Officerer til Krigen, og han bevægede sine Provster til at bevilge 156 Rytterheste til samme, ja, han anbefalede, at man med Magt skulde tage unge ledige Karle til Ryttere. Men *Vinstrup* vilde ogsaa have Valuta for sine Ydelser. Hvis København blev indtaget, hvad han ansaa for højst sandsynligt, ønskede han naturligt nok sin derværende Datter og Svigersøn, Teologen Dr. Hans Vandal, skaanede. Og han

mindede atter om den ham bevilgede Kongetiende af Bjerge Herred, idet han afviste sine Modstandere, der støttede sig paa en dansk Herredagsdom, med de Ord, at deres Motivering stred „imod Sveriges Riges fundamental Konstitution og imod Dronning Kristinas Artikler om Gejstlighedens Privilegier i Sverige“. Dette var en mærkelig Anvendelse af Roskildfredens Bestemmelse om „leges fundamentales“, men den klang vistnok ikke ilde i Karl Gustafs Øren under de nuværende Forhold. Heller ikke kunde det være Kongen ubehageligt, naar Vinstrup begærede, at de skaanske Præster maatte blive stillede lige med de svenske i Privilegier og Friheder, „efterdi Præsterne i denne Provincie med Præsterne i Sverige have eet Hoved og een Herre. Man ser blot ikke, om denne Ansøgning er fremgaaet af et virkeligt Ønske hos Gejstligheden, eller om den kun er grundet paa Vinstrups egne Tanker. Bispem forblev konsekvent i sit Program under hele Krigen. Efter Nakskovs Erobring af Svenskerne i Juli 1659, lovede og priste han Gud, og i sine Anbefalinger af Kandidater til Præsteembederne slog han som tidligere paa de nationale Strænge, naar han fandt det passende. Han vilde ikke have Peder Skov anbragt i Frillestad, thi han var upaalidelig i Tilfælde af et danskt Indfald og kunde konspirere med „den onde og ilde affektionerede Almue“ mod Sverige. Dette er næppe saa ganske ubegrundet, thi Skovs Fader, Borgmesteren i Rønneby, var virkelig dansksindet, og to af Præstens Brødre tjente Kong Frederik; den ene af disse var den bekendte Generaladjutant. Men de svenske Embedsmænds Sympati var i alt Fald paa Peder Skovs Side. Paa den anden Side dadlede Kongen skarpt Vinstrup, fordi han i den ellefte Time havde søgt at redde de i Malmøsammensværgelsen indviklede Præster. Navnlig var det ubehageligt for Biskoppen, at den Kandidat, som han saa varmt anbefalede imod Skov til Frillestad Pastorat, hans egen Famulus Anders Bager, der tilmed var Udlænding, blev overbevist om at have været hos Korfits Ulfeld i København efter dennes Flugt fra Malmø, (han var trolovet med Leonoras Kammerpige), og fik sig en Næse derfor af den nedsatte gejstlige Ret. Under disse Forhold bleve Svenskerne mere ivrige for at undgaa danskfødte Kandidater, og da Stenbock anbefalede Jørgen Hansen til Hørby

Præstekald i Froste Herred, var det med den Motivering, at han ganske vist var født i Helsingør, men dog af skaanske Forældre, og at han var elsket af Folk, „i synnerhet våra Svenske“.⁹⁾ Stor Betydning fik dog ikke denne Forsvenskning af Præstestanden under Krigen; vigtigst var det, at de i Malmøsammensværgelsen implicerede Præster til Bunkeflod og Fossie maatte vige deres Pladser for svenske Krigs- og Husprædikanter. Om Præsternes egne Tanker og Meninger under alt dette maa vi henvise til nedenstaaende.

Over for de andre Stænder fandt Regeringen det ligeledes ofte mest praktisk at gaa frem med blide Midler. Kongen appellerede personligt til Magistraterne i Landskrone og Malmø, bad dem betænke deres Pligt og Skyldighed, og hvorledes de under ham vare komne i en lykkeligere Tilstand. De burde derfor ogsaa godvilligt og rigtigt lyde hans Befalinger. Men ak! Omkvædet paa denne venlige Melodi var altid Ordene Soldater og Penge. Ydelserne af Baadsmænd til den svenske Flaade faldt meget trykkende for Borgerne; i *Landskrone* maatte Magistraten love Taubenfelt at lade hele Borgerskabet stille under Gevær under Paaskud af, at det skulde mønstres, for at Kommandanten selv kunde udtage, hvem af dem han vilde have til Søs. Og i denne Stad vare endda Beboerne mest venligsindede mod Sverige, vistnok i Haabet om, at de nysindførte merkantilistiske Principper skulde gøre det muligt for dem at udholde Konkurrencen med Malmø og Helsingborg. Det siges endog om dem i Begyndelsen af det følgende Aar, da Borgerskabet var ved at dø ud, at de paa Befaling udleverede deres Vaaben „i et frit Mod“, visse paa, at hele Landet snart skulde gøre det samme. Men andre Steder som i Baasted maatte man udtage de 8 Baadsmænd „med gewalt“.¹⁰⁾

Af det aabne Land krævede Regeringen Sogne- og Fogedryttere foruden Udskrivningen, der jo allerede var gaaet for sig under Freden; derimod lagde den med Rette ingen synderlig Vægt paa Adelens Rostjeneste. De Ulemper, som fandtes her ved allerede under Fredstiden, vedblev stadig; allerede i November maatte selve Taubenfelt tilstaa, at Landet var ved at gaa til Grunde ved de svenske Soldaters Insolentier, „thi her gaar det sandelig ilde til“. Baade her og i Stæderne søgte man at an-

bringe svenske Embedsmænd, men man mødte en uventet Hindring i Lønningsvanskeligheder, som da Sølvborg Grevskab, der var taget fra Ulfeld, længere hen under Krigen skulde lægges under en svensk Foged. I Kristianstad ønskede Landshöfding Skytte en svensk Borgmester, da den uhyre Uorden i Styrelsen ikke lod sig fjærne af en dansk. Han vilde herhen have Nils Alminius, som tidligere havde været Borgmester i Halmstad og for Øjeblikket var Befalingsmand i Gønge Herred, hvor han imidlertid havde sit Besvær med en „ogeen“ Almue. Ja, saa nervøse vare Svenskerne blevne, at Generalguvernøren til Fyr-mester paa Kullens (og Nidingens) Fyr udbad sig „en vis og svensk Karl“ i Anledning af, at den svenske Flaade skulde stikke i Søen.¹¹⁾ —

Vi have hermed faaet et Overblik over den svenske Styrelses Udvikling og de svenske Regeringsmaksimer i de nyerehvervede Lande baade under den kortvarige Fredsperiode og den Krig, som saa hurtigt fulgte derpaa. Tillige have vi set, hvorledes de privilegerede Stænder, Adel og Højgejstlighed (navnlig Vinstrup), stillede sig hertil, og have studeret den fredelige Kamp, som førtes fra den førstnævntes Side for at bevare en Særstilling for sig og den skaanske Stat. Før vi imidlertid gaa over til at undersøge, om den brede Befolkning virkelig forholdt sig lige saa tavs under Krigen som under Freden, og om vi ikke kan finde Spor af nogen vaagnende Nationalbevidsthed hos den, vil der være Anledning til, med Henblik paa hvad vi allerede have lært, at spørge: Har det Monarki og det Aristokrati, som stod over for hinanden i Skaane, ikke været under Paavirkning af almeneuropæiske Ideer? Og dernæst: Hvis dette kan paavises, kan man da ikke drage Slutninger herfra med Hensyn til de Tanker, som maatte findes hos den besejrede Part om den Politik, som den var berettiget til at følge i Fremtiden? Det er ikke vor Mening at dvæle ved det velbekendte statsretslige Program, der havde udviklet sig historisk under Adelsvælden i Danmark, saa lidt som ved den Virkelighed, der stod i en saa grell Modsætning hertil, og som vi ovenfor have gennemgaaet tilstrækkelig udførligt.

Den statsretsligt tænkende Verden i Europa stod i Enevældens Tegn. Skønt der var gaet mere end et Halvhundrede

Aar hen, siden *Bodins* „De la republique“ saa Lyset, vare hans Ideer nu først ved for Alvor at slaa igennem. Det er vanskeligt for os at sige, i hvor høj Grad den svenske Kongemagt var baaren af hans Tanker, men i Karl Gustafs Udtalelser spore vi noget af hans Aand. En Sætning, som den der havde lydt fra ham under Kampen om det svenske Toldvæsens Indførelse i Sommeren 1658, at „Tolden var et højt Regale“, stemmede næppe ganske med Virkeligheden i Sverige, hvor Adelen først havde afstaaet fra sin Toldfrihed 1634, og selv da kun paa to Aar, og hvor *Loccenius*, naar han kaldte den Regale, dog betingede, at der skulde have gaaet en Overdragelse fra Stændernes Side forud, hvad der jo paa dette Tidspunkt ej var sket i Skaane; men den var som hentet ud af en af Samtidens Statsretslæreses Værker under Rubrikken „Suverænitet“. Kongen kunde beraabe sig paa, at Skaane var ingen suveræn Stat; det var i Roskildefreden blevet afstaaet til ham og den svenske Krone.¹²⁾

Større Interesse har det for os at se, hvor vidt Datidens statsretslige Ideer vare trængte ind i selve Skaane. *Vinstrups Tale* paa Landemodet i Lund (pag. 62) er os her et kærkomment Hjælpemiddel; den beviser uigendriveligt, at Bispen havde grundigt Kendskab til sin Bodin, og at dennes Lærdomme faldt i god Jord hos hans Gejstlighed, i hvert Fald hos Provsterne.

Derimod er det ikke ganske sikkert, om vi kan gaa ud fra, at den skaanske Adelsstand var bekendt med de Tanker, som hyldedes fra modsat Side, nemlig de gamle „Monarkomakers“, som lod Staten fremgaa af en Kontrakt mellem dens Medlemmer og en derpaa følgende Overdragelse af den højeste Magt til Fyrsten, dog med Ret for Embedsmændene (in casu de privilegerede Stænder) til at fratage ham den i Tilfælde af Misbrug og kræve ham til Regnskab. Disse Tænkere tilhørte ganske vist det 16de Aarhundrede, men deres Ideer havde faaet en moderne Tillempning under Fronden og hos „Folkesuverænitetslærerne“; de laa desuden den danske Adelsvældes Principper ganske nær. Vi kan ganske vist ikke med absolut Sikkerhed (som naar Talen er om Bodin) paastaa, at de vare paa Mode hos Adelen i Danmark og Skaane i 1658, men det er dog et mærkeligt Tegn, at det Eksempel, som den skaanske Adel straks

anvendte for at betegne sine Ønsker om Skaanes Forhold til Sverige, nemlig Kataloniens Stilling til Spanien, minder os om, at netop Katalonien var Hovedeksemplet hos Monarkomakerne paa, hvorledes en Stat burde indrettes paa den for Undersaatterne lykkeligste Maade. —

Det Spørgsmaal, vi ønskede at besvare, var imidlertid ikke et blot teoretisk, om Kendskab eller Ikke-Kendskab, men gjaldt ogsaa, hvor vidt Situationen i Efteraaret 1658 kunde klæde nogle af disse Systemers Tanker i Kød og Blod og selv blive paa-virket af dem.

Vi staa her over for Kapitlet om Retten for Undersaatterne til at gøre Oprør, eller som det skarpt formuleredes: Retten til Tyranomord, saaledes som den udvikledes forskelligt hos Bodin og Monarkomakerne. Tyran var Fyrsten, naar han misbrugte sin Magt, og begge Parter vare enige om, at hvis han var „tyrannus absque titulo“, d. v. s. havde bemægtiget sig Magten ved skær Vold, havde man Ret til at slaa ham ned. Derimod afvege de lærde noget, naar det gjaldt „tyrannus, quoad exercitium“ d. v. s. den, der oprindeligt var retslig Indehaver af Magten, selv om det ogsaa kun var ved „en retfærdig og lovlig Krig“, men efterhaanden misbrugte den paa tyrannisk Vis. Enevældens Statsretslærer mente, at man her maatte sondre imellem, om det var en Undersaat eller en Udlænding, som begik Gerningen; i det sidste Tilfælde var han villig til at prise Handlingen i stærke Ord. Det var aabenbart Hensynet til, om Drabsmanden var edsvoren Undersaat eller ej, som var det afgørende for Bodin. Dog kunde han ogsaa under visse Forhold billige Gerningen fra en Borgers Side, nemlig hvis Fyrsten ikke havde jura Majestatis, og som Eksempel paa saadanne anfører han udtrykkeligt Kongerne i Danmark og Sverige, „da Suveræniteten (summum imperii jus) her ligger hos Adelen og Rigsraadet, ikke hos selve Kongerne“. Kun i eet Tilfælde, nemlig naar Monarken som i Frankrig havde „summa potestas“, kunde det under ingen Omstændigheder tilstedes en Borger at gøre Anfald paa ham. Det skulde da være, at Gud selv ved „et Tegn fra Himlen“ opfordrede ham dertil, men Bodin advarer stærkt mod at tro, at et saadant himmelsk Tegn har

noget at gøre med „fordærlige Sammensværgelser af slette Borgere“.

I Modsætning hertil havde Monarkomakerne og efter dem Folkesuverænitetslærerne ikke saa mange Betænkeligheder over for den, som havde udviklet sig til Tyran. De krævede kun, at han først skulde advares; hvis dette ikke hjalp, var det ligefrem Embedsmændenes d. v. s. Adelens Pligt at komme ham til Livs. Det menige Folk skulde i dette Tilfælde lade sig lede af dem og maatte ikke optræde paa egen Haand. Det tillodes endog en fremmed Fyrste at laane sin Hjælp over for politisk Undertrykkelse, idet man beraabte sig paa Kristenkærligheden og den barmhjertige Samaritans Eksempel.

Selv om man gaar ud fra, at det nærmest var Bodins Lære,*) som kunde komme til at spille nogen Rolle i de skaanske Landskaber ved et paakommende Tilfælde, var den paa disse Punkter tilstrækkeligt vidtgaende, og naar Loccenius i Sverige havde protesteret imod Paastanden, at Kongemagten her ikke skulde have jura Majestatis, har man sikkert Lov til at betvivle, at hans Indsigelse har været kendt i Skaane,*) eller er i hvert Fald berettiget til at tro, at selv om dette har været Tilfældet, er den næppe bleven taget til Følge. For Danmarks Vedkommende har den i alle Fald ikke fundet Anvendelse. Og om adskillige af de Adelsmænd, som Ove Tot, der deltog i de følgende Begivenheder, kan man vel tænke sig, at de, direkte eller indirekte, ere blevne paavirkede af Datidens Tanker om Oprørsretten, særligt naar det gjaldt den Fyrste, som de ikke en Gang havde svoret Troskab. Et bestemt Vidnesbyrd om, at det virkelig forholder sig saaledes, have vi i den Afskedstale, som *Henrik Gerner* vilde have holdt paa Skafottet, da han var dødsdømt for sin Deltagelse i S sammensværgelsen mod Kronborg 1659. Han beraaber sig her paa, at en „treslinget“ Snor bandt ham som en ærlig Patriot til sin Konge, nemlig: Guds Ord, den naturlige Fædrelandskærlighed og hans Ed som Undersaat. I Kraft af denne Ed og sin Troskab til Fædrelandet havde han været skyldig at lyde sin Konges Befaling og tjene

*) Hans Efterfølgere indtog dog en stadig mere reserveret Stilling til Spørgsmaalet.

***) Den saa jo først Lyset gennem Trykken 1673.

som Tolk mellem Steenwinkel og Hutchinson. Derfor var han ingen Forrædder. Det var ganske de samme Argumenter, som den danske Generalauditor *Povl Tscherning* et halvt Aar senere førte i Marken til Forsvar for de i Malmøsammensværgelsen indviklede Borgere.¹³⁾

Men dette gælder dog sikkert kun de færreste af de Deltagere, som bleve indviklede i Sammensværgelserne og Oprørene under Karl Gustafs anden Krig. De allerfleste af disse tilhørte de lavere Folkeklasser, og de have hverken kendt eller søgt teoretiske Betragtninger til at forsvare deres Adfærd med. Den vaagnende Forbitrelse over Undertrykkelsen har hos dem skabt et Nationalhad, som i Datiden bedst fandt Udtryk i voldsom Opræden under en Krig, og som paa den anden Side vakte Bevidstheden om Samhørighed med det Folkelegeme, hvorfra de vare blevne adskilte.

At konstatere slige Følelsers Vaagnen under tidligere Aarhundreder, er som bekendt ingen let Sag. Vi savne mange af de Midler hertil, som nu staa til vor Raadighed. Hele Dagspressen, hvori Stemningsudbrud saa let finde Plads, fattes, og vi have kun lidet af Dagbøger eller Breve, hvori Folk kunde falde paa at give deres Følelser Luft i Fortrolighed. Af officielle Skrivelser er der derimod nok, men i dem kommer denne Slags Stemninger vanskeligere til Orde. Derfor maa vi hovedsageligt dømme fra de Følelser og Tanker, som naa op over vor Synskreds og fortættes til Handlinger. Men endnu eet. Man har sagt om Livet i København i Begyndelsen af Belejringen, at det er mærkeligt, hvor sjældent Ordet Fædreland forekommer i hine Dages offentlige Udtalelser, „det Ord, som for en Nutidsbevidsthed maatte synes at have ligget nærmest“. Forfatteren knytter hertil disse Ord: „Fædrelandsbegrebets almene Kraft manglede vel ingenlunde, men besad langtfra den Fylde for Datidens Mennesker som for senere Generationer“. Selv om dette sikkert gælder for den første Tid efter Fredsbruddet, maa det dog tilføjes, at man ganske kort derefter ogsaa kan træffe kraftigere Udtalelser. Da Manderup Due i 1659 laa paa sit Dødsleje i København, opfordrede han sine Sønner til „at tjene Gud, og Eders betrængte Fæderneland og alle Mennesker“, og i Ligprækenen over ham siges det om Sønnen Kri-

stoffer, der faldt i Slaget ved Nyborg, at han ved den første Krigs Udbrud „som en tro Patriot af Kærlighed til sin Herre og sit Fæderneland“ tilbød Kongen sin Tjeneste, ligesom han aldrig sparede Liv og Blod, naar det var hans Herre og Fæderland til Bedste. Og kort efter Krigens Slutning skildrer Fyns Biskop ved Jørgen Brahes Lig, hvorledes han som „en ret tro dansk Patriot“ havde følt Smerte ved Tabet af de skaanske Provinser, for hvilke han og saa mangen dansk Mand tilforn ridderligt maatte vove deres Liv. Det er dog mere Resignation end Hævnlyst, som gaar gennem de sidste Udtalelser.¹⁴⁾

Selv om man vel kan sige, at det mere er Kærlighed til Staten end til Nåtationen, som præger disse Ord, maa man dog heller ikke glemme, at Forstaaelsen af denne sidste som oftest manglede. Og selv om Benævnelsen paa en Følelse mangler, er det ikke sagt, at denne selv fattes. Ligesom Ordet Fæderland ovenfor nok saa meget betegner den danske Stat som Danmark, er det omvendt bekendt, at Ordet Kongetroskab i det 17de Aarhundrede ogsaa dækker over Begrebet Nationalfølelse, hvad enten nu denne var knyttet mest til Riget eller til Folket. Datiden forstod sig over Hovedet ikke ret paa et sondre mellem disse Begreber. I København gjorde det under Belejringen lige meget, om en Borger var fæderlandssindet eller kongetro, men hvilken indre Splid kunde der ikke komme i den Skaanings Hjerter, som havde svoret Karl Gustaf Troskab? Om en ejendommelig Opfattelse vidner her Jomfru Lene Gyldensterns Breve til Generalguvernøren, naar hun bestandig erklærer sig villig til al Tjeneste over for „min allernaadigste Herre og Konning samt mit Fæderneland“. Hun havde hurtigt vænnet sig til at hæfte et gammelt Navn til et nyt Begreb, hvad enten hun nu med sit nye Fæderland tænkte paa Sverige eller, mere lokalpatriotisk, paa Skaane.¹⁵⁾ Vinstrup kunde have sagt det samme som hun. Men der var andre i Skaane, som ikke vare saa hurtige til at flytte et gammelt Navn over paa en ny Genstand.

FEMTE KAPITEL.

Malmøsammensværgelsen.

Landet Syd for Malmø er ganske fladt; Kirker og Gaarde ses vidt og bredt i en Egn, der mest af alt minder om Amager, hvormed den ogsaa geologisk set er ganske ensartet. Tæt ved Limhavn, en halv Mils Vej fra Staden, ligger der dog en lille træbevokset Høj ude ved Kysten; den synes at have været omformet til en Skanse, men var i alle Fald fortræffelig som Udsigtspost.

Limhavnsgaarden, der ligger en halv Fjerdingsvej fra Stranden med den nuværende Fabriksby, synes i sin Hovedbygning at rumme aarhundredgamle Mure, men giver ikke længere noget Billede af, hvorledes den saa ud i 1658. Omgivelserne ere nogenlunde de samme. I Nærheden møder man det fra gammel Tid drevne Kalkværk, og straks uden for Gaarden beherskes Horisonten af Malmø med St. Peder, medens de nybyggede Hyllie og Bunkeflod Kirker rejse sig nærmere og mere haandgribeligt. Levende Hegn, Alleer og spredte Træer præge et Landskab, der iøvrigt ved sin tætte Bebyggelse og sin Frodighed giver Indtrykket af en Befolkning i gode Kaar.

Men selv om det skaanske Landskab virker indestængende, aabner Udsigten sig mod Nord og Vest over Sundet; man øjner Dragør og København, og den forbiglidende Skibstrøm har til alle Tider baaret Bud fra den store Verden. Hvis den ydre Verden har nogen Indvirkning paa Sindet, maa den, som lever her, faa Interesse for større Forhold, samtidig med at Jorden binder ham; han bliver strækt præget af Milieuet.

Paa Limhavns gaarden boede 1658 *Bartolomæus Mikkelsen*, som var kommen til Ejendommen ved Ægteskab med sin For-gænger Bartolomæus Haagensøns Enke, Margrete. Han var desuden besvogret med de høj lærde i København, og imellem disse nævnes udtrykkeligt Biskop Svane og Professor Bartholin; om det var gennem sit Ægteskab han var kommen ind i disse fine Forbindelser, se vi dog ikke klart.¹⁾ Vist er det, at han i 1651—1652 var Borger i København og paa denne Tid ejede nogle Huse i Landskrone, som lejedes ud, men vare i en saadan Tilstand, at Folk ikke blev længe i dem. Endnu i 1656, da Bartolomæus var kommen til Limhavnen, lagde han Vind paa at bevare og udvide denne Ejendom. At forfølge hans Historie inden Aaret 1650 er næppe muligt. Korfits Ulfeld paa-stod siden om ham, at han en Gang havde maattet købe sig fri fra Galgen for Tyveri, men denne Udtalelse maa modtages med Kritik, thi man ser, at der ikke alene straks efter Roskildefreden var en ivrig Forbindelse mellem ham og skaanske adelige, som t. Eks. overdrog ham Inkassationen af Gældsfordringer paa Borgere i Malmø og Ysted, men ogsaa, at der var et gammelt Venskab mellem ham, Københavns ene Borgmester, Kristoffer Hansen, og selve Ulfeld. Beskyldningen ovenfor kan derfor næppe gælde for mere end et løst Rygte.²⁾

Paa den anden Side er det ogsaa en Overdrivelse, naar Bartolomæus en Gang kalder sig selv „en fattig, gammel, vanfør Mand“. Fattig var han i alt Fald ikke; Kalkbruget var en Forpagtning af den danske Krone, og vi se af senere Regnskaber, at det kunde indbringe betydeligt, ligesom Bartolomæus' ydre Optræden viser, at han i det mindste kunde staa Maal med en velhavende Malmøborger. Nogen ung Mand er han, som det fremgaar af de senere Retsforhandlinger, sikkert ikke. Bartolomæus Mikkelsen udøver en vis Autoritet og har visse Betingelser for at være Leder, selv om Magten kan gaa ham til Hovedet, og han taler om sine „Ordrer“ og „Kontraordrer“ til sine Venner. Men han er ikke noget synderlig klart Hovede, saa at han i et Forhør let kan indvikles og overvældes, hvorpaa han kan komme med Supplikker, som gøre et lidt sølle Indtryk. Karakteristisk for ham er en vis flad Optimisme, som har et bondeagtigt Præg; „det har ingen Bræk“, er hans stadige

Svar paa bekymrede Indvendinger. I det Hele gør han dog et sympatetisk Indtryk, han er en god Ven og optræder al Tid paa en meget loyal Maade over for Ulfeld.

Roskildefreden bragte ingen Forandring i Bartolomæus Mikkelsens Stilling. Ejendommeligt er det dog for ham, at det lykkedes ham at slippe for at aflægge Ed til den nye Konge, lige saa lidt som han deltog i Valget af Fuldmægtige til Hyldingen i Malmø. Han vilde undgaa at binde sig og hoverede over, at dette var lykkedes ham; men han glemte, at hans smaatskaarne Forsigtighed siden kunde anvendes mod ham selv, og at han kunde opfattes som dansk Spion.³⁾

Imidlertid kom Krigens Genoptagelse ved Karl Gustafs Anfald paa Danmark. Mange af de skaanske adelige vare paa dette Tidspunkt i København og saa sig pludseligt afskaarne fra Forbindelsen med deres skaanske Godser og Slægtninge. En livlig Korrespondance begyndte i Smug med Skaane, nogle Adelsmænd vovede sig selv i Hemmelighed over Sundet, andre sendte deres Staldmestre eller Tjenere. Limhavnsnæsset var det mest praktiske Mellemed for en saadan Kommunikation. Afstanden fra Dragør var kun to Mil, og de Hindringer, som Flintarendens Grunde lagde i Vejen, spillede under normale Forhold ringe Rolle. Saaledes blev Bartolomæus atter paa dette Punkt den skaanske Adels Tillidsmand, og der gaves ham Lejlighed til at bevare Forbindelsen med sine københavnske Venner, navnlig Kristoffer Hansen, gennem Nils Krabbes og Rigshofmesteren Jokim Gersdorfs Staldmestre.

Men det blev ikke staaende herved. Som vi tidligere have set, kom det hurtigt efter Fredsbruddet til stærke Stemningsudbrud hos Adelen; Krigens lod Aversionen mod Arvefjenden blusse op paa ny, det troløse Overfald har vel bidraget til at forstærke Stemningen. Disse Følelser have ogsaa været til Stede uden for den adelige Stand. Vistnok allerede i September Maaned, inden Hollændernes Ankomst, udtalte Bartolomæus i Breve til København, at hver „redelig dansk undrer sig stortigen“ over, at der ingen Baade kommer over fra Dragør for at hente „nogen tækkelig Kundskab“. „Sikkerlig kunde her vel noget med den allerhøjestes (Bistand) forrettes“, mange tjente villigt „vores edsvorne fromme Landsfader“; ja, han henleder

Opmærksomheden paa Muligheden af en pludselig Overrump-
 ling af Malmø, „det vi af Hjertet ønsker“. Gersdorf svarede
 herpaa, at Tiden til slige Ekspeditioner ikke var inde, før „vi
 bliver Mestere udi Søen“. Dog anbefalede han Bartolomæus
 at vedblive med at holde ham à jour med Chancerne. Et An-
 fald burde snarest rettes mod Slottet og vilde navnlig have Ud-
 sigt til Fremgang, hvis man forinden kunde vinde „den be-
 kendte Person“ for sig, hvormed der sikkert menes den svenske
 Kommandant, Generalmajor v. Essen. Gersdorf slutter med,
 at man hver Dag venter den hollandske Flaade. — Planen var
 saaledes foreløbig gaaet i Staa, og det stemmer vel hermed, at
 den danske Regerings Planer i Begyndelsen gik i en noget an-
 den Retning. Man vilde sende Generaladjudanten, Mikkel
 Skov, over til hans Fødeegn, Blekinge, for at rejse Befolkningen
 ved Hjælp af Landskabets Ridefogeder og Borgmestrene i Kri-
 stianopol og Rønneby (denne sidste var Skovs egen Fader).
 Meningen var at tvinge Svenskerne til at gøre en Diversion
 fra Belejringen af København. Men Planen kom foreløbig,
 uvist af hvilken Grund, ikke til Udførelse.⁴⁾

Saaledes sled Dagene sig hen i September og Oktober i
 Forventning om den hollandske Flaades Ankomst. I denne
 Tid, da det var umuligt at føre danske Tropper over Sundet,
 gik den københavnske Regerings Planer stadig i Retning af,
 hvorledes man ude paa Landet skulde fremkalde en folkelig
 skaansk Bevægelse i Ryggen paa Svenskerne. Man mente at
 have fundet et nyttigt Redskab hertil i en af Gersdorfs tidligere
 Skytter paa Lillø, som efter at have været Frederik III's Liv-
 knægt (Enspænder), var bleven udnævnt til Løjtnant og havde
 tjent i Krigen 1657. Hans Navn var *Ludewich Stats*.

Stats var i visse Henseender vel skikket til at løse den
 Opgave, som blev ham betroet. Han havde fra sin tidligere
 Tjeneste som Skytte paa Tunbyholm en omfattende Personal-
 og Lokalkundskab i disse Egne, som laa paa Grænsen af Slet-
 ten og Skovbygden i det mindre kendte Sydostskaane, og hans
 livlige Aand og Kamplyst vilde allerbedst finde Opgaver at løse
 i den lille Krig. Ganske vist var han paa den anden Side per-
 sonlig Uven baade med Fogederne paa Tunbyholm og Nygaard,
 og som Skytte havde han vist Brutalitet og slaet løs paa Bøn-

derne. Men en haard Haand var maaske ikke af Vejen, naar det drejede sig om at have at gøre med et saa vanskeligt Troppe-materiale som Snaphanerne. Hertil kom endelig den store Fordel, at han allerede befandt sig i Landet ved Krigens Udbrud og ikke vakte den ringeste Mistanke hos Svenskerne. Han havde nemlig dels den Opgave at hente et Par Stod paa Bolle-rup, som vare en Gave fra Gersdorf til den svenske Diplomat Sten Bjelke, dels synes han ogsaa at have været befuldmægtiget af den danske Regering til at føre Skytset bort fra den nu svenske Fæstning Kristianstad, en Opgave, som imidlertid mislykkedes paa Grund af Fjendtlighedernes Genoptagen.⁵⁾

Den Del af Skaane, som Stats skulde have til Operationsfelt, bestod navnlig af Ingelsted Herred med de tilstødende Dele af Fers og Jerrested Herreder; det var et frodigt Strøg, rigt besaaet med Herregaarde, som navnlig samlede sig i den nordlige Del, Linderødsaaens østlige Parti, der her afsluttes af det i Havet fremspringende Stenshoved. Her laa Gersdorfs Gaard Tunbyholm oppe under Aasen ved en Sø, en lignende Beliggenhed havde Gyllebo, og Højderne vare alle skovklædte med mange smaa skjulte Skovtorper. Længere oppe møde vi Kirstine Rantsovs Gaard, Kronevald (Kronovall), og St. Oluvs afsides Skovbygd. Det var en fortræffelig Plads til i Hemmelighed at samle og indøve de irregulære Tropper. Men ogsaa nede paa Sletten havde Stats Støttepunkter for sin Virksomhed, bl. a. det gamle Bollerup, hvor Enken, Ide Skel, med sine Sønner, de to unge Rantsover, sad i megen Velstand og havde mange Tjenere til deres Raadighed. Ove Tot til Skabersø var gift med en Datter herfra, Frederik III's Kammerjunker, Korfits Trolle, forlovet med en anden. Mod Vest begrænses Ingelsted Herred af Nybroaaen, men støder i N.V. til Fers Herred, og just her, hvor det skovdækkede Terræn omkring den dybe Aadal er saa kuperet, ved Landsbyerne Røddinge og Ramsaase, var Befolkningen fra gammel Tid bekendt for sin Tilbøjelighed til Røveri og Snaphaneri. Overalt frembød der sig saaledes gunstige Betingelser for Stats' Virksomhed.

Vanskeligheden ved Foretagendet beroede paa at holde Forbindelsen med København ved lige, saa at der kunde finde en virkelig Samvirken Sted. Ogsaa denne Vanskelighed blev dog

overvunden. Under et Forretningsbesøg paa Limhavnen, hvor Bartolomæus havde vidstrakte Forbindelser ved sin Kornhandel, lykkedes det ham at vinde Fogeden paa Bollerup, Peder Nilsen, for sig; denne lovede at besørge Breve til Stats og fik at vide, at det var Meningen at overføre danske Tropper til Skaane. Da han ved sin Hjemkomst berettede dette for Fru Ide, blev hun fornøjet og svarede: „Godt, at Folk kommer; saa kunne vi paa det Sæt en Gang komme til Endskaab“, og hun klagede stærkt over de svære Udlæg, hun havde maattet gøre til Svenskerne for Ryttere af sine Bønder, men bad samtidig sin Foged passe paa, at Bønderne ikke rømte, naar de danske Soldater kom.

I det Hele lykkedes det Bartolomæus at skabe en fast Forbindelseslinje mellem Stats og sig. Den gik fra Limhavnen først over Børringe Kongsgaard, hvor Rasmus Andersen var Foged; han havde hos sig sin Halvbroder Peder Kristensen, en tidligere dansk Foged fra Bohuslen, som ved Krigens Udbrud var bleven forhindret i at komme til København og tage sin Afsked, hvorfor han endnu betragtede sig som dansk Undersaat. Videre gik Forbindelsen gennem Ridefogden i Vemmenhøgs Herred, Jakob Ovesen i Andersløv, med hans Stab af dygtige Sønner, til Krageholms Foged, Lars Pedersen i Søvestad, hvis Herre, Iver Krabbe, man dog ikke turde indivi i Sagen, da han betragtedes som „god svensk“. Endelig kom man over Ove Tots Gaard, Herrested, hvor Knud Karlsøn var Foged, til Grænsen af selve Ingelsted Herred.

Som man ser, var det hovedsageligt Ride- og Ladefogeder, man henvendte sig til; de ansaas aabenbart for den nationalt mest vaagne Del af Landbefolkningen. Naturligvis maatte de med det samme indvies i Planen, og flere af dem lovede deres aktive Bistand. Det gælder navnlig de nærmest Malmø boende. Om Rasmus Andersen og Jakob Ovesen hedder det, at de „lod sig saadant vel behage“; den sidste tillagde dog: „Om der kommer Folk paa Landet, saa vil jeg slaa mig under dem, thi de [Svenskerne?] tage endda fra os alt vort Gods“. Derfor vilde han lade sine Sønner „slentre med“, og en af disse lovede selv i saa Tilfælde at ville „bevise sin Trokskab“. Nogen meget kraftig Begejstring faa vi dog ikke Indtrykket af gennem disse Ord.⁶⁾

Allerede med Gersdorfs første Brev til Bartolomæus noget efter Mikaelis (d. 29. Sept.) var der fulgt et dansk Bestallingsbrev for Stats som Major og en Ordre til ham om at samle Folk og overfalde de svenske Garnisoner i Lund og Trelleborg „i samme Furie“. De skulde massakreres aldeles, og Forbindelsen med København samtidig aabnes gennem Ysted; Bartolomæus havde været saa forsynlig at vinde for sig, det sidste Sted Købmanden, Hans Kofod, og i Lund Bjørn Jakobsen, som havde det nærliggende Verpinge i Forpagtning, for saaledes at kunne faa sikker Underretning fra begge Pladser. Ogsaa med Befalingsmanden, Kristen Lund, i Kristianstad stod man i Forbindelse. Derimod blev det strængt befalet Stats, at der ingen Fortræd maatte gøres Almuen. Han fik tillige Løfte om Officerer og Ammunition, ja om „en Generalsperson, tysk eller af vores Stand“, over Ysted. — Stats modtog Ordren i Kverrestad Præstegaard af Peder Nilsen og drog straks op til Skovtorperne.

Heroppe, paa Højderne mellem Ingelsted og Albo Herreder begyndte han nu en ivrig Virksomhed for at organisere en Skare, og han optraadte med saa stor Behændighed, at det ikke alene lykkedes ham at undgaa at blive greben af Svenskerne, men han vakte ikke engang den ringeste Mistanke mod sig. Hertil bidrog i høj Grad, at han samtidig ubekymret optraadte som Privatperson. Han red med sin Bøsse og en Hare over Sadlen ned i de sydligste Dele af Herredet og dækkede sig under sin gamle Titel som Skytte; Gang paa Gang drog han paa Gæsteri og Jagt paa Bollerup med den unge Otto Rantsov, medens den yngre Broder, Henrik, „passede sin Bog“. Tilsidst blev han dog saa besværlig for Fru Ide Skel, der var opfyldt af Standsfordomme, at hun viste ham bort. Og naar han en sjælden Gang var ved at komme galt af Sted, som da han hos Lars Pedersen i Søvestad fandt Stuen fuld af svenske Soldater, var han saa heldig at kunne fremvise et Pas fra v. Essen i Malmø og satte sig til at drikke med dem.

Men samtidig virkede han stærkt i det skjulte. Det var navnlig til Folk, som hævede sig lidt op over Almuen, som Skytterne og Landsbysmedene, at han henvendte sig. Han havde Held med sig her. Smeden i Sælsø i Tryde Sogn viste

paa sin lange Bøsse og sagde, at „den skulde til visse gaa med, om noget kom paa, om det saa var Midnatstid“; hans Kollega i Ramsaase var navnlig Bøsseleverandør og gjorde stadig opmærksom paa, at han „endnu havde Bøsser i Behold“. Alle vare de enige om det fortjenstfulde i at „slaa paa Svenskingen“. Det var Stats' Mening at anvende disse Folk som sine Underbefalingsmænd over de egentlige Snaphaner, som han hovedsageligt ventede fra Gønge Herred og Blekinge; hans højre Haand var Truls Skytte fra Balringetorp i Herrested Herred. Desuden vare alle Fogederne paa Gaardene indviede i Planen, og Stats havde sikre Kvarterer paa Lillø, Tunbyholm og Nygaard.

Foretagendet frembød dog store Vanskeligheder. I Oktober traf Stats sammen med Nils Krabbes Staldmester, Nils Pedersen, oppe paa Aasen hos Bonden Paaske i Munkarunne (Munka-Ringe). De gik afsides paa Marken og talte længe sammen. Begge vare de enige om, at man nødvendigt maatte have danske Tropper til Hjælp for at udføre Gersdorfs Plan, og de fandt aabenbart ogsaa, at Projektet var vakt for sent paa Aaret, da Løvet snart vilde falde, og Snaphanernes Virksomhed herved vanskeliggøres. Efter et forgæves Forsøg af Nils Pedersen paa at bevæge Stats til at drage med til Kristianstad, hvor de havde Venner og kunde drikke med de svenske Officerer for at udspionere Stillingen, skiltes de foreløbigt ad. Samtidig virkede Ove Tots Foged, Knud Karlsøn, oppe paa hans blekingske Ejendomme, vistnok for at skaffe Folk, og Stats selv maa ogsaa have gjort en Rejse i dette Landskab, om end hans Spor tabe sig øster-ud. Men i det Hele var der efter Mødet i Munkarunne kommet mindre Sikkerhed over Virksomheden, hvortil det ogsaa bidrog, at der samtidig indløb Kontraordre fra København angaaende Udførelsen af Gersdorfs Plan. Men derfor opgaves Operationerne ikke, tværtimod blev der nu Tale om at lede dem i en anden Retning. Noget før Mortensdag traf Stats sammen med Bartolomæus ved Børringe, han havde da ganske vist kun en Snes Mand ved Haanden, men de maa vistnok betragtes som hans Underbefalingsmænd, og der stod samtidig 4—500 til hans Raadighed i Gønge Herred. Han havde næppe ganske Uret i at, „om der kun var kommet

Skibe og Folk over, da havde hele Landet rejst sig“. Kunde disse Kræfter ikke nu henimod Vinteren anvendes paa et Sted, hvor den forandrede Aarstid ikke lagde Hindringer i Vejen for dem ?⁷⁾)

Bartolomæus havde i Mellemtiden ikke opgivet sine mere nærliggende Planer. Han ønskede Stødet rettet mod selve Malmø, og allerede i Begyndelsen af Oktober kunde han melde, at der Natten mellem d. 3dje og 4de havde været en, nu forsømt, gunstig Lejlighed til en OVERRUMPLING. 500 Mand havde været nok; de skulde have gaaet neden omkring Slottet ved Stranden og have opbrudt en af de svage Stadsporte ud imod Sundet. Nu vare imidlertid Vanskelighederne stegne derved, at Svenskerne havde sat en stærk Ryttervagt ud mod Syd langs Kysten, og denne havde paa et hængende Haar opdaget og afbrudt Forbindelsen med Baad mellem Dragør og Limhavnen. Men derfor mente han ikke, at Anslaget burde opgives. „Borgerskabet er meste Parten villig nok, endog man tør sig ikke uden for nogle faa aabenbare. Vore Folk herovre tør sig intet røre, førend man haver Succursen. Aarsagen: Gjorde man noget, og det mislykkedes, vare vi i største Ruin. De fattige Folk trues mægtigt, forlange med Smerte at faa Hjælp; [i saa Fald] ere de færdige at gøre, hvad Ret er“.⁸⁾)

Af dette Brev, som er skrevet d. 10de Oktbr., fremgaar det tydeligt nok, at Bartolomæus Mikkelsen siden sin første Skrivelse til Gersdorf havde været ivrig for at indhente Kundskab og vinde Venner for Sammensværgelsen.

Malmø var i 1658 en ret anselig Provinsby, omgivet af en Befæstningslinje, som var opført under TAGE TOTS Lensmandstid 1632—1651. Muren havde med ÆRE udholdt Svenskernes Belejring under Krigen 1644, men var dog, navnlig mod Vest, ud mod Stranden, meget svag og forældet. I Stadens sydlige Hjørne laa, da som nu, det faste Slot, og herfra strakte sig mod Nord langs Kysten en lige Strandmur, afbrudt af en Mængde smaa Porte, som delvis vare løseligt tilmurede. Den anseligste af disse var den midterste, „Strandporten“, som var dobbel, og hvorfra en Bro med et Brohoved gik ud i Vandet, indtil den naaede en saadan Dybde, at Skibene kunde lægge til den. Thi hele det nu inddæmmede Havneareal var da en grundet

Strand, hvorover Bølgerne ved Højvande steg lige op til Strandmurens Fod. Derfor mente man ogsaa at kunne undvære en kunstig Grav foran denne. Men Murens Modstandskraft blev svækket ved endnu to Omstændigheder, nemlig, at den ikke mod Syd stødte op til Slotsgraven, men kun stod i Forbindelse hermed gennem en Port og et Stakitværk, og, hvad der var det væsentligste, at der paa nogle Steder var indbygget Huse i Muren, hvilke oven i Købet havde Vindusaabninger ud imod Søn. Dette gjaldt navnlig om Tolderen Nils Pedersens Hus, der laa straks til Højre inden for Strandporten, og hvor Stadens Borgere ofte traf sammen, thi Tolderen havde Kælderfrihed.⁹⁾

Bartolomæus gik nu i Gang med at vinde Venner for sin Plan inden for Murene.

Den første, med hvem han traadte i Forbindelse, var *Jokim Brun*, en yngre velstaaende Købmand, der egentlig af Naturen var af et temmelig frygtsomt og ubestemt Gemyt, saa at han til Tider kunde knække sammen og frembyde et ynkeligt Skue, men til Gengæld i afgørende Øjeblikke kunde samle sig og give Prøver paa virkeligt Mod. Det fremgaar ikke ganske klart, hvor vidt det var Bartolomæus, som først paavirkede Brun, eller omvendt, thi begge skød siden Skylden paa hinanden, dog synes det første at være det sandsynligste.

Igennem Brun kom saa Bartolomæus Mikkelsen atter i Berøring med en Række Mænd inden for Borgereskabet som den energiske *Fadder Davidsøn*, *Kjeld Kjeldsøn*, en Mand som regnedes imellem Malmøs mere velstaaende Købmænd, og som iøvrigt synes at have været en temmelig haardhændet Person, desuden med Toldbetjenten *Herløv Sørensen*. Disse bifaldt alle den fattede Plan og søgte hver for sig at vinde nye Tilhængere.¹⁰⁾ Saaledes blev da ogsaa Johan Jørgensen dragen ind i Sammensværgelsen.

Johan Jørgensen er den mest tiltrækkende Skikkelse, som vi møde ved denne sørgelige Begivenhed. Hans ydre Kaar vare gode, han boede ganske vist som ugift til Leje hos en anden Borger, Baltzar Lorck, men han havde Raad til at holde egen Tjener og drev en omfattende Oksehandel, saa at han endog stod i Forretningsforbindelse med den svenske Generalmajor v. Essen. Han var en ung Mand, af Naturen melankolsk

og pessimistisk, i sin ydre Opræden temmelig mut og utilgængelig, og under Tiden i Stand til at blusse op i Hidsighed. En af Deltagerne sagde siden, at Johan Jørgensen „havde brudt Halsen af ham“, hvis han ikke var gaaet med. Men over for de Venner, som han vandt, var han trofast, og han beklagede siden ivrigt en medsammensvorens Ulykke, da denne efter hans Udsagn var den eneste, som han havde ført i Fordærv. Og naar Johan Jørgensen blev vunden for en Sag, var han energisk som faa.

Selv fremstillede han siden, hvorledes han var bleven dragen med, paa følgende Vis. Fadder Davidsen og de andre søgte først at paavirke ham i Kirken, de fulgte efter ham og sagde: „Hvis Du sætter dette i Værk tillige med os, vil Du derigennem bekomme stor Ære“. Men han afslog det. Derefter kom de ofte til hans Hus, skønt han var ængstelig for at deres Samtale skulde høres, thi Kommandanten logerede sammesteds. Da gav han til Svar paa deres Opfordringer: „Tager Eder dette Uraad aldrig for, thi det gaar Eder aldrig an, og naar I tænker at faa 100 Mand, faa I ikke fem“. Og dog gik han til Slut selv med, da Brun havde faaet ham med ud til Bartolomæus og bragt ham under dennes Paavirkning. Men hvor karakteristisk er ikke Svaret for en dansk Borger i det 17de Aarhundrede? De bedste af dem gik til en saa vovelig Gerning og satte Livet ind af en Slags Pligtfølelse, uden virkelig Tillid og Haab. Hvorledes maatte det da ikke gaa med de ringere?

Men da Johan Jørgensen først var vunden, blev han en af de mest ivrige. Tidligt blev han udpeget til at lede de sammensvorne; han kaldes ofte deres Principalist og forskaanedes for at samle Folk som de øvrige. Det var vel baade hans ugifte Stand og hans Stilling som Lejer, der bidrog til at give ham denne Undtagelsesstilling.¹¹⁾ Snart voksede da ogsaa Skaren af de sammensvorne. Rasmus Andersen paa Børringe og Jakob Ovesen i Andersløv bleve ogsaa delagtiggjorte i Planerne mod Malmø; i selve Staden vandt man flere Borgere, men adskillige andre besluttede man at vente med at bearbejde, indtil man stod umiddelbart over for Udførelsen af Planen. Møderne mellem de sammensvorne fandt Sted i Tolderen Nils Pedersens Kælder; det siges om dem, at de ofte spadserede ud

til Limhavnen for at høre, om der var nyt fra København. Endelig var den Stund kommen, da Bartolomæus troede at turde henvende sig til de fornemste inden for selve Magistraten. I de første Dage af Novbr. havde han faaet tilsendt et Kongebrev fra Frederik III til Borgmesteren *Hans Henriksen*, som havde ydet betydelige Laan til den svenske Regering; Kongen tilbød at overtage dennes Gældsforpligtelser, hvis Borgmesteren vilde slaa sig til det danske Parti. Bartolomæus vovede dog ikke at gøre Brug af dette Brev, da Hans Henriksen syntes ham at fraternisere for meget med de svenske Officerer, men da Brun henledte hans Opmærksomhed paa, at den anden Borgmester, *Evert Wildfang*, var „god dansk“, besluttede han at forsøge med ham, da tilmed Borgmesteren havde ytret om Københavns nyvundne Privilegier, at det var meget attraaværdigt for Malmø at opnaa nogle lignende. Desuden havde Wildfang over for Brun klaget over den svære Told og sagt omtrent som saa: „Det var godt, om man kunde komme under Danmark igen; det var ikke saadant svært Aag“. Om han kunde tjene Kongen af Danmark, tilføjede han, gjorde han det gerne.

Evert Wildfang, hvis Navn sammen med Hustruen *Gørvel Faddersdatters* indtil de seneste Aar stod at læse paa Dørbjælken i en gammel Gaard paa Södergatan, var en ældre podagristisk Mand. Han var Inspektør for St. Peders Kirke, og det laa derfor nær, at Bartolomæus gennem Nils Pedersen Tolder stævne ham til Møde med sig der en Dag i Middagsstunden. Efter at have gjort sig lidt kostbar, vistnok af Standsfølelse, indvilgede han, og Mødet fandt Sted, hvor Bartolomæus fortalte Borgmesteren om Kongebrevet til Hans Henriksen, efter i Forvejen at have faaet Bekræftelse paa hans Udtalelse om Tjenstvillighed over for Kong Frederik. Wildfang, som allerede fra anden Side havde faaet Nys om Planen, bemærkede: „De ere noget underlige paa hin Side, . . . jeg forundrer mig [over, at] saadant aabenbares enhver“. Men han var interesseret for Sagen, lovede at møde i Hyllie for at se Kongebrevet i Original og stillede endog i ubestemte Ord sin Medvirken i Udsigt. Dog hørte man aldrig mere noget fra ham, saa at han vistnok lod sig overvinde af sin Hustrus Betænkeligheder. Han var saaledes paa en Maade Medvider i Planen,

men kom aldrig ind i dens Detaljer og gled foreløbig ganske ud af Sagaen, for siden, da han vel havde glemmt det Hele, at komme ind i den igen paa en for ham meget ubehagelig Maade.¹²⁾

Der var paa denne Maade dannet en fast Kreds inden for Malmøs Borgerskab, som var villig til at deltage i Konspirationen. Dog inden denne Kreds var sluttet, i hvert Fald inden Forsøget med Wildfang var gjort, var der fra en anden Side, som det synes, oprindelig uafhængigt af Bartolomæus, begyndt en Virksomhed i ganske tilsvarende Retning. De to Strømninger, som gik samme Vej, maatte snart mødes. Den sidste af dem havde sit Udspring fra de skaanske Adelsmænd, som i Efteraaret 1658 paany bleve satte i Arrest i deres Privatboliger i Malmø, først og fremmest fra Tage Tots Søn, Ove.

Ove Tots Billede er malet i lidet smigrende Farver i Skaanes Historie. Han fremstilles i Reglen som „slösaren“, der ved Spil og Drik i Begyndelsen af 1660erne borttødslede næsten hele den store Arv, som hans Fader havde efterladt ham, en sløv Adelsmandstype, der minder om Kristian IVs Søn, „den udvalgte Prins“. Ser man imidlertid paa Ove Tots Virksomhed før 1660, faar man et væsentlig forskelligt Indtryk af ham. Han havde været med under Aksel Urups Anførsel i Kampene ved Engelholm under den første Krig med Karl Gustaf og havde hjembragt Oberstitlen herfra. Om hans Deltagelse i Malmøssammensværgelsen maa man sige, at han ogsaa her lagde Energi og Snildhed for Dagen.

Allerede inden Hollændernes Ankomst indfandt Ove Tots Tjener sig hos den tidligere danske Voldmester, Henrik Didrikson Guthmaker, og vilde have Besked om, hvor Befæstningen var svagest, samt spurgte „som udi Ove Tots Navn“, om der ikke var Mulighed for at faa Bud til København om Stadens Forsvarstilstand. Man ser heraf, at der paa dette Tidspunkt ingen Forbindelse var mellem Tot og Bartolomæus. Tjeneren fik dog ingen Besked af den forsigtige gamle Skaaning, men da den hollandske Flaade snart efter havde rensat Sundet for svenske Skibe, og Ove Tot var bleven sat i Arrest i Malmø, vedblev han med at bearbejde Voldmesteren. Han fik ham kaldet til sit Herberge, trakterede ham vel og fik ham først til at udtale sig om Murens Svagheder, siden endog til at opsætte

dem skriftligt. Det synes ejendommeligt nok, som om Fagmandens Ærgrelse over disse Mangler (eller over sin Afskedigelse) bragte ham til at samstemme i Ove Tots Ord: „Nu tør det vel blive godt, at her kommer vel snart Folk paa Landet“; men Planerne om en Sammensværgelse inden for Stadsmuren ansaa han dog for altfor æventyrlige. Senere hævdede han da ogsaa stærkt, vistnok for at formindske sit Ansvar, at hans Optegnelse var beregnet paa en Belejring, ikke paa et pludseligt Overfald. Da Ove Tot endog var bleven interneret paa Malmøhus Slot, blev Voldmesteren ængstelig for sin Gerning og stræbte at faa Papiret udleveret igen, men han fik til Svar, at Tot allerede havde brændt det. Dette er muligt, men det havde i alt Fald gjort sin Nytte forinden.¹³⁾

Forbindelsen mellem Ove Tot og Bartolomæus var paa dette Tidspunkt forlængst knyttet. Bartolomæus viste den førstnævnte et Brev fra Kong Frederik rettet til Kommandanten v. Essen (se ovenfor Side 101), hvori der bødes denne en god Rekompense foruden Malmøhus Len, hvis han vilde give Slotet i Danskernes Hænder. Ove Tot blev „underlig“ ved denne Tale og sagde, „at de maatte være daarlige derovre“. Essen havde tjent Svenskerne fra Ungdommen af, og en Gang i Preussen eller Polen havde man paa lignende Vis søgt at lokke ham til at forraade et Slot, men han havde kun simuleret Interesse for Sagen, og, da han blev indviet i Planen, overgivet den til Svenskerne. Tots Ord virkede; ligesom over for Hans Henriksen undlod man ogsaa nu at aabenbare Brevet for Adressaten og sendte det tilbage til København.¹⁴⁾

Imidlertid ansaa man nu den Tid for at være inde, da man kunde begynde en mere direkte Optræden fra dansk Side og formulere Planens Detaljer. Hertil udsaa man i København Kongens Generaladjutant, Dragonkaptejn *Mikkel Skov*.

Han var, som vi tidligere have hørt, Søn af Borgmesteren og Tolderen i Rønneby og havde staaet i spansk Krigstjeneste sammen med Ulrik Kristian Gyldenløve, hvis Hovmester han havde været. Skov, der i Juni 1657 var gaet i dansk Tjeneste, var noget af en Eventyrer, meget af en Poseur. Foretagender af denne Art synes at have haft stor Tillokkelse for ham,

baade 1658 og 1659 se vi ham beskæftiget paa skaansk-blekingsk Jordbund.

Den 23. Novbr. slap Skov i Land ved Hyllie i Bondeklæder og fik fat i en Bonde, som han lejede til at køre sig ind til Malmø. Medens han lod Bonden holde paa Gaden 6—7 Timer, udspjadede han Byens og Voldens Tilstand og tegnede derefter et Rids deraf i Nils Pedersens Kælder, hvor Værten var meget lidt tilfreds med hans Besøg. Derfra gik Turen til Ove Tots Logi, hvor Skov traf den noget magelige Adelsmand liggende paa Sengen; han havde Ærinde til ham fra hans vordende Svoger Korfits Trolle, vistnok om hans trolovede Birte Rantsov, som Trolle ønskede at faa til København. Skov fik en hjertelig Modtagelse, og Tot meddelte ham baade nu og senere under Opholdet Oplysninger om Stadens Forsvarstilstand, meste Delen hentede fra Voldmesteren. Dog var Faren for Opdagelse stor; da Skov kørte ud af Byen med Bonden, kom den sidste for nær til Skildvagten ved Broen, som slog ham over Halsen med sit Gevær. Mærkeligt var det, at man slap helskindet igennem, thi Skov forstod saa daarligt at spille sin Rolle som Bonde, at da man kom til Limhavnsgaarden, og han gik og slog i Luften med sin Stok, saa Bartolomæus' Præceptor og Slægtning, Stud. Johan Steman, straks, at han ikke var nogen Bonde. „Og skønt denne Grels (Bonden) og Skov kaldte hverandre „Du“, saa mærkte han dog, at Sagen ikke saa hængte sammen; derfor spurgte han, hvem han var. Da svarede man ham, at han skulde være tyst, det var Kongen af Danmarks Generaladjutant“. — Saa levende Skildringer indeholde Retsforhandlingerne!¹⁵⁾

Fra Limhavnsgaarden drog Skov til den nærliggende Bunkesflod Præstegaard, hvor han opholdt sig i to Dage og var i Forbindelse med de sammensvorne, først og fremmest med Ove Tot. Præsten her, Mag. *Hans Allesen*, var først sent bleven indviet i Planerne. Hans Præstegaard skulde tjene som Samlingssted eller Natteteje for de sammensvorne, thi nogen direkte Opræden fra hans Side ventede man ikke, han var kun Medvider. Mag. Hans nedstammede fra en skaansk gejstlig Slægt og var selv en dygtig Præst; han havde bøjet sig under svensk Herredømme, men synes at have haft personlig Grund

til Misfornøjelse hermed. Der er dog ikke Spor til, at dette var afgørende for ham; en større Rolle spillede Solidaritetsfølelsen for ham, han bemærkede saaledes siden, at han ikke havde kunnet røbe Forrædderiet, thi Bartolomæus var hans Sognemand. Men hans Hjertens Mening kom frem i de Ord, som undslap ham ved den første Meddelelse om Anslaget: „Det var vel godt, at Malmø kunde blive endnu en Gang godt dansk“. Slet saa uselvsk udtalte hans Nabo, Hr. *Søren Fransen Hege-lund* i Fossjø, sig dog ikke, naar han mente, at det var godt, om Farten paa Malmø blev fri, da Sædprisen vilde stige, og det kunde betale sig for ham at sende Korn til København. Ogsaa han var kun Mældvider. Men hvad end Motiverne vare, havde Bartolomæus næppe aldeles Uret, naar han mente, at alle Præster vilde være af samme Sindelag som hans Sognepræst.¹⁸⁾

Det er lønnende her at iagttage, hvor forskellige de sammensvornes Bevæggrunde have været, ganske vist med Henblik paa de særlige Forhold, under hvilke de siden bleve bekendte. Medens det rene Nationalhad navnlig kommer frem hos de mere underordnede Tilhængere, Skytterne og Smedene, gør lidt højere oppe Tanken om den Uret, man har lidt, eller den Fordel, man kan vinde, sig stærkt gældende. Herpaa er Fadder Davidsen et Eksempel, naar han siger: „Det ligger mig Dag og Nat i Hovedet, hvorledes vi skulle afryste os det svenske Aag, for den svære Told og anden Besvær os paalægges“. Det gælder ogsaa Fru Ide Skel og ligeledes Wildfang, naar han vil tjene Kongen af Danmark og ønsker Malmø Københavns Privilegier. I sin groveste Form have vi dette Motiv hos en Tjener, som blev vundet ved Løfte om „et saadant Bytte, at du skal have nok, saa længe du lever“. Ogsaa Ærelyst spiller imidlertid en vis Rolle, saaledes som vi saa det hos Johan Jørgensen; selv siger han om de sammensvorne, at de vilde „gøre sig et stort Navn og Berømmelse“. En vis Galgenhumor kan her komme for Dagen, som i Fadder Davidsens Udtalelse: „Lass auf dem Galgen ankommen“. Men paa det manglende Mod og svigtende Tillid have vi allerede truffet en Prøve hos Johan Jørgensen. En anden, om end overdreven, Paastand gaar ud paa, at „den halve Stad kendte Foretagendet, men ingen djærvtes sig dette Værk antage“. Vist er det, at de ivrigste som Bartolomæus,

Peder Kristensen og Ove Tot døde deres Samvittighed med det Ræsonnement, at de egenlig endnu vare Kong Frederiks Undersaatter. Paa Landet hos Ridefogederne var Modet ogsaa ofte noget dæmpet, undertiden med et fatalistisk Anstrøg: „Kanske det gaar an, kanske og inter“. Afklaret, befriet for Nationalhad, kommer Nationalfølelsen endelig til Orde i Præsten Hans Allesens ovenfor citerede Ønske, at Malmø endnu en Gang maatte blive godt dansk; Ord som foruden ham ogsaa tillægges hans Kollega, Hr. Søren. —

Mikkel Skov kom lykkeligt over til København igen, og han bragte et godt Resultat med fra sin Rejse. Foruden sine egne Optegnelser og Kort havde han Brev med til Kongen fra Ove Tot, hvori han gav en Oversigt over Skaanes Forsvarstilstand i Almindelighed og Malmøs i Særdeleshed. Vigtigere vare Skovs egne Notitser, som han sammenarbejdede og forelagde Frederik III d. 2den Dec. Landgangen skulde foregaa ved Limhavnen, og man skulde bemægtige sig den derværende Ryttervagt ved Hjælp af Folk, som i Forvejen vare sendte over; ogsaa i Bunkeflod Præstegaard skulde man have paalidelige Skaaninger til Rede som Vejvisere. Marschen skulde derefter sættes mod Malmø, og bag om Slottet skulde man gaa løs paa Strandmuren, hvor Angrebet navnlig skulde rettes paa Partiet omkring Strandporten og den Nord herfor liggende „Rakkerport“; den første af disse kunde let aabnes med en Stiksav. Naturligvis ventede man hertil Understøttelse fra Vennerne i Byen, og Skov tænkte sig endog Stokhuset aabnet, og de derværende hollandske og blekingske Fanger bevæbnede, ligesom han ogsaa mente, at man kunde trække Folk ind i Staden paa en foregaaende Torvedag. Hovedsagen for ham var dog, at man berusede Kommandanten og de fornemste Officerer og „caputerede“ dem og saa mange af Besætningen som muligt, inden der blev slaaget Allarm. Fra Strandporten kunde man hurtigt være paa Torvet, det centrale Punkt, og derfra atter gaa mod Slottet.¹⁷⁾

I sine Hovedtræk blev denne Plan den bestaaende, selv om den stadig undergik smaa Ændringer; man var klar over, at den danske Landgangsstyrke maatte være det afgørende, at Landingen skulde finde Sted ved Limhavnen, og Angrebet rettes

paa Strandmuren. Denne Plan var jo i Virkeligheden langt forstandigere end et saa eventyrligt Projekt, som det der længe stod paa Dagsordenen blandt Malmøborgerne, at de paa egen Haand skulde overrumple Garnisonen, naar den en Søndag var i (svensk) Kirke paa Raadhuset og caputere den paa sici-liansk Vis; „et grueligt og blandt Tyrker og Hedninger vederstyggeligt Anslag“, som det siden kaldtes. Planen kom atter frem helt henimod Jul, idet den dog nu var beregnet paa nød-vendig Medvirkning af Snaphanerne, som baade Johan Jørgen-sen og Stats vare ivrige for at faa ind i Staden. Saaledes kunde denne have faaet Anvendelse for sine samlede Tropper, men det er let forstaaeligt, at Malmøs Borgere ikke vare ivrige for at faa slige Mænd ind i deres By. I Stedet for modnedes Land-gangsplanerne mere og mere, de sammensvornes Kreds udvi-dedes stadigt, blandt de adelige vandt saaledes Ove Tot navnlig *Otte Lindenov* til Borreby og Klogerup, der lovede 40 Karle selv til et saa voveligt Foretagende som Angrebet paa Sven-skerne i Kirken. Men i det Hele vare vist alle de ubeedigede Adelsmænd indviede i Planen, og der plejedes ivrigt Raad mel-lem dem og Borgerne, saa at selv Svenskerne, der ellers vare som døve og blinde, ikke kunde undgaa at blive opmærksomme. „Og naar nogen uforvarende kommer ind til dem, faa de has-tigt Kort i Hænderne, skønt man siger, at en Del af dem ikke ere synderligt vante til at haandtere dem“. Dog blev Sven-skernes Mistanke aldrig vakt for Alvor.¹⁶⁾

Endnu livligere var Bevægelsen blandt Borgerne. Johan Jørgensen mente, at Menigheden vilde være „næsten som een Mand“, og skønt dette er overdrevet, kan man med Sikkerhed sige, at S sammensværgelsen stadig greb om sig. Mange flere vare dog de, som vidste derom, uden at ville række Haand til Udførelsen. Bartolomæus foreslog, at Udførelsen skulde hen-lægges til Natten mellem d. 9de og 10de Decbr. De adelige vare ganske vist siden d. 4de blevne internerede paa Slottet, men dette burde ikke afskrække. „Er endnu godt! Den ædle og ypperlige Tid maa ikke spildes“ . . . „Borgerskabet de ere ved meget godt Mod, obli gerer sig at gøre det bedste . . . Ingen tvivler paa, at al Ting skal næst Guds Hjælp gaa vel af uden for megen Blods Udgydelse“.

Vinteren var nu i fuld Anmarsch, og Isen havde slaaet sin Mur omkring Landet, saa at Svenskerne følte sig trygge og trak Ryttervagten fra Kysten ind i Staden. Herved lettedes Planens Udførelse. Angriberne skulde bryde Isen i Stykker med Køller, og Folket kunde saa lettelig gaa i Land. Men ogsaa Slotsgraven var tilfrossen, og der isedes kun en smal Rende midt paa den; saaledes blev det muligt for de danske at marschere mellem Vaagen og Palissaderne paa Isen bag om Slottet til Strandmuren. Siden kunde man komme over Renden ved Hjælp af lange blekingske Fjæle og ind paa Slottet. Men paa Byen selv skulde Angrebet foregaa gennem Nils Pedersen Tolders Hus, hvorfra man kunde rette en Flankeild paa Vagten ved Strandporten. Alle Vagter vare kun „frosne Stympere“, og den svenske Besætning bestod kun af 50 Heste og 200 Fodfolk.¹⁹⁾

Paa dansk Side var Kongens Kammerjunker, *Korfits Trolle* til Skarholt, stillet i Spidsen for Anslaget Udførelse. Mikkel Skov træder, uvist af hvilken Grund, fuldstændigt i Baggrunden; det er et Spørgsmaal, om dette var heldigt, thi Trolle delte sine Tanker mellem Sammensværgelsen og Planen om at faa sin trolovede, Birte Rantsov, reddet over til Hovedstaden. Men det maa siges, at han lagde megen Iver for Dagen ogsaa i den førstnævnte Sag, og i December Maaned plejes der en ivrig Korrespondance mellem ham og Bartolomæus. Endelig kunde han d. 12te melde, at 5 store Skuder vare halede uden for Bommen, og at en stor Kaper med 8 Stykker skulde konvoyere dem; Skibene skulde tage 1500 Soldater om Bord. Dette sidste Tal var dog kun beregnet paa at skulle give de sammensvorne Mod, i Virkeligheden maatte Trolle tilstaa over for Bartolomæus, at han kun maatte vente 800, men ganske vist af de bedste Tropper i København. To Dage efter kunde han melde, at Ludevich Stats selv skulde komme med. Man skulde huske at sætte en Lygte op om Natten og et Lagen om Dagen, som de danske kunde sejle efter. Endelig blev Natten mellem den 18de og 19de December fastslaaet til Planens endelige Udførelse. Nervøsiteten hos Skaaningerne havde nu naaet sin Højde. „Vi fattige Folk sidder snart her i største Elendighed. — De gode Folk i Malmø har nu aabenbaret det for saa mange; faar nogen af de andre det at vide, hvad er det andet, end at den hele By

er i Ulykke, og jeg om Liv og al Velfærd? . . . Vor Herre véd, hvad Banghed jeg haver Nat og Dag“. Isen var saa stærk, at Soldaterne kunde springe over paa den fra Skuderne. Men da Tolderens Hus var blevet belagt af den svenske Rigsraad, Soop, var det vel raadeligst at rette Anfaldet paa Porten mellem Byen og Slottet (dette vil vistnok sige: Aabningen mellem Stadsmuren og Slotsgraven). „Er det allerbedste Sted! Vi vente Eder hver Time“. ²⁰⁾

Den 18de December gjorde Johan Jørgensen i sit Kammer 4 Bøsser færdige, skaffede sig Krudt og befalede henimod Skumringen sin Tjener at tage dem i en Sæk og bære dem til Bruns Hus. Jokim Brun befandtes at være beskæftiget paa lignende Vis med Vaabenrensning. Snart indfandt Johan Jørgensen sig selv. Andre, mindre fremragende Borgere mødte ogsaa frem; flere af disse havde man først meddelt Planen samme Dag. Bruns Hustru var ræd og bad ham lade dette Uraad fare; i det Hele repræsentere Kvinderne den modløse Forsigtighed i Sammensværgelsens Historie. Han var dog til en Begyndelse kæk og sagde: „Hold Munden paa Dig! Og gaa og læg sig!“ Men det endte dog med, at Jokim Brun selv fulgte det Raad, han havde givet hende, og gik til Sengs.

Paa Kjeld Kjeldsens Loft var dog den største Skare samlet; snart angives den til 24, snart til 40 Mand. Deriblandt var der en halv Snes af Otte Lindenovs Tjenere. Hvor mange sammensvorne der i det Hele har været paa Benene denne Nat, er svært at sige; mere end ca. 100 har hele Styrken næppe beløbet sig til. Her paa Loftet var der ogsaa et Par Tjenere, hvis Herrer, rige Malmøkkøbmand som Isak v. d. Tij, ikke vidste om Forehavendet; de vare lokkede med, men angrede deres Gerning og forstak sig saa i en „Kiöllnelaffue“ (Maltkar), hvorfra de vare Vidner til Begivenhedernes Gang. Mange af de ankommende vare ubevæbnede og Folk af ringe Stand, men de bleve udrustede med Bøsser af Hovedmændene. Ved et Hul i Taget stod en udskreven Rytter ved Oberst Frølings Regiment for at fornemme, om der snart skulde ske nogen Allarm paa Gaden. Men Time fulgte paa Time, og ingen Lyd hørtes. Da greb tilsidst Fortvivlelsen dem, og „alle sammen forbandede de

de danske, at de dem saa skammeligt havde fikseret, og ere [de] i højeste Fare for, at dette ikke kan forties.“²¹⁾

Hvor blev de danske af? Forklaringen findes i det Brev, som Trolle den følgende Dag sendte til Bartolomæus. „Det var umuligt at komme derhen for den Is, som denne hastige Nordostvind gav; havde denne Vind ikke kommet saa hastig paa os, da skulde det aldrig have slaaet fejl; alle Folkene vare gangne udi Skibene, og beroer ikkun, indtil Gud vil give Vind, saa skal vi vist komme“. Københavns Porte havde været holdte lukkede i 4 Dage, saa at Fjenden kunde ingen Kundskab have derom. Kong Frederik havde glædet sig over deres Troskab, opfordrede dem til Bestandighed og lovede, at han skulde ikke forlade dem. „Kongen lod sig formærke, at han turde vel selv gaa med“.

Bartolomæus var dog ikke tilbøjelig til at lade sig smøre om Munden, og en Misstemning var i Færd med at opstaa hos de sammensvorne; allerede før d. 18de Decbr. havde han anset de danskes Forberedelser for for lidet omhyggelige. Maaske var det derfor, man i København skød Stats mere i Forgrunden ved Trolles Side. Et nyt Forsøg besluttedes. Hertil bidrog sikkert ogsaa de glade Budskaber, som nu indløb om Trondhjems og Bornholms Frigørelse, om Brandenburgernes Erobring af Sønderborg og Polakkernes af Thorn; de rapporteredes hurtigst muligt til de sammensvorne Borgere i Malmø. Udførelsen sattes nu til anden Juledag, d. 26. Decbr. Stats følte sig i sit Es, og hans friskfyragtige Breve faldt aabenbart bedre sammen med Malmøboernes Tankegang end Kammerjunkerens Tone. Sine Snaphaner kunde han ganske vist ikke faa med, men han var dog ved godt Mod. „Gør vel og lad Johan udi Malmø vide, at det er berammet at lege Jul nu den anden Juledag hos Eder . . . Jeg har aldrig været gladere siden vores Skilsmisse . . . og forhaaber at staa hos Eder med 1000 Slyngler til mig. O, Gud give Lykke, at vi i Morgen Nat maa vedtales, og siden fremdeles ønskelig Fremgang til vores lovlige Forehavende, det jeg vil afbede det lille Bar(n) Jesus til en Nytaars-gave!“ — Intet Under, at Bartolomæus meldte Malmøborgerne, at det nu var Alvor med at komme, „dobbelt saa stærke som tilforn, med et Kurosie Mod efter Stats' Skrivelse“.²²⁾

Og Malmøborgerne gik med for anden Gang. Maaske ikke alle; saaledes høre vi intet om Jokim Brun ved denne Lejlighed. Ogsaa Udførelsen var noget forskellig. Hovedmændene begav sig personlig henimod Aften ud til Limhavnen og overlod det saaledes til de underordnede Deltagere at aabne Portene indefra og lade Sammensværgelsen bryde ud i Staden. Maaske har man ikke turdet bringe hele Apparatet her paa Benene, før man havde Syn for Sagn.*) Ud paa Aftenen kom Korfits Trolle i en Baad med 16 Mand til Limhavnen og mødte der sin kære Jomfru. Man ventede saa. Natten var stille og maanelys. Men man ventede forgæves, og efter et Par Timers Forløb sejlede Trolle atter bort. Den danske Skipper havde taget fejl af Løbet og sat Skuden med Soldaterne paa Grund under Saltholm.²³⁾

Johan Jørgensen blev et Par Dage paa Landet hos de implicerede Præster; da han red forbi Børringe og traf Rasmus Andersen i Porten, bandede han, at man havde fikseret ham, og Forpagteren udtalte: „De løbe saa længe, indtil at de føre os udi højeste Ulykke“. Men den, som var vred for Alvor, var Bartolomæus. Han klagede i København over, at „de holde Afskeden paa Børnemanér“, og mente, at der maatte være Forrædderi med i Spillet ved denne dobbelte Ulykke. Nu vilde han ikke vide af flere Skrivelser og ønskede i det Hele at afbryde enhver Forbindelse. Snart skulde han dog til sin Forbavselse høre Beskyldningen for Forrædderi rettet imod sig selv og Malmøboerne. Man ansaa det for et mistænkeligt Tegn, at han ikke undertegnede sine Breve, og man paastod, at Vaagen i Slotsgraven var bredere end angivet. Beskyldningens Taabelighed er ganske klar; den hemmelige Baggrund derfor var, at et betydeligt Hofparti i København ansaa og hele Tiden havde anset Planen for altfor æventyrlig. Maaske bidrog selve denne Stemning til atter at vække Bartolomæus' Energi; ogsaa Selvopholdelsesdriften maatte nu, da Faren for Opdagelse før eller senere var saa stor, virke i samme Retning. Allerede d. 27de Decbr. meldte han, at nogle Godtfolk fra Malmø vare komne

*) At der blev holdt mange Gæstebud denne Aften af Borgerne for de svenske Officerer, siges udtrykkeligt senere. Ogsaa Ulfeld optraadte ved disse Lejligheder som Vært.

til ham og endnu vilde continuere med deres tidligere Forsæt; Beskyldninger mod deres „Affection imod vores allernaadigste Herre og Fædreland“ vare falske, de vilde uden en Mands Spilde skaffe Stats og hans Folk ind i Staden. „Fornemmes nu med Glæde, at Menigheden er fast som een Mand“. „Er nu tvende Gange, den tredje haabes næst Guds Hjælp al Ting vel geraader“. Og han tilføjer i en Efterskrift: „Dersom nogen haver sagt eller siger, at der var Skælmeri under med Borger-skabet, er det en lelfærdig Skælm. En Del Personer kunde vel af Fagterne ses at være bange. Derfor skal gøres saadan Undskyldning“.

Men fra København klagede hans Venner: „Gud bedre, at vort Værk bestaar i Fuchsswanseri“, og de omtalte de ovenfor anførte Beskyldninger mod ham. Kongen selv havde trukket sig tilbage. — Bartolomæus værgede sig mandelig herimod, men da man først havde faaet Øjnene op for hans Uskyldighed, kom den Tid, da Stormen paa København gjorde det umuligt at blotte Hovedstaden for Tropper. Og dog havde Frederik III ikke glemmt Malmø. Den 28. Decbr. havde han opfordret Borgerne til at holde ud og lovet at ville være dem en naadig Herre. Men hverken nu, eller d. 2den Februar, da Malmø var blottet for Tropper, saa lidt som endnu senere i Marts Maaned, vovede man i København at gøre Alvor af det, skønt Bartolomæus hver Gang gentog sine Opfordringer. Hans eget Humør var i For-aaret 1659 paa Nulpunktet. Gentagne Gange søgte han at rømme bort fra Landet. Al Tillid hos de sammensvorne var svunden, selv om de endnu af og til vendte tilbage til deres gamle Planer. Da kom det Øjeblik, da Bomben sprang, og alt blev aabenbaret.²⁴⁾

Allerede længe havde Svenskerne næret ubestemte Mistanker, navnlig mod Bartolomæus; Guvernementssekretæren Taubenfelt havde saaledes advaret Kronens Forpagter paa Børringe, Rasmus Andersen, mod at have med ham at bestille; men en mærkelig Slaphed havde dog hidtil hindret dem i at komme til Bunds i Sagen. Først den 17de Febr., da en fra Bornholm undvegen Ystedborger meddelte, at han under sit Fangenskab dér havde hørt hollandske og danske Officerer tale om et Anslag paa Malmø, begyndte Taubenfelt at sende sine

Spioner ud. Selv nu var det dem dog ikke muligt at komme paa Spor efter de sammensvornes Navne. Man gik saa til Borgerskabet selv for med det gode at faa dem til at rykke ud dermed. I Midten af Marts, da Magistraten havde en Raadmand af sin Midte i Landskrone med en Supplik til Kongen, gjorde man ham bekendt med Ystedborgerens Angivelse. Malmøs Magistrat svarede, aabenbart i god Tro, at sligt var den aldeles ubekendt, ja den bedyrede rent ud sin Uskyldighed; kunde nogen i Staden overbevises om sligt Forrædderi, burde han straffes paa tilbørlig Vis. Et interessant Vidnesbyrd om, at Planen virkelig ikke var bleven aabenbaret for den højeste Kreds, ene den løselige Forhandling med Wildfang undtagen!

Først i Midten af April blev dog det Hele bekendt. Det var den tyske Student, Bartolomæus' Svoger *Johan Steman*, som, uvist af hvilken Grund, indgav en lang skriftlig Bekendelse til den svenske Øvrighed. Forræddernavnet bør derfor billigt hæftes paa ham; mærkeligt er det dog, at Undersøgelseskommissionen en halv Snes Dage senere kan skrive til Karl Gustaf: „. . . Det Brev, som man havde forment, at Kongen i Danmark skulde have ladet afgaa til dem (∴ Magistraten), siger den danske Auditor, *Ove Klavsen Helmer*, som passerede herigennem, at det ikke er naaet frem, hvad E. K. Majestæt af hans Beretning allernaadigst vil erfare“. — En saadan Optræden af en dansk Embedsmand kunde let mistydes, og det er intet Under, at Beskyldningen for Forrædderiet siden er bleven rettet mod ham. Ove Helmers senere sørgelige Skæbne er bekendt.²⁵⁾

Selve Malmøprocessen, som fulgte derpaa, kan vi her kun omtale i store Træk. Allerede d. 16de April vare Bartolomæus, Steman, Brun, Johan Jørgensen og 3 mindre betydelige Deltagere satte i Forvaring paa Malmøhus, to Dage senere begyndte Forhørene. Til at begynde med ansaa Svenskerne Sagen for mindre omfattende og nøjedes med at lade fire Mænd lede Forhørene, nemlig Officererne Hård og Mörner, af hvilke den første tillige var Landshövding over Malmøhuslen, samt Taubenfelt og Generalauditøren Benjamin Cronborg, tidligere Kommandant paa Laholm Slot. Bartolomæus indrømmede straks, at der havde været Forbindelse med København over Limhavnen,

men han paastod, at Møderne herude havde drejet sig om rent private Anliggender. Snart maatte han dog vedgaa, at de som kom over fra København, vilde anstille et Forsøg paa at overrumple Malmø, og at de havde forbundne inden for Muren; og da Generalauditøren derefter fiffigt spurgte ham om, *naar* han selv og Johan Jørgensen havde raadslaaet om Anslaget, gik Bartolomæus i Fælden og svarede: Mellem Mikaelis og Mortensmesse.

Hermed var Begyndelsen gjort til den lange Række Bekendelser, som opfyldte den følgende Tid. Lærerigt er det at høre om de sammensvornes Stemning ved Opdagelsen. Jokim Brun var modløs og beklagede „sin store Uforstand og Galenskab. Intet uden Fandens Indgivelse og slette Menneskers Raad haver det gjort, som han nu af Hjertet angrer. Gud forlade Bartolomæus!“ Magister Hans var ikke synderligt modigere. Da han overbevistes om Medviden, „forvandlede Blodet udi Præsten og med Ord søgte Udflugter og sagde: Jeg haver vel set Brevet, men ikke læst det“. Johan Jørgensen derimod var trodsig og tavs. Det var lykkedes Kjeld Kjeldsøn, Fadder Davidsøn, Herløv Sørensen og en Fisker, Povl Kok, at undvige eller skjule sig; allerede d. 19de Apr. udkom der Befaling til Borgerskabet om at udlevere dem.

Efter fire Dages Forhør var det dog klart for Svenskerne, at Sagen maatte gribes grundigere an, og man nedsatte en ligefrem Kommissarialret til at lede Undersøgelsen. I denne indtraadte foruden de allerede nævnte Krigs- og Hofraad Klas Rålamb og Sekretæren Skunck. Denne Ret arbejdede meget energisk, i Tiden fra d. 25. April til d. 11te Juni afholdt den ikke mindre end 28 Forhør. Alle de sammensvorne, som vi have mødt i det foregaaende, de flygtede undtagne, bleve dragne for Retten; et meget stort Bevismateriale blev ophobet som Grundlag for en senere Proces. Ophidselsen i Malmø var stor; Rettens Medlemmer frygtede for Uroligheder og lod derfor i Begyndelsen være med at slaa saa haardt til med Fængslinger, som de egentlig kunde have gjort. Fra Midten af Maj begynder imidlertid Torturtrudslerne at dukke op paa svensk Side, ikke uden Virkning. De skyldtes Kongen selv; i Mod-sætning til Kommissærerne, der følte sig paa gyngende Grund

og vare bange for, at der skulde „komme alt for mange [sammensvorne] for Dagen“, krævede han frem for alt Klarhed og Grundighed og tillod alle Midler til at naa dette Maal. Men det gør et uhyggeligt Indtryk at se Karl Gustaf saa ofte i sine Breve med Forkærlighed vende tilbage til Anbefalinger af Torturen. Heldigvis bleve de sjældnere fulgte.

Omtrent samtidig var hele Stats' Virksomhed ogsaa bleven dragen ind under Retten. Ham selv fik man ganske vist ikke fat i, men alle hans Medhjælpere fra de østlige Herreder bleve efterhaanden hentede ind til Malmø. Om Stats høre vi derimod, at han i April 1659 kommanderede en Skare Snaphaner, som optraadte aktivt i Egnen omkring Hekkebjerg og altid undslap Svenskerne. Imedens blev hans vigtigste Hjælper, Truls Skytte, underkastet Tortur i alle de andre Fangers Nærværelse; han var dog uforfærdet og aabenbarede intet, „uden mere udi højeste Smerten svor og gav dem Djævelen, som ham dette havde forarsaget og paavidnet; sigende, om de vilde lade ham hugge i 100 Stykker, bekender jeg dog ikke mere“. Han blev den eneste, paa hvem Torturen fandt Anvendelse, og er vist den Fange, „hwilken sig sielf hafwer mördat“. Men hele Somren og Efteraaret igennem blev Karl X ikke træt af at anbefale dens Brug.

Den 19de Maj blev den første Adelsmand stillet for Retten. Det var naturligt nok Ove Tot. Man anbefalede ham Aabenhjertighed, „thi ellers, om man disse løse og arge Skalke skulde stille ham til Ords (∴: konfrontere ham med dem) og derigenem lade ham overbevises, skulde det være ham disreputerligt og til Foragt“. Ove Tot, som saa mange af hans danske Standsfæller paa denne Tid, var imidlertid ikke tynget af gammeladelige Æresbegreber. Snart erklærede han sig for ganske uvidende om det Hele og nægtede at have haft Forbindelse med Skov; snart tilstod han ganske vist at have talt med ham, dog udet at have Del i Forrædderiet. Han tilføjede da om sin Forhandling med Generaladjudanten: „Det kan være og ikke være, og om saa var, saa var han (∴: Tot) Kongen af Danmarks Tjener; ham stod intet at fortænke, om han i nogen Maade kunde tjene sin Herre og Konge“ (jfr. ovenfor pp. 95—96). Svenskerne vare dog ikke enige med ham og gjorde ham opmærk-

som paa, at han havde handlet mod Kavalers Parole. Snart gik han da ogsaa fra denne betingede Bekendelse og erklærede sig selv for aldeles uskyldig. Det lykkedes ikke Retten at faa ham indviklet, og mærkeligt nok hører man senere paa Aaret, at Regeringen udvekslede ham mod en Fange i København.

Af andre adelige var det egentlig kun Fru Ide Skel og hendes Sønner, som man fra Rettens Side tog noget haardere paa. Til en Begyndelse indfandt de sig alle tre, dog kun for at nægte alt. Men da Fruen nogle Dage senere blev stævnet for Retten, erklærede hun pludseligt, at hun var en af de fornemste Damer i Danmark og holdt sin Ære og Reputation saa kær, at hun hellere vilde forlade alt sit Gods. Svenskerne havde i Halland taget fra hende for 42,000 Rdlr. og her i Staden 400 Tdr. Havre; „saadant og andet sligt vurderer hun intet mod sin Ære og Reputation“. Hun vilde derfor forklare sig skriftligt og bad oven i Købet om Udsættelse, da hun var syg. Aabenbart frygtede hun for Konfrontationerne, og man kom ingen Vej med hende.²⁶⁾

Den 11te Juni afsluttede denne første Kommissarialret sine Forhør og kunde da se tilbage paa store Resultater. Allerede i Midten af Maj havde den opgjort en Liste paa 48 Personer, som vare indviklede i den egentlige Malmøsammensværgelse (Ove Tot og Otte Lindenov ikke medregnede), foruden 17, som vare Stats' medskyldige, og 5, som endnu ikke vare antastede. Desuden mente man, at der var en Forbindelse mellem disse og de mistænkte Personer, som boede i Helsingør og omkring Helsingborg og havde deltaget i Konspirationen mod Kronborg.²⁷⁾

Det var dog kun en mindre Del af disse Deltagere, ialt 17, som blev holdt i Arrest i Malmø Sommeren over. Men imedens forberedtes en ny Kommissarialret. Allerede i Slutningen af Maj, inden den første havde tilendebragt sine Forhør, befalede Kongen Hofrätten i Jönköping at udvælge 4 Personer af sin Midte, som skulde begive sig til Skaane til d. 16de Juni for at deltage i en Kommissarialret, og en lignende Ordre maa være bleven udstedt til Svea Hofrätt. Det trak imidlertid ud med denne Rets Sammentræden, først i de sidste Dage af Juli fik den sin Fuldmagt fra Kongen, og den traadte ikke sammen før d. 13. Septbr. Den bestod af fem Rigsraader: Rigsdrosten Grev

Per Brahe, Seved Bååt, G. Bjelke, J. Gyllenstjerna og G. Soop, og 14 Assessorer, deriblandt Rålamb, Taubenfelt og Skunck. Kongelig Advokat var Magnus Larsson. Processen var offentlig, og navnlig lagde man Vægt paa at faa Magistraten til at overvære Møderne, for at den skulde faa det fulde Indtryk af Forrædderiets Skændighed. Derimod fik Fangernes Hustruer ikke Adgang, „paa det de ikke denne actum med Graad og Lamentation inturberede“. Nu som tidligere var Retten sat paa Malmøhus Slot.

Efter at man havde gjort sig bekendt med Protokollen fra den første Rets Forhør, rettedes der af Advokaten en Klage „in genere“ mod de sammensvorne. Til Trods for deres Troskabsed og Kongens milde Regering havde de plejet Korrespondance med Fjenden og derved bevæget Kongen af Danmark til et Anfald; de havde huset hans Tjenere og endelig, i det mindste delvis, planlagt at myrde den svenske Garnison under Gudstjenesten for derefter at anfalde Malmø Stad. Da Sveriges Lov og fundamentale Konstitutioner, som disse efter Roskildefreden vare undergivne, i Högmålsbalkens 8de Kapitel indeholdt Straffebestemmelser desangaaende, udbad Advokaten sig en Dom over Forrædderne af den samlede Ret.

Her havde man altsaa for første Gang fundet Anvendelse for den svenske „Fundamentallov“, vistnok hovedsageligt af den Aarsag, at man ikke ansaa Bestemmelserne i dansk Lov om Straffen for Højforrædderi for strenge nok. Hvad man end vil mene herom, maa man ikke glemme, at man ogsaa i selve Danmark under Enevælden søgte til udenlandske Retsbestemmelser, naar det gjaldt en Majestætsforbrydelse. Værre er det, at selve Malmøprocessen i Sverige blev Anledning til nye Bestemmelser om, hvorledes Medviderne skulde behandles, og at man gav disse Bestemmelser tilbagevirkende Kraft paa de i Sammensværgelsen udviklede Personer. Dette skyldes aabenbart, at det var første Gang i Aarhundreder, man havde at gøre med en Konspiration af denne Art inden for Sveriges Grænser.

Efter denne almindelige Anklage rettedes der Klager mod de enkelte Personer, hvorefter Forhørene paa ny begyndte. Det gav et nyt Stød hertil, at man just nu paa Marken ved Limhavnen fandt en Æske med Papirer, som man formodede var

bleven opkradset af en Ræv under en Sten; den indeholdt ialt ca. 60 Breve, dels Skrivelser fra København til Bartolomæus, dels Koncepter til hans Svar derpaa. Naar man tidligere har tilskrevet disse Papirer en Hovedrolle ved Malmøsammensværgelsens Opdagelse, er dette, som det vil fremgaa af det foregaaende, ganske fejlagtigt; deres Hovedbetydning ligger derimod i deres Værd som Kilder for os til at trænge til Bunds i dens Historie. Allerede d. 19de September erklærede da ogsaa Advokaten, at man ikke behøvede nogen vidtløftigere Undersøgelse. Man foreholdt nu kun de anklagede deres tidligere Bekendelser.

De følgende Maaneder ere navnlig optagne af Processen mod Korfits Ulfeld. Man skilte den (med Rette) ganske ud fra Malmøprocessen, og udsondrede ligeledes herfra Fru Ide Skels Sag og de andre Sager, som efterhaanden bleve lagte ind under Kommissarialretten. Thi, som vi senere skulle se, bleve alle politiske Forbrydelser, som kom op i Skaane under Karl Gustafs anden Krig, henlagte under Retten paa Malmøhus. Ligeledes benyttede man Mellemtiden til at lade de to Præster dømme fra Kjole og Krave i en gejstlig Ret, bestaaende af Vinstrup, — Taubenfelt og Magnus Larsson.

Den 25de Oktober udtalte Kongen paa Forespørgsel om, hvorledes man skulde gaa frem over for de forskellige Grader af Medskyldighed, da Sveriges Lov ikke gjorde nogen Forskel paa dem, at 1) Ophavsmændene, 2) de aktive sammensvorne, samt 3) de, som aabenbart eller 4) hemmeligt havde bifaldet Anslaget, alle efter Loven skulde dømmes paa Livet. Dog burde man her indenfor efter Omstændighederne skærpe eller mildne Dødsstraffen. 5) De som havde fortiet, men dog fraaadet S sammensværgelsen, skulde, hvis de vidste, at den dog skulde gaa for sig, straffes som de foregaaende; i modsat Fald skulde de ligesom 6) de, som have forset sig „af pur Enfoldighed“ og haft mangelfuld Kundskab, have „en resultorisk Dom“, d. v. s. de skulde henvises til kgl. Naade. — Det var haarde Konditioner, Karl Gustaf bød, og ikke mindst karakteristisk ved dem er den juridiske Aand, som gaar igennem dem!

Ikke en Gang selve Dommene maatte Kommissarialretten fælde uden Indblanding. Den 7de Decbr. lod Kongen dens

Forslag forelæse for sig, hvorefter han „forklarede“ sig over hvert og eet. Han betragtede aabenbart den begaaede Forbrydelse, Højforrædderi, som hørende under sit eget Forum; desuden hørte jo Skaane i Følge Fredsbestemmelsen under ham og Sveriges Krone. Der blev nu af ham truffet Afgørelse om ialt 24 Personer, der vare indviklede i Malmøsammensværgelsen, og 12, som var Stats' sammensvorne. Bartolomæus, Johan Jørgensen og Brun skulde efter Kommissionens Forslag stejles; samme Dom skulde publiceres over de fire bortflygtede. Wildfang skulde simpelthen lide Døden, samme Kendelse skulde efter Loven afsiges over de to Præster, Nils Pedersen Tolder, Rasmus Andersen og endnu seks Mænd. De øvrige skulde derimod slippe billigere, nogle kun med Tabet af deres Ejendom. Værd at mærke er det, at Jakob Ovesen i Andersløv frikendtes efter Dom og fik sit Embede igen; Studenten Steman blev derimod simpelthen løsgivet. Stats' medskyldige slap billigere, de som ikke bleve frikendte, bleve tagne til Knægtetjeneste eller til Smedjen. Kun Peder Nilsen paa Bollerup skulde miste sit Gods og relegeres.

Disse haarde Domme vare dog ikke beregnede paa at skulle føres ud i Livet. Allerede Dagen efter forandrede Kongen alle Livsstraffene paa de tre første nær til Pengebøder eller Ejendomsfortabelse. Han fastsatte tillige, at den foregaaende Dags Bestemmelser skulde offentliggøres, men Benaadningerne holdes hemmelige, saa at de fleste af de dødsdømte fulgte med til Retterstedet i den Tro, at de skulde aflives, og først siden fik Benaadningen at vide. Hvad endelig Fru Ide Skel angaar, ansaas hun for dansk Undersaat, hvad hun selv havde gjort Fordring paa; hendes Jord og Gods erklæredes for forbrudte, og hun selv skulde holdes i Arrest.

Den 19. Decbr. offentligjordes Dommene efter Bestemmelsen i Malmø. For de dødsdømtes Vedkommende beraabte man sig paa 8de Kap. Högmålsbalken i Landslagen og 6te titulo eodem i Stadslagen, som omhandler: „Hver den som rejser Hær mod Kongen eller Rigens Herre, eller lægger Baghold for at ville fange eller dræbe ham, eller gør nogle Voldsgerninger eller Uret med Breve, Raad, Gerninger eller Hjælp [mod ham]“; Straffen er i Følge dette Tabet af Jord, Gods og Liv.

Om de 3 Førere (og de bortflygtede) hed det i Dommen, at al bevislig Gæld og deres Hustruers Ret skulde være uforkortet. De selv skulde halshugges, Hovederne sættes paa Pæle, „men Kroppene forundes at nedgraves“.²⁹⁾

Den 22de Decbr. førtes saa de dødsdømte ned midt paa Torvet i Malmø foran Raadhuset. Deltagelsen var stor; der var „saadant et grædeligt Skrig, ja Jammers Klage og Lyd, at jeg med Sandhed kan sige, ej haver været større Jammer, siden Staden blev funderet“. Bartolomæus skulde først frem; da han paa sin Forespørgsel, om der ingen Naade var, havde faaet Nej, gik han modigt til Døden for Mestermændens Hug. Men da Turen derefter kom til Johan Jørgensen, krævede han, at Brun, som havde forledt ham, først skulde gaa frem. Nogle havde nemlig bragt ham paa den Tanke, at Brun skulde kunne løse sig med Penge, „hvilket hannem fortrød“. Endelig lod han sig dog omstemme af de tilstedeværende Præster, men led ved Bøddelens Ubehændighed en saare pinlig Død, „hvilket vi her paa Stedet ansaa med allerstørste Vemodelighed“. Jokim Brun gik i Døden med stor Frimodighed, saa at alle tilstedeværende beundrede ham; der var dog straks en, som løb bort med Hovedet, saa at det ikke som de andres kom paa Stage uden for Portene. „Hvad det haver kost, kan enhver vel for sig tænke“. Nu var det Wildfangs Tur. Fornemme Kvinder og Piger græd, da han gik ned ad Raadhustrappen. Men da han havde staaet et Kvarter i Kredsen, kom Benaadningen, og Folkets Glæde blev stor.

Hermed er Malmøsammensværgelsens Historie sluttet. Men den har forskellige Efterspil. De gjaldt saaledes de benaadede, som tidt havde svært ved at udrede deres Bøder; af Wildfangs 3000 Rdlr. resterede der saaledes endnu ved Udgangen af 1661 1700. Han blev siden dansk Borgmester i Helsingør, Magister Hans kom til Slagelse, og i det Hele opfyldte den danske Regering alle billige Fordringer, som de sammensvorne havde paa dens Taknemlighed. De havde ogsaa lidt meget for dens Sag. Ganske vist vil man ikke længere kunne paastaa, at „mange af Stadens fornemste Borgere“ havde mistet Livet, eller at Tortur var bleven anvendt saa almindeligt og grusomt, som man siden tænkte sig det i Danmark. Men

Fængslingerne havde været talrige og meget langvarige, og længe før Dommen faldt, havde man disponeret over de anklagedes Ejendom paa den mest vilkaarlige Maade. Vi staa i Virkeligheden her over for det mørkeste Punkt i Processens Historie. Medens den skred frem, fandt der stadig fra Kongens Side Dotationer Sted af konfiskeret Ejendom til svenske Embedsmænd, oftest til saadanne, som selv havde Sæde i Kommissarialretten. Stenbock fik saaledes al Rasmus Andersens Ejendom. Det var navnlig Sekretærerne, der ivrigt forstod at holde sig til Byttet og siden at udnytte den Del, som tilfaldt dem, paa en ret brutal Maade. Generalauditor Cronoborg faar her Prisen. Han var bekendt som en haardhændet og grovmundet Danskerhader og fik nu af Kongen selve Bartolomæus' Inventar paa Limhavnen. Ganske vist skriver han naivt i sin Ærgrelse: „Alle sine bedste Mobilier har denne Bartolomæus i København; han er et malitøst Menneske“; men selv tog han til Gengæld Rub og Stub paa Limhavnsgaarden, deriblandt 42 Heste og Føl, „plyndrede Gaarden ganske ud, brød ned alle Skure og Skillerum, saa at han end ikke lod Hønsesus, Gaasesti og Svinesti [blive], men alt [blev] borttaget“. Bartolomæus' Hustru Margrete maatte „gaa derfra, som jeg gik og stod“.³⁰)

Malmøsammensværgelsen er et af de sørgeligste Blade i Skaanes Historie. Men den giver os den bedste Lejlighed til at studere Folkestemningen, som vi møde under hele Perioden indtil skaanske Krigs Udbrud. Den har heller ikke hidtil været selvstændig behandlet, hvilket er Aarsagen til, at den her har faaet en saa udførlig Omtale, thi det negative Resultat, hvortil den førte, gør intet Skaar i dens Betydning som Barometer for de nationale Følelser under Karl Gustafs anden Krig.

Havde Svenskerne i Malmø hidtil været for sorgløse, blev imidlertid nu det omvendte Tilfældet. Under den øvrige Del af Krigen vejrede de bestandig nye Anslag mod Byen, saaledes i Januar 1660, da der endogsaa gik saa vilde Rygter, som at Borgerne selv under et dansk Angreb paa Staden skulde ville stikke Ild paa den. Man vovede ikke at gemme vigtige Fanger, som Feltmarskalk Schack og Generalløjtnant Hans v. Ahle-

feld, her, og man slog ned paa selv uskyldige Ytringer, der faldt blandt Stadens Indbyggere, og som kunde tillægges politisk Betydning. Alt dette var dog sikkert overflødigt, Modet var vistnok stækket, og for at finde Udslag af Svenskfjendtlighed i 1659 og 1660 maa vi søge bort fra Byen ud paa det aabne Land.³¹⁾

SJETTE KAPITEL.

Snaphanebevægelsen 1658—1660.

Af det svære Tryk, som Regeringen allerede inden Krigens Udbrud gennem Indkvarteringer og Udskrivninger havde lagt paa Landet, navnlig dettes nordlige og østlige Dele, have vi tidligere faaet et Indtryk. Tilbage staar det at se, hvorledes Befolkningen reagerede mod denne Optræden.

Først maa det tilføjes, at selve Krigstilstanden maatte gøre Byrden endnu utaaleligere for Skaaningerne, da de løsere Forhold tillod en langt større Vilkaarlighed over for dem fra Sejrherrenes Side. Voldshandlingerne indskrænke sig ikke længere til de mere afsides Skovegne, men foregaa endog nede paa Sletten, over hele Skaane, for Øjnene af de svenske Embedsmænd. Imellem Helsingborg og Landskrone prygle Soldaterne Bønderne til at gøre dobbelt saa store Ægter, som det var deres Skyldighed; i den sidstnævnte Stad plyndre Polakker af Besætningen en Bonde for hans kære Skæppe Salt og hugge oven i Købet Haanden af ham, saa at han bagefter siges at ligge for Døden. „Og ingen véd, hvem det haver gjort“. Saadanne Eksempler paa ustraffet Retsovertrædelse maatte virke smittende, og man undres ikke over at høre, at højerestaaende svenske Embedsmænd kuldkastrer de danske Herredstingsafgørelser og hindre deres Udførelse. Selve det stockholmske Kammarkollegium fandt det nu nødvendigt at protestere herimod og sendte sin Fiskal til Halland for at undersøge Soldaternes og Fogdernes Procedurer; Kongen billigede dets Optræden og bestemte, at en lignende Undersøgelse skulde finde Sted i Skaane og Blekinge. I visse Tilfælde skred man virkelig ogsaa ind

mod Rytternes Tyve- og Røverier, og dette var saa meget mere nødvendigt, som man forinden havde anset det for forsigtigst at foranstalte en stor Afvæbning af hele Almuen.¹⁾ Dens Vaaben vare blevne afleverede i Fæstningerne, det var blevet den forbudt at huse Spioner og andre, som vilde søge at forføre den til at bryde sin Troskabsed, eller at udsprede Skrifter, som vare Kongen præjudicerlige, og det var endelig blevet paabudt de ældste i Sognene at afgive ugentlige mundtlige Rapporter om Tilstanden. Men disse politiske Foranstaltninger maatte tillige medføre, at Bønderne kom til at staa uden Værn over for den første den bedste Voldsmand. Mange Bønder beholdt da ogsaa deres Bøsser efter af Svenskerne selv at have faaet en tydelig Anvisning paa, hvad de kunde bruges til; en Bonde i Bare Herred beskyldtes for at have sagt, at „naar Hollænderne satte Folk i Land, vilde han slaa paa de svenske“.²⁾

Endnu mere ondt Blod end alt dette satte dog aabenbart Udskrivningen. 130 nyudskrevne Knægte kom i Decbr. 1659 til Ysted, men over 100 Mand vare rømte under Vejs. Hvor Udskrivningskommisærerne kom hen, var Ungdommen flygtet bort, eller ogsaa maatte de som i Lund udbede sig en stærk Vagt, da de ganske savnede Respekt og Lydighed hos Almuen. „De strømme alle op paa een Gang og anrette saadan Larm og Strepenter, at vi ofte confunderes i vort svære Arbejde“. Men Brutaliteten fra de militæres Side var ogsaa i Stigen; ved den store Mønstring i Ysted i Juni 1660 blev det under visse Forhold tilladt dem at tage Lægdsmanden selv i Stedet for hans bortrømte Knægt, og man anbefalede at vogte de udskrevne vel. Om dette lykkedes, vides ikke, men oplysende er et Træk som dette, at der to Maaneder senere kun laa 26 hallandske Soldater i Kristianstad, medens et lige saa stort Antal havde set sit Snit til efterhaanden at forsvinde.³⁾

Det fremgaar heraf, at de abnorme Forhold, som i Sommeren 1658 raadede i Nordskaane og de tilstødende Dele af Blekinge og Halland, nu havde udstrakt sig til at gælde hele Provinsen. Deres Følger vare dog ikke lige skæbnesvangre overalt. Det var, som vi tidligere have set (pag. 30), navnlig i de nordlige Skovegne som Gøngeherrederne, at en udviklet Kvægavl og Haandindustri og et intensivt Landbrug lagde Be-

slag paa mange Hænder, men krævede uforstyrret Ro for at kunne trives. Denne Befolknings Byrder vare blevne forøgede ved Indkvarteringen, og dens Indtægtskilder stærkt formindskede ved Krigen, som ikke længere som forhen lod den finde Afsætning for sit Kvæg og sine Produkter paa Sletten, i Stæderne, ja vel endogsaa i København. Udskrivningen tog ganske vist nogle unge Mænd, men flere vare nu blevne overflødige som Arbejdskraft; hvorledes skulde de skaffe sig og sine det fornødne Underhold?⁴⁾

Vi have allerede talt om Bevægelserne paa Landet 1658, for saa vidt de vare iværksatte fra Danmark og stode i Forbindelse med Malmøkonspirationen. Men vi have andre selvstændige Foretagender samtidigt med disse, som, udsprungne fra Folket selv, fortsattes igennem 1659 og 1660, ja længere Tid efter at Freden med Danmark var sluttet.

Snaphanerørelsen er interessant, ikke blot ved sin dramatiske Karakter, men ogsaa, og navnlig, fordi den viser, hvorledes det i hin Tid gik en jordbrugende Befolkning, som fik sin Navlestræng brudt. I Nutiden vilde den være emigreret, men denne Udvej var den Gang afspærret paa Grund af Krigen. Følgelig stod kun Lovbruddets Vej aaben, dobbelt kærkommen, fordi den gav Lejlighed til at tilfredsstille Hævnlysten.

Det var ikke længere, som under den første Svenskekrig, i *Sydhalland*, at den første Bevægelse sporedes; ganske vist gjorde Sven Povlsøn allerede i September et Forsøg paa at faa sine gamle Dragoner over til sig paa Sjælland, og han henvendte sig til dem gennem sin Ven Præsten i Knærød, men Svenskerne fik Nys om Sagen, satte hans Løjtnant og hans Kvartermester, to tidligere svenske Toldbetjente, fast og bragte derved hele Planen til at strande.⁵⁾ Det er derimod i de Dele af Landet, hvor vi allerede have sporet Undertrykkelse og Bevægelse inden Fredsbruddet, at Befolkningen uden at behøve ydre Tilskyndelser nu rejser Hovedet. Fra *Kristianstadegnen* berettes, at Bønderne have ihjelslaet en Kornet med hans Tjener i deres Kvarter; fra hele *Blekinge* tales der om Voldsomheder og Manddrab i Anledning af Rytterhvervingen og Knægteopbuddet. Navnlig i Egnen mellem Rønneby og Kristianopol samledes Knægtene i Hundredevis. Oberstløjtnant Tor Bonde, som

var paa Vejen til denne Stad for at hverve Ryttere, mødte saaledes en Skare Snaphaner, „og efter at de havde fornummet, at han var svensk, og til Svar havde sagt, at de vare *danske* Snaphaner, løsnede de en Salve paa ham“. Han selv slap bort, men hans Kvartermester blev paa Pladsen. September og Oktober, som Almuen havde valgt til Rejsningen, var det for dem heldigste Tidspunkt, da det indtraf efter Høstarbejdets Tilendebribringelse, og før Bladene faldt og berøvede dem et af deres sikreste Tilholdssteder: Skovene. Krudttilførsel fik Bønderne fra Gønge Herred, naar de ikke foretrak at lave det selv af den blekingske Salpeter, som de røvede fra Regeringen. I Bonden Kristen Bagge, der som Afsending fra Østre Herreds Almue havde svoret Troskabsed i Malmø faa Maaneder iforvejen og siden lovet selv at ruste for sin Gaard som Korporal, fandt de en dygtig og haardhændet Fører, „Kaptejn“, som de selv kaldte ham. Men ikke nok hermed. Ogsaa Mænd uden for Bondestanden sluttede sig mer eller mindre frivilligt til dem, navnlig gælder det om de to Præster, Hr. Nils i Frillestad og Raaby samt Hr. Sven i Lykkeby. Den første af disse skildres som en skikkelig og sagtmodig Mand, der, da man bebrejdede ham, at han ikke havde søgt at faa Bagge omstemt, den Gang han vakte Oprøret paa Raaby Kirkebakke, svarede, „at han ikke dristede sig at gaa ud paa Kirkevolden og tiltale dem, efter som de saa rasede og teede sig som vilde Mennesker“. Hr. Sven derimod „er en kæk Soldat ligere i Tale og Levnet end en Præstemand“; han beskyldtes for at have opmuntret Snaphanerne vældigt, bragt dem Mad og Drikke i Skoven, ja efter nogles Paastand taget dem til Alters sammesteds. Han var vistnok tillige den Præst, som endog sagdes at have bedt for Snaphanerne i Kirken. Fra svensk Side ansaa man det for fornødent at skride ind hurtigst muligt. Landshöfding Skytte i Kristianstad, der ogsaa havde Blekinge under sig, sendte et Kompagni Ryttere og 50 Musketerer derind, lod et andet Kompagni, ligeledes Östgötaryttere, under Anførsel af Grev Axel de la Gardie følge efter og dirigerede dem alle mod Rønneby. Det var navnlig Frygt for Begivenhedernes Udvikling i Grevskabet *Sølvesborg*, der drev paa Svenskerne. Befolkningen her hørte under Korfits Ulfeld, men var „surtout mutins et séditieux, et durant la

guerre ils ont commis mille insolences“, hvad der var saa meget farligere, som Landskabets Beliggenhed gjorde det særligt udsat for en eventuel dansk Landgang. De la Gardies Ekspedition gik dog foreløbig lykkeligt for sig, og den støttedes derved, at Landshöfdingen over den tilstødende Del af Småland, Gyllenstjerna, med Vexiö Lens Opbud nordfra, fra den gamle Grænse, rykkede ned i Blekinge. Men den havde kostet blodige Kampe, og dens Resultater vare ret illusoriske. Knægtene vare ganske vist faldne til Føje og havde indfundet sig i Kristianstad, men da man vilde føre dem ud af Landet, rømte mange af dem for anden Gang under Marchen til Helsingborg. De tog Vejen gennem Gønge Herred langs Smålandsgrænsen tilbage til Blekinge, og Jagten efter dem her maatte begynde paa ny. Snart hører man igen om Snaphaneri; Rønneby Kirkebog indeholder saaledes paa Aarets sidste Dag Notitsen: „Begroffs tvenne Ryttere, som vaare skudte aff Snaphaner“; men værre var det, at Oprørstendenserne fra Blekinge spredtes i sydvestlig Retning. Blekingboerne planlagde endog en Overrumpling af Kristianstad; Bagge med sin Fændrik, som Svenskerne kun havde faaet til at overgive sig mod Løfte om fuldstændig Pardon, og som nu opholdt sig inde i Byen, udspejdede Besætningen, der var svag i Antal. De traadte i den Anledning i Forbindelse med Befalingsmanden Kristen Lund, en ivrig Konspirator og Bekendt af Stats (Side 104).⁶⁾ Skyttes Spaadom, at „de mod Syd“ ikke længe vilde blive i Ro, og at navnlig alle ved *Grænsen* i Skovbygden af personlig Tilbøjelighed vilde følge Blekingboernes Eksempel, slog til; i Centrum af Landet, i *Færs Herred* mødtes den folkelige Bevægelse fra Nord med Stats' Machinationer, og selv i *Oksie Herred* Syd for Malmø begyndte Almuen at nægte den svenske Øvrighed Lydighed. Var end Bevægelsen endnu paa sit første Stadium, var det dog tydeligt, at den overalt fandt en sjældent gunstig Jordbund.⁷⁾

Eet Sted møde vi ganske særlige Forhold, nemlig ved *Herrevadskloster* i Vestskaane, hvor Korfits Ulfeld havde ansat Wulf Ravn (Rahmn) som sin Foged. Denne viste sig stadig sin Herre tro, men uvist af hvilken Grund havde han lagt sig ud med forskellige af Egnens Folk, navnlig Fru Karen Lykke paa den lille Herregaard Snellerød. Nogen national Modsæt-

ning eller Had til Ulfeld som Landsforrædder synes dog ikke at have spillet ind, hvad der fremgaar af, at den svenske General-løjtnant Forbus vistnok ikke stod ganske uden for Anslaget mod Wulf Rahmn. Saa meget er sikkert, at da denne en Novembersøndag kom kørende fra Kirke, laa en Snes bevæbnede Snaphaner paa Lur efter ham, og det skyldtes kun den Tilfældighed, at han havde lagt Aen mellem dem og sig, at han for denne Gang undgik deres Efterstræbelser. Men nogen Tid efter havde de bedre Held med sig; han blev saaret, om end ikke dødeligt, og Herrevadskloster blev udplyndret. Blandt Snaphanernes Førere nævnes navnlig Kvitte(Kutte)-Tue, hvem Fru Karen Lykke nu opfordrede til et tredje Forsøg for at faa Livet fuldstændigt af Wulf Rahmn; hun sagdes desuden at have modtaget en Sølvkande af Byttet, og vist er det, at de fleste af Deltagerne i Attentatet havde hjemme i de Landsbyer, som laa omkring hendes Gods i den nordvestlige Del af Froste Herred. Som Vidnesbyrd om, af hvad Kaliber disse Mænd vare, kan det tjene, at en af dem flere Aar i Forvejen havde skudt sin egen Fader ihjel, men baade nu og senere forstod Bønderne at skjule ham for den svenske Øvrighed. Mærkeligt er det ogsaa at se, med hvilken Slaphed denne optraadte over for Gerningsmændene; Familien Forbus lod dem saaledes løbe mod Kaution, naar den fik dem fat. Derfor gik der baade Aar og Dag, inden Wulf Rahmns Sag blev tagen op for Alvor af Svenskerne.⁹)

Aaret 1658 randt saaledes til Ende, uden at Oprørsbevægelsen brød virkeligt igennem paa noget enkelt Sted i Landet, eller vandt større Terræn; for en Del skyldtes dette vistnok, at Kræfterne splittedes ved de mislykkede Forsøg i Ingelsted Herred og i Malmø. *Aaret 1659* skulde bringe en Forandring heri.

Det ejendommelige for dette Aars folkelige Bevægelser ligger først og fremmest i, at de begyndte paa et tidligere Tidspunkt end 1658; de vare ikke som da i Hovedsagen indskrænkede til Tiden efter Høsten, da de urolige Elementer havde en ledig Stund til deres Raadighed, som uden Skade for Landbruget og uden saa stor Risiko kunde anvendes til Tilfredsstillelse af Hævnlysten og Røveritangen. I *Blekinge* svirrede der i hele denne Tid Rygter om en dansk Landgang, og det var

kun et forbigaaende Held, naar Svenskerne i April fik Bagge og fire andre Snaphaneførere henrettede. Hr. Sven i Lykkeby havde fraraadet disse at overgive sig og opfordret dem til at staa fast ved, hvad de havde begyndt paa. Snart vilde Danskerne komme, og da „vil hele Landet rejse sig; da kunne I ogsaa give Eder til dem og jage Svenskingen af Landet. Saa kan I for samme Eders bestandige Troskab forvente Berøm og alt godt af Kongen i Danmark“. Selv vilde han om fornødent staa ved deres Side som Kaptejn. Hans Ord ere dog aabenbart faldne i bedre Jord hos andre. Allerede i Slutningen af Marts tales der om Uroligheder i *Blekinge* og *Gønge*, navnlig i de østlige Sogne Glimaker og Gemsø (Jemshøg); farligere var det dog, at Bevægelsen viste sig at være særlig kraftig i *Færs Herred*, hvad der aabenbart skyldtes Stats' fornyede Virksomhed. Unge Karle indkvarterede sig her hos Bønderne, og de sagdes at være hvervede af den danske Konge; i April Maaned vare de, som vi allerede have hørt (Side 123), i Felten og opererede ganske tæt ind under Lunds og Malmøs Mure. De svenske Øvrigheder lagde ikke stor Vægt paa den øjeblikkelige Uro, men nærrede større Frygt for Fremtiden. „Saa snart Skoven bliver grøn...“, var en Tanke, som man næppe vovede at tænke til Ende, og navnlig er det værd at bemærke, at Almuen begyndte at forlade Gaardene og flytte sit Gods til Stæderne eller i det mindste undlod at besaa Markerne, da man kun mente at skulle faa lidet Udbytte deraf. Paa denne Vis maatte Virkningen blive større end tidligere, og Bevægelsen stadig øges.⁹⁾

Det var forklarligt, at man ansaa det for klogest at holde inde med Udskrivningen, indtil Bønderne havde besaaet Agrene og saaledes vare blevne mere bofæstede. Men hvorledes det gik med denne Udskrivning, have vi allerede hørt om, og Svenskerne frygtede nu for, at de udeblevne Grænsébønder skulde finde Tilhold hos selve de svenske Bønder hinsides den gamle Grænse, da en Mængde Mennesker her paa begge Sider vare indbyrdes besvoglede. Om den Stemning, som samtidig begyndte at udvikle sig i Stæderne uden for Malmø, have vi adskillige Vidnesbyrd; i *Ysted* gav Borgerskabet med Borgmester Sivert Kofod i Spidsen en svensksindet Medborger en ilde Med-

fart, i *Sølvesborg* raabte Byskriveren midt under Kirkebønnen for Karl Gustaf: „Gud forbande ham og alle hans Herrer!“, saa at der opstod stor Larm i Kirken.

Det er mærkeligt, at den svenske Regering ventede saa længe med at tage Affære, men det synes, som om det først var, da det gik saa ilde med Inddrivelsen af Skatterne, at man henimod Sommeren begyndte at udsende Ekspeditioner mod de oprørske. Bevægelsens Centrum var nu som tidligere de nordlige Sogne paa Grænsen mellem Skaane og Blekinge. En Trop under Oberst Lybeckers Kommando satte sig fast midt i Gemsø Sogn og søgte at true Beboerne til Lydighed „och better humeur“. Men selve Sognemændenes naturlige Fører, den gamle og rige *Oluv Perssøn i Holje*, lod sig forlyde med, at „hvis Obersten ikke altid kom saa mandstærk, skulde de vel [kunne] drive ham derfra“. Han blev saa greben og indført til Kristianstad, men dette bidrog saa langt fra til Ro, at Lybecker maatte derop en Gang til, en Søndagmorgen, da han omringede Kirken og udtog de værste, navnlig dem, som vidste Besked om Mordet paa Fersens Ryttere Aaret i Forvejen. Ogsaa i denne Gerning sagdes Oluv Perssøn at være impliceret. Andre Steder som i Næsum Sogn brugte Svenskerne at lade 5—6 Mand gaa stadigt rundt paa Snaphanejagt; enhver dræbt Snaphane blev straks stejlet eller „spetzat“, helst i Nærheden af Kirken.¹⁰⁾ Mange af de Fænomener, som vi ere vante til at møde under „skaanske Krig“, frembyde sig allerede her; kun i deres Omfang, ikke i nogen væsentlig Ejendommelighed ere de to Folkekampe indbyrdes forskellige.

Hvad man behøvede fra svensk Side var imidlertid ikke enkelte Slag, der kun kunde være af øjeblikkelig Virkning, men en systematisk Gennemøgning af Sogn efter Sogn. Den Mand, som paatog sig dette, var godt kendt med Gøngeherredernes Befolkning; det var *Ebbe Ulfeld*.

Vi nærme os nu til den betydningsfuldeste Del af Ebbe Ulfelds Liv, hans Forsøg paa at konsolidere sin Stilling i det nye selvvalgte Fædreland. Indtil dette Tidspunkt havde han ikke taget Skridtet i den Grad fuldtud som sin Slægting Korflits; han var ganske vist vandret i Landflygtighed samtidig med denne, men han havde vedligeholdt venskabelige Forbindelser

med Danmark og i Modsætning til sin Svoger ikke villet føre Vaaben mod dette Rige under den første Svenskekrig. Han var dog sammen med Korfits Ulfeld bleven optagen i Roskildefreden, og han tænkte ikke et Øjeblik paa igen at slaa sig ned i Danmark. Vi have allerede hørt om hans Raad til den svenske Regeringsmagt i Skaane (Side 47), hvortil han, da Svenskerne tænkte paa ved Tvang at bevæge den skaanske Adel til at sælge sine Godser, knyttede disse Ord: „Vel muligt det hjælper, medens i andre Maader dobbelt mer skader; den Kaas sletter sig dog vel selv, og nok som dertil inclinerer, og slet intet for dem at apprehendere“. Det var nemlig hans Tanke, ligesom Korfits', at slaa sig ned som stor Godsejer med en vis Selvstændighed i det afstaaede Grænseland. Foreløbig blev han hindret ved Krigens Genoptagelse og et deraf følgende dansk Fangenskab i Nakskov, men ved denne Stads Erobring af Stenbock i Sommeren 1659 kom han løs og søgte nu Midler til at bøde paa sin daarlige økonomiske Tilstand og det under Landflygtigheden beklippede skaanske Godsomraade. Hans gamle Kendskab til skaanske Forhold kom ham her til Hjælp.

Vejen var at hverve et Regiment i svensk Tjeneste, bestaaende af de bortrømte Ryttere og Dragoner samt af Snaphanerne; derved vilde han dels opnaa en betydelig militær Charge, dels gode Renter af sine udlagte Hvervepenge. Hertil krævedes imidlertid først et kgl. Pardonsplakat for alle de Snaphaner, som gik i hans Tjeneste; da hans Tanke faldt i frugtbar Jordbund hos Karl Gustaf, synes dette ikke at have voldt nogen Vanskelighed. Karakteristisk nok have vi atter her en Parallel mellem høj-skotske og nord-skaanske Forhold; her som hist under William III var den regelbundne frivillige Soldatertjeneste den Erstatning, man bød den indfødte Befolkning i Stedet for dens usikre Eksistens uden for Lovens Grænser, og den Forandring som faldt mest kærkommen. I alle Fald begyndte i Skaane tidligt de løse Elementer at strømme til Ebbe Ulfelds Fane, saa ivrigt, at han næsten følte Undseelse derfor. „Det er mig ukært, jeg skal være saa vel betroet af det Selskab; dog vist: de frygte vel saa meget, som de elske“. Vistnok har det her haft sin Betydning, at Ebbes Navn havde god Klang i Skaane fra Kristian IVs Dage. Han begyndte at

rykke op gennem Vestskaane mod Sønderaasen og Gønge Herred for at udrydde Snaphaneriet fra Grunden af. Men allerede ved Herrevadskloster, hvor han havde haabet at overrumple „Kvitte-Tue“ med „ungefær 20 andre hans Medgeseller“, mærkede han, at andre Kræfter modvirkede hans. Tue, der betragtedes som Snaphanernes Hovedfører i denne Del af Landet, var nemlig samtidig paa Vej ned paa Sletten for at slutte sig til de danske.¹¹⁾

En dansk Landgang havde nemlig nu, langt om længe, fundet Sted. I København havde man Forstaaelse for Betydningen af, som den østrigske Gesandt udtrykte det, at „oplive Modet hos denne Provins' Befolkning, der kun ugerne finder sig i det svenske Aag“. Det har sikkert ogsaa nu som i 1658 været et Hovedmotiv at faa Fjenden til at gøre en Diversion fra København og Øerne. Den 7. Septbr. kom 8 Skuder under svensk Flag gennem Taagen ind mod *Ysted*, men de narrede ikke Besætningen her, om de end med Lethed tvang den lille svenske Styrke til at forlade Staden. De danske Tropper, som vare under Kommando af Frederik v. Ahlefeld, besatte derefter de forlattede Stillinger og befæstede Adgangen til Byen med en Skanse. Bevægelsen blev uhyre, ikke blot i *Ysted*, men i hele Skaane, hvor Rygtet naaede hen. Om Borgerne i Byen siges det, at de „glædede sig oprigtigt over deres Landsmænds Landsætning“. De handlede fra aabne Boder i Staden nu som tilforn, og Bønderne passerede frit ud og ind. Alvorligere var det dog for Svenskerne, at der fra forskellige Steder kom Bud om, at Hobe af Snaphaner vare paa Vej fra Skovbygden ned paa Sletten; den svenske Skriver paa Andrerums Alunværk maatte saaledes flygte til Kristianstad, da en Skare, 100 à 150 Mand stærk, havde truet med at gæste ham paa deres Vej fra Gønge Herred til *Ysted*. Svenskerne traf forstandigt nok straks Forberedelser for at spærre dem Tilbagevejen, men om dette førte til noget, høre vi desværre ikke. Værre gik det Stenbocks Staldmester og Inspektøren paa Børringe, som bleve ihjelskudte af Snaphaner tæt uden for det gamle Kloster. I den nærmeste Skovegn omkring *Ysted* vrimlede det med smaa Snaphanhobe, de lovede Danskerne stor Understøttelse, hvis de blot vilde blive i Staden. „Ritmester“ *Hendrik Otto* var med disse, og i

Skarer paa indtil 60 Mand havde de deres Lejrpladser paa Steder som Ramsaase Eng og Vannesta Skov, men opholdt sig mest paa Hesteryg i stadig Bevægelse.

Den danske Landgangsstyrke var dog for svag til at kunne blive staaende. Undsætningen udeblev, og fra den modsatte Side nærmede Stenbock sig i Spidsen for en lille Hær fra Dalby Kloster. (Om Iver Krabbes loyale Optræden er allerede tidligere talt). Saaledes maatte man efter faa Dages Ophold igen gaa til Søs.¹²) Men Landgangen efterlod dog et varigt Indtryk paa Skaaningerne. Ganske vist siges det om Landbefolkningen, at „de bande paa disse danskes Landsætning“, men denne Sætning finder næppe Anvendelse paa alle. I Ystedborgernes Liv havde Begivenheden rystet op. „Borgerskabet holde sig saa til Hobe, at ingen snart kan erfare noget af dem“, siger en svensk Tolder straks efter. Selv de fornemste Borgere ventede en Gentagelse af Indfaldet og løb hobevis til Stranden, saa snart et Skib saas i Søen. Det siges desuden, at „Borgerskabet parere for største Delen ej heller Borgmestere og Raad“, aabenbart fordi de betragtede dem som svensksindede eller, som det hed i skaansk Dialekt, „svenske Forrerre“.

Ystedlandgangen førte imidlertid ogsaa forskellige Efter-spil med sig paa andre Kanter. Det kom saaledes op, at nogle Borgere i *Simrishavn* havde forgrebet sig paa en finsk Skippers Skude og lagt Beslag paa den; deres Optræden forefalder noget mystisk, og hvad Resultat Retssagen mod dem fik, kan nu ikke afgøres. Derimod er det sikkert nok, at Svenskerne udfoldede en ivrig Virksomhed med at „slaa efter“ de Snaphaneskarer, som nu vare ladte i Stikken. Det gjaldt da til Gengæld for disse om at salvere sig, og de fleste ansaa det for sikrest at søge over til Bornholm eller Sjælland. Men alle Baade paa Kysten vare dragne paa Land, og de strængeste Befalinger vare udstedte fra Regeringens Side om ikke at lade nogen undslippe. Fra Malmø hører man dog om, at et Parti med lange Bøsser og til Hest var set paa Vejen til Skanør, og ved *Kivik* Fiskerleje nord for *Simrishavn* lykkedes det om Natten fem Snaphaneofficerer, deriblandt Hendrik Otto, at faa fat i Baade og slippe bort. En Forfølgelse til Søs blev forsøgt af den dér stationerede Dragonkaptejn Glambeck med hans Folk, men førte naturligvis ikke

til noget Resultat. En Undersøgelse blev nu indledet mod Kaptejnen for Embedsforsømmelse, og den blev lagt i Hænderne paa Ebbe Ulfeld.¹³⁾

Vi forlod Ebbe i Egnen ved Herrevadskloster. Han fandt ingen Virksomhed her for sig; snart efter faldt desuden Kvitte-Tue, „ilde stukken og skaaren af sine lige“, i Svenskernes Hænder og indsattes i Kristianstad. Ebbe Ulfeld rykkede da videre op til Hjertet af Gønge Herred, Møllerød Kongsgaard ved Finjasøen. Det var herfra, han foretog den Ekspedition til *Haagentorpe Mølle* i Torup Sogn, som er særlig typisk for hele Snaphanejagten og Snaphanevæsenets Udvikling.

Selv beretter han, at han om Aftenen fik at vide af en ung Snaphane, som meldte sig til Tjeneste, at nogle andre af samme Klasse opholdt sig i vedkommende Mølle. „Gik jeg i Nat 2½ Mils Vej tilbage, da ingen tænkte andet, end jeg fremgangen var til Kristianstad; og mod Dagen, ikke med ringe Besvær igennem nogle Helvedes Skove og Moradser, som redte mig helt ilde derved til, fik omringet Gaarden med mine Ryttere og nogle Tjenere, hvor jeg udtog to arrige Snaphaner, den ene, Povl, en dansk Rytter, den anden en gammel Skytte. Den tredje Mestermands Jern alene slap . . . Bonden i Gaarden, *som i Aar og Dag har holdt disse Snaphaner*, og som gerne tillige med de andre villet sin Kaas, fik jeg og med tvende hans Brødre; men to hans Brødre, deraf den ene en Snaphane, som hedder Hasser, vare ikke til Stede“. Ebbe Ulfeld sendte straks Bud efter Herredsdommeren, for at han kunde dømme dem samme Dag, og de saa kunde blive stejlede nede ved Vejen, hvor en svensk Rytter sidst var bleven skudt. — Lykkeligvis er det Inventarium over Gaardens Indhold bevaret for os, som blev optaget i de samme Dage. Det fremgaar deraf, at der fandtes meget liden Velstand. Men navnlig er det ejendommeligt, at der paa selve Gaarden havde været ikke mindre end fire Husholdninger og desforuden fem i forskellige Huse paa dens Grund. 9 Familier paa een Mølle! Kun under den lykkeligste Fred kunde dette gaa; saa snart der kom Skaar i de normale Indtægtskilder, maatte man staa over for den bitre Nød og gribe til det nærmest for Haanden liggende.

Ebbe Ulfelds Tog var hidtil forløbet heldigt. Selv Snap-

hanernes Fædre vare komne til ham og havde bedt ham om at give deres Sønner Pardon og optage dem i sit Regiment. Paa Grænsen af Gøngeherred og Villands havde henved 60 været samlede, men de vare igen gaaede fra hinanden ved Budskabet om Ystedaffærens Udfald. Bevægelsen var nu forholdsvis kraftigst i Helsingborg Len, Nørre Aasbo Herred og ved Ringsøen, men det var egentlig kun Smaaskarer, som huserede her.¹⁴⁾ Ebbe ansaa dog alt dette for Ubetydeligheder og foretrak at vende sig mod Sydost til *Kristianstadegnen* for at deltage i Forfølgelsen af de Snaphaner, som vilde slippe bort til Søs. Her laa ogsaa hans Gaarde Ferløvsholm og Ovesholm, hvortil han søgte for en lille Tid. Forholdene vare ganske alvorlige, og Opmærksomheden rettedes almindeligt paa svensk Side mod disse Egne, hvor man bestemt ventede en ny dansk Landgang. Indtil ganske faa Dage før den dansk-brandenburgske Landstigning paa Fyn svævede nemlig selve Karl Gustaf i den Vildfarelse, at Angrebet skulde rettes mod Blekinge, og han dirigerede derfor Stenbock herhen med en hel lille Hær, som dog skulde lægge Vejen gennem Småland, „thi [i Skaane] blive de alle Vegne forraadte af Bønderne“.¹⁵⁾ Imedens fortsatte Ebbe Ulfeld sin lille Krig. Han foreslog at udsende 10 à 12 Partier af stedkendte Folk, der til Fods ved Nattetid efter hans eget Mønster skulde overrumple Modstanderne, som straks skulde føres for Retten. „Thi Dom af Tingene paa 10 eller 12 skal gøre saa godt, som om man 100 uden Dom eksekverede“. Samtidigt siges det fra det nærliggende Kristianstad, at Tallet paa de Snaphaner, som overgav sig frivilligt mod Pardon og Soldatertjeneste, var saa stort, at man ikke havde Plads til dem i Fæstningen.

Bevægelsen var i Aftagende, og den havde trukket sig tilbage til sit egenlige Udgangspunkt, Sognene mellem *Gønge Herred og Blekinge*. Oberstløjtnant Tor Bonde var allerede sendt herop med Ryttere, samtidig med at Ebbe Ulfeld opererede i Vestskaane. Men han havde ikke Held med sig, og man besluttede at sende ham derop paany sammen med Oberst Lybecker, 140 Dragoner og 80 Musketerer. Desuden skulde Smaapartier efter Ulfelds Mønster stryge over hele Landet. Selv fulgte han med Lybecker, og Bønderne fra Glimaker og Ørkened, som havde samlet sig til Kamp mod Skatteopkræverne

paa Glimakers Kirkegaard, synes at være gaaede frivilligt fra hverandre ved den truende Overmagt paa Modstandernes Side.

Den Fremgang, som nu syntes saa lovende, lammedes imidlertid ved modstridende Optræden fra Svenskernes Side. Et af Ebbe Ulfelds Partier maatte i Feringtofte Sogn i Nørre Herred lade 23 Snaphaner løbe, da det viste sig, at de havde Fri-brev fra Kommandanten i Helsingborg, som de skulde have bestukket. Værre var det, at en kraftig Jalousi begyndte at udvikle sig mellem Ebbe Ulfeld og Landshöfdingen i Kristianstad, Håkan Nilsson Skytte. Saaledes maatte Ulfeld væsentligt indskrænke sig til at arbejde paa sit Regiments Komplettering; henimod Aarets Slutning havde han over 100 Ryttere paa sin Rulle, hvilke han søgte Kvarterer til, idet han desuden ønskede at faa Udskrivningen i Lenet for det følgende Aar betroet til sig. Skytte, i hvis Hænder imidlertid Tor Bonde og Lybecker lagde Resultaterne af deres Ekspedition, var beskæftiget med at eksekvere de Herredsdomme, som bleve fældede over Gønge Herreds Snaphaner. Stejlen og „Spidsning“ fandt atter her deres rigelige Anvendelse.¹⁶⁾

„Det var det tredje Aar, og endnu fandt Skaane ikke Ro fra Kampen“. Med en let Variation kan man her anvende en gammel Krønikeforfatters Ord. At Bevægelsen dog var i Af-tagende, da Aaret 1660 brød frem, er ubestrideligt. Derfor kunde de svenske Myndigheder hellige Begyndelsen af Aaret til en stor Proces mod den fangne Storbonde *Oluv Perssøn i Holje*, der var bleven mishandlet af Ritmester Windrufva i 1658 og beskyldtes for at have lagt Baghold for ham og hans Ryttere. Oluv Perssøn blev i April 1660 frikendt af den ordinære Dommer, men som Vidnesbyrd om Retsforholdene paa dette Tidspunkt kan det tjene, at man lod Sagen genoptage af Landsdommeren Petter Durell, og imedens lod Oluv Perssøn sidde fængslet i Kristianstad i Slutningen af Februar 1661, da man for anden Gang maatte erklære ham for uskyldig. Hans store Rigdom var vel ikke uden Del heri, den skulde have været et kærkomment Bytte for en svensk Embedsmand, saaledes som de i Malmøsammensværgelsen indviklede Personers blev det.¹⁷⁾

Imens skærpedes Modsætningen mellem Soldaterne og Be-

folkningen, som man endog maatte beskytte med Salvegardiebreve. *Ebbe Ulfelds Rytterhvervninger* bidrog heller ikke til at lette Almuens Tryk. Hans Dragoner pressede Penge af Bønderne, og han selv stræbte ivrigt efter at faa Kvarterer for sit Regiment i og omkring den betydelige Købstad Rønneby i Blekinge. Det var under disse Omstændigheder et haardt Slag for ham, at Kongen, der mistvivlede om disse Dragoners Nytte, paabød Hvervningernes Ophør og tilbød ham selv en Generalplads i Pommern. Hvorledes det lykkedes Ebbe Ulfeld at slippe uden om dette, kan ikke afgøres, men i April høre vi ham tilbyde Regeringen at danne 8 komplette Kompagnier til Hest af de Ryttere og Dragoner, han havde rejst. Vist er det, at i Juni Maaned havde han et Regiment paa 751 Mand paa Benene, parat til Udskibning til Tyskland. Og desuden roses han for sin Flid ved Samlingen af det nyudskrevne Mandskab, som ligeledes skulde føres uden Lands; hans egen Udskrivning havde skaffet 650 Knægte. Ulfelds Forslag til at rense Landet for urolige Elementer havde vist sig godt. Under disse Forhold kunde han se med Sindsro paa, at Modsætningen mellem ham og Skytte ikke var bleven mindre i Aarets Løb, og at han ogsaa var kommen i Fjendskab med Rønneby, der havde nydt den tvivlsomme Ære at være hans Hovedkvarter, og som han nu vilde lægge for Had hos Myndighederne.¹⁸⁾

Fuldstændigt havde han dog ikke formaaet at rense Landet. Snaphanerne lod igen høre fra sig i April. Til en vis Grad skyldes dette sikkert den Uforsigtighed, hans egne Folk havde vist over for Bønderne. Nogle Snaphaner vare desuden undslupne fra det daarlige Fængsel i Kristianstad og stode nu rede til at genoptage deres Virksomhed. Men Fattigdommen har ogsaa haft sin Del heri. Vi høre i dette Aar om Bønder, der i Marts Maaned ikke have saa meget Korn, at de kunne føde deres Familier til Paaske, endsige besaa Jorden. Endelig tales der tidligt om, at et dansk Skib havde ladet sig se uden for Simrishavn. En Bevægelse i Landet følger paa alt dette, men den er ikke saa stærk som det foregaaende Aar, den er væsentlig begrænset til Landets nordvestlige Del og tydeligere end før baaren af hovedsageligt økonomiske Grunde uden storpolitisk Maal.

Det var i *Glimaker* Sogn, at en Skare paa 40 Karle begyndte med at attentere paa Ulfelds Folk, som skulde opkræve Maanedsskat til deres eget Underhold. Ebbe Ulfeld fandt paa en ny Fremgangsmaade mod de urolige Elementer, idet han stævnedede alle Sognets Beboere til Tinget, hvor der blev holdt Mandtal over dem, og de maatte „befri sig“ for Snaphanerne. Det er et Handlesæt, som minder meget om Karl XIs og Johan Gyllenstjernas under den senere Skaanske Krig. Resultatet blev, at de allerfleste mødte, kun nogle afsides liggende Gaardes Beboere, som for længe siden vare dømt til Stejle og Hjul, udeblev. Det var kun ca. 10 Personer, „som ikke har villet møde“, i Ørkened Sogn endnu færre; om nogle af dem siges det, at de „ej heller søger Kirken ofte“, og deres Udflyttertorper laa alle i Sognets mest afsides Del, ved de mange smaa Søer nordvest for Immeln, hvor Snaphaner „kan have deres Tilhold borte i store Skove, Kær og Moradser og hos deres egne Forældre“. Navnlig havde Hestegilderne et daarligt Lov paa sig. Ebbe Ulfeld ansaa under disse Forhold den hellige Grav for vel forvaret og besluttede kun at rejse derop ved Lejlighed og stikke et Par Gaarde i Brand. Men snart maatte han høre, at en Snaphanskare, ligeledes 40 Mand stærk (vel de samme), om Natten havde nedbrudt „Justitierne“ ved *Glimaker* og begravet de henrettede paa Kirkegaarden. Ogsaa i *Vanga*, *Opman* og *Næsum* Sogne dukkede nye Skarer op. Selv Degnen i *Glimaker* stod disse Folk bi. Ebbe Ulfeld var nu Fyr og Flamme, vilde angribe med 300 Mand og have Hjælp til Expeditionen af Landshöfdingen i Vexiö Len. Det synes at have været forgæves, at Generalguvernøren paabød ham ikke at besvære Landet med en saa unyttigt stor Styrke og ikke at brænde Gaardene, thi det var Saatid, og Forholdene vare meget trykkede. Ulfeld gennemførte dog sine Ønsker paa Trods heraf. Det varede da heller ikke meget længe, før Følgerne sporedes. Derimod faldt Ebbe Ulfelds Tanke, at anvende Befolkningen selv mod Snaphanerne, i høj Grad i Stenbocks Smag; selv nede paa Sletten truede man Snaphanernes Hælere med haard Straf, hvis de ikke rakte en hjælpende Haand til Førernes Paagribelse, mod hvem en hurtig Retsforfølgning paabødes.¹⁹⁾

Først i Juni Maanedes Slutning, altsaa efter at Freden i København var sluttet, kom det til mere almindelige Uroligheder; ogsaa dette vidner om, at Bevægelsen denne Gang var uden Forbindelse med Danmark og uden storpolitisk Maal. Det var *Udskrivningen* af Knægte, som siden skulde overføres til Pommern, og Indkvarteringen af *det tyske Rytteri*, som vendte tilbage fra Sjælland, der endnu en Gang lod Forbitrelsen blusse op. Rømte Knægte kom i en ligefrem Kamp med Ebbe Ulfelds Ryttere, som siges at have været uvæbnede, paa Vejen mellem Mørrum og Putschervik (Pukavik) i Vestblekinge, og nogle af de sidste bleve liggende døde paa Pladsen; i Glimaker Sogn blev en reformert Løjtnant og hans Tjener skudte fra et Baghold ved Landevejen, og Ligene udplyndrede. Som Straf herfor bestemte man fra svensk Side, at bemeldte Sogne inden 14 Dage skulde skaffe Morderne til Veje eller betale 200 Rdlr. pr. dræbt Rytter og 500 Rdlr. for Løjtnanten, en Bestemmelse, som ganske svarer til Johan Gyllenstjernas i 1677. Ebbe Ulfeld vilde endda have statueret Eksempler og foreslog, at man „paa gammel Vis“ skulde tvinge Beboerne i de ulydige Sogne til at fæste deres Gaarde paany, altsaa samme Fremgangsmaade, som anvendtes i Jylland efter Skipper Klements Oprør. „Thi Bønderne ere en Del værre end Knægtene, og Kvindfolkene værst“.

Ebbe Ulfelds Stjerne synes dog nu for en Tid at have været i Nedgang, hans Raad fulgtes ikke længere paa højeste Sted, og paa Generalguvernørens Opfordring maatte han endda gaa ind paa at aftakke en Del af sit Regiment. Naturligvis sloge disse Ryttere, deres Fortid tro, sig paa ny sammen med de rømte Knægte. Det var ikke længere Ulfelds Ryttere med deres Skatteopkrævning, men *Udskrivningen* og *det tyske Rytteri* — gamle, sørgeligt bekendte Gæster! — som vare Hovedaarsagen til Misfornøjelsen i Landet. Hvad hin angaar, fandt nu de blekingske Bønder paa at lade de svenske Tjenestekarle, som tilfældigt vare i deres Sogne, tage til Soldater, for derved at skaane sine egne Sønner, en Fremgangsmaade, som vakte den hæftigste Forbitrelse hos den smålandske Grænsbefolkning i Nykyrka og Stenbrohult Sogne, saa at de gamle venskabelige Grænseforbindelser vare ved at briste, og de truede med et Hævntog paa egen Haand ind i Blekinge. Endnu værre var

det med Indkvarteringen af Tyskerne. Vi komme siden til at vende tilbage til denne trykkende Byrde, der længe hvilede tungt paa Skaaningerne. Her skal det kun bemærkes, at adskillige af dem efter at have øvet Voldsgerninger, t. Eks. mod Jomfru Anne Sitzewitz paa Haneskov, fandt det klogest at slutte sig til Snaphanerne. En broget Skare! Den bestod af rømte Knægte, Ulfelds aftakkede Dragoner, tyske Ryttere og professionelle Voldsmænd, og den havde, foreløbig frivilligt, stærkt Tilhold hos Bønderne. Men den optraadte aldrig samlet og uden fælles Maal.²⁰)

I September høre vi igen for Alvor om Snaphanerne. De ihjelskyde saaledes de svenske Profosser; om en af dem siges det endog, at de derefter have „skaaret ham i smaa Stykker med Knive“. Samtidig gøre Snaphaner Vejene usikre langt mod Vest ved den gamle Grænse mellem Halland og Småland, og da Ebbe Ulfeld stævner de Bønder i Gønge og Gers Herreder, som restere med deres Knægte, til Møde, indfinder der sig fra det første Sted 3—4 Mand, fra det sidste Sted slet ingen. Ulfeld mente endda, at hans eget Liv var ganske særligt truet af Snaphanerne.

Det er Landshöfding *Skytte*, som har Æren for at have udtænkt den Fremgangsmaade, som skulde føre til Snaphaneriets endelige Udryddelse. Han fik Stenbocks Bifald til at lade to Kompagnier Polakker gaa op i Sognene, eet til Glimaker, og det andet til Gemje, for at lægge sig dér paa Kirkegaardene, bygge Hytter og lade sig underholde af Almuen, saa længe indtil denne havde røbet alle, som husede Snaphaner, og selv havde udleveret dem eller svoret aldrig mere at ville taale dem hos sig. Desuden sendte han i de sidste Dage af Oktober stedkendte Mænd ud langs Grænsen for at erfare Bøndernes Sindsstemning. De meddelte det glade Budskab, at Almuen i Almindelighed klagede højt over, at de selv led stor Fortræd af Snaphanerne, som bl. a. plyndrede dem for deres Gildemad. Derfor tilbød de, at hvis de maatte tage deres Bøsser i Hænderne, („som jeg mærker, at de dog have fremsøgt, og ligge paa Væggen, Laasene aftagne og forvarede“), vilde de stræbe at faa dem fat, navnlig naar de fik Hjælp af Soldaterne „saasom tvungne, da de ellers ikke tør gøre det for Snaphanernes Slægt og Velyndere“. Des-

uden vilde Skytte, lige som tidligere Ulfeld, have Tilladelse til at brænde Gaarde af. Stenbock kunde dog ikke billige Tillægsforslaget om Bøndernes Bevæbning, men han understøttede varmt Tanken om selve Ekspeditionen.

Et Cnslag var aabenbart ved at finde Sted, en Deling mellem de rolige og voldsomme Elementer i Befolkningen. Skyttes Tanke blev ført ud i Virkeligheden og viste sig sund. I December udleverede Almuen de to værste Rømningsmænd, Inge-mund Trulssøn og Truls Fisk; den 8de i samme Maaned udstedte Glimaker og Ørkened Sogne paa Svensk det første af de mange Forpligtelsesbreve fra det 17de Aarhundrede, som skaanske Sogne efterhaanden maatte give, paa ikke at ville huse eller beskytte Snaphaner, men straks sætte dem fast og overgive dem til Øvrigheden for selv at anklage dem dér. De, som ikke deltog i Jagten, skulde selv behandles som Snaphaner, og hvis Sognets Beboere ikke overholdt dette, skulde de være underkastede Øvrighedens Naade og Unaade. — Dokumentet er undertegnet af Præsten og flere gode Mænd med deres „karemärker“. ²¹⁾

Snaphaneriet sang nu paa sit sidste Vers. I Glimaker gik Snaphanegaardene op i Luer; om nogle af dem, som Ekholt og Ørnenæs, hedder det iøvrigt, at de vare saa vanskeligt tilgængelige, at man kun om Vinteren kunde komme til dem paa Grund af Klipper og Moradser. Det tredje og sidste Stadium i Snaphanekampen indtræder nu, hvor Motivet først og fremmest er Rovlyst. Medens den fredeligere Del af Almuen tilfredsstillede sine platoniske Ønsker med Fantasier, som naar man i Helleryd Sogn saa en stor Armé komme „i fuld Batalj“ paa Himlen fra Sydvest, efterfulgt af en stor Skibsflaade, huserede de sidste Snaphaner som rene Voldsmænd. Om en hører man, at han har skudt efter sin Moder og revet Haaret af hende; andre efterlignede Daaben som Haan, og Voldgæsterierne florere. De Mænd, som efter at have holdt sig i Sikkerhed i Danmark de værste Vintermaaneder igennem og nu igen vare slupne over til Skaane i Marts 1661, vare oftest af samme Sort. Men det daarlige Samarbejde mellem Ulfeld og Skytte, som beskyldte hin for at passe slet paa Fangerne, bidrog til at gøre Arbejdet langvarigt, saa at det trak ud gennem det meste af 1661. Og dog blev der gjort kort Proces med Snaphanerne, naar de vare

kendte skyldige; Stejle og Hjul vare dem visse; deres Hustruer og Kvinder, som de altid ledsagedes af, straffedes til Kagen og landsforvistes. Men Nøden drev dem frem fra deres Skjul, hvad man kan forstaa, naar de, som det siges om en af dem, havde „Fødderne af Frost og Kulde fordærvede, fordi han har løbet uden Sko i Buskene Vinteren igennem, og kanske skulde dø bort i Fængslet, om han blev siddende længe“. De færdedes nu kun i smaa Hobe rundt paa Landet; nogle som Folker Nils-søn fra Næsum paagrebes af deres egne Sognefæller, naar de fra Sjælland kom i Land ved Kullen, eller fra Bornholm paa Sydkysten. Mange Navne ere bevarede paa disse fredløse, som Gumme Skytte, Sigfred Hestegilder og Oluv Brænder; blandt dem møde vi ogsaa en gammel bekendt i „Kaptejnen“ Kvitte-Tue, der pralede af at have Dronningen af Danmarks Pas til at rejse frit til og fra Landet. Ham fik Svenskerne vistnok ikke anden Gang fat i. Hen paa Sommeren udkom der et Slags Pardonsplakat for alle de Bønder, som vare gaaede til Skovs, naar de blot ikke havde begaaet Mord eller lignende grove Gerninger. Fra nu af vare de tilbageblevne sikkert let talte. Men at der som simple Landevejsrøvere fandtes „Snaphaner“ under hele den første Generalguvernemestid, kan næppe bestrides.²²⁾

Fra et noget tidligere Tidspunkt er imidlertid et Billede bevaret for os, som viser mere sympatetiske Træk og gør det forstaaeligt, at man i Danmark bestandig saa med andre Øjne end Svenskerne paa deres Virksomhed. Ebbe Ulfeldts Tjener opholdt sig just i København i Vinteren 1660—1661, da en Skare paa 13 Snaphaner ankom med Bøsser paa Skuldrene og klædte i Køllerter. De havde vel sagtens ogsaa taget disse sidste fra faldne Svenskere, saaledes som det siges om de Pistoler, de bare paa sig. „Og straks bleve deres Bøsser fratagne dem og indlagte i Forvaring paa Tøjhuset til den næste Dag, da Kongen selv i egen Person gik ned til dem paa Slotspladsen og spurgte dem ad, hvad de vilde. De svarede, sig ville hjælpe til at forsvare Land og Rige. Da spurgte Hans Majestæt, om de vilde være Musketerere. De sagde Nej, og at de vilde være hos Sven Povlsøn, og at flere af deres Kammerater skulde komme efter. Da kastede Kongen nogle Dukater til dem og befalede

at give dem Kvartér, ja de fik straks sine Bøsser igen. Og disse havde sine Kvinder og Børn med sig".²³) Siden fik de hver en Rdlr. i Tærepenge paa Rejsen hjem til deres Fædreland. Maaske har man betragtet dem som besværlige Gæster. Hvor ilde det gik dem, som vendte tilbage til Skaane, have vi allerede hørt.

SYVENDE KAPITEL.

Karl Gustafs Død og Freden til København.

Da Snaphanekampen var til Ende, var imidlertid den Mand forlængst gaet bort, som havde været Hovedpersonen i de hidtil skildrede Begivenheder. Karl Gustafs Død d. 12. Febr. 1660 var ikke blot af største Betydning for Nordens Historie i Almindelighed, ogsaa i Skaane spore vi Virkningerne deraf. Generalguvernøren Stenbock som vel alle svenske Embedsmænd hernede blev greben af Nervøsitet; overalt lod han Troskabseden gentage, foretog Troppekonzentrationer og ansaa det for udelukket under disse Forhold at kunne forlade Skaane og drage til Rigsdagen. Kun til Vinstrup nærrede han fuldkommen Tillid, og det vistnok med Rette. Bispen beklagede ivrigt Dødsfaldet og talte med Sorg om „de danskes Had“ mod sig. Han var velsindet og, som Stenbock udtrykte sig, han „kendte Præsteskabets Humeur“. Men det er meget tvivlsomt, om denne svenske Nervøsitet var berettiget; fra Sølvborg skrev i hvert Fald Ebbe Ulfeld: „Jeg ser heroppe slet ingen Forandring paa Folket, ihvorvel en Del noksom dette ulykkelige Af-fald er vitterligt“; og det synes at være gaet med Kongens Død, som vi under Snaphanekampen saa med Københavnsfreden, at begge Begivenheder bleve virkningsløse paa Skaaningerne, sagtens fordi de indtraf paa et saa sent Tidspunkt.¹⁾

Med Dødsfaldet var den væsentligste Hindring for rolige Forhold ryddet af Vejen; Fredsslutningen nærmede sig. Da den endelig d. 27. Maj 1660 forelaa som en Kendsgerning, bragte den ikke den store Ændring i de skaanske Landskabers Stilling,

som man havde haabet paa i København og rundt om i Skaane. I Egnen om Malmø var der da ogsaa mange, som „fast af Malice“ ikke vilde tro paa, at Freden var sluttet, eller at den blev korrekt gengivet. Dog har den ogsaa sin Betydning for disse Lande, ikke blot derved, at t. Eks. de ubeedigede Adelsmænd som Henrik Lindenov løslodes, og Forbindelsen med København aabnedes paany.²⁾ Den indeholdt ogsaa ligefremme Bestemmelser, hvormed Danmark søgte at trykke sine forhenværende Undersaatters Stilling, eller Paragraffer, som indirekte fik den største Betydning for dem.

Vigtigst for den skaanske Adel var sikkert Spørgsmaalet om det af Karl Gustaf *bortdonerede Adelsgoods*, der, som vi tidligere (p. 86) have set, omfattede ikke mindre end $\frac{2}{3}$ af alt Frelsegods i Skaane. Saa længe Kongen levede, var der ikke at haabe paa nogen Ændring i dets Ejendomsforhold; han paabød sine Fredslegater at søge at forbigaa Spørgsmaalet i Tavshed eller i Nødsfald at tilbyde 1 Million Rdlr. derfor. Kongens Død ændrede imidlertid ogsaa her Stillingen. De svenske Gesandter Rosenhane og Bjelke, som i Begyndelsen af Marts opholdt sig i Helsingør, fik Bemyndigelse til at optage en Forhandling om Adelsgodset (ogsaa de beedigedes?), foreløbigt dog ud fra den Forudsætning, at den danske Regering skulde indkøbe det af Ejerne og afstaa det som Vederlag for Trondhjem.³⁾ Under disse Omstændigheder maatte Legaterne først have Klarhed over, hvori dette Gods bestod, og de henvendte sig til Stenbock med Anmodning om at indsende Lister baade over det bortdonerede og den beedigede Adels Gods.

Der er endnu bevaret to Lister; den største med Titlen: „Fortegnelse paa Herregaardene og deres Gods i Skaane med deres Indkomme og Værdi samt densen Ejermænd og de svenske, som indtog dem Anno 1661“, er oftere bleven aftrykt af Historikerne og er bleven Genstand for de mærkeligste Misforstaaelser. Medens ældre Udgivere almindeligt opfattede denne Liste som et aldrig realiseret Program for den svenske Regering i Tiden 1660—1676, har *M. Weibull* Fortjenesten af først at have set, at de svenske Ejeres Navne aldeles ikke stemmer med deres, som virkelig indehavde disse Godser under Karl XI's Formynderregering, og at Listen i Virkeligheden maa gælde

for den foregaaende Periode 1658—1660. Men naar han endvidere opfattede Fortegnelsen som en Erklæring i Rigens Akt mod den trodsige Adel 1658—1659 og rettede Aarstallet 1661 herefter, er dette ikke rigtigt. Listen er i Virkeligheden ligesom den medfølgende mindre Fortegnelse over skaansk beediget Adel simpelthen de Dokumenter, som Legaterne krævede af Stenbock i Marts 1660, og som de efter en Del Besvær ogsaa fik. Af Generalguvernørens Breve fremgaar, at den store Liste indeholdt Navnene paa Gaardene og deres Indehavere, samt Vurderingssummerne ved Overdragelsen, og endelig Hartkornsrentens Størrelse. Alt dette passer paa vore Lister. Aarstallet 1661 behøver heller ikke at være fejlt, thi først da bragtes, som vi straks skulle se, Spørgsmaalet helt ud af Verden gennem en Kommission, og det er sandsynligt, at Listen „Fortegnelse paa Herregaardene“ fra Fredslegaterne er gaaet over til denne Kommission og derved har faaet sin kronologiske Tilføjelse.⁴⁾

Snart efter Modtagelsen blev det imidlertid klart for de svenske Gesandter, at man maatte give efter for Kravene om Ejendomsrestitution i Almindelighed uden at berøre Spørgsmaalet om Vederlag for Trondhjem eller Bornholm. Københavnsfredens § 13 kom derfor til at lyde paa, at alle som havde Ejendom i de skaanske Landskaber, saa vel skaanske som danske og norske Undersaatter, igen skulde tiltræde den til førstkommende St. Hansdag uden Hensyn til, hvad en eller anden Standsperson kunde have forbrudt under den sidste Fejde. Dog skulde Kommissærer fra begge Sider likvidere mellem Proprietarer og Donatarer for at forhindre al „Irring“ og Misforstaaelse.

En saadan Kommission var virkelig ogsaa en Nødvendighed, thi det kom til mange Rivninger mellem de to Parter; Donatarerne vilde ofte ikke rømme Godserne, da Fristen var udløbet. Men navnlig var det Spørgsmaalene om Landgildesmørret 1660 og Udsæden samme Aar, som satte ondt Blod.⁵⁾

Allerede i Juli 1660 traadte Kommissærerne sammen i Malmø; paa dansk Side nogle skaanske Adelsmænd med Nils Krabbe i Spidsen, paa svensk Magnus Durell og Oberst Johan Hård. Medens de danske havde kgl. Fuldmagt, nægtede den svenske Regering viseligt at gøre det samme for sine, for at det

ikke i Fremtiden skulde blive vanskeligere for den at gøre det om, som man nu foreløbigt bestemte angaaende Privilegierne. Derfor skulde det Hele være „ej en Traktat, men venlig Forligning“, og der skulde ikke oprettes skriftlige Aktstykker til Slutning; man vilde aabenbart gøre det til et Mellemværende mellem de skaanske Adelsmænd og Sverige, og ikke have Danmark med ind heri. Mærkeligt er det her straks at høre Tale om Privilegierne, men Svenskerne gik virkelig ind paa foreløbigt, indtil man fik nøjere Underretning, at lade Adelen beholde den Frihed over Ugedagsbønderne, som den gjordø Krav paa. Desuden bestemte man, at Landgilden 1660 skulde tilhøre Ejeren af bemeldte Gaard, men at Donataren skulde have Erstatning for den Udsæd, som han dette Aar havde lagt i Jorden. Bortført Gods skulde restitueres Ejeren. — Først i Marts 1661 kom det dog til endelige Forhandlinger, som den 23de i samme Maaned bragte en Afgørelse i nævnte Retning.⁶⁾ — Lærerigt er det her at have set de ubeedigede Adelsmænd med en fremmed Konges Fuldmagt forhandle med Landets Herre! Karl Gustaf havde simpelthen betragtet dem som Oprørere. Fænomenet finder dog sin Forklaring, naar man ser, hvorledes Spørgsmaalet om *Troskabseden* samtidigt havde udviklet sig.

Paa dette Punkt gentager nemlig Københavnsfreden kun Roskildefredens Bestemmelse. Nu som før skulde de, som vilde eje Gods og bo i Landet, aflægge Ed. Til Gengæld fik de Løfte om uforstyrrede Ejendomsforhold og om at blive ved deres vanlige Lov og Ret. Dette var enslydende med Roskildefredens § 9. Men hertil føjede Københavnsfreden: Gaardsretter, Privilegier, Birke-, Hals- og Haandsret samt jura patronatus, ganske vist med den samme usalige Indskrænkning som i 1658: Sveriges leges fundamentales. Paa lignende Vis fortolkedes Roskildefredens beneficia og honores saaledes, at de adelige, som fuldstændigt underkastede sig svensk Jurisdiktion, skulde optages paa Riddarhuset, ja endog i dettes 2den Klasse, hvis de eller deres Forfædre havde beklædt Rigsraadsembeder i Danmark. — Der er her gjort et nyt Forsøg paa at vinde den skaanske Adel. Skade kun, at det under Fredsforhandlingerne ikke var muligt at faa de svenske Gesandter til at udtale sig om Betydningen af Ordene „leges fundamentales“, og at Toldfrihed

ikke var omtalt med eet Ord. Nu som før skulde Landskaberne „incorporeras Sveriges Chrono“.

Medens det dog vil være naturligt at gemme Fremstillingen af den paabudte Edsaflæggelse — den tredje siden Freden i Roskilde — tillige med Undersøgelsen af, hvorledes Privilegie-løfterne bleve overholdte i Praksis, til et senere Afsnit om Formynderregeringens Indretninger i Skaane, skal der her endnu kun dvæles ved et enkelt Punkt i Københavnsfreden, som skulde faa stor Betydning for Provinsens nationale Udvikling. Det er Spørgsmaalet om *Bornholms Vederlag*, der efterhaanden kom til at bestaa af skaansk adeligt Jordegods, opkøbt af Frederik III fra dettes Ejere og overladt til den svenske Krone. Oprindeligt var det, som vi have set, fra svensk Side Meningens under Fredsforhandlingerne at kræve „de skaanske Godser“ med meget mere som Vederlag for Trondhjem, men da dette maatte opgives, kom Sagen igen frem under Forhandlingerne om Bornholm, dog saaledes, at Svenskerne nu vaklede mellem Ønsket om Godserne og Afstaaelsen af norsk Land indtil Glommen. Allerede Karl Gustaf havde under de videre Forhandlinger efter Roskildefreden haft Blik for dettes Betydning og for enhver Pris søgt at erhverve en Strimmel Land her, som skulde gøre Grænsen naturligere og skaffe den frygtede Fæstning Halden paa svenske Hænder. Nu blev det imidlertid Rosenhanes Opgave at faa Værdien af de skaanske Godser som Denationaliseringsmiddel gjort klar for den svenske Regering, saa at man blev staaende herved. Spørgsmaalet om Bornholms Vederlag var saa indviklet, at det blev Genstand for Forhandling paa ikke mindre end 3 Steder: I København, Stockholm og Malmø. Medens man i selve Fredens § 5 indskrænkede sig til at udtale, at Øen skulde gøres til Genstand for en særlig Forhandling, og i en særlig Erklæring tilføjede, at denne skulde være endt inden St. Hansdag 1661, blev det fra dansk Side overdraget til selve Hovedmanden for Freden, Hannibal Sested, at forhandle personlig med den svenske Regering om Vederlagets Art og Størrelse.⁷⁾

Sested indtraf som Følge heraf i Stockholm i Juni 1660, hvor han navnlig kom til at drive Forhandlingerne med Rosenhane, dog saaledes, at han ogsaa fik Adgang til Rigsraadet og til

at paavirke dette personlig. Det siges, at han tracterede som Ambassadør hjemme i sit Hus, sagtens af økonomiske Grunde; i det Hele optraadte han meget beskedent og lagde svenske Sympatier for Dagen, Omstændigheder, som vistnok bidrog til at gøre Underhandlingen lettere og mere skaansom for ham. Han betonedede stærkt, at Sagen kun angik Kong Frederik, ikke Danmarks Krone, hvilket viser, at han allerede var paavirket af Enevældens Tanker; desuden synes han at have tilbudt Pinneberg som Vederlag. I Rigsraadet var der et Øjeblik Uvished om, hvorvidt man ikke skulde tage Penge, men Hensynet til, at man med Godserne kunde belønne „vel meriterede Officianter“ sejrede. (Paa Rigsdagen udtrykte man det derimod saaledes: „For efterhaanden at rense denne Provins for Udlændinge og igen besætte den med svenskt Folk“). Efter nogen Prutten naaede man et Resultat d. 3. Juli. Man satte Vederlaget til 8500 Tdr. Htk., som skulde overdrages til den svenske Krone inden næstfølgende St. Hansdag. Opkøbet heraf skulde foretages af Frederik III, efter at Kommissærer fra begge Sider havde bestemt Godserne og deres Værdi efter gode gamle Jordebøger, saaledes at Bygningerne medfulgte gratis. Afstaaelsen af Bornholm fandt Sted til Kongen af Danmark og hans Arvinger, og der udtales til Slut fra svensk Side det Ønske, at Øen aldrig maatte komme i nogen udenlandsk Herres Magt, Ord som sikkert have Relation til Sesteds mærkelige Forslag under Forhandlingerne, at hvis Kongen af Danmark eller nogen anden Potentat anfaldt Bornholm, naar det en Gang tilfaldt et af Kong Frederiks Børn, skulde Sverige assistere den sidste. Dette vidner atter paa en ejendommelig Maade om Enevældens Tanker, men mødte dog Modstand hos største Delen af de svenske Rigsraader.⁸⁾

Faa Dage senere paalagdes det Stenbock at udnævne Under-Kommissærer til den nærmere Forhandling i Skaane, som skulde paahvile ham, og fra forskellige Sider begyndte man at udtale sine Ønsker og Tanker. At Fligende maatte bevares for Staldstaten, var Regeringen klar over; desuden lovede den at betale Stenbocks Forstrækning til Kronen af de 500 Tdr. Htk., som skulde henlægges til Dækning af alle saadanne Krav, og Generalguvernøren ønskede da Skabersø som Erstatning for

det tabte Marsvinsholm. Sikkert har ogsaa de mislykkede Forhandlinger, som samtidigt dreves mellem ham og Ove Gedde om Tommerup og Dragsholm, bidraget til at henlede hans Opmærksomhed paa disse Godser. Hannibal Sested besøgte endnu en Gang Skaane i August for at udveksle Ratifikationerne af Forliget; ved denne Lejlighed foreslog han, at ogsaa hallandske og blekingske Godser skulde komme i Betragtning. Paa samme Maade foreslog man efterhaanden fra dansk Side, at Mageskifter og Strøgods skulde falde med ind under Forhandlingen. Svenskerne stillede sig vaklende over for det første Punkt, navnlig af Hensyn til Righshofmesteren Gersdorf; de modsatte sig ikke Mageskifterne, men med Hensyn til Strøgods nægtede de rent ud at optage nogen Forhandling, hvis dette ikke hørte under Sædegaardene. Dette sidste var navnlig en Ærgrelse for Ove Tot, der paa denne Maade havde haabet at komme af med alt sit Strøgods, saa at han kun havde beholdt det af Stenbock atraaede Skabersø. Endelig er det ejendommeligt at se, at den svenske Regering nu igen begyndte at strække Haanden uden for Skaane. Man havde faaet Lyst til det lille Marsklandskab Würden, som ligger paa den højre Weserbred ved Mundingen, den Gang et Enklave i det svenske Bremen, men den Dag i Dag knyttet til Oldenburg, skønt det er adskilt derfra ved Floden. Guvernøren over Bremen Grev H. Chr. v. Königs-mark fik imidlertid Befaling til at meddele saa mange Oplysninger og Dokumenter som muligt om det lille Land.

Under disse mange Tvivlsmaal gik Efteraaret hen. Den danske Regering havde andet at gøre, men forhandlede iøvrigt med visse Godsers Indehavere; Stenbock undersøgte de gamle Tingbøger for Mageskifters og Pantegodsers Skyld, men var ellers optagen af Snaphanekampen, som hindrede ham i at rejse til Rigsdagen. Forøvrigt ser man, at Forstaaelsen her af Vederlagets Betydning i national Henseende var ganske ringe, og at Regeringen maatte henlede baade Præsternes og Borgerskabets Opmærksomhed paa, at det ikke drejede sig om Kronens Privatsag. Men først i 1661 kunde man i Malmø tage fat paa Spørgsmaalets endelige Løsning.⁹⁾

Efter paa Forespørgsel at have faaet det Svar fra svensk Side, at man var „altid parat“, mødte Sested selv frem i Mid-

ten af Marts, og efterhaanden ankom de øvrige Kommissærer, paa svensk Side Durell, Hård og Assistensraad Broman, og paa dansk Peter Redts, Mogens Fris og Jens Juel. De arbejdede under nøje Kontrol af Stenbock og Sested. Forholdet mellem disse to Mænd forblev i det ydre godt, men man sporer dog en bestemt Aversion fra Generalguvernørens Side mod Sested og Mistro til hans Forsikringer om „al god nabolig Fortrolighed“, Stemninger, som mærkeligt nok synes at kunne dateres fra den Dag, da Korfits Ulfeld paa falsk Varsel flygtede bort fra Malmø. Først den 21. Marts fremlagde de danske Kommissærer en „Fortegnelse paa de Gaarde, som til K. Mt. og Kronen Sverig for Borringholms Vederlag kan cederes og afstaas“; samtidig protesterede Sested mod, at man medtog Würden, og mod det tidligere svenske Ønske om, at Bornholm aldrig maatte komme i nogen udenlandsk Herres Magt, „da hans Herre og Konge var derover meget sensibel“. Man ser ikke ret, om det var Tanken paa et Sekundogenitur eller paa, at den danske Enevælde endnu ikke var fæstnet, som her lod den dynastiske Tankegang hos Frederik III besejre den nationale.

Den præsenterede Liste omfattede 14 Godser, hvoraf Jokim Gersdorf alene besad de syv: Tunbyholm, Smedstorp, Ingelsted, Lillø, Uderup, Legeved og Hørby; af de øvrige ejede Aksel Urup Belteberg og Hviderød, Henrik Lindenov Volsø, Aksel Sested Mogenstrup, Jakob Grubbe Røgle, Fru Dorotea Rosenkrans Tulllesbo og Borgeren Jens Larsøn i København St. Peders Kloster ved Lund. Man ser, at det var Ejere, som for største Delen vare i den danske Centralstyrelses Tjeneste og ikke havde skaanske Lokalinteresser; man kan ikke bebrejde disse Mænd noget, da de handlede efter begge Regeringers Ønske og ved deres Gerning frelste et Stykke Land under dansk Herredømme.¹⁰⁾

Medens nu svenske Fuldmægtige undersøgte disse Godsers Omfang og Tilstand, fortsattes Forhandlingerne. De gik ikke saa glat fra Haanden, som man havde ventet. Danskerne holdt paa, at de Pantegodser, som hørte under Herregaardene, skulde medfølge; i det mindste vilde de have, at den svenske Krone skulde modtage alle Gersdorfs Godser uden Undtagelse, da denne ønskede at skille sig af med al Ejendom Øst for Sundet.

Til Gengæld stillede de flere Gaarde i Udsigt som Aksel Sesteds Fligende og Henrik Tots Besiddelser. Han var den sidste mandlige Ætling efter de berømte Akselsønner. Men dette faldt ikke i Svenskernes Smag. Pantegodserne vilde de selv indløse, og netop med Hensyn til Gersdorfs Godser følte de store Betænkkeligheder, da der rejstes begrundede Arvekrav paa flere af dem af selve Ebbe Ulfeld. Dette gjaldt navnlig Toternes gamle Borg, Lillø, som Ulfeld paastod var et Fideikommis i Historikeren Arild Hvitfelds Familie, og som derfor aldrig burde være kommet Gersdorf i Hænde.

Vanskelighederne begyndte at optaarne sig, og de forøgedes yderligere, da de svenske Kommissærer ved Fuldmægtigenes Tilbagekomst skarpt kritiserede hele den danske Fortegnelse; faa af Godserne vare af Consideration, nogle havde endog i Mands Minde været øde. Kun fire af de angivne Godser kunde regnes for ordentlige. Til Gengæld gik man ind paa at modtage Strøgods, naar de af Alder havde ligget under en Gaard. Man trængte ind paa Danskerne for at se, om de ikke havde mere i Baghaanden. Disse foreslog bl. a. noget af Jørgen Krabbes Gods, men man nægtede at modtage det, da han var edsvoren svensk Undersaat. Endelig nævnede man bl. a. Henrik Tots Gladsaks og Ove Geddes Gyllebo.

Navnlig dette sidste Tilbud fik Betydning, da det blev Indledningen til, at en hel Række af den afdøde danske Rigsadmirals Godser bleve dragne med ind under Forhandlingen. Den 23. April, efter at Jens Juel imens havde været i København, forelaa der en ny dansk Fortegnelse, forskellig fra den tidligere derved, at Tullerbo og St. Peders Kloster vare ombyttede med Billesholm, Karsegaard, Fligende, Gyllebo, Tommerup, Dragsholm og Løvsted, af hvilke de fire sidste havde været Ove Geddes. Denne Liste ansaas af Svenskerne for fyldestgørende, og selv om den ikke forblev ganske uden Ændringer, kunde man nu gaa over til at sætte selve Akten op.¹¹⁾

Det var et ret broget Liv, som hidtil havde udfoldet sig i Malmø i Anledning af Kommissionens Virksomhed. Nogle skaanske Adelsmænd drog til Staden for at bringe sine Godser i Erindring; flere vare de, som fra København søgte at paavirke dens Afgørelser. Dette var selv nu ikke uden Virkning, thi da

selve Dokumentet var færdigt, og Jordebøgerne rede til Under-tegning, kom Mogens Fris tilbage fra København med Bud om, at man i den ellefte Time ønskede at ombytte Aksel Urups Godser, Belteberg og Hviderød, med Henrik Tots Gladsaks og Svabesholm. Svenskerne gik virkelig ind herpaa, og herved blev man staaende. Selve Hovedakten lød paa, at Godserne skulde overleveres tilsaaede, men at Besætning, Avlsredskaber og Mobilier ikke skulde følge med. Paa Ødegrunde skulde man fraregne en Fjerdedel af deres Indkomst i Hartkorn, og jura patronatus skulde beregnes efter den vanlige Takst: 1 Td. Htk. = 50 Rdl. Til Gengæld lod da Svenskerne Paragraffen om Bornholm falde og erklærede, at Tvisten mellem Ebbe Ulfeld og Gersdorf ikke angik dem. Stenbock foreslog, at man skulde stoppe Munden paa den førstnævnte ved at give ham noget af Vederlaget i Forpagtning. Men for en Sikkerheds Skyld havde man betinget sig, at den danske Konge skulde erstatte de Godser, som gjordes Svenskekongen stridige.

De Godser, som Frederik III endelig afstod for sig og sine Arvinger til „Hans K. Mt. af Sverige, hans Successorer og Sveriges Krone“, bestode af alt Gersdorfs Jordegods, i alt 9 Gaarde: Lillø, Tunbyholm, Smedstorp, Ingelsted, Onslunde, Uderup, Legeved, Billesholm og Hørby, som omfattede mere end 3000 Tdr. Htk.; dernæst Aksel Sesteds Mogenstrup og Fligende (ca. 1250 Tdr.), Ove Geddes Tommerup, Dragsholm, Gyllebo og Løvsted (ca. 1740 Tdr.), Henrik Tots Gladsaks og Svabesholm (1450 Tdr.) og Henrik Lindenovs Volsø (888 Tdr.). Herunder lød 917 „hemman“, og Landgilden beløb sig til 22,376 Dlr. Smt. Bornholms Vederlag laa altsaa spredt over hele Skaane, mest dog i den østlige Del, Egnen mellem Ysted, Kristianstad og Simrishavn. I Blekinge, hvor Adelen aldrig har kunnet fæste Rod, bestod det i Strøgods.

Den 5. Maj var Vederlagets Størrelse bleven vedtaget, og allerede d. 8. Juli kunde Ratifikationerne udleveres. Saa stod det kun tilbage for den danske Regering at skaffe de tidligere Ejere Erstatning i dansk Krongods, og for den svenske at træffe Bestemmelse om Vederlagets Anvendelse. Hvilken Vej den herved gik, skulle vi siden se.¹²⁾

Københavnsfredens Betydning maa ikke undervurderes. Ved at ændre Bestemmelsen om Trondhjem, kan den siges at have skabt Muligheden for at bevare den norske Nationalitet, og derigennem at have haft vidtrækkende Følger. Med Hensyn til de skaanske Landskaber var Forholdet et andet. Men naar den her var en simpel Gentagelse af den tilsvarende Paragraf i Roskildefreden, maa man ikke glemme, at alle de interesserede Parter i Mellemtiden havde betragtet denne som ophævet. Vi have set, at dette gjaldt Danskerne, mange af Skaaningerne og Karl Gustaf selv. Man maatte derfor fra og med Freden begynde paany at tage Bestemmelser om Landets Forfatning og Indbyggernes Privilegier; det Arbejde, som Kommissionen havde maattet lade ligge ufuldendt under Fredsperioden 1658, maatte tages op igen. Det skulde da vise sig, om Karl XI's Formynderegering var den Opgave voksen at ordne Forholdet endeligt mellem Sverige og de skaanske Landskaber.

NOTER OG ANMÆRKNINGER

TIL

FØRSTE DEL

De vigtigste Forkortelser.

- SRA. = Det Danske Rigsarkiv;
BUH. = Universitetsbiblioteket i København;
SRA. = Svenska Riksarkivet;
LA. = [Skånska] Landsarkivet i Lund;
GA. = Skånska Generalguvernementsarkivet (i Landsarkivet i Lund);
LDA. = Lunds Domkapitels Arkiv (stds.);
GHA. = Göta Hofrätts Arkiv (i Jönköping);
LUB. = Lunds Universitets Bibliotek;
MRA. = Malmö Rådhusarkiv;
RR. = Riksregistraturen (i SRA);
(RP.) Rådskr. = Riksrådsprotokollen (stds.) (trykt til 1646);
RARP. = Ridderskapets och adelns riksdagsprotokoll (stds., trykt);
Sk. Komm. = Kommissionen 1669—70's Papirer (stds.);
Sk. åtkomsth. = Skånska åtkomsthandlingar 1685 I—V (i Anledning af Reduktionen) i Kammararkivet;
De la G. S. = De la Gardieska Samlingen i LUB.;
Engestr. = Engeströmska Håndskriftsaml. i Sv. Kgl. Bibl.
Coll. Rönb. = Collectio Rönbeckiana i LUB.
LMs. = Linköping Stiftsbibl. Håndskriftsaml. Nr. 77 (gammel Kopibog fra Generalguvernementet);
Konc. = Generalguvernørernes, Viceguvernørernes og Malmöhusläns Landshöfdings Koncepter i GA. Hammarskölds, Durells og Leyonskölds Breve til Regeringen findes i SRA i Saml. „Landshöfdingskrivelser“;
s. D. = sine Dato.
-

Noter til Indledningen.

Det behøver næppe at bemærkes, at den i dette Kapitel benyttede Litteraturfortegnelse ikke maa betragtes som udtømmende, og at Hensigten kun har været at fremdrage Hovedlinjerne i Debatten om de her berørte Spørgsmaal.

- 1) *Cronholm*, Skånes polit. Hist. I—II (1847—51) er stadig Hovedværket, men naturligvis paa mange Punkter forældet. — *M. Weibull* har siden 1868 aftrykt en stor Del Dokumenter vedrørende Landskabets Historie i sit Tidsskrift (citeres stadig som „Weibull“ med et følgende Aarstal for at betegne vedk. Aarg.), men han har sjældnere sammenarbejdet dem til en Skildring. — Specialværkerne over den sk. Adel af *Ljunggren* (Sk. Herregårdar) og *Barfod* (Märkvärdigheter etc.) ere ukritiske Arbejder af ringe Værdi.
- 2) *A. Kirchhoff*, Zur Verständigung über die Begriffe Nation u. Nationalität (Halle 1905) p. 7. — *Platons* Stat V (ed. Jowett & Campbell, Oxford 1894); jfr. *Aristoteles'* Politik Bog II. Kap. 1. — *Thukydid* II. B., 41. K.
- 3) *A. Dove*, Der Wiedereintritt des nat. Principis in die Weltgesch. (Ausgew. Schriftchen vornehmll. hist. Inhalts. Lpzg. 1898) pp. 4, 5, 8, 9, 16. — *Lamprecht*, Deutsche Gesch. I, 3—26. — *Burckhardt*, Die Kultur der Renaissance I, 129—130, 147. — *Wegele*, Gesch. der deutsch. Historiographie 66 ff.
- 4) *Bluntschli*, Allgem. Staatslehre I (5te Udg. 1875, 6te Udg. 1886) p. 90 ff. — Samme: „Die nationale Staatenbildung u. der moderne deutsche Staat“ (skrevet 1870; tr. i Gesammelte kleine Schriften II 80 ff.) og „Einwirkung der Nationalität auf die Religion u. kirchliche Dinge“ (tr. stds. II 134).
- 5) *R. Bökh*, Die statistische Bedeutung der Volkssprache als Kennzeichen der Nationalität (i Lazarus u. Steinthal: Zeitschr. f. Völkerpsych. u. Sprachw. IV, Berlin 1866).
- 6) *Bagehot*, Der Ursprung der Nationen (Lpz. 1874) pp. 25 o. 121.
- 7) *E. Renan*, Qu'est-ce qu'une nation? (Paris 1882); jfr. *Charnay* i La Grande Encyclopedie XXIV, 833. — *De Lagarde*, Deutsche Schriften pp. 92, 99, 100.
- 8) *A. Kirchhoff*, Was ist national? (Halle 1902. Zum Druck gebr. von *A. Funke*). — *Karl Menne*, Die Niederländer als Nation (Halle 1903. I K. Doves Publikation (Angewandte Geographie) med den deri Side 5—6 anførte Litteratur. — *Fr. Ratzel*, Anthropogeographie I, 76 (1890). — *H. Steinthal*, Dialekt, Sprache, Volk, Staat, Rasse pp. 47—52 (i Festschr. f. Adolf Bastian, Berlin 1896). — *Th. Lindner*, Geschichtsphilosophie 2. Ausg. (1904) pp. 75—90 (1. Udgave udkom 1901).

- ⁹⁾ *Steinthal*: se foreg. Note. — *Fr. Müller*, Abstammung u. Nationalität (i „Globus“ LXVI, 177 ff. Braunschw. 1894). — *Ph. Zorn*, Die deutsche Staatsprache (Berlin 1903).
- ¹⁰⁾ *A. Kirchhoff*, Zur Verständigung über die Begriffe Nation u. Nationalität (Halle 1905), navnlig pp. 41—43 og p. 10. — *Katolikkerne* (t. Eks. *Cathrein* i Bachems Staatslexicon IV) indtage stadig et mere humant Standpunkt over for Spørgsmaalet om Denationalisering, men dette Standpunkt er ikke meget logisk gennemført, og de tillade desuden en Denationalisering med „milde“ Midler, navnlig naar der er gaaet et Højforrædderi i Forvejen fra den omtalte Nations Side. —
- ¹¹⁾ *H. Høffding*, Etik p. 337 ff. (Kap. XXXVI: Folk og Stat).
- ¹²⁾ *Fr. Ratzel*, Polit. Geographie pp. 354, 554, 563 o. o.
- ¹³⁾ *A. Kirchhoff*, (anf. Skrift) pp. 59—64. — Definitionen i La Grande Encyclopedie XXIV, 835 (af Elie Tourneril) betegner dels Nationaliteten som et „bien“, dels siger den, at Nationaliteten „unit divers individus ou peuples dependant d'un même gouvernement“. — Begge Paastande, som minde om den tyske Definition, synes lige forhastede.
- ¹⁴⁾ *Sakse XIV—XVI* Bog.
- ¹⁵⁾ *Per Sondén*, Axel Oxenstierna och hans broder. — Da. H. T. 4 R. II, p. 885. — Om den danske Nationalitet paa Nederlagenes Tid se *Fridericia*, Adelsv. s. D. p. 55 og den der anførte Litteratur. I et Ungdomsskrift (Om Skåne I, p. 39) har *M. Weibull* fremsat den Anskuelse, at Sverige ved Skaanes Erobring hverken forbrød sig mod nogen Statsorganisme (thi Dmk. var endnu en middelalderlig Stat uden virkelig Enhed) eller mod nogen Folkeindividualitet. Den hist. Forskning siden da har godtgjort, at den første af disse Paastande ikke kan opretholdes; Kongemagt, Rigsraad, Stænderforsamlinger m. m. havde siden Valdemarernes Dage stadigt virket centraliserende. Hvad Folkeindividualiteten angaar, har Forfatteren henvist Forsvaret for denne Paastand til den specielle Skildring af Landskabet i en senere Afdeling, som aldrig er udkommen.
- ¹⁶⁾ *Bachman*, Gesch. Böhmens (Heeren u. Ukerts Sml. 1899) I, 430 o. ff. — *A. Gindely*, Gesch. der Gegenreformation in Böhmen (Lpz. 1894) pp. 115, 127. — *R. Reuss*, La destruction du protestantisme en Bohême (Strassbourg 1868) p. 53 og 78 (Reuss er dog ikke synderlig kritisk og benytter med stor Tillid *Historia persecutionum ecclesiae Bohemicae* [1632]). — Om Regeringens Centralisation er Hovedværkerne *H. Toman*, Schicksale des böhmischen Staatsrechtes 1620—1627 (Prag 1870) og sammes: Das böhmische Staatsrecht und die Entwickel. der oessterr. Reichsidee vom Jahre 1527 bis 1848 (Prag 1872), som hverken ere kendte eller skattede efter Fortjeneste. — Iøvrigt mærkes det tysksindede Tidsskrift: Mitteil. des Vereins für Gesch. der Deutschen in Böhmen. — Det sidste Arbejde er *E. Denis*, La Bohême depuis la Montagne-Blanche I—II (Paris 1903).

Noter til første Del.

FØRSTE KAPITEL

Da dette Kapitel har Karakter af Supplement, er det hovedsageligt bygget paa trykt Materiale.

- 1) Brømsebrofreden (sv. Udg., trykt i Sthlm. hos Henrich Keyser) §§ 1 og 25.
- 2) Rådspir. X, 346—347, 473, 476 ff., 484; XI, 7, 51 ff., 54—55, 58 o. o. — p. 61 (²¹/₄ 1645): „Interim discurrerades någhot om adelsmäns godzen i Skone, huru dermedh vore att giöra“. — Ganske lign. Tanker kom ogsaa frem paa Rigsdagen, hvor man desuden betonedede Hallands Betydning som Værn for Vester-götland. Men man vilde indtil det sidste ogsaa have Havne ved Sundet. RARP. IV, I, 5, 7, 11, 16—17, 27. — *Fridericia*, Dmks. pol. Hist. 1635—1645, p. 491 og 518.
- 3) Fredens § 25 og 27. *Rådsprot.* XI, 128. — Afstaaelsen fandt Sted ved et særligt Pantebrev af ⁸/₉, heri staar dog ikke Bestemmelsen om „danske Under-saatter“. Derimod er den indført i Kristinas Reversal af ⁴/₉. Maaske har den da snarere Karakter af en Indrømmelse end af en Forpligtelse fra Dronningens Side.
- 4) *Tilstanden ved Freden*: Secher, Forordninger, Recesser ... 1558—1660, V, Nrr. 32, 63, 73, 91, 129, 138, 159 og 172 (jfr. de blekingske Præster i Nrr. 356, 357 og 462). — Hugo Larsson, Halland vid midten af det 17. årh., pp. 23, 30 og 31.
- 5) *Regeringens Program*: Instruks for Kommissærerne ¹⁴/₁ 1646 §§ 24 og 25 (Weibull 1874 p. 2 ff.) — Kristina til Lars Kagg ⁷/₉ 1645 (Handl. rör. Skand.s hist. XXX, p. 113 ff.) — Instruksen ¹⁴/₁ 1646 §§ 10—12, 15—20, 26. — Vinstrup faar Afslag paa en Ansøgn. om, at Lunds Kapitel maatte beholde sine Bønder i Halland (⁷/₁ og ⁵/₂ 46 i SRA.: Äldre Handl. rör. Sk. H. Bl. o. Gtl.).
- 6) *Sperling*: RP. XI, p. 40; Hugo Larsson p. 24—25; Fryxells Ber. IX, 85.
- 7) *Gaardene*: Arent Berntsen Bergen I, p. 213 ff.; Larsson p. 32.
- 8) *Forhandlinger med Adelen*: Larsson 33—41; Fryxells ber. X, 95.
- 9) *Gaardsalg*: Hugo Larsson 42. — *Sperlingsholm*: P. v. Möller, Hall. Herreg. p. 92. — *Gaasevadsholm*: stds. 39. — *Klastrup*: stds. 84. (⁴/₁₀ 1671 skriver Niils Lilliehöök Brev herfra: De la Gard. S., Topogr.). — *Vallen*: v. Möller 1. (Købebrevet, dat. Kbhvn. ¹/₆ 1654, findes i Orig. paa Gaarden). — Købet af *Hellerup*: De la G. S., Top. Stjerneberg. — *Lagerfelt t. Oxenstj.* om et Køb af *Klackerup* ¹²/₆ 48 (SRA., Äldre Handl. r. Skåne).
- 10) *Nye Sædegaarde*: Axel Lillie: Fryxells Berätt. X., 151. — E. Tegnér, Svenska bilder från 1600talet, 16. — Geijer, Sv. f. h. [Saml. Sk. II, 288]; Fryxells handlingar I, 94. — De la G. S., Top. — Forøvrigt gik det mindre godt med Grevskabet; ²⁰/₁ 1666 havde Sønnen forpagtet det ud til Syndikus i Halmstad, Gabriel Hilletan; muligt den samme, som samme Aar siges at ville tilpante

sig $\frac{1}{4}$ deraf. — *Hägerstjerna*: De la G. S., Top. — Først c. 1660 dukker dog Navnet H. op i Godsregnskaberne; han var ikke adlet 1653. Sædegaarden var heller ikke opført endnu 1660. Forøvrigt købte han ogsaa senere Gods i Gers H. i Sk. fra Danskerne (Ollsjø m. m.). 1662 blev Stjerneberg hans Datter, Maria v. d. Noths, Medgift. — *Ebba Sparre*: De la G. S., De la G. Perg. 3 fasc. — *M. G. de la Gardie*: Fryxells berätt. IX, 60. — *M. Durell*: Orig. paa Vallen. — *Fredrik Stenbock*: Fryxells ber. IX, 102. — I Halland have vi ogsaa to Friherreskaber, *Lindeberg* og *Vinberg* for Vrangel og Leijonhufvud. (E. Hildebrand, Sv. Statsf.s hist. Utv. 213).

11) Taubenf. til Stenbock $\frac{12}{6}$ 1658, Malmø: SRA., Sk. Komm. 1658. Konc.

12) *Riddarhuset*: RARP IV I, 35 ff., 293, 298, 527, 641, 643; V, 1, 279, 370.

13) *Præsterne*: Skarstedt, Göteborgs Stifts Herdam. 6, samt under de forsk. Sogne. — Larsson 42—46. — Heller ikke Præsterne synes at have mødt paa Rigsdagen, men mærkeligt er det dog at se, at man i Utskottet 1649 bl. Medl. har „den danske prästen“. (RARP IV, 225).

Da Karl Gustaf 1655 skænker Durell jus patron. til Voxtorp og Birkeret til Vallen, tilføjes der: „saaledes, at han skal kunne nytte og possidere begge disse jura efter dansk Lov.“ (Voxtorps Kiörckio-stohl; LA.). — Jfr. at man 1655 paa Rigsd. ønskede, at Kg. ved Ekspectancebrevens Ophævelse vilde „lade Proceduren derved rette efter hver og en Provinses Lov og Egenkab“, da Bestemmelsen ogsaa gjaldt uden for det eg. Sverige. (RARP. VII, 275 ff.).

14) *Stæderne*: Larsson 31 og 50—67. Handl. rör. Sk. hist. XXIX, 228. Instruksen $\frac{14}{1}$ 1646 (se ovenfor) §§ 21—22. — Carlson: Sv. h. u. Kon. af pfalz. huset II, 13. (De hall. Arkiver vare, da dette skreves, endnu ikke afleverede til det skaanske Landsarkiv).

15) *Bønderne*: Larsson 35, 68—83, 85 ff. — *Udvandringer*: BUH., e don. var. F. 50; Descr. Scaniae etc. (Skriftet er anonymt og u. Aar, men da det omtaler Brømsebrofreden, og da det siges, at Kristianstad er anlagt „ante 40 annos“, [1613 skete Anlægget], maa det vel stamme fra Tiden kort efter Adskillelsen). — Arent Berntsen I, 86. — Rørdam, Hist. Saml. I, 77. — Det er derfor ganske urigtigt, naar Durell 1655 erklærer, at der aldrig sker noget „vttogh“ af Landet. (Skand. Handl. XXX, 146).

16) Bexell, Hallands historia I, 243—244.

17) *Retsvæsen*; *Snaphanerne*: Kjær, Sven Povlsøn Gønge, 67. — *Göta Hofrätt*, Kg. breve $\frac{18}{9}$ og $\frac{24}{10}$ 1646, $\frac{15}{1}$ 1651 (GHA. Kg. brev 1636—1660). — *Göta Hofrätts Dombok* 1647, Nrr. 17, 21 og 23; 1648, Nr. 30; 1649, Nr. 20; 1650, Nrr. 6, 20 o. s. v., jfr. ovenfor Anm. 13. [stds.]. — Om en af Bønderne siges det, at han opholder sig i Helsingør. — Paa lign. Maade overholdt man i de tyske Provv., i Jämtland og paa Gotland det gamle Retsvæsen, i alt Fald Kirkeloven; det var kun i de uciviliserede Landskaber, som Estland og Livland, at man ansaa sig for berettiget til at forsøge at faa sv. Lov indført (Fryxell X, 94, 99 og 110).

18) *Durell*: Lunds Univ.s Hist., ed. Weibull og Tegnér, II, 18. Memorialen (ca. 1654; anonym, men sikkert af ham): Handl. rör. Skand.s hist. XXX, 124 ff. — I Halmstad havde dog all. Kristina indsat en svensk Bgm., Sven Trast:

ib. VI, 101. — I en anden Betækn. af Apr. 1655 (Laholm) [stds. XXX, 145] retter D. en Række Forespørgsler til Kg. om *Justitiens Administration*. Han erklærer heri, aldrig at have set nogen kgl. Resol. om Appel fra Halland til Jønköp. Hofrätt, og at han derfor ønsker en saadan. Men D. glemmer her Regeringens Breve af 1646 og 1651 om Kriminal-sager; og de anførte Domme fra 1647 vise, at Hofrätten all. da ogsaa var Appelinstant i civile Søgsmal. Forøvrigt ønsker han den tvungne Appel til Hofrätten i „höghemåls eller lif-saker“ afskaffet, da den dels *strider mod dansk Lov* og dels er skadelig i det lovløse Land, hvor hurtig Eksekution er nødvendig. Man bør heller ikke som hidtil fra Reger.s Side stanse visse Sager mod Misdædere, inden der er gaaet Dom over dem, da ogsaa dette strider mod dansk Lov. For i det Hele at overholde denne danske Lov nøjagtigt vil han ogsaa over Halland have indrettet en Domstol med eksekutiv Myndighed, svarende til den danske Rigs-kanslers, som udfører Herredagens Domme i Danmark. Man kunde hertil tage hans svenske Pendant, Riksdrotzetten. Endelig ønsker han strængere Orden i den hallandske Retspleje. Han udkaster ogsaa den Tanke, at Kg. i Følge Fredstraktaten maa have lovstiftende Myndighed i Halland; men at det ikke gaar an at lade Grever og Friherrer, som i Sverige, dømme i anden Instans, da ogsaa dette efter dansk Ret er lovstridigt.

¹⁹⁾ *Varberg*: Krister Bondes Rel. ¹⁹/₈ 58 (Skand. Handl. VI, 91); Wolfs Encomion, 660—661; RARP. VI., 196, 279—280; SRA.: Äldre Handl. rör. Sk. H. B. Gtl.

²⁰⁾ De la G. S.; Top. Stjerneberg. — Stille, Fälttåget i Skåne och Halland 1657 (Hist. Tidskr. f. Skåneland II), 117, 120, 123—124, 127, 201—202, 204—205 o. s. v. — Om Sven Povlsøn se desuden: Stenbocks brev til Grev R. Douglas ¹/₇ 1657 [Eriksb. A., G. O. Stb. Genguv. etc.].

ANDET KAPITEL

Om dette Kapitel gælder, ligesom om det foregaaende, at det i Hovedsagen ikke er bygget paa Førstehaandsundersøgelser.

¹⁾ Krister Bondes Rel. ⁹/₈ 58: Handl. rör. Sk.s hist. VI, 104. — Adam af Bremen IV, 7. — Linnés Skånska resa (1749) pp. X og XI. — Wessman 1—9. — Wolf, Encomion (1654), 557. — Ar. Berntsen (1656), 70. — Om Etymologiens Popularitet vidner ogsaa „Kurtze Beschreibung der Länder Schonen, H. u. B.“ (tr. hos v. Wieringen, Hamb. sine anno) pag. 1: „Ein schönes weites Feld und lustige Landschafft, *daher Scandinavia*.“

²⁾ *Skaanes Beskrivelse*: Ar. Berntsen 10, 70—72. — Linné, pp. V, VI ff. — Nyerup, Efterretn. om Kg. Frid. III., 115, taler om Gøngeherreds „høje Fjælde“, en Skildr., som aabenb. ikke er bygget paa Selvsyn. — *Blekinges Natur*: Kr. Bondes Relat. (Sk. Handl. VI. 139). — Buhrmanns Kort 1684: Sv. H. T. 1901.

- 8) *Jordbruget i Gønge*: Ar. Bernts. 8, 73—74; jfr. Linné, 63, om Forholdene ved Sinclairsholm. Om visse Dele af Sverige gjaldt det samme; „Skattebönderne äre många på een gardh“, sagde man paa Rigsdagen 1650 (Adelns riksdagsprot. IV, 313).
- 4) *Adelens Jordbesiddelse*: Fridericia, Dmks. Landboforhold i d. 17. Aarh. (H. T. 6 R. II), 499—501, og Tabellerne pp. 589—94. — Ar. Bernts. 74—75.
- 5) *Herregaardene og Adelsmændene*: Lister over Gdd. hos Fridericia I. c. og Ar. Berntsen 71, 205 ff. Udsigten: samme II, 7. — *Tage Tot*: Durells Rel. 1649 (Geijer, Saml. Skr. VI, 271; Udtog i Suhms Saml. II, 3. Hæfte). Hans Mæcenat og Liv: P. Hansen, III. da. Litterat. hist. I, 389, 466 (I. Udg.). — Vinstrups Ligpræken over ham 1658.
- 6) Om de *andre Stænder*, se Fridericia, Adelsvældens sidste Dage, 62 f. og 64 ff. Eks. paa en indflyttet Holstener er Bgm. i H. borg, Egg. Elers, (hans Ligpræken) om hvem mere nedenfor. — Vinstrup, se pag. 51.
- 7) *Syvaarskrigen*: Westling i (Sv.) Hist. Bibl. (1880) I, 529, 542, 584, 593. VII, 75.
- 8) *Kalmarkrigen*: Secher, Forordn. etc. III, Nrr. 352, 354, 358, 363, 364, 369, 381. Jfr. Listen over Landeværn ^{17/11} 1614 (p. 732).
- 9) Secher III, Nr. 453. — Missive om Grænsevagt ^{28/10} 1623: stds. IV, Nr. 95. — 1617 maa forøvrigt Gønge H. ting flyttes, fordi det holdtes i Nærheden af en Kro; ib. III, Nr. 460. — Nyerup, pp. 114—116, efter Bering, dog vistnok delvis klassiske Reminiscenser (Mødrene nægte Børnene Maden). — Hylltén-Cavallius, Wärend og Wirdarne II, 344, 348, 352, 380—81 o. o. — Cronholm, Skånes polit. hist. I, 565.
- 10) Om *Horns Felttog* 1644—1645 foreligger endnu ikke nogen udtømmende moderne Monografi. Nyeste Bidrag er Vessberg, Bidrag t. hist. om Svs. krig m. Dmk. 1643—1645 I (1895); af ældre Skrifter er (foruden Boeclerus) Skildringen i „Äldre och nyare skånska handl. för År 1755“ (Wessman), 82 ff., ikke uden Værdi. Heroldens Beretning, som er aftrykt stds., er dog først nedskreven 1666. — Axel Oxenstjernas Skrifter, 2. Afd., VIII, 292 ff. (navnlig 296). — Secher, Forordninger V, Nr. 189. — Wolf, Encomion 648. — Ebbe Ulfeld til Simrishavns Mag. ^{5/3} 164? (L. A.; Simr. Stadsarkiv C 2).
- 11) *Plyndringer*: Wessman I. c. — Kjær, Sven Povlsøn, 33. — Cavallin, Lunds Stifts Herdaminne I, 54; V, 116. — Tingsvidne af Rønnebergs H. Ting ^{28/3} 1669 (SRA., Komm. 1669 A). — Se ogsaa Becker, Saml. t. Dmks. hist. I, 147 og Ljunggren, Skånska Herregårdar II (Öfvedskloster).
- 12) *Nationalhad*: Ljunggren II (Vanås), Folkesagn. — Kjær, 31. — Durells Rel. 1649. — Durell til Bengt Oxenstjerna ^{27/4} 1650 (Eriksb.).
- 13) *Lovlashed*: Kg. breve ^{20/8} og ^{16/8} 1645: Secher, Forordn. V, Nrr. 225 og 227. Beviset for det mærkelige Faktum, at det var Danskerne selv, som til Slut maatte slaa Snaphanerne ned, findes i et Brev fra Ebbe Ulf. til G. O. Stenbock, Oktbr. 1660 (GA., E. U.s brev), hvori han, efter at have anbefalet voldsomme Midler mod dem, tilføjer: „Saasom det for 17 Aar siden er sket, da de ogsaa forsamlede sig hobevis og brugte sine Skælmstykker, blev jeg af sal. Kong Christian højlovlig i Amindelse, da jeg ogsaa var Landshøfding her, beordret at efterslaa dem og forrettede det saaledes, at paa eller efter ^{1 1/2} Aars

Forløb ingen mere fandtes, men alt siden har været i Rolighed indtil disse Fejdetider“. Ebbe U. blev Slotsherre i Kristianstad Len 1642, og efter ovenstaaende skulde Jagten altsaa være begyndt det fig. Aar. Man ser dog let, at han kronologisk maa have regnet fejl, ellers skulde jo Forfølgelsen være foregaaet samtidig med Svenskernes Indfald.

- 14) *Odensemødet*: Fridericia, Adelsv. 245 ff. — Samme Forf. i Danmarks Riges Hist. IV, 378. — Weibull 1868—1869, pp. 84, 86, 99. — E. Ulfeld til G. Horn ^{80/8} 1656 (Gjørwell, Sv. Bibl. II, 242).
- 15) *Stemningen 1657*: Sk. Reg. ^{24/7}, ^{26/7} og ^{4/8} 1657 (jfr. ^{13/2} 58) (DRA.); Beckers Saml. I, 160. — Jakob Grubbe til Rigshofm. ^{3/7} 57 (Gersdorfs Breve 5, LXXIV, DRA.). („Bondefred“ blev virkelig sluttet i Blek.: Weib. 1870, 5). — H. Lindenov til Rigshofm. ^{5/8}, ^{7/5} 57 (Gersds. Br. 5, XXX og XXVJ); Becker I, 194. — Er det disse Gønger, som kom til Nakskov og fangedes dér af Svenskerne 1658? (Sk. Handl. XXXIX, 357. — Lützow til Gersdorf ^{9/4} 58: G.'s Breve 7, CXXXVI). — Oplysn. om Garnisonerne i Kr.stad og Kr.nopel skyldes velvillig Meddelelse af Obtln. Hirsch. — Rømninger: Fryxell XII, 4. — Knud Ulfeld: Sk. Tegn ^{23/7} 57 (DRA.); Sk. Komm. til Karl X ^{23/4} 58, § 9 (SRA.: Sk. Komm. 1658).
- 16) *Felttoget*: Stille i H. T. f. Skåneland II (se ovenfor) passim. — Virkningerne: Fridericia, 298. — Klage fra Førsløv og Grevie Sogne i Bjerger H. ^{18/4} 58, (SRA., Fuldm. til Edsaflæggelsen). Navnlig de, som bo ved Landevejen, have lidt.
- 17) *Freden*: Fridericia, 317. — Äldre Handl. rör. Sk., Hall., Bl. och Bohus Län (1840) p. 6: §§ 8 og 9. — Fred. III. til Lunds Domkap. ^{20/2} 58, hvorved han løser Skaane fra Troskabseden. — Jfr. A. D. Jørgensen, Griffenf. II, 9. — Weib. 1870, p. 4. — *Loccenius*, Synopsis juris publ. et priv. (1673) pp. 3—19; jfr. *Clason* i Statsvet. Tidskr. 1901, 26 ff. — *Dock*, Der Souveränetsbegriff von Bodin bis zu Fried. dem Grossen (Disp. 1897), 29 f.

TREDJE KAPITEL

- 1) *Cavallin* II, 12. Dansk Parodi paa Verset samme Steds. Fra dansk Side synes man dog ogsaa at have opfattet det som forf. af Vinstrup selv: Ahnfelt i Biogr. Lex. öfver namnkunn. sv. män, XXI, 6. — Ehrensteens dagbok i Sk. Handl. XXXIX, 361. — Om Nils Sørensen, se Da. Mag. 5 R. II, 144.
- 2) *Vinstrup*: Ahnfelt i Biogr. Lex. (sv.), XXI, 1 ff. — Weibull 1868—69, 79. — Lunds Universitets hist. ed. Weibull och Tegnér. — Ligpræken over Tage Tot, tr. 1666. — Da. Mag. 5 R II, 342. — Hvorledes Rhyzelius kan have kaldt ham „forsigtig“, indser man ikke. Naar han endog senere ved Univ. kunde støde sammen med den blide og rolige Hahn, maa Skylden herfor tilskrives ham selv. — Cavall., I, 43 ff.
- 3) *Vinstrup og Karl X*: Skjoldebrevet ^{20/4} 58 (RR). Heri hedder det, at han vil beholde sit gamle Navn. — Cronholm II, 4. — L.s Univ. hist. I, 11 og II, 22.

- Rørdam i Da. biogr. Lex. „Vinstrup“. [Dennes Opfattelse af V.s formodede Iver for at styrke den danske Nationalitet ved Universitetets Oprettelse er næppe rigtig og strider mod hans nedenfor anførte Forslag til Styrelsens Indretning, som synes at have været Rørdam ubekendt. Paa lign. Maade har han mistydet Berings Optræden: H. T. 5 R. I, 40]. — Kr. Bondes Rel. (Sk. Handl. VI, 125). — Kgl. Res. $21/5$ 58, § 18: Weib. 1874, 21 ff.
- 4) *Jørg. Rosenkrans*: Weib. 1868—69, 85. — Fridericia 329, Anm. 13. — *Bering*: Weib. 1868, 86. — Fridericia, 395. — Rørdam i H. T. 5 R. I, 37—39. — *Bording*: P. Hansen, III. d. Litteraturh. I, 466 (første Udg.). „Den haarde Straf mit Folk var overgangen“ (Ligvers over Tage Tot: Poet. Skr. I, 29). — *Tale Ulvstand* $5/4$ 58 (DRA., Gersdorfs Breve VII, CXXVII). — *H. Lindenov* $18/4$ (ib. VII, CXLII). — *Søren Povlsen* $6/4$ (ib. CXXVIII).
- 5) *Danske Mænd i sv. Tjen.*: Skytte til Stb. $9/4$ 58 (GA., Skyttes brev). — Liste af $27/3$ 59, H.borg (Eriksb. GOSTb. Genguv. i Sk.) Mellem de tre danske nævnes den senere i Malmø sammensværg. indviklede Jakob Ovesøn i Vemmenhøgs. — Fred. III.s Breve til blek. Ridefogder (Da. Mag. 3 R. I, 272 ff.). — Karl Gustafs Donationer til Henrik Bjelke og Fred. III.s Hofnar $8/8$ (RR.).
- 6) *Ebbe Ulfeld* til Stb. $8/5$ 58 Kbhvn. (GA., U.s brev). — *Kommissionens Instruks* $15/3$ 58: Weib. 1874, 13 ff. — Paa Grund af Sygdom ombyttes Gyllenstj. all. $20/3$ m. *Erik Sparre* (GA., Kg.bref). (Forordningen først indført under $81/3$ i RR.) og mærkeligt nok nævnes denne all. $18/3$ i Fuldmagten (SRA., Sk. Komm. 58). $8/7$ siges han igen at være udtraadt. — Fuldmagter og Donationsbreve i RR. (SRA.); for Stb. $18/3$ (mærk Udtalelsen om Justitien); for Bodekuls første Borgmestre $12/6$.
- 7) *Vinstrup* til Forbus $20/4$ 59: Wieselgren, De la G. A. IX, 97.
- 8) *Instruks* $15/3$ 58: se Note 6. — Malmø havde all. før 1658 direkte Appel til Herredagen med Forbigaaelse af Landstinget (Fridericia, Adelsv. 69).
- 9) *Göteborgsmødet*: Ad. Riksdagsprot. VI, 295, 296—298, 304, 344. — Tham, Bidr. t. sv. Rigsd. hist. I, 44.
- 10) *Stat*; se anden Dels første Kapitel.
- 11) *Magnus Smek og Tittlen*: Hist. Afhandl., skrevne paa kgl. Bef., dukke op, hvori man bl. a. beraaber sig paa Hvitfeld (Warmholtz, Bibl. hist. Sveo Goth. V). — Weib. 1868, p. 2. I et Brev af $12/5$ 1658 bruger Kg. første Gang den nye Titel, i et andet af samme Datum derimod ikke. (Stiernman, Commerceförordn. II, 823 og 870). (Hertugtittlen i Forb. med Kongenavnet føres sidste Gang af Ulrika Eleonora). Kg.brev til Stb. $18/12$ 58 (Eriksb.), som viser Karl X.s Interesse for Tittlen. Kejser Leopold anerkendte den først efter Københavnsfreden. (Brev til Goes $27/4$ 61 i Wiener Ark.)
- 12) *Resol.* $21/5$: Weib. 1874, 21.
- 13) *Forhandlingerne i Kbhvn.*: Fridericia, 327, 335 ff.
- 14) *Vinstrup*: V.s Kopibog fra ca. 1653 (L. D. A.). — Brev t. Stb. $81/8$ (G. A., V.s brev), jfr. $10/4$ (ib.). Han gentager Sammenlign. oftere f. Eks. $28/4$ 63: Cronholm II, 135. — V. til Kommissærerne $11/6$ 58 (GA.) om Bjerger H.s Kongetiende. — *Vinstrup* til Stb. $21/6$ 59 om Halland (ib.). — Orationen i Ny kgl. Sl. 4to 2212; holdt $27/4$, Erklæringen nedskr. $17/8$ af Provst Oluf Bagger, Prof. Iver Vandal, Rektor Mat. Foss, Konrektor Henrik Motzfeldt, tre Collegæ i Lunds Skole, Foss' Huslærer og forskellige Præster fra Nabolaget, som alle

havde været til Stede. — Om Vinstrups Anstrængelser paa samme Møde for for Fremtiden at undgaa den verdslige Øvrigheds Kollatser ved Præsteudnævnelser samt definitivt ombytte Superintendenttitlen med Bispetitlen, se H. T. f. Sk. II, 323.

- 15) Komm. til Karl X $\frac{24}{8}$ (H. T. f. Skånel. I, 178). — Hofbogholderen Niklas Jonson (Cronacker) $\frac{15}{8}$ (Fuldm. t. Edsaffægg. $\frac{14}{4}$ 58, SRA).
- 16) Stb. t. Kg. $\frac{24}{8}$, $\frac{31}{8}$, $\frac{8}{4}$ (SRA., Stbs.bref). — Komm. t. Kg. $\frac{24}{8}$ og $\frac{31}{8}$ (H. T. f. Sk. I. c.).
- 17) *Møderne ved Tots Begr.*: Stb. t. Kg. $\frac{8}{4}$ (SRA.). — Komm. t. Kg. $\frac{8}{4}$ (H. T. f. Sk.).
- 18) *Ansøgningen* $\frac{2}{4}$: Weib. 1868, 82 ff. — Et *Tillæg*, underskr. af 26 Adelsm. og ad. Kvinder, er dat. $\frac{12}{4}$ (Malmø) og indeholder, at Landsdommeren maa være en indfødt Adelsmand, at Rostjenesten og Soldaterne fra Gødserne ikke maa udføres af Landet, og at Adelen maa faa lign. Beneficier til Gengæld for Udskrivn., som de have nydt af Kronen i den da. Tid. [SRA., Sk. Komm. 58]. — *Udkastet til Svar*: stds. — Kg. er tilfreds med Adelens Udskrivn. (1 Knægt pr. 5 Bdd.): RR. $\frac{12}{6}$ 58.
- 19) *Rygtterne i Kbhvn.*: Gl. kgl. Sml. 4to 3367. — Desuden sagde man, at Korfits Ulf., Aks. Lillie og Sten Bjelke skulde styre Skaane, og at Offeret ved Kirkehøjtidene skulde afløses med Penge (vel et af Gejstlighedens Ønsker). — Derefter følger den *Taksigelsesbøn*, som efter kgl. Bef. blev læst fra Lunde Kks. Prækestol 2. Paaskedag. Den er højstemt og bibelsk: Herren lod som i fordums Tid „det røde Hav blive tørt og førte sit Folk igennem Dybet“.
- 20) *Fuldmagter* (Komm. 1658, SRA.). — Ialt 37 Sognefuldmagter og 3 Herredsfuldm. fra Halland, 163 S. F. og 9 H. F. fra Skaane. Borgerskabet i Halland henviser til den all. aflagte Ed $\frac{22}{8}$ 1645. Herredsfuldmagterne ere udstedte af Saghører og Tingskriver og gælde for de i Forvejen af de enkelte Sogne udvalgte delegerede. Se t. Eks. Gønge H. og Oksie H.s Dombog, p. 85: $\frac{5}{4}$ 1658 (LA.). Bornholms Præsters er først udstedt $\frac{21}{6}$ og gælder til det nye Møde $\frac{24}{6}$.
- 21) *Liste over Adelsm.*, som ville aflægge Ed: Komm. t. Kg. $\frac{14}{4}$ (H. T. f. Sk. I, 184, aftrykt af L. Weibull). — Underskrifterne ere dog ikke gengivne korrekt her; det er Klaus Sparre, som forseglar paa sin Svigerfader Knud Gabrielsøns Vegne (jfr. Stbs. brev $\frac{30}{8}$ 1660: SRA.).
- 22) *Hyldingen*: Komm. t. Kg. $\frac{22}{4}$ (H. T. f. Sk.). — 17 Adelsmænds Undskyldn. $\frac{14}{4}$ (SRA., Komm. 58). — Løfte om Fodsoldater $\frac{15}{4}$ (stds.). — Kg. til Stb. $\frac{14}{4}$ og $\frac{16}{4}$ (GA., Kg.bref). — Sten Holks Bøn om Salvewardiebrev $\frac{18}{4}$ (SRA., Sk. Komm. 58). — Ulfeld: Stb. t. Kg. $\frac{14}{4}$ (SRA.). — Hven: Komm. Rettens Protokol i den hvenske Sag $\frac{1}{10}$ og $\frac{7}{10}$ 1659 (SRA.: Komm. R. i Malmø 2a Prot. F.). Hvens Indb. have aflagt Ed $\frac{30}{8}$ 58 (W. Philip t. Stb.; GA.). — De hollandske Præster fik Lov til at møde senere: Kg.brev til Komm. $\frac{5}{4}$ (GA.). — Kg.brev $\frac{10}{4}$, da Adelen „synes willia skicka sigh“ (RR.).
- 23) Weib. 1868—69, p. 77.
- 24) Stb. t. Kg. $\frac{22}{4}$ 58 (SRA.). — Komm.s Forklaring $\frac{28}{4}$ (SRA., Komm. 58).
- 25) *Svensk Tolds Indførelse*: Lorentz var all. indsat som Toldinspektør $\frac{15}{8}$ 58 (RR.). — Kg.brev $\frac{27}{4}$ (GA.). Skrivelse samme Dag til Simrishavns Mag. om

Indførelsen (LA., Cimbr. Stadsark. C 2). — Komm. (Stb. ej med) til Karl X ²⁰/₄ og ³⁰/₄ (SRA., Komm. 58). — En vedlagt Skriv. fra Toldinspektør Lorentz til Komm. viser, at der i den danske Tid naturligt nok kun betaltes Provinstold af Landets Afgrøde, som førtes til Kbhvn. Havnetold til Kbhvn. var af Skibsrum pr. Last 6 Skill., ud af Riget 20. Okser: ud af Riget ¹/₂ Rdlr. 8 Sk., til Kbhv. intet. Heste: ud af R. 4 Rdlr., til Kbhvn. intet. — Fra 2. Marts, da Borgm. ophævede den, var der ingen Accise betalt i Malmø. — Kg.brev ⁶/₅ (GA.). — Komm. t. Kg. ¹³/₅ (SRA., Komm.). — Mærkeligt nok synes der ikke at findes nogen sv. *Toldrulle fra 1654*, og der tænkes derfor maaske paa en simpel Gentagelse af den fra 1648. (Stiernman, Förordn. rör. Commerce, Politie etc. II, 518, jfr. 454).

- 26) *Adelens Undskyldninger*: Nils Krabbe ¹¹/₆ (Kbhvn.); Aksel Urup ¹²/₅ (ib.); O. Gedde ¹³/₅ (ib.); Gersdorf ¹³/₅ (ib.); Trolle ¹³/₅ (ib.); Palle Urne ⁷/₅ (ib.); Iver Krabbe [Tagesen] ¹⁰/₅ (ib.); Holger Vind ¹¹/₅ (Helsingør); Sten Hohendorf ¹³/₅ (Kbhvn.); Lave Bille ¹⁴/₅ (Dybeck); Kr. Urne Jørgensen ¹⁷/₅ (Kbhvn.); Henr. Bjelke? Maj (ib.); Ove Tot ¹²/₅ (ib.); Knud Urne Akselsen ¹⁴/₅ (Malmø); Laurits Galtung ¹⁵/₅ (stds.); Sten Redtz ¹⁵/₅ (ib.); Otte Lindenov ¹⁰/₅ (ib.); Jakob Grubbe ⁹/₆ (Røgle); H. Lindenov (s. d. & l.). — Alle disse Breve i Orig. i GA. Iver Krabbe Mogensen, Bjørn Makkabæus, Peder Krabbe, Aksel Sested og Jens Michelsens Breve ere gaaede tabt, men omtales i Taubenfelts Skrivv. t. Stb. ¹²/₅ og ¹⁷/₅ (SRA., Komm. 58). — De to beedigede vare Sten Holk og „en af Aqvileyerne“ (Enevold?) (SRA., ib.).
- 27) *Komm. contra Toldere*: Tolderen P. Bergman t. Stb. ³/₈ (G. A.). — Ulf. og Sparre t. Stb. (SRA., Komm.). Jfr. deres Svar paa Lorentz' Spørgsmaal ⁴/₈ (stds., Concepter). — Taubenf. t. Stb. ³/₈ (stds., Conc.). — D. Camanius til Sekretæren M. Getrop i Sthlm. om Stbocks. Ankomst ¹⁰/₈ (Eriksb. GOSTb.s brev från div. pers.). Heri bl. a. den morsomme Sætning: „De tuå Små Greffuerne ähro och rett lustige och friska, men de wilia intet bliffua Rix Admiraler, effter dem kom noget selsamt före på Siön.“
- 28) *Ulfelds Planer*: Stb. t. Kg. ¹⁰/₈ (SRA., Stbs. brev).
- 29) *Angreb paa Ulfeld*: Taubenf. t. Stb. ²⁹/₄ (SRA., Komm., Conc.) — Stb. t. Kg. ¹⁰/₈ og ¹³/₈ (SRA., Stb.s brev). — 1634 afstod den sv. Adel sin Frihed for den store Told paa 2 Aar „for at vise vor retsindige Kærlighed til Hendes Kgl. Mt. og Fædrelandet“. Siden blev Afstaaelsen permanent (RARP. II, 150). — Stb. t. Kg. ¹⁷/₈ (ib.), delvis i Chifre. — Ulf. t. Kg. ¹⁶/₈: Weib. 1877, 39.
- 30) Kg.brev ²⁵/₈ (GA.). Lign. ²⁸/₈ (stds.). Fridericia, 342—343.
- 31) *Krister Bonde*: Diarium 1654—1658 i SRA. Hans Instruks ³⁰/₅: Weib. 1874, 35 ff. — Stb. t. Kg. ²⁹/₈ (SRA., S.bref). — Kg.brev ⁷/₇ (GA.) t. Stb. — do. til Bonde ⁸/₇ (stds., Kopi). — Stb. til Kg. ⁸/₇ (SRA.) og ¹⁵/₇ (heri om *Iver Krabbe*). — Bondes Diarium ¹⁹/₇ og ²²/₇. — Stb. t. Kg. ²³/₇; heri et indlagt Brev fra en anonym om Mødet for Bare og Torne Herr. dat. ²⁰/₇. — Bonde besøger sjældnere Ulfeld, og han spiser som Regel til Middag hos eller sammen med Stb. — Krister Bondes Rel.: Sk. Handl. VI, 167.
- 32) Om *Holger Vind*: Brev fra en anonym i Helsingør ⁷/₈ til ? (GA., Krigsretsprot. 1658—59). — *Sofie Jørgensdtr. Urne* til Forbus ²⁰/₇ fra Malmø (De la G. S. Pers. Forbus 20). Kalder ham heri „højtærede tilforladende Ven“.

- 33) I min Opfattelse af Forholdet mellem de to kgl. Instruktioner af $15/3$ og $21/5$ afviger jeg fra tidligere Forskere, specielt fra *M. Weibull*. Han opfattede Sagen paa den Maade, at Karl Gustaf skulde have ophævet Toldfriheden som Følge af den nægtede Hyldingsed. Dette skyldes en Overvurdering af Virkningen af de i Note 26 citerede Adelsbreve, men mærkeligt er dette, da det netop er W. selv, som har aftrykt de to Instrukser. — Medens der her kun er medtaget de Sider af Ulfelds Optræden, hvorved han greb direkte ind i Skaanes Udvikling, vil hans øvrige Virksomhed under Opholdet i dette Land, ligesom hans Forhold til Frederik III.s Enevældeplaner, blive gjorte til Genstand for en særlig *Undersøgelse* andet Steds af Forf.
- 34) *Vinstrup og Gejstl.*: Krister Bonde $19/8$ (Sk. Handl. VI, 126). — V. t. Kommissærerne $10/5$ (GA., V.s brev). — V. t. Kg. $5/7$ (SRA., Lunds Konsistorii skrifv.). De samme Udtalelser i Brevet t. Stb. $80/7$ (GA.). Striden herom vedblev under hele Karl X.s anden Krig. — Om Juspatron, se Brevet af $5/7$. — Rørdam i Da. biogr. Lex. — Weibull 1892 I, 35—36.
- 35) *Borgerne*: Kg.brev t. Stb. $5/8$ (GA.). — Städernas besvär i SRA. — Privileg. for Malmø $15/3$ (RR.).
- 36) Markarydsbdd.: Kg.brev t. Stb. $22/8$ (GA.).
- 37) *Udskrivningen i Halland*: Lilliehøks Breve i GA., navnlig fra $18/4$, $19/4$, $7/5$, $10/5$, $26/5$, $29/6$, $80/5$, $5/6$ og $80/7$. — Ridefogedens Brev $5/5$ (stds.). — Hägerstiernas Ransakning $11/2$ 1660 (De la G. S., Top., Stjerneberg.).
- 38) *Udskrivn. i Sk. og Blek.*: Urups Ryttere: Kg.brev t. Stb. $26/8$ (GA.). Brev desang. oplæst paa Færs H.ting $30/8$ (Dombok p. 113, LA.). — Udskrivn.: samme Kg.brev. — Stb. t. Kg. $13/6$ (SRA., S.s brev). — Samme $9/4$ (stds.). — Kg.brev $16/4$ (GA.). — Bondes Beretn. (Sk. Handl. VI, 139). — Skytte t. Stb. $15/6$ (G. A., Skyttes brev). — Taubenf. t. Stb. $18/5$ (SRA., Komm.).
- 39) *Tyske Ryttere*: Skytte t. Stb. $15/6$. — Peder Lauridsøn til Ulf. $5/6$ (GA., Krigsretsprot. 1658—59). — Sparre t. Stb. $20/6$ (SRA., Komm.). — Samme $18/6$. — Fogederne paa Lillø til Gersdorfs Haandskriver (dog om en *svensk* Oberst) (DRA., G.s Breve 7, CXL). — Ove Gedde til Stb. $4/6$ (GA.). — Yxkulls: E. Ulfeld t. Stb. $10/6$ (GA., U.s brev). — Fersens: Liste over Klager (SRA., Stenbocks brev). En af de tre Ryttere lod dog Ob. arkebusere. Selv paastod Stb. 1662, at de som klagede for Krigsretten, „mehrendeels blefve förnögd och tillfredz stälte“ (Sk. Handl. XXXI, 328).
- 40) Kgs. Forbud oplæst paa Oxie H.ting $12/7$ (Dombok, 93; LA.). — Vinstrup t. Stb. $24/7$ (GA., V.s brev).

FJERDE KAPITEL

- 1) *Liste over beedigede adelige* $24/8$ 1660 (Stb. til Legaterne, Conc. GA.). Disse vare da: Iver Krabbe til Vegeholm, Sten Holk, Knud Urne, Patrik Dumbart, Kristoffer Mormand, Er. Gyldenstern, Kr. Valkendorf, Kr. Bernekov, Johan Urne og Klaus Sparre. — Kr. Bernekov t. Stb. Septbr. 165... med Forsvar for Fru Margrete Skeel, som er beediget (GA.).

- 2) *De ubeedigede adelige*: Kg.breve $\frac{9}{8}$ og $\frac{11}{8}$ 58 (GA.). — Stb. t. Kg. $\frac{11}{8}$ (SRA.). — Taubenf. t. Kg. $\frac{9}{8}$, $\frac{15}{8}$ og $\frac{19}{8}$ (H. T. f. Skånel. I 191 ff.).
- 8) *Stemningen*: Taubenf. t. Kg. $\frac{5}{8}$ (H. T. f. Sk.). — *Ove Gedde*: Samme $\frac{15}{8}$. Stb. t. Kg. $\frac{12}{8}$ og $\frac{19}{8}$ (SRA.). Gedde t. Stb. $\frac{27}{8}$ og $\frac{20}{8}$ (GA.). Ove Gedde fik forøvrigt all. $\frac{19}{8}$ Tillad. til at rejse til Kbhvn., men benyttede den ikke. — *H. Lindenov*: Stb. t. Sten Bjelke $\frac{15}{6}$ 1660 (GA.: Konc.). Lindenov t. Stb. $\frac{27}{8}$ (GA.). Weibull (1868, p. 96) meddeler urigtigt, at han blev beediget. — *De øvrige*: Stb. t. Kg. $\frac{22}{11}$ 59 (SRA.). Kg.brev $\frac{28}{11}$ 59 (GA.). Malmøprocessens Akter, se nedenfor. Skytte t. Stb. $\frac{1}{12}$ 59 fra Kr.stad, hvor H. Lindenov og Erik Sested sad fangne (GA.).
- 4) *Donationer*: Cronholm II, 30. — Taub. t. Stb. $\frac{12}{12}$ 58 og $\frac{29}{1}$ 59 (Eriksb. Persh.) nævner som Donatarier Rigsadmiralen, Rigsskatmesteren med Fyrstinde og Frøken, Schlippenbach og Adm. Gertsson. — Sølvesborg tilfaldt Kagg og derefter Vrangel, skønt Stb. havde gode Udsigter dertil (Taub.s Erklær. $\frac{13}{10}$ 64 Stempelpapir. Eriksb.). — Nils Krabbes Gods hos Agnete, sl. Erhart Mikkelsens: (MRA.: Raadstueprot. pp. 212—221: $\frac{29}{8}$ — $\frac{28}{4}$ 59).
- 5) *Reduktion*: Skytte t. Stb. $\frac{8}{10}$ og $\frac{9}{11}$ 59. E. Ulf. t. Stb. $\frac{18}{1}$ 60 (GA.).
- 6) *Iver Krabbe*: Joh. Ekeblad, Septbr. 59 (Wieselgren VIII, 241). — Stb. t. Kg. $\frac{10}{9}$, $\frac{11}{9}$, $\frac{13}{9}$, $\frac{14}{9}$, $\frac{17}{10}$, $\frac{19}{10}$, $\frac{21}{10}$ 59; $\frac{28}{2}$ 60 (SRA.). — Kg.brev $\frac{17}{9}$ og $\frac{18}{10}$ 59 (GA.). — Krabbe t. Stb. $\frac{21}{9}$, $\frac{24}{9}$, $\frac{12}{12}$ 59; $\frac{25}{2}$ 60 (GA.).
- 7) *Enker og Jomfruer*: Skytte t. Stb. $\frac{4}{1}$ 60 (GA.). Stb. t. Skytte $\frac{10}{1}$ (GA., Konc.); samme t. Lilliehök $\frac{18}{1}$ (stds.) og t. Udskrivningskomm. $\frac{28}{1}$. De reverserede Fruer fik Lov til at nyde samme Frihed for Pantegodser som de beedigede Adelsmænd. Paa Pantegodserne kræves enten gammel Hævd eller Kg.brev in orig. — Mormanderne og Sehested: Stb. t. Taub. $\frac{28}{2}$ 60 (GA., Konc.). — Margrete Rosenkrans t. Stb. $\frac{18}{4}$ 1660 (GA.). — Sag mellem Erik Gyldenst. og hans Bd. Mogens Nilsen $\frac{17}{2}$ 63: Indlæg i Kg.breve (GA.).
- 8) Raadmødet paa Kronborg: Rådsprot. (Carlsson II, 16). Udat. — Udkast 1658 —59: Cronholm II, 139 efter et MS. i SRA.: Äldre Handl. rör. Sk., Hall., Blek. och Gotland.
- 9) *Vinstrup*: V. t. Kg. $\frac{21}{8}$ 58 (SRA., Lunds Konsist. skrivf.). Til Stb. $\frac{8}{8}$ og $\frac{21}{8}$ 58 (GA., V.s bref). — Hestene: V. t. Stb. $\frac{8}{8}$, $\frac{21}{8}$ 58, $\frac{21}{8}$ 59 (ibid.). — Nakskovlykønsk. t. Stb. $\frac{26}{8}$ 59 (ib.). — Skov og Bager: V. t. Stb. $\frac{8}{8}$, $\frac{2}{4}$, $\frac{24}{8}$ 60 (heri Rønnebys Mag.s Vidnesb. om Skov og Forhøret over Bager) (GA.). — Skytte t. Stb. $\frac{27}{8}$ 60 (m. tilsv. Bilag) (GA., Skyttes br.). — Stb. t. Vinst. $\frac{16}{8}$, $\frac{9}{9}$ 60 (GA., Konc.). — Kg.brev t. Stb. $\frac{19}{1}$ 60 (GA.). — Jöran Hansson: Stb. t. Sekr. Frigell $\frac{11}{2}$ 60 (GA., Konc.). Iøvrigt anbefaler V. en anden Gang Grevinde Maria Euphrosynas tidl. Præst, Hr. Anders i Søvdø, til Understøtt. (Wieselgr. IX, 107).
- 10) *Stæderne*: Kg.brev t. Stb. $\frac{10}{8}$ 58 (GA.). — Taub. t. Kg. $\frac{18}{9}$ og $\frac{21}{9}$ (H. T. f. S. I, 199). — Komm. Rosenschantz i Ldskr. t. Forbus $\frac{17}{4}$ 59 (Wieselgren X, 71).
- 11) Kg. t. Stb. $\frac{28}{7}$ 58 (GA.). — Taub. t. Forbus $\frac{21}{11}$ (De la G. S., Forbus 20). — Skytte t. Stb. $\frac{24}{11}$ 59; $\frac{18}{8}$ 60 (GA.). — Stb. t. Forbus $\frac{12}{10}$ 59 (De la G. S. Forbus 19). — Fers H.s Dombog $\frac{28}{7}$ 58 pag. 131: En Dansk, Laurids Jørgensen, lader læse Stb.s Fuldm. for sig som kgl. Ridefoged.

- 12) Se 3dje Kap., Note 29. — *Loccenius*, Synopsis juris publ. etc. (1673) p. 30, hvor der foruden Stændernes Samtykke kræves, at Skatter og Toldafgifter ej maa overgaa Stændernes Kræfter. Med Henblik paa ovenstaaende kan man vel sige, at Kgs. første Forsøg paa at tvinge Tolden igennem var et Brud herpaa, og at de senere særskildte Møder (i Landskrone og Kr.stad) ikke vare at betragte som en Erstatn. for et virkeligt Stændermøde. — *Dock*, Der Souverænetätsbegriff 110. — I Sverige beraaber man sig i denne Tid stadig paa Bodin.
- 13) *Treumann*, Die Monarchomachen 67, 68 ff., 83. — *Gierke*, Althusius, 30, 33, 49, 305 ff. — *Bodin*, de republica II, kap. 5, p. 207 (1586). I Sverige hævdes Monarkomakernes Tanker af Laurentius Paulinus *Gothus*, Bodins af *Lenæus*. (Schück, Sv. Litt. hist. 472—480). — *Loccenius* angriber ved Spørgsm. om Krigserklæring stærkt Bodins Opfattelse af, at Jura Majest. skulde ligge hos den sv. Adel (eller hos Stænderne). Disses Samtykke kræves ogsaa i Frankrig; thi Krigen angaar alle og bør derfor vedtages af alle. Nej, Suveræniteten ligger som perpetuum og proprium hos Kg. med Indskrænkning af leges fundamentales et publicæ. (Diss. III, p. 26). — I Danmark forsvarer *Kr. Nold*, at Undersaatter have Ret til at dræbe Øvrigheden. Han var knyttet til Adelen Kreds. (Jørgensen, Griff. I, 214). — *Gerner*: Kirkeh. Sml. 5 R. II, 144.
- 14) *Fridericia*, 356. — Manderup Dues Ligpræken: Kallske Saml. 521 4to. — Jørgen Brahes: Rothe, Brave da. Mænd o. Kv., 131.
- 15) Lene Gyldenstern t. Stb. $\frac{28}{8}$ 59; $\frac{5}{1}$ 60 (GA.).

FEMTE KAPITEL

Malmøsammensværgelsen er tidligere omtalt i korte Træk af *Molbech* og *Birket Smith* i Forbindelse med Ulfelds Historie. Litteraturen hos *Fridericia*, Adelsvælden LIII, Note 67. *Drysenius'* Relation er ikke benyttet i min Fremstilling, da den som sekundær Kilde er bygget paa Kommissarialforhørene og Papirerne fra Limhamnsæsken i SRA., som ere Hovedkilderne for den her givne Beretning.

- 1) *Bartolomæus' Familieskab*: Forberedende Forhør $\frac{18}{4}$ 59, og Rdm. i Kr.stad Joh. Nottbecks Brev til Stb. $\frac{14}{2}$ 60, samt Erik Eriksøn i Ldskrones Brev $\frac{4}{8}$ 60 (de to sidste i Skyttes brev i GA.). Om Svogerskabet kan det bemærkes, at hvis Bart. Haagensøn er identisk med den kbhvske Handelsmand af samme Navn, kan det konstrueres saal.: B. H.s Datter Karen var g. m. Rektor Albert Bartholin, Broder til Professor Bertil B., og Søn af Prof. Kasper B. Denne sidste var Svoger til Kbm. Jørgen Fuiren, hvis Sønnedatter, Marie, var g. m. Biskop Svane. Endelig var Kasper Bartholins tredje Søn, Tomas, g. m. Bgm. Kristoffer Hansens Datter, Else. (Biogr. Lex. I, 550, 554 og 572; XVI, 598).

- 2) *Hans Fortid*: Han synes at være Jyde: Birket Smith, *El. Chr. Ulfeldts Hist.* I, 357. — Tyv: ib. 325, 381. — ¹⁶/₁ 1632 havde Krist. IV afstaaet Kalkbruget fra sig og Danmarks Krone til *Bart. Haagensen* og hans Arvinger, dog mod en Afstaaelsessum for Bygningerne. Han skulde kun betale en Udførselstold af 2°/_o og sælge til Kg., hvad denne behøvede til sine Bygninger. (SRA.: *Äldre Handl.*). — Wildfang vil have B. M. betragtet som indfødt Skaaning, „efter som han nogle Aar har boet her ovre paa Limovnen“ (W.s skriftl. B. ¹⁷/₅, Litra M); og han paastaar, at B. har vist ham Fred. III.s Konfirmationsskøde paa Limovnen, som (Brevet?) er pantsat: (skr. Bek. ¹²/_o). — Forbind. med skaanske adelige: Ebbe Ulf. t. Stb. ^o/₄ 61 (GA.: E. U.s brev); m. Kr. Hansen og Ulfeld: Forhør ²⁷/₄. — Landskronehusene: Dokumenter i MRA.
- 3) *Karakteristik*: Skr. Bek. ²⁸/₄. — Regnskab over Generalguvern. 1659 (Eriksb.: G. O. Stbock). — Karakt. Udtalelser: Forhør ¹⁸/₅, forb. Forh. ¹⁸/₄; Supplik i skriftl. Bek. ²⁸/₄ (Litra C). — Forhør ¹⁰/₅. — Eden: Forh. ¹⁷/_o. — Det 17de Aarh.s Statsretslærere mente dog, at Eden „ist nicht Voraussetzung, sondern erste Pflicht der Unterthanenschaft, sie begründet nicht, sondern bestätigt die Treupflicht“. (Hancke, Bodin, 73).
- 4) *Bart.s første Breve*: SRA.: Kommiss.retten i Malmø 2 b: Æsken. — Skov: Da. Mag. 3 R I, 267 ff. — Naar man har paastaet, at Frederiksoddes Borgmester, *Hans Jørgensen*, skulde have givet det første Stød, er dette tvivlsomt; det siges i Bartol. skr. Bek. ¹⁹/₆ (H.), men Steman erklærer, at Borgmesteren først kom til Skaane ¹/₁₁ (Litra A.).
- 5) *Stats*: Skytte paa Malmøhus 1643—45 og Rytter hos Henr. Lindenov i samme Krig (Obtltn. Hirsch). — Havde Bestalling i forr. Krig: Bart.s skr. Bek. ¹³/₅ (Litr. K). — Peder Nilsens skr. B. ¹⁰/₅ (Litr. L). — Taubenf.s Brev i H. T. f. Sk. I, 214. — Forhør ²⁰/₆, ²⁸/₆, ⁸⁰/₅. (Udsagn af Lars Pedersen, Jeppe i Skræppebo, Jens Nyborg og Søren Foss.)
- 6) *Forbindelseslinjen*: P. Nilsens Tilstaaelse ¹⁶/₆ og ⁸⁰/₆. — Bart. skr. Bek. ¹⁸/₆ (K.) og hans skr. Bek. (L.). — Forhør ¹¹/₆.
- 7) *Stats Sammensværgelse*: Breve i Æsken fra Limhamn. — Forh. ¹⁶/₆ (P. Nilsens Udtalelse om Mødet i Kverrestad). — Hans Opræden i Ingelstad H.: Præsten og en Bd. fra Glimminge i Forhør ⁶/₆. — P. Nilsens skr. Bek. (L.). — Ladefgd. Sven Svensøn i Forhør ⁸/₆. — Lars Pedersen i Forh. ²⁸/₅ (Scenen i Søfvestad). — Landsbysmedene: Truls Skytte og Peder Smed ⁷/₆. — Mødet i Munkarunne: Paaske i Forh. ²⁸/₅. — Knud Karlsøn: P. Nilsens skr. Bek. ¹⁹/₅ (L.); dog senere Vidnesbyrd til K. K.s Fordel fra Bräkne og Listers H. Ting. — Børringemødet: P. Kristensens egh. Bek. ²²/₆ (P.). — H. T. 2 R. IV, 29, Note 21 (Slutningssætn. er Stats' egne Ord). — ⁸/₆ opregner Truls Skytte de ham bekendte sammensvorne. Ogsaa til *Seneca* (!), *Sten Holk*, *Hr. Frederik* i Hesnunde og *Isebrand v. Holten* (i Helsingborg?) nærede man Mistanke (Brev fra Rålamb ²⁵/₄); og i en nu tabt Memorial har Bart. gjort Notitser om Folkene i *Gøngeherred* og *Blek.*, om *Kristianstad*, *Skanør* og *Helsingborgs* Befæstning (Forhør ²⁷/₄).
- 8) Bart. Konc. ¹⁰/₁₀ 58 (Æsken).

- 9) *Kort over Malmø*: „Malmøes Afritz ved Strand - siden d. 24. Novbr. 1658“ (DRA.: Persh. Saml., Skov). Et Udkast til dette steds. — Malmø ca. 1658 (Sv. Krigsarkiv). — Tage Tots Befæstn.: Ove Tot i Forhør ²⁰/₆.
- 10) *Brun og de øvrige sammensvorne*: Bruns Optr. i forel. Forhør ¹⁸/₄ o. fig. samt ²⁵/₄ og paa Retterstedet. — Hans og Bart.s Debat paa Mødet ¹⁹/₉. — *Kj. Kjeldsøn* hører til de Bgg. i Malmø, om hvem det ca. 1658 siges, at de have Naturalier til den danske Flaade i Forvaring (Bil. t. Brev i GA., uden Aarstal og Underskr.). Han var g. m. Henrik Engelbrektsens Søster (Stbs. Konk. ¹¹/₁ 61. GA.). — Slaar sin Tjener (Forb. Forb. ²¹/₄). — *Herløv Sørensen* er vel den Toldbetjent, som nævnes i Raadstueprot. ²⁰/₄ 58 (MRA.).
- 11) *Johan Jørgensen*: Egen Fremstilling i forel. Forh. ¹⁸/₄, ²⁰/₄ og ²¹/₄. — Hans skriftl. Bek. ¹¹/₆ (E.) med Udtalelsen om Hr. Søren i Fossie. Om hans Energi vidner Stemans skr. Bek. Litr. A. — Lille Nils' Udsagn ¹⁹/₉.
- 12) *Hans Henriksen og Wildfang*: Fred. III.s Brev til Hans Henriksøn ²/₁₁ 58: Orig. i Kommiss.rettens Handl. — Bart. skr. Bek. ¹³/₆ (H.) og Udt. i Forhøret samme Dag. — Nils Persøn Tolder ¹³/₆ og Brun ¹⁴/₆. — W. i Forhør ¹⁰/₆ og skr. Bek. ¹⁷/₆ (M.). — Klagebrev ²⁴/₉ til Kommiss. — ²⁰/₁ 59 kaldes han i Raadstueprot.: Kirkens Inspektor.
- 13) *Ove Tot og Voldmesteren*: Stille i H. T. f. Sk. II. — Voldmesteren i Forhør ²¹/₄ og skr. Bek. ²²/₄ (N.). Heri en ejendommelig Prøve paa det Maal, som 1658 taltes i skaanske Stæder: „*Elless* kunde ieg well for neme, at *nar* der schulle bod till Kiøbenhavnffn, *daa veist* Jochim Brun vell, *nar* det schede, ti Anders hand *saa*, at hand ville gaa till Jochim Brun“ etc.
- 14) *Bartol og Tot*: B.s skr. Bek. ¹⁹/₆ (H.).
- 15) *Mikkel Skov*: Grels fra Hyllie i forb. Forhør ¹⁰/₄. — Bart. og Steman i Forh. ²⁵/₄. — Bart. skriftl. Bek. ¹⁹/₆. — Ove Tot i Forhør ¹⁹/₆. — Rasmus And.s skr. Bek. ¹³/₆ (G). — Da. Mag. 3 R I, 272—278. — Fik Afregning som Dragonkapt. fra ²⁰/₉ 1657 til ¹/₁₁ 1660 og som Gen.-Adj. fra ²⁰/₉ 57 til ¹/₈ 60 (Meddelt af Obtltn. Hirsch).
- 16) *Præsterne*: Forl. Forhør ¹⁰/₄ og Forh. ¹⁸/₅. *Hans Allesen*: Rørdam i Hist. Saml. I, 77 ff. — I Sommeren 1658 bad han Karl X. om Hjælp af Kirkerne til at genopføre sin afbrændte Præstegd. Vinstrup anbefalede dette, men Stb. synes at have lagt det til Side (GA.: V.s bref ⁸/₇ 1658). — Præsternes Motiver: Joh. Jørg. i Forhør ¹¹/₆ og hans skr. Bek. ¹¹/₆ (E.). (om Hr. Søren Frandsen Hegelund.) — Bartol ¹⁷/₉.
- 17) *Ove Tots og Mikkel Skovs Projekter*: se ovenfor, Note 15.
- 18) *Overrumpling i Kirken*: Brun og Joh. Jørg. i Forh. ¹⁷/₆. — Hans Allesen tilstaar ogsaa at have kendt denne Plan. — Forhør ¹⁰/₉. — H. T. f. Sk. I, 210. — Foruden Tot og Lindenov nævnes siden navnlig *Lave Bille* og *Kjeld Krag*.
- 19) *Johan Jørg.* i Forh. ¹⁷/₉. Bart. til Fred. III. ⁹/₁₂ og hans Memorial af samme Dag. (SRA., Æsken.) — Det var vel omtr. ved denne Tid, at Bart. i Brev til Gersdorf frabad sig Embedet som Byfoged i Kbhvn. og i Stedet anbefalede sin Ven, den tidligere Borgm. i Frederiksodde, Hans Jørgensen, dertil, hvad der ogsaa blev taget til Følge. Selv ønskede blot Bart. „noget for mig og min Hustru i Rolighed at leve af.“ Ved et Kgbrev af ²⁷/₁₁ loves der ham da som tro Patriot baade Restitution af hans Udlæg i Fred. III.s Tjeneste, og at

han for sin Troskab og udstandne Fare, „naar Gud giver Riget udi ønskeligere Tilstand“, skal vorde beneficeret, saa at han skal være tilfreds. (Orig. i SRA.: Kommiss. Retten, Æsken).

- ²⁰⁾ *Korfits Trolle*: Fra ca. $12/12$ blive Breve i Limhamnsæsken mellem ham og Bart. hyppigere og hyppigere, og de vare ved til Maanedens Slutn., tidt med flere paa een Dag. — Trolle er navnlig ivrig for, at man skulde skaffe de adelige paa Malmøhus Vaaben. Desuden indprenter han oftere, at Komm. og Officererne maa drikkes „sticken wicken full“.
- ²¹⁾ *D. 18. Decbr.*: Joh. Jørg.s Tjener, Jonas Svensøn, i forb. Forh. $21/4$. Kjeld Kjeldsens Tj., Bent Bjørsøn; Jokim Bruns Tj., Jens Andersen, og Isak v. d. Tijs Tj., Morten Ebbesøn, stds. — Denne sidste og O. Lindenovs Tj., Henrik Jensen, $10/6$. — Af Malmøbygg., som vare til Stede hos Brun, nævnes navnlig Jakob Nilsøn og Lille Nils. Disse forhøres $13/6$. Jokim Brun nævner $21/4$ ogsaa Oluv Svensøn.
- ²²⁾ Trolles Breve $10/12$, $23/12$ og $25/12$. — Stats' Breve u. D., $21/12$, $28/12$, $25/12$ samt udat. — Trolle til Bart. udat. — Bart. til Joh. Jørg. ca. $25/12$ (Konc.). — Alle Brevene fra Æsken.
- ²³⁾ *D. 26. Decbr.*: Stemans skr. Bek. (A.). — Bart. i forel. Forh. $18/4$. — Joh Jørg. $18/6$ (Litra E.). — Nyerup, Fred. III., 250 f.
- ²⁴⁾ *Stemningen efter det andet Forsøg*: J. J. i Forhør $12/6$ og R. Andersens skr. Bek. $13/6$ (G.). — Bart. til Hans Jørgensen $27/12$ og til en unævnt samme Dag, samt $30/12$ (Konc. i Æsken). — Brev fra en unævnt $28/12$ (stds.). — Fridericia, anførte Note. — Kg.brevet $28/12$ oplæses i Bunkeflod Præstegd. og forvares af Hr. Søren Frue, i Komm.rettens Pap: i SRA. — Bart. $2/2$ 59 (Æsken). — $20/12$ var Nils Krabbes Staldmester, Nils Persøn, bleven paagrebet af den svenske Strandvagt, og allerede nu var det Hele nær blevet aabenbart (Stemans skr. Bek. (A.)). — Flugtplaner og senere Forsøg: Bart.s Bek. $10/6$ (H.). — Efter Stormen paa Kbhvn. vilde Joh. Jørg. iøvrigt gennem Bart. opnaa dansk Pas for at være fri for Kaperier. (R. And.s s. B. $18/6$).
- ²⁵⁾ *Opdagelsen*: Bart. i Forhør $11/6$. Taubenf. t. Karl X. $1/1$ og $17/2$ 59 (SRA. og H. T. f. Sk. I, 215 ff.). Malmø Mag. til Rdm. Jürgen Anckers $14/8$ 59 (GA., Magg.s bref 1658—64) og Taubf. t. Kg. $10/8$ (Wieselgren X, 97), $18/4$ (H. T. f. Sk. I. 229 f.). — *Stemans skr. Bek.*, Litra A, som ender m. fig. Passus: „Mein Vatter, Jost S., von Hamburg, wohnhaftig in Schwinsundt. Mein Vatterbruder, M. Johannes S., Archidiaconus zu S. Nicolaj Kirchen in Hamburg. Mein Vetter, M. Justus Valentinus S., Pastor regius Helsingorensis. Frequentavi Hamburgi per sexennium, depositus Rostochii anno 1655.“ — Af en Seddel, dat. $24/10$ 1648, i DRA. (Aktstykker vedk. det bornh. Ækival. 1661) fremgaar det, at Maricke Jost Stemans var Søster til Bartolomæus Mikkelsøns Hustru (næppe Margrete paa denne Tid). — *Helmer*: Nyerup, Fred. III., 259—260. Skytte til Forbus $15/8$ (Wieselgren X, 80) [Er det ham?]. Komm. t. Kg. $28/4$. — Bart. fængsledes $15/4$. (Stemans Attest $22/12$ (Komm. R. 2 b)).
- ²⁶⁾ *Procesakterne*: „Komm. R. i Malmö 1659: April—Juni“ (Forhørsprotokol og Bilag). Kun 7 Personer holdes i Beg. fængslede. — Rålamb og Skunck t. Kg. $25/4$. Karl X.s Breve af $8/6$, $7/6$ og $14/6$ m. fl. — *Stats*: Rålamb t. Excellen-

- cerne (hvilke?) ²⁰/₄. — Tortur: Forhør ²⁰/₆. Overdrevne Fantasier herom hos Nyerup, 252. Se desuden Regnskab over Generalguvern. ²⁰/₈ 59. — *Ove Tots* Frigivelse: Thiset i Dmks. Adels Aarb. Han forh. ¹⁹/₅, ²⁰/₅, ²¹/₅. — *Ide Skel*: ³⁰/₅ og ¹¹/₆. — Om Tots Argum. minder den danske Generalauditor *Tscher-nings* i Brev t. hans sv. Kollega, nl. at Skaanes Beboere ved Svenskernes Brud paa Roskildefreden og de deri betingede Friheder igen vare satte i deres tidl. Stilling under deres naturl. Herre. (Se Side 96.) (Nyerup, Fred. III., 253). Jfr. Bodins Lære, ovenfor p. 94. Naar det gjaldt ham selv, mente jo Karl Gustaf det samme (se p. 89).
- 27) Liste over sammensv. i Rettens Pap. — Rålamb og Skunck t. Kg. ²⁵/₄. I Anledn. af Kommissærernes Opfordr. til at tage de 2 Præsters Sag for, svarede Vinstrup ¹⁷/₅, at i Følge Ordinansen skulde de i verdslige Sager først forhøres for verdslig Ret, men siden sammen med Dokumenterne indstævnes for gejstlig (d. v. s. Synoden eller Genguv. med Bispen) „af dennem at paa-kiendess, saa vidt Præstekald och Embede belanger“. (Kommis. Rettens Handl.).
- 28) Karl X. til Hofrätten ²¹/₅ (GHA.: Kg.bref). — Fuldm. for Komm. ⁸⁰/₇ (Komm.-rs Pap., Litra B). Kg. beraaber sig paa, at de anklagede have brudt deres Troskabsed og opfordrer dem til, efter at have forhørt dem og communiceret Kg. Sagen, at fælde en retf. Dom, grundet paa Lovordinansen og „Laga Stadgar“. Den nye Komm. Rets Pap. forvares ligel. i SRA. („Komm. R. i Malmø, Septbr.—Decbr. 59 II a—b¹). — Swerikes Rijkens Lands-Lag ed. P. Abrahams-son 1726 pp. 732—35. — *Limhamnsæskan* kommer først frem i det 5te Møde ¹⁷/₉. (Komm. t. Kg. ²⁰/₉). Den har saal. ingen afgørende Rolle spillet, da de sammensv. forlængst vare afslørede. Bart. sagde selv, at han havde befalet sin Karl at bringe den til Kbhvn. Der er ikke ringeste Spor til, at den nu skulde være fremkommen efter hans Ønske. — Forhør og Dom over Præsterne: Taubf. t. Stb. ²²/₁₀ (Eriksb. Persh. Saml. Taub.). — Kg.brevene og Dommene i Komm. Rettens Handl. — Statsretslærerne opfattede alm. Højforræderisager som hørende under Regentens Dommermyndighed (*Hancke*, Bodin 63, jfr. 69) — [Jakob Ovesen er 1661 igen Befalingsm. i Vemmenhøgs (GA., Konc. ¹⁰/₁ 61)].
- 30) *Henrettelsen*: „Extract Skriv. fra Malmø“ ⁸⁰/₁ 1660 (BUH.:Rostg. S. Fol. 73). Betaling til Skarpretteren: Regnskab over Genguv. i Skåne (Eriksb.: GO Stb.). Overdrevne Udtalelser: Ottosen, Skåne—Sønderjyll., 36 og Nyerup I. c. — *De benaadede*: Nyerup 257. — Malmø Mag. t. Giørell *Wildfang*: Raadstueprot. 324 og 417: ²¹/₈ 61 og ²²/₆ 62. — *Rasmus Andersen*: Kg. t. Stb. ¹⁴/₅ 59 (Eriksb.), jfr. ¹⁷/₆ 59¹(stds.). Taub. t. Stb. ¹⁹/₅, ²⁰/₆ (stds.). Raadstueprot. ²²/₅ 62, p. 417. — Fred. III. bevilger *Hr. Søren* „en dobbelt skipperkost“ aarligt. (Sj. Reg. XXIV, 644 b: ²⁰/₈ 60), (jfr. XXV, 430 b om Hans Kristoffersen i Malmø, der ogsaa var indviklet i Sammensv.). Kirkeh. S. 3 II, 236. — *Hans Allesen*: Kirkeh. Sml. 3 II, 323—24. — *Bart. Enke og Cronoborg*: Margrete, Bart. Mikkelsens, Klageskrift ca. ¹⁸/₅ (Kommr.s Handl.). Joh. Nottbeck ¹⁴/₂ 60 (se Note 1). Cronoborg til Forbus ⁸⁰/₈ 59 med grove Skælds-

¹) „Våra Assessorer begåfvö sig sedan till Malmö och ha intet der att göra utom att äta och dricka“. Johan Ekeblad (Wieselgren VIII, 231).

ord mod Danske. (De la G. S. Pers. Forbus 5). Banér t. Kg. $15/1$ 66 (SRA.: Genguvs.bref). Cronoborg t. Kg. $8/8$ 59 (Komm. R.s Handl.). — Kbhvns. Dipl. V., 713. — Da Bart. kun havde haft Fred. III.s Brev paa Limhavnsgrunden, men ingen senere Konfirm. af Karl X. derpaa, forbeholdtes den for Kronen, og kun de derpaa opførte Bygninger takseredes af Eksekutionsretten (Stb. $1/9$ 60: Konc. GA. Heri ogsaa Bestemm. om andre af de sammensvorne). — Konc. $7/12$ 65. — *Brun*: Raadstueprot. $29/8$, $5/4$ og $10/4$ 60 (pp. 247, 250 og 251). Stb. t. Kg. $28/12$ 59 (SRA.), $19/1$ 60 (begraves „medh Ceremonier“). — *Fru Ide Skel* skulde efter eget Udsagn udløses mod Printzenskölds Frue (Stb. t. Kg. $28/12$ 59, SRA.). Hendes hallandske Strøgods var en Stridens Genstand mellem Schering Rosenhane, Grev Carl Leyonhufvud og Klas Rålamb (ib. $81/1$ 60). — Vinstrups „aftvungne“ Forbøn for de *to Præster*: V. t. Stb. $9/1$ 60 (GA.), jfr. Stb. t. Kg. $14/1$ 60 (SRA.). — Dommen over Rømningsmændene publ. paa Oxie og Ingelstad H.ting $18/1$ 60 (Domböcker i LA.). — Citation af dem, som have Pengekrav paa de domfældte (Stb. til alle Ldshfd. $80/1$ 60: Konc. i GA). De domfældte skulle forlade Landet efter Bødernes Udredning (Stb. t. Kg. $27/12$ 59, SRA.). Generalamnestien ved Fredsslutn. gælder ikke dem (Stb. t. Sten Bjelke $10/6$ 1660, Konc.). — Wildfangs og Fadder Davidsens Død (Duvall i Beckers Saml. I, 268, 271). — Efterslæt af Smsgv.: Stb. t. Kg. $9/7$ og $10/12$ 61 o. s. v. indtil 1670.

- 81) Frygt for *ny Sammensværgelse*, hvorunder Bgg. selv skulde stikke Ild paa Staden: Stb. t. Kg. $20/1$, $28/1$ 60; Tolderen Knut Andersson t. Stb. $7/12$ 59 (GA.). Dog betegnes den $8/2$ som løs Tale. (1659 havde han ogsaa omtalt et Anslag). — Schack og Ahlefeld: Stb. $21/4$ 60. — Hans Meyer Kocks Hustru, Maren, slæbes for Retten for i Anledning af Karl X.s Død at have sagt: „Det var Ynck, at dend stachell iche kom i Kiöbenhaffn“. (Raadstuepr. $8/8$ 60.) — En Bg. indstævnes, fordi han ejer 3 Musketter (ib. $9/8$).

SJETTE KAPITEL

- 1) *Voldshandlinger*: Ldshfd. Rosenschantz t. Stb. Ldskr. $21/9$ og $27/9$ 59 (GA.). Aaret i Forvejen havde Frölichs Ryttere huseret slemt i den samme Egn: Taubf. t. Kg. $21/12$ 58 (H. T. f. Sk. I, 211). — Stb. t. Lilliehök $26/5$ 60 (GA) om Macheler fra Göteborgs Optræden over for en hall. Herredsdmr. — Kg.brev t. Stb. $20/8$ 59 (GA.). — „Gatulop“ som Straf for Soldaterne: Mörner t. Stb. $5/11$ 59 Malmø (GA.). — E. Ulfeld t. Stb. $14/6$ 60 (GA.): Ryttertyverier i Ørkened S.
- 2) *Afvæbning*: Oxie og Ingelstad Hrr.s Dombok $6/12$ 58 (LA.). — Spioner: Oxie Dombok $18/4$ 59. $2/5$ gentages Bef. om Afvæbning. — Olle Giølleboes Udsagn: Bara H.s Tingbok $17/10$ 59. Om Folkestemningen, navnlig i Anledn. af *Beskatn.*, se Taubenf.s Breve $29/11$, $80/11$ 58 og $81/8$ 59 (H. T. f. Sk. I, 208, 210 og 225).

- 8) *Udskrivning*: J. v. Hargen t. Stb. $\frac{8}{9}$ 59 og Ldshfd. Muscham $\frac{26}{12}$ 59 (GA.). Croneborg og Knut Andersson t. S. $\frac{14}{12}$ 59 fra Lund (GA.). Instruks for Ldshfd. Hård og Kamreraren Forsman til Mønstr. i Ysted $\frac{12}{8}$ 60 (ib. Konc.). — Linnart Bock t. S. fra Kr.stad $\frac{2}{8}$ 60 (GA.). — Om de hall. rømte Knægte se iøvrigt Stb. t. Lilliehök $\frac{18}{4}$, $\frac{8}{5}$ og $\frac{24}{8}$ 61 og Lillieh. $\frac{18}{3}$ 60 (ib.).
- 4) Om overflødig Arbejdskraft vidner t. Eks. Taubf.s Brev $\frac{81}{3}$ 59 (H. T. f. Sk. I, 226). — 1576 nævnes i Helsingør „*Snaphaner* og smaa Tyve“, i Reglen saadanne, som gik med Kramvarer og stjal, uden at gøre Indbrud. (Da. Sml. 2. R. VI, 328, 341). „*Snaplåås-Pistoler*“ nævnes 1658 i Stiernman, Förordn. ang. Commerce . . II, 852.
- 5) *Sven Povlsøn*: Lilliehök t. Stb. $\frac{14}{9}$ (GA.).
- 6) *Kristianstadegnen og Blekinge*: v. Essen t. Stb. $\frac{15}{9}$ fra Malmø (GA.). Taubenf. t. Kg. $\frac{13}{9}$ fra Gundestrup (H. T. f. Sk. I, 197). Skytte t. Stb. fra Kr.stad $\frac{15}{9}$, $\frac{20}{9}$, $\frac{2}{10}$, $\frac{10}{10}$, $\frac{28}{10}$, $\frac{80}{11}$ (GA.). Skytte t. Kg. $\frac{12}{9}$, $\frac{15}{9}$, $\frac{25}{9}$, $\frac{2}{10}$, $\frac{16}{10}$, $\frac{7}{11}$, $\frac{14}{11}$ og $\frac{12}{12}$ (SRA.: Landshöfdingsskrivelser). — *Præsterne*: Vinstrup vil paa minde dem om deres Troskabspligt (Taubf. t. Kg. $\frac{9}{11}$: l. c. p. 206). Cronoborg t. Kg. $\frac{8}{1}$ 59 fra Kr.stad (SRA. Komm.r. I, Strödda Handl.). — *Sølvborg*: Chr. Sleun 1663 (Weib. 1877, p. 50). — Om Behandl. af Snaphanernes Ejendom: Taubenf. t. Forbus $\frac{27}{12}$ (De la G. S., Pers. Forbus 20). Ronneby Kirkes Dødebog (LA.). — GA.: Krigsretsprot. 1658—1659: $\frac{18}{11}$ 1658. — De to Præsters Sag trak ud gennem flere Aar, forel. løsgaves de mod Kaution: Stb. t. Skytte $\frac{80}{1}$ 60 (GA.: Konc.). — Kristen Lund arresteredes i April 59 for uordentlig Regnskabsførsel: Skytte t. K. Mt. $\frac{7}{4}$ 59 (SRA.).
- 7) *Færs Herred og Oksie H.*: Taubenf. $\frac{28}{11}$ og $\frac{29}{11}$: l. c., p. 207—208.
- 8) *Wulf Ravn*: Herrevad Klosters Birketingsbog p. 264: $\frac{28}{11}$ 58 (LA.). Cronoborg t. Forbus $\frac{8}{7}$ 59 (De la G. S., Forbus 5). GA.: Krigsprot. — Liste over Deltagerne i GA.: Ebbe Ulfelds Breve (Indlæg i Brev af $\frac{24}{10}$ 59; 13 Navne nævnes, desuden 25 andre, „som vare medt“). — Forhør i Kommisr. 1659, 2b (SRA.). — Taubf. $\frac{21}{12}$ 58, $\frac{4}{2}$ 59 (H. T. f. Sk. I, 212 og 215). — Muscham t. Stb. $\frac{5}{4}$ 60 (GA.). — Stb. t. Muscamp $\frac{22}{1}$ 61, $\frac{80}{7}$ 63 (Konc.).
- 9) *Blekinge 1659*: Skyttes Skrivv t. K. Mt. (SRA., Ldshfdskr.) $\frac{8}{1}$ — $\frac{20}{4}$ 59. Blandt Førerne nævnes ogsaa en Bd. „*Mustepälle*“, som var flygtet over Grænsen. — *Gønge og Færs*: Taubenf. t. K. Mt. $\frac{81}{8}$, $\frac{1}{4}$ (H. T. f. Sk. I, 225—227). — *Ved Lund*: samme $\frac{19}{4}$ (ib., 231).
- 10) *Udskrivningen*: Taubf. $\frac{8}{4}$, $\frac{8}{8}$ (p. 228 og 248.). — *Ysted*: samme $\frac{17}{2}$ (p. 218). *Sølvborg*: Fragm. af et Brev til Stb. uden Dato eller Navn (GA.). — *Lybeckers* Ekspeditioner: Skytte t. K. Mt. $\frac{28}{5}$ — $\frac{9}{8}$ (SRA.: Ldshfdskr.). Samme t. Stb. $\frac{1}{9}$ (GA.).
- 11) *Ebbe Ulfeld*: Da. biogr. Lex. — Fridericia, Adelsv. 157, 311 o. o. — Karakteristisk er det ogsaa, at medens Korfits Ulf. allerede i Efteraaret 1657 blev doteret med flere skaanske Godser af Karl X., disponerede denne ved samme Lejlighed over flere af Ebbes Fædrenergodser til svenske Adelsmænd (Liste over Donatarier i SRA.: Äldre Handl. rör. Skåne, Hall., Bl. och Gottland), se Kap. III., Note 6. — Hvervningerne: Skytte t. Stb. $\frac{1}{9}$ (GA.). — Ulfeld t. Stb. $\frac{1}{9}$ (GA.). Ved Herrevadskloster: Samme $\frac{19}{9}$. $\frac{7}{1}$ 1660 siger Ulf., at Karl X. mundtlig har anbefalet ham Rytterhvervning.

- 12) *Ystedlandgangen*: de Goes t. Filip IV $20/9$ (H. T. 5. R. III, 180). — Hovedkilden er Øjenvidnet, Kommiss. Knut Andersson. Denne t. Stb. $9/9$ og $14/9$ (GA.). — Skytte t. Stb. $11/9$ og $18/9$ (heri om Skriversen). Ove Tot siges heri at være med. — Kg. t. Stb. $24/8$, $14/9$ (Orig. i Eriksb.). — Stb. t. Kg. $9/9$ — $12/9$ (SRA.). — Krabbe til Kommissæren (?) $18/9$ 59, $18/8$ 61 (GA.).
- 13) *Efterspillet*: Knut Andersson $15/9$ — $28/9$ (GA.). — *Hendrik Otto* var 1657 Dragonkapt. i Knud Ulfelds Opbud. 1659 $4/12$ faar Schack Ordre til at akkommodere ham efter hans tidl. Charge. (Indk. S. $17/9$ 57. Fynske Tegn. 59 (Obtltn. Hirsch)). — *Simrishavn*: Skytte t. Stb. $25/10$ ff. (GA.). Stb. t. Skytte $10/8$ 60 (GA., Konc.). Bgg. frikendes dog senere. Ulf. $22/9$ 59 (GA.). — Jagten og *Kivikaffæren*: Knut Andersson (se ovenfor); Stb. t. Kg. $21/9$ ff. (SRA.); Ulf. t. Stb. $22/9$, $5/10$; Skytte t. Stb. $31/12$ ff. Glambeck frikendes dog af Byretten i Simrishavn i Begynd. af 1660, men Skytte vilde nu have Sagen bragt for den blek. Landsdmr. Vist er det, at der samme Aar holdes Krigsret over ham under Ulfelds Ledelse (Stb. t. denne $29/11$ 60, Konc.). G.s „förlaringh“ $18/1$ 61 i SRA. (Komm. R. i Malmø 59, 2b). Endvidere Stb. t. Sekr. Palmgren og Krigskoll. $12/9$ — $4/8$ 61 (Konc.). Sagen gik senere for Göta Hofrätt.
- 14) *Ekspedit. til Haagentorpe Mølle m. m.*: Ulf. t. Stb. $19/9$, $20/9$, $23/9$ og $5/10$ 59 (GA.). Krigsprot. etc. 1658—59: $21/9$ (stds.).
- 15) *Dansk ventet Landgang*: Kg. t. Stb. $21/9$ — $28/10$ (GA.). — Stb. t. Forbus $11/9$ (De la G. S. Forbus 19).
- 16) *Aftagende Snaphanekrig*: Ulf. t. Stb. $22/9$ til Aarets Slutn. (GA.). — Skytte t. Knut Andersson $5/10$ og t. Stb. $9/10$ (ib.). — $1/1$ 1660 tør dog Ulfeld ikke sætte sine Dragoner paa Strandvagt ved Simris, „saasom de ikke alene ere danske, men ogsaa unge“. — Ulf. t. Stb. ca. $7/3$ 60. — Skytte t. Stb. $25/10$ 59 (om Snaphanerne til Søs paa Flugt til Bornholm) (GA.).
- 17) *Olvu Perssens Sag 1660*: Kg.brev t. Stb., Aug. 59 (Eriksb.). — Stb. t. Skytte $19/4$ — $26/8$ 60, t. Komm. Palm $22/2$ 61 (Konc.). Skytte t. Stb. $4/8$ 60— $21/8$ 61 (GA.). Tingsvidne fra Kr.stad $9/6$ 60 (Krigsprot., GA.). — Sagen mod *Jens Joensen fra Oremølle* i Fers H. for Hæleri af Snaphaner (ibid., samt Torna Herreds Tingbog $18/12$, og Skytte t. Stb. $14/4$ 60). Pardoneres $22/3$ 61 (Konc.).
- 18) *Hvervning og Udskrivning*: Stb.s Salvegardie $10/1$ 60 for Bdd. under Søvde, Taasterup og Bjereseholm, som ere overanst. af egenmægtig Indkvarter. (Konc.). I det Hele Konc. for dette Aar. — Ulf. t. Stb. $7/1$ — $21/5$ (GA.). — Kg. t. Stb. $18/1$, $1/8$ (GA.). — Skytte t. Stb. $4/1$ — $20/3$ (ibid.). — Stb. t. Kg. $11/4$ — $28/5$ (SRA.). — Stb. t. Taub. $11/2$ (Konc.). — $9/8$ Forslag paa Gen. Ltn. E. Ulfelds Regm. (SRA., Stbs. b.). — Forsman t. Skytte $3/10$: Et Kmp. af Ulf.s Ryttere faa Underholdskvartér, Resten behandles som Dragoner (GA., Ulf.s brev). — Ved Hvervningen af *Lybeckers Ryttere*, som skulle fordeles paa Gaarde i Blek. og Kr.stads Len, forbydes det derimod at antage danske (Kg.brev t. Stb. $1/8$).
- 19) *Snaphaneriets Fornyse*: Tingsvidner af Rønnebergs og Ö. Gønge H.ting $5/8$, $11/9$ (Krigsprot. GA.). — Stb. t. Ulf. og Skytte $18/5$ (Konc.). — Mørner t. Stb. $2/8$ (GA.). — *Glimaker*: Ulf. t. Stb. $5/4$ — $17/4$ (GA.). — Tingskrivern i Emitzløf indsender $18/4$ et Tingsvidne af Gøngeh.s Österting dat. $12/4$ (ibid.). — Stb. t. Ulf. $21/4$ (Konc.). — Oxie H.s Dombok $15/5$: pag. 150 (LA.). —

Stb.s Forklaring paa Ldsdmr. Petter Durells Punkter (SRA.: Jurid., Justitieväs. uthi sk. provv.).

- 20) *Sommeruroligheder*: Oberst v. Hargen t. Stb. $2^{\circ}/_8$ (GA.). — Skytte t. Stb. $8^{\circ}/_8$, $18^{\circ}/_7$ (ib.). — Ulf. t. Stb. $1^{\circ}/_7$, $24^{\circ}/_7$ (klager over Tyskerne) (ib.). — Stb. t. Ulf. $6^{\circ}/_7$ (Konc.). — J. Håkenson i Norge (Befalingsmand?) t. Skytte $16^{\circ}/_7$ (om Smålænd.) (GA.: Skyttes brev).
- 21) *Efteraarsskampen*: Ulf. t. Stb. $22^{\circ}/_8$, $5^{\circ}/_{10}$, $22^{\circ}/_{10}$ (heri Citatet, som anføres i 2det Kap., Note 13, og om Anne Sitzewitz), $8^{\circ}/_{12}$, $16^{\circ}/_{12}$ (GA.). — Stb. t. Lilliehök $5^{\circ}/_{10}$, $15^{\circ}/_{11}$ (Konc.). — Skytte t. Stb. $19^{\circ}/_{10}$, $3^{\circ}/_{11}$, $15^{\circ}/_{12}$ (GA.). — Glimakers Forpligtelsesbrev $8^{\circ}/_{12}$ (Bilag t. Skyttes Brev). — Stb. t. Skytte $22^{\circ}/_{10}$, $7^{\circ}/_{11}$, $19^{\circ}/_{12}$ (Konc.).
- 22) *Sidste Stadium*: Ulf. t. Stb. $20^{\circ}/_{12}$ 60, $2^{\circ}/_1$, $10^{\circ}/_1$, $2^{\circ}/_2$ 61 („her sidder endnu omtr. 10 à 12 Stkr. Snaphaner, og 18 af de slemmeste gaa endnu paa Skoven“), $13^{\circ}/_8$, $19^{\circ}/_3$ (Folker Nilsson og Tue), $21^{\circ}/_5$ (Snaphaner i Osby og Loshult, ialt skal der være i Landet 1 à 200); $15^{\circ}/_2$ 62 (En Fanges Henrettelse) (GA.). Indlagt: Hans Jørgensen i Kr.stad $17^{\circ}/_6$ 61 til Ulf.: „I Jembse Sogn skal de holde sig lystige og skyde med hverandre til Maals.“ — Skytte t. Stb. $10^{\circ}/_1$, $6^{\circ}/_8$ 61 (GA.). — Stb. t. Skytte og Ulf. $28^{\circ}/_{12}$ 60; t. Sk. $24^{\circ}/_{12}$, $22^{\circ}/_3$ 61 (Snaphanehæler skal til Ingermanland), $8^{\circ}/_6$, $11^{\circ}/_6$; t. Ldsdmr. Durell $11^{\circ}/_8$ (alle i Konc.). — Lettelse af Indkvartering i Glimaker $22^{\circ}/_4$ 61 (Konc.). — Pardonsplakat $10^{\circ}/_8$ 61 (Stb. t. Skytte). — Vinstrup til Olivekrantz $12^{\circ}/_1$ 1671 om *Præsten Bertil Aquilonius* i Hobys Beskyldninger mod sine Sognemænd for oprørsk Sindelag. Han vil bevise det ved, at der er opsat Stejler og Hjul omkring Vejen, „paa hvilche nogle Snaphaner paa adskillige Steder ere lagde til ett Spectachell“. Vinstrup indvender, at disse Snaphaner (forøvrigt paa hans eget Initiativ!) bleve paagrebnne „højere oppe udi Bleging. Mens af Hooby Sogn haver jeg ikke hørt, at nogen havde været med.“ — Imidlertid, siger Aquilonius selv i sin Klage til Kg., at Kirke-laden var i den Grad ramt af Kugler „att den sielff som een dødh materie offentlig der offuer klåger och förer alle Spectatores i stor forundring och condolence offuer sigh“. (SRA., Lunds Konsist. skrifv.).
- 23) Ulf. t. Stb. $8^{\circ}/_{12}$ 60. (Blandt Mændene nævnes Gunner [= Gumme?] Skytte og Folker Rytter. De havde pryglet en Bonde ved Kullen til at afstaa sin Baad. Mange vare komne forud; de tjenté paa Kronborg). (GA.). — Om Gønger i Kbhvn. under Krigen se ogsaa Museum 1896 I, 119 og Kbhvns. Dipl. V 431, 453, 459, 479; III, 501.

SYVENDE KAPITEL

- 1) *Kongens Død*: Stb. t. Ldshfdd. $22^{\circ}/_2$ 60 (Konc.) til Per Brahe $26^{\circ}/_2$ (ib.). — Vinstrup t. Stb. $8^{\circ}/_8$ (GA.). — Ulf. t. Stb. $27^{\circ}/_2$ (ib.).
- 2) *Stemn. ved Freden*: Stb. t. Reg. $2^{\circ}/_8$ (SRA.); kalder Freden „honorabel och Roschildische pacterne likmätig“. — Lindenov: Stb. t. St. Bjelke $15^{\circ}/_6$ (Konc.) — Pas for Jørgen Krabbe $4^{\circ}/_8$ (ib.).
- 3) *Donationerne*: Stille, Schering Rosenhane (Acta Univ. Lund, XXVIII), 118, 122.

- 4) „Fortegnelsen“ er tidl. trykt i Suhms Saml., Sjøborgs Saml. t. Sk.s hist. I, 39, Barfod, Märkv. rör. sk. adeln, 96, Cronh. II, 32, Note. — Weibull 1868—69, 97 f. — Stb. t. Taubf. $\frac{8}{3}$, og til Legaterne $\frac{9}{8}$, $\frac{17}{3}$ (Konc.). (Skriver først, at han sender en foreløbig Liste paa bortgivne Godser, men retter dette til, at han sender forel. Designationer paa alt Adelsgoods). $\frac{24}{3}$ meddeler han paa Opfordr. mere spec. Oplysn., bl. a. om hvert Gods' Hartkornsrente. Ligel. $\frac{4}{4}$. Se ogsaa Sv. kgl. Bibl.: Engeströmska Saml. VIII, 2, 15: „Specific. på Sv. Donat.s Gods i Skåne ansl. uti hårdtkorn“, og „Spec. på de beedig. af Danske Adelsens Gods i Skåne ansl. u. htk.“ — Rosenchantz t. Stb. $\frac{13}{4}$ (GA.).
- 5) *Rivninger*: Kirstine Rantsov t. Stb. $\frac{23}{8}$, Sofie Rosenkr. t. Stb. u. D. (GA.), — jfr. Stb. t. Muscham $\frac{8}{4}$ 61 (Konc.).
- 6) *Kommissionen*: Stb. t. Hård og Durell $\frac{8}{7}$, t. Durell $\frac{20}{7}$ (Konc.). Stb. t. Reg. $\frac{11}{7}$ (SRA.); heri de danskes Memorial. S. t. Ove Gedde $\frac{1}{11}$, t. Iver Krabbe $\frac{23}{12}$ (Konc.). Den sidstes Svar $\frac{12}{1}$ 61 (GA.). Reg.s Breve $\frac{18}{7}$ og $\frac{8}{8}$ 60 (GA.). Stb. t. de sv. Komm. $\frac{11}{8}$ 61 (Memorial) og $\frac{15}{3}$ (Fuldm.) (Konc.); t. Reg. $\frac{12}{8}$ og $\frac{26}{3}$ (om Forliget) (SRA.). — Forlig $\frac{23}{3}$: SRA., Stb.s brev.
- 7) *Bornh. Vederl. u. Fredsforhandl.*: Stille 131 ff. — Karl X. til de sv. Komm. i Dmk. $\frac{27}{8}$, $\frac{8}{4}$, $\frac{3}{5}$, $\frac{12}{5}$ 58 (R.R.). — Stb. ønsker, at Lunds Domkap.s Gods paa Bornh. maa forbeholdes dette (Brev t. Legaterne $\frac{26}{4}$ 60: Konc.).
- 8) *Stockholmsforhandl.*: Fridericia, H. Sehested i Unaade (H. T. 6. R., I) 718 ff. — Sv. Rådsprot. $\frac{28}{8}$ — $\frac{12}{7}$ 1660. — Loenboms Handl. XIV. 38. — Nye Da. Mag. V, 231 ff. — Sten Bjelke t. Reg. $\frac{10}{7}$ fra Kbhvn. (SRA., Stenbocks brev).
- 9) *Efteraaaret 1660*: Reg. t. Stb. $\frac{14}{7}$ (samme Dag Memorial og Fuldmagt i RR.), $\frac{18}{7}$, $\frac{28}{7}$, $\frac{4}{8}$, $\frac{22}{8}$, $\frac{8}{8}$, $\frac{29}{8}$ 60, $\frac{18}{2}$ 61 (GA.). — Gedde t. Stb. $\frac{12}{7}$ (GA.). — Stb. t. Gedde $\frac{8}{8}$ (Konc.). t. Sested $\frac{8}{7}$, $\frac{27}{7}$, $\frac{11}{10}$, t. Gersdorf $\frac{8}{8}$, t. Schack $\frac{10}{8}$ (ibid.). — Stb. t. Reg. $\frac{10}{8}$, $\frac{18}{8}$, $\frac{30}{8}$, $\frac{14}{8}$, $\frac{4}{10}$ 60; $\frac{5}{2}$ 61 (SRA.). — Stb. t. Landsingsskriv. $\frac{24}{10}$ (Konc.). — Ad. Riksd. prot. VII, 89, 91. — DRA.: Aktstykker vedr. det bornh. Ækivalent 1661. — All. $\frac{21}{2}$ havde den da. Reg. Gods paa Haanden til et Beløb af 7992 $\frac{1}{2}$ Td. Htk. og tilhørende Gersdorf, Grubbe, Urup, Vind, Iver Krabbe, Henr. Lindenov, Lene Rud, Oluv Rosenkrans, Otte Rantsov, Sten Hundorf, Biskop Svane og Admiralitetsraad Jens Lassen.
- 10) *Malmøforhandl.*: Stb. t. Durell $\frac{8}{2}$, $\frac{26}{2}$ 61; t. Sested $\frac{8}{2}$, $\frac{28}{2}$; t. Kønigsmark $\frac{28}{2}$; t. Resid. Duvall i Kbhvn $\frac{7}{3}$ (Konc.). — Stb. t. Reg. $\frac{12}{2}$, $\frac{28}{2}$, $\frac{7}{8}$, $\frac{12}{8}$, $\frac{18}{8}$, $\frac{21}{8}$ (SRA.). „Fortegnelse“ $\frac{21}{3}$ er Bilag t. Stb.s Brev. — Fuldmagt for en Besigtiger $\frac{28}{3}$ (Konc.).
- 11) Stb. t. Reg. $\frac{28}{8}$, $\frac{2}{4}$, $\frac{5}{4}$ (SRA.); t. Sested $\frac{5}{4}$, t. Bengt Horn $\frac{5}{4}$ (Konc.). — Reg. t. Stb. $\frac{10}{4}$, $\frac{27}{4}$ (GA.). — „Kort Arflinea och Beskaffenheet om Lillö“ (Børringe Ark. G. 37). — Stb. t. Reg. $\frac{11}{4}$, $\frac{18}{4}$, $\frac{28}{4}$ (hvori den nye Fortegnelse). — Fuldm. $\frac{23}{4}$ for en Række Opsynsmænd paa de afstaaede Gaarde (Konc.). — Lign. $\frac{21}{5}$. — Om Henr. Tot: Thiset i Da. biogr. Lex. — Først $\frac{4}{5}$ blev de da. Komm. dog enige med Henr. Tot om Gladsaks og Svabesholm. $\frac{20}{4}$ fik man derimod Ove Geddes fire Gaarde paa Haanden. (DRA.: loc. cit.). — Ogsaa efter $\frac{5}{5}$ maatte de da. Komm. vedblive at erhverve Strøgods til Afrunding fra Holger Rosenkrans' Enke og Mogens Fris paa dennes egne og Margr. Ulfelds Vegne (stds).

12) Stb. t. Reg. $25/4$, $80/4$, $2/5$, $8/8$, $12/8$ (heri Udkast t. Frederik III.s Afstaaelsesbrev, dette i DRA.), $9/7$ (SRA.). — Reg. t. Stb. $27/4$, $11/5$, $18/8$ (GA.). — Stb. t. Durell $1/8$ (Konc.). — Duvall t. sin Reg. $13/2$, $23/2$, $16/6$ (Beckers Saml. I, 221, 238). — Bornh. Vederl.s Strøgods i Blekinge: Gynther, Blekinge 99 f. — „*Jordebogh paa hues godtz, som er gifffuen for Boringholm 1661—74*“ (DRA.). Gersdorf faar for 3250 $\frac{1}{2}$ Td., Gedde for 1524, Henrik Tot 920, Mog. Fris 623, H. Lindenov 705, Sested 780 $\frac{1}{2}$ + 357, Oluv Rosenkrans 105 $\frac{1}{2}$, Sten Hundorf 44 $\frac{1}{2}$, Vibeke Tot 128, Jfr. Margrete Ulfeld (Nils Juels) 60. — $16/7$ 1661: Fris beder om Ækvivalent, „eftersom jeg har forskaffet ved mine egne Midler og Kredit en stor Andel Jordegods udi Skaane til Bornholms Ækvivalent“ (stds.); jfr. Christiansen i Da. hist. Tidsskr. („Den store Revisionskommission“).

Hvad *Hven* angaar, beholdt Kg. den uden at forlene Øen „til Dronn. af Dmk. (Stb. t. Taubf. $4/9$ 1660. Konc.).

SKAANES OVERGANG

FRA

DANMARK TIL SVERIGE

ANDEN DEL

KNUD FABRICIUS

SKAANES OVERGANG

FRA

DANMARK TIL SVERIGE

STUDIER OVER

NATIONALITETSSKIFTET I DE SKAANSKE LANDSKABER I DE NÆRMESTE
SLÆGTLED EFTER BRØMSEBRO- OG ROSKILDEFREDENE

ANDEN DEL

(1660—1676)

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF DET FINNESKE LEGAT OG
DEN HJELMSTJERNE-ROSENKRONESKE STIFTELSE

KØBENHAVN 1906

I KOMMISSION HOS GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

REPROGRAFISK GENUDGIVET OG FORLAGT AF
SELSKABET FOR UDGIVELSE AF KILDER TIL DANSK HISTORIE
KØBENHAVN

1972

GENOPTRYKT MED STØTTE AF
STATENS HUMANISTISKE FORSKNINGSRAD

ISBN

87 7500 812 2 (vol. 1-2)

AFFOTOGRAFERET EFTER ORIGINALUDGAVEN OG GENOPTRYKT
I OFFSET PÅ SPECIAL-TRYKKERIET, VIBORG

1972

ANDEN DEL

Den skaanske Provins

(1660—1676)

INDHOLD

Anden Del.

Den skaanske Provins.

	Side
I. Kap.: Perspektiv og Forudsætninger	7
II. Kap.: Forfatningsudviklingen indtil 1664	18
III. Kap.: Adelenes Liv	49
IV. Kap.: Regeringens Virksomhed for at skabe en svensk Jord- besiddelse	79
V. Kap.: Den svenske Adels Godskøb	94
VI. Kap.: Ejendomsfordelingen	109
VII. Kap.: Præstestanden	120
VIII. Kap.: Skolevæsenet og Universitetet	149
IX. Kap.: Borgerne	165
X. Kap.: Bønderne	192
XI. Kap.: Retsvæsenet	206
XII. Kap.: Den svenske Styrelse, Forfatningsudviklingen efter 1664 og Forholdet til Danmark	220

Noter og Anmærkninger.

FØRSTE KAPITEL.

Perspektiv og Forudsætninger.

Freden 1660 overlod for anden Gang de skaanske Landskaber i Svenskernes Hænder. Dette var en simpel Følge af, at det havde været Danmark umuligt at føre Krigen over paa skaansk Grund; den havde hele Tiden bevæget sig om København som Centrum, her fandt ogsaa dens Afslutning Sted, og denne Afslutning blev en simpel status quo, nemlig Roskildefreden med de Ændringer, som maatte følge af Princippet, *beati possidentes*.

Man kan heller ikke sige, at Skaanes Befolkning nationalt set var vaagnet under Kampen. De Livstegn, som en gryende Danskhedsfølelse havde givet fra sig, vare ikke meget stærke. Man finder dem hos nogle Adelsmænd, en lille Kreds af Borgere, hos hvem det endda skortede paa den fornødne Selvtillid, enkelte Præster og spredte Elementer af Landbefolkningen. Lad være, at vi hermed langt fra have faaet alle dem med, der i Stilhed følte sig som danske; en Minoritet inden for Folket var og blev de dog. Og hos de fleste havde endda Nationalfølelsen kun ytret sig negativt som Had til alt Svensk; i Virkeligheden var det disse Befolkningsklasser lidet bevidst, at deres Kultur var dansk og forbandt dem med alt, hvad dansk var. Endnu længere vare de fjernede fra den rene, afklarede Nationalfølelse, der paa en saa mærkelig Maade synes at være knyttet til den fulde Bevidsthed om ens folkelige Ejendommelighed.

Men hermed havde dog Skaaningerne ikke mistet alle Muligheder for at værne om deres Særstilling og Særpræg. Ad

Lovens Vej bød Københavnsfreden dem ret gode Kaar hertil. Adelsmændene kunde vælge, om de kun vilde opholde sig paa deres Godser og saaledes bevare dem for Slægten og for dansk Kultur, eller om de vilde træde ind paa Riddarhuset og danne en national Gruppe her. Hele Spørgsmaalet om den rette Opfattelse af deres Privilegier var jo endnu uløst. For Nutidens Mennesker synes det derfor, som om der her maatte være Muligheder nok.

Før vi imidlertid gaa over til at betragte den konstitutionelle Udvikling i de skaanske Landskaber, vil det være naturligt at undersøge, hvorledes Datiden og specielt Sverige opfattede en erobret Provins' Stilling. Et Udtryk som „den skånska stat“ kunde nemlig forstaas paa forskellige Maader i Samtiden.

Ordet „Stat“ (status) har i klassisk Latin Grundbetydningen „Stilling“, „Statur“, hvorfra man naturligt gennem „Tilstand“ og „Forfatning“ naar til Betydningen „Herredømme“. I middelalderligt Latin fortsættes Udviklingen til det „Herredømme“ saa nærliggende „Rige“ (imperium), og desuden specialiseres Begrebet til Betydninger som „Hof“, „Rigsdag“ (Danehof), „Stand“, „kgl. Indtægt“ (i det Hele „Betaling“) og alt „ydre Apparat“, saaledes ogsaa „Værdighedsgrad“. Oplysende er det ogsaa, at under Renaissanceen gik „lo stato“ fra at betegne de herskende og deres Tilhængere over til „die Bedeutung des gesammten Daseins eines Territoriums“.

Paa alle disse Betydninger have vi Eksempler nok i Sverige i det 17de Aarhundrede.

Under Gustaf Adolf taler man bestandig om „Rikzens Stat och tillståndh“, om Fæstningernes og Flaadens Stat. At man derfra kan gaa over til at omtale Dronning Kristinas Stat eller Generalguvernørernes Stat, altsaa i Betydning af „Hofholdning“, kan ikke undre. Ligeledes kommer man fra „Tilstand“ let til „Regeringsform“ (t. Eks. vort Land og Stat, Protektorens Stat i England), og herfra atter uden Vanskelighed til Ordets moderne Betydning. „Hollendsche Staterne“ er maaske det Eksempel, som har faaet denne Betydning til at slaa igennem i Sverige; derfra naar man til at tale om „alle Stater och Riker“, „Stater och Republiquer“. Men hermed stanser ikke Udviklingen. Man taler om de enkelte Dele af Regeringsma-

skineriet og deres Stater, t. Eks. Admiralitetsstaten; dette bliver enten det moderne „Budget“ eller i det mindste Udgiftssiden derpaa. I denne Betydning finde vi først Ordet i Skaane efter dets Erobring (Kammarkollegium taler saaledes om at hjælpe til nogen Sublevation for Staten dér). Eller man taler her om Staldstaten eller om Officerernes Stat. Foruden Budget betegner „den skaanske Stat“ ogsaa hele det herpaa hvilende Regeringsmaskineri, hele det svenske Embedsmandsstyre. Skridtet var ikke langt, til at det skulde have betegnet hele Landskabet, men om Ordet blev forstaaet saaledes, er dog ikke sikkert. Det vilde i saa Tilfælde have været ganske parallelt med den Udvikling, vi saa foregaa med „lo stato“ i Italien. At alle ovenfor anførte Betydninger iøvrigt benyttes samtidigt og glide over i hverandre, behøver næppe at nævnes. Den Dag i Dag findes mange af dem bevarede i Svensk.¹⁾

Derimod er det vist, at vi finde et andet Ord anvendt om Skaanes statsretslige Forhold til Sverige, nemlig det for os saa nærliggende „*Provins*“. Men dette betyder ingenlunde det samme som nu i Danmark. Nu til Dags tænke vi ved en Provins paa et Landskab uden nogen Forskel i Administration fra Rigets øvrige Dele; den Gang forstod man altid derved en erobret Landsdel, som havde bevaret et vist Selvstyre. „Sveriges Rike och dess underliggende provincier“ er Datidens staaende Udtryk, og med disse „provincier“ mener man før 1658 Finland og Østersøprovinserne, samt de ved Brømsebrofreden erhvervede Gotland og Halland. „Provincer“ er ligeledes Udtrykket for de skaanske Landskaber i Stenbocks Fuldmagt som Generalguvernør 1658, og i Landsdelene selv blev det under den Periode, vi nu skulle behandle, Skik, at Befolkningen brugte denne Benævnelse. Ellers var det officielle Navn for de skaanske Landskaber „Hertugdømmet Skaane“ eller „det skaanske Generalguvernement.“²⁾

At t. Eks. Sveriges Østersølande, skønt de kaldtes Provincer, havde en fra selve Riget nogenlunde forskellig Styrelse, er bekendt. Dette hænger sammen med Datidens forskellige Opfattelse paa dette Punkt. Efter vort Begreb vilde de blive uselvstændige Stater, forenede i en Slags Realunion, men dette stred mod Samtidens Mening, der ikke kunde tænke sig en Stat, uden

at den maatte være fuldtud suveræn. Tanken om den sammensatte Stat var ganske vist fremme hos Folkesuverænitetslærerne, men den slog ikke ret igennem i det 17de Aarhundrede. Men selv om man ikke inden for det samme „corpus“ kunde tænke sig forskellige Stater, kunde man meget vel taale forskellige „jurisdictiones“; Provinsen ligesom Korporationen opfattedes som „delegirte staatliche Instantz“ eller „staatsliche Abtheilung für Verwaltungszwecke“. Og mærkes maa det ogsaa, at det Eksempel, som Tyskland frembød ved Enkeltstaternes næsten fuldkomne Selvstændighed over for Centralmagten, altid var egnet til at udvikle føderalistiske Strømninger i Nabolandene. For Sveriges Vedkommende vare jo baade Pommern, Wismar og Bremen Dele af det tyske Rige. Eksemplet maatte smitte i det skandinaviske Norden. Skaane havde tilvisse ikke smaa Chancer for at kunne opnaa Selvstyre.³⁾

Paa den anden Side er det forklarligt, at dette ikke kunde falde sammen med den svenske Regerings Ønsker. For den vare de skaanske Landskaber ganske vist Provinser, men tillige „de förnämte Sveriges gamle Provincier“, og det siges, at Maalet i 300 Aar havde været, at de „som dess rätta fäderne skulle till Sverige igen kunna vindiceras“. Nu vare de da ogsaa „med Sveriges Rike evärdeligen incorporeradt“, et Udtryk, der forøvrigt ikke udelukker en vis provinsiel Selvstændighed. Det var ligesom i 1645 og under Karl Gustaf Mindet om Magnus Smeks kortvarige Herredømme, der foresvævede Sindene, og det var naturligt, at dette maatte lede Regeringens Medlemmer ind paa de samme Forsvenskningstanker, som Karl Gustaf havde haft straks efter Roskildefreden. Dette kommer ogsaa til Orde i Rigsraadet, men særlig kraftigt i de mange private Forslag, som nu dukke frem anonymt, og hvoraf det interessanteste vel er „Gersdorfs Drøm“ (Somnium Gerstorphianum).⁴⁾

„Gersdorfs Drøm“ maa betegnes som en politisk Novelle, og den er forfattet af en højt dannet og skarpsindig svensk Embedsmand, der var fuldt inde i Øjeblikkets politiske Situation. Man ser af Indholdet, at den maa være skreven efter Københavnsfreden i Maj med den følgende Stockholmstraktat og inden Arveregeringens Indførelse i Oktober samt Freden mellem Sverige og Rusland i Kardis det følgende Aar 1661. Uvilkaar-

ligt søger Tanken Magnus Durell, Sveriges altid aarvaagne Forkæmper. Skriftet skildrer, hvorledes Rigshofmesteren Jokim Gersdorf for Frederik III beretter om en Drøm, han havde haft, umiddelbart efter at han ængsteligt havde dvælet ved Danmarks Fremtid. Paa Opfordring af de højlærde i København havde han søgt til Parnasset for at hente gode Raad hos Apollo og „hans Medkollegaer“, men han kom her snart til det sørgelige Resultat, at selve denne for Gersdorf saa favorable Guddom var bleven „god svensk“. Han saa med Mistillid paa en eventuel dansk Revanche, og anbefalede i Stedet faste Alliancer med de evropæiske Stater, som havde fælles Interesser med Danmark, en forsigtig Politik over for Arvefjenden og en stærk Udvikling af Sømagten. Større Interesse har det dog for os (og sikkert ogsaa for Forfatteren) at betragte Gersdorfs og Apollos forskellige Opfattelse af Hovedgenstanden for deres Samtale, de skaanske Provinsers Udvikling. Medens den første med Styrke hævdede, at „Affektionen“ til Sverige var aldeles udelukket her, at Justitien, Standsprivilegier og Friheder bleve traadte under Fødder, at Adelen var under et stadigt Tryk for at bevæges til at sælge sine Godser, at man med Vold indsatte svenske Præster i Embederne, (hermed tænkes vel paa Bunkeflod og Fossjø), at Borgerskabet plagedes med Handelsspærring og Indkvartering, Bønderne med Beskatning, kort sagt, at Fatigdom, Trældom og Foragt var det eneste visse Fremtidsperspektiv, — gjorde hans Modpart gældende, at Landskaberne jo endnu ikke havde haft Lejlighed til at smage nogen Frugt af Freden fra den svenske Regerings Side. Man var her saa klog, at man ansaa det for raadeligere at ride en fed Hest, som lader sig styre uden Besvær, end en sløv og mager, som ikke kan bære sin Rytter ved farefulde Lejligheder. Derfor vilde Regeringen tage sig den offentlige Sikkerhed, den gemene Nytte og Landets Velstand til Rettesnor. Paa Justitiens Omraade vilde man indrette en ny Øverste-Domstol under en Raadsherre; den skulde foreløbig underholdes af Bornholms Vederlag, siden af det gejstlige Kapitelsgoods, naar dette hjemfaldt til Kronen. Et nødvendigt Tillæg hertil blev en ny corpus juris, hvori man før Trykningen kunde rette, hvad der stred mod den svenske *Fundamentallov*, og desuden i Stedet for den danske Haandfæstning tilføje „vgl. Privilegier for

Adelen, saa at Adelen i Danmark næppe skal kunne berømme sig af at have dem bedre“. Dette var jo ogsaa en Fordel for den svenske Adel, thi det kunde ikke vare længe, før man fik en kraftig Invasion af den i Skaane; hertil maatte dels Omfanget af Bornholms Vederlag bidrage, dels at den beedigede Adel var stærkt gældbunden, og endelig var det altfor uøkonomisk for den ubeedigede Adel at styrte sine Godser fra et fremmed Land. Man behøvede altsaa slet ikke at gribe til Tvangsforholdsregler for at fordrive den danske Adel. Paa lignende Maade forholdt det sig med den gejstlige Stand. Her opstilles det som en Raadsbeslutning at grunde et Akademi i Lund, først paa Vederlaget, siden paa gejstligt Gods, og at forsyne det med indfødte svenske eller fremragende tyske Lærere, ligesom man for Fremtiden skulde opstille det som en ufravigelig Betingelse for en Kandidat til et Embede, at han havde studeret ved dette eller ved et andet svensk Universitet. Føjer man hertil Tanken om at faa Kommercierne til at blomstre paany ved Udsendelsen af en Kommission, der allerede var nedsat, ved Indkaldelsen af fremmede Købmænd og Haandværkere samt Nedsættelse af Toldafgifterne; endelig at Udskrivningen kunde bruges til at skaffe de urolige Elementer ud af Landet, ser man, at Apollo her har udtalt sig paa en for hans Guddom værdig Maade. Ved Siden af de gode gamle kendte Tanker (navnlig om Embedsbesættelserne) er der her saa mange nye og djærve Ideer, at selv den svenske Regering ikke blev i Stand til at forstaa dem alle. Hovedtanken var jo, at Landskaberne skulde „inkorporeres aldeles dermed (d. v. s. med Sveriges Krone) og endda estimeres og konsidereres meget højere end de andre transmarine, som vare dels Livland, Pommern etc.“ — Intet Under, at Gersdorf var mod i Hu, da han vaagnede.³⁾

Vi have i dette Stykke set Ordet „Fundamentallov“ anvendt uden Forklaring, et Ord, vi nu ville møde i forskellige Betydninger, indtil det fire Aar senere lykkedes at faa Begrebet fastslaaet for de skaanske Loves og Privilegiers Vedkommende. Ejendommeligt er det ligeledes at se, at den anonyme Forfatter er klar over, at *Forholdet til Danmark* spiller stærkt ind i Løsningen af det skaanske Forfatningsspørgsmaal. Her ere hans

Følelser ganske ensartede med det svenske Rigsraads, hvor man i dette og de følgende Aar sad i en evig Uro for, hvad Danmark vilde gøre. Medens man begyndte med at udtale, at Danmark ikke var „noget ret Kongerige“, da den ene plukkede et, den anden et andet Stykke deraf, varede det ikke længe, før Frygten greb mere om sig, først og fremmest for Frederik III's Enevældeplaner mod den danske Adel. Sympatien var for denne sidste, og da Planerne vare fuldbyrdede, faldt der Udtalelser om, at Kongen af Danmark var en Tyran, og at man burde hjælpe de undertrykte. Ganske vist kunde man ogsaa høre Ord som Bengt Skyttes, at man ikke stod over for noget Tyranni, efter at de danske Stænder havde underskrevet Plebiscitet af 1661. Mere Virkning gjorde dog Budskabet om store Troppesamlinger paa dansk Side, og i Løbet af de første Aar debatterede man i det svenske Rigsraad for Alvor Problemet Krig og tænkte paa en Henvendelse til Generalstaterne i denne Anledning. Dette minder stærkt om Danmarks og Ruslands Forbund i det 18de Aarhundrede for at „beskytte“ de svenske Stænders „Frihed“, og Ordet „Tyrans“ fører Tanken hen paa de Ideer, som havde besjælet den danske Regering og Malmøboerne over for Karl Gustaf under Sammensværgelsen i 1658.⁶⁾

Men Enevældens Indførelse fik ogsaa paa eet Punkt sin store Betydning for Skaanes Udvikling, nemlig med Hensyn til *Troskabsedens* Aflæggelse til Sverige. Københavnsfredens Bestemmelse herom var ganske enkel: Alle skulde bøje sig. Det højeste, man kunde opnaa, var et ganske kortvarigt Ophold uden Ed; naar man som Otte Lindenov ansøgte om at maatte blive paa Parole, mødte man et brat Afslag. De ubeedigede Adelsmænd stævnedes paa ny til Møde i Malmø d. 27. Septbr. 1660. Der lovedes dem i Indkaldelsesbrevet Guld og grønne Skove: Ikke alene danske Privilegier, (saa vidt de ikke strede mod Sveriges leges fundamentales), „men ogsaa forøvrigt alle de Vilkaar, som ere forundte Sveriges Ridderskab og Adel“. Virkningen heraf var nu ikke større end tidligere; man ønskede aabenbart foreløbig at se an, hvorledes Forholdene udviklede sig i Danmark. Til den bestemte Frist indfandt sig „kun faa“, og det „nogle af de ringeste“, nemlig, foruden Fruerne Sofie Rommel til Duege og Dorte Rosenkrans paa Søvdø, kun Korfits

Rosenkrans til Ørup, Arild Svab til Svabesholm, Lave Billes Søn, Kristian, til Dybæk og Hak Mormand til Esperød. I de bevægede Septemberdage vare de fleste andre i København. Korfits Trolle, Ide Skeel, Karen Krabbe, Aksel Sested, Ove Tot, Lave Bille og Holger Vind havde i Dagene fra d. 20de til d. 25de September sendt temmelig kry Undskyldningsbreve, hvorefter de kun vilde lade deres skaanske Fogeder yde skyldige Afgifter af Godserne. Eller de beraabte sig som for to Aar siden paa, at man endnu ikke havde holdt Regnskabsaflæggelse i København (t. Eks. Iver Krabbe). Stenbock var ikke glad; han bad sin Regering om Instrukser for sin Optræden over for dem, som siden maatte tilbyde at aflægge Ed.⁷⁾

Denne Optræden af de skaanske adelige er meget forklarlig og hænger sammen med deres forskellige Stilling i Danmark og Skaane. Imidlertid lod Arveregeringens Indførelse i Danmark i Oktober Maaned Vægtskaalen synke til Fordel for det sidste.

Da Stenbock d. 25de Oktbr. meddelte sin Regering denne overraskende Nyhed, udtalte han tillige den Formodning, at man nu kunde vente sig talrigere Bosættelser i Skaane.

Han fik ogsaa Ret. Som en Strøm af Flygtninge efter et tabt Slag kom de skaanske Adelsmænd, og de vare besjælede af alle de bitre Følelser, som pleje at være oppe i Mennesker ved en saadan Lejlighed. Allerede i November Maaned havde Lavrids Galtung gjort opmærksom paa, at det kun var Sygdom, som holdt ham tilbage fra at aflægge Ed, og i Slutningen af December skrev Nils Krabbe det mærkelige Brev til Stenbock, som giver Udtryk for, hvad den danske Adel nu følte. Han havde, siger han, hidtil altid været af den Mening, at ingen Skade eller Livsfare kunde løse nogen, „besynderlig af min stand“, fra den Ed, han havde svoret Danmarks Konge, „saa lenge den ellers maatte beholde sin fulde och thilbørlig krafft och vigeur“. Men da Eden nu var annulleret ved den nylige Statsforandring i Danmark, og han endelig behøvede Protektion for sine ringe Vilkaar, ønskede han at aflægge Hyldingsed til den Konge, „under hvis Kongl. regering den almechtige Gud haffver underlagt mit kierre Fæderneland Skaane ved Freditzfordragit“. Han holdt det for en stor Ære og Lykkens particulière grace at annammes

under den svenske Krones Protektion. — Det var den Mands Ord, som havde været med at væрге København mod Karl Gustaf.

Godt var det nu, at Regeringen havde paabudt Generalguvernøren at lade Spørgsmaalet om Edsaflæggelsen staa aabent. Den uventet gunstige Situation opflammede yderligere til Skridt i samme Retning, og man befalede ham nu at passe paa, at de svenske Embedsmænd af ringere Stand i Skaane ikke i Processer eller Samkvem stødte an mod de danske; enhver burde respekteres efter sin Stand og sit Værd. Allerede i December tilbød da ogsaa Iver Krabbes Søn, Jørgen, at aflægge Ed, og Nils Krabbes Opfattelse, at Arvehyldingseden var bleven dem af tvungen, begyndte at blive almindelig blandt den skaanske Adel. Inden Udgangen af Januar 1661 havde derfor følgende Adelsmænd aflagt ny Ed til Sverige: Nils Krabbe, Jørgen Iversøn Krabbe til Krogholm, Knud Tot til Næs og Barsebæk (Ove Tots Nevø) og Bjørn Makkabæus. Det var Navne, som vejede tungt til; Familierne Krabbe og Tot havde hidtil været Sveriges farligste Modstandere i de nyerhvervede Provinser. I den følgende Tid fortsættes Bevægelsen; Kristian Urne og Ove Tot gjorde Mine til at ville træde i svensk Krigstjeneste; den første aflagde Ed den 8. August, medens Ove Geddes Søn, Kristoffer, allerede havde gjort det samme d. 6. Juni. Den eneste, som bragte Svenskerne en alvorlig Skuffelse, var Iver Tagesøn Krabbe, Jørgens Fader. Skønt han mange Gange havde proklameret sin nærforestaaende Overgang til Sverige, indfandt han sig i September 1661 for at tage sin Afsked hos Stenbock, da Frederik III havde vundet ham ved at overdrage ham Statholderskabet over Norge. Det var ikke saa mærkeligt, at Generalguvernøren „med en ret alvorlig Mine“ mindede ham om, hvorledes han under Krigen skønt ubeediget havde faaet Lov til at forblive paa sine Godser, og hvorledes Svenskerne havde udvekslet hans Frue. Uden at „attendere synderligt hans excuse“ skiltes Stenbock meget køligt fra ham.

Endnu i de følgende Aar, som 1663, kunde det hænde, at en Adelsmand t. Eks. salig Knud Ulfelds Søn, Kristoffer, aflagde Ed. Endogsaa Aksel Urup skal have truet med at ville gaa til Skaane. De nys beedigede Adelsmænd vare nu saa ivrige, at

t. Eks. Nils Krabbe søgte den svenske Regerings Mellemkomst for at gennemføre sine Krav i Danmark. Han fik den naturligvis med Glæde. Vanskeligere var Stillingen derimod for dem, som vilde forlade Skaane; man krævede Tiendepenning og siden endog Sekспенning af alt deres Løsøre og Flyttegods. Men denne drakoniske Bestemmelse gik i Glemmebogen, og snart fik endog de ubeedigede Adelsmænd faktisk Lov til at blive i Landet. Dog maatte de naturligvis ikke indfinde sig paa Møder eller Rigsdage. I 1666 blev der ganske vist sat en yderste Frist for Edsaflæggelse, men kun en ung Rommel synes at have rettet sig derefter — „uden nogen given Anledning“, skriver endda Generalguvernøren til Regeringen. Han var vistnok den sidste, som aflagde Ed.^{8.9)}

Enevældens Indførelse i Danmark har saaledes afgjort haft den Virkning at drive en betydelig Del af den skaanske Adel fra Danmark til Sverige. Paa den anden Side maatte dette styrke den allerede beedigede Adel i dens Kamp for at opnaa adelige Friheder og Selvstyre for Landet.

Før vi gaa over til at betragte denne Kamp, bør vi endnu kaste et Blik paa den Mand, i hvis Hænder den svenske Krones Sag i de erobrede Landskaber var lagt. *Gustaf Otto Stenbock* var ved Provinsernes Overgang fra dansk til svensk Eje i sin bedste Alder, kun 44 Aar gammel. Hans Uddannelse til at overtage en saa ansvarsfuld Stilling var, som saa ofte i Dattiden, meget mangelfuld, da han hidtil stadig havde tumlet sig i Krige, og i de følgende Aar vedblivende beklædte de højeste militære Embeder. Under den anden Krig med Danmark var han derfor meget borte fra Skaane. Dog var han gennemgaaende ikke heldig; hver Gang han havde bragt en Sejr hjem, fulgte der ufravigeligt en Ulykke efter. Som Medlem af Formynderregeringen benyttede han sig desuden i alt for høj Grad af sin Stilling til at berige sig med Donationer af Krongods, og man kan trygt sige, at han hverken i Krigens eller Fredens Sysler kunde maale sig med sin berømte Søn, Magnus. Men han viste stor Energi i sit Embede og greb med Held ind paa mange Omraader, navnlig de militære. *Stenbock* var derhos en forsigtig og human Embedsmand; den Bestemthed, hvormed han optraadte mod Adelen Bondeplagerier, og hans Iver for at

skaane Almuen for Udskrivning og Skattetryk, tjener ham til megen Ære. Som Kansler for Universitetet har han ogsaa efterladt sig et smukt Navn. En Fordel var det endelig, at han var økonomisk uafhængig, saa at han endog kunde yde Kongen betydelige Forstrækninger og derved optræde med ikke ringe Fasthed mod Ligemænd og undergivne. Over for Kongen selv blev hans Tone dog stadig ydmygere, navnlig efter Nederlaget paa Fyn, og han forblev stadig en tro Kongetjener. Men det vilde have været heldigere baade for Sverige og Skaane, om en betydeligere Personlighed end han var kommen til at staa som Mægler mellem de to Folk.¹⁰⁾

ANDET KAPITEL.

Forfatningsudviklingen indtil 1664.

Den skaanske Forfatningskamp indledes med en lille dramatisk Scene, hvorfra vi have en Skildring bevaret.

Allerede i Maj 1660 havde Stenbock over for Regeringen omtalt Adelen Klager over en Resolution, som den afdøde Konge havde givet. Han havde nemlig bestemt, at den skaanske *Ugedagsfrihed* kun maatte gælde for indsoagne Gods, og Adelen Misfornøjelse over at skulle miste den yderligere Frihed, hvorpaa deres Forfædre allerede havde haft Hævd „af Alder“, var stor. Stenbock talte deres Sag og indrømmede, at Adelen økonomiske Stilling var meget svag. Regeringen svarede da ogsaa, at „vi, helst nu i Begyndelsen, ville detinere os bemeldte Adel igennem Affektion“, og erklærede, at Adelen skulde beholde sine velhjemlede Rettigheder. Men foreløbigt havde Kongens Bestemmelse virket meget skræmmende paa den skaanske Adel, og vi se her aabenbart Baggrunden for den Scene, som snart efter skulde udspilles.¹⁾

Nils Krabbe var i Juni kommen til Skaane for at deltage i den Kommission, som skulde afholdes mellem Karl Gustafs Donatarier og de egentlige Ejere af de konfiskerede Gaarde. Midsommerdagen opholdt han sig paa *Gundestrup* [Vrams- eller Kulla-Gunnarstorp?] ved Helsingborg, da Assistensraad Broman kom derud efter Befaling, men „ligesom for at foretage sig en Promenade til Lyst“. Krabbe begyndte straks efter de første Hilsener at tale om sin Visit hos Stenbock i Helsingborg samme Dag, og Tiden forløb saaledes indtil Aftensmaaltidet med Samtale om den forestaaende Kommission.

Derefter talte de igen i Enrum. Broman søgte navnlig at sondere hos Krabbe om Adelens Besværinger over Konfiskationerne og stillede i Udsigt, at de kunde blive afhjulpne des hurtigere, naar man udtalte sig derom. Herpaa svarede Krabbe intet, men „begyndte omsider relative at talo om de danske adelige Privilegier, Coutumer og andet saadant, ønskende, at de om et og andet, i Synderhed deres Privilegier, adelige Personer og Gods angaaende, vare forsikrede, . . . og at de alene supplicando dette af Hjertet gerne ønskede, at de herom med de svenske Kommissærer maatte traktere“. Broman erklærede hertil, at han ikke ret kendte de danske Privilegier; de svenske vare desuden store nok. Disse sidste Ord faldt delvis i Krabbes Smag, som indrømmede, at den svenske adelige „Frihedsmil“*) var meget attraaværdig, men iøvrigt henviste til, at Frederik IIIs Haandfæstning var bleven overleveret den afdøde Konge til Overvejelse. Hermed slap hans egentlige Hjertens Mening ud, „at den skaanske Adel maatte benaades med en kgl. Haandfæstning, hvorpaa de kunde forlade sig sikkert“; til Gengæld stillede han Adelens Affektion i Udsigt og erklærede, at de kun vilde søge herom „supplicando“.

Broman følte, at man var kommen ud paa en farlig Grund, og henviste til, at de adelige Privilegier, for saa vidt de angik Personerne og Godserne, vare garanterede tilstrækkeligt ved de to Fredstraktater. Men Krabbe pegede paa sin Side dels paa, hvorledes mange vilde flytte over til Skaane, hvis de fik en Haandfæstning, dels fremdrog han en Række gamle adelige Friheder, som Skattebevilling, Obligationsret og Knægteydelse, som man vilde have klar Besked om og særligt ønskede bevarede. Endelig foreslog han Rostjenesten afløst med Penge. Da Broman havde lovet at anbefale alt dette paa bedste Sæt hos Generalguvernøren, gjorde Nils Krabbe den saare karakteristiske Tilføjelse, at Adelen havde undergivet sig Sveriges Krone „som et aldeles inkorporeret Lem og ikke som nogen Provins.

*) Denne „*Frihedsmil*“, som stammede fra 1617, betød Frihed for „ovissa räntor“ til Kronen af det adelige Bondegods, som laa inden for en Mils Afstand fra Sædegaarden. I 1644 udstraktes denne Frihed til ogsaa at gælde uden for Frihedsmilen og gaves til Erstatning for Toldfriheden, som den svenske Adel samtidig gav Slip paa.

Har ogsaa stadig fra Begyndelsen været et associeret Lem til den danske Krone“. (Det var altsaa ikke saa meget sin Selvstændighed som sine Friheder, man vilde værne om, og dette sidste endda kun i materielt Øjemed). Til Trods for Inkorporationen udbad han sig dog en Hofret, „selv om den bestod af indfødte Svenske“, for at man kunde have en lige saa bekvem Retspleje som i den danske Tid. Endelig kom man ind paa Størrelsen af den svenske Indkvartering i Skaane. „Og saa diverterede Broman ham fra den Diskursen, og Natten kom allerede paa; tog altsaa Afsked og skyndte sig til Helsingborg for at gøre Hs. Højgrev. Exc. herom Rapport“.²)

Vi have gennemgaaet denne Skildring saa udførligt, fordi den giver et særligt godt Billede af den skaanske Adels Tankegang i 1660. Mange af disse Tanker ere ganske vist de samme, som Krabbe havde fremsat i Malmø 1658. Skønt de fremdroges paany, efter at have været gemte i to Aar, havde de ikke faaet mere reel Basis, og i flere Henseender tyde de paa en gammel Mand som deres Ophav. Det kan dog ikke skjules, at der gaar et separatistisk Pust igennem dem; der staar intet om den svenske Rigsdag, og angaaende Skattebevillingen forudsættes Landskabsmøder hvert tredje Aar. Endelig er det ejendommeligt, at han mente at kunne faa alle disse Spørgsmaal behandlede af Kommissionen, der var traadt sammen med ganske andre Formaal for Øje. Dette var dog ikke grebet aldeles ud af Luften. Den *foreløbige Anerkendelse* af Privilegierne, som man allerede havde givet Skaaningerne (Første Del Side 154), var et Vink for Fremtiden, som varslede vel.

Men herved kunde man dog ikke blive staaende. Regeringen havde paa den ene Side en klar Opfattelse af, at de farlige Ord om en Haandfæstning kunde komme til at støde an mod den Ret over Landskaberne, som den svenske Krone havde opnaaet ved Fredstraktaten; omvendt ønskede den at føre et mildt og retfærdigt Regimente, saa at Adelsmændene endog kunde „blive bevægede til at fatte Kærlighed til Sverige og formaas til at lade sig immatrikulere dér“. I Juli 1660 paabød den derfor Stenbock at undersøge, hvilke Rettigheder de egentlig kunde fordre paa deres Godser. Men Generalguvernøren gav til foreløbigt Svar, at han ved en tidligere Undersøgelse havde

fundet dem temmelig store og langt overgaaende de svenske. De vilde nemlig ikke alene være absolutte paa deres Godser og have Hals- og Haandsret, hvad den afdøde Konge virkelig havde tilstaaet dem over deres private Tjenere (se første Del Side 65), men de krævede ogsaa Skattefrihed for deres Bønder, Told- og Accisefrihed samt Ret til Frihandel med udenlandske Købmænd. Ejendomskonfiskationerne under Krigen havde dog vistnok tæmmet dem, og „jeg er i den Tro, at efter at de nu igen ere komne i Besiddelse af dem [Ϛ: Godserne], skulle de ikke holde saa stærkt som før paa deres tidligere Prætention“. Iver Krabbe havde desuden bemærket, at hvis de øvrige Adelsmænd vilde som han, skulde de ansøge om i Stedet at faa den svenske Adels Privilegier, „efter som det var bedst, at de som havde een Konge, ogsaa havde een Slags Privilegier“. Regeringen forstod Vinket og erklærede, at Adelen maatte nyde sine gamle Rettigheder og Privilegier, dog ikke med Hensyn til *Told*, *Accise* og andet, som stred mod Rigens Fundamentallove; „men I kunne forsikre dem, at de skulle derudi, som ellers udi alt andet, nyde samme Vilkaar, som vort svenske Ridderskab og Adel“, Ϛ: faa *Erstatning* derfor paa anden Maade. Man var saaledes villig til at gøre sit til at faa et andet gammelt Tvistemaal ud af Verden.³⁾

Se vi end her en Divergens mellem de to Brødre, Nils og Iver Krabbes Opfattelse af Privilegiespørgsmaalet, maa det dog straks tilføjes, at den foreløbig ingen praktisk Betydning fik. Spørgsmaalet om Skaanes vordende Forfatning kom derimod samtidig op fra svensk Side i en anden Anledning, nemlig ved Drøftelsen om Landskabernes *Repræsentation eller Ikke-Repræsentation paa den svenske Rigsdag*. Lejligheden var særlig betydningsfuld, da man i Efteraaret 1660 samtidig med Kongens Begravelse vilde lade Rigsdagen træde sammen og deltage deri.

Dette gav Anledning til en interessant Debat i det svenske Rigsraad i Juli Maaned. Man var her bleven enig om, at Østersøprovinserne med Undtagelse af Staden Riga ikke skulde repræsenteres, og man var nu i Tvivl om Skaane, Halland og Blekinge. Schering Rosenhane og Rigsdrosten anbefalede, at de skulde møde; den sidste med den Motivering, at Begravelsen

var en saa solen Akt, at de endelig maatte være med. Desuden vare de allerede immatrikulerede gennem de to foregaaende Fredspagter. Vanskeligere blev Spørgsmaalet, om ikke de svenske Stænder først burde bifalde de nye Medlemmers Optagelse; disse kunde jo desuden røbe Statshemmeligheder. Per Brahe kom da med det ejendommelige Forslag, at Skaaningerne nok skulde indfinde sig, men „holdes fra Konsilierne“ under Foregivende af, at man havde deres Plads under Overvejelse. Resultatet blev, at Sagen skulde forelægges Stænderne straks ved Rigsdagens Begyndelse; siden kunde man invitere den danske Adel til Begravelsen. Stenbock skulde i Forvejen sondere dens Sindsstemning. Alle Stænder, ogsaa de skaanske Bønder, skulde have Adgang til Jordefærden.

Men den skaanske Adel var ikke ivrig efter at møde i Stockholm; den havde aabenbart Følelsen af, at det afgørende Lod endnu ikke var faldet, med Hensyn til Vejen, man skulde slaa ind paa. Stenbock indstævnedes naturligvis kun den beedigede Del til Møde i Malmø i August 1660, men den var faatallig, og Hovedparten var ubemidlet og uden Indflydelse. Selv disse Adelsmænd, som havde brudt Broen af efter sig, ønskede Udsættelse, „for at de ikke maatte sig udi noget præcipitere og gøre sig hos de andre odiøse“. I alle Fald vilde de hellere sende Fuldmægtige end møde selv. De synes dog at være sluppet helt fri for Rejsen, og af de øvrige Stænder skal kun Biskop Vinstrup være mødt med to-tre Præster, samt „nogle faa af Stapelstæderne“ (Malmø og Landskrone). Ogsaa Stenbock blev af Regeringen fritaget for at indfinde sig.⁴⁾

Rigsdagen i Stockholm i Efteraaret 1660 har sin store Betydning for Sveriges Udvikling; i Skaanes Historie spiller den derimod en mindre fremtrædende Rolle. Regeringen bad Adelen paa Riddarhuset om at udtale sig om de danske adeliges Immatrikulation efter Pagternes Indhold og Beslutningen i Göteborg 1658; ligeledes opfordredes den til at afgive Betænkning om Præsterne og Stapelstæderne. Der ses virkelig at have været forhandlet mellem Borgerskabet og Adelen om de nyvundne Landes Inkorporation, Adelen synes imidlertid ikke at være gaaet ind paa sine skaanske Standsfællers Immatrikulation. Den 6te Oktbr. kom dog Jordefærdskaldelsen til Generalguvernøren

og Vinstrup, som skulde offentliggøre den, henholdsvis for de verdslige Stænder og for Gejstligheden. Man kan gaa ud fra, at den blev betydningsløs for Adelen Vedkommende; derimod blev Vinstrup introduceret paa Riddarhuset, og han deltog i Kongens Begravelse, hvor han vakte megen Uro ved sin utidige Rangsyge. Men om det stærke nationale Pust, som gik igennem den svenske Adel paa denne Rigsdag, vidner de Forslag, som fremkom, om at alle Embedsmænd, Officerer o. lign. for Fremtiden skulde være indfødte svenske; „In exteris deest naturalis inclinatio“, o: Kærlighed til Fædrelandet. Ligeledes besluttede man, at Landskabsmøder ikke skulde sammenkaldes uden i yderste Nødstilfælde; kun Rigsdagen, sammenkaldt hvert tredje Aar, skulde betragtes som lovlig Repræsentation for Riget.⁵⁾

Den skaanske Adel og Sverige vare atter ved at glide fra hinanden som i 1658. Da kom Statsforandringen i Danmark, som tvang den til at kaste sig i Sveriges Arme.

Men den beedigede Adel, som ene kunde rejse konstitutionelle Krav, var nu tillige bleven en mægtig Faktor, dels gennem sit forøgede Antal, (den omfattede henimod 30 Adelsmænd, 8 Enkefruer og 3 Jomfruer), dels derved, at en Skare betydelige Personligheder vare traadte ind i dens Rækker.

I første Række blandt disse maa man vel sætte *Nils Krabbe*, en Mand i sine bedste Aar, der efter vidtstrakte Rejser og Ungdomsstudier havde beklædt høje Embeder i den danske Stats Tjeneste. Gentagne Gange, baade i 1658 og 1660, møder man ham desuden som den skaanske Adels Tillidsmand over for den nye Regering. Under Krigen havde han opholdt sig i København og efter bedste Evne deltaget i Forsvaret. Naar Nils Krabbe nu uigenkaldeligt havde brudt med Danmark, vilde det have været naturligt, om han, saaledes som han allerede var begyndt med, var traadt i Spidsen for sin Stand i den skaanske Forfatningskamp. Den svenske Regering havde ogsaa Forstaaelse af hans Betydning, og „for at alliere Os den danske Adels Affektion udi Skåne“ søgte den at bevæge ham til at overtage Stillingen som Vicepræsident ved Göta Hofrätt i Jönköping. Krabbe undskyldte sig dog med sin Alder, — han var da 57 Aar, — og sin Mangel paa Kendskab til svensk Ret. Men mærkeligere

er det, at han efter Beedigelsen synes at være optraadt noget mere tilbageholdende i Politik, et Vidnesbyrd om, at han vel følte sig for stærkt bunden ved Troskabseden til at kunne optræde med nogen Fynd over for Svenskerne. Han opholdt sig mest paa sin store Herregaard, Skjellinge, i Skovbygden, hvorfra han bestyrede sine mange Jordejendomme, der ved hans tidlige Død i 1663 gik over til Enken, den handelskloge Mette Rosenkrans.⁶⁾

Hvem skulde kunne træde i Stedet for ham? *Iver Tagesøn Krabbe*, hvem Durell havde frygtet som Adelens naturlige Fører, var borte, og hans Søn *Jørgen*, der siden blev saa sørgelig berømt, var baade for ung og for karakterløs til at kunne erstatte ham. Efter at have mødt Afslag fra Nils Krabbes Side tilbød den svenske Regering Vicepræsidentposten til *Kristian Bernekov* til Vidtskølle, som efter længere Tids Nølen modtog den. Bernekov hørte til de Mænd, som vare blevne beedigede straks i April 1658; han var en repræsentativ Skikkelse og besad meget Jordegods, ogsaa paa Rügen, hvorfra hans Familie stammede. Hans bevarede Breve tyde paa et venligt og glad Gemyt, om de end ere noget stereotype i Formen; et af dem indeholder en Indbydelse til Generalguvernøren til at overvære hans Bryllup med Jomfru Birgitte Skeel i København. I det Hele synes han at have staaet paa en god Fod med de svenske Myndigheder, men hans Indflydelse blev aldrig stor, og hans Hovedinteresser vare agrariske. Navnlig kæmpede han for atter at komme i Besiddelse af sin Slægts gamle Godser paa Rügen, der vare blevne konfiskerede af Svenskerne i 1657. I Stedet for fik han som Erstatning af Bornholms Vederlag Lillø og noget Bøndergods, en Danaergave, der maatte bringe ham i mangeaarige Processer med Ebbe Ulfeld.⁷⁾

Lader man Blikket glide hen over den øvrige Række af beedigede Adelsmænd, er der ingen af de ældre, som synes selvskreven til Fører. *Kristoffer Valkendorf* interesserede sig ligesom Bernekov hovedsageligt for Landbrug, og han udvidede sin Ejendom ved flere Køb; iøvrigt vandt Regeringen ogsaa ham for sig ved Æresposter som Vice-Landsdommer i Skaane og siden som Kurator for Lunds Universitet. Mange af de andre, som *Iver Mogensen Krabbe*, *Erik Hardenberg Gyldenstern* og

Ove Tot, vare optagne af deres økonomiske Vanskeligheder, som der siden vil være Anledning til at vende tilbage til. *Otte Lindenov* var vistnok et Stykke af en Bondeplager. I den yngre Slægt, hvor der i den følgende Generation skulde vokse en Række ubestridelige Begavelser op som *Ove Tots* Brodersønner, *Knud*, *Holger* og *Tage*, eller de unge *Rommeler*, var der i Begyndelsen af 1660erne ingen, som besad Avtoritet nok til at kunne optræde som hele Standens, end sige hele Befolkningens Leder.⁸⁾

En Særstilling inden for den skaanske Adel indtager endelig *Ebbe Ulfeld*. Under Snaphanekampen havde han styrket sin Position hos Svenskerne ved den Rolle, han spillede under denne Rejsning. Da Fredens Dage kom, var det hans finansielle Stilling, som ganske optog ham i de følgende Aar. Den var svag, og den maatte forbedres paa enhver Vis. Først og fremmest gjaldt det Arven efter Faderen *Kristoffer Ulfeld* til *Svenstrup*, hvis Ordning trak ud gennem flere Aar, dernæst Formynderskabet for Broderen *Bjørns Søn*, *Otte Kristoffer* til *Raabeløv*, hvilket den danske Regering ønskede at betro til en anden Mand. Men dette bidrog naturligvis kun til at knytte *Ebbe* saa meget stærkere til Sverige. Endnu værre blev det, da man i Danmark som et Modtræk lagde Arrest paa *Grevinde Hedvigs* taasingske Arvegods. „Eders Ekscellence behage at fornemme“, skrev *Ebbe Ulfeld* til *Stenbock*, „hvorledes Kongen af Danmark begynder at regere over Skaane og vil raade der i alles vor allernaadigste Konges Land“. *Ebbe Ulfeld* forblev da ogsaa usvigeligt tro mod Sverige, men der er iøvrigt ved hans Brutalitet og Hovmod, hans Snaphanefølgelse og Bonde-tyranni adskillige usympatiske Træk hos ham, der minde om en saa moderne Figur som *Prins Friedrich Karl*.⁹⁾

Denne skaanske Adel maatte naturligt nok først komme til at tage Stilling til de svenske Magthavere i *stats-økonomiske Spørgsmaal*. Disse spillede i Datidens Politik en Rolle, som paa ingen Maade staar under vor Tids. Medens *Stenbock*, som den Optimist han var, glædede sin Regering med Udtalelser af skaansk-danske Adelsmænd om, at „man maatte komme dertil igen, at disse tre Kongeriger bleve til eet“, svarede den nøgne Virke-

lighed ikke ganske hertil. Da Kammarkollegium i Anledning af Begravelsesskatten til den afdøde Konges Jordefærd ønskede at faa Rede paa, hvad de skaanske Stænder havde været vante til at yde ved lignende Lejligheder under dansk Regimente, gjorde det den triste Opdagelse, at Stænderne i den danske Tid over Hovedet ikke havde betalt Afgifter af denne Art, og det maatte lade sit Forehavende fare. I det Hele laa den skaanske Provinses økonomiske Stilling Kammarkollegium meget paa Hjerte. Regeringen havde allerede i August 1660 besluttet, at det skaanske Budget fra og med 1661 skulde komme under Kammarkollegiums Disposition, og et Udkast til Staten for dette Aar krævedes opsendt til Stockholm. Dette var faktisk at knytte Landskaberne finansielt fastere til det egentlige Sverige, end de hidtil havde været, og det fik sin store Betydning for Indbyggerne, da paa den ene Side den svenske Regering udtalte, at „den skaanske Stat“ skulde kunne „bære sig selv“, og paa den anden Side Kammarkollegium snart begyndte at tage Penge fra „den skaanske Stat“ til andre Stater, t. Eks. Bergskollegiums. Endelig rejste Generalguvernøren Krav paa at faa sine Embedsmænds og Betjentes Antal forøget, „efter som alle Orterne ere et fremmed Kongerige saa nær beliggende“. Sammenligner man Budgetterne for 1663 og 1664, vise de paa Udgiftssiden en højst betydelig Stigning, alene for Malmøhus Lens Vedkommende fra 222653 Dlr. Smt. til 363007 (herindenfor for Generalguvernørens egen Stat fra 5320 til 13960 Dlr. Smt.) Selv om det vel næppe er gaaet saa galt i 1661 og 1662, er det sikkert nok, at „den skaanske Stat“ havde svært ved at bære sig, og Stenbock maatte søge Forstrækninger og anvende andre uregelmæssige Fremgangsmaader, „endskønt jeg noksom kan eragte, hvad Affektion det føder af sig“. Navnlig de svære Garnisoner tyngede; „quos viceris, cave amicos ne credas“, havde Rigskansleren ytret i Raadet. Men Resultatet af alt dette maatte blive forøgede direkte og indirekte Udgifter for Landskabernes Beboere, en Omstændighed, som bedre end nogen anden maatte kunne vække Følelse for Betydningen af deres Landskabs Selvstændighed hos dem, navnlig hos Adelen.¹⁰⁾

Allerede paa Rigsdagen i 1660 havde der været Tale om

at sende en ny Kommission til Skaane, „Landet til soulagement og Rigtighed“, naturligvis med Henblik paa, at den skulde forhandle baade om finansielle og konstitutionelle Spørgsmaal med Befolkningen. Regeringen havde i August 1661 udfærdiget et Brev til Stenbock, hvori der udtaltes de bedste Hensigter og Løfter for Adelsstanden, og befalede ham ved en forestaaende Bryllupsfest i Skaane at fremvise det „fortroligt . . . ligesom af Eder selv, . . . i den Forhaabning, at saadant skal kunne operere noget godt“. De skulde beholde deres Privilegier, Lov og Rettergang, kun yde Kontributioner efter „Notifikation og Kommunikation“ med Stænderne og i det Hele møde al kongelig Velvilje. Men en slaaende Modsætning til disse Løfter danner et andet, lidt senere Brev til Stenbock, som aabenbart kun var beregnet paa ham selv. Den 23. Nvbr. 1661 befalede Formynderregeringen ham „adresse og i Tysthed“ at undersøge de skaanske Stænders, navnlig Adelens, Privilegier, i hvilken Grad de vare forenelige med Sveriges Fundamentallove. Den ønskede nemlig, at Provinsen „som et gammelt, nu rekupereret Led, værende af eet Tungemaal, Religion, Sæder og Manér med Sverige“, „så småningom“ maatte bringes til Lighed med de andre svenske Undersaatter baade i det almindelige Liv, Lov og Ret og i den verdslige Regerings Administration. — Skyldes disse to Breves forskellige Indhold Dobbeltthed eller Karakterløshed? Vist er det, at der gaar et Pust af Karl Gustafs Aand gennem Regeringen i det sidste af dem. Og samtidigt — bekræfter den paa Opfordring det skaanske Præsteskabs Privilegier og den danske Reces' og Ordinans' Anvendelse! Man véd knap, hvorledes man skal opfatte disse samtidige, hinanden modsatte Skridt.¹¹⁾

Stenbock havde imidlertid ikke kunnet vente paa den lovede skaanske Kommission. „Stat“ens Pengetrang var for stor. I Begyndelsen af November ansøgte han hos Regeringen (stik imod Rigsdagsbeslutningen) om at maatte sammenkalde de tre Stænder for at anmode dem om nogen Assistance, „efter som deres og deres Godsers Vilkaar er noget bedre end E. K. Mts. Godser her i Landet“. Navnlig tænkte han sig en klækkelig Forstrækning af samtlige Stænder. Han havde oprindelig haabet at kunne faa noget af dem uden foregaaende Kommuni-

kation eller Samtale, men da han allerede tidligere efter Kongens Befaling havde maattet meddele dem, at der ikke skulde blive paalagt dem nogen Byrde uden deres Vidende og Vilje, ansaa han denne Vej for den bedste. — En saadan økonomisk Afhængighed af selve de erobrede maatte være lidet gunstig for Forsvenskningsplaner, — hvis der over Hovedet havde eksisteret saadanne af Betydning.

Stenbocks Møde med den skaanske beedigede Adel fandt Sted i *Malmø d. 30. November 1661*. Regeringen havde erklæret over for ham, at den ikke saa nogen anden Udvej; „blot I vil disponere dem dertil med det Gode og ikke paabyrde dem noget mod deres Vidende og Vilje“. Desværre er kun de officielle Akter bevarede fra dette Novembermøde, saa at det er os umuligt at se bag Kulisserne og høre nogle af de Udtalelser, som maa være komne frem, især fra Adelen Side. Kun saa meget erfare vi af Generalguvernørens første Forslag („Proposition“), at han har henvist til, at den store Byrde for Landet, det tyske Kavalleri, nu var aftakket, men at Udlæggene hertil maatte erstattes ham. Dernæst, at man for at undgaa de svære Kontributioner af Adelsgodset til den ordinære Militsets Underhold burde bevilge ham en rund Sum i Forstrækning til d. 1. Januar 1662. De tilstedeværende adelige havde dog deres Betænkeligheder herved og foretrak at tilbyde en Rigsort pr. Td. Hartkorn efter den danske Rostjenestetakst uden Løfte om at faa denne Sum tilbage. Stenbock maatte gaa ind paa den ændrede Bevillingsmaade, men bad dem om at forhøje Summen; „han skulde ingenlunde præjudicere dem i deres adelige Friheder i nogen Maade“. Adelsmændene viste sig da imødekommende og forhøjede Afgiften til to slette Mark, idet de desuden i Samklang med Stenbocks Ord tilføjede, at de vilde have sig forbeholdt, at denne deres gode Vilje ikke kom deres adelige Friheder til Præjudits.

Saaledes var Spørgsmaalet om disse Friheders rette Forstaaelse blevet udskudt til senere Forhandling, men Tillægsbemærkningerne fra Stenbock og Adelen tydede paa, at Afgørelsen næppe vilde blive, saaledes som Karl Gustaf havde tænkt sig den. De tilstedeværende Adelsmænd vare kun 12, men de bar Skaanes bedste Navne; i Spidsen for dem staar

Nils Krabbe, der sandsynligvis nu som tidligere har været Lederen, om end i de mest urbane Former. Et Vink om Adelens egentlige Tanker giver desuden det Indlæg, som den svenske Kommissær, Daniel Cämen, samme Dag (d. 2. Decbr.) forfattede paa Ridderskabets Vegne til Generalguvernøren. Foruden Retten til at udføre Græsøksne, opføre nye Sædegaarde og fæste ledige Tiender, udtales heri navnlig Ønsket om Frihed til at holde et *aarligt Adelsmøde* i Lund paa St. Dionysii Dag for at konferere om fælles Tarv.

Dette sidste Spørgsmaal var nu blevet brændende. Stenbock udtalte herom over for Regeringen, at det „kan have sine Betænkeligheder“. Hvis Adelsmændene kun vilde tale om Privatsager, turde han nok tilraade det, navnlig da den samme Frihed fandtes i Sverige; „og kunde de saaledes efter Haanden gøres bekendte med det, som observeres i Sverige i saadanne Fald“. Regeringen fandt dog større Betænkeligheder og vilde først have nærmere Efterretning om Adelsprivilegierne. Foreløbigt anbefalede den ham at se ogsaa at slaa Mønt af Klereciet og Stæderne. Et Møde mellem disse Stænder og Stenbock maa virkelig ogsaa være blevet afholdt straks efter Adelsforsamlingen, men om dens Forløb savne vi al Underretning. Paa Aarets sidste Dag klager Regeringen over, at Kamreraren Forsmans Regnskab viser et stort Underskud.¹²⁾

Aaret 1662, som vi gaa ind i, blev grundlæggende for Skaanes konstitutionelle Udvikling. Den Mand griber ind, hvis Navn vi saa ofte før har mødt, og hvis Interesse for de erobrede Landskabers Udvikling var saa levende: *Magnus Durell*.

Regeringen havde allerede i Nvbr. 1661 overdraget ham at samle Undersaaternes, særligt Adelens, Privilegier og udtale sig om, hvad der kunde stride mod Sveriges Riges Fundamentallov, og hvad der derimod lod sig praktisere uden Justitiens Forfang. Først i Januar 1662 var Durell færdig med sit Arbejde, og han var ikke den Mand, som ved samme Lejlighed stak sine egne Raad under Stolen.

For Magnus Durell var Privilegiespørgsmaalet først af storpolitisk Betydning. Man maatte hurtigst muligt skaffe Stænderne Sikkerhed for deres Privilegier, for derigennem at skænke

Fædrelandet Tryghed og vinde Affektion i de nye Landskaber, men ogsaa for herved at kunne operere paa den anden Side af Sundet hos de danske adelige. Man havde ganske vist for Øjeblikket Fred, men Situationen syntes ham som for en Sømand i Havblik, hvor Stormen ventes hvert Øjeblik. Man maatte have faste og rolige Forhold i Sverige, navnlig da Danmark endnu ikke havde „sat sig og sin Stat“, o : befandt sig i en Overgangstilstand. Saaledes kunde det maaske lykkes at forpurre det nye Venskab mellem Danmark og Holland, der egentlig stammede fra den Mistanke, man det sidstnævnte Sted efter 1645 havde fattet til de svenske Kommercier. Derfor burde man oprette et Raad i Skaane, bestaaende af et Par Raadherrer med Hjælpere, til at gennemskue og forpurre mulige danske Intriger. For at undgaa Mistanke kunde man sætte de samme Mænd ind i dette Raad, som i den saa længe ventede skaanske Kommission. I Udlandet burde man se at faa nye og bedre Gesandter, og man skulde sende en dygtig og energisk svensk Købmand til Amsterdam for at bringe Kommercierne paa Fode og vinde Stemningen. „Amsterdam regeert die Unierde provintier, saaledes lyder Ordsproget i Holland . . . ; jeg skulde næsten tro, at paa det Sæt skulde man tabe megen Latin i Danmark“.

Hovedsagen med Privilegiespørgsmaalet var for Durell dog Forholdet mellem Skaane og Sverige. Han udtaler sin Glæde over Tanken om Inkorporation med Forbehold af Privilegierne. Disse deler han i to Klasser; til den første regnes de, som have *politisk Betydning* („lenda till regementets natur och conservation“) og navnlig gaa ud paa at sikre Adelen Magt og Rigdom, som derfor have været samfundsskadelige i Danmark og synes at kunne blive det i Sverige. Herunder falder ikke mindre end 14 Paragraffer, nemlig de velkendte Bestemmelser om Eneretten til Rigsraadspladser, Rigsembeder, Slotslove, Krongodser og Len, Medbestemmelsen om Krig og Fred, Forbud mod fremmedes Optagelse i Raadet og indenlandskes Adling uden Adelen Samtykke; om Køb af frit Adelsgoods, Udførsel af Okser, Toldfrihed, Prælaturer, Drabsbøder, Rigsraadet som højeste Instans i Livs- og Æressager, og endelig, at selve Kongen skal staa til Ansvar over for Adelen.

Den anden Klasse ser Durell derimod paa med meget bli-

dere Øjne, da den efter hans Mening omfatter ældgamle Rettigheder, som kun have *økonomisk* Betydning og ikke stride mod Justitien, men tjene til Standens Konservation, Hæder og Værdighed. Herunder falder yderligere de tidligere Friheder, som ogsaa findes i de svenske Adelsrettigheder, ligesom Frederik III's nye Privilegier af 1661; endelig saadanne Rettigheder, som mere ere til Fordel end Skade for Kronen, og hvad der er grundet paa Landsens Lov og internationale Traktater. Det er i Sandhed en rummelig Klasse paa ikke mindre end 25 Paragraffer; alligevel ser man nogenlunde klart Durells Mening. Det var, som han en anden Gang udtrykte sig, kun den sidste Klasse Friheder, „*jura quoad domestica*“, som han vilde forbeholde den skaanske Adel i deres gamle Omfang. Hans Tankegang er ret beslægtet med Frederik III's over for den danske Adel. — For de andre Stænders Vedkommende kom Durell for saa vidt til et gunstigere Resultat, som der her ikke var Tale om at skære fra i Privilegierne; for Stæderne anbefaler han endda en betydelig Forøgelse.

Men Spørgsmaalet om, hvad der skulde forstaas ved leges fundamentales? Ja, det slipper Durell let forbi, idet han gaar den modsatte Vej og anbefaler Kongen at lade et nyt „*Korpus*“ redigere, bestaaende af alle privatretslige Love med Udelukkelse af Haandfæstningen, Rigens Rettis Dele o. lign. „Hertil ogsaa føjende *Adelens Privilegier, saaledes som K. Mt. den Stand allernaadigst vil forunde*“; endelig Kirkeordinansen og en Rertergangsordinans efter den Praksis, man hidtil havde fulgt. Han mente, at alle disse nye Rettigheder skulde give Undersaatterne „et mærkeligt Kontentement“. Thi paa den ene Side overholdt man saaledes Fredstraktaterne og lod Folket beholde, hvad det var vant til, hvad der kunde forsvares ved, at „Naturen af Landet og Folket er nogenlunde different med (∴ fra) Sveriges Riges Indbyggere“; paa den anden Side opnaaede man en sikker Inkorporation med Sveriges Rige, og det kunde vel ske, at „ved selve denne Revision meget kunde lempe sig til Sveriges Riges Stat, Lov, Statutter og Koutumer“. — Man kan vel med Rette betvivle Rigtigheden af Durells Indtryk af, at „kontentementet“ vilde blive saa almindeligt; karakteristisk er i alle Fald hans Opfattelse af Spørgsmaalet. Han vendte det Hele om. I

Stedet for at indlade sig paa en Debat med Adelen om, hvad der skulde stryges af Privilegierne som stridende mod Fundamentallovene, skulde Kongen simpelthen opfatte Adelen som staaende paa bar Bund og af Naade skænke den, hvad han fandt for godt. Denne Durellsske Tankegang grunder sig i sidste Instans paa en rigtig lagttagelse, som han udtrykker to Maanedere senere i et Brev til Rigskansleren Magnus Gabriel de la Gardie. Efter heri at have skildret den almindelige Misfornøjelse i Danmark over Enevældens Indførelse, tilføjer han: „Derimod begynder baade adelige og uadelige her at blive mere og mere kontente“. ¹³⁾

Durells Ord virkede. I Maj 1662 var gennem Stenbock det Rygte naaet til Stockholm, at den skaanske Adel i 1661 hemmeligt havde aftalt at holde sit aarlige Møde med eller uden Tilladelse fra oven. Formynderegeringen blev ganske altereret derover og erklærede til Generalguvernøren, at „saadanne Møder aldeles ikke ere nødvendige og letteligt kunne afføde adskillige onde Konsekvenser, samt foraarsage Misforstaaelse, Irring og Uenighed blandt Gemytterne saa og turbere det Tillidsforhold, som altid bør underholdes og konserveres imellem Øvrighed og Undersaatter“. Adelen skulde samles og have en Irettesættelse; thi at hindre slige Møder havde altid været holdt for „en fundamental Lov“ i Sverige[?]. Derimod lovede Regeringen udtrykkeligt at kalde Adelen til den næste Rigsdag og tillod den i denne Anledning at formulere sine Ønsker i en Forsamling, men — vel at mærke — med Generalguvernørens Samtykke. Stenbock søgte at berolige Regeringen, idet han forsikrede, at noget Møde vitterligt nok endnu ikke havde fundet Sted. Han foretrak imidlertid skriftligt at nedlægge Forbud derimod. I det Hele afsvaledes nu hans og de styrendes Interesse herfor, og han søgte — ikke ganske sandfærdigt! — at benægte, at han nogensinde skulde have følt Sympati for denne Sag.

Imidlertid havde Adelen i April gennem Daniel Cämen gentaget sine Ønsker med Hensyn til nye Sædegaarde, Tiender og Staldøksne, og selv om den ikke ved denne Lejlighed nævnte Adelsmødet, betonede den saa meget kraftigere Ønskeligheden af en speciel Hofret for Hertugdømmet Skaane (allerede omtalt paa Novembermødet 1661), hvorved bl. a. „Affektionen til

Hans kgl. Majestæt hos Undersaatterne styrkes og hos Naboerne („de benakbahrte“) i lige Maade indtændes, forøges og fuldkommes“. Stenbock selv havde skiftet Stemning. Han saa ikke længere lyst paa de skaanske Forhold. Ja, han mente ikke engang at kunne gennemføre Udskrivningen hos Bønderne, hvis han ikke fik en Kommission til Hjælp.¹⁴⁾ Vi ville senere faa et Billede af de bedrøvelige Tilstande i Skaane i de første Aar efter Krigen, og man kan kun undres over, at Generalguvernøren nogensinde havde kunnet være Optimist. Den 30. Juli 1662 fik da ogsaa *den skaanske Kommission sin Instruks.*

At udsende en saadan Kommission, som greb ind i hele Forvaltningsmaskineriet, var en saare almindelig Fremgangsmaade i Datidens Sverige, navnlig naar det gjaldt nyerhvervede Landskaber, hvis Indretninger medførte mange Vanskeligheder i Overgangstiden. Kommissionen af 1662 er jo hverken den første eller den sidste, vi møde i Skaane. Den bestod officielt af Rigsskatmesteren Gustaf Bonde og Rigsraaden Schering Rosenhane, hvortil Stenbock som Skaanes første Mand skulde slutte sig. Herved undgik man at skabe en Divergens mellem det bestaaende og det nye. Magnus Durell blev derimod en Slags juridisk Konsulent for Kommissionen, hvilket vidner om det Indtryk, hans Indlæg havde gjort.

Instruksen paalagde forstandigt nok Kommissionen først og fremmest at skaffe sig Indbyggernes Tillid. Endvidere skulde den sætte Kraft ind paa at faa Kongens „Stat“ i Guvernementet paa Fode, saa at den kunde bære sig selv. Men tillige skulde den med Henblik paa Københavnsfredens Ordlyd undersøge, *hvori Sveriges Fundamentallove bestod*, et Vidnesbyrd om, at Regeringen ikke mente helt at kunne slaa sig til Taals med Durells Opfattelse. Saa kom det Tidspunkt, da man skulde udforske, „hvorledes de danske Stænders Privilegier til Rigets Nytte og uden Undersaaternes Modvilje og Irring kunne akkommoderes og forenes med de svenske“; altsaa en Optræden, der rakte langt ud over Fredsbestemmelsen. De enkelte Stænder skulde vindes ved lempelige Midler. Medens man skulde stille svenske Æresposter i Udsigt for Adelen, burde man hos Gejstligheden tilstræbe Uniformitet med Sverige i Kirke-

væsen, uden at denne skulde fremtvinges, da Kirken sagdes at være vel indrettet i Danmark. Det vilde ogsaa være heldigt at faa ensartet Lov og Kirkeordning med Sverige, men ogsaa heri burde man handle med Behændighed, for at ikke Følgen deraf for Svenskerne kun skulde blive Upopularitet. Ogsaa den svenske Rusttjenesteordning vilde det vistnok være muligt at faa Adelen til at gaa ind paa, da den var lettere end den danske. Endelig træffe vi Bestemmelser om Afgifter af Emigranterne og om forhøjede Skatter for at faa Balance i „den skaanske Stat“; navnlig vilde man genoptage Karl Gustafs Tanke, at indsogne Bønder og Ugedagstjenere efter svensk Skik skulde være Beskatning underkastede. — Tonen er blid, og man ser, at en Del af Karl Gustafs Planer virkelig holdt sig under Magnus Durells Paavirkning. Paa den anden Side have vi allerede faaet et Indtryk af, at det skortede Formynderregeringen paa en lignende Energi til at gennemføre dem, som den han havde haft.

Kommissionen tog saa fat paa Arbejdet, men det maa beklages, at vi kun vide yderst lidt om hele dens Virksomhed. Dens egne Papirer ere forsvundne og vistnok tabte. Om dens Optræden i Skaane uden for Malmømdet har vi aldeles ingen Kundskab, og fra selve dette Møde ere kun de officielle Skrivelser bevarede, som oftest endda kun i Afskrift. Dette Tab er i langt højere Grad føleligt, end naar Talen er om Mødet det foregaaende Aar; Stænderforsamlingen i Malmø i September 1662 maa betegnes som en af de allervigtigste i Skaanes Historie.

Det var kun de tre øverste Stænder, men til Gengæld fra alle tre Landskaber, som Kommissionen stævnedes til Møde med sig. De Akter, hvori vi maa søge Oplysning om Begivenhedernes Udvikling paa dette Møde, ere af tredobbelt Art. Dels omfatte de Propositionen til Stænderne og dissers Svar derpaa. Dernæst de enkelte Stænders Besværing (Gravamina) og Kommissionens Svar og Løfter. Endelig selve den Beslutning, som fremgik af Forhandlingerne, den berømte Malmø Reces, dateret d. 18. Septbr. 1662.

Ejendommeligt er det at se i Propositionen, at Kommissionerne ikke vovede at tone rent Flag og aabenbare Indholdet af deres Instruks. De talte nok om Inkorporation „med Sve-

riges Rige og dets Lemmer“, hvorved der aabenbart tænkes paa Møde paa Rigsdagen, og knyttede hertil Ønsket om, at man vilde, „saa meget muligt er, lempe sig efter deres Konstitutioner, Love og Bestemmelser“. Men om kirkelig og juridisk Enhed med Sverige brugte man kun forblommede Udtryk, og det samme gælder om „Politiordningen“. Mindre vigtigt var det, at man tydeligt udtalte Ønsket om Enhed i Mønt, Maal og Vægt, thi i det mindste i den førstnævnte Henseende havde Stenbock allerede gjort de fornødne Skridt. Forsvenskningsplanernes Akilleshæl var aabenbart atter Pengenøden; her maatte Kommissionen rent ud sige, at den maatte have Understøttelse til Militseren, for at Landet kunde holdes i „en god real Sikkerhed“.

Denne Proposition modtog de forsamlede Stænder d. 6te Septbr., og der kan ikke herske Tvivl om, at Malmø i de følgende Dage baade har frembudt et livligt Skue og været Scenen for Overvejelser, som næppe ere gaaede hen uden skarpe Brydninger. At disse ikke ligge aabne for os, betyder intet for Spørgsmaalet om deres Eksistens, og vi skulle siden i 1670erne se et Eksempel paa et Møde, hvor de officielle Akter tale i det elskværdigste Sprog, medens et gunstigt Tilfælde giver os Lejlighed til bag Kulisserne at se stærke Brydninger. Saaledes er det desværre ikke her. Kun maa det bemærkes, at Biskop Vinstrup to Aar senere beretter om, hvorledes Stændernes Fuldmægtige under deres Møde paa Raadhuset havde sendt Bud ned til ham i hans Logi, hvor Provsterne og Præsternes Afsendinge vare til Stede, og ladet ham vide, at Stænderne ikke vilde proponere noget for Generalkommissærerne, som kunde præjudicere ham eller Gejstligheden. Til Tak lovede disse at gøre Gengæld, „endog vi vel maaske havde haft noget, som vi kunde have besværet os over imod dem“. Heraf faar man ganske vist det Indtryk, at der har hersket et godt Forhold og Samarbejde mellem to af Stænderne, og at man var ivrig for at værne om Standsrettighederne, men om Adelen høre vi intet. Hallands Repræsentation paa Mødet medførte et ejendommeligt Forhold, da de svenske Adelsmænd, som havde købt hallandske Godser, herved fik Lejlighed til at indfinde sig. Dette benyttedes af Kaspar Otto Sperlings Søn, Jöran, af Petter Durell og hans Broder, Magnus. I Sandhed et mærkeligt Forhold, som

maatte faa en ejendommelig Indvirkning paa Adels Forhandlinger, navnlig naar man erindrer, at den sidstnævnte samtidig var Kommissionens højre Haand!

Allerede d. 7. September begyndte Svarene paa Propositionen at indløbe; Gejstligheden lagde for, og i de følgende Dage fulgte Borgerne og Adelen efter. Disse Svar ere ikke meget forskellige, men de have deres Interesse, da det er første Gang siden Roskildefreden, at de tre Stænder optræde samlede. Man skulde nu se, i hvor høj Grad Adelen Ønsker om en Særstilling fandt Genklang hos dens Landsmænd. Stænderne gik ind paa Inkorporationen som et Faktum og ansaa Repræsentation paa Rigsdagen for en Følge heraf. Det synes at have været Borgerne, som først have faaet Øjnene op for Fordelene derved, idet man paa denne Maade kun skulde yde den Skat, som blev bevilget her af alle Rigets Stænder. Saaledes havde man større Modstandskraft end i de enkelte Provinser, hvor man paa en simpel Landdag stod over for hele det svenske Regeringsmaskineri. Men hermed vare ogsaa Ønskerne om Fællesskab med Sverige til Ende. Man vilde beholde sin egen Lov og Ret og ønskede ingen Ændringer i Kirkeordningen. Det var just heller ikke for at blive forsvenskede, at man udtalte Ønsket om et skaansk Akademi og en Hofret dér i Landet. Om et Universitet i Malmø havde denne Stad allerede ansøgt Aaret i Forvejen, men da udtalte man i Rigsraadet, at „det ansaas for betænkeligt paa det Sted“. Og Meningen med Hofretten var i hvert Fald for Adels Vedkommende at faa nogle Medlemmer af den indfødte skaanske Adel anbragte deri. Under disse Omstændigheder var det en mager Trøst, at Stændernes Deputerede gik ind paa den fælles Mønt; bedre var det, at alle Stænder stillede Penge i Ud-sigt til Militæret.

Hermed vare i Virkeligheden de Veje afstukne, som ikke blot Landdagsbeslutningen, men ogsaa den kommende Udvikling længe skulde følge. Lokal Selvstændighed med Repræsentation paa Rigsdagen var blevet Løst ogsaa for Skaaningerne. Men mange Spørgsmaal vare endnu ikke afgjorte. Navnlig gælder dette for Adelen. Samme Dag, d. 11. Septbr., som den svarede paa Propositionen, lod den sine Besværinger medfølge. Den klagede heri over Tabet af sin Toldfrihed, opgav endog

Eksempler paa, at den personlig havde faaet sine Skatoller og Skrin opbrudte paa Toldboden. Derfor vilde den have Toldfriheden bekræftet paany, — en dristig Fordring! — eller udbad sig sekundært til Erstatning Kongetienden af sine Bønder og at være fri for personlig Toldvisitation. Hvis dens Bønder, det være sig udsogne eller Ugedags-, skulde beskattes, burde det kun ske efter Forhandling med den selv. Endelig ønskede den som forhen Frihed til Øksnehandel og til Oprettelsen af nye Sædegaarde. Men karakteristisk for den nye Opfattelse af Farerne ved et Landskabsmøde for Beboerne selv er, at de til sidst udbade sig *kun* at skulle blive sammenkaldte til Rigsdage eller ved en Lejlighed som den nuværende. — Kommissærerne vilde ikke gaa ind paa Toldbegunstigelsen, da al Told skulde betragtes som et Regale, men i de øvrige Henseender stillede de sig forekommende. Paa lignende Maade søgte man at vinde Borgerstanden, dog uden at gøre den virkelige økonomiske Indrømmelser.

Den Tid var nu kommen, da man kunde skride til Oprettelsen af selve Mødets Slutningsakt, der som saa mange lignende danske Dokumenter i Samtiden fik Navnet „Reces“. I Dagene fra d. 12. til d. 18. Septbr. maa der være forhandlet herom, og Durell har sikkert anstrængt sig for at omstemme Stænderne hver for sig, dog med magert Resultat.

„*Malmø Reces*“ er et for Skaaningerne meget fordelagtigt Kompromis; Stridsspørgsmaalene udskødes atter, og de givne Løfter vare af en meget vag Karakter. Recessen taler ivrigt nok om Indlemmelsen i Sverige: „Åstunda ständerne således at incorporeras och förbindas med Sveriges Rikes ständer och invånare, att såsom the ähre under ett hufvud, the ock tillika uti en kropp förenas och för inbördas ledamöter skattas och erkännas måtte“. Men disse smukke Ord anvendes dog kun som Motivering for deres Ret til at komme paa Rigsdagen. Adelen fik alle sine Privilegier bekræftede (undtagen Retten til at handle paa Udlandet), om der end udtaltes en Forventning om, at den vilde gaa med til en Forening af disse og den svenske Adels, altsaa nogle helt nye, dansk-svenske Adelsrettigheder. Dette var noget andet end Talen om „leges fundamentales“, og i Anledning af disse kan det i Forbigaaende bemærkes, at der endnu paa denne Tid herskede den største Usikkerhed i Sverige om

Forstaaelsen af dette Begreb. Saaledes var man i 1660 bleven enig om, at den nye Regeringsform, „Additamentet“, ikke skulde indbefattes herunder.

Gejstligheden fik Løfte om at bevare sin „Respekt og Heder“. Forslaget om Uniformitet i Kirkeordning og Cereemoniel udskødes til særlig Forhandling i Generalkonsistoriet paa Rigsdagen, og Meningen synes at have været, at man ogsaa her skulde skabe noget nyt, skaansk-svensk. Gejstligheden fik ganske vist Befaling til kun at studere ved de Universiteter og Akademier, „som under Sveriges Krona lyda“, men straks efter toges der Bestemmelse om at oprette en saadan Institution „här i landsändan“. Om den manglende Uniformitetsiver vidner det tilstrækkeligt, at Stænderne gratulerede sig selv til, — at de i Grunden allerede levede i samme Religion og havde samme Gudstjeneste som Opsvenskerne.

Hvad opnaaede Kommissionen da angaaende det tredje vigtige Punkt, den svenske Lov? Man indrømmede, at Lovene „skulle här i landet icke aldeles negligeras eller hållas främmande“, men efterhaanden gøres almenkendte og bruges til at udfylde mulige Huller i den danske Lovgivning. (Ejendommeligt nok fulgtes det samme Princip siden i andre af Sveriges Østersølande.) Foreløbigt skulde alt blive ved det Gamle, og Kommissionen gav endda et vagt Løfte om en særlig Hofret for de skaanske Landskaber, et Løfte, som dog først indfriedes i 1821. Appellen skulde vedblive at foregaa paa dansk Vis.

Hertil slutter sig endelig en Række Bestemmelser af hovedsagelig økonomisk Natur; de sigte til de enkelte Stænders Op-hjælpning og Statsindtægternes Forøgelse. Navnlig tog Kommissionen sig af Stænderne, idet man bekræftede disses Privilegier, heri indbefattet Retten til at vælge Magistraterne; alle Monopoler ophævedes, og der bestemtes fælles Mønt, Maal og Vægt for Skaane med Sverige. Men man krævede ogsaa sin Betaling herfor. Stænderne maatte punge ud med større Skatter, baade direkte og indirekte. Dette gjaldt ogsaa Adelen, som gik ind paa at forhøje Kongsskatten og Mandtalspengene for sine Udsognebønder, men til Gengæld fik sit Ugedagsgods aldeles skattefrit, ogsaa for Salpeterpenge, hvilket ikke havde været Tilfældet siden den danske Tid.

Recessen er underskrevet af Kommissionen, en Del Adelsmænd og Repræsentanter for Gejstlighed og Borgerstand i de tre Landskaber. Af indfødte adelige satte 10 deres Navne under: Nils Krabbe, Kristoffer Valkendorf, Knud og Kristian Urne, Jørgen Krabbe, Erik Hardenberg Gyldenstern, Sten Holk, Kristoffer Gedde, Enevold Akkeleje og Frans Dumbart. De mødte op som Repræsentanter for i alt 28 Adelsmænd, og heraf havde Kristian Bernekov, Kristian Bille, Arild Svab og Klavs Sparre været i Malmø saa sent som d. 11. Septbr. og deltaget i Forhandlingerne. Bifaldet maa saaledes siges at have været almindeligt fra den skaanske Adels Side, hvad man let forstaaer, naar man ser, at de fleste af Adelsmændene havde været med til at underskrive Privilegiekravene i April 1658. Dog holdt Mænd som Ove Tot og Otte Lindenov sig fjernt fra Mødet, men det er heller ikke sikkert, at de havde aflagt Ed. Bemærkes kan det endnu, at kun Malmøs Repræsentanter forsvenske deres Navne, de fleste andre Stæders Afsendinge have gode danske Navne paa -sen.

Dette er Hovedindholdet af Malmø Reces, hvorefter Skaanes Indbyggere kom til at leve i de følgende Aar til efter Skaanske Krig, ja paa en vis Maade lige til vor Tid. Man har sagt om den, at den var „hålllet i svenskvänlig anda och satte landskapens fullständiga införlifvande såsom ett önskningsmål“. Kun hvis man lægger Hovedvægten paa Dokumentets officielle Stempel, er dette rigtigt. Men der var i Virkeligheden gennem Malmø Reces givet Skaanes Indbyggere et godt Grundlag til at værne om deres Nationalitet. Dette er ganske vist sket ret ubevidst fra Skaaningernes Side, og nogen levende Følelse for, at de repræsenterede et helt nyt Land, have de næppe haft. Ogsaa i Udlandet gjaldt Sætningen: „Die Stände vertreten nicht das Volk, nur sich; der König ist der einzige Vertreter des Landes“ (Delbrück). Ellers vilde de nok have forstaaet i højere Grad at udnytte den heldige Situation, da Regeringen var afhængig af dem i økonomisk Henseende. De Bestemmelser, som vare til Hinder for de danske Indretningers Bevarelse, sigtede dog ikke til en Forsvenskning men til Dannelsen af noget nyt, som man maaske kunde kalde en skaansk-svensk Skandinavisme. Men disse Bestemmelser Gennemførelse laa ude i Fremtiden. Med

Malmø Reces er i Virkeligheden Dualismen knæsat som bærende Princip inden for Sveriges Besiddelser paa den skandinaviske Halvø.¹⁵⁾

Den Stemning, som bagefter besjælede de to kontraherende Parter, er meget karakteristisk til Belysning af, hvem man maa tilskrive det største Udbytte af Forhandlingerne. I den følgende Maaned traf Körbitz i Helsingør Nils Krabbe og spurgte ham om, hvorledes det var gaaet med den skaanske Kommission, og hvorledes man var tilfreds med de nye Skatter. Dette var aabenbart ment som en Spydighed, men Krabbe svarede i samme Tone, „at alle i Skaane vare vel tilfredse, eftersom intet var paalagt dem imod, men med deres consence og gode Tilfredshed“. Kommissærerne havde behandlet dem meget høfligt og ladet tage en Kopi af Frederik IIIs Haandfæstning, som de havde citeret paa forskellige Punkter i Kommissionsbeslutningen. — Det var Ord, som maatte klinge ilde i de danske Hofkredse efter 1660. Nils Krabbes Tilfredshed var dog ægte nok; derimod var den svenske Regering med Rette mindre glad. Den 30. Oktbr. gav Rigskansleren M. G. de la Gardie, som altid var danskfjendtlig stemt, men paa den anden Side mest vaagen national, Udtryk herfor i Raadet: „Hvormed skal man tvinge dem, da Pakta give dem baade svenske og danske Privilegier“? Ordene ere næppe forsvarlige, men da Kommissærerne kom hjem, fik man en virkelig saglig Debat om Udbyttet af deres Rejse. Besværet med at opnaa Pengebevillingen hos Stænderne, og Durells og Taubenfelts Arbejde i denne Retning bleve kraftigt understregede af Kommissærerne, men Rigskansleren var ikke tilfreds og mente, at de skaanske Stænder bleve for meget skaanede ved Udskrivningen. Ligeledes mente han, at Adelen maatte give Afkald paa nogle af sine mange Friheder, hvis den virkelig skulde have Sæde paa Riddarhuset og Adgang til svenske Embeder. Et Udslag af denne Stemning er det sikkert ogsaa, naar man i Januar 1663 resolverede, at Spørgsmaalet om Adelens Ret til at anlægge nye Sædegaarde skulde udskydes til Afgørelse paa næste Rigsdag. Og dog var Stillingen i dette Aar økonomisk saa svag for den skaanske Stat, at Stenbock i Septbr. maatte tigge Adelen om at lade deres Udsognebønder indføre Korn til Magasinerne i Stæderne.¹⁶⁾

Den nærmest følgende Rigsdag sammenkaldes til 1664. Regeringen var villig til at tage Konsekvensen af Malmøoverenskomsten og befalede Stenbock allerede det foregaaende Aar i December „i det nærmeste, og saa vidt det lader sig gøre“, at indrette en saadan „Forordning over Stænderne“, som det var brugeligt i Sverige. Ridderskab og Adel samt Repræsentanter for de „rette Stæder“ — ikke Flækkerne — og Almuen skulde møde, desuden Krigsbefalingsmændene, for saa vidt de kunde undværes. De dannede nemlig i Sverige en Slags Stand paa Rigsdagen. Om Gejstlighedens Repræsentation gav Regeringen Bispem personlig Meddelelse, men den nægtede, som det hidtil var sket, at anerkende Lunds Domkapitel som Stand. Det var et daarligt Bytte for Skaane at blive repræsenteret af svenske Officerer i Stedet for af det gamle, endnu delvis danske Kapitel.

Rigsdagen var sammenkaldt til Maj Maaned, og Spørgsmaalet om Skaaningernes, navnlig den skaanske Adels, Optagelse satte Stockholmskredsene i den livligste Bevægelse. Et Vidnesbyrd herom møde vi atter i de anonyme private Forslag, som dukke frem, t. Eks. „Påmindelser i den quæstion, som ähr om den Skåneske Adels intagande på vårt Riddarehuus“, eller „Uthi Skåneske Adels reception ähre tree tingh att akta“. Det var navnlig Fredsparagraffen om, at Skaaningerne skulde faa Adgang til Riddarhusets anden Klasse, som faldt mange for Brystet. De „tree tingh“ gik derfor navnlig ud paa, at man nu ogsaa skulde sige stop, for at ikke unge Mænd fra andre Lande gennem Giftermaal eller Naturalisering skulde kunne faa Adgang til Grevernes og Friherrernes Klasse eller Sønner af udenlandske Rigsraader opnaa det samme, som nu Skaaningerne. Især burde man for Øjeblikket agte paa, at Skaaningerne ikke kom i Majoritet i anden Klasse, hvilket ingenlunde var udelukket, da der kun var 9 Svenskere heri. For at undgaa dette anbefalede Forfatteren at anvende forskellige juridiske Kunstgreb, som forbigaas her. — Endnu kraftigere var dog Forfatteren til „Påmindelserne“, som erklærede, at det stred mod den svenske Adels Rettigheder at give Skaaningerne Plads foran hele tredje Klasse. Den som skulde fortjene Sæde i anden Klasse, maatte være Rigsraad i Sverige og have gjort sig meriteret gennem sin

Tjeneste og Troskab mod Fædrelandet. Over for „fides pactorum“ satte han „fides data subditis“; hvilken af disse var ældst og helligst, og hvilken af dem var det farligst at krænke? — Det er Ord, som snart efter lyde paa selve Rigsdagen.¹⁷⁾

Det vilde føre for vidt her at gaa ind paa den lange Debat, som førtes paa dette Sted mellem Klas Rålamb som Angriber og den unge Johan Gyllenstjerna som Regeringens Talsmand. Regeringen stod fast ved sin Mening, men havde paa konstitutionelt Sæt henvist Sagen til en Forhandling i Stænderne, for at disse kunde tage Bestemmelse om de nye Medlemmers Plads. Hvad Skaaningerne selv angaar, skal de endnu paa den Tid have haft Ønsker om at danne et eget Korpus, vistnok (ligesom Officererne) med Sæde paa Rigsdagen, men uden Optagelse paa Riddarhuset. Desuden skulde de have Ret til at samles nede i deres Hjemstavn. Men i alt Fald over den Slags Planer havde Malmø Reces slaaet en tyk Streg. Efter langvarige Debatter, der navnlig have deres Betydning ved de statsretslige Spørgsmaal, som droges frem, og hvorunder Johan Gyllenstjerna lagde Grunden til sit Ry, introduceredes endelig 12 Ættemænd i anden Klasse; kun „Ove Tot forblev konstant og vilde ikke have at gøre dermed“. De introducerede vare: Ebbe Ulfeld, som under Rigsdagen ogsaa opnaaede Plads i Rigsraadet, Sten Holk, Jørgen Krabbe, Kristian Urne, Kr. Bernekov, Kr. Bille, Kristoffer Gedde og Erik Hardenberg Gyldenstern. Straks efter fulgte Ove (og Hans) Rommel, Kristoffer Valkendorf, Knud Tot og Otte Lindenov. Forinden var Stændernes Introduktion gaaet for sig, hvorved Malmø og Landskrone fik Plads som Nrr. 5 og 6 af alle svenske Stæder; ogsaa de øvrige skaanske Byer nøde al mulig Respekt. Derimod stillede man Lunds Stift saa langt nede som efter Abos. Ogsaa den skaanske Bondestand var repræsenteret og blev optagen.¹⁸⁾

Hermed var kun en Del af Spørgsmaalene klarede. For Skaaningerne var det det vigtigste, som stod tilbage: Regeringens Ratifikation af Malmø Reces og Opfyldelsen af de deri optagne Løfteparagraffer. Man vilde ogsaa gerne igen indsmugle noget af det, som Kommissionen ikke havde ment at kunne gaa ind paa. Regeringen havde rustet sig til den forestaaende Forhandling og ladet alle de skaanske Stænders Privilegier samle i en

Bog, ikke alene alle Haandfæstninger fra Erik Klippings samt Frederik III's nye Privilegier af 24. Juni 1661 og Malmø Reces, men ogsaa Lister over Adelen i Danmark og Skaane. De sidste viste ikke mindre end 51 „Rigsraadsfamilier“, et Tal som sikkert er faldet Svenskerne for Brystet, da de heraf kunde se, hvor let de nye Medlemmer kunde komme til at dominere i Riddarhusets anden Klasse.

Allerede i Juni havde Adelen indleveret sit Bønsskrift om at faa Malmø Reces konfirmeret og bevare sine gamle Rettigheder efter Haandfæstningens Lydende. Den udbaad sig dernæst at maatte beholde sine jura patronatus ukrænkede, at faa et illustre Gymnasium og en kgl. Hofret. Herredsfogederne og Landsdommeren skulde være bofaste Mænd i Provinsen. Som Vederlag for Toldfriheden foreslog den Frihed for Rostjeneste af Sædegaardene, og Knægteudskrivningen burde være som den svenske. Frihed for Sekspenningsafgiften, fri Oksehandel og Ret til at oprette Sædegaarde høre til de gamle bekendte Krav. Endelig fik man ogsaa det aarlige Adelsmøde anbragt, idet man formindskede dets Farlighed ved at tilføje, at det skulde afholdes under Generalguvernørens Opsyn og navnlig tjene til at sætte Takst paa Okserne, hvilket ellers de fremmede Købmænd gjorde.

Men Regeringen var ikke villig til at strække sig længere, end den allerede havde gjort. Den 1. Septbr. kom dens Svar, hvori den konfirmerede Recessen og Adelen deri indeholdte Privilegier, „saa vide de Sveriges Fundamentallov ikke røre eller imod stræbe“. Den sluttede sig til Tanken om et Gymnasium, men afslog Hofretten; ligeledes modsatte den sig, at de juridiske Embedsmænd skulde være bofaste. Derimod erklærede den, at Landsdommeren burde være kendt med svensk Ret. Tolden var et Regale, og al Diskussion herom blev afvist; men hvis Adelen vilde gaa ind paa en fuldkommen Lighed i Privilegier med den svenske Adel, skulde den faa de samme Indrømmelser paa Toldomraadet, som denne havde. Sekspenningspørgsmaalet udskødes, og Oksehandelen tillodes, men Forslaget om nye Sædegaarde blev pure afslaaet. Hvad Adelsmøder angaar, erklærede man, at da Adelen nu havde

faaet Adgang til Rigsdagen, ansaa man ikke længere disse for nødvendige.

Samtidigt kom der kgl. Resolution paa Præsteskabets Ansøgning. Halland blev ikke efter Vinstrups gamle Ønske igen lagt under Lunds Stift. Men iøvrigt stillede Regeringen sig paa det samme dualistiske Standpunkt, som dens Kommissærer i Malmø; den paabød, at Præsteskabet skulde følge sin [danske] Ordinans, „som af ålder“. Ikke en Gang en saa beskeden Fordring, som at Gejstligheden maatte nyde Tiendefisk, saaledes som det var Brug i Sverige, vilde man gaa ind paa, — aabenbart af rent principielle Aarsager.¹⁹⁾

Udtrykket „Sveriges Fundamentallov“ træffe vi igen brugt ovenfor, men den havde iøvrigt nu tabt meget af sin Betydning for Skaanes Vedkommende, efter at Malmø Reces, der var fremgaaet af en frivillig Overenskomst, var skudt ind mellem den og Skaaningernes Privilegier. Rigsdagen af 1664 bragte iøvrigt et Resultat i Striden om disse Ords Fortolkning. I Anledning af Hertug Adolf Johans Optræden protesterede Landtmarskalken paa Riddarhuset og erklærede, at „hvad som er besluttet saa eenstemmigt af samtlige Rigsgens Stænder paa en fri Rigsdag som en Rigsgens Fundamentallov“, ikke burde kuldastes af Hertugen. Ordene gentages siden af Rigskansleren, og det siges udtrykkeligt, at der hermed tænkes paa Regeringsformen af 1634. Paa denne Maade kunde altsaa Regering og Rigsdag til enhver Tid skabe en Fundamentallov. Senere bliver da ogsaa en Række almindelige Love af særlig Betydning, som t. Eks. Handelsordinansen, betegnede som fundamentale. Men iøvrigt kan man vel sige, at den Opfattelse af Ordenes Betydning, som Loccenius nogle Aar senere gav Udtryk i sin statsretslige Lærebog (se ovenfor I Del p. 50 Anm.), nu var trængt igennem og hyldedes af selve Statens Styrere.²⁰⁾

Paa dette Punkt vil det være rettest at slippe den skaanske Provinses konstitutionelle Udvikling for Øjeblikket, da denne havde naaet en foreløbig Afslutning og var kommen i faste Former. Ogsaa i en anden Henseende danne de fire Aar siden Københavnsfreden en særlig Periode, thi i 1664 nedlagde Stenbock sit Embede som Generalguvernør over de skaanske Landskaber, og der var af økonomiske Grunde en stærk Stemning

paa Rigsdagen for at inddrage en Række Generalguvernørs-embeder. Med alle sine Mangler havde han dog præget denne Tid i Skaanes Historie, saa at den føles som et afsluttet Hele og bør betragtes under eet.²¹⁾ Anderledes er det derimod med Skaaningernes, specielt den skaanske Adels, Virksomhed paa de følgende Rigsdage, som derfor rettest maa tages for paa dette Sted. Man kunde muligt have ventet, at de vilde danne en national Fraktion paa Rigsdagen til Værn om deres Provinses Selvstændighed, men dette blev ikke Tilfældet. Paa *Rigsdagen i 1668* var den skaanske Adel kun repræsenteret af to yngre Mænd, Jørgen Krabbe og Knud Tot, som forøvrigt mødte al Velvilje, bleve indvalgte i ikke mindre end 26 Udvalg og gentagne Gange toge Ordet paa Riddarhuset. Hvis de, som man har sagt, have talt Dansk her, har det i hvert Fald været det eneste nationale Skelnemærke, som kunde støde deres svenske Tilhørere. Det er karakteristisk, at ved den dansk-skaanske Adels Fraværelse fra Rigsdagen (aabnbart af Pengehensyn), blev den adelige Repræsentation for Landskaberne overvejende svensk. Saa stærk var Invasionen i Halland og Skaane allerede bleven, at ikke mindre end 13 svenske med Grevinde Maria Sofia de la Gardie i Spidsen fulgte de to danske Repræsentanter til at underskrive en Supplik fra den skaanske Adel til Regeringen. Forholdet mellem Skaaninger og Svenskere maa have været fortræffeligt; Krabbe assisterede den svenske Adel med at faa den danske Gaardsret indført i Sverige, og var med til at takke Kongen for Immatrikulationen, „saa at de herefter ej skulle konsidereres anderledes end som et med de andre Stænder sammenføjjet Korpus“. Til Gengæld bleve de fleste Ønsker, som udtaltes, naadigt optagne af Regeringen, der dog søgte at hindre, at Adelen indgav sine Besværinger for sig; de burde optages i den svenske Adels gravamina. Man havde aabnbart som altid mere Sans for Farerne ved en Partikularisme, end Skaaningerne selv for dens Fordele. Dette var dog en unødigt Frygt; Jørgen Krabbe selv nedlod sig til at fortælle paa Riddarhuset, at han nylig i en Samtale med den danske Gesandt havde erfaret, at denne vidste god Besked med Forhandlingerne her. At dette vakte Medlemmernes Indignation, er forklarligt, men

Krabbes Angiveri tyder ikke paa, at han følte sig knyttet med noget Baand til sit gamle Fædreland.

Ogsaa det skaanske Borgerskab indgav sin Ansøgning, men separat, og da det heri bl. a. bad om, at Magistraterne maatte slippe for at staa til Ansvar for deres Domme ved Hof-rätten, fik det til Svar, at Regeringen vilde vente med at træffe nogen Afgørelse „til den Union og Lighed, som K. Mt. tænker og ønsker maa indrettes mellem Sveriges og Skaanes Love og Bestemmelser“. Dette Spørgsmaal var i Virkeligheden blevet taget op paany; Lovens Revision og den nye Kirkelov stode paa Dagsordenen, og herved rykkede de ubestemte Udtalelser i Malmø Reces i betænkelig Grad deres Virkeliggørelse nærmere.²²⁾

Paa ganske lignende Maade gik det paa *Rigsdagen i 1662*. Her var der dog mødt nogle flere danske Skaaninger, nemlig foruden de to ovennævnte Kristoffer Gedde (paa egne og Valkendorfs Vegne), Hans Rommel (paa egne og Otte Lindenovs Vegne) og Tage Tot som Repræsentant for Urnerne. I ydre Henseende forløb Rigsdagen omtrent som forrige Gang; mærkeligst er det, at Adelen fornyede sit Ønske om Oksemødet i Lund ved Mortenstid, uden at kunne faa noget bestemt Svar derpaa. Ligeledes udsatte Regeringen at gøre den adelige Udskrivning lig med Adelens i Sverige, indtil man, som det hed, kunde træffe en Lighed i Privilegierne. Forholdet var dog atter denne Gang godt, og Adelen, der søgte om Konfirmation paa sine Privilegier, lykønskede Kongen i svulstige Ord til hans Regeringstiltrædelse, kaldte sig „redelige Patrioter“ og talte om „samtlige Fædrenelandets tilstundende Lykke“. Men dette forhindrede ikke, at det kunde komme til Smaarivninger paa Rigsdagen, som da Skaaningerne nægtede at deltage i Kontributionen til Riddarhusbygningens Opførelse. Da faldt der fra svensk Side Ord som: „Ville de være paa vort Riddarhus, saa maa de ogsaa godkende, hvad Ridderskabet og Adelen beslutter“. Og da Uroen tiltog, og Krabbe havde protesteret mod at blive overstemt med de Ord: „Jeg taler ikke for to eller tre, men for hele Provinsen“, fik han til Svar af Landtmarskalken: „Jeg taler paa hele Ridder-skabets Vegne, og vi have voteret efter Riddarhusordningen“. Hvor ringe end Sagen var, synes man her fra Krabbes Side at spore lidt af den voksende Selvstændighedsfølelse, som i

1670erne kom for Dagen i Skaane, ganske vist hovedsageligt i økonomiske Spørgsmaal. Paa *Rigsdagen i 1675* var Skaanes Adel kun repræsenteret af de tre Mænd: Ove Rommel, Knud Tot og Aksel Gyldenstern.²³) —

Den konstitutionelle Udvikling, som de skaanske Landskaber havde gennemgaaet, er væsentlig forskellig fra de andre nyerehvervede Provinser. Mest Lighed har den med *Bohuslens*, hvor Kommissionen i 1662 ligeledes skulde stræbe efter at faa Indbyggerne til frivilligt at antage den svenske Lov, men maatte lade Sagen falde. Samme Aar fortælles det fra *Jemtland* og *Herjedalen*, at Indbyggerne udtalte deres Frygt for, at de skulde komme i Trældom og Fortryk ved at antage den svenske Lov, og at den derværende Kommission da lod en norsk og en svensk Jurist „uddrage Forskellen mellem begge Lovene, for at de kunde faa en ret Underretning derom og siden selv ansøge hos K. Mt. om, hvad de fandt at være bedst for sig“. Hvad Resultatet heraf blev, er mig ikke bekendt. I Bohuslen bevarede man ogsaa sin Kirkeordinans, og Kommissionens Forsøg paa at faa Adelen til frivilligt at give Afkald paa sine Friheder strandede ganske. Ligesom i Skaane bleve Ugedagsbønderne skattefri, medens Udsognebønderne maatte tage deres Del af Kontributioner, Arbejds- og Skydspenge. At Adelen Ret til Frihandel blev ophævet, stemmer ganske med skaanske Forhold. Disse forhenværende norske Landskaber vare ligeledes repræsenterede paa Rigsdagen, men om Provincialmøder deroppe høre vi intet.

Mere forskelligt var Forholdet med Provinserne hinsides Østersøen. *Livland* frembyder her de mest typiske Forhold. Landet (d. v. s. Adelen) havde sin Landdag, men baade Sveriges Regering og dets Rigsdag gave Love for Livland; navnlig benyttede Kongen sin administrative og økonomiske Lovgivningsret. Dog respekterede Sverige Adelen Skattebevillingsret. Desuden havde man et Landraad ved Generalguvernørens Side. Paa den svenske Rigsdag mødte Livland kun i den ældre Tid (indtil 1633); siden var kun Riga repræsenteret. Heller ikke *Ingermanland* havde Sæde paa Rigsdagen.

Noget fast System var der i det Hele ikke i Provinsernes Styrelsesformer. *Pommerns* Stænder kaldte man ikke til Stock-

holm, men foretrak at forhandle med dem i deres Hjemstavn; samtidigt var Landet *Bremens* Ombud i Hovedstaden (dog ikke som Rigsdagsmedlemmer) og bevilgede Penge (1663). Oftest var det vistnok ikke principielle Grunde, som vare det afgørende for Regeringen, men Hensynet til, hvorledes man over Hovedet lettest kunde faa Penge.²⁴⁾

Hvad endelig Skaane angaar, kan det ikke fragaas, at den Udvikling, vi her have fulgt fra 1660—1664, i national Henseende gør et temmelig bedrøveligt Indtryk. Det skyldes ikke saa meget det Resultat, man naaede til, da det i Virkeligheden ikke var saa galt, og paa den anden Side sikkert er forekommet Svenskerne at være dem gunstigere, end vi nu ville indrømme. Efter Datidens Opfattelse maatte de nemlig mene, at de havde trængt Skaaningernes Privilegier tilbage til jus privatum (jura quoad domestica) og havde fjernet dem fra jus publicum, en Opfattelse, som dog er af væsentlig formel Art. Derimod maa det indrømmes, at under de forudgaende Forhandlinger havde Skaaningerne ladet sig lede af politiske og økonomiske Motiver, sjældent af nationale; en Omstændighed, som gør et saa meget mere stødende Indtryk, som man paa svensk Side havde et temmelig klart Blik for en Denationaliserings Betydning. Dog bør det her ikke glemmes, at Tanken om en Nationalitetskamp under konstitutionelle Former er Datiden ret fremmed; de Skridt, som den Gang foretoges i denne Retning, ske altid fra oven, fra Regeringens Side. Hovedsagen var aabenbart, at Skaaningerne, og specielt den skaanske Adel, havde savnet en overlegen Fører, som kunde have samlet Kræfterne og rettet dem mod bestemte opnaelige Maal. Selv om disse Maal havde været af materiel Natur, vilde det at naa dem have virket styrkende i national Henseende. Vi skulle nu se, hvorledes Forholdene under Forfatningskampen havde udviklet sig inden for Skaanes egne Grænser.

TREDJE KAPITEL.

Adelens Liv.

Det stille Liv, som førtes inden for de enkelte adelige Husholdninger, maatte sikkert være af endnu større Betydning for Landets Udvikling i national Henseende end selv det mest vidtgaaende Selvstyre. Den Tid var længst forbi, da den skaanske Adel havde været en Krigerstand, men nu var tillige dens Rolle som Embedsmandsstand foreløbigt udspillet. Den maatte da hellige sig til Bestyrelsen af sine Godser, og det fortjener i høj Grad at undersøges, om den her bedre end paa det politiske Omraade forstod at værne om Landets Særpræg. Skulde Skaane, løsrevet fra Danmark, blive et selvstændigt Mellemed med en egen Kultur, i Fald det ikke formaaede at bevare den danske? Eller skulde det simpelthen gaa over fra at være dansk Landskab til at blive svensk som Småland eller Vermland?

Den skaanske Adel bestod ved Midten af det 17de Aarhundrede af o. 40 Slægter af de c. 130, som fandtes i hele Danmark (med ialt 600 Husholdninger). Forholdsmæssigt skulde der altsaa i Skaane være o. 180 Familier inden for Slægterne, men dette Tal er sat for højt, thi netop her samledes ofte flere Gaarde paa een Haand.

Disse Slægter vare godsrige og indtog i økonomisk Henseende den ledende Stilling i den danske Tid. (Første Del, Side 39.) I denne Henseende bragte Overgangen til Sverige ingen Forandring. En Liste fra 1669 over „hemmanen“*) i General-

*) *Hemman* var den svenske Normalgaard, som skulde bære en Kvotadel af Skatten. Kun sjældent naaede en Bondegaard op til at regnes for et fuldt „hemman“; man har derfor Brøkdele deraf ned til $\frac{1}{32}$, $\frac{1}{64}$ og endnu mindre Dele.

gouvernementet angiver af ialt 14058 h. 9763 som frelse; heraf faldt igen 5650 paa Skaane, 2997 paa Halland og 1116 paa Blekinge. I Skaane var Forholdet mellem Frelsehemman paa den ene Side og Krone- og Skattehemman paa den anden som 5 til 3; i Halland derimod endog 6 til 1. I det magre Blekinge var der omtrent 3 Gange saa meget af adeligt Jordegods som af andet, dog var det, som allerede nævnt, næsten alt Strøgods.¹⁾

Adelsmanden var Jorddrot, ikke Kriger, og fra første Stund var det heller ikke Svenskernes Mening at anvende ham som saadan. De i Danmark eller i Landet selv fødte Officerer, som allerede vare i aktiv Tjeneste, det være sig ved Rostjenesten eller paa anden Maade, søgte Stenbock at slippe af med og erstatte dem med Svenskere, Tyskere eller Polakker. Men var Adelen ikke længere Krigerstand, havde den dog endnu Krigerpligt. Den skulde yde Rostjenesten: 1 Rytter af 312 Tdr. Hartkorn, og desuden plejede den efter Bevilling at stille et vist Antal Knægte pr. Rytter (t. Eks. 4). Hertil kom endelig Adelsens (og Gejstlighedens) Sogneryttere, stillede efter Forholdet 1 pr. 30 hemman. Denne Indretning forblev væsentlig uforandret gennem den første svenske Tid, kun søgte man fra svensk Side at faa Knægtene paa Udsognegodset udskevne efter svensk Mønster, t. Eks. 1 pr. 5 hemman. Men Malmø Reces satte en Stopper herfor, og selv om vi igen høre Tale om Udskrivningen ved Kommissionen 1669—1670, forblev man dog væsentlig ved det gamle. De adelige Knægte sendtes ofte til Tyskland, og man forstaar derfor let, at „det for en stor Del er ungt og mod sin Vilje taget Mandskab“. Men Militærydelsen kunde umuligt ruinere Adelen, og den var i det væsentlige den eneste Byrde fra Statens Side, som denne Stand havde at bære.²⁾

Den skaanske Adel bestod endnu af to Klasser, den beedigede og den ubeedigede. Men den sidste svækkedes stadigt, thi de ubeedigede Adelsmænd levede som oftest, om ikke af Tvang saa af Lyst, i Danmark, hvor de fleste af dem sad i høje Embeder. Deres Ejendomme gik derfor ofte over fra dem til nære Slægtninge, som havde aflagt Ed. Dette gælder Aksel Urup, som 1671 døde i København efter længe i Forvejen at have afstaaet Belteberg til sin Søster Anne Bek; endvidere Kjeld Krag, den sidste danske Landsdommer, som med sin

Familie flyttede over til sin Hovedgaard Trudsholm i Jylland; Iver Tagesen Krabbe, der afstod Krogholm til sin Søn Jørgen. Mange vare dog ogsaa de, som lode deres skaanske Gods bestyre af Fogeder, der aflagde Regnskab i København, men Svenskerne havde straks fra Begyndelsen haft Blik for, at dette var en lidet økonomisk Driftsmaade. At der endelig var dem, som Henrik Lindenov til Øvedskloster og Volsø, der solgte deres Gods til Svenskere, skal her kun foreløbigt nævnes. Et ejendommeligt Eksempel frembyder Jakob Grubbe, som efter at have afhændet sine Godser Røgle og Kassegaard, i mange Aar boede som jordløs Adelsmand paa Akselvold, hvor han døde i 1687.³⁾

Stærke Baand vedblev dog at knytte de ubeedigede Adelsmænd til Skaane, selv naar de ikke længere besad Grund her, og de havde ofte endnu materielle Interesser, som forbandt dem med deres Standsfæller øst for Sundet. En vigtig Rolle spiller her Formynderskaberne. Regeringen havde allerede i 1661 forbudt, at Adelsmænd, som sad i Danmark og ikke havde aflagt Ed, maatte være Formyndere for umyndige, da de i fornødent Fald maatte kunne gøre den svenske Øvrighed Regnskab derfor. Samtidigt erklærede den, at Domme, som fældedes i Danmark og gjaldt skaanskt Gods, ikke skulde være gyldige; saadanne Disputer skulde afgøres der, hvor Godserne laa. Navnlig i Arvespørgsmaal havde denne Afgørelse sin Betydning. Men Regeringen formaaede ikke at opretholde sit Standpunkt angaaende Eksekutionen af danske Domme, og 1663 kom det i Stockholm til Forhandling med den danske Gesandt om Formynderskaberne i Skaane og Danmark.⁴⁾ Spørgsmaalet havde navnlig en afgørende Betydning for *Ebbe Ulfeld*.

Om Ebbes Planer i 1660erne og hans deraf fødte Aversion mod Danmark have vi allerede hørt. Her er Stedet til at undersøge, hvor vidt det lykkedes ham at naa frem. I Sverige blev han Rigsraad, kom ind i Göta Hofrätt og naaede endelig Stillingen som Rigsjærgemester, hvilket altsammen rimeligvis mindre skyldes Sympati for ham eller nogen overlegen Dygtighed, men snarere skulde være Løn for hans Troskab og et Eksempel for andre. Ligeledes lykkedes det ham vistnok at opnaa et betydeligt Mageskifte mellem sig og Kronen. Han kunde nok behøve at støttes; fra Danmark rykkede hans Kreditorer ham, bl.

a. for den Gæld, han havde maattet gøre under sit Fangenskab i Nakskov. Snart efter traadte Spørgsmaalet om Arven efter Faderen, Kristoffer Ulfeld, i Forgrunden. Som Medarvinger meldte sig fra dansk Side Ebbes Svogre, Henrik Bjelke og Henrik Lindenov, og Striden gjaldt navnlig om Herregaarden Haneskov ved Helgeaa, der for Gæld var bleven overdragen Kristoffers Arvinger af Adelsmanden Jens Gagge, dog med Forbigaelse af Ebbe Ulfeld, som Gagge af ukendte Aarsager maa have næret et ærligt Had til. Yderligere indviklet blev Sagen, da man ogsaa fra anden Side søgte at omstøde hele Jens Gaggens Disposition og forbeholde Gaarden for Jomfru Anne Sitzwitz' Arvinger. Dette lykkedes ikke, en Hofrättsdom gik disse imod, men i 1671 spillede saa Jens Gagge Ebbe Ulfeld det Puds at indføre Henrik Bjelke i Besiddelsen af Haneskov.

Værre blev det dog med Formynderskabet for Brodersønnen Otte Kristoffer. Ebbe havde tiltvunget sig det, skønt man næppe kan paastaa, at han i nogen Henseende var skabt til denne Stilling. Men Tiden var ham gunstig; under Kommissionen 1669—1670 ansøgte Ridderskabet saaledes om, at Kongen vilde forbyde alle skaanske Formynderskaber i Danmark og danske i Skaane, da dette i Tilfælde af Krig let kunde medføre Tab for dem ved Konfiskationer o. lign. Og medens Indbyggerne i Almindelighed ønskede, at man skulde holde sig til den danske Reces i Spørgsmaal om saadanne Værgemaal, lykkedes det Kommissionen at slaa til Lyd for Anvendelsen af den svenske Formynderforordning i de Tilfælde, som ikke omtaltes i Recessen, altsaa en Konsekvens af det Princip, som var blevet udtalt i Malmø Reces. Otte Ulfeld døde imidlertid ung (c.1663), men efter ham overtog Ebbe Ulfeld Formynderskabet for en anden Brodersøn, Kristoffer, Søn af Knud Ulfeld, som faldt paa Sibbarps Ry mod Svensken 1657.

Noget godt Forhold udviklede der sig dog ikke mellem Formynder og Myndling. Saa snart Kristoffer Ulfeld blev myndig, tænkte han kun paa at sælge sin Gaard Svenstrup og flytte til Danmark. Ebbe søgte at hindre dette og beraabte sig paa sine Prætensioner paa ham, vel sagtens i Anledning af Værgemaal. Han opnaede en Hofrättsdom i denne Retning, men før den faldt, var Gaarden allerede afstaaet til Nils Krabbes

Enke, Fru Mette Rosenkrans, og Købet forkyndt paa Lands-tinget. Heller ikke paa dette Punkt havde saaledes Ebbe Ulfeld Held med sig.

Kristoffer døde snart efter, og en ny Strid udspandt sig nu mellem Ebbe og Henrik Bjelke om Arven efter ham. Bjelke opnaede Indførsel i den afdødes Gods for ikke mindre end 23694 Rdlr., medens Ebbe maatte slaa sig til Taals med 6239. Han har sagtens holdt sig selv skadesløs forinden.

I det Hele er det næsten uhyggeligt at studere Ebbe Ulfelds Kamp paa det materielle Omraade; han procederer med Alverden, og Hofrättens Dombøger ere fulde af Kendelser i hans Sager. For flere Aars Vedkommende gjaldt Majoriteten af skaanske Afgørelser ham, men Heldet fulgte ham sjældent. Typisk for ham er en saadan Scene, som den der fandt Sted for Kommissærerne i 1670. „Den Sag mellem Ebbe Ulfeld og Rommel er nu afgjort. Ulfeld har tabt. Han er helt malkontent, har ikke villet tage Afsked fra Ekscellenserne; men de lode ham alligevel valedicere gennem Landshöfding Leijonsköld og Overkommissær Strijfve, som vare sendte for at kommunikere ham Dommen“.

Selv om det saaledes aldrig lykkedes ham at konsolidere sin Stilling, vilde det dog være en Fejltagelse at tro, at Ebbe Ulfeld stod paa bar Bund. Hans Arvelod i 1650 bestod af Ferløvsholm og Aridslev med underliggende Gods; hertil var tidlig Ovesholm kommen, og Raabelev fik han efter Brodersønnen. Han forstod ogsaa bestandig at forøge og afrunde sin Ejendom gennem Smaakøb fra Henrik Lindenov, Gunde Rosenkrans og Jens Mikkelsen paa Hofdale. Efterhaanden blev han mere og mere svensk, eller i alt Fald anti-dansk, og i det svenske Rigsraad udtalte han sig altid med Bitterhed og Mistro mod Danmark. Hans Datter blev da ogsaa gift med en svensk Mand Karl Gustaf Skytte. Dog skrev han selv bestandig Dansk.⁵⁾

Spørgsmaalet om Formynderskab fik ogsaa Betydning for en anden af de skaanske adelige, den handlekraftige *Mette Rosenkrans (Krabbe)*. Nils Krabbe efterlod ved sin Død 1663 foruden denne sin Enke to Døtre, Lisbet og Mette Sofie. Snart efter rejste Lisbet paa Mormoderen, den gamle Sofie Rosen-

krans', Begæring til Sjælland, for at denne kunde faa hende at se i sin høje Alderdom. Den svenske Regering blev straks urolig for Følgerne af dette Skridt, men Mette Rosenkrans vidste, sikkert selv i god Tro, at berolige Stenbock. Dog, da hun selv i Efteraaret kom over til Sjælland for at afhente sin Steddatter, viste det sig, at den gamle Frue var kommen i Tvist med Iver Krabbe (Nils K.s Broder) om Datteren. Han var nemlig hendes Formynder og havde opnaaet en kgl. dansk Befaling, at hun skulde afleveres i Værgens Hus. Den svenske Regering blev nu paany, denne Gang med Rette, urolig og protesterede mod Iver Krabbes Formynderskab; dog fandt den det rigtigst, at det kom til en Forhandling med den danske Regering om disse Formynderskaber i Almindelighed. Samtidig søgte man at lokke Lisbet tilbage ved at stille hende i Udsigt at blive antaget som Hoffrøken hos Dronningen. Men navnlig vilde man have Mette Rosenkrans til selv at ansøge om, at den svenske Regering skulde intercedere for hende i København. Alt var forgæves; Lisbet Krabbe blev, hvor hun var, og giftede sig med en dansk Adelsmand, Herluv Trolle til Snedinge. M. G. de la Gardie havde Ret, naar han i Rigsraadet klagede over, at den skaanske Adel „aldrig søgte at forbinde sig med den svenske Adel gennem Mariager eller andre lignende Midler“.

Mette Rosenkrans var iøvrigt ingenlunde nogen uinteressant Personlighed. Hun forstod at klare sig i de vanskelige Tider, idet hun ganske uden national Følelse, som næsten alle de skaanske Adelskvinder, stod paa en fortrolig Fod med de svenske Embedsmænd. Navnlig havde hun Blik for Betydningen af materiel Sikkerhed og købte dels Bøndergods af andre Adelsdamer som Ove Tots Svigerinde, Dorte Rosenkrans, Jomfru Margrete Rosenkrans, og Kristian Bernekovs Enke, Birgitte Skeel; dels modtog hun Udlæg i Fallitboer, eller overtog paa anden, tredje Haand det Gods, som andre havde maattet modtage ved slige Lejligheder. At hun under disse Omstændigheder fik det paa ret gunstige Vilkaar, er klart; men om hun, som man har paastaet, ligefrem har spekuleret i at købe Jord billigt af Udvandrere, er dog ikke sikkert. Den prægtige Gaard Hækkeberg (Heckeberga) i Sydskaane, hvor hun opholdt sig med sin umyndige Datter, var en Arv efter Nils Krabbe, der dog laa i

Proces om den med sin Svigerinde, Ivers Hustru Karen Mar-svin, da den var Arv efter en fælles Søster, Karen Krabbe. Assertorp havde Nils Krabbe købt kort før sin Død af Fru Sidsel Gedde, Brødegaard erhvervede Fru Mette selv fra Dorte Rosenkrans, paa lignende Maade fik hun vistnok Pugerup, Bjørnstrup*) (og Horte?) m. m. Man kan afgjort sige om hende, at hendes økonomiske Fremtid var betrygget.⁶⁾

I det Hele forstod de skaanske Adelsdamer meget vel at klare sig, og bleve de udsatte for Fortræd paa Grund af deres værgeløse Stilling, søgte de straks Hjælp hos Generalguvernøren, som altid var rede. Det var saaledes Tilfældet med den gamle Fru *Kirstine Rantsov* paa Gersnæs, der 1661 ved Midnatstid blev overfalden af Ryttere, som huggede Døren i Stykker med Økser og tog Sølv, Guld, Penge, Klenodier og Klæder, samt en Kirkens Kalk; „og dersom Gud allermægtigste ikke havde hjulpet mig, var jeg nær af Rædsel og Forfærdelse bortdød“. Men Fru *Kirstine* efterlod dog ved sin Død 1665 et smukt Gods paa 450 Tdr. Htk., foruden Gaardens Bygning, Løsøre, Husgeraad, Okser og udestaaende Gæld.⁷⁾ Ogsaa andre Damer vare godt situerede; Jomfru *Margrete Rosenkrans* til Gunde-strup (Kulla-Gunnarstorp) kunde saaledes 1666 købe alt det skaanske Gods, som Frederik III i sin Tid havde pantsat til Staden København, ialt 26 Bøndergaarde. Efter at have gjort denne Forretning mente hun endnu at kunne spendere et Lig-sted i Helsingborgs Fruekirke paa sig selv.⁸⁾ En af de betyde-ligste af disse Kvinder var dog *Maren Juel*, gift med Sten Redts til Maltesholm og Vandaas, som synes at have spillet en mere underordnet Rolle ved hendes Side. Hendes Mødrenelod, som hun overtog 1661 efter Fru Anne Rommel sal. Malte Juels, om-fattede Maltesholm i Gers Herred med underliggende Gods samme Steds, i Fers og Villands Herreder, i Blekinge og paa Bornholm. Alt i alt beløb det sig til o. 780 Tdr. Htk., heraf selve Gaarden 40; sætter man, som det var almindeligt i Da-tiden, en Td. Htk. til 50 Rdlr., bliver Arven i Kapital o. 39000 Rdlr. — *Maren Juel* var en dygtig Kvinde, som ingenlunde for-mindskede sin eller sin Mands Ejendom; hun kendte Gælds

*) Bjørnstrup og S. Uglerup var dog endnu 1675 i Grabovernes Eje.

Vederstyggelighed baade fra sin egen Familie og fra Gemalen, og hun styrede Bedriften med fast Haand, ogsaa det fjerne Gods paa Bornholm. Da der hørte et særligt Birk til Maltesholm, og da Godset i det Hele var stort, er det intet Under, at der er bevaret en ret omfattende Korrespondance til hende og Sten Redts.⁹⁾ Atter her faa vi altsaa Billedet af en utvivlsom Velstand.

Dette Billede udviskes ikke heller, naar vi vende os til en Del af den mandlige Adel. *Kristoffer Valkendorf*, som tidligere er nævnt, var en velhavende Mand; Ellinge fik han 1646 med sin Hustru, en Bernekov; Hesleholm og Holme (i Hør Sogn) modtog han af sin Fader „for mit Møderne“; Maglø købte han 1663 af sin Svoger Kristoffer Gedde til Gundestrup, og hertil kom desuden Masser af Strøgods. Sønnen *Hans* havde 1646 faaet Brønnesløv som Mødreneary; skønt han var en Mand uden synderlig Anseelse eller Dygtighed, lykkedes det ham dog i 1670erne at samle en Del Gaarde ved Køb fra Mette Rosenkrans, Knud og Anne Tot, Hans Rommel og Biskop Vinstrup. Det samme gælder den ovenfor nævnte *Kristoffer Gedde*, som 1661 modtog Gundestrup (Vrams-Gunnarstorp) af sin Svoger Holger Vind og siden købte Strøgods, samt om *Arild Svab* til Næsbyholm, som efter lange Besværligheder 1682 fik dannet en ny Sædegaard, Lærke, i Ørkellyng (Ørkelljunga) Sogn, hvortil han flittigt havde samlet den fornødne Jord ved en Række Køb fra Kristian Jørgensen Urne, Mette Rosenkrans og Ridefogeden Henrik Vrangell fra Nakkebølle paa Fyn. Heller ikke *Mogens Svab* til Vandkiv og Oretorp i Gønge Herred eller Gedsholms Ejer *Sten Holk*, som mageskiftede med Regeringen, synes at have manglet Energi eller Midler.¹⁰⁾

Hos mange af de yngre Adelsmænd træffe vi virkelig betydelige Formuer. *Jørgen Krabbe* var født d. 21. Aug. 1633 paa Laholms Slot „udi Løvers Tegn“ og opkaldt efter sin Morbroder Jørgen Marsvin. Faderen Iver var paa denne Tid Kommandant paa Slottet, og hans Stilling og Midler lovede en lys Fremtid for Sønnen. Ganske vist slog Jørgens Horoskop ikke til, for saa vidt som det ikke blev Krigerbanen, der skaffede ham frem i Verden, men efter den sædvanlige Udenlandsrejse fik han Ansættelse i det danske Kancelli. Denne Stilling

beklædte han ved Roskildefreden, og han opholdt sig i København, da Krigen paany brød ud, saa at han kom til at deltage i Belejringen paa dansk Side. Om hans senere Edsaflæggelse til Sverige have vi allerede hørt; samme Aar, 1661, var det, han indgik Ægteskab med Tage Tots Sønnedatter, Jytte, hvem han ved denne Lejlighed gav Brev paa Krogholm som eventuelt Enkesæde. Herved var der sluttet en Alliance mellem Skaanes mægtigste Familier Tot og Krabbe, thi ved sit Ægteskab blev Jørgen Svoger til Jyttes Brødre, Knud, Holger og Tage Ottesen Tot, og kom ogsaa i Slægt med Ove Tot, som var Jyttes Farbroder. Dette syntes at varsle om betydningsfulde Følger, da de to Slægter hidtil snarere havde rivaliseret end samarbejdet i skaansk Politik.

Her skal dog foreløbig kun tales om de økonomiske Resultater. I 1666 skiftede Iver Krabbe sit Gods paa Gunderslevholm, da han følte Døden nærme sig; det blev efter almindelig Sæd fordelt paa Lodder, og ved Lodkastningen tilfaldt den skaanske Del Jørgen. Eftertiden, som ikke var fortrolig med denne almindelige Fremgangsmaade, men kendte Jørgen Krabbes sørgelige Skæbne, saa naturligvis heri en højere Styrelse. Paa Jørgens Lod faldt Krogholm med underliggende Ejendom og Skov (900 Svins Olden), tilsammen sat for 126 Tdr. Htk.; Gaardens Bygning regnedes til 3000 Rdlr. Derefter opregnedes alt til Gaarden hørende Gods, ialt o. 923 Tdr. H. Regner vi som ovenfor 1 Td. = 50 Rdlr., komme vi til det nette Resultat af ca. 65000 Rdlr.

Jytte Tot havde bragt sin Mand Tosterup i Ingelsted Herred, som i 1656 ved Skiftet efter Faderen var tilfaldet hende og hendes Moder, Dorte Rosenkrans, og da sattes til 130 T. H.; hele deres Lod beregnedes til o. 814 Tdr. Det bliver vel i rede Penge over 40000 Rdlr., og ved Svigermoderens Død (hvornaar?) tilfaldt hele denne Lod Jørgen Krabbe. Hertil føjede han ogsaa andet Gods som Ingelstrup og Baldringegaard, der en Gang paa denne Tid maa være købt fra Dybæk, og han forpagtede Krone- og Kirketiender af Regeringen, t. Eks. Munkerup Sogns. Ganske vist var alt hans Jordegods ikke lige indbringende; han klager saaledes i 1661 over, at Bønderne under Tosterup vare saa fattige, at de vilde forlade Gaardene. Men som vi siden skulle se, var

deres Skæbne kun den samme som mange andre skaanske Bønders, og den svenske Styrelse, som han stod sig vel med, gjorde alt for at lette hans Udsognebønders Kaar. Sikkert er det, at han hørte til de rigeste Mænd inden for den skaanske Adel, og han kunde derfor ogsaa i 1670 tillade sig at oprette et Hospital i Glemminge Sogn, knyttet til den derværende Kirkelade. Dette er ikke noget enestaaende Træk inden for Adelen, men fortjener at anmærkes, da det baade taler fordelagtigt for Giveren og for hans økonomiske Stilling.¹¹⁾

Hans Svogre, navnlig *Knud Tot* til Næs (Trolle-näs) og Vestrup, vare næppe synderligt daarligere stillede. Ægteskabet med Sten Brahes Datter paa Knudstrup bragte ham denne Gaard; i Modsætning til Jørgen Krabbe, som havde sit Gods-kompleks mod Syd i Ystedegnen, samlede han sit mod Vest, paa Sønderaaens Affald ud imod Sundet. Knud Tot opnaaede ogsaa et fordelagtigt Mageskifte med Kronen. Mindre skønt er dog det Forhold, som udviklede sig mellem ham og hans yngste Broder Tage; de tvistedes for Retten, og Knud søgte at chikanere Tage bl. a. ved at gøre Indgreb i hans Jagt. *Tage Tot* sad i Nærheden paa den gamle Herregaard Eriks-holm (Trolleholm). Derimod var den tredje Broder *Holger* rykket ned mod Syd og bleven Jørgen Krabbes Nabo; efter sin Moder Dorte Rosenkrans fik han Søvde og ved sit Ægteskab med Helvig Rosenkrans det smukke Marsvinsholm, som Stenbock havde attraaet saa ivrigt, og som i almindelig Tale vurde-redes til 30000 Rdlr.¹²⁾

Den tredje Familie, som indtog en særlig fordelagtig Stilling, var Rommelerne, navnlig repræsenterede af den unge *Ove Rommel*, der skrev sig til Bækkeskov [Beckaskog], og hvis Besiddelser laa i Østskaane. Bækkeskov var en kgl. Donation fra 1584 til Familien; hidtil havde det været bestyret af Henrik Rommels Enke, Margrete Skeel. Da Ove blev myndig og havde tiltraadt sin Arv, forstod han imidlertid hurtigt at udvide og afrunde den. Af Henrik Lindenov, der solgte fra af sit skaanske Gods, købte han i 1666 Uggerup Hovedgaard i Gers Herred paa ca. 50 Tdr. Htk., hvortil der i Sognene Uggerup og Vestervram hørte 28 Bøndergaarde, 5 Gadehuse og 2 Møller. I de følgende Aar forøgede han dels denne Herregaards

Gods ved Køb fra Dr. Kristian Foss og Sten Redts, dels erhvervede han fra Amtmanden over Lundenæs og Bøvling Len i Jylland, Erik Qvitsov, 40 Bøndergaarde m. m., hovedsagelig beliggende i Ingelsted og Jerrested Herreder. Moderen, Margrete Skeel, som var bleven boende paa Bækkeskov og sagtens ejede Del i Gaarden, ogsaa efter at hendes Søn var bleven myndig, var imens lige saa lidt ledig og laa i Handel med Kristoffer Gedde til Gundestrup. Broderen *Hans Rommel* ejede ogsaa gode Ejendomme som Løberød, Hviderup og Vesterstad.

Ove Rommel var, som vi siden skulle se, en af de skaanske Adelsmænd, som havde mest Selvtændighedsfølelse, men han besad næppe Toternes fine Kultur eller en saa ubestridelig Begavelse som denne Families bedste Hoved, Knud Tot. Da han tillige var en ganske ung Mand, er det mærkeligt at se ham optræde som Formynder for Kristian Bernekovs lille Søn, Kjeld Kristoffer, efter Faderens Død 1666. Dennes Ejendom, Vidtskølle, Lillø, Rosendal og Ørtofte, hørte sikkert til de betydeligste i Skaane, og det er da heldigt, at Jordebogen over Kjeld Kristoffers Arvelod fra 1668 til 1679 er bevaret, saa at vi baade kan se, hvor meget han fik efter sin Fader, og hvor stor aarlig Indtægt denne Ejendom bragte ham.

Kjeld Kristoffer Bernekov var eneste Søn, og han skulde derfor kun skifte med sin Moder, Birgitte Skeel til Gl. Køgegaard. Sønnen fik Vidtskølle med Godset ved Rosendal; det beregnedes til 879 Tdr. Htk. (ca. 44000 Rdlr.). Hans Del i Bygningerne paa Vidtskølle beløb sig til 1893 Rdlr.; for Resten, 1450 Rdlr., maatte han købe sin Moder ud. Klenodierne sattes til 2053 Speciedaler, Obligationerne til 4725 Rdlr. (De lød alle paa adelige Personer, og de halve af dem paa Fru Birgitte selv). Desuden modtog Kjeld Kristoffer en Række Gældsposter, navnlig i svenske Penge, ialt 2108 Rdlr., delvis Penge, som vare temmeligt usikkert placerede, f. Eks. hos den svenske Rigsfelterherre. Det samme gjaldt om Bøndernes Restancer, som dog udgjorde en mindre Sum (157 Rdlr.). Hertil kom Heste og Besætning, ialt 1098 Rdlr. Lillø, som var Bornholms Vederlagsgods, fik Kjeld Kristoffer Forlening paa af Kronen efter sin Fader. Af Godset i Gønge Herred skulde Birgitte Skeel have den halve Indtægt; hende tilfaldt ogsaa Bestyrelsen af Ørtofte

for Sønnen, ligesom af Godset ved Rosendal, i det mindste under Skaanske Krig. — Det er en smuk Sum, ialt ca. 56000 Rdlr., som Vidtskølle og Godset ved Rosendal i Følge ovenstaaende repræsenterer. Ove Rommel har tillige Æren af under sin Formyndertid at have drevet Gaardene saaledes, at de bragte et stort Overskud. Fra 22. Septbr. 1669 til 1. Maj 1670 var Indkomsten af Vidtskølle efter Fogdens Regnskab 1689 Rdlr., af Lillø 733, af Gønge Herred 161 (81). Lægge vi hertil de ovenstaaende Summer for Obligationer, Heste og Besætning, bliver Overskuddet i rede Penge i Juni Termin 1670:

Specie: 3780 Rdlr., danske Penge: 1040 R.; svenske Penge: 832 Rdlr.

For de følgende Aar stiller Overskuddet sig saaledes:

1670—1671:	4013 R. Sp.,	1832 R. da. P.,	1355 R. sv. Penge;
1671—1672:	5209 — ,	1872 — ,	1992 —
1672—1673:	6244 — ,	ingen — ,	538 —
1673—1674:	6494 — ,	— — ,	÷ 169 —
1674—1675:	6754 — ,	1013 — ,	1911 —
1675—1676:	7024 — ,	1053 — ,	3159 —

Under skaanske Krig maatte Overskuddet jo nødvendigt gaa noget tilbage, men i Juni Termin 1679 kunde dog Ove Rommel, da han fratraadte Formynderskabet, aflevere 5667 Rdlr. Specie og 3378 Rdlr. i svenske Penge til sin Efterfølger, Landshöfding Leijonsköld. Det bemærkes, at Indtægten af Lillø er indbefattet i ovenstaaende Summer, og at det foregaaende Aars Restbeholdning stadigt medregnes i hvert Aars Overskud.

Kjeld Kristoffer Bernekovs Regnskab giver os i endnu højere Grad end Jørgen Krabbes og Maren Juels Ejendom Billedet af solid Velstand, om end ikke af stor Rigdom. Men af alle de anførte Eksempler, — og deres Tal kunde forøges med flere, — have vi i hvert Fald faaet Indtrykket af, at en stor Del af den skaanske Adel sad ret fast i Sadlen. Nogen ruineret Stand kan man i hvert Fald langt fra kalde den.¹³⁾ —

Hvis vi kunde kaste et Blik ind i de skaanske Adelsborge i 60-erne og Begyndelsen af 70-erne af det 17de Aarhundrede, vilde vi faa Forhold at se, som i det Store og Hele svarede til dem, som fandtes hos den gamle danske Adel. Maaske kan man endda sige, at Præget var mere rent dansk end samtidigt hos

deres Standsfæller i Danmark. Vi vilde høre det danske Sprog summe os om Ørene, og naar man skrev Brev til kære Frænder og Venner, vilde man, nu som senere, næppe udtrykke sig paa andet end det reneste Rigsdansk. Skade kun, at det er saa faa af denne Slags Privatbreve, som ere bevarede (eller i hvert Fald: tilgængelige) for os nu. Men hvis man maa dømme ud fra de talrige Korrespondancer med Generalguvernøren og andre svenske Embedsmænd, som foreligge, kan man sige, at næsten alle Adelsmænd i deres, som oftest egenhændige, Breve bruge deres Modersmaal. Om de adelige Kvinder gælder det samme, men kun faa af disse, som Mette Rosenkrans og Margrete Skeel, føre selv Pennen; de kluntede og ubehjælpsomme Underskrifter vise tydeligt nok Aarsagen hertil. Heraf kan man da slutte, at ogsaa Skriverne paa Herregaardene vare danske; først mod Periodens Slutning, i 1670erne, kan det hænde, at en enkelt saadan prøver paa at spække sit Sprog med Svecicismer (Eks.: Anne Beks). En anden Sag var det, at Folk som Jørgen Krabbe desforuden havde svenske Skrivere, eller at deres Haandskrivere vare to Sprog mægtige; hvilken af Delene der er Tilfældet, kan man ikke altid se. At ogsaa Jordebøger, Bofortegnelser og Skøder udstedes og føres paa Dansk, behøver næppe at bemærkes.

Ogsaa Talesproget har som bemærket været Dansk, eller rettere sagt Skaansk, men Forskellen mellem dette og det ødanske var ikke større end mellem Jydsk og Sjællandsk. De faa Bøger, man havde, vare trykte i København, og den sparsomme Litteratur, som Skaane frembragte, gik som Regel samme Steds hen. Tage Tots og Kristian Bernekovs Ligprækener ere begge trykte her 1666, og selv om Erik Hardenberg Gyldensterns udgik fra et malmøsk Officin, var den dog trykt paa Dansk. Klædedragt, Vaner og Overtro, Lege og Folkeviser, alt pegede mod Vest, over Sundet. Gik man ud i Haven, laa Hovedbygningen dér, snart som paa Glimmingehus, Bollerup og Ørup i middelalderlig Graasten og Tegl, oftere som paa Svenstrup, Knudstrup, Søvde og den yngste af alle, Marsvinsholm, i nordisk Renaissance. Den store Byggeperiode var for længst afsluttet, men der er heller ikke Tale om, at vi paa noget Punkt her kan mærke Indvirkning af nye, udenlandske Stilarter. Gaardene

gav, naar Solen gennem det Grønne legede paa de røde Mure og paa Vandgravens Spejl, det samme smukke, lidet moderne, men ægte danske Indtryk, som man vilde faa overalt inden for det gamle Danmarks Grænser.

At den Skare Mennesker, som færdedes omkring Hus-herren, ogsaa vare af dansk Rod, kan næppe heller betvivles. Det gælder Tjenerpersonalet, Ride- og Ladefogeder o. desl. Det er vanskeligt for os at afgøre Spørgsmaalet om disses Nationalitet, da vi som oftest kun møder deres Navne i Ting- eller Kirkebøger. Kun sjældent gives der her som ved Ridefogeden paa Sinklersholm, Hans Søfrensen, den Oplysning, at han var født i Middelfart. Men naar man t. Eks. i Gers Herred 1667 møder følgende Række Ridefogeder paa Tinget: Fra Vidtskølle Nicolaus Jachobsen, fra Lillø Jesper Nielsen, fra Søvde Jakob Rasmussen, fra Maltesholm Hans Thommesen, fra Ovesholm Andres Buxbohm (og Lensmanden Svend Pedersen), fra Raabelev Hans Lauridsen, fra Skarholt (svensk Ejendom) Clemmet Pedersen, fra Uderup Forpagteren Erich Jørgensen og endelig paa Ove Rommels Vegne Anders Struch i Væ, (som før 1658 havde været kgl. dansk Ridefoged), maa man ganske vist erindre, at Tingbogen er ført paa Dansk, og at Skriveren kan have daniseret svenske Navne, men det er dog ikke muligt at fatte Mistanke til andre af de ovennævnte end Andres Buxbohm. Det samme gælder, hvis man gaar til Gønge Herred eller andre Steder i Skaane, ja det synes endog, at man træffer danske Fogder paa svenske Gaarde, t. Eks. Per Liungesen paa Oberst Lybeckers Gaard Strø. Et sikkert Eksempel have vi her fra Møllerød, der bl. a. tilhørte Schering Rosenhane, og hvor Forpagteren var den danske Iver Ravn, som havde været i Skaane før 1658 og vistnok stammede fra den københavnske Familie af samme Navn. Dog skal det, som allerede sagt, villigt indrømmes, at det er umuligt at udtale sig med Bestemthed om Tjenerskabets og Fogdernes Nationalitet paa de skaanske Gaarde, om end al Sandsynlighed taler for, at de vare rent danske.

Vigtigere er det at se, om den Omgang og Kultur, som Skaaningerne søgte uden for Landskabets Grænser, var dansk eller svensk. Ogsaa paa dette Omraade vise de imidlertid den

samme Trofasthed. De Gæster, som færdedes paa Herregaardene, vare danske; de kom over Sundet for at staa ved et Dødsleje eller hjælpe til ved en Barselfærd. Men tidt var det ogsaa kun en Lystrejse, man foretog til Skaane, og man rejste om fra Gaard til Gaard. En dansk Lakejs, Matias Skaanlunds, Memoirer ere os bevarede; de fortælle om saadanne Rejser og ere interessante ved den Aversion mod Svenskerne, som slaar os i Møde gennem dem. Han var Søn af Ridefogden hos Kristoffer Valkendorf paa Ellinge og havde gaet i Lunds Latin-skole, men blev taget ud deraf og sat hos „en smuk dansk Skolemester“, da han følte sig utilfreds med „det svenske Aag“. Siden traadte han i Tjeneste hos en svensk Herremand, „men som det svenske Væsen ej stod mig an, kvitterede jeg“. Han kom endelig til at tjene en adelig Hovmester, Mons. Georg Borch i København, hvad der huede ham bedre. Med denne var han 1673 til Dr. Kristian Foss' Bryllup i Helsingborg og Holger Tots paa Egholm, og baade i 1674 og 1675 rejste han meget med sin Herre i Skaane. De overværede Karl XIs Besøg i Malmø og opholdt sig længe hos Holger og Tage Tot, Jørgen Krabbe, Margrete Rantsov, Mette Rosenkrans og Ove Rommel paa disses Herresæder, „alle skønne Herregaarde, hvilket i det skønne Land var kosteligt iblandt dem at rejse“. ¹⁴⁾

I endnu højere Grad mærke vi af Skaaningernes egne Rejser, at de endnu betragtede København som deres Lands egentlige Hovedstad. Under Belejringen havde der været en talrig Skare skaansk Adel herinde, og den havde ivrigt deltaget i Forsvaret. Niels og Jørgen Krabbe samt Sten Brahe havde haft overordnede militære Poster, Lave Bek og Holger Vind havde kæmpet med, og flere endnu vare de, som havde bidraget til Garnisonens Underhold. En Del af Skaaningerne ejede grundmurede eller Bindingsværks-Gaarde herinde; det gælder saaledes Knud Ulfeld, hvis Ejendom i Vingaardsstræde efter hans Død 1657 blev købt af Stats Ludewich; endvidere havde Fru Sofie Rantsov en Gaard paa Nørregade, Ide Skeel en paa Amagertorv og Fru Anne Rommel en i Stenboderne. I Løvstræde laa Henrik Rommels Gaard; paa Købmagergade „velb. Hr. Tage Thottis gaard, grundmuret for og bag med en stor Have“; i Grønnegade Ove Geddes, som siden gik over til Holger Vind. Alle disse Op-

givelser gælde for 1661. Syv Aar senere vare ganske vist nogle af disse Ejere forsvundne, men til Gengæld andre komne til, som den unge Henrik Rantsov, der ejede en Gaard i St. Gertruds Stræde og 6 Boliger i Aabenraa. I Hovedsagen faar man dog det Indtryk, at de fleste beedigede Adelsmænd efter Freden søgte at komme af med deres Ejendomme i København.

Et langt stærkere Indtryk af Københavns Betydning for den skaanske Adel i 1660erne faa vi derfor gennem de mangfoldige Besøg, som den aflagde herinde, og hvorom „Københavns Garnisons Journal“ fra 1663 til 1671 bærer Vidnesbyrd. Skaaningerne kom dels gennem Toldboden, dels gennem Nørreport fra Helsingør; det var heller ikke sjældent, at de satte over til Dragør og derfra lagde Vejen til Byen gennem Amagerport. Vælg vi til Eksempel Aaret 1663, var Jørgen Krabbe herovre fra d. 22. Marts til d. 8. April; kom igen d. 6. Juni med Frue og Folk og boede hos Axel Sested; kom tredje Gang over Sundet d. 6. Juli og blev en halv Snes Dage som Gæst samme-steds; endelig mødte han igen frem i Slutningen af August og blev denne Gang en Maaned i København. Otte Lindenov var næppe mindre rejselysten; hans Ophold paa dansk Grund strække sig fra d. 16. Febr. til d. 8. April; allerede d. 28de i samme Maaned vender han tilbage gennem Vesterport „mit 8 Wagen, worauf etzliche adeliche Damen“, og atter d. 6. Juli samme Vej, hvorpaa han fortsætter til Landskrone. Han havde aabenbart tilbragt Tiden før d. 28. April samt Maj Maaned paa Landet i Danmark. Den 17. August kommer han igen til København fra Fyn. Ofte har Hovedstaden kun været en Station for de skaanske Herrer paa Vejen til deres danske Godser eller til Besøg hos Frænder og Venner paa Landet. Af andre skaanske Besøgende i København i Foraaret og Sommeren 1663 kan nævnes den unge Kristoffer Ulfeld, som boede hos sin Svoger Nils Juel; Ove Rommel, som kom fra Jylland; Kristian Bernekov, som blev i Danmark fra d. 15. Juli til d. 9. September og dels boede i Løvstræde, dels hos Oberstløjtnant Nils Rosenkrans. Ove Tot søgte derimod offentlige Herberger paa Gammelortv og ved Nikolaj Kirke, sagtens fordi han var mere ugenert dér, medens Kristoffer Valkendorf med sædvanlig Spar-somhed brugte Holger Vinds Gæstfrihed. Fra Soer kom d. 14.

Juni den unge Holger Tot, der vel havde nydt Undervisning paa Akademiet; ogsaa hans Broder Tage var et Slag i København i samme Maaned. Gaa vi til de mindre betydelige Adelsmænd, Folk som Kristian Fris, Lave og Manderup Bille, Frans og Patrik Dumbar („Corporall unter die Schwedischen“), Nils Kruse, Gabriel Akkeleje, Børge Rosenkrans, Bent Jokim Bilov, Hans Grubbe, Markvard v. Buchwalt, og hvad de alle hedde, maatte de som Regel gøre en eller flere Københavnsrejser hvert Aar. Lægge vi hertil alle adelige Tjenere og Fogeder, som rejste til Danmark t. Eks. for at aflægge Regnskab hos de ubeedigede Adelsmænd, maa det indrømmes, at Kommunikationen fra begge Sider af Sundet var meget livlig. Den skaanske Adel kunde aldrig blive fremmed for sit tidligere Fædreland. Dog synes Besøget i Periodens Slutning, ved 1670, at være taget noget af. At svenske Embedsmænd og Officerer fra Skaane ligeledes i meget højt Tal droge til København, skal her kun bemærkes i Forbigaaende. Det samme gælder om den naturlige og stærke Forbindelse mellem de skaanske Stæder og Hovedstaden.

At endelig Korrespondancen mellem Slægt og Venner i Skaane og Danmark ligeledes maa have været stor, behøver kun at nævnes. Som Eksempel kan anføres de bevarede Breve fra Kristian IVs Datter Elisabet Augusta og hendes Datter Anna Katrine Lindenov til Ebbe Ulfelds Hustru, Frøken Hedvig paa Raabelev.¹⁵⁾

Men den skaanske Adels Rejser gik tillige endnu som forhen i de unge Aar uden for Danmarks Grænser. Smaaepisoder kunne her være meget belysende. Da Kristian V som Kronprins i 1663 besøgte det franske Hof og drog fra Paris til Charenton, var den unge Knud Tot i hans Følge. Dette minder ganske om den unge Iver Hvitfeld fra Bohuslen (død 1663), som paa samme Rejse kurtiserede Kronprinsen uden derimod at gøre sin Opvartning hos den svenske Gesandt. Begge de to Mænd følte sig aabenbart endnu med stærke Baand knyttede til det danske Kongehus.¹⁶⁾

Den skaanske Adels Kultur var og forblev altsaa dansk; dette Resultat maa staa fast. Kan man heraf slutte, at Skaa-

ningerne følte sig som danske og helst af alt vilde vende tilbage under den danske Konges Herredømme?

Svaret herpaa kan hverken blive et rent Ja eller Nej. Hvis man af Ligprækenerne kan slutte, at vedkommende Præster have opfattet den afdødes Tankegang korrekt, faar man det Indtryk, at den aflagte Ed nu spiller en lignende Rolle for Adelsmændene, som for mange Præster og Borgere under Krigen. Om Kristian Bernekov siger Malmøpræsten Nils Sørensen, at han „baade med sin Eds tidlige Aflæggelse, saa og hans derefter mod Kronen Sverige forsvarlige Forhold“, viste sig som en Kronens tro Mand. Og naar han dertil føjer de Ord, at Bernekov som Vicepræsident i Hofrätten havde helliget sit Liv til Arbejde „for Kongen og Fædrelandet“, kommer man til at tænke paa Lene Gyldensterns Brev til Stenbock 1658 (Første Del Side 97). Vistnok menes her med Fædrelandet Skaane alene. Over Erik Hardenberg Gyldenstern talte Provsten Hans Hanssøn Resener i Ysted, og efter at have rost ham, fordi han havde vist sig som en „tro Patriot“ i Krigen mod Sverige 1657, tilføjer han: „Og efter fra Regimentet tagen Afsked samme underdanigste Trofasthed endnu imod denne sin naadigste Herre, H. K. Mt. af Sverige, skyldigst og underdanigst continuerede“. Følelsen af at være blevne Borgere i en ny Stat maa hos disse Mennesker have været stærkere end Bevidstheden om stadigt at tilhøre samme Folk.

Ud fra denne Følelse kunde der imidlertid let opstaa en anden: Lysten til at tjene denne Stat og staa sig vel med dens Embedsmænd. Denne kunde endog give sig saa stygge Udslag som Jørgen Krabbes Angiveri paa Riddarhuset i 1668 (Side 45); den samme Aand træffe vi i Sten Holks til Stenbock indsendte Beretning i 1663 om de politiske Nyheder, som han havde faaet fra København. De angik Regeringens Sikkerhedsforanstaltninger i Anledning af den formodede Ulfeldske Sammensværgelse. Endelig kunde der herigennem let, navnlig naar de svenske Embedsmænd erhvervede sig skaanske Godser, gro en Slags Kollegialitetsfølelse frem, forbunden med rent personligt Venskab. Saaledes skriver Lene Gyldenstern i 1673 til Landssekreteraren Olof Harman, da hendes Bønder klagede over at være blevne pryglede af ham og hans Tjenere: „Men saadant

tror jeg ikke lettelig, thi det er Bønders Lyst at sætte godt Folk sammen“. De sociale Tværlinier have her udvisket den nationalt skillende Længdelinie i Folket.¹⁷⁾

Den svenske Styrelse gjorde naturligvis, hvad den formaede, for at fremhjælpe denne Udvikling. Da Nils Krabbes Lig i 1663 skulde bisættes i Helsingborg, kommanderede Stenbock 200 af de „wohlbekleideden“ svenske Knægte derop, som han sagde, baade til Ære for den salig Mand, „als auch sonsten anderes Ursache halber“. Der skulde gives Salut med de sværeste Stykker, naar Liget var kommet ind i Staden, og Knægtene sammen med Garnisonen skulde opstilles paa Torvet. Fire Aar senere kom Dronning Kristina paa en af sine mange Sverigesrejser igen til Landet; Generalguvernøren befalede da hele den skaanske Adel at modtage hende i Helsingborg „for at vise Hds. Mt. den Hæder og Ære, som hendes høje Person fordrer“. Det følgende Aar skulde den unge Konges Faster, Landgrevinden af Hessen, rejse fra Skaane til Stockholm; hun fik da Ove Rommel med sig som opvartende Kavaller. Tage Tot blev endogsaa ansat som Kammerherre hos Enkedronningen, og under Kongens Ophold i Malmø 1674 (1673?) kvitterede han for Æren ved at give Gæstebud for det svenske Hofs Kavallerer og Jomfruer, en Fraternisering, som skar den tilstedeværende Lakej Matias Skaanlund i Øjnene.

Derfor synes der ogsaa at have udviklet sig et venskabeligt Forhold mellem Generalguvernementets Embedsmænd og de skaanske Adelsmænd, som strakte sig videre, end det officielle Baand strængt krævede det. Landshöfding Leijonsköld anmodede Adelen om frivillige Bidrag til Helene Kirkes Reparation, og han talte ikke for døve Øren. Da den store „Jordransakning“ begyndte i 1670, som havde til Maal at skabe en retfærdigere Skatteligning paa Grundlag af en ensartet Jordvurdering, tog man i høj Grad Adelen i Brug, om man end ved dens Side i de enkelte Kredse satte svenske Herredskrivere samt Kamreraren og Landsbokhållaren. Man anvendte saaledes Jørgen Krabbe, Kristoffer Gedde, Knud Tot, Knud Urne og Sten Holk foruden Dr. Kristian Foss og Ridefogden Hak Sørensen. Navnlig Jørgen Krabbe udmærkede sig ved denne Lejlighed ved sin Energi og Uegennytte, saa at Leijonsköld skrev om ham: „Jeg

véd ellers ingen af Adelen her i Landet, som saa højt attraar at blive employeret“. Hvis han ikke blev Ulf Bondes Efterfølger som Landsdommer, (han var allerede Vicelandsdommer), vilde han blive aldeles mistrøstig. „Hvis han derimod blev akkommoderet, vilde det give alle de andre godt Haab“. ¹⁸⁾

Det var ogsaa sjældent, at det kom til Sammenstød mellem Svenskere og Skaaninger. Karakteristisk nok skyldes de som oftest, at Generalguvernøren maatte beskytte Bønderne mod Adelsmændene, og at disse følte sig krænkede herover. Mærkelig er navnlig den Sag, som i 1663 kom imellem Otte Lindenov til Klaagerup og Regeringen. Lindenov havde dels kastet en af sine Bønder, som han var utilfreds med, i sit Fængsel, dels havde hans Folk haft den Dristighed at sætte en svensk Trompeter i Arrest paa Gaarden. Om nogen nationalt forkuet Stemning hos Adelen vidner dette ikke. Det samme gælder om Jørgen Krabbes Proces med Kamreraren Niklas Jonsson (Cronacker) i Anledning af dennes Køb af Fultofte Gaard; fra begge Sider gik det her skrappt til, og Adelsmanden tog intet Hensyn til, at hans Modstander tilhørte det erobrende Folk. Først senere lykkedes det Cronacker at faa Ram paa Jørgen Krabbe. ¹⁹⁾—

Vi have hermed faaet et Billede af Adelens Liv og Mening, saa skarpt optrukket, som Tidsafstanden og det svigtende Materiale tillade det. Imidlertid have vi hidtil ganske forbigaaet en betydelig Skare Adelsmænd: *Den økonomisk-ruinerede Adel*.

Paa en vis Maade kan man sige, at hele Adelen følte Tidens økonomiske Tryk. Da den anden Krig med Danmark lagde nye Byrder paa Befolkningen, kunde dette ikke undgaa indirekte at paavirke den adelige Kreds. Fra alle Sider strømme Klagerne ind. Iver Krabbe, hans Søn Jørgen og hans Søster Karen, Dorte Rosenkrans, Ove Gedde, dennes senere Enke Dorte Urne, Sønnen Kristoffer Gedde og Margrete Hundorf beraabte sig alle paa, at mange af deres Bønder vare haardt medtagne ved Kontributioner og Indkvarteringer og delvis havde forladt Gaardene. Undertiden føje de til, at Bønderne have „et opstudzigt Gemyt“. Denne Tilstand hørte imidlertid ikke straks op, men fortsattes ind igennem 60-erne, og at den maa have

medført et betydeligt Skaar i Herremændenes normale Indtægter, er klart.²⁰⁾

Af afgørende Betydning kan denne Omstændighed dog ikke have været, man maa gaa dybere til Bunds og søge Aarsagen til den Misère, som saa mange Steder brød ind over de adelige Familier og lammede deres nationale Modstandskraft, i ændrede Prisforhold i Forbindelse med daarlig Økonomi. Overalt kan man dog ikke se Aarsagerne klart. *Erik Hardenberg Gyldensterns* Arvinger red ganske vist Stormen af, men Opførelsen af den afdødes Bo i 1666 udviste dog en Gæld paa 16400 Rdlr. Specie, hvoraf kun 3200 skyldtes til adelige, Resten til Biskop Vinstrup, Borgere i København og Malmø, Landsbypræster, Ystedes Skole og Hospital, en Møller o. lign. Heri var Udgiften til Kræmmere og Begravelsen dog ikke medregnede. Hele Boets Størrelse kendes desværre ikke, thi Kommissærerne ansaa det kun for fornødent at registrere Løsøre og andet lignende. Meget værre gik det dog *Knud Gabrielsen Akkelejes* Arvinger 1661; de maatte frasige sig al Arv og efter Lands Lov og Sæd af Generalguvernøren udbede sig to Adelsmænd, som skulde stævne Kreditorerne for sig og tilfredsstille enhver efter hans retmæssige Krav. Ved en Skæbnens Ironi blev den ene af disse Iver Mogensen Krabbe. Knud Gabrielsens Gaard, Hjulerød, blev dog denne Gang paa danske Hænder; den tilfaldt nemlig Margrete Skeel til Bækkeskov. I 1670 høre vi, at Fru *Anne Ulvstand*, Knud Urnes Enke til Akselvold, maatte fornøje sine Kreditorer; hvorledes dette løb af, er ikke bekendt.²¹⁾ 1660ernes store Begivenhed paa dette Omraade er dog Ove Tots Fallitbo.

Ove Tot stod ved sin Faders Død i 1658 utvivlsomt som en af Skaanes rigeste Mænd. Skabersø og Barsebæk, Markiegaard og Verpinge, Bjersøholm, Snogeholm og Herrested ere kun Navnene paa hans vigtigste Besiddelser. Hertil kom Masser af Strøgods, navnlig i Blekinge. Vel havde han lidt et betydeligt Tab ved den danske Hærreduktion efter Københavnsfreden, da han personlig havde rejst et Regiment i dansk Tjeneste, men 1660erne syntes at love godt for ham. Den svenske Regering blev nødt til at gaa ind paa et for ham meget fordelagtigt Jordebytte, da man anlagde Bodekul

Flække (Karlshamn) paa hans Grund og behøvede Skoven paa den omliggende Jord til Skibsbyggeriet. Ove Tot fik til Erstatning Gods i Oksie, Torne og Bare Herreder samt nogle Gaarde under Krapperup; den aarlige Indtægt heraf beløb sig til ca. 2690 sv. Daler Sølv mønt. Fra svensk Side var man ikke ganske tilfreds hermed; „det synes at være et sælsomt Bytte“, skriver Landshövding Hammarsköld, og han klager over, at Regeringen havde afstaaet Skoven paa Bøgebergs Slette i Bare Herred til Tot, „efter som aarligt Brænde eller Ved paa dette Sted er at skatte lige med Guld“. Alligevel var Ove Tots Stilling paa dette Tidspunkt grundskudt.

Folkesagnet har bemærget sig denne Skikkelse, saa at vi se ham i taagede Omrids, hvor alle virkelige Forhold ere forrykkede og give et ganske fejlagtigt Billede af en af de sidste dansksindede Adelsmænd i Skaane. Det fremstiller ham som den ødsle og fordrukne Herremand, som i Drik bortbytter Barsebæk mod en Karet og Snogeholm mod en Paryk, som tidligt bliver skilt fra sin Hustru, Margrete Rantsov, og ved sin Død kun besidder Skabersø; en Mand som ganske har svigtet sin Fortid fra Engelholm og Malmø, og som ender med at blive til Spot for sin egen Køresvend for sit Drikeri („Har 14 Herregaarde gaaet derned, kan vel en Flue gaa samme Vej“.) Der er saa godt som intet Træk heri, der stemmer med Virkeligheden. Saa vidt man kan se, var det Oksehandelen, som ruinerede Ove Tot.

Oksehandelens gyldne Tid var forbi. Forandrede Konjunkturer paa Verdensmarkedet og Pengenes synkende Værdi i Norden havde gjort den mindre fordelagtig, men ikke mindre risikabel. Dog spillede den endnu en meget betydelig Rolle for Danmarks Vedkommende, og Opfodringen af Staldøksne var stadig i Adelens og de rigeste Borgeres Hænder. Hvert Aar d. 25. Marts holdtes der i Wedel uden for Hamburg tæt ved Elbe et stort Oksemarked. Derhen dreves de magre Okser fra Danmark og solgtes til kölnske, brabantiske og hollandske Oksehandlere. Okserne fra Skaane udskibedes ved Travemünde eller Neustadt og dreves videre gennem Holsten til Markedet. Baade Kongen af Danmark og Staden Lübeck fik stor Told af dem.

Freden i Roskilde bragte Forstyrrelse i dette Forhold. Det var ikke nok med, at Øksneoverførselen til Sjælland umuliggjordes gennem Karl Gustafs drakoniske Bestemmelse om, at Tolden af Øksne og Heste, som førtes did, skulde være den samme som den danske Eksporttold. Snart nedlagdes der endog et almindeligt Forbud mod Udførsel af Okser fra Skaane til Danmark eller Tyskland, vistnok navnlig for at man kunde have et sikkert Forraad af fersk Kød til de svenske Garnisoner ved Haanden. Atter og atter møder man derfor baade nu og efter Københavnsfreden Ansøgninger fra ubeedigede Adelsmænd i København om mod Toldens Erlæggelse at maatte overføre „3 Par smaa Gønge Slågtstude“ eller lignende til Brug for deres Husholdninger. Bevillingerne til en saadan Eksport bleve af Generalguvernøren altid givne for et bestemt Antal (t. Eks. 13 Stkr., 90 Stkr., 16—20 Par o. l.) og vel at mærke: mod Toldens Erlæggelse. I 1665 siges det endog, at Udførselstolden er højere i Skaane end i Danmark, hvilket vel skyldes en Nedsættelse af Afgiften dette sidste Sted. Generalguvernøren anbefalede derfor ogsaa en Nedsættelse for Skaanes Vedkommende, da Oksehandlerne vendte sig helt bort fra den skaanske Side af Sundet til den sjællandske. Men den skaanske Okseopfodring var endnu ikke gaaet helt i Staa; alene i Marts 1670 faa saaledes Knud Tot, Kristian Bille og Borgmester Bengt Pil i Helsingborg Tilladelse til Udførsel. Ligeledes ser man af Københavns Garnisons Protokol, at mange fremmede Oksekøbere og Oksedriverere (t. Eks. fra Westfalen), samt selve de københavnske Borgere i Januar—Marts plejede at rejse til Skaane for at købe op. Fra svensk Side kom der da et Forslag op om at grunde et nyt aarligt Oksemarked ved Buxtehude i det svenske Bremen omtrent ved den 1ste April; hertil skulde de skaanske Okser, som plejede at komme for sent til Wedelmarkedet paa Grund af Foraarsstormene, føres over det svenske Wismar og gennem mecklenburgsk og sachsen-lauenburgsk Territorium. Saaledes vilde det blive Kongen af Sverige, ikke den danske Konge, som kom til at oppebære Indførselstolden, men det vilde være klogt i nogle Aar at tillade toldfri Indførsel over Wismar. — Dog dette forstandige (anonyme) Forslag synes at være faldet ganske til Jorden; Formynderregeringen havde mere Sympati for øje-

blikkelige Indtægter, og den viste aldeles ingen Forstaaelse for Betydningen af denne skaanske Indtægtskilde. Heste- og Kornhandel maatte saaledes efterhaanden blive Afløserne af den aftagende Oksehandel. —

Ogsaa Ove Tot havde været interesseret i Oksehandel. I hvor høj Grad han blev indviklet heri, er det umuligt at sige nu. I 1660 ser man ham sælge Verpinge med underliggende Gods, deriblandt 39 Gaarde, til Biskoppen, som vilde bruge sin adelige Rang i praktisk Øjemed og derfor ligeledes i 1664 erhvervede St. Peders Kloster og i 1676 Vandstedgaard, alt under Sædegaardsfrihed. Naturligvis fik Tot sine gode Penge for Verpinge.*) Det samme gælder om Salget af Herrested til den berømte Grevinde Ebba Brahe i 1664; Gaarden for sig var 60 Tdr. Htk., Strøgodset var spredt i hele Sydskaane. Barsebæk ejede Brodersønnen Knud Tot allerede i 1661; paa hvilken Maade han er kommen i Besiddelse deraf kan ikke afgøres, men han kan jo have arvet en Lod deri efter sin Farfader. At Ove Tot saaledes har haft Brug for Penge, er aabenbart, men han har ogsaa faaet dem i ærligt Salg, og intet tyder paa, at han skulde have brugt dem til Svir. Dog maa det indrømmes, at Ove Tot synes at være sunket moralsk i 1660erne; den svenske Resident i Danmark skrev om ham, at han var „hængiven til Debaucher“; han var sygelig og ingen paalidelig Betaler. I et økonomisk Mellemværende mellem ham og Korfits Ulfeld maatte Hustruen, Margrete Rantsov, gribe ind og betale paa hans Vegne; Ulfeld talte derfor godt om hende, men stikledede paa Ove. Til noget daarligt Forhold mellem de to Ægtefæller er der dog intet Spor. Margrete Rantsov var en sympatetisk, samtidig energisk og blid Kvinde, som stod ved hans Side, da han i en ung Alder 1666 lukkede sine Øjne.

Ved hans Bortgang maa foruden Skabersø i det mindste Markiegaard og Bjersøholm endnu have været i hans Besiddelse. Men nu faldt Kreditorerne over Boet. Fra alle Sider præsenterede de hans Obligationer, og Enken maatte erklære Dødsboet i Konkurs. Klavs Sparre og Knud Urne bleve Kommissærer. Men det er desværre kun meget faa Papirer, som

*) Vinstrup sagde (iøvrigt temmelig mystisk), at han havde været nødt til at købe Gaarden.

ere levnede os fra denne Forretning; da imidlertid det højeste bevarede Lod fra Trækningen er Nummer 53 paa 2690 Rdlr., faar man et Indtryk af, hvor store Summer det her maa have drejet sig om. Ove Tots egen Foged, Knud Karlsøn, fik saaledes for en Obligation paa 2291 Rdlr., hvori der indbefattedes Godtgørelse for Indkøb af Øksne, Strøgods i Oksie Herred og i Blekinge; dette sidste Sted ejede han allerede $1\frac{1}{2}$ Bondegaard som Gave fra den afdøde. Dr. Kristian Foss fik 9 Gaarde og en Mølle i Blekinge. To nederlandske Købmænd fremlagde Obligationer paa tilsammen 3833 Rdlr. og trøstedes paa lignende Maade med 18 Gaarde og 6 Gadehuse. Et Par Udlæg til Folk i Danmark paa 5 Gaarde (à 86 Svins Olden) i Veberød Sogn, Torne Herred, blev kort efter indløste af Mette Rosenkrans og forenede med hendes Ejendom. Vigtigst er det dog, at Bjersøholm gik over til en Skare Interessenter, deriblandt Dr. Foss, som Aaret efter overdrog Gaarden til Ebba Brahe for ca. 15000 Rdlr. Specie ($41\frac{1}{2}$ R. S. pr. Td. Htk.). Markiegaard tilhandlede Landshöfding Leijonsköld sig af Kreditorerne, derved at han indløste Lodsedlerne herpaa. Saaledes vare tre af Ove Tots Herregaarde gaede over til svenske Ejere. Kun selve Centralbesiddelsen Skabersø lykkedes det at bevare i Familien, derved at Svigermoderen, Fru Ide Skeel, som havde overtaget den som Pant, siden afstod den til sin Datter mod god Betaling. Sagnet har forskønnet dette til, at hun skænkede Gaarden til sin Dattersøn. Foruden Skabersø ejede Fru Margrete Rantsov nu kun en Del af det Strøgods, som Ove Tot havde tilbyttet sig fra Kronen 1664.²²)

Have vi her set et Eksempel paa de fordærlige Følger af, at den svenske Regering manglede Interesse for en af Landets vigtigste Indtægtskilder, kan man paa et andet Omraade ikke bebrejde den saa meget. Den danske Adel havde, da de daarligere Tider kom, og Øksnehandelen aftog, med sjælden Energi søgt nye Veje og kastet sig ind i en rationel Udbytning af Landets naturlige Hjælpekilder. Paa mange Punkter ser man saaledes en Minedrift komme i Gang; den under Snaphankampen 1658—1659 nævnte Fru *Karen Lykke* til Snellerød drev paa sit Gods et lille Jernværk, men langt betydeligere vare Jokim Beks Alunværk ved Anderum og Iver Mogensen

Krabbes Stenkulsbrydninger paa Vegeholms Grund. En ond Stjerne lyste over alle disse Foretagender, og Sammenbruddet kom nu i den svenske Tid. Fru Karen maatte optage Johan Geul (eller Greul), Domherre til St. Mariæ i Stift Ütrecht, som Deltager i Driften; han skulde indskyde 2000 Rdlr. og til Gængæld være Medejer i Snellerød og Aagerup. Siden, da Parterne bleve uenige, kom det til en Deling af Godset, men om Arbejdet i Gruben blev fortsat, kan man ikke se. Derimod vare ved Fru Karens Død i 1665 Kristian Foss, Sten Holk og Kristoffer Gedde indførte i hendes Andel af de to Gaarde, og det lykkedes efterhaanden Foss at blive Eneejer af Aagerup.²³⁾ — Værre endnu gik det *Jokim Bek*, da hans københavnske Kreditorer forlangte at blive indførte i hans Gods, men han fandt en uventet Støtte i den svenske Regering, som havde Blik for den nationale Betydning af hans Værk. Jokim Bek hilste naturligvis dette Lysglimt i sin Nød velkommen, og han lønnede det med en servil Troskab mod Sverige straks fra Begyndelsen af (se Første Del, Side 67). Han blev 1661 igen indført i sit eget Gods, som han havde mistet 1657, og en Kommission nedsattes til at bilægge Sagen mellem ham og hans Kreditorer. De vare mange; Vinstrup hørte til de hidsigste, og Kaj Lykke, som var gift med Fru Øllegaard Gyldenstern til Lyngbygaard i Villands Herred, paastod at have en Obligation paa 60000 Rdlr. paa ham. Alligevel gik det aldrig helt galt; Svenskerne toge bestandig Bek under Armene, naar det kneb mest, og trak Kommissionens Afgørelse i Langdrag. Dette var ikke af uegennyttige Aarsager; man ønskede at faa de danske Købmænd udløste af svenske, eller allerhelst at sætte Kronen i Besiddelse af Alunværket, og om dette skete med Rette eller Urette, var ligegyldigt for adskillige Raadherrer. Men samtidigt gjorde nationale Synspunkter sig gældende over for de danske Kreditorer; „naar vi ikke faa nogen Ret i Danmark, hvorfor skulle vi da gøre de danske Ret her?“ Mellem disse to Uvejr lykkedes det Jokim Bek at holde en Fod inden for sin Ejendom. Men mange af Alunpanderne vare i 1676 gaaede over paa svenske Hænder.²⁴⁾

Det tredje industrielle Anlæg, som det gik allerværst, og hvorom vi véd bedst Besked, var *Iver Mogensen Krabbes Stenkulsværk*. Han havde oprettet det paa sin egen Jord og faaet

Aksel Urup, Otte Krag og Jokim Gersdorf til Medinteressenter ; de havde i Forening skudt Summer ind deri og i 1650 faaet Monopol af Kronen paa slige Værker. Saa længe Iver Krabbe levede, lykkedes det ogsaa at holde Stenkulsværket gaaende, men efter hans Død i 1662 mente Arvingerne at maatte frasige sig al Arv og Gæld. Det kom da til en Opgørelse af Fallitboet, som har betydelig Interesse, da der er levnet os forholdsvis udførlige Oplysninger derom.

Sten Holk og Arild Svab bleve Kommissærer. Efter at have modtaget Arvingernes Afkald, aabnede og registrerede de Boet, hvorpaa de stævnedes alle Kreditorer til Møde i Engelholm d. 12. Januar 1663. Til Trods for Stenbocks Modstand citerede de efter Recessen alle Kreditorer, ogsaa de danske; han havde ment, at man ikke kunde stævne dem, som boede i et andet Kongerige.

Da nu Sammenkomsten fandt Sted, viste det sig, at Generalguvernør Stenbock havde opkøbt en hel Række Obligationer og var rede til at tage Løvens Part. Hans Fuldmægtig, Advokatfiskalen Johan Palm, fremlagde en Række Gældsbeviser, navnlig fra 1650erne, til Præster, københavnske Borgere og højlerde i Hovedstaden; for nogle af disse havde Jakob Grubbe maattet kautionere og havde siden maattet indfri dem; ogsaa han overdrog nu sine Fordringer til Stenbock. Navnlig havde det dog Betydning, at Aksel Urup afstod sine Obligationer til samme; han havde dels som Grubbe kautioneret for dem og siden indfriet dem, dels ligefrem laant Iver Krabbe Pengesummer. Hans Tilgodehavende beløb sig til 7121 Rdlr. Endelig havde Stenbock opkøbt en Fordring paa 1373 Rdlr. af Købmanden Jørgen Anker i Malmø. I det Hele beløb hans Fordringer sig til 10588½ Rdlr.; paa Grund af Konkursen fradrog man dog fra hver Rdl. 17½ Sk. 1 Hvid, og det virkelige Beløb, hvorfor han fik Udlæg i Gods, blev saaledes kun 8346 Rdlr. Hans Lodder vare Nrr. 4, 5, 6, 9, 14, 22 og 24; 1 Td. Htk. regnedes som sædvanligt til 50 Rdlr. Stenbock fik dels Udlæg i Gaarden Vegeholms „Takst“ for 2579 Rdlr. og Indførsel i Gaardens Bygning for et mindre Beløb, dels overtog han 111 Tdr. Htk. i Gods i Luggude, S. Aasbo m. fl. Herreder, især i de nærmeste Sogne omkring Gaarden. Hans Mening var aabenbart at overtage saa

meget som muligt af den afdødes Jord og blive skaansk Gods-ejer. Det lykkedes ham da ogsaa i de følgende Aar at erhverve en Række andre Lodder i Iver Krabbes Dødsbo, nemlig hvad der var tilfaldet Borgmester Eggert Elers og Raadmand Søren Nilsen i Helsingborg, Jomfru Margrete Rosenkrans til Gunde-strup og Kristoffer Valkendorf. Det var Nrr. 2, 7, 15, 16 og 18. Sammen med Stenbocks tidligere beløb de sig til 16569 Rdlr. (reduceret: 13580) og omfattede 69 Tdr. Htk. i Bøndergods, beliggende paa de samme Steder, samt Løsøre og Andel i Gaardens Bygning (for 1087 Rdlr.) — Stenbocks økonomiske Position i og om Vegeholm var nu meget fast, og dette Eksempel er typisk for den Maade, hvorpaa svenske Embedsmænd forstod at komme i Besiddelse af skaanske Adelsgaarde. Ikke mindre mærkeligt er det at se, hvor angreben Iver Krabbes Stilling havde været. Ganske vist have vi kun Kendskab til 12 Lodder og har ingen Sikkerhed for, at Nr. 24 var det højeste Tal; alligevel turde man vel gætte paa, at Krabbes hele Gæld har beløbet sig til mindst 30000 Rdlr. En Sammenligning med andre adeliges økonomiske Stilling viser, hvor betydelig en Sum dette var. Ulykken havde aabenbart været, at Gældsposterne vare blevne for gamle, thi Renten var egentlig ikke urimelig høj (6. %).²⁵)

Som man ser, var Flertallet af de Kreditorer, som modtog Udlæg i Fallitboerne, borgerlige eller gejstlige, ofte endda bosatte uden for Skaanes Grænser. Kun sjældent var det som ved Ove Tots Bo en forhenværende Ridefoged, Knud Karlsøn, men iøvrigt frembyder denne Tid nogle Eksempler paa, at tidligere Fogder eller Forpagtere overtog adeligt Gods med adelige Rettigheder. Dette gælder saaledes Ridefogeden paa Ful-tofte, *Hak Sørensen*, der af Jørgen Krabbe og hans Familie havde faaet adskillige Bøndergaarde til Skænks som Løn for sin tro Tjeneste, og som selv forskaffede sig andre ved Køb eller Mageskifte.²⁶) Et andet Eksempel er Jyden *Jens Mikkelsen*, som havde haft Spanderup i Forpagtning, og da denne udløb i 1663, ønskede at forblive i Skaane. Svenskerne stillede sig velvilligt over for ham; han fik først Tilladelse til at bosætte sig i Helsingborg og være fri for al borgerlig Tynge; siden, da han havde begyndt at tilløse sig Hofdal Gaard ved Finjesøen i Gønge

Herred af Kristoffer Gedde og Lave Bille m. fl., fik han adelig Frihed herpaa i 1665.²⁷⁾ — Dette var netop punctum saliens, som tvang de københavnske eller skaanske Borgere til at sælge det Gods, de modtog ved Fallitter, til de svenske Adelsmænd: Den danske Lov forbød dem at indehave adeligt Gods i længere Tid, men det skulde hvert Aar udbydes paa Landsting til en eventuel adelig Køber. Et mærkeligt Eksempel frembyder i denne Henseende en energisk Borgerkvinde, *Anne Salig Doktor Hans Jørgensens* i Landskrone, som i 1663 modtog Rosenlund Herregaard ved Helsingborg med underliggende Gods, ialt o. 5455 Rdlr. værdt, for en Sum Penge, som hun havde til Gode hos Sten Holk. I tillidsfuld Stemning forøgede hun sin Ejendom ved nye Køb, men i 1669 indfandt Sten Holk sig paa Fru Anne Beks Vegne og vilde bruge sin Ret til at indløse Gaarden til denne. En Hofrättsdom gav ham Medhold, og trods den største Modstand maatte Anne Doktors bøje sig. Bagefter søgte hun at hævn sig ved at anstille en Mordbrand paa Rosenlund mod Fru Anne Bek ved Hjælp af dertil lejede Personer, hvilket havde en Skandalproces til Følge, som strakte sig gennem mange Aar.²⁸⁾ —

„Bornholms Vederlag“ havde allerede 1661 aabnet den første Bresche i den skaanske Adels Stilling, som — bevidst eller ubevidst — national Barrière i Landet. Denne Handling var dobbelt farlig derved, at man ikke med Rette kunde bebrejde Adelen noget derfor, men snarere maatte yde den al Ros. Nu viste der sig en ny Vej for Svenskerne til at trænge ind i Godsbesiddelsen, gennem de danske Fallitboer. Herom gælder det samme; man kan ikke med Rette gøre Danske ansvarlige herfor. Men Eksemplerne fik sørgelige Følger, som kunde have været undgaaede. Dog, før man dømmer de danske Adelsmænd, som solgte deres Godser uden tvingende Nødvendighed til Svenske, maa man ikke glemme, at der maaske ikke var en eneste af dem, som havde Blik for, at han handlede urigtigt derved. Man kan trygt paastaa, at hverken Danske eller Svenske saa noget forkasteligt i saadanne Gaardsalg, selv om i det mindste de sidste havde en meget klar Opfattelse af Betydningen deraf. Det maa ogsaa huskes, at det ikke var let at vælge, og at vælge ret. Standen var i Nedgang og uden Mod til Livets

Kampe. Alle mærkede de daarlige Tider, selv om ikke alle blev knækkede derved. Adels Anseelse var synkende; i Skaane var der Fremmedherredømme, i Danmark Enevælde. Nogle vendte Blikket mod Nord, og der var i Virkeligheden ikke lidet, som kunde drage det derhen. Thi meget af, hvad den skaanske Adel havde tilfælles med den danske, forenede den ogsaa med Sveriges Ridderskab. Det var internationale Kendemærker, som ikke vare knyttede til dette eller hint særlige Folk.

Andre længtes trods Enevælden, trods alt, mod Danmark og dets Kongehus. De kunde ikke finde sig i at se svenske Embedsmænd gaa omkring og opkræve de forhøjede Skatter eller at yde Rostjeneste under svensk Banner. Men det mærkelige er, at det aabenbart er disse Mænd, der i Datiden, ligesom det skete langt senere andet Steds, blev betragtede som de bedste Patrioter. I Virkeligheden have de ved deres Handlemaade mere end alle andre samtidige hindret en selvstændig (dansk eller ikke-dansk) Kulturs Udvikling i Skaane. Ansvaret vilde være tungt i Nutiden, men det kan ikke lægges med samme Vægt paa Mænd i det 17de Aarhundrede.

FJERDE KAPITEL.

Regeringens Virksomhed for at skabe en svensk Jordbesiddelse.

At Spørgsmaalet om Ejendomsforholdene er af allerstørste Betydning for den rette Forstaaelse af den nationale Udvikling i Skaane, behøver næppe at paapeges. Naar man har at gøre med en Tid som det 17de Aarhundrede, hvor Nationalfølelsen som oftest giver svage, næsten ubevidste Stemningsudslag, som tilmed let kunne misforstaas, maa man være taknemlig for at kunne trænge helt til Bunds paa et saa realt Omraade som det økonomiske og for at kunne paapege, hvor mange Procent af Jordegodset der paa et bestemt Tidspunkt vare paa henholdsvis svenske og danske Hænder.

Invasionen af svenske Ejere skyldtes ogsaa andre Omstændigheder end Gaardsalg fra Danskernes Side; Retfærdigheden byder først at omtale og betone disse. Her maa først *Bornholms Vederlag* nævnes. Allerede d. 12. Juli 1661 skrev Regeringen til Generalguvernøren: „Vi hafva nådigst resolverat de oss för Bornholm cederade gods å vårt rikets råd i förlåning att förinna“. Bestemmelsen var bleven vedtaget i Raadet med stor Majoritet, endog Rigsskatmesteren Gustaf Bonde havde bifaldet den og gjort opmærksom paa, at Gaardene ad denne Vej til en vis Grad vilde blive bevarede for Kronen. Bestemmelsen tager sig ilde ud, naar man erindrer, at Formynderregeringens Medlemmer og Generalguvernøren selv vare Rigsraader. Men herved maa man tillige betænke, at Bornholms Vederlag yderst sjældent blev givet som ren Gave, men næsten altid som Erstatning for Lønrestancer eller Udlæg, som Løn, eller mod

Vederlag andet Steds. Ogsaa i en anden Henseende har imidlertid Anvendelsen af Bornholms Vederlag vakt Anstød. Man har bebrejdet Formynderregeringen dette nye „Sløseri“ med Kronens Domæner paa et Tidspunkt, da Reduktionen stod paa Dagsordenen, og Pengenøden var stor. Men dette skyldes atter en Misforstaaelse, og det en værre end den første. Det er imidlertid ikke her Stedet til at paavise, at den store Krongodsuddeling fra Gustaf Adolfs og Kristinas Dage var grundet paa et nationaløkonomisk Princip, ikke — i hvert Fald ikke i Hovedsagen — paa Ødselhed fra Monarkens Side. Man mente nemlig at kunne paavise, at Godserne i Adelens Hænder dyrkedes langt mere intensivt og gav 3 Gange saa stort Udbytte som under en sløj og centraliseret Domæneforvaltning. Ogsaa nationalt set blev denne Driftsmaade indirekte en Fordel. Derfor kan man ikke uden videre bryde Staven over den Anvendelse, som Bornholms Vederlag nu fandt. Samtidig var man imidlertid ivrig efter at konstatere, om man virkelig havde faaet jævngodt Vederlag, og man overvejede, om man i modsat Fald skulde gøre Brug af den Paragraf i Traktaten, som i saa Tilfælde lovede yderligere Erstatning fra den danske Kronens Side.¹⁾

Et aabent Spørgsmaal var straks fra Begyndelsen af Ebbe Ulfelds Krav paa Lillø, som Svenskerne havde afvist under Forhandlingerne i Malmø i 1661. Men hertil kom snart efter hans Ansøgning om Dækning for Hvervningen af tre Eskadroner i Skaane under Krigen 1658—1660. Dette mente man da til Gengæld at maatte gaa ind paa uden Prutten, skønt man ikke kunde konstatere Rytternes Antal, da de aldrig vare blevne mønstrede. Saaledes modtog Ebbe i 1662 som Pant for sin Fordring paa 13475 Rdlr. *Udderup, Legeved og Hørby*, hvoraf dog de to sidste Gaarde dyrkedes af Bønder, med underliggende Gods i Gers og Villands Herreder og Bleking samt nogle Udsognebønder under Volsø og Gyllebo i de samme Herreder; ialt $76\frac{3}{4}$ „hemman“ foruden Gadehuse og Skov til Oldensvin. Sit egentlige Hjertebarn, *Lillø*, maatte han derimod for bestandig renoncere paa; den tilfaldt Rigsadmiralen Karl Gustaf Vranghel som Erstatning for et andet Gods, Rappin i Livland, der var lovet ham af den afdøde Konge. Dette var en langt betydeligere Ejendom, end hvad Ulfeld fik; ialt hørte der under Lillø ikke mindre end

124 $\frac{3}{4}$ hemman foruden Huse, Aaledrætter, Mølle og Skov, det meste omkring Gaarden i Gers Herred, men meget ogsaa spredt op gennem Gønge og Nørre Aasbo Herreder. Vrangl fik officielt Godset saa længe, indtil Rappin blev ledigt; dette er vel sket snart efter, thi allerede i 1664 kunde Kongen med Kr. Bernekov mageskifte dennes Gods paa Rügen mod Udsognegaarde under Lillø, og i 1670 forlenede han endog Bernekov med hele Gaarden. Det var Lønningen, fordi han havde overtaget Vicepræsidiets i Jönköpings Hofrät, men Ebbe Ulfeld maa have set med sure Miner paa dette Arrangement, som for 3dje Gang berøvede ham Slægtens Eje. Disse to skaanske Adelsmænd ere iøvrigt ret enestaaende Eksempler paa, at andre end Opsvenskere fik Del og Lod i Bornholms Vederlaget.²⁾

Den svenske Højadel tog, som allerede sagt, Løvens Part. Vrangl lod sig ikke nøje med Lillø, men føjede allerede i 1662 hertil baade *Tunbyholm*, *Smedstrup* og *Onslunde* Ladegaard med ialt 162 $\frac{1}{2}$ hemman; den aarlige Indtægt heraf beregnedes til 2635 Daler Sølv mønt. Han fik dem forleningsvis „paa sin aarlige Løn“, og det samme gjaldt Mænd som Rigsjægermesteren Axel Sparre og Rigsraaden Henrik Horn, af hvilke den første i 1662 modtog *Svabesholm* og *Esperød* med ialt 52 hemman og en aarlig Indtægt af 1160 Daler; den anden 80 hemman i Strøgods i Torne, Fers, Gers, Albo, Ingelsted og Jerrested Herreder (for et Krav paa 1000 Daler). Andre Svenske fik Vederlagsgods som Erstatning for andre Godser (ligesom Vrangl for Rappin); dette gælder saaledes Rigsmarsken Åke Axelsons to Døtre, af hvilke Fru Barbro var Enke efter Admiralen Klas Bjelkenstjerna, og Fru Beate var gift Sparre. De havde Fordring paa et andet livlandsk Gods, Takelfehr, og fik til Erstatning en af de betydeligste Gaarde, *Gladsaks* i Jerrested Herred, som var sat til 470 Dalers aarlig Indtægt og desuden havde under sig ca. 100 hemman med Møller, Aaledrætter og 850 Svins Olden, alt i alt beregnet til en aarlig Indtægt af 2000 Dlr. Smt.³⁾

Det var naturligt, at de Svenskere, der vare ansatte som Embedsmænd i selve Skaane og saaledes Byttet nærmere, ikke fandt sig i at staa med tomme Hænder ved en saadan Lejlighed. Stenbock ønskede dels at tilbytte sig noget af Kronens Udsognegods m. m. til sin nye Herregaard Vegeholm, og i 1665 lykkedes

det ham ogsaa at erhverve det; heraf vare $12\frac{3}{4}$ hemman Bornholms Vederlag. Langt vigtigere var det dog, at det samme Aar tillodes ham at tilbytte sig *Mogenstrup* i Stedet for de 2000 Dalers aarlig Indtægt, som Karl Gustaf havde skænket ham af den aarlige Indkomst af Froste Herred. Mogenstrup, hvis Ruiner („Månstorp gaflar“) endnu den Dag i Dag hører til de største og skønneste i Skaane, laa mellem Lund og Trelleborg og var den højst vurderede af alt Vederlaget. Gaarden for sig regnedes nemlig til en aarlig Indtægt af 631 Daler, og sammen med Bøndergodset ($98\frac{3}{8}$ hemman) endog til 3949 Daler. — Hans Efterfølger Gustaf Banér var næsten ligesaa heldig. *Tommerup* og *Dragsholm* laa mod Nordvest i Skaane ved Sønderaasen; de vare i 1661 blevne bortforpagtede til den energiske Bogholder ved Guvernementet Niklas Jonsson (Cronacker) som Løn for hans Forstrækninger til Karl X Gustaf. Indtægten af den første Gaard beregnedes til 1580 Dlr. aarligt, af Dragsholm til 180. Niclas Jonsson benyttede snildt sin begunstigede Stilling til at erholde kgl. Tilladelse til at indløse de *Panterrettigheder*, som danske Adelsmænd havde til skaansk Gods, og andre Svenskere, t. Eks. Grevinde Maria Sofia de la Gardie, traadte i hans Fodspor. Ogsaa ad denne Vej blev saaledes dansk-skaansk Adel trængt ud af sin Jordbesiddelse.

Tommerup maatte Niklas Jonsson dog i 1670 afstaa til Generalguvernør G. Banér. Han fik den i Afregning paa sin Rigsraadsløn, og det ses, at den nu gav 2893 Daler i aarlig Afgift, hvad der vidner om, at Bogholderen havde arbejdet den godt op. Men i 1661, da han overtog den, var den ogsaa i en sørgelig Forfatning og halvt øde. Dragsholm tilfaldt i 1666 Oberst de Mortaigne som Donation.⁴⁾

Af de endnu tilbageværende Ejendomme tilfaldt Hovedparten Officerer. *Gyllebo* blev af Kongen ligefrem skænket til Generalløjtnant v. Bülow, men den havde ogsaa kun 12 hemman under sig og vurderedes til en saa lille aarlig Indtægt som 601 Daler. Oberst Johan Pringel overtog i 1663 Godset *Løvsted* som Pant for 3500 Rdlr, men selve Gaarden blev givet som Løn til Ulf Bonde. Denne, som var (svensk) Landsdommer i Skaane, modtog denne lille Herregaard med dens underliggende 3 hemman og Terminskat af $21\frac{3}{8}$ hemman for en Lønrestance

af 1035 Daler. I 1673 var den i Oberst Lybeckers Hænder. Endelig tilfaldt *Ingelsted* den berygtede Bondeplager, Oberstltn. Krister Karlsson Lillienberg, som Forlening til Embedsbolig; dens Hemmantal var $35\frac{1}{2}$, den aarlige Indtægt deraf 999 Daler. Endnu staar kun tilbage *Volsø*, som i 1673 siges at være givet Overjægermester Stoislof som Løn, uden at det er bekendt, hvornaar den er kommen i hans Besiddelse (dens Bønder dyrkede 14 hemman); og *Billesholm*, som førte den mest omtumlede Tilværelse af Bornholms Vederlagsgodser, var først pantsat til Stenbock fra 1663—1665, gik derefter over til Grev Pontus de la Gardie paa samme Vilkaar og blev i 1670 modtaget af Borgmester Pil i det nærliggende Helsingborg paa Stadens Vegne for Fordringer hos Kongen. Det endte imidlertid med, at Pil selv maatte overtage Gaarden og tilmed kom i Uvenskab med sin Fødeby derover. Bevarede for Kronen blev saaledes kun *Fligende* og *St. Oluvsgaard*, af hvilke den første straks fra Begyndelsen af var bleven henlagt til det kgl. Stutteri („Stallstaten“), og den sidste i 1673 siges at være i en sørgelig Forfatning og mestendels øde.

Lægger man de ovenfor anførte Hemmantal sammen, hvori der jo desværre mangler Opgivelser for Billesholm, Tommerup og Dragsholm, kommer man til det høje Tal 707. Hele Vederlaget havde kun 917 hemman. Det var altsaa overmaade lidet Gods, som blev bevaret for Kronen, efter at de første Aar vare gaaede. Og at dette maatte kunne faa Betydning i national Henseende, navnlig hvis de svenske Adelsmænd opholdt sig paa deres nye Godser, kan ikke betvivles. Foreløbigt har det dog sin største Interesse at se, under hvilke Former de vare blevne overdragne dem af Kronen.

Godset var altsammen adeligt, og det var derfor naturligt, at det blev modtaget af de nye Ejere under adelige Rettigheder. Men mærkeligt er det her at iagttage, at den svenske Regering gav to forskellige Slags adelige Rettigheder derpaa, nemlig baade danske og svenske. Forskellen beroede ikke paa, at svenske Ejere fik svenske Rettigheder, danske danske; ligesaa lidt som det omvendte Princip herskede, der maaske i saa Fald kunde være blevet udtydet som et Forsvenskningsforsøg. Nej, det var Personer som Vrangell, Stenbock og Åke Axelsons Døtre, der fik

deres Gods „paa saadanne Konditioner og Vilkaar, som Adelen i Skaane deres Godser possidere og besidde“, medens Kr. Bernekov, Bülou og Lillienberg modtog deres under de bekendte svenske „Norrköpings Besluts Vilkår“ af 1604. Sagen finder sin naturlige Forklaring, naar man mindes den svenske Adels Bestræbelser paa Rigsdagene efter 1664 for at faa de danske Adelsrettigheder (Gaardsretten) indførte i Sverige, fordi de vare mere omfattende. Det var da klart, at den svenske Højadel vilde bestræbe sig for at erhverve de samme paa deres skaanske Godser, men at man af Hensyn til Statens Indkomster ikke udstrakte denne store Frihed ud over den lille højforne Kreds.⁵⁾ —

Bornholms Vederlag var dog ingenlunde det eneste *Krongods*, som stod til Regeringens Disposition i de nyerhvervede Landsdele. Alt hvad den danske Krone havde besiddet før 1658, tilfaldt naturligvis ved Freden den svenske. Karl X var straks fra Begyndelsen af ganske gavmild dermed. Ligesom han kunde forlene hele Herreder bort under Norrköpings Besluts Vilkår (Sten Bjelke fik saaledes Jerrested Herred; Stenbock, som allerede nævnt, en Del af Froste Herreds Afgifter), disponerede han ogsaa med rund Haand over de egentlige Krongaarde. Ganske vist blev *Dalby*, ligesom senere Fligende, forbeholdt Kronen som Stutteri, og *Helene Kirkes Sædegaard* havde vel altid været Landsdommerens Residens og vedblev at være det. Men *Allerup* (Alnarp) tæt uden for Malmø var inden 1662 i Grev Oxenstjernas Hænder. Langt vigtigere var dog den Bestemmelse, som Karl Gustaf i Oktbr. 1659 traf til Fordel for sin uægte Søn Grev Gustaf Karlsson. *Børringe Kloster* og det fra Albrekt af Mecklenburgs Fangenskab bekendte *Lindholm*, som nu laa i Ruiner, dannede tilsammen en særlig frodig Plet Kongsgods i Vemmenhøgs Herred i Sydvestskaane og er bekendt fra Malmøsamsværgelsens Historie. Nu blev det Hele overgivet til den unge Greve frit for alle ordinære og ekstraordinære Afgifter, undtagen Mandtalspengene, og med Patronatsret over tolv af Omegnens Kirker. Karl Gustaf fik ikke Stunder til at sørge for den nærmere Udførelse af sin Bestemmelse, men Formynderregeringen viste sig pietetsfuld over for hans Vilje. Af Jordebogen 1673 fremgaar det, at Gustaf Karls-

son havde faaet overdraget 408½ Krone- og Skattehemman samt 171 Gadehuse, 18 Torper og 25 Fiskelejer, hvoraf det meste laa i Skyts og Vemmenhøgs Herreder.

I det Hele maa det siges, at Karl XI's Formynderregering ganske traadte i den afdøde Konges Spor, naar det gjaldt rundhaandede Uddelinger af Krongods. Rigsraadsprotokollens Udsagn ere i denne Henseende meget talende. Den 14. Febr. 1667 havde Rigsadmiral Stenbock i Raadet klaget over, at Skaane stod over for en Ruin [i økonomisk Henseende?], men da man to Dage senere behandlede Grev Gustaf Oxenstjernas Ansøgning om at faa et Gods der i Landet, anbefalede han den dog, „eftersom han aldrig havde faaet noget“, en Paastand, der, som vi saa ved Allerup, ikke en Gang er overensstemmende med Sandheden. Endnu mærkeligere er en anden Debat i Raadet i November Maaned [1667?] i Anledning af Obersterne Buchwalts og Binous Anmodning om at maatte faa skaansk Gods for de 400 Dlr. Smt., som var lovet enhver af dem i aarlig Indtægt. Rigsdrosten Per Brahe gjorde opmærksom paa, at dette stred mod Rigsdagsbeslutningen, men Gustaf Banér anførte som Forsvarsgrund, at andre Militære som Schönleben, Bornman og Bülou havde faaet Jordegods, og at det ikke drejede sig om en absolut Donation, men kun om en midlertidig Foranstaltning. Da indskød Rigskansleren M. G. de la Gardie denne Replik: „Gud ved, hvad Aarsagen er til, at vi té os saa ufordrageligt mod somme? Andre faa let nok.“

Formynderregeringen havde kort efter sin Tiltræden det Hverv at træffe Afgørelse om en betydelig Mængde Kongsgods, nemlig alt hvad der var blevet konfiskeret fra Korfits Ulfeld efter hans Flugt, og som dels var blevet skænket ham af den afdøde Konge, dels indkøbt af ham selv. Den vigtigste Del heraf var Grevskabet *Sølvesborg* paa Grænsen af Blekinge og Skaane. Kongen (∴ Regeringen) forlenede det i 1661 til Rigmarsken Lars Kagg, og det tilfaldt efter dennes Død Vrangl. Om Rettighedernes Omfang inden for Grevskabet herskede der siden megen Tvivl. Man var klar over, at de senere Grever nød det paa samme Vilkaar som Ulfeld, nemlig med svenske Grevers Ret, og at de derfor ikke havde Hals- og Haandsret; paa den anden Side forundte Kongen ex speciali gratia Vrangl

Ugedagsrettighed og jus patronatus. En mærkelig Blanding af dansk og svensk Væsen, søm man staar overfor i dette Grevskab?

Af Ulfelds andre Godser var det fra Wulf Ravns Historie bekendte *Herrevadskloster* det vigtigste. Grev Schlippenbach fik det i 1661 sammen med *Bosøkloster* og *Torup* som Pant for en Forstrækning til Karl X; hans Arvinger transporterede med kgl. Samtykke deres Fordring til Guvernøren over Bremen, Grev H. Chr. v. Königsmark. Betingelserne vare heller ikke her saa gunstige som ved Børringe; den halve Terminskat af Ugedagsbønderne, tillige med det Beløb, som overskred Renten (8%) af Forstrækningen, skulde være Kronen forbeholdet. Heraf tør man maaske slutte, at Schlippenbach har overtaget Gaardene med danske adelige Rettigheder.

Men man maa ikke tro, at Krongodsafstaaelser fandt Sted med saa stor Flothed, naar man kommer uden for Højadelens Kreds. Der tages da ofte Forbehold, og visse Rettigheder reserveres for Kronen, ligesom man foretrak at bruge bestemte Gaarde som Embedsmandsboliger, der ved Tjenestens Ophør faldt tilbage til Kongen. Det var saaledes Tilfældet med *Hageløse Ladegaard*, der i 1670 gaves til Banér som en Del af hans Løn, *Sæby Ladegaard*, der i 1674 overlodes Generalmajor de Mortaigne som Del af hans Løn, *Hjelmshult*, som i 1661 var overdraget Oberst Schönleben for et kgl. Løfte om 400 Dlr. Smt. i aarlig Indtægt, og *Hammers Gaard* uden for Kristianstad, der tilfaldt Oberst Bornman samme Aar. Ogsaa *Hørbygaard* maa en Gang i disse Aar være givet til Ritmester Rappholtz. Siden kunde saadanne Gaarde gaa over til at blive virkelig Ejendom og rigtige Sædegaarde. Afstaaelserne fandt ogsaa, karakteristisk nok, Sted under Norrköpings Vilkaar, som siden (t. Eks. for Schönleben) kunde udvides til at blive „paa samme Vilkaar, som Ridderskab og Adel der i Provinsen“. Kort sagt, det er ganske analoge Forhold med, hvad vi saa under Bornholms Vederlag. Naar Regeringen yderligere ved enkelte Lejligheder kunde give en Militær som (i 1674) Generalmajor de Mortaigne *Borby Sædegaard* som ren Donation uden Betingelser, maa man vel gaa ud fra, at det var med svenske Rettigheder. Gaarden laa i Jerrested Herred tæt ved Simrishavn og havde

forhen, ligesom hele Herredet, været Sten Bjelkes. Saa snart en Donatar i Skaane døde, sørgede man straks for at reducere vedkommende Gods til Kronen (t. Eks. ved „la belle comtesse“ Ebba Sparres Død 1662). At der endelig fra Kronens Side ret ofte fandt Afstaaelse Sted af enkelte Rettigheder og Indtægtskilder, Jurapatronatus, Birkeret (til Stenbock) o. lign., skal her kun berøres, da det ikke har den samme nationale Betydning som Jordegodsets Skæbne. Endelig ville de talrige „afsöndringar“ af kgl. Strøgods uden adelige Rettigheder, som fandt Sted, blive behandlede for sig senere hen.⁶⁾ —

Den tredje brede Vej, som Regeringen aabnede for svenske Ejeres Indtrængen i Skaane, gik igennem *Lunds Kapitelsgods*. Det gamle Kapitel var efter Reformationen gaaet over til at blive en Forsamling af gejstlige og verdslige, lærde og læge; danske Embedsmænd modtog de bedste Prælaturer og Kanonikater, og af Kapitlets oprindelige Virksomhed var der næppe andet tilbage end dets Domsret i Ægteskabssager. Denne Udvikling fortsattes under den svenske Regering. De danske Embedsmænd maatte vige Pladsen for svenske. Dog vil dette ikke sige, at ogsaa de skaanske Adelsmænd, som sluttede sig til Sverige, maatte opgive deres Pladser og de dermed forbundne økonomiske Fordele. Sten Holk og Valkendorf beholdt deres Præbender og Mensæ, ja fik dem maaske endog forøgede; vist er det, at Provincialmedikus Dr. Kristian Foss d. 1. Marts 1659 fik Kongebrev paa en Forøgelse af sit Kapitelgods: Mensa Arendal. Og at røre ved de gejstlige eller lærde Skaaninger, som sad inde med Gods, det være sig af kgl. Naade eller som Embedsløn (pro officio), var der ingen, der tænkte paa. Men Regeringen havde dog sit bestemte Maal for Øje, som den stadig fulgte. Da Smålændingen Knut Hahn i 1664 som Professor ved Lunds Gymnasium skulde indføres i Kapitellet, anbefalede Stenbock, „att ännu een vårt Swenske maneer kunnig och tillgedahn Man måtte komma till sittia där“, for at de kunde være hinanden til Støtte paa et saadant fremmed Sted. Ialt fandtes der 4 Prælaturer, 30 Præbender, 14 Mensæ, 49 Vikariater og 200 Bøndergaarde (bona communia), hvad der tilsammen udgjorde 925 Bøndergaarde. Straks efter Freden skænkede Kongen Stenbock den øverste Plads, Præposituren, tillige med Præbendet Treje og

Mensa Stangby, hvilket altsammen hidtil havde tilhørt den jydsk Landsdommer, og Generalguvernøren søgte da ogsaa i sin nye Stilling at skaffe sig Indflydelse paa Kapitlets Forhandlinger. Han drog en hel Sværm af Svenskere efter sig. Det var dels højadelige, som Rigsraaden Gustaf Bonde, der modtog Kantoratet, siden ogsaa to Vikariater; Rigsmarsken Gabriel Oxenstjerna, der blev Ærkediakon; Ebba Sparres Ægtefælle Grev Jakob de la Gardie, der fik et Præbende, men snart efter faldt ved Københavns Belejring. Hans Kapitelgods gik derefter over til Sekretær Klingstedt. I det Hele er det mærkeligt at se, hvorledes de kgl. Sekretærer her som ved Konfiskationerne efter Malmøssammensværgelsen i 1659 forstod at holde sig til. Taubenfelt, Ehrensten, Hoghøhusen, Joel (Örnstedt) og Gyllenkrantz; alle fik de Præbender, Altre og Mensæ med underliggende Gods. Naar man hertil føjer Generalauditøren Cronborg, Oberst Frølich, Johannes Terserus, Borggreven i Malmø Ehrenberg, Prof. Rostius, en Baron Parasin m. fl., kan man forstaa, at det kneb for Vinstrup som Kapitlets Pro-Kurator at skaffe Pladser til alle dem, som mødte frem med Kongebrev, og at den ene taalmodigt maatte vente paa den andens Død. En Oversigt over Kapitlets Tilstand i denne Tid er det ikke muligt at give; ganske vist er der bevaret en Liste en Gang fra 1660erne, men den er ikke fuldstændig, sagtens fordi en Del Gods allerede da var gaaet til det nyoprettede Universitet. Summa er derfor kun 1 Præpositur, 24 Præbender, 13 Mensæ, 31 Altre samt communia; heraf var Præposituret, 15 Præbender, 5 Mensæ og 15 Altre foruden en Del communia paa svenske Hænder.⁷⁾

Tre mægtige Stødbukke vare saaledes af den svenske Regering rettede mod den skaanske Grundejendom, og de maatte bryde dens nationale Uafhængighed. Men hermed er endda langt fra alt sagt. Regeringen kunde ogsaa *oprette helt nye adelige Gaarde* eller simpelthen tildele Sædegaardsfrihed paa Strøgods. Begge Dele bleve anvendte ret hyppigt og næsten altid til Fordel for Svenskere.

Det kunde dels hænde, at man genoprettede gamle tabte Friheder. Da saaledes Grevinde Anna Maria Kruse havde tilhandlet sig et skaansk Gods af Henrik Lindenov, hvortil Sognet *Aasum* hørte, og da det kunde bevises, at der her tidligere

havde været en Sædegaard, som var forfalden under Krigene, fik hun paany tilstaaet Ugedagsfrihed i Sognet. Af ganske samme Art var den Bevilling, Korporalen Per Persson Larf fik paa *Kierregaard* i Tosterup Sogn, N. Aasbo Herred; han havde, skønt selv ufrelse, ægtet den adelige Ejerinde deraf og fik nu Bekræftelse paa Sædegaardsfriheden for sit eget Vedkommende. Noget andet blev det derimod, naar Talen var om at grunde en helt ny Sædegaard. Dog stillede man sig fra oven lige saa imødekommende over for dette. I Blekinge, hvor Landsdommer Skunck havde opført en ny Hovedgaard *Skunckenberg* (Johannishus), svarede man i 1669 den skaanske Kommission, at han havde faaet Tilladelsen hertil af Generalguvernøren, og Kommissionen slog sig til Taals hermed, idet den paabød, at han til Præsten skulde yde fuld Tiende af de sammenlagte Bøndergaarde. Et godt Eksempel paa det samme har man i Broby Sogn i Gønge Herred, hvor Oberstløjtnant Erik Axelsson Hillebard 1668 til Trøst i sin Alderdom efter mange ustandne Travailler i K. Mts. Tjeneste begærede Sædegaardsfrihed paa $1\frac{1}{2}$ hemman i *Denningerum* og Ugedagsfrihed for $4\frac{1}{2}$ hm. i samme Sogn og 2 i Osby Sogn, hvis Jord laa i Fælled med Denningerrums. Han udbad sig et godt Svar, for at han kunde „fare fort med Sædegaardens Bebyggelse“, og han fik ogsaa dette ved Generalguvernør Banérs Brev samme Aar. Pladsen til Herregaardens Anlæg var heldigt valgt; Gønge Herred var, som vi høre hos Arent Berntsen, vel egnet til Opkøb af Adelsgoods, og den frugtbare Helgeaadal var igen den bedste Del her indenfor; endelig havde Hillebard tillige Ejendomme i det nærliggende Småland. Derfor fik Oberstløjtnanten ogsaa Lov af Kronen til at tilbytte sig Skattehemman sammesteds mod Vederlag af andet frelse, ligesom han allerede forinden havde modtaget $18\frac{1}{2}$ Gaarde i det tilstødende Villands Herred som Pant paa de samme Vilkaar, hvorpaa Kongen af Danmark i sin Tid havde pantsat dem.

Over Hovedet synes Nordskaane at være faldet i Svenskernes Smag til Oprettelsen af nye „Säterier“, og fra oven rakte man beredvillig sin Haand hertil; men de fleste af disse nyoprettede Herregaarde var og blev rigtignok meget smaa, ja delvis navnløse. I Hestved Sogn havde saaledes Fru Anna Messenia i 1668

modtaget en Del af Sten Bjelkes Frelsegods mod Vederlag i Up-land, og i 1673 nævnes hendes Sædegaard sammesteds (*Otte-rup*); samme Aar omtales Fru Kirstin Bondes i *Glimaker Sogn*, men uden eget Navn, og Oberst Binous Sædegaard *Gieltofta* i Opman Sogn, Villands H. I Østerlundby Sogn, N. Aasbo Her-red, fik i 1671 en tidligere Løjtnant, Ludvig Trell, som havde tilhandlet sig et lille Ødegods paa $5\frac{1}{4}$ hemman, *Blæsinge*, hvor-paa han gerne vilde bygge en Herregaard, svenske adelige Pri-villegier. Længere mod Syd grundede Sekretæren Edmund Gripenhjem *Dukkerup* i Esphult S., Gers Herred, og mod Vest Kamreraren *Örnekrantz* o. 1663 et lignende „ikke langt fra Brøndby Sogn“ ved Helsingborg. Vigtigere vare dog de Par Herregaarde, som bleve oprettede paa Sletten, det var dels Taubenfelts i *Taagerup* (Sakstorp S.), hvor Kongen i 1661 gav ham skaanske Adelsrettigheder paa de Krongaarde, som han havde modtaget af Karl Gustaf, og Staldmesteren Matias Otteson Sjøbergs i *Esserup* Sogn, som omvendt fik Norrköpings Besluts Vilkår, ligesom hans anden Gaard, *Store Bjellerup*. Endelig er der Kaptejn Burchard Lillies Frelsegaard, *Lyby*, der ganske vist var købt af en Adelsmand, men paa Grund af sin nye Ejers Stand maatte doneres paa ny med adelig Frihed, og en eneste dansk, nemlig Doktor Kr. Foss' i *Veberød* Sogn, som han senere ombyttede med *Aagerup* i N. Rørum,*) der i passende Mod-sætning til Taubenfelts bleve givne til deres Ejer under svensk Frihed. — Som man ser, er Tallet paa de nye Herregaarde ikke stort, og da ingen af dem (dog Skuncks undtagen) naaede noget betydeligere Omfang, har det mindre været gennem deres økonomiske Vægt end ved deres Ejeres nære Berøring med Folket, at de kunde faa nogen denationaliserende Betydning. Det maa dog her bemærkes, at man ved flere af dem ingen Sikkerhed har for, at der virkelig af Ejeren blev bygget en Herregaard paa Stedet, hvor han opslog sin Bolig, skønt man fra Regeringens Side var ivrig for at betone, at uden Herregaard vilde man ikke indrømme adelige Rettigheder.⁸⁾

Der er saaledes ikke noget skarpt Skel mellem Regeringens Tilladelse til Opførelsen af Sædegaarde og dens Indrømmelse af *adelige Privilegier for Strøgods*. Da dette sidste igen hænger

*) Se Side 74.

nøje sammen med Regeringens *Overdragelse af enkelte af Kronens Bøndergaarde* „paa behagelig Tid“, „paa Løn“, „paa Livstid“, „under Skattebønders Kondition“ o. s. v., kort sagt paa alle andre Maader end med vedvarende adelige Friheder, kunne alle disse Kategorier her behandles under eet, da de alle have dette tilfælles, at de omfatte Strøgods i Modsætning til Sædegaarde eller andre større Ejendomme.

Materialet er vanskeligt at ordne, og da det kun delvis er bevaret, skal der her blot gives Prøver derpaa. I 1669 modtog saaledes Generalauditor *Sticht* som Erstatning for er. Gave paa 4600 Rdlr. Specie dels de ordinære og ekstraordinære Skatter af $6\frac{1}{2}$ Kronohemman i Hardeberg og Sandby (Torne H.), som han allefæde i Forvejen sad inde med, dels som helt ny Ejendom $1\frac{1}{2}$ Skattehemman i Frenninge Sogn (Fers H.) og 6 Bønder i Hardeberg og Bjellerup Sogne. Den første Overdragelse hang sammen med, at han med det samme fik „Indigenatum cum iuribus et privilegiis Nobilium Svecorum“. — Her se vi altsaa begge Dele: Adelig Frihed og Strøgods forenede. Det samme var oftere Tilfældet, navnlig med Militære. Fra Danmark kom saaledes den misfornøjede Oberst *Friedrich v. Buchwalt* og gik i svensk Tjeneste; han lønnedes først (1662) med 3 hemman paa eet Aar, siden lagdes dertil 29 hemman i Torne og Fers Herreder under Norrköpings Vilkaar; deres Beboere skulde være Ugedagsbønder til hans Gaard, Hjulerød. Paa lignende Maade forholdt det sig med *Schönleben*, der i 1671 fik 3 nye Gaarde i Allerum Sogn, i 1673 Vigen, Høgenæs og Raa samt Møllerne ved Helsingborg under Norrköpings Vilkaar til sin Embedsbolig Hjelmshult i samme Sogn. Oberst *Lindeberg* og den berømte *Samuel Puffendorf* fik ligeledes Krongods med adelig Frihed. Hyppigere var det dog, at man gav adelig Frihed til Strøgods, som vedkommende Mand selv havde tilhandlet sig, saaledes Ritmester *Kreyfelt*, Tingfogden i Hjerseas *Ture Persen* og den rige Borgmester i Helsingborg *Eggert Elers*, der for Forstrækninger til adelige havde maattet modtage Bondegods i Bjerger Herred (jfr. ovenfor ved Iver Krabbes Fallitbo).⁹⁾ Men det almindeligste var dog, at Kronen simpelthen afstod Bøndergaarde med almindelig Ejendomsret (d. v. s. Landgilden m. m.) under Skattepligt, eller med Forbehold for Kronen af

flere eller færre af Skatterne. Man maa ikke lukke Øjnene for, at der her mere end ved andre Godsafstaaelser har spillet et økonomisk Princip ind, nemlig Trangen til igen at faa mange af de øde Krongaarde (forøvrigt ogsaa Skattegaarde) tagne under Dyrkning, og at man derfor var saare villig til at overdrage saadanne urentable Besiddelser til nye Mænd, ligegyldigt af hvilken Nation, med Skattefrihed for flere eller færre Aar. Saaledes pensionerede man Militæres Enker, men ogsaa ret højtstaaende Officerer slog sig gerne til Taals med at faa Jord paa disse Vilkaar, naar de saa ivrigt attraaede adelige Friheder ikke vare opnaaelige. Dette gælder Generalkvartermester Clarman, Generalkvartermesterløjtnant Hintzcke, Oberst Wachtmeister, Major Gyllengranat, Ritmester Arnoldt, Kaptejn Samuel Duse, Fændrik Erik Nordanwäder („under Skattemannabörd och Rättighet“), menig (?) Matias Törnecrantz, Generalauditør Sticht (se ovenfor) og Krigskommissæren Hesler. Guvernementssekretæren Gilius Giliusson Ehrenberg, Kamreraren Niklas Jons-son Cronacker, Toldinspektøren Johan Anderson, Jægermestere Stoisloff, Fodermarsken Hintzler og Skovinspektøren Herman Kristensen opnaaede heller ikke bedre Vilkaar; det er aabenbart en almindelig Lønningsform for civile og militære Embedsmænd i Provinsen, vi her staa overfor. Derfor er det heller ikke underligt, at en hel Skare af de laveste Forvaltningsmyndigheder, de saakaldte Befalingsmænd, hvis Virksomhed svarede til de danske kgl. Ridefogders, alle fik deres Embedsbolig, hvortil de ofte kunde knytte andre hemman „paa behagelig Tid“. For en af dem, Sven Svensson i Blekinge, anføres det til hans Anbefaling, at det ikke kunde være til noget Tab for Kronen, men snarere til Nytte, at en svensk nedsatte sig dér.¹⁰⁾ — Det var endelig ad denne Vej: Opdyrkning af en kgl. Ødegaard mod Skattefrihed, at det ogsaa lykkedes *nogle danske* at faa Del i den store Krongodsuddeling. Navnlig gælder det Præstestanden, t. Eks. Jakob Ernstsøn Baden i Hersløv, Samuel Engelsøn i Nørhviddinge og Sven Knudsøn i Hellested; som vi siden skulle se, endda kun Mænd, hvis Sympatier for den svenske Regering vare prøvede, og som allerede havde vist eller skulde vise dette i Handling. Men ogsaa borgerlige

og Bønder kunde under lignende Betingelser modtage Jordegods fra Kronen.¹¹⁾ —

Af disse mange, desværre saa farveløse Træk vil man imidlertid allerede have faaet et Indtryk af, hvilke kolossale Forandringer i et Lands Ejendomsforhold en Regeringsforandring den Gang som nu kunde medføre, selv om der hverken fra den nye Styrelses eller det nye Folks Side blev gaaet aggressivt frem. Bornholms Vederlag, Kongsgaardene, Kapitelsgodset, Kronens Strøgods og dens Magt til at uddele adelige Rettigheder, Skattefrihed eller andre Friheder, alt dette lagde Vaaben efter Vaaben i Regeringens Haand. Vi have endda her forbigaaet Betydningen af de svenske Rytteres Indkvartering med delvis Brugsret paa Kron- og Skattegaarde, da den nedenfor vil blive behandlet i en anden Sammenhæng. Men man ser, hvor naturligt det maatte gaa til, naar Svenskerne fik Indpas i skaansk Adelsgods gennem Køb, da de allerede ad andre Veje havde faaet Fodfæste i Landet og havde faaet Lod og Del i de adelige Fallitboer.

FEMTE KAPITEL.

Den svenske Adels Godskøb.

Skaaningerne solgte løs. De solgte den Grund, hvorpaa deres Slægt havde siddet, tidt i Hundreder af Aar, og de tænkte ikke paa, at de blev en rodløs Adel, da de manglede det, hvortil deres Eksistens var knyttet, Jorden. Siden maatte de med vekslende Held forsøge at købe sig ny Ejendom i Danmark, naturligvis under de ugunstigste Vilkaar.

Ligesom ved Bornholms Vederlag var det ogsaa her de svenske Embedsmænd i de erobrede Landskaber, der maatte have Øje for Værdien af gode, indbringende Ejendomme. I Spidsen gik Generalguvernørerne. Stenbock slog sig for Alvor ned i Egnen om Vegeholm, og i 1663, samme Aar som han blev indført i en stor Del af denne Ejendom gennem Iver Krabbes Dødsbo, afkøbte han Jakob Grubbe de to Herregaarde *Røgle* og *Kassegaard*, tilsammen ca. 31 Tdr. Htk., med underliggende 54 Bøndergaarde m. m. i Luggude og S. Aasbo Herred. Han var allerede nu saa mægtig, at han i Købekontrakten kunde skrive sig som Herre til følgende skaanske og hallandske Ejendomme: Vapnø, Vegeholm, Røgle, Mogenstrup og Morup. Men han blev ikke staaende herved. Medens han paa den ene Side enkeltvis søgte at indløse de Gaarde, som Jakob Grubbe i sin Pungenød havde maattet afstaa af sin Ejendom til Præster og Borgere, gik han samtidig videre i Køb af Sædegaarde der paa Egnen, og seks Uger efter Overtagelsen af Røgle ser man ham i Lag med *Spanderup*, hvor Jens Mikkelsen sad med Panteret, medens Brødrene Dumbart vare de egentlige Ejere. Han udløste først Jens Mikkelsen ved at betale ham de 3986½ Rdlr., som Dumbarterne vare ham skyldige, og dernæst solgte de to af Brødrene,

Frans og Patrik, deres Andele i Godset til ham, „eftersom vi og fornemme, at vor Indkomst derved formeres mere end det, som vi deraf tilforn havde“. Dette bestod i to Fjerdedele af Gaardens Bygninger og Takst, som udgjorde $15\frac{1}{2}$ Td. Htk., hvortil kom Bøndergods i S. Aasbo Herred. Endnu stod den anden Halvdel tilbage, men allerede i 1666 lykkedes det Stenbock at bevæge de to andre Brødre, Kristian og Falk, til ligeledes at give Afkald paa deres Dele, hvorfor han betalte 2452 Rdlr. Der stod da kun tilbage at udfylde Hullerne mellem disse Herregaarde ved Køb af Strøgods fra Lene Gyldenstern, Margrete og Dorte Rosenkrans samt Kristoffer Gedde. Hele Egnen Syd for Engelholm var da i Generalguvernørens Hænder. Det lykkedes ham da ogsaa snart at skabe et særligt Birk her. Hvilket Grundlag for en svensksindet Godsejerpolitik havde han ikke herigennem lagt! — Ogsaa hans Efterfølger, Gustaf Banér, benyttede det gunstige Øjeblik.¹⁾ Han slog sig imidlertid ned i den modsatte Ende af Landet og købte i Albo Herred Kirstine Rantsovs Gaard *Kronevald* oppe paa Aasen. Ikke langt herfra laa i Herrested Herred *Høgested* Gaard, hvis Ejer, Jørgen Skeel Due, opholdt sig i Danmark; i 1669, da Banér udfærdiger Breve herfra, var han vel allerede kommen i Besiddelse deraf, men han var en saa daarlig Betaler, at Due beholdt Gaarden som Pant for Købesummen. Det kom til Proces om denne, og det endte med, at Købet gik tilbage. Dette forhindrede imidlertid ikke, at Banér samtidig havde sine Garn ude efter *Gersnæs*, som Vinstrup havde tilkøbt sig af Fru Kirstine Rantsovs Arvinger, men endnu ikke betalt, da Skaanske Krig brød ud.²⁾

I Herrernes Fodspor gik Tjernerne, men da de havde mere praktisk Sans end disse, forkøbte de sig ikke saa let. Landshöfding Augustin Leijonsköld, som efter Banérs Afgang samlede den meste Magt i Skaane i sin Haand, tyede ligesom Stenbock op til Nordskaane. Ikke langt fra Engelholm og Rønneaa ligger *Øssø* og *Skjellinge*, længere mod Nord ved Foden af Hallandsaas Gaarden mellem de mange Indsøer, *Rytseholm* (Rösjöholm). Alle tre havde tilhørt Nils Krabbe, og efter hans Død i 1663 var i det mindste Skjellinge tilfaldet den tidligere nævnte Lisbet Krabbe, som i Danmark tog Herluv Trolle til Ægte. 1669 solgte han Skjellinge til Leijonsköld; om denne ved

samme Lejlighed fik de to andre Ejendomme, ser man ikke klart. Vist er det, at han siden, i 1685, ejede alle tre. Skjellinge med tilhørende Gods beregnes ved dette Køb til ikke mindre end 671 Tdr. Htk.*)³⁾

Mod Øst, i Gønge Herred, hvor Almeaaen falder ud i Helgeaaen, laa et frugtbart Strøg, hvor en anden Landshöfding, Håkan Nilsson Skytte, ansaa det for heldigt at samle sig Jordbesiddelse. Jokim Beks daarlige Finanstilstand blev ham her en Fordel. En Række Borgere i København begyndte i 1666 med at afstaa ham det Gods, som de havde faaet Indførsel i hos Bek, en Del Bøndergaarde i Sørby, Gumløse, Ferløv o. a. Sogne. Aaret efter fulgte saa det afgørende Skridt, da Jørgen Marsvin til Restrup i Jylland tilskødede ham sine Hovedgaarde *Sinklersholm* og *Sandbygaard* med underliggende Ejendom, ialt 64 Bøndergaarde foruden Gadehuse og Møller. Marsvin havde ligeledes faaet dette Gods fra Jokim Bek. Jørgen Marsvins Finanser vare imidlertid heller ikke i nogen god Tilstand; han maatte give københavnske Borgere Udlæg for Gæld, og saaledes kunde Skytte vedblive at afrunde sin Ejendom ved at indløse dette Jordegods, som laa i de samme Sogne. Vilkaarene vare endda særligt fordelagtige, som da han i 1671 modtog 13 Tdr. Htk. à 40 Rdlr., skønt de vare blevne udlagte til Indehaverne à 50 Rdlr., saa at disse altsaa led et ret betydeligt Tab. Forøvrigt vare heller ikke Svenskere uvillige til at hjælpe ham til en Afrunding af hans Gods, derved at de afstod deres Strøgods i vedkommende Sogne til ham (Jonas Bure til Burevik og Gundersløv).⁴⁾

Disse Eksempler maatte ægge til Efterligning ogsaa længere ned efter. At Kamreraren Niklas Jonsson tilkøbte sig *Fultofte* i 1668 af Jørgen Krabbe, have vi allerede hørt. Det nærliggende *Fogderup* blev allerede inden Københavnsfreden erhvervet af Landsdommer Skunck fra Fru Sofie Rantsov, da den første Køber, Korfits Ulfeld, havde været saa uforsigtig ikke at udbetale hele Afstaaelsessummen. Begge disse Gaarde ligge i Midten af Landet ved Ringsøen. En anden Kamrer Niklas Brask er vist ligeledes i denne Periode bleven Herre over det gamle

*) Imod Syd havde han, som tidligere nævnt, efter Ove Tot erhvervet *Markiegaard*.

Oddersberg ved Helgeaa, som Arild Hvitfeld anfører som sin Ejendom paa Tittelbladet af „Danmarckis Rigis Krønike“. Da Brask i 1664 var Ebbe Ulfelds Sekretær paa Ovesholm, tør man vel slutte, at Oddersberg var tilfaldet Ulfeld som Descendent af Rigskansleren, og at han igen paa en eller anden Maade har afstaaet den til sin Skriver. Staldmesteren Matias Otteson Vrangel, hvis Ophøjelse i Adelstanden tidligere er omtalt, tilkøbte sig i 1662 *Bjellerup* Gaard tæt uden for Lund af Gabriel Akkeleje. Han er forøvrigt ved sit Ægteskab med Jomfru Klare Marie Galtung til Bjørnstrup et af de meget faa Eksempler paa, at man indlod sig paa saa intime Forbindelser mellem de to Nationer; som Regel nøjedes man med venskabelig og selskabelig Omgang under mere eller mindre officielle Former. Ellers var det vel mest svenske Officerer, som tilhandlede sig Jordegods af de skaanske Adelsmænd, men deres mindre stærke Købeevne viser sig derved, at de som oftest indskrænke sig til Handler om Strøgods. I 1673 nævnes vel Oberst Georg Henrik Lybecker som Ejer til *Strøgaard*, der i 1669 var tilfaldet Ebbe Ulfeld, men hvorledes han er kommen i Besiddelse deraf, er ikke bekendt. Og Oberst Hillebard maatte indskrænke sig til at købe løst Bøndergods, hvoraf han saa fik dannet sin egen Sædegaard i Tidens Løb; med beundringsværdig Energi vedblev han at købe sammen omkring Denningerum fra 1661 til 1675 af saa forskellige Personer som Svenskerne Gørvel Posse, Lago og Didrich v. Yxkull og Danskerne Knud Tot, Sten Redts og Henrik Bjelke samt Anne, sal. Kristen Lunds, og Forvalteren Hans Karup.⁵⁾

Vigtigere end disse Køb vare de store Erhvervelser, som foretoges af den svenske Højadel, der havde sin Bolig i Opsverige, eller af Embedsmænd i Stockholm og andre svenske Stæder. Før vi gaa over til at behandle disse, vil det dog være rigtigt at give den Skildring af et Gaardsalg, som findes bevaret i Grevinde Maria Sofia de la Gardies Brevsamling. Den gør Indtryk af at være ganske typisk og har derfor samme Interesse for os, som en tilsvarende fra Halland i Hägerstjernas Brevveksling før 1658 (Første Del, Side 26).

Grevinde M. S. de la Gardie, som var Datter af Ebba Brahe og Enke efter Gustaf Gabrielson Oxenstjerna, var paa

denne Tid en Kvinde i Slutningen af Trediverne. Ligesom sin Moder havde hun et skarpt Blik for økonomisk Fordel, og da hun dermed forbandt en praktisk Begavelse, der navnlig gik i Retning af at styre store Bedrifter og sætte industrielle Foretagender i Gang, var det ikke underligt, at hun tidligt havde et Øje paa Skaane og bad Stenbocks Inspektør paa Vegeholm, Johan Palm, om paa hendes Vegne at afkøbe Henrik Lindenov *Øvedskloster* og *Svansø* i den sydlige Del af Landskabet.

Palm skrev da i Maj 1666 til Lindenov, som opholdt sig paa *Øvedskloster*, og berettede ham om sin Kommission, idet han bad om et Møde paa en Dag, som han selv kunde vælge. Som Svar fik han kun en Seddel, hvori Lindenov overlegent erklærede ikke at kende noget til ham, men dog satte ham Stævne i Helsingborg, vistnok for derved at hindre, at han skulde faa Oplysninger om Godsernes Tilstand af sine Venner dér paa Egnen. Palm bed Krænkelsen i sig og mødte frem paa den bestemte Dag; efter tilbørlig Hilsen tilbød han rent ud at købe Godserne paa Grevindens Vegne. Men hans Forslag blev modtaget med megen Kølighed. Henrik Lindenov erklærede, at han havde givet den danske Resident i Stockholm, Juel, i Kommission at afgøre et eventuelt Salg deroppe; selv vilde han ikke have det mindste dermed at skaffe. Denne Indvending forstod Palm straks at gendrive; han fremviste Grevindens Brev, hvori den stockholmske Købetransaktion erklæredes for udsat, indtil han selv var kommen til Enighed med Lindenov i Skaane; („dog reserverede jeg at fremvise det i Brevet, som burde holdes skjult“). Nu blev Lindenov mere betænkelig og forlangte at se hans Fuldmagt og Grevindens Breve og Memorial, „det jeg præsterede, saa vidt min Kommission kunde taale det“; men da han havde set disse Papirer og ydet dem al Anerkendelse, vendte han dog igen tilbage til sit Standpunkt, at Sagen skulde foregaa gennem Residenten i Stockholm. Atter tager Palm fat og henviser til Grevindens Brev desangaaende. Henrik Lindenov søgte nu andre Udveje, begyndte at finde Fejl i Grevindens Memorial og erklærede en Forhandling hernede for unyttig, da Palm var bunden til visse Konditioner, hvorudover han ikke maatte gaa. Men med usvækket Energi holder Palm ud og henviser til andre Punkter i Memorialen og navnlig til Grev-

indens sidste Brev, hvorved der gives ham ganske frie Hænder. Til sidst forlanger Lindenov 5000 Rdlr. med en Maanedes Frist. „Jeg tilbød mig straks det samme at indgaa, paa det jeg endelig maatte lære hans Mening at kende; derpaa svarede han med sammendragne Miner aldeles contrair, at han ingenlunde vilde befatte sig med Købet paa noget Sæt. Paa dette chategoryx Svar kunde jeg intet videre agere, helst eftersom jeg klarligen saa, at han intet andet søgte end at finde noget i min Instruktion, som kunde eragtes ufuldkomment til at slutte noget Køb, og saaledes komme med Grunde til at komme derfra . . . Hvormed vi skiltes fra hverandre“.

Igennem dette Brev faa vi dels et Indtryk af Adelsmandens Stolthedsfølelse og Antipati mod den borgerlige, svenske Embedsmand, dels af hans Iver for at lade hele Transaktionen foregaa uden for Skaanes Grænser. Palm paastaar, at dette var med god Grund, thi Lindenov skulde skylde Borgmester Eggert Elers alene 20000 Rdlr., hvorfor denne havde Pant i Ejendommen, og desuden have flere borgerlige Kreditorer. Der „bliver, saa sandt mig Gud hjælpe, ikke een Gaard at sælge, naar alle have taget deres Indførsler“. Derfor skulde man se Tiden an. — Men Palm og hans Grevinde bleve begge narrede, thi imidlertid kom Henrik Lindenov overens med Grev Karl Moritz Leijonhufvud til Tjoløholm i Halland og solgte i December 1666 Øvedskloster og Svansø til denne. De to Gaarde havde henholdsvis 36 og 24 Tdr. Htk., desuden hørte der under dem 130 Bøndergaarde, mange Gadehuse, Møller og lignende, samt ikke mindre end 4000 Svins Olden.

Maria Sofia de la Gardie fik imidlertid Erstatning paa en anden Kant. Allerede Aaret efter købte hun af Henrik Rantsov til Bollerup *Krapperup* Gaard inde under Kullen, der med underliggende Gods regnedes til 500 Tdr. Htk., og erhvervede dertil Stubberup og Tingerup Stenkulsbrud, som hun begyndte at drive rationelt. Praktisk, som hun altid var, tog hun i Entreprise at forsyne Regeringens Fyrer paa Kullen, Falsterbo og Nidingen med Brændsel fra disse Værker. Men samtidigt vedblev hun at holde Øje med andre Ejendomme der i Eggen, som vare til Salg, at forpagte Kirketiender, kort sagt at forene alle de Indtægtskilder, som plejede at tilflyde en skaansk Adelsmand,

med Udbyttet af industrielle Virksomheder. Hun fulgte ogsaa med Opmærksomhed sine Landsmænds Forsøg paa at faa Fodfæste paa skaansk Grund, som da Generalguvernøren i Göteborg, Grev P. Sparre, i 1668 af Fru Anne Bek købte *Belteberg*, der ligeledes laa inden for Luggude Herreds Grænser.

Det bedste Bevis paa, hvor ringe Forbindelse der er mellem disse Gaardsalg og moderne nationale Følelser, frembyder dog *Boserup* i denne samme Egn. Den blev nemlig i 1665 solgt til Oberst, Grev Ludvig. Weirich Leijonhufvud af ingen mindre end Rigsadmiral Nils Juel, som havde faaet den gennem sit Ægteskab med Margrete Ulfeld. Gaar man længere ind i Landet, træffer man paa Grænsen af Froste Herred i en iøvrigt rent dansk Egn Gaarden *Skarholt*; den blev allerede straks efter Københavnsfreden solgt til Grev Pontus de la Gardie af den fra Malmøsammensværgelsen bekendte Korfits Trolle. Og ude paa Næsset mellem Landskrone og Malmø ligger *Barsebæk*, som ogsaa synes at være solgt en Gang i denne Periode af Knud Tot til Johan (Olof?) Rosenmarck, uden at man før Krigen kom til Enighed om de endelige Udbetalinger.

Alle disse Gaarde laa i den vestlige Del af Skaane. Men ogsaa mod Øst fik svenske Købere Indpas i skaansk Gods. *Lyngbygaard* var den vigtigste Besiddelse i Villands Herred paa Grænsen til Blekinge; den fra København bekendte Ambassadør Petter Julius Coyet tilhandlede sig i 1663 Gaarden af den Friseske Familie. I Nabolaget laa *Aarup* og *Gueløv*; den sidste ejedes i 1673 af Major Krusbjörn, som ved sit Ægteskab med Datteren paa Aarup vistnok ogsaa inden 1676 er kommen i Besiddelse af Nabogaarden.⁶⁾

De hidtil behandlede Ejendomme ere alle Storgodser. Men ogsaa de mindre Gaarde fandt villige Købere i Sverige. Jonas Bure (Buræus), der var Revisionskommissær i Stockholm, havde i 1663 købt nogle blekingske Bøndergaarde af Kristian Urne og fik adelige Friheder derpaa; omtrent samtidigt havde han ogsaa erhvervet *Gunderløv* Gaard i Nærheden af Ysted, uden at det er bekendt, hvorledes han er kommen til den. For de mindre Herregaardes Vedkommende er dog Gønge Herred altid den klassiske Jordbund. I Verum Sogn tæt

ved Grænsen, laa de to Søstergaarde *Birkeberg* og *Skeinge*, begge gammelt Daa-Gods, som tillige begge have Interesse ved at være knyttede til Gertrud Grips Navn, dette Navn, der igen i svensk Litteratur er uløseligt forbundet med Digteren Wi-wallius'. Griperne vare komne ind i Skaane længe før Provinsens Afstaaelse til Sverige; de forlode deres Fædreland paa Grund af politiske Stridigheder under Karl IX, og Gertruds Fader, Ulf Grip, havde i 1621 købt Birkeberg af sin Svoger Herluv Daa, medens hans Hustru, Fru Margrete Daa, ejede Skeinge. Familien var, som man ser, i Kristian IVs Tid bleven ganske assimileret med den danske Adel; samtidig var en Søster til Margrete Daa bleven gift ind i den svenske Adelsfamilie Bonde. Ogsaa denne holdt sit Indtog i Skaane, om ikke før, saa kort efter Landsdelens Afstaaelse til Karl Gustaf. Men forinden havde Gertrud Grip maattet sælge Birkeberg, som først i 1671 igen kom paa svenske Hænder, da hendes Ægtefælle og Fætter, Assessoren i Göta Hofrätt Tor Bonde, købte det tilbage fra Anne, salig Doktor Hans Jørgensens. Og hvad Skeinge angaar, som Gertrud Grip ved sin Død kunde lade gaa i Arv til sin Familie, er det vist, at det baade i 1657 og 1665 var paa danske Hænder, da Mogens Svab (som var gift med Tor Bondes Søster, Cecilia), forenede det med sine andre Ejendomme i Gønge: Oretorp og Vandkiv. Det drejer sig som sagt her om mindre Ejendomme, Birkeberg takseres saaledes i 1671 kun til 14½ Td. Htk. med underliggende 10 Gaarde og en Mølle, og man kan derfor let forstaa, at de hyppigt skiftede Ejer.

Paa lignende Maade have andre Svenskere siddet paa mindre Gaarde; t. Eks. nævnes Fru Kristina Gyllen Nieroth til *Boarpe* Gaard i Hestved Sogn; om denne var købt eller Officersgaard, ser man dog ikke, og Fruen selv siges at sidde for Gaard og Gaardsbrug oppe i Småland. Navnlig var dette Tilfældet, naar det ikke drejede sig om egentlige Sædegaarde; „denne gard er soldt tel en suenske heremand“, staar der 1670 i Vandaas Jordebog ved et Par Gaarde, og især modtog Arvingerne efter den svenske Diplomat Schering Rosenhane, som af Kronen havde faaet Del i Møllerød Kongsgaard ved Finjesøen, en Mængde Sirøgods af Henrik Bjelke til Erstatning for en stor Penge-

gave, som Frederik III havde lovet ham. Siden fik Bjelke Vederlag herfor i dansk Gods. Men desuden solgte han i 1670 til de samme Arvinger 75 Bøndergaardene i Gønge, Villands o. a. Herreder, som han havde faaet Indførsel i hos Ebbe Ulfeld, og lignende Køb af Strøgods til Svenskere ere almindelige i disse nordlige Herreder. Særlig interessant kunde Forholdet blive, naar der udbrød Strid mellem Svenskerne indbyrdes om, hvem der var de rette Ejere til saadant Gods. De skaanske Bønder fik paa Tinge ofte et mærkeligt Indtryk af deres nye Herrers Følelser over for hverandre.⁷⁾

Vi have hermed i Detaljer gennemgaaet næsten hele det Stof, som nu er tilgængeligt til Skildringen af det skaanske Adelgods' Overgang fra danske til svenske Ejere. Hvor stort et Antal af Adelsgaardene, der forbleve paa skaanske Hænder, kan ikke siges med Sikkerhed, da der ikke findes autentiske Oplysninger om alles Skæbne; medtager man Krongaarde med adelige Rettigheder o. lign., bliver Tallet paa de svenske vel mellem $\frac{1}{2}$ og $\frac{2}{3}$, korrektere mellem 54 og 55 %. Dette Tal kan dog let give et fejlagtigt Indtryk, da der herved kun er taget Hensyn til Gaardenes Antal, ikke til deres Størrelse. Endnu større Betydning vilde det imidlertid have, om man kunde paa- vise det underliggende Bøndergods' Størrelse inden for de to Klasser, med andre Ord, den almindelige Ejendomsfordeling i Skaane. Dette er muligt, og herom henvises til et følgende Af- snit. Hvad Herregaardene angaar, er det interessant at se den Maade, hvorpaa de lokalt fordele sig inden for Herrederne. Den svenske Godsbesiddelse optræder næsten altid i Grupper; kun sjældent finder man en svensk Ejers Gaard liggende midt i en Klynge danske. Paa den anden Side er det nok de bedste Gaarde, som endnu vare paa danske Hænder, i alt Fald laa de i de bedste Dele af Landet. Gennemgaaer man de forskellige Herreder, finder man først og fremmest et Strøg med stærkt dansk Præg ude ved Sundet, nemlig Torne, Onsø, Harjager, Rønne- berg og en Del af Luggude Herreder; paa danske Hænder ere her Verpinge og St. Pederskloster ved Lund; Svenstrup, Hvide- rup, Ørtofte og Borreby ved Løddeaa; endvidere Ellinge, Brøn- nesløv, Næs, Eriksholm og Rønneholm; ved Sønderaaen Knud- strup, Akselvold, Duege, Halmstad, Sirekøbing og Bulstofte, en-

delig op mod Helsingborg Gedsholm, Rosenlund, Rosendal, Billeholm, Vrams Gundestrup og Gundestrup i Kullen (Kulla-Gunnarstorp). De svenske Gaarde ere her ikke talrige og mest Krongaarde som Allerup, Helenekirke, Fligende, Sæby, Taagerup og Hjelmshult; kun Barsebæk, Belteberg og Boserup vare købte af danske Ejere. — I den anden frugtbare Del af Skaane, Sletten mellem Lund, Trelleborg og Ysted, møde vi ganske paa tilsvarende Maade i langt overvejende Grad Danskere. Kun Krongodset imod Vest i Skyds og Bare Herreder var her svensk: Dalby, Torup, Mogenstrup, Hageløse og navnlig Børringe med Lindholm; af købte Godser kan man næppe nævne andre end Sjøbergs Smaagaarde og Markie. Men Klaagerup, Skabersø, Veberød, Hækkeberg, Assertorp, Toppeladegaard, Bjørnstrup, Brøde, Svaneholm, Næsbyholm, Jordberg og Dybæk, vare alle i Dan skeres Eje og hørte baade til de største og de skønneste Gaarde i Provinsen. Medens det ved Sundet var Familien Tot, som dominerede, møde vi her efter Ove Tots Fald mest Krabbegods. Ejendommeligt er navnlig Forholdet omkring Ysted; nærmest omkring Byen har man en mindre svensk Ring, bestaaende af Høgested, Herrested, Bjersøholm og Gunderløv, som længere ude selv omgives af en større dansk: Tosterup, Ørup, Marsvinsholm og Krogholm, hvortil længere borte Søvdø og Vandstedgaard slutte sig. — Endnu et tredje Sted er det danske Element afgjort i Overvægt, og dette er netop ogsaa i et af Skaanes frugtbareste Strøg, Kristianstadsletten. Her laa vest for Helgeaa navnlig i Gers Herred Vidtskølle, Maltesholm, Ovesholm, Udderup, Aridslev, Lillø og Haneskov, alle danske; svenske vare kun et Par Smaagaarde oppe paa Linderødsaaen (Dukkerup og Øllestorp). Ogsaa øst for Aaen i Villandssletten var Stillingen ret god for de danske; de kunde mønstre Bækkeskov, Karsholm, Legeved og Raabelev mod Lyngbygaard (Trolle-Ljungby), Gueløv, det lille Oddersberg, Hammers Kongsgaard og (muligt) Aarup.

Paa tilsvarende Maade har svensk Ejendom sine bestemte, foretrukne Egne. En saadan ligger mod Nordvest i Landet omkring Skeldervigen. Krapperup, Vegeholm, Røgle, Spanderup, Kassegaard, Ossø, Skjellinge og lidt fjernere Rytseholm vare alle svenske Købegodser; lidt længere oppe efter Rønneaa

laa Blæsinge, Tommerup, Dragsholm og Herrevad med Snellerød, som ligeledes vare svenske. Kun Bjersgaard var her dansk. Fortsætter man med Højdedraget i sydostlig Retning, støder man midt i Landet ved Ringsøen paa et Strøg, hvor Kampen var skarp mellem dansk og svensk Ejendom, men den sidste gik af med Sejren; Løberød, Pugerup, Osbyholm, Sødertu og Vesterstad vare vel endnu danske, men Bosøkløster, Fultofte, Fogderup, Hørby, Lyby, Espinge (som dog først 1677 blev frelse) og Skarholt angav ved deres Ejere, i hvilken Retning Bevægelsen gik. Det samme gælder Landet endnu længere mod Sydost i Fers Herred, hvor Krongaardene Volsø, Løvsted og Bjersøladegaard, Købegodserne Øvedskløster og Svansø vare svenske; dog er her ikke alle Gaardenes Skæbne bekendt. Hermed ere vi naaede ned til Skaanes sydostlige Hjørne med Ingelsted og Jerrested Herreder, hvor svensk Ejendom var almindeligst, begrundet paa Bornholms Vederlag. Alle de gamle Gaarde paa og ved Aasen, som vi lærte at kende under Stats' Sammensværgelse, ere nu, man skulde næsten tro af denne Aarsag, gaade over i svensk Besiddelse: Svabesholm, Gladsaks, Gyllebo, Tunbyholm, Smedstrup og Onslunde; desuden St. Oluvsgaard, Kronevald og vel delvis Anderum. Kun nede paa Sletten fandt man endnu en Række danske Gaarde, Bollerup, Gersnæs og Glimminge, dog selv her mellem de svenske Borby- og Ingelstedgaard.

Tilbage staar nu kun „de skaanske Højlande“, Gønge og Villands, som frembyde et meget broget Skue. Endnu sad der nogle Danskere ved Finjesøen i Hofdal og Hesleholm, ligesom i Vandkiv og Vandaas, ja Familien Svab viste endogsaa Ekspansionsstrang (Skeinge, Oretorp og Lærkesholm), ligesom Mette Krabbe og andre paa Sletten. Jordbesiddelsen i Gønge var dog stærkt truet, hvorom Strø, Sinklersholm, Sandby og Møllerød vidne. Og oppe mod Grænsen laa en Række Smaagaarde, tit kun Bøndergaarde at se til og meget forskellige fra de prægtige Renaissancebygninger paa Sletten mod Syd, men oftest paa svenske Hænder: Otterup, Birkeberg, Denningerum, Broby, Glimaker, Opman og sikkert flere.

Man har sagt, at denne Godserhvervelse ikke fik den Betydning i national Henseende, som det vilde have været Tilfæl-

det, hvis de svenske Adelsmænd havde fæstet Bo i Landet, og at kun Rosenmarck paa Barsebæk var „et næsten enestaaende Eksempel“ herpaa. Dette er ganske vist en Overdrivelse; paa de smaa Adelsgaarde i Gønge Herred kan man saaledes konstatere, at ikke faa Svenskere have haft deres Boliger, om end endnu flere lod dem drive gennem Fogeder, og det maa indrømmes, at dette var det almindelige for de størres Vedkommende. Den nationale Betydning ligger saaledes navnlig i, at den danske Adel forsvandt fra Landet, og at den svenske Adel paa Rigsdagen i Stockholm kunde være dominerende inden for den skaanske Kreds. Det var saaledes med sine nye Herrers Inspektører og Fogeder, at de skaanske Bønder først og fremmest kom i Berøring; de svenske Embedsmænd i Provinsen tilbragte derimod nogle Sommermaaneder paa deres Landejendomme, og for saa vidt Ejeren boede oppe i Sverige, indskrænkede han sig i Reglen til et Inspektionsbesøg ved Overtagelsen (Maria Sofia de la Gardie). Som vi tidligere hørte, kunde det godt hænde, navnlig paa de mindre Gaarde, at Fogeden var dansk; paa de større, hvorom vi véd Besked, var han dog almindeligvis en Svensker.

Imellem disse Fogeder og deres Herskaber fandt der en ivrig skriftlig Forbindelse Sted, som hovedsageligt drejede sig om Gaardenes Drift og Udbytte, men i det Hele gav Udtryk for alt, hvad der foregik paa Landet i Skaane. Et Par af disse Korrespondancer ere bevarede, navnlig gælder dette Grevinde de la Gardies, som vi ovenfor have citeret.

Det var meget udførlige Epistler, som Johan Palm, og siden hendes private Inspektør Johan Jung, maatte indsende, thi Ejerinden saa sine Folk nøje paa Fingrene og brugte en grov Mund, naar hun var misfornøjet. De fortælle da ogsaa om løst og fast, bl. a. om Krapperups Fiskeres Fangst under Skagen og deres Salg af Udbyttet i Helsingborg til helsingørske Købmænd, hvilket man søgte at hindre, idet man beraabte sig paa, at det var forbudt udenlandske at handle med Svenskere i ulovlige Havne. Under disse Omstændigheder kan man gaa ud fra, at de svenske Forvaltere, hvis de havde sporet nogen national Misstemning mod sig hos Almuen, ikke havde undladt at skrive derom. Men herpaa er der ikke Tegn. Hos Bonden er der ikke Tale

om nogen national Vækkelse. Kun berettes det, at Pantebønderne vægrede sig ved Arbejde, og at Udskrivningen voldte Vanskelighed. Fra det nærliggende Vegeholm klager Stenbocks Inspektør i høje Toner over, at hans Bønder for en stor Del vare ganske opsætsige og hverken vilde arbejde eller køre for Herskabet. Heller ikke han taler eet Ord om nogen Modsætning mellem dansk og svensk. Dog, hvad der ubevidst bevægede sig i de skaanske Bønder, skulde siden komme for en Dag; da Krigen brød ud, lod Krapperups Bønder deres Raseri gaa ud over den forladte Herregaardsbygning, som de udplyndrede og hærgede efter Evne.⁹⁾

Endnu staar det kun tilbage at kaste et hastigt Blik paa, hvorledes Forholdene imens havde udviklet sig i *Halland*. Her var jo allerede Bevægelsen med Gaardsalg i Gang før Roskildefreden, men den kulminerer i denne Periode, før Skaanske Krig. Af større Besiddelser møder man først i Landskabets sydlige Del under Hallandsaas *Demmestrup* og *Skottrup*; Magnus Durell købte den første af Oluv Rosenkrans i 1661, Coyet i 1663 Skottrup af Ebbe Rosenkrans. Alle de tidligere Grænseborge vare nu i Svenskeres Besiddelse (Første Del, Side 25). Længere mod Nord, i Fauraas Herred gik det omstridte *Hellerup* i 1661 definitivt fra Holger Vind over til Sekretæren Jonas Gyllencrantz, og Aage Akselsøn Tots gamle Gaard *Hjuleberg* i Aarstad Herred i 1663 fra Fru Karen Lykke til Landshöfding Bengt Lilliehök. Vi befinde os nu i Provinsens centrale Del, Egnen omkring Halmstad. Stenbock havde her tidligt sine Garn ude efter en af de største Gaarde, *Vapnø*. Det var hans første varige Erhvervelse paa skaansk-hallandsk Grund, og den voldte ham betydelige Vanskeligheder, da Gaarden under Karl Xs anden Krig havde været konfiskeret og skænket til Coyet, som nu ønskede at beholde den. Men Stenbock stod fast ved sin Beslutning og det lykkedes ham da ogsaa at skyde Coyet til Side. I 1661 afkøbte han Fru Anne Bek Gaarden, som var takseret til 58 Tdr. Htk., og hvortil Allerup Hovedgaard, Mike-dal Ladegaard og en Række Bondegaarde hørte; Købesummen opgives desværre ikke i Salgsbrevet. En Mængde Køb og Mageskifter med Mænd som Ove Tot, Sten Holk, Tønne Hvitfeld samt Magistraten i Halmstad fulgte naturligvis efter, ikke at tale om

det Strøgods, som Generalguvernøren erhvervede sig fra andre Svenskere (Sperling, P. Durell o. fl.).

Længst mod Nord i Halland stode vi i Himble Herred paa *Torstrup*, som i 1665 fra Mogens Morman gik over til Hr. Herman Wolfradt; den synes ikke at have været en Sædegaard, thi den nye Ejer maatte ansøge Kronen om adelige Rettigheder derpaa. Endnu kan nævnes i Fjære Herred den betydelige Ejendom *Tjoløholm* med Ellekær og Dal; Gaarden var under Krigen bleven konfiskeret og givet til Grev K. M. Leijonhufvud, som senere, da han havde mistet den ved Freden, gerne vilde købe den igen. Allerede i 1659 havde han udbetalt Købesummen for de to underliggende Ejendomme til Fru Karen Sitzwitz, og selve Hovedgaardén maa være kommen i hans Besiddelse inden 1666 (se Side 99). Udviklingen i Halland gik hurtigt, alle de omtalte Ejendomme gik over fra danske til svenske Ejere i Begyndelsen af 1660-erne, kun *Rossared* i Fjære Herred blev solgt til P. Durell af Ebbe Ulfeld saa sent som i 1674. Tilbage var da paa danske Hænder kun ganske enkelte større Gaarde som Lindhult, Frølinge og Sannarp, men deres Ejere gik ganske op i svenske Interesser og bleve navnlig Officerer, som Børge Holgersøn Rosenkrans.

Samtidig bleve Svenskerne ogsaa Ejere over store Masser af Strøgods; Familierne Grip (Gyllengrip), Silfverstjerna og Hägerstjerna satte sig rigtig fast i Landet; de begyndte at opføre nye Sædegaarde og fik som i Skaane mere eller mindre udstrakte adelige Friheder. Deres Magt var overvældende. Karakteristisk nok hedder det om et hallandsk Stændermøde i 1668: „Her af Landet var ingen af Adelen til Stede mere end — Hr. Oberst Sperling og Landsdommeren Petter Durell“. De hallandske Herregaarde vare aabenbart tabte for den danske Nationalitet, længe før Skaanske Krig brød ud.⁹⁾ —

Vi have tidligere set, at den skaanske Adel ogsaa statsretligt var bleven af dobbel Art, idet nogle (den gamle danske Adel og den svenske Højadel) havde danske Adelsrettigheder, andre (den nye danske og de lavere stillede Svenskere) svenske Friheder. I Halland hed det i 1663, at det nye Frelse skulde blive ved den Akkord, som var sluttet i Dronning Kristinas Tid; da den gamle Adel havde været repræsenteret i

Malmø 1662, kan man vel gaa ud fra, at Skillelinjen mellem de to Slags Adelsrettigheder i Halland har fulgt den nationale Grænse inden for Standen. Højest interessant er det dog at se, at det i Skaane oprindelig var Regeringens Mening at følge en tredje Vej. I 1662 var man i det svenske Rigsraad tilbøjelig til at behandle *alle* Svenskere, som købte Godser i Skaane, ligesom Danske, og man fattede en foreløbig Beslutning i denne Retning. At det kun var Standsinteresser, som her ledede de svenske Højadelsmænd, kan ikke betvivles, og dette Skridt maa ses i Sammenhæng med den Stræben efter at indføre danske Adelsprivilegier i det egentlige Sverige, som vi have sporet paa Rigsdagene. Dog, hvis Regeringen havde holdt fast ved sin Plan, vilde den ogsaa have bidraget til at bevare og udvikle en skaansk-dansk Ejendommelighed, en Del af Nationaliteten. Der er noget beslægtet mellem Regeringens Tanker her, og hvad den virkelig gennemførte paa et andet Punkt, nemlig en specifik skaansk Uniformitet i kirkelig Henseende, hvorunder ogsaa de indflyttede Svenskere maatte bøje sig. Herom mere senere; paa dette Sted maa det være nok at bemærke, at Planerne for Adels Vedkommende faldt til Jorden. Det er ubekendt, om det har medvirket hertil, at de havde fundet en kraftig Modstander i selve Biskop Vinstrup. Allerede i 1661, da han, under Paabe-
 raabelse af sin Introduktion paa Riddarhuset og Fredstraktatens Bestemmelse om naturaliserede svenske Frelsemænd, ansøgte om svenske Adelsprivilegier for Verpinge, havde han med Stolt-
 hed tilføjet: „Hvorimod ingen af alle skaanske Adel kan have noget at prætere, at nyde lige Friheder med mig, en naturaliseret svensk Frelsemand, eller med andre indfødte svenske Adel . . .“ Om det var hans store Loyalitet, som drev ham til at vurdere de svenske Privilegier saa højt, kan ikke siges, men han fik sin Vilje, og herved var tillige Muligheden for Ensartethed i Adelsfrihederne bortfalden.¹⁰⁾

SJETTE KAPITEL.

Ejendomsfordelingen.

Som Supplement til den tidligere givne Skildring af det skaanske Adels- og Krongods' Skæbne bør vi føje en Oversigt over, hvorledes det gik den øvrige Ejendom i Skaane. Desuden har det sin Betydning at faa Rede paa, hvor meget Bøndergods, der hørte under de svenske Adelsgaarde, kort sagt i det Hele at opgive, hvor mange Procent af al skaansk Jordejendom, der i Tiden mellem Københavnsfreden og Skaanske Krig kom paa svenske Hænder.

Kilden til vor Viden er *Jordebøgerne*, som hvert tredje Aar forfattedes som Grundlag for Beskatningen af de svenske Landsbokhållare i Malmø i Forbindelse med Befalingsmændene paa Landet. Det er naturligt at vælge den fra 1673, som i Virkeligheden er udarbejdet det foregaaende Aar, men skulde tjene som Grundlag for Skatteydelsen i 1673. For de sidste tre Aars Vedkommende af vor Periode maa vi altsaa give Afkald paa Oplysninger, men vi kunne gaa ud fra, at de Forandringer, som have fundet Sted i denne korte Tid, ere af ringe Omfang.

Saadanne Jordebøger forefindes for Skaanes Vedkommende lige fra 1658, for Hallands fra 1646. De ligge til Grund for „Landsbøgerne“, som indeholde alle Generalguvernementets Udgifter og Indtægter, altsaa dets „Stat“. Jordebogen skal derimod indeholde al skattepligtig Ejendom, ogsaa Herregaardenes Ugedagsbønder, derimod ikke Herregaardene selv eller den Jord, som dyrkedes direkte herunder. Den falder i forskellige Rubrikker, hvoraf de vigtigste ere: Skatte-, Krongods, Bornholms Vederlag, Pantegods fra Kronen, gejstligt Gods, specielt Domkapitlets, Adels Udsogne og Ugedags; i N. Aasbo, Vester og Øster Gønge, Villands, Gers samt Albo Herreder ere dog de to sidste Kategorier slaaede sammen. Landsbøgerne findes i Stockholm, hvor de vel skulde tjene som Vejledning

for Kammarkollegium ved dets Fastsættelse af Generalguvernementets Stat; Jordebøgerne ere havnede samme Steds, om med Rette, kan ikke afgøres.

Skatteansættelsen fandt Sted gennem en Vurdering i „hemman“, som dog for selve Samtiden lod meget tilbage at ønske i Nøjagtighed. En ny „Jordrebning“ skete derfor i Begyndelsen af 1670erne, men den naaede ikke at faa praktisk Betydning før efter Krigen. Om mange Herreder faar man slet ingen Besked, og man kan derfor ikke se, naar Hemmanansættelsen har fundet Sted. Kun om Ljunits, Herrested, Ingelsted og Jerrested faar man at vide, at Kommissionens Udregning i 1662 er fulgt; ved Onsø, Harjager og Rønneberg har man rettet sig efter Rigsskatmesterens fra samme Aar; endelig havde denne samme 1668 foretaget en Beregning af Fers. Man mærker iøvrigt, at Udarbejdelsen af Herrederne har fundet Sted i visse Grupper (af Befalingsmændene?), og at disse enkelte Hæfter siden er blevne samlede sammen og danne Jordebogen.

Jordebogens Værdi for os beror paa, at der næsten altid i Marginen ud for hvert hemman (eller Brøkdæl af h.) anføres Navnet paa Ejeren, medens man i Teksten faar Oplysning om dets Beboer. Ejernes Navne ere skrevne med een og samme Haand, medens en anden Haand har indført Notitserne om Gaardenes Størrelse og Beboere. Her kan da fremkomme Tvivlsmaal om, hvorvidt den første af disse to Skrivere altid har været fuldt underrettet om de nyeste Ejendomsforandringer ved hver eneste Gaard. Det kan nemlig hænde, at man i et Sogn for-gæves søger efter en svensk Ejers Navn, skønt selve Salgsbrevet paa Jordegods til ham fra et tidligere Aar er bevaret. Men dette er ikke noget Bevis for Jordebogens Upaalidelighed, thi vedkommende Bondegaard kan siden dette Salg være gaaet over til en ny Ejer. Vi har for faa Salgsbreve paa Strøgods bevarede til at kunne slutte noget ad denne Vej, og for Herregaardenes Vedkommende, hvor vi bedre kunne kontrollere Jordebogens Nøjagtighed, da Stoffet er mere overskueligt, maa det indrømmes, at Jordebogens Opgivelser saa godt som altid stemmer med, hvad vi véd andet Steds fra. Autoriteterne maatte desuden i egen Interesse være klare over, hvilken Person de skulde henvende sig til angaaende Skatterne eller Udskrivningen af Soldater, og opskrive det, naar da ikke dette var ganske uvæ-sentligt; t. Eks. anføres blandt Ejerne af Adelsgods baade Tage og Ove Tot, thi skønt begge disse Mænd vare døde længe før 1673, var det dog deres nære Slægt-ninge, som havde arvet dem. Værre er det derimod, at man ved enkelte Herreder, som Torne og Onsø, kan se, at Listerne ikke ere førte med tilstrækkelig Ordenssans; Slutsummerne mangle undertiden; ligeledes Angivelse af, hvem en Del Ugedags-gods tilhører; endelig ere enkelte Sogne ikke fuldstændige. Selv om alt dette ikke kan betyde stort for det endelige Resultat, maa man derfor bestandig huske paa, at *Tallet paa svenske Ejere maa betragtes som et Minimum*. Alle de Svenskere, som findes anførte, maa anses som sikre, men der kan have været endnu fleré, som ej ere komne med, navnlig hvor Oplysninger fattes.

Hvad Benyttelsen af Jordebogen af 1673 angaar, maa der ogsaa forudskikkes nogle Bemærkninger. Halland og Blekinge er begge forbigaaede i denne Skild-ring af praktiske Aarsager; hvad det første Landskab angaar, er det over Hovedet i denne Sammenhæng kun Meningen at give et Omrids af dets Udvikling, og i Blekinge, hvor Adelsgodset (som dog for os er Hovedsagen) i det Hele spiller en

mindre væsentlig Rolle, syntes en saa detaljeret Undersøgelse ikke at frembyde tilstrækkelig Interesse. Tilbage staar Hovedlandskabet Skaane. Af dettes 23 Herreder ere de 22 gennemgaaede, kun det lille Bjerge Herred i Nordvest er udeladt; det indeholder ikke mange hemman, og af disse ere de fleste (mest Pante-gods fra Kronen til Borgere i København og andet Steds) fordelte i saa smaa Brøkkele og paa et saadant Utal af Hænder, at en Sammenregning heraf ikke syntes at lønne Umagen. For de skaanske Ejendomsforhold over Hovedet spiller dette Herred en saare ringe Rolle.

Alt andet end hemman forbigaas nedenfor, saaledes Gadehuse, Enge, Skove, Fiskelejer etc. Om gejstlige, navnlig Kannikejordegods, gives heller ingen Oplysning (se Domkapitlet ovenfor*). Ved Skatte- og Kronehemman, hvor Ejeren jo almindeligvis er Bonden selv eller Kronen, sjældnere en adelig, anføres vedkom-mende hemman dog som svensk, hvis det er henlagt til Militæret (Rytter, Dragon, Heste, „Fördels“ ρ : en Art Pensionering etc.), eller over Hovedet anvendt paa anden Maade end „Kronan behållen“. De fra Kronen pantsatte hemman be-tragtes som danske, hvis de ere overdragne til en dansk, i modsat Fald som svenske. Hvis en Ejendom derimod tilhører en svensk Privatmand, men drives af en dansk (t. Eks. Makkabæus i Bare Herred for Staldmester Sjøberg), opfattes den dog som svensk.

Vi faa altsaa ikke Oplysning om Gaardetal, men om *hem-mantal*, og ikke om andre Slags Besiddelser (Gadehuse o. s. v.). Og det er i det Hele ikke saa meget den egentlige Ejer, som *Besidderen* med hans Rettigheder, hvis Navn anføres.

Det vil formentlig være mest overskueligt at opstille Resul-tatet af denne Sammentælling og Undersøgelsen af Forholdet mellem danske og svenske Ejere i tabellarisk Form under de forskellige Herreder og igen at samle disse Herreder i Grup-per, ligesom det skete i det foregaaende Kapitel. Man vil da heraf kunne skønne, hvor vidt Udviklingen inden for Bønder-godset følger Herregaardenes, saa at dansk og svensk Ejendom i begge Klasser har Majoritet i de samme Egne. For anden Gang maa vi saaledes foretage en Vandring gennem Skaane, Herred for Herred, Sogn for Sogn, By for By.

Den første Tabel viser, at der i alt fandtes omtrent 10000 hemman i Skaane, Bjerge Herred fraregnet, og at Adelsgodset heraf udgjorde $\frac{3}{7}$ (jfr. Side 50). Af de 4350 adelige hemman vare omtrent 1225 paa svenske Hænder, altsaa omtrent $\frac{2}{7}$. Selv om dette Tal vel er temmelig lavt regnet, giver det i hvert

* I Tabellen paa Side 112—113 betegner inden for det gejstlige Gods det første Tal Kannikegodset.

TABEL I.
Hemmantal og dansk eller svensk Ejendom.

Herreder	Antal Hemman							
	Skatte	Krone	Bornholms Vederlag	Freseparante	Ufreseparante	Geistlige (navnl. Kann.)	Adelens Udsogne	Adelens Ugedags
Torne		220 ²³ / ₂₄ (heraf 175 svenske)	9 (7 ¹ / ₄ sv.)	36 ³ / ₄ (1 sv.)		119 ¹¹ / ₁₂ + 5 ⁵ / ₁₆	36 ¹ / ₈ (heraf 2 svenske)	90 ⁷ / ₁₂ (alle danske)
Harjagers . . .	3 ¹ / ₂ (heraf 2 sv.)	66 ¹³ / ₂₄ (heraf 35 sv.) + 1 ¹ / ₂		10 (alle dsk.)		87 + 2 ⁵ / ₈	73 (heraf 30 ³ / ₄ sv.)	83 ⁷ / ₈ (ing. Oplysn.; 41 ³ / ₄ sikkert sv.)
Onsø	4 ¹ / ₄ (alle sv.)	81 ¹ / ₈ (50 ¹ / ₄ sv.)		3 ¹ / ₂ (danske)		37 ¹ / ₄ + 8 ³ / ₄	144 (7 ³ / ₈ sv.)	223 ³ / ₁₆ (alle danske)
Rønnebergs .	2 (sv.)	129 (97 ¹ / ₄ sv.)	2 ¹ / ₂ (?)	3 ¹ / ₂ (1 ¹ / ₂ sv.)	6 (2 ¹ / ₂ sv.)	64 + 17 ¹ / ₂	79 (24 svenske)	33 ³ / ₄ (1 ¹ / ₂ sv.) + 3 (Landskrone)
Luggude	92 (88 sv.)	192 ³ / ₄ (168 sv.) + 2 (begge sv.)	48 ¹ / ₂ (4 svenske; Resten t. Billesh.)	15 (dsk.)		39	83 (45 ³ / ₄ sv.) + 28 (tilbytt. fr. Kronen; heraf 17 ¹ / ₄ sv.)	283 ³ / ₈ (122 sv.)
Bare		87 ¹ / ₂ (54 ¹ / ₂ sv.) + 13 ⁷ / ₈ (til Børringe)				125 ⁴⁶ / ₄₈ + 14 ³ / ₈	35 ¹ / ₂ (6 svenske)	60 ¹ / ₂ (alt dansk)
Oksie	6 (3 sv.)	196 ⁵ / ₈ (165 sv.)	67 ¹ / ₈ (alle sv.)			76 ¹ / ₈ + 8	93 ¹ / ₄ (24 ¹ / ₂ sv., mest tilb. fra Kr.)	7 ⁵ / ₁₆ (alt dansk)
Skyds	2 ¹ / ₂ (2 sv.)	42 ⁷ / ₈ (10 sv.) + 236 ⁹ / ₈ (Hageløse o. Børringe)	32 (alle sv.)			94 ⁹ / ₁₆ + 6 ¹ / ₂	50 ³ / ₈ (11 sv.; NB: 2 tilbyttede)	24 ⁷ / ₈ (alt svensk)
Vemmenhøgs	7 ¹ / ₂ (alt sv.)	240 (alt sv.)	10 ¹ / ₂ (?)	6 ¹ / ₂ (vist alle danske)		74 ¹ / ₂ + 9 ¹ / ₂	139 ⁹ / ₈ (28 ¹ / ₂ sv.; NB: 19 tilbyttede)	176 ¹⁸ / ₁₆ (4 ⁵ / ₈ sv.)
Ljunits	4 ¹ / ₂ (3 sv.)	24 ¹ / ₄ (17 ¹ / ₈ sv.)				10 ⁵ / ₁₆ + 2	61 ¹ / ₄ (19 ⁹ / ₈ sv.; NB: 5 tilbyttede)	54 ⁸ / ₄ (alt dansk)

Jerrested ...	26 ¹ / ₂ (26 sv.)	27 ¹ / ₈ (21 ⁵ / ₈ sv.)	74 ⁹ / ₁₀ (54 sv.)			15 ¹ / ₂ + 1	40 ¹ / ₈ (7 sv.)	37 ⁷ / ₈ (1 ¹ / ₂ sv.)
Fers	48 (43 sv.)	32 ¹ / ₄ (25 ¹ / ₄ sv.)	160 ¹ / ₂ (90 ¹ / ₄ sv.)	11 (3 sv.)	31 ¹ / ₂ (mindst 4 sv.)	27 ³ / ₄ + 1 ³ / ₄	228 ⁹ / ₁₆ (70 sv.)	60 ¹⁵ / ₁₆ (29 sv.)
Froste	78 ³ / ₈ (74 ¹ / ₈ sv.)	78 ³ / ₈ (65 ³ / ₄ sv.) + 24 ³ / ₄ (til Bosøkl.)	3 ¹ / ₄ (¹ / ₄ til Fligende)	16 ¹ / ₄ (5 ¹ / ₄ sv.)	1 (dsk.)	97 ⁵ / ₈ + 1 ³ / ₄	141 ⁵ / ₈ (51 sv.)	229 ⁷ / ₈ (65 sv.)
S. Aasbo....	25 ¹ / ₄ (22 ¹ / ₄ sv.)	34 ¹ / ₂ (28 ¹ / ₄ sv.) + 30 ⁵ / ₈ (ing. Oplysn.)	47 ⁵ / ₂₄ (45 sv.)	4 (heraf 9 svenske)	7	7 ⁸ / ₄	38 ¹ / ₈ (¹ / ₂ sv.) Om 5 ¹ / ₂ ing. Opl.	62 ¹⁹ / ₂₄ (37 sv.)
N. Aasbo ...	50 (47 sv.)	64 ¹ / ₄ (mest militære) + 139 ¹ / ₂ (Herrevad)	15 ¹ / ₃ (8 ⁵ / ₆ sv.)	18 ¹ / ₂ (danske)		5 ³ / ₄ + 7 ¹ / ₂	45 ¹ / ₂ (13 ¹ / ₄ sv.)	99 ⁷ / ₈ (72 ³ / ₈ sv.)
V. Gønge ...	174 ¹ / ₂ (157 ¹ / ₂ sv.)	122 ⁵ / ₆ (99 sv.)	46 ⁷ / ₈ (18 ¹ / ₂ sv.)	2 ¹ / ₂ (sv.)		42 ³ / ₄	375 ³ / ₁₆ (134 svenske)	
Ø. Gønge...	106 ¹ / ₂ (72 ¹ / ₂ sv.)	168 (130 sv.)	12 ⁴ / ₃ militære ³ / ₂ Kr.forbeh.			29 ³ / ₄	249 ¹ / ₈ (73 ¹ / ₂ sv.)	
Villands	53 ³ / ₄ (51 ³ / ₄ sv.)	189 ³ / ₄ (143 sv.)	12 ¹ / ₄ (10 sv.)			33 ¹ / ₄	268 ¹⁹ / ₁₆ (97 sv.)	
Gers	42 ¹³ / ₂₄ (36 ¹ / ₈ sv.)	152 ⁵ / ₂₄ (99 sv.)	102 ¹ / ₄ (hrf. 1 ³ / ₄ sv.) + 4 ¹ / ₂ (Militære)			29 ¹ / ₈	151 ⁵ / ₈ (12 sv.)	
Albo	1 ¹ / ₂ (sv.)	17 ⁷ / ₈ (6 ¹ / ₂ sv.) + 6 ¹ / ₂ (Militære)	89 ⁵ / ₁₆ (83 ⁷ / ₁₆ sv.)			6 ³ / ₁₆	66 ³ / ₈ (25 ⁵ / ₈ sv.)	
8 Skaane	776 ¹ / ₂ (uden Bjerger Herred). (heraf 679 svenske)	2669 ¹ / ₂ (heraf 2131 ¹ / ₄ svenske)	879 (heraf 544 svenske)	210 ¹ / ₂ (heraf 32 svenske)		1155 ³ / ₄	4350 ¹ / ₂ (heraf 1222 ¹ / ₂ svenske)	

Fald et nyttigt Korrektiv til det Resultat, som vi ovenfor kom til ved at betragte Sædegaardenes Tal alene, og der er Grund til at fremhæve det, da det sikkert har langt større Værdi end hint.

Taget man de enkelte Strøg for sig, viser det sig, at af Adelsgodset i Sundherrederne og paa Sydvestsletten er en Fjerdedel svensk; at Tallet er saa forholdsvis højt, skyldes Skyts og Herrested Herreder ved Ysted, samt Harjager og den nordlige Del af Luggude Herred. Dette var, hvad man kunde vente; kun det høje Tal i Harjagers er overraskende. Paa Kristianstadsletten vesten for Aaen er kun en Sjettedel svensk, og i det paa Krongods saa rige sydøstre Hjørne, hvor de svenske Adelsmænd kunde faa Jordegods nok ad anden Vej, er endog kun en Tiendedel af Adelsgodset svensk. Derimod er i Midterlandet en Tredjedel, og mod Nord i alle Grænseherrederne en næsten lige saa stor Brøkdel ($\frac{3}{8}$) af Udsogne- og Ugedagsgods i svensk Besiddelse. Som man ser, følger Strøgodset ganske Herregaardene i den nationale Udvikling.

Paa en vedføjet Tabel (II) vil man desuden finde Forholdet mellem svensk og dansk adelig Ejendom udregnet procentvis for hvert enkelt Herreds Vedkommende. Her er det derfor tilstrækkeligt at henvise til det fejlagtige Indtryk, som man let kan faa, hvis man t. Eks. antog, at de 100 % dansk og svensk Ugedagsgods i Bare og Skyds Herreder havde lige stor Værdi, da de dog det ene Sted repræsenterer $60\frac{1}{2}$ hemman, det andet derimod kun $24\frac{1}{8}$. Kun en stadig Sammenligning mellem Tavle I og II kan derfor føre til rigtige Resultater.

Samme Steds vil man finde en Beregning af Forholdet for de tre vigtigste ikke-adelige Klassers Vedkommende: Skatte-, Krongods og Bornholms Vederlag. Af disse frembyde de to første mindre Interesse; de ere paa Forhaand Svenskhedens faste Borg, og af Kronhemman havde Svenskerne over $\frac{5}{6}$ inde, af Skatte endog $\frac{6}{8}$. Som oftest naa da her Procenterne i de enkelte Herreder højt over 50, og mange Steder, hvor de ikke naa helt til 100, skyldes dette kun, at vi ikke kunne afgøre, om den Lensmand, Tingskriver, Skovfoged eller anden lille Bestillingsmand, som beboede disse hemman, var dansk- eller svenskfødt. Den store Majoritet af Skatte og Krongods var dog som oftest henlagt til Militæret, og navnlig gælder dette de

TABEL II.

Svensk Ejendom beregnet i Procent af de forsk. Kategorier.

	% af Adels- Uged. Godset svensk	% af Udsogneg. svensk	% af begge Kategorier	% af Skatte	% af Krone	% af Vederlaget
Torne	—	5 ¹ / ₂	1 ¹ / ₂	findes ej	79	80 ¹ / ₂
Onsø	—	5	2 ¹ / ₂	100	62	findes ej
Harjagers . . .	50 ?	42	46	57	52	findes ej
Rønnebergs .	4 ¹ / ₂	30 ¹ / ₂	22 ² / ₈	100	75	?
Luggude	43	55 (56 ² / ₃)	47	95 ² / ₈	87	8
			Middeltal: 25			
Bare	—	17	6	findes ej	67 ¹ / ₂	findes ej
Oksie	—	26	25	50	84	100
Skyds	100	22	72	80	88	100
Vemmenhøgs	2 ² / ₈	20 ¹ / ₂	10 ¹ / ₂	100	100	?
Ljunits	—	31	16 ² / ₄	66 ² / ₃	70	findes ej
Herrested . . .	62	53 ² / ₈	58 ¹ / ₂	96 ¹ / ₂	44 ¹ / ₂	100
			Middeltal: 25			
Ingelsted . . .	?	13	10 ¹ / ₂	66	29 ¹ / ₂	74
Jerrested . . .	4	17 ¹ / ₂	11	98	80	72
			Mdl.tal: 10 ¹ / ₂			
Fers	47 ¹ / ₂	30 ² / ₈	34	89 ¹ / ₂	78	56
Froste	26	36	31	94	87	15
S. Aasbo	58	1 ¹ / ₈ (14 ¹ / ₂ ?)	37 ¹ / ₂ (42 ¹ / ₂ ?)	88	82	96
			Middeltal: 34		delv. mangl. Opt.	
N. Aasbo	72 ¹ / ₂	29	59	94	c. 100	57 ¹ / ₂
V. Gønge	—	—	36	90	80 ¹ / ₂	39
Ø. Gønge	—	—	29 ¹ / ₂	68	77	62 ¹ / ₂
Villands	—	—	36	96	75	82
			Mdl.tal: 37 ¹ / ₂			
Gers	—	—	8	84	65	6
Albo	—	—	38	100	53	47
			Middeltal: 17			

Af alt Adelsgods er mindst 28 % svensk (næppe heller stort mere).

Egne, hvor det danske Adelsgoods var stærkest (ved Sundet og i Gers Herred), eller hvor Jordbunden var mager, og Befolkningen urolig (Midterlandet og Grænseherrederne mod Nord). Af Danskere træffe vi ikke mange; som oftest vare de Præster eller Degne, hvis Embedsbolig henregnedes under denne Klasse; i Torne og Oksie Herreder ved Malmø sade dog Dr. Kristian Foss og Ove Tots Arvinger inde med nogle Kronhemman, men dem havde de faaet ved Bytte fra Kronen, og i Grænsesognene i Øster Gønge Herred havde Kronen pantsat en Mængde enkelte hemman til Mænd som Sten Redts, Otte Lindenov, Jørgen Krabbe m. fl. Flere af disse Overdragelser havde dog vist fundet Sted allerede i den danske Tid, lige som det meste af, hvad man møder under Rubrikken „Frelse pante“; de skyldtes Frederik IIIs store Krongodsudlæg i Begyndelsen af 1650erne.

Noget anderledes bliver Forholdet derimod, naar vi vende os til den tredje Klasse, Bornholms Vederlag. Ganske vist var ogsaa her den alt overvejende Majoritet af Indehaverne Svenskere, nemlig omtrent $\frac{3}{5}$, men vi møder ogsaa, navnlig i de magrere Egne, en virkelig dansk Repræsentation, der viser, at Regeringen ved Fordelingen ikke altid lod sig lede af nationale Hensyn. I Luggude Herred maatte desuden Billesholms Overgang til Bent Pil lade den svenske Procent af Vederlaget synke meget stærkt. I Fers Herred havde Ebbe Ulfeld, Lene Redts, Rosenkranserne og Jørgen Krabbe stor Del i Vederlaget; og i Froste, Gers, Gønge og Villands havde den førstnævnte i Forening med Kristian Bernekov Overvægt.

I det Hele vare disse tre Klasser: Krone, Skatte og Vederlag, vel egnede til at stille Forholdet endnu ugunstigere for den danske Besiddelse. I mange Herreder, hvor denne var stærk gennem Adelsgodset, faar man et væsentlig ændret Syn paa Stillingen, naar man ser, hvorledes det har vrimlet med „inddelte“ Ryttere paa Kronens Bøndergaarde. En svensk Rytterfamilie ved Siden af en Bondefamilie kunde nok holde denne Stangen, hindre Uroligheder og Udbrud af Modvilje mod de herskende. Lægger man derfor alle hemman sammen inden for de enkelte Herreder, kun de gejstlige foreløbigt fraeregnete (Tabel III), bliver Stillingen ikke gunstig for Danskheden. Kun i enkelte Herreder som Gers, Onsø, Ljunits og Ingelsted vare de

danske Ejere i overvældende Majoritet; imod Vest og i Midten af Provinsen var Forholdet bedst, og her havde danske Ejere gennemgaaende over Halvdelen af alle hemman. Men tager man Skaane som en Helhed for sig, kan det næppe betvivles, at den største Del af Jorden var i svensk Besiddelse; den opgjorte Liste udviser som Minimum 52 % og dette Tal maa sikkert forhøjes en Del. Lægger man endelig hertil den gejstlige Grundejendom, navnlig Domkapitlets, bliver en nøjagtig Opgørelse vanskeligere; som vi tidligere (Side 88) saa, synes ogsaa Svenskerne at have Overvægten her. Gætningsvis kunde man derfor maaske sætte al svensk Besiddelse i Skaane til mellem 60 og 70 % af den samlede Grundejendom.

Det behøver næppe at paapeges, at dette Tal maa modtages med Kritik. Denne Undersøgelses Principper, som vi ovenfor have gjort Rede for, sigtede til at drage alle svenske Besiddelsesformer med ind derunder, og det kan saaledes næppe forsvares, at betragte en Skattegaard med en indkvarteret svensk Dragon som svensk Besiddelse, og yderligere at begaa den Fejl at stille dette Forhold i Klasse med et saadant, hvor en svensk Officer uden at bo paa Gaarden, kun modtog den Skat og Landgilde, som Ejeren ellers skulde have svaret Kronen. Det ovenfor anførte Tal maa derfor give et altfor mørkt Indtryk af Tilstanden, men det er ikke let at opstille et bedre. Dog vil man sikkert have faaet et klart Billede af Forholdene og have indset, at navnlig de for Adelsgodsets Vedkommende givne Tal ere saare lærerige.

Endnu skal her kun som Prøve paa Stoffet gives en detaljeret Skildring af Ejendomsforholdene i et Par Sogne, og vi vælge hertil først den interessanteste Del af Skaane, Gønge Herred. Oppe ved Grænsen var den vigtigste Landsby og Markedsplads Osby; Sognet havde $31\frac{1}{2}$ Skatteh., 3 Kronh., 2 Bornholms Vederlagsh., 14 gejstlige og $25\frac{1}{4}$ Frelseh. Af de første vare 18 anvendte til Militæret, eet havde Kronens Lensmand, et andet Postbonden; desuden havde Otte Lindenov, Jomfru Margrete Rosenkrans, Iver Krabbes Arvinger og Oberstløjtnant Erik Axelson Hillebard henholdsvis 8, 2, 1 og $\frac{1}{2}$ hm. i Forpantning af Kronen. Otte Lindenov havde under samme Vilkaar erhvervet sig et Kronhemman, men de to andre vare henlagte til Ryttere.

TABEL III.

Svensk Ejendom inden for alle Kategorier.

	Hemman ialt (gejatl. ej medt.)	heraf sikkert svenske	= I Brøk	Gejstl. H.
Torne	393 ¹ / ₄	185 ¹ / ₄	= 1/2	125 ¹ / ₄
Bare.....	197 ¹ / ₂	74 ¹ / ₂	= 8/8	46
Oksie	370	259 ¹ / ₂	= 2/3	84
Skyds.....	389 ¹ / ₄	316 ¹ / ₄	= mere end 4/5	101
Vemmenhøgs ...	580	280 ¹ / ₂	= mere end 1/2	84
Ljunits	145 ¹ / ₄	39 ¹ / ₂	= 1/4	12 ¹ / ₄
Herrested	209 ³ / ₄	131 ³ / ₄	= mindre end 2/3	9 ¹ / ₄
Ingelsted	453 ³ / ₄	148 ¹ / ₄	= 1/8	36 ¹ / ₄
Jerrested	206 ¹ / ₂	110	= ca. 1/2	16 ¹ / ₂
Fers	572 ³ / ₄	264 ¹ / ₂	= mindre end 1/2	29 ¹ / ₂
Froste	574 ¹ / ₂	286 ¹ / ₄	= næsten 1/2	99 ¹ / ₄
Onsö	456	62	= mindre end 1/7	46
Harjagers	237 ¹ / ₂	109 ¹ / ₂	= mindre end 1/2	89 ¹ / ₂
Rønnebergs	258 ³ / ₄	126 ¹ / ₄	= 1/2	81 ¹ / ₂
Luggude	744 ³ / ₄	447	= 8/6	39
S. Aasbo	249 ¹ / ₂	147	= 8/5	7 ³ / ₄
N. Aasbo.....	433	345 ¹ / ₂	= 4/5	13 ¹ / ₄
V. Gønge	722 ¹ / ₄	411 ¹ / ₂	= 4/7	42 ³ / ₄
Ø. Gønge	535 ¹ / ₂	283 ¹ / ₂	= mere end 1/2	29 ³ / ₄
Villands.....	524 ³ / ₄	301 ³ / ₄	= 4/7	33 ¹ / ₄
Gers	453	153 ¹ / ₄	= 1/8	29 ¹ / ₈
Albo.....	181 ³ / ₄	123 ³ / ₄	= 2/3	6 ³ / ₁₆
Summa ...	8889 ¹ / ₄	4607 ¹ / ₄	= ca. 52 ¹ / ₂ 0/0	1155 ³ / ₄

Om Vederlaget gives der ingen Oplysning. Hvad endelig de adelige hemman angaar, har Sten Redts $8\frac{1}{4}$, Henrik Lindenov 2, Tage Tots Arvinger 3, Margrete Rosenkrans og Ebbe Ulfeld hver $\frac{1}{2}$; af Svenskere havde Fru Beata Sparre købt 1 af Henrik Bjelke, ligeledes havde Tor Bonde 1 og Coyet $\frac{1}{2}$. Vigtigst var det dog, at Hillebard havde $3\frac{1}{2}$ som Ugedagsgods til Denningesrum i Broby Sogn. Endelig havde Johan Banerman (svensk?) 5 hemman. Fraregnes Vederlaget og de gejstlige H., synes det saaledes, som om de to Nationaliteter skulde være omtrent lige stærke i dette Sogn. Hvad Adelsgodset angaar, havde de danske Ejere dog Overvægten.

Eksemplet er typisk for de Tilfælde, hvor de forskellige Ejendoms kategorier vare nogenlunde afvejede i Forhold til hverandre; forsvandt derimod Adelsgodset som i de egentlige Skovsogne, sank Vægtskaalen til Svenskhedens Fordel. I Ørkened Sogn fandtes der kun Krongods, i alt $55\frac{1}{4}$ hm.; heraf vare de $54\frac{1}{4}$ anslaaede til Ryttere, Dragoner og Heste, kun det sidste var „forbeholdt Kronen“ og tildelt en Skovfoged.

Gaar man ned i Slettelandet, kan man mange Steder træffe Sogne, hvor Beboerne til Hverdag aldrig fik et svensk Ord at høre, som Billinge eller Ask i Onsø Herred, hvor næsten alt Jordegods var adeligt og hørte under de danske Gaarde Næs (Trollenäs), Eriksholm (Trolleholm), Knudstrup og Rønneholm. Omvendt var der i det tilstødende Froste Herred Sogne, hvor man kunde have Møje med at finde et eneste dansk hemman. Det almindelige var dog en vis Sammenblanding, som bl. a. vidner om, at der fra ingen af Siderne var nogen Forstaaelse af, at det her drejede sig om en national Proces; ellers vilde vel det ene eller andet af de to Partier have stræbt efter at rense Sognet for sine Modstandere.

De „tørre“ Tal, som vi saa længe have beskæftiget os med, ere dog ikke mere tørre, end at de kunne give os en god Forklaring af de mærkelige Fænomener, som vi mødte under Forfatningsudviklingen, ligesom de selv forklares derudfra. En Adel, som stod paa saa svage Fødder, kunde ikke optræde med stor Styrke over for Regeringen, hvad enten det gjaldt ideelle eller materielle Spørgsmaal.

SYVENDE KAPITEL.

Præstestanden.

Kunde Enevælden virke til at fjerne den skaanske Adel fra Danmark, er det ganske klart, at den maatte have den modsatte Virkning paa Gejstligheden. Det er bekendt, at den danske Præstestand efter Reformationen stadig saa hen til Kongemagten, delvis fordi den heri søgte en Modvægt mod Adelsvælden. Men hertil maa man føje den Omstændighed, at Gejstligheden mere og mere kom ind paa Tanken om Enevælden af Guds Naade, dels fordi den i Statskirken havde Kongen til Overhoved, dels fordi dens Læsning af det gamle Testamente viste den luther Regenter, hvis Vælde havde sit Udspring fra Jahve alene. Ingen Stand gik derfor gladere med til Regeringsforandringen i 1660, og ingen var siden efter ivrigere til at hævde, at Magten vel var overdragen Frederik III og hans Arvinger af Folket, men at Gud havde styret alt derhen.

Man kunde da muligt have ventet, at ogsaa det skaanske Præsteskab vilde have følt sig dobbelt knyttet til Danmarks Kongehus, der havde realiseret en af Samtidens kæreste Tanker. Naar dette dog ingenlunde blev Tilfældet, skyldes det foruden Frygten for den nye Overherre, at den følte sig bunden ved et endnu stærkere Baand til Sverige. Det er allerede under Karl Gustafs anden Krig blevet berørt, hvilken Betydning den Troskabsed, man havde aflagt i Malmø, havde for Præsterne. Det var kun undtagelsesvis, at der skete Brud paa den fra den gejstlige Stands Side, og næppe nogensinde med fuld Bevidsthed. Hertil kom, at det 17. Aarhundrede ikke havde Blik for Forskellen paa, om man ydede Modstand mod Øvrigheden inden eller uden for Lovens Skranker. Saaledes kunde Eden til

Sveriges Krone let tvinge Gejstligheden ind i en passiv Holdning over for Nationalitetsudviklingen. Det er dog tvivlsomt, om den egentlige svenske Præsteed nogensinde fik Indpas i Skaane; den var ganske vist forskellig i de forskellige Stifter, men indskærpede overalt Lydighed mod Øvrigheden, og at man skulde opmuntre Tilhørerne til det samme. Præsterne skulde i Alt lægge Vind paa Øvrighedens og Fædrelandets Velfærd. Disse Partier af Eden fandt lige saa godt Anvendelse paa skaanske som paa opsvenske Forhold, hvis man maatte ønske at benytte dem.¹⁾

Paa eet Punkt havde den svenske Regering straks Lejlighed til at forsvenske inden for Standen, nemlig i Sammensætningen af Lunds gamle *Domkapitel*. Vi have allerede tidligere beskæftiget os hermed i Anledning af Følgerne heraf for den skaanske Jordbesiddelse (Side 87—88), og kunne derfor i denne Sammenhæng forbigaa dette Omraade.

Saa stod man over for den egentlige Gejstlighed med *Vinstrup* i Spidsen for den som Bisp. Hans Magt var betydelig: Han indviede Præsterne og besatte Skoleembederne i Stæderne. Hvert Aar skulde han holde Provstemøde (Landemode) og hvert tredje Aar visiterer Kirkerne. Hertil kom hans Domsret i gejstlige Sager, som han ganske vist delte med Generalguvernøren, men mange Sager afgjordes paa Provstemøderne, og her skulde kun Generalguvernørens Repræsentant være til Stede. Kapitlet havde kun Domsret i Ægteskabssager. Derimod havde han ingen Ret til at vælge Præsterne; denne tilhørte, undtagen i de regale og patronelle Kald udvalgte Mænd af Menigheden i Forbindelse med Provsten, og i Stæderne Borgmestre og Raad. Men han skulde inden Indvielsen bekræfte de trufne Valg efter at have holdt Eksamen over Kandidaterne. Og i Følge Recessen havde han endog Ret til at udnævne Præsten, hvis ikke Menigheden var kommen til Enighed herom inden seks Uger.²⁾

Det er ikke første Gang, vi beskæftige os med Vinstrups Person (se 1ste Del Side 51—53, 61 f., 78 f., 89—91, 151; 2den Del 72 o. o.). Man kan ikke komme uden om denne interessante Skikkelse, naar man beskæftiger sig med Skaanes Historie i Overgangstiden. Hans Karakterudvikling i 1660erne viser nye Sider hos ham. Det

blev klart, at hans Svenskvenlighed bundede i pur Egoisme, men Traditionens Magt var trods alt stærk i ham, og drog ham til den danske Side. I samme Retning virkede hans Ægteskab 1659 med den dansksindede Dorotea v. Andersen. Samtidig med, at han vedblev saa ivrigt som nogensinde at værge om sin Magt og Værdighed, trak han sig stadig mere tilbage fra Verden. Generalguvernøren Banér skrev om ham, at han studerede og holdt sig inde.

Saa længe Stenbock var Generalguvernør (til 1664), synes dog Forholdet mellem Bispen og de svenske Myndigheder at være forblevet taalelig godt. Han fik kgl. Bekræftelse paa sin Tiende af Bjerge Herred, Lov til at udføre Okser til sine Børn i Købehavn, og da han klagede over „Kalumnier“, tog Generalguvernøren ham og hele Præstestanden under sin Beskyttelse og irettesatte de svenske Bestillingsmænd og Betjente, fordi de ikke viste dem fornøden Respekt. Intet Under, at Vinstrup i 1664 mindede Befolkningen om, at den havde en from og kristelig Guvernør. Men at der paa denne Tid allerede var Mistemning imod Bispen, fremgaar af, at man i Rigsraadet ikke alene var ilde stemt mod ham paa Grund af hans Sammenstød med Toldvæsenet, men endogsaa ansaa ham for „ilak svensk“. Man ønskede derfor, at han, uden at møde i Stockholm for at forsvare sig, skulde takke af, men man besluttede dog foreløbigt at udsætte Sagen. Meget værre gik det imidlertid under Stenbocks Efterfølger, Gustaf Banér. Det var Vinstrups Optræden over for Præsternes Ægteskaber og Kaldenes Besættelse, som fremkaldte et Sammenstød mellem Kirkens og Statens Repræsentanter. Fru Dorte Rosenkrans paa Søvde begunstigede et Ægteskab mellem sin Pige og Præsten i Høj, men Vinstrup forbød alle Præster at trolove dem. Samtidig sendte han nogle Kandidater til Præstevalg i Kerstrup (Kerstorp) og paabød Menigheden at vælge en af dem, idet han truede med i Vægringstilfælde at ville sende den en Svensker paa Halsen. Banér mente med Rette, at „Nationen slet ingen Affektion tilskyndes, naar man med den vil true en anden“. Vinstrup paa sin Side forsvarede sig med, at Bøndernes Kaldsret i det Hele var meget betænkelig, „eftersom det er at befrygte, at Almuen herefter skal blive hemmelig malkontent og ønske igen at komme

under den danske Regering, . . . og der stor Magt ligger paa, tro Præster at have". Karl Gustaf havde billiget denne Anskuelse og befalet ham selv at udvælge dem, som skulde lade sig høre for Præstekald. Hvad Trudslerne om en svensk Præst angik, havde han kun ment, at han efter Recessen havde Ret hertil efter 6 Ugers Forløb, og at han ikke havde villet fornærme Svenskerne, fremgik noksom af, at han tidligere havde fremsendt svenske Personer til at faa Præstekald her i Landet, ikke bag efter danske, men frem for dem. „Min oprigtige og gode Affektion mod den svenske Nation er alle her i Landet mere end noksom vitterlig, ikke uden manges Fortrydelse“. I Virkeligheden kunde den danske Ordinans og Reces kun have Gyldighed, for saa vidt de ikke strede mod Sveriges Fundamentallove, og han maatte rette sig efter de svenske Bisper, som fremsendte Kandidater til ledige Kald. „Thi jeg formener mig nu at være ikke en dansk, men en svensk Biskop“. — Banér stillede sig med Rette skeptisk over for Vinstrups Beraaben sig paa Karl X og gjorde opmærksom paa, at det var ham selv, der i Spidsen for Gejstligheden paa Malmømodet i 1662 havde kæmpet for at blive ved den danske Ordinans „stricte“ og „punctuellement“. Han var allerede træt af Vinstrup: „Den Mand er besværlig og bliver daglig mere og mere besværlig at haandtere“. Men han fik stadig ingen Ro for Bispen, og i Juli 1666 kogte han af Harme mod Vinstrup, der efter hans Udsagn ikke lod ham bevare den ringeste Indflydelse paa Gejstligheden, eller selv i mindste Grad rettede sig efter Lov og Reces. Det gjaldt nu Asserum Sognekald i Blekinge, som siden 1663 var et regalt Kald, men hvortil Bispen havde udnævnt Blasius Thesmar uden Konference med Banér. Thesmar havde ganske vist aabent Kongebrev paa Asserum, men hans Rival havde kgl. Ekspektancebrev paa det først ledige regale Kald. Banérs Breve paavirkede Stemningen i Stockholm. Da Rigsraadet d. 2. Novbr. 1666 havde en Generaldebat om, hvorledes man skulde bringe Skaane til Enhed med det øvrige Sverige, diskuterede man ogsaa Spørgsmaalet: „Hvorledes man med god Manér kunde blive ham (o: Bispen) kvit?“ Per Brahe anbefalede, at man skulde forhandle med de øvrige Bisper herom, men andre, og navnlig Banér, vilde „aldeles“ fjerne ham. Hvis han i saa Fald krævede en retslig

Afgørelse, vilde man efter de la Gardies Mening finde „nok af Aarsager“. Resultatet af Debatten blev dog, at man enedes om at udsætte Sagen, indtil Biskopperne havde givet deres Sentiment til Kende. Men allerede fire Dage senere besluttede man at lade Brev afgaa til Vinstrup om, at man paa Grund af hans høje Alder (61 Aar!) og deraf følgende Sygelighed entledigede ham fra hans Tjeneste. Denne Beslutning blev dog aldrig ført ud i Livet. At Vinstrup virkelig var sygelig i disse Aar, fremgaar af hans Ansøgning i 1668 om at maatte udeblive fra Rigsdagen paa Grund af sine „passiones“ af „calculo“.

Det lykkedes mærkeligt nok Vinstrup at gøre sin Stilling endnu mere uholdbar i de følgende Aar. Og dog havde Banérs Fjernelse stillet ham over for en ny Mand i Landshöfding Leijon-sköld, der fra 1667 samlede den meste Magt i det nuværende Malmøhus Len paa sin Haand. Men allerede i 1667 traadte den tidligere Præst i Boserup og Strø, Bent Lavridsen, op med en meget graverende Klage mod Bispen, som han beskyldte for at have holdt sig i Fængsel paa andet Aar, skønt han var frikendt af Herreds- og Landsting. Dette var sket efter Præstekonens løse Beskyldning mod Bent Lavridsen for at have slaet hende og for at have bedrevet Blodskam. Vinstrup gjorde sig stadig skyldig i flere Embedsmisbrug, og han irriterede højlig Leijon-sköld ved at foretage de officielle Anmeldelser til Banér, som sad i Stockholm, skønt Landshöfdingen havde overtaget hele hans Embedsmyndighed.

I disse Aar omkring 1670 kom hertil desuden den store Strid ved Universitetet, som navnlig blev farlig for Vinstrup, og som vil blive behandlet i et følgende Afsnit. Men samtidig havde han Tid og Raad til at skaffe sig Fjender paa andre Kanter. Den svenske Borgmester i Lund, Petter Tolstén, erklærede, at Bispens Hustru havde „lignet svenske Børn ved Hunde“, som ikke burde have Skolebeneficier; Vinstrup benægtede dette og paastod, at Borgmesteren havde søgt at faa Borgerskabets Underskrifter paa et Klageskrift over Bispen, men at det havde vægret sig herved in pleno. Denne Kabale skulde være lagt „Doktor Berndt [Universitetets Prokansler] til Vilje og Behag“. Ubehageligst for Vinstrup var dog et fire Aar gammelt Brev, som nu kom for Dagen. Det var skrevet til den samme

Dr. Bernt Oelreich, af Danskeren, Provincialmedikus Dr. Kristian Foss, da han i 1666 søgte en Stilling ved Jönköpings Hof-rätt, og Tonen deri var ikke meget ærbødig over for Vinstrup: „Hvad Bispen angaar, saa er det nu med den stakkels Mand paa det højeste og som med Adam, da han ej vilde nøjes med den høje Naade, Gud undte hannem . . . Hvorfor jeg frygter, at som Mod gerne gaar for Fald, saa vil det ej længer vare, at han bliver i den Anseelse i Verden, han hidindtil vaaren haver. Og hvorvel jeg er vis paa, at meget er passeret, som han ej ved af, saa kommer han dog til at følge Evam af Haven“. — (Det er mystiske Ord, men det fremgaar af det følgende, at der var Tale om en Beskyldning mod Bispen for Smugleri, og det synes navnlig at have været mod Bispinden, at Beskyldningerne rettedes). — „Gud give, ingen blive saa nobiliteret! Havde Hs. Mt. gjort ham til Bonde, dér han satte ham i en bedre Stand, saamænd, Hs. Mt. havde haft Ære af ham, og Gud Glæde og Tjeneste. Men nu har ingen uden Kongen fordærvet ham, saa kan og ingen uden Hs. Mt. hjælpe ham igen, efter Davids Bekendelse: Bonum mihi fuit, Domine, quod humiliasti me. Han faar nu Mad om Dagen paa Nonnekloster og gaar hvert Maaltid fra Lundegaard did, paa det Toldbetjenten ej skal faa Told af, hvad han i Byen skulde fortære . . .“ — Offentliggørelsen af dette Brev indtraf paa et for Vinstrup lige saa ubelejligt Tidspunkt, som da det blev skrevet. Naturligvis brugte han drøje Ord mod Foss, kaldte ham „en Ertz Kalumniant og min Hovedfjende“, mente, at Udtrykkene om hans Ophøjelse i Adelsstanden af Kongen vare Majestætsforbrydelse, og forlangte den Beskyttelse, som var lovet i de svenske Adelsprivilegier. Det er ikke sandsynligt, at han fik den, thi medens den skaanske Kommission 1669—1670 havde stillet sig paa hans Side i Universitetsspørgsmaalet, var man i 1673 i Rigsraadet meget misfornøjet med ham paa Grund af den Uvilje, som han sagdes at vise mod den svenske Nation. Han vilde stadig ikke ansætte svenske Præster, han lod sin Søn studere i København, og naar skaanske Præster vilde anskaffe sig den svenske Bibel for at vænne sig til Sproget, nedlagde han Forbud herimod. Man ser, at Modsætningen mellem Vinstrup og Regeringen nu ogsaa var gaaet over paa det nationale Omraade. Regeringens Beslut-

ning blev dog den forholdsvis maadeholdne, at man skulde fortsætte Undersøgelserne og, hvis han vedblev hermed, stævne ham til Stockholm for — „hårdeligen honom det förehålla“.³) I 1670erne blæste der i det Hele en mildere Vind for Bispen i Stockholm; han slap helskindet gennem Alt og fik endog sin Myndighed forøget med Prokansleriatet ved Universitetet. Saaledes gik han trods haarde Kampe uskadt ud af denne Periode, men uden at have gjort det svenske Styre den Nytte, man havde haabet paa, og sikkert selv med væsentlig ændrede Følelser.

Vi vende os nu til *den egentlige Gejstlighed*. Den havde tidligt (d. 30. Nvbr. 1660) faaet Bekræftelse paa sine Friheder, samtidig med at Regeringen udsatte at tage Stilling til dens Ønske om ogsaa at maatte nyde de svenske Præsters Privilegier. Videre naaede det skaanske Præsteskab over Hovedet ikke i dette Tidsrum; som vi saa (Side 44), vilde Regeringen ikke gaa ind paa Gejstlighedens andet Ønske, uden at denne samtidig antog *Uniformitet* : svensk Kirkevæsen og Ceremonier.

Herom var der i Virkeligheden ingen Tale, thi Bevægelsen gik i modsat Retning. Malmørecensens Ord om en Tillempling bleve saa godt som betydningsløse, og det samme gælder om Beslutningen i 1669. Imidlertid fandtes der allerede fra den svenske Regerings Begyndelse en Skare Præster inden for Skaanes Grænser, som ikke fulgte den danske Kirkeordinans. Det var de svenske Hus- og Feltpræster, som vare komne ind med Karl Gustafs Hær og vare benyttede til de forskellige militære Afdelinger; Sven Tjernsten, som i 1659 havde faaet Hans Allesens Kald, Bunkeflod, kaldes endnu i 1661 „General Gouvernementz Predikant“, hvoraf det synes at fremgaa, at han i sin dobbelte Egenskab snart har maattet følge dansk, snart svensk Kirkelov. Samme Aar maatte Stenbock skrive til Vinstrup i Anledning af Proviantmesteren Johan Silneckers Ægte-skab, som skulde forrettes i Landskrone af en skaansk Præst. De danske forudgaaende Ceremonier (Fæstensøl) vare ikke fuldbyrdede, og Vinstrup havde derfor nedlagt Forbud mod Brylluppét, men Stenbock erklærede, at han ikke kunde indse, „hvorledes man kan binde vore egne og dem, som dependere af denne Stat, til i saadanne Fald ialt at følge den Brug, som her

er og observeres“. Men Stenbocks Mening blev ikke den sejrende. Tre Dage før Malmø Reces' Udstedelse, d. 15de Septbr. 1662, besluttede Generalkommissionen, at alle Betjente, for saa vidt de ikke tilhørte Militien og havde egne Regiments- og Kompagnipræster, skulde lade deres Barnedaaber, Vielser og Begravelser foregaa efter skaansk Ceremoniel „till att undfly confusion och förargelser“, og „på det een rätt uniformitet må vara i landet“. Altsaa: Svenskerne foretrække en særlig *skaansk Uniformitet*, naar de ikke kunne faa en svensk! Dette er et Vidnesbyrd om, at Spørgsmaalet ikke alene var et nationalt, men ogsaa et administrativt; man vilde have Fællesskab og Orden. Men tillige er det et Bevis paa, at „den skaanske Stat“ i moderne Betydning var bleven meget af en Virkelighed gennem den skaanske Kommission af 1662.

At denne skaanske Uniformitet blev ført ud i Livet, er sikkert nok, men lige saa sikkert er det, at den ikke altid kunde gennemføres i Praxis. Aaret efter maatte Vinstrup klage over en svensk Toldbetjent i Ysted, som hverken vilde gaa ind paa Trolovelse eller Lysning før sit Bryllup; og han ankede tillige over, at Feltpræsterne bestandigt greb ind i den regulære Gejstlighedens Embedsmyndighed. Tolderens Ægteskab blev alligevel stiftet af en Feltpræst, og Vinstrup var med Rette misfornøjet. Princippet blev dog opretholdt fra den svenske Øvrigheds Side, ja udstrakt endnu videre, som naar man i 1669 paabød, at Soldatesken og Borgerskabet i Kristianstad paa Grund af Menighedens Fattigdom og Ringhed skulde danne een Menighed. Soldaterne skulde gaa i Stadens Kirke. Rivaliseringen med Feltpræsterne vedblev dog stadigt, og Forholdene maa være blevne yderligere forvirrede, naar, som det skete, ogsaa danske Præster bleve udnævnte til Regimentspræster. I alt Fald bevarede det svenske Kirkevæsen sine faste Borge i Landet. Regeringen sendte saaledes Upsalabeslutningen af 1593 og Karl Gustafs „Religions Stadga“ af 1655 til Landskancelliet i Malmø og befalede Stenbock at offentliggøre dem i Generalguvernementet, „så myckit Ehr tillståår“. Det er ubestemte Udtryk, og man ser ikke klart, om det var Meningen, at han kun skulde meddele dem til de svenske Krigspræster. Men Topunktet af Forvirringen naaede man, naar selv Danske bad om

at maatte følge svenske Kirkeceremonier. Det skete saaledes af Mette Rosenkrans ved Nils Krabbes Begravelse i 1663, og Regeringen gik ind derpaa, da den gerne saa, „at the provin-cierne, såsom deelar i en kropp, ville och i alt annat medh Sveriges Lagh och seder sig jämväll conformera“. Ligeledes anmodede Menigheden i Fossie (Søren Fransens gamle Kald) i 1670 ivrigt om at maatte følge den svenske Kirkeordinans af 1571, da den kun i Følge Bestemmelserne heri kunde slippe af med sin svenske Præst, Håkan Tranander, der var bleven overbevist om at lide af „morbus gallicus“. Alligevel kan der ikke herske Tvivl om, at den danske Kirkeordinans 1676 i Hovedsagen herskede ubestridt i hele Skaaneland.⁴⁾

Under disse Omstændigheder maatte en Forsvenskning af Præstestanden følge andre Veje. Spørgsmaalet bliver, om det lykkedes at sætte svenske Præster ind i de skaanske Kald.

De skaanske Præsteembeder vare inddelte i tre Klasser: Regale, patronelle og de almindelige, hvortil Menigheden havde Valgret. De *regale* maatte straks falde den Regering i Øjnene, som vilde drive en national Politik. Overhovedet spillede disse Kald en stor Rolle i Datidens Sverige; de brugtes til Forsørgelse af udtjente Krigspræster, og Kongerne forøgede stadigt deres Antal. At „Diskretioner“ i det kgl. Kancelli vare af stor Vægt ved deres Besættelse, behøver næppe at antydes. Thi Kandidaterne søgte „Promotorialer“ til dem, længe inden de vare ledige, og disse Løftebreve synes ogsaa at være blevne givne paa andre Kald end de egentlig regale. Antallet var nemlig meget ubestemt, og man besluttede derfor paa Rigsdagen 1660, at Bisperne, hver i sit Stift, skulde forfatte en Liste over de Kald, som „af alder“ vare betragtede som regale. For Lunds Stifts Vedkommende fandt dette dog sikkert ikke Sted, men i det Hele følte Regeringen sig aldrig bunden til Listerne fra 1660, men søgte stadigt at gaa uden for deres Rammer.

I 1663 indsendte saa Stenbock en Liste paa regale Kald i Skaane og Blekinge, som han selv havde udvalgt efter Befaling fra Regeringen og derefter meddelt Bispen. Denne synes ikke at have protesteret derimod, skønt Stenbock skriver, at Listen næppe vil falde i hans Smag. Embederne vare efter Stenbocks egen Mening de bedste i Landet, og han havde kun

haft een Betænkelighed for Øje ved Valget af dem, nemlig at undgaa at præjudicere Adelens Rettigheder. Den medfølgende Liste omfatter i alt 35 Kald i Skaane og 6 i Blekinge; de laa dels langs Stranden, dels i Skovbygden, dels paa Sletten. Ogsaa Gustaf Banér arbejdede i 1665 paa at udsøge regale Kald, uden at dog nogen Frugt af hans Virksomhed er os bekendt. Kommissionen 1669—1670 skar 6 af de bedste Pastorater fra Stenbocks Liste og henlagde dem til Professorer ved Universitetet; til Gengæld forøgede den de regale Kalds Antal med andre. Den foreslog, at man skulde afskaffe Ventebrevene, som navnlig vare tilfaldne unge Studenter, men at Bispen og Landshöfdingen i Tilfælde af Vakance skulde anbefale Kongen de vel meriterede inden for Landskabet „eller af den svenske Nation; til hvilket sidste vi snarere skulde raade i Underdanighed, for at Landet kan forsynes med indfødte Svenskere, saa vidt det er muligt“. Den Ungdom, som disse opdrog, kunde til Gengæld befordres til Stillinger „oppe i Riget“, helst i Småland eller Vestergötland.

Vi skulle nu se, hvorledes de 41 regale Embeder bleve anvendte af Regeringen, og om den ved nye Besættelser fulgte et nationalt Synspunkt. I Perioden 1663—1676 var der, saa vidt bekendt, 19 Gange Præsteskitte inden for dem; i Bunkeflod og Fossie sad der allerede fra 1659 Svenskere. Men der kendes ikke et eneste sikkert Eksempel paa, at Regeringen efter 1663 anbragte en Svensker i et regalt Kald. Det er muligt, at den Bunthén, som i 1668 blev ansat i Ø. Lyngby, var af svensk Ekstraktion, og hvorfra Blasius Thesmar, som i 1667 kom til Asserum i Blekinge, stammede, ligesom Peder Hansen Birco-pius i Ramdale i det samme Landskab (fra 1673), er ikke bekendt. Svenskere vare de næppe. Men alle de andre vare fra Skaane eller Danmark; de sidste havde naturligvis opholdt sig en Tid i Landskabet som Hus- eller Skolelærere. Om en Skaaning bemærkes det, at han havde været Husprædikant hos den svenske Ekscellence Flemming, men hvis dette har været en Anbefaling for ham, maa man dobbelt undre sig over, at en anden kunde blive ansat, da han havde studeret ved Københavns Universitet efter 1660. Flere af de regale Præster rømte da ogsaa til Danmark under Skaanske Krig (Baastad, Hoby). Der

blev saaledes ikke gjort det ringeste Forsøg af Regeringen paa at benytte de regale Kald som Forsvenskningsmiddel.

Og dog savnede ikke alle Blik for deres Betydning i denne Henseende. I 1674, da Ramdale i Blekinge og Vinsløv i Gønge begge stode ledige, henledte den utrættelige Magnus Durell som Landshöfding i Kristianstad Len Regeringens Opmærksomhed paa, at navnlig det sidste burde besættes med „en velstuderet og duelig indfødt svensk Præstemand“. I hele hans Høvdingedømme var der nemlig „endnu ikke mere end tvende Præstemænd af svensk Nation“. I Spidsen for Ansøgerne satte han derfor Eskadronspræsten ved det skaanske Kavalleri Nils Lenander. Det blev imidlertid den tidligere nævnte Huspræst hos Flemming, en Præstesøn fra Stoby ved Navn Hans Jensen Gram, som fik dette gode Embede.

En ganske særlig Gruppe inden for de regale Kald danner *Stæderne*. Da Helsingborg i 1664 bad om at maatte faa sin Kapellan til Præst, svarede Regeringen, at den indrømmede, at denne Plads hurtigst muligt burde besættes med en vel kvalificeret Mand. Men det var ogsaa nødvendigt, „att een så important platz varder betiänt af sådanne persohner, som Oss och Riket uthi allehanda fall med tro- och huldheet kunne skattas försäkrade“. Den sidste Præst, Torkil Tuesen, havde nemlig uden de svenske Myndigheders Vidende søgt og faaet Embedet som Præst ved Holmens Kirke i København. Den største Del af de skaanske Præster tilhørte jo den danske Nation, og kun faa af dem vare fødte der i Provinsen, saa at de let lode sig lokke bort derfra. Derfor maatte Regeringen blive ved sin tidligere Resolution, at alle Stæderne i Guvernementet vare regale Kald. Derimod tillodes det Helsingborgs Magistrat at forestille 3—4 Personer, der enten vare fødte der i Landet eller i Sverige, for Regeringen, som saa atter vilde vælge en af dem.

Det synes at fremgaa heraf, at det dog først var ved selve denne Lejlighed, at Regeringen berøvede Stædernes Magistrater Valgretten, og Motivet var aabenbart politisk. Regeringens Beslutning blev da heller ikke overholdt, naar dette syntes unødvendigt. Da Landskrone, der var den mest svensksindede af de skaanske Stæder, i 1667 skulde have sig en ny Præst, erklærede Landshöfding Leijonsköld, at Magistraten i denne Sag

skulde nyde Stadens Privilegier, og at han ikke vilde blande sig i dens Valg. Grunden hertil var, at Stadens to Præsidenter havde givet Leijonsköld til Kende, at de agtede at vælge en ny svensk Præst, og han billigede ganske deres Hensigt, „saasom den funderer sig paa den publike Sikkerhed“. Dog vilde han ogsaa finde sig i, om de foretrak en i Landet født, som var kyndige i dets Sprog og Vaner, navnlig hvis ingen dygtig svensk stod til Haands. — Dette viste sig nu ikke at være Tilfældet; den lykkelige blev Helsingboen Nils Hambræus, som kom fra Helsingborg, og hvis hele Liv blev knyttet til Skaane, men som i Begyndelsen klagede over, „at Affektionen ikke er som over for en indfødt . . . Om Affektionen taler jeg intet; den viser sig bedst paa de Dage, da Lønnen for Arbejdet indhentes“.⁵⁾ —

Den anden Klasse af Præsteembeder bestod af de *patronelle*. Som oftest laa Retten til at vælge Præst her i Hænderne paa en Adelsmand, som havde sin Sædegaard inden for Sognets Grænser; han oppebar tillige Kirkens Indtægter og havde den Pligt at sørge for dens Vedligeholdelse. De fleste af disse jura patronatus vare afstaaede af den danske Krone siden Frederik IIs Tid. Den skaanske Kommission (1669—1670) opgav deres Antal i Skaane til 65, i Halland til 8 og i Blekinge til 14; men naar man kommer hen efter 1680 til den store Reduktion, vare de langt flere. Sagen var, at Tallet paa dem stadigt varierede, da Adelsmænd som Knud Tot i 1670erne søgte at tilbytte sig flere og flere fra Kronen mod Vederlag i Frelsegods. For Skaanes Vedkommende have vi kun bestemte Opgivelser om ca. 50 for hele Tiden 1658—1676, altsaa en Del mindre, end hvad Kommissionen opgav. Men dette Tal er dog stort nok til at kunne bruges til en statistisk Undersøgelse af Nationalitetsforholdene i de patronelle Kald, og vi maa desuden erindre, at de Svenskere, som undgaa os i denne Klasse, maa møde os i den tredje og sidste, de almindelige Præstekald.

Af disse halvhundrede patronelle Embeder vare i denne Periode 26 ledige; ialt var der 35 Gange Præsteskitte. Af svenske Patroner nævnes først Regeringen, navnlig paa Gustaf Karlssons Vegne; dernæst Gyllenkrantz (til Brøserup), Rosenmarck (til Barsebæk) og Petter Krusbjörn (paa Aarup). Men

de aller fleste vare Danskere, som Mette Rosenkrans, Knud Tot, Otte Lindenov, Jørgen Krabbe, Kristian Bernekov, Valkendorf, Gyldenstern o. fl. Det maatte ligge nærmest for Svenskerne at vælge Landsmænd til sine Præster, da de ofte selv skulde sidde og høre paa dem i Kirken, og dette skete i Virkeligheden ogsaa, som naar Gyllenkrantz fik Jonas Petri fra Nerike anbragt i sin Sognekirke Brøserup (-Raflunde), ligesom den Hernberg, der 1671 blev ansat i Barsebæk, vistnok efter Navnet at dømme stammer fra Landet Nord for Skovene. Men Petter Krusbjörn valgte efter hinanden to dansktalende Mænd, Sjællænderen David Arentsøn Mølensted og den skaanske Præstesøn Lars Stobæus til Ivetoft (Ivetofta); først flere Aar senere lagde de begge for Dagen, at de vare ivrigt svensksindede. Og selve Regeringen valgte paa Gustaf Karlssons Vegne en skaansk Præstesøn, Ove Klavsen Helmers Broder, til Præst i Børringe i 1667. Han forlod da ogsaa Kaldet ved Skaanske Krigs Udbrud og godtgjorde næppe de Forventninger, som man havde stillet til ham.

Af de danske Patroner var det kun Otte Lindenov, som en Gang ansatte en svensk Læges Søn, Joakim Hyphauff, der imidlertid var af østrigsk Familie, som Præst i Hyby i Bare Herred. Alle de andre foretrak bestandig Skaaninger eller indvandrede Danskere. De første vare ofte Præstesønner, navnlig Sønner af Forgængerne i Kaldene; Danskerne havde som Reglen opholdt sig en Tid i Provinsen i Skoleembeder, og at de unge Adelsmænds Huslærere havde gode Chancer, behøver næppe at paapeges. Om fire Præsters Nationalitet findes der dog ingen Oplysninger. Det Hele er saaledes blevet til, at man højst 7 af 35 Gange har valgt Svenskere. I Halland blev der, saa vidt bekendt, ikke ansat en eneste Svensker i et patronelt Embede i dette Tidsrum. Ogsaa af de patronelle Præster flygtede adskillige til Danmark under Krigen.

Gaar man nærmere ind paa de enkelte Tilfælde, ser man, at det ofte hændte, at kun det ene af to forbundne Sogne var patronelt, medens i det andet Menigheden selv havde Valgret. Dette maatte naturligvis medføre hyppige Brydninger. Sjældent gik det saa stilfærdigt af, som da Sten Brahe til Knudstrup i 1663 havde kaldet den berømte Sten Jakobsøn, Forfatteren til

„Den nordiske Krigs Krønike“, til Præst ved sin Kirke i Kaagerød. Stenbock opfordrede da simpelt hen Bogholderen Niklas Jonsson (Cronacker), der sad inde med Dragsholm i Annekset Stenestad, til sammen med de andre Kaldsmænd uden videre Indvendinger ogsaa at kalde ham hertil. Men langt større Forvirring var der Aaret i Forvejen i Raflunde i Albo Herred. Dette var Hovedsogn til Annekset Brøserup, hvortil Gyllenkrantz havde jus patronatus; og for at tækkes denne forbød Biskoppen, at Raflunde maatte lade andre Kandidater præke paa Prøve end Gyllenkrantz' svenske Præst. Til Trods for en Protest af Jakob Bek paa Anderum blev dette virkelig ogsaa gennemtvunget, men Bønderne i Brøserup klagede over, at de ikke kunde forstaa Svenskeren. Vinstrup gjorde, hvad han kunde, for at slaa deres Protester ned; „dersom saadan Undskyldning skal denne Gang gælde, da kan aldrig nogen svensk faa Præstekald her i Landet, . . . endog de fleste og næsten alle her i Landet forstaa det svenske Sprog“. Da den samme Præst prækede i Lund, havde hele Menigheden meget godt kunnet forstaa ham.

Ogsaa ved andre Lejligheder tog Vinstrup den svenske Nations Parti, — naar det passede ham. I Tosterup-Glemminge havde Jørgen Krabbe Jus til Hovedsognet og ønskede i 1666 at kalde en Præst, som var født i Jylland, men havde tjent hans Svigermoder i mange Aar. Banér anbefalede hans Ansøgning med den Motivering, at han var en af de fornemste af den bedigede Adel og velsindet mod Regeringen; derfor var det klogt at „kæssere“ ham. Men Vinstrup søgte at lægge Hindringer i Vejen herfor og beraabte sig paa, at der fandtes baade Svenskere og Skaaninger nok; Kronen kunde heller ikke være saa forsikret om Udlændinges som om de indfødtes Troskab. Denne Gang var han dog ikke saa heldig som i Raflunde; Krabbes Kandidat fik Kaldet.

Men der kom en anden Mand efter Vinstrup, hvis svenske Sind gør et vederhæftigere Indtryk: Durell. I 1674 stod Østersløv ledigt, og Sten Redts skulde besætte det paa sine Myndlinger Gyldensternernes Vegne. Da han stadigt tøvede dermed, bad Nabopræsterne, som maatte vikariere i Embedet, Durell som Landshöfding om at tage Affære og selv indsætte en Præst.

Navnlig vare de ængstelige for, „at en Fremmed, født paa den anden Side, skal tage Brødet bort fra dem“. Durell var villig, men han fik ikke Tilladelse hertil fra Stockholm, og Resultatet blev da ogsaa, at en dansk Mand blev indsat.⁶) —

Da Lunds Stift i alt havde 228 Præstekald, ser man, at de regale og de patronelle tilsammen udgjorde omtrent Halvdelen heraf. Til de øvrige havde efter Lovens Bogstav *Menighederne selv Valgret*. Men Bispens Ret til at konfirmere Valget kunde udstrækkes vidt og blive til en Medbestemmelsesret. Navnlig var Regeringen og Generalguvernøren utrættelige i at anbefale Kandidater, mest Krigspræster, til alle ledige Embeder. Men til Gengæld var det mærkeligt ofte, at en Menighed vovede at gaa en saadan „Promotorial“ forbi (t. Eks. Hjernerup i 1661, Dalkøbing og Solberg i 1663). Mere heldig var Vinstrup med sine bestandige Paamindelser om, at udenlands fødte Mænd, som i en Aarrække havde virket ved Skolerne i Stæderne, fortjente at befordres til Præsteembeder. At endelig den Adelsmand, der uden at besidde Patronatsret havde udsogne Bønder i vedkommende Sogn, maatte stræbe at faa Indflydelse paa et Valg, er indlysende. Saaledes var det med god Grund, at i Blekinge Bregne Herreds Almue ansøgte hos Kommissionen i 1669 om at maatte bevare deres Præstevalgret ubeskaaret og paa Forespørgsel, om de havde været udsatte for Retskrænkelser, ganske vist svarede Nej, men at „de frygtede for, at det skulde ske, eftersom man hører saa mange Eksempler derpaa andet Steds [fra].“

De almindelige Præstekald vare omtrent 100. Heraf stode 61 ledige een eller flere Gange i Perioden 1658—1676, og i det Hele fandt der Præsteskitte Sted 78 Gange. Hvorledes modtog da de skaanske Menigheder de svenske Embedskandidater, som Gang paa Gang bleve præsenterede for dem? Svaret er, at ialt fem Svenskere fandt Ansættelse i Skaane: Ekman 1663 i Dalkøbing, Frizelius 1671 i Øja, en Angermanlænding 1672 i Hoby (Torne H.) og to Mænd efter hinanden 1671 og 1675 i Ingelstorp. Desuden er der en Mulighed for, at Spannier i Konge, Cominæus paa Hven og Føch i Aagerup (Åkarp) henhøre til samme Nation. Men 8 er i alt Fald Maksimumstallet, og det er muligt, at enkelte af de nævnte Kald i Virkeligheden

ere patronelle. Blandt de skaanske Provster er der i denne Tid ikke en eneste Svensker.

De folkevalgte Præster ere, ligesom de to tidligere behandlede Kategoriers, hovedsageligt Skaaninger, dog møder man ogsaa Danskere og enkelte Tyskere. De skaanske Præstesønner havde ogsaa her gode Chancer for at opnaa Ansættelser. Forskellige af dem viste sig siden meget svenskvenlige, men dette spillede ingen Rolle ved deres Valg, og om lige saa mange gælder det modsatte; de endte deres Dage vest for Sundet. I Blekinge er Hahn det eneste Eksempel paa Ansættelser af Svenskere; han blev i 1671 udnævnt til Præst i Rønneby (vel sagtens af Regeringen) og opnaaede samme Aar Valg som Provst. Tager man alle hallandske Præsteembeder under eet, er Tallet 46; i Perioden 1645—1658 er der 24 Gange Præsteskitte, og det er usikkert, om der over Hovedet blev ansat Svenskere (fire Tilfælde ere usikre). Fra 1658 til 1676 var der o. 49 Skifter, hvorigennem 5 Svenskere kom ind i Landet (desuden ere 7 Præsters Nationalitet ubestemmelig).

Det mærkeligste Eksempel paa, hvorledes det kunde gaa til ved et Præstevalg inden for denne tredje Klasse, frembyder utvivlsomt Glimaker og Ørkened Sogne i Øster Gønge Herred. Dette Kald stod ledigt i 1674, og skønt det slet ikke var noget regalt Embede, paabød dog Regeringen Durell at indsætte Rigs-skatmesterens Hofprædikant Torkil Matsson Gram (en Svensker?) deri. Durell maatte dog snart melde, at han havde mødt en uventet Hindring i en Student fra Landskrona, Poul Ennertsøn.

Denne mærkelige Person, som siden fik et ufortjent Ry som Danskhedens Bevarer i sin Del af Gønge Herred, havde „opvartet“ Grevinde Maria Sofia de la Gardie til Krapperup og havde ligeledes sikret sig Ebbe Ulfelds Støtte; vigtigst var det dog, at han var bleven kaldet af selve Menigheden. Han var saa rejst til Stockholm for at gøre sine Krav gældende. Durell indrømmede paa den ene Side, at det var heldigt, om Menighederne beholdt sine gamle Rettigheder og Valgret, men han søgte selv at svække dette Argument ved at anføre, at det ikke skulde være gaaet ganske ærligt til ved Povl Ennertsøns Valg, og han mente, at da „dette Kald er besat med temmeligt uroligt

Folk, ligesom ogsaa de fleste Snaphaner opholdt sig der under den sidste Fejde, var det nyttigt for den almindelige Sikkerhed, om der kom en Mand, som var probatæ fidei“. Paa den anden Side mente han, at skønt Kaldet ikke var regalt, „turde det vel vække nogen Forargelse her, om ikke K. Mts. Breve og Ordre skulde staa fast og altid være hellige“[!]. Hvad der navnlig havde vakt hans Modvilje mod Povl Ennertsøn var, at atter her en ung Student vilde snappe et Embede bort fra en velmeriteret ældre Præst, saaledes som de samtidigt forsøgte det i Østerslöv og Kristianopel (jfr. Side 129). Han ønskede derfor at beholde Torkil Matsson Gram „eller en anden hæderlig svensk Mand“ i Glimaker; om Østerslöv skrev han: „Den danske Mand til Østerslöv, give Gud, han eller slige aldrig finde Gehør; det er at føde op Ulve- eller Ræveunger, som selv lænkede (catenati) lure paa at gøre Skade“.

Hvorledes det gik i Østerslöv, er tidligere nævnt, men i Glimaker gjaldt det for Durell om at faa Menighedens Valg omstødt ved at paavise Uregelmæssigheder deri. Han fik derfor sammenkaldt et Sogning, og det blev her virkelig godtgjort, at en Tredjemand, Studenten Kristoffer Sjunesøn, allerede var bleven valgt af Menighederne, før disse vare blevne omstemte til Fordel for Povl Ennertsøn. Men siden begyndte en af dennes Venner at udsprede om Kristoffer Sjunesøn, at han var en svagelig og trættekær Person, samt Søn af en „Tremarksmand“, og det lykkedes at samle en stor Del af Glimakers Sognemænd med begge Kirkeværger i Spidsen til et Møde om Povl Ennertsøns Valg. „Deres Samkvem og hemmelige Raad holdt de hos Harald i Glimaker By, hvor de paa een Gang uddrak halvanden Tønde Øl; der blev lovet Gaver og Frihed for Afgifter til Præsten“. Kun een af de tilstedeværende holdt fast ved Kristoffer Sjunesøn, „da blev Harald saa vred paa ham, at han maatte fort paa Døren . . . De tilstaa alle, at Povl Ennertsøn var selv hos dem udi dette Samkvem, saa længe det varede, og drak med dem“. Ørkenedsboerne erklærede, at „saasom Hovedsognet Glimaker havde kaldet Povl Ennertsøn, saa kunde de ikke gøre andet end at holde med dem og samtykke i deres Kaldelse“. Derefter havde Povl Ennertsøn selv forfattet det Brev til Ebbe Ulfeld, hvori Sogneboerne bad ham, der ejede Gods

inden for Kaldet, om at støtte deres Valg. Men alle de svenske Ryttere i Sognet holdt endnu paa Kristoffer Sjunesøn.

Da Durell havde faaet disse værdifulde Oplysninger, var det imidlertid for silde; Povl Ennertsøn havde imens faaet kgl. Resolution paa Kaldet, og Landshöfdingen indsaa, at han maatte bøje sig herfor. Men han kunde ikke dy sig for at give de høje Herrer i Stockholm en fornyet Paamindelse om, at „det maa meget beklages, at ingen af svensk Nation blive akkommoderede her ved Pastoraterne, hvilket dog er mægtigt nødvendigt for mange Haande Aarsagers og Tilfældes Skyld og ikke vilde være det daarligste Middel til at bevare en hørsom Lydighed og sikker Troskab blandt Almuen, hvilken dog endnu turde være vankelmødig nok, om der gaves Lejlighed dertil“.7) —

Samle vi nu paa eet Sted Resultaterne af vore Undersøgelser af de tre Embedsklasser i Skaane og Blekinge, se vi, at bortset fra Stæderne, hvori der herskede særlige Forhold, fandt der ialt 132 Gange Præsteskite Sted. Ved disse Lejligheder vide vi sikkert, at Svenskere 9 Gange fandt Ansættelse, og i 9 andre Tilfælde vide vi ikke Besked om Kandidatens Nationalitet. Dette vil med andre Ord sige, at højst ved hvert syvende Tilfælde slap en Svensker ind. Men dette Tal er afgjort for højt sat; efter hvad vi vide med Sikkerhed, har vi kun Lov til at antage, at det var hver fjortende Gang, en saadan Ansættelse fandt Sted. Og hvis man foretog en Vandring gennem Skaane og Blekinge, vilde man næppe finde en svensk Præst oftere end i hvert 16de Kald.

Standens Præg var derfor ganske dansk, eller rettere: skaansk. Hertil bidrog ogsaa de ret hyppige Ansættelser af danskfødte Præster i Skaane. Ganske vist erklærede Stenbock ved sin Regnskabsaflæggelse i 1662, at han i Følge sin Instruction havde passet paa, „at ingen fremmede og udenlandske Præster ere komne til nogle Præstekald her i Landet“. Men dette er Sandhed med Modifikation. I 1661 ønskede Stenbock selv Ret til at ansætte danskfødte Mænd, naar de havde været Lærere i Skaane, og i 1664 bleve fire saadanne anbragte i Præstekald; i 1665 tre.8)

Det er denne dansk-skaanske Gejstlighed, hvis nationale Udvikling vi maa undersøge, thi selv om Standens Rammer,

som vi have set, forbleve ret uforandrede, kan man vel tænke sig, at de skaanske Præster i højere eller ringere Grad kunde være blevne paavirkede af svensk Kultur. Det er først og fremmest *Sproget*, som det her gælder. Talte og skrev Præsterne Skaansk eller dansk Rigssprog? (Af Præsternes Indberetninger til Ole Vorm i 1638 om deres Sognes antikvariske Mærkværdigheder kan man saaledes se, at en Del sjællandsk-fødte Præster have stræbt at „fordanske“ de skaanske Stednavne). Eller kan man i deres Breve mærke større eller mindre Paa-virkning af det nye Rigssprog, Svensk?

Den letteste Vej til at klare dette Spørgsmaal for hele Standens Vedkommende er at tage den lange Række Supplikker for sig, som de tre Landskabers Præster indgav til den skaanske Kommission 1669—1670. Om de ere egenhændige eller ej, kan som Regel afgøres ved en Sammenligning mellem Skriften i selve Brevene og i deres Underskrifter med dertil hørende Formularer; disse sidste maa desuden være afgørende for Spørgsmaalet om, hvilket Sprog Præsterne benyttede sig af. Dette samme gælder det ikke sjældne Tilfælde, at et helt Herreds Præster indsendte en fælles Ansøgning; i Reglen vil da en Undersøgelse af Navnene give tilstrækkelig Oplysning om de enkelte Præsters Nationalitet.

Begynde vi med Blekinge, træffe vi her Ansøgninger om forbedrede Lønningsvilkaar fra ialt 15 Præster. I Østre Herred indsende af fem Præster de fire Breve; de ere alle paa Dansk og de to egenhændige. I Medelsted Herred indsendte hele Præsteskabet en fælles Ansøgning paa Dansk; den var ganske vist ikke skreven af noget Medlem deraf, men Navnene ere alle danske. (Endelsen -son maa ikke opfattes som et Forsvenskningssymptom; den findes bevaret i hele Skaaneland siden Midaldalderen). Endelig have vi Lister og Bregne (Bräkne) Herreder tilbage, hvor Landsbypræsterne (med Undtagelse af Pastoren i Hellaryd, som mangler, og den nedenfor omtalte Thesmar) alle forfatte egenhændige Breve paa Dansk; Præsten i det svenske Karlshamn, Hans Madsøn, skrev mærkeligt nok Dansk under et svensk Brev, som sagtens var affattet af Stadsskriveren. Endelig har vi Kristen Madsøns Brev fra Sølvborg; han indfletter en Del svenske Gloser i et forøvrigt udadledigt dansk

Brev. Men undersøger man Sagen nærmere, viser det sig, at disse Udtryk alle ere tagne ud af et kgl. Privilegium af d. 2. Nvbr. 1664, som han beraaber sig paa til Støtte for sin Bøn. I hele Blekinge er det kun Blasius Thesmar i Asserum, som indleverer et egenhændigt Brev paa Svensk.

Blekinge er i det smaa en Prøve paa Forholdene i hele Lunds Stift, og vi kunne derfor give mere summariske Meddelelser om Forholdene i Skaane. Vi maa her først udskille de rent svenske Breve fra svenske Præster, som ikke interessere os i denne Sammenhæng (Raflunde, Bunkeflod, Fossie samt to Mænd i Landskrone, deraf den ene en Regimentspræst). Ligeledes maa de ikke-egenhændige Breve udelades, naar mån ikke kan slutte noget af Underskrifterne. Det tilbageblivende Materiale omfatter henimod 100 Breve og giver Oplysning om et lige saa stort Antal Præster foruden om et Par Præsteenker.

Majoriteten heraf bestaar ubetinget af rent danske Epistler, nedskrevne af Præsten selv paa det gamle Rigssprog og med Benyttelse af alle dettes Finesser og Vendinger. Godt Svensk skriver egentlig kun en eneste Skaaning, Kristoffer Hansen de Fine i Bransted i Fers Herred, og der synes at være en Tendens hos hans Slægt til at benytte dette Sprog, thi ogsaa hans Onkel, Arnoldus Arnoldi de Fine, der var afsat fra sit Embede som Præst i Melby i Gønge Herred, klagede sin Nød for Kommissionen i et Brev, hvoraf vi her skulle anføre nogle Linjer som Prøve:

„Ydtmiucheligst, i allerdybeste Underdanighedt jagh fatige och fortrenge Præstmand och uverdige Gudtz Ordz Tienare for Eders Excell. Excellentzier i denne höghprisseligh Commission nødtrengst maae frembræde, min jammerfulde Tillstand att *opteche*. Jagh som aff mine *Vederparter* hefftigh forfølgis, saadant mere end nochssom aff deris viettlofftige procedeur till min redeligh [=endeligh?] ruin erskienner; i dett dee, offuer 2de Aars Tidt min Ære och Velfert eftertractendiss, haffer formaat och bragt dett saa viett offuer migh uskyldige, att jagh uden vigtige Aarssager, som formenis, frae mitt Kald er removerat“ etc. . . .

Han slaar dog efterhaanden over i mere og mere rent

Dansk; Anstrængelsen for at tækkes Kommissionærerne ved at benytte deres Maal, er ham aabenbart for stor. Men Eksemplet er typisk. Naar de gode Skaaninger vilde forsøge sig i Svensk, optog de en Haandfuld af de mest iørefaldende svenske Gloser, gav dem, som oftest ubevidst, en fordansket Form og flettede dem saa paa Maa og Faa ind i den danske Tekst. Om et virkeligt Forsøg paa at trænge ind i svensk Sætningsbygning er der slet ikke Tale; de to Sprog laa jo hinanden for nær, til at man straks kunde faa Øje for deres finere Forskelligheder.

Mange bare sig ad som Arnold de Fine. Ord som „lägenheet“, „Sætteri“ (= Säteri), „Aaboerne“, „Sokn“, „jagh“, „sedan“, „icke“, „kiercheherden“, „skiæhl“, „årsack“, „fremgeent“, „ödmiukeste“, „allenast“, „forutan“, „diurt“, „tilståndh“ o.s.v. indflettedes som Prydelser i en nogenlunde god dansk Tekst, og navnlig anvendte man rigeligt Bogstavet a i Verbalendelser. Saaledes gjorde t. Eks. Præsterne i Viby, Ønnested, Sørby, Ingelstorp, Øje, Ørtofte, Everløv, Knæstrup (Knästorp), Kvistofte, Nøbølle, paa Hven og i enkelte Stæder. De vilde sikkert have følt sig meget krænkede, hvis nogen havde udtalt Tvivl om, at Resultatet var godt Svensk. Noget andet var det, naar en svensksindet Provst, som Henrik Nissenius i Villands Herred, opsatte Ansøgningen for hele sit Herred paa Svensk og derefter lod Præsterne underskrive den. Mere end 10—15 Eksempler paa denne Slags Forsvenskning af Sproget ere dog ikke kendte fra Skaane; det maa, som sagt, staa fast, at Hovedmassen af Præsterne endnu skrev Dansk. At Landemodernes Forhandlinger derfor ogsaa foregik paa dette Sprog, og at Dansk var officielt Sprog ved Siden af Svensk inden for Standen, kan ikke drages i Tvivl. Vende vi os endelig til Halland, synes de sproglige Forhold at være omtrent som i Skaane, men paa Grund af det sparsomme Materiale er det her vanskeligt at udtale sig med Sikkerhed.⁹⁾

Og det er forøvrigt kun om Sproget, at dette officielle Brevstof giver os Oplysning; vil vi søge Oplysning om andre Sider af Kulturen, maa vi gaa til andre Kilder. Vi se saaledes, at det aandelige Liv havde dansk Farve; de skaanske Præster deltog efter fattig Evne deri og mødte frem med deres Digtere, Mænd som Vinstrup, J. Hjørring og Skaanes sidste danske Digter,

Virgils Oversætter Mikkel Ravn (Corvin). Men til Forstaaelse af *Præsternes daglige Liv* finde vi nu sikkert kun Bidrag i Kirkebøgerne.

De skaanske *Kirkebøger*, som ere bevarede fra denne Tid, ere ikke mange i Antal; de fleste begynde først i Slutningen af 1680erne. Og dog havde Kristian IV 1646 paabudt, at slige Bøger skulde føres regelmæssigt, ja man har endog en ældre Befaling i samme Retning. Man kan da vist gaa ud fra, at man i de allerfleste Sogne har gjort Optegnelser om Daabshandlinger, Bryllupper og Begravelser, og at det skyldes Tidens Tand, navnlig Krigene, naar saa lidet heraf er os levnet. Mærkeligt nok falde de bevarede Kirkebøger i to Grupper, der omfatte afsluttede geografiske Helheder. Den første bestaar af en Række Sogne ved Ringsøen og Rønneaa, navnlig i Onsø Herred; de ere Fultofte og Ø. Espinge, Hallerød, Billinge-Røstaang, Boserup-V. Strø og Gullerup-Næs; hertil slutter sig de lidt fjernere liggende Halmstad-Sirekøbing og Barsebæk. Den anden Grupperes Sogne ligge næsten alle i Gønge Herred, mest i Dalene omkring Helge- og Almaaa; det er, i Retning fra Nord til Syd, Visseltofte-Verum, Osby-Losholt, Broby-Emitsløv, Gumløse-Sørby og Vinsløv, samt lidt længere mod Vest Brønnested og Røke. Uden for disse to Territorier have vi kun Kirkebøger bevarede fra 3 skaanske Stæder: Lund, Skanør og Kristianstad samt fra Tommerup-Gladsaks Sogne i Sydøstskaane.

Disse Kirkebøger ere alle førte paa Dansk og som Regel af den stedlige Præst. Kun i Fultofte paahvilede dette Arbejde Klokkeren, og i Brønnested havde en Tid Degnen det samme Hverv; fra Slutningen af 1660erne overtoges det dog af den nye Præst, Jens Bring. De tre Lister over døbte, ægteviiede og begravne begynde sjældent samme Aar, (ældst er som Regel Daabsbogen); undertiden slutter sig til dem en fjerde over Personer, som have staaet offentlig Skrifte (navnlig for Lejersmaal).

De skaanske Kirkebøger indeholde værdifulde Bidrag til Almuens Historie, og vi ville derfor senere atter vende tilbage til dem; her skulle vi kun beskæftige os med, hvad de fortælle om Præsterne, navnlig i national Henseende.

Det Billede, som vi kunne danne os af Præsternes Liv efter de sparsomme Træk heri, er helt igennem tiltalende. Man faar Indtrykket af en livlig Forbindelse med Sogneboerne, først og fremmest med Degnene, til hvem alle Præster synes at staa i et godt Forhold. Men desuden er det meget sædvanligt at se Præsternes Hustruer, Søstre og andre kvindelige Slægtninge holde Bøndernes Børn over Daaben eller staa Fadder til dem, en Virksomhed hvori de kappes med Degnekonerne, som synes at have nydt en tilsvarende Anseelse. Til Gengæld var det ikke ualmindeligt, at de adelige Damer i Sog-

net viste Pastoren en lignende Opmærksomhed, naar han havde Barn i Kirke; ja i Brønnested bar selve Grevinde Hedvig, Ebbe Ulfelds Frue, i 1668 Præstens Datter, medens han blandt sine Faddere havde Ingeborg Valkendorf, Jens Mikkelsøn paa Hofdal og Fogederne paa Oddersberg, Maglø og Møllerød (Iver Ravn). Ogsaa mellem Kollegaerne var der godt Sammenhold; man hjalp hinanden med de gejstlige Forretninger, og naar en Præst havde Barnedaab, kunde han i Reglen indtegne alle Nabolagets Pastorer som Faddere.

Af størst Interesse er det dog at se det Forhold, som udviklede sig mellem Præsterne og de indflyttede Svenskere, navnlig de militære, som vare blevne forlagte omkring i Sognene. Det maa her betones, at lige saa lidt som man sporer nogen Misstemning fra Præsteskabets Side over for de Adelsmænd, som nærmede sig mest til den nye Regering (t. Eks. Ebbe Ulfeld), lige saa vel gælder det samme de svenske Officersfamilier paa Landet. Officersfruer bare hvert Øjeblik skaanske Præstebørn eller Bønderbørn over Daaben, og det samme gælder for de civile Embedsmænds Vedkommende, som Befalingsmændene. Man faar det Indtryk, at der har udviklet sig et rigtig kordialt Forhold mellem de to Nationer i Skaane. Paa tilsvarende Vis besøgede de skaanske Præster alle mulige Embedsforretninger for de svenske Ryttere og Dragoner, døbte deres Børn, trolovede Dragoner, Profossor etc. og begravede dem. Eksemplerne herpaa ere Legio. Man udvidede altsaa i Praksis Grænserne for den skaanske Uniformitet, som Kommissionen af 1662 dog ikke vilde lade gælde for svensk Militær. Til de svenske Feltpræsters Virksomhed hører man derimod ikke noget; det var vel ogsaa vanskeligt for disse at udføre en Række Handlinger (Begravelser o. lign.), som grebe ind i de faste Præsters Embedsmyndighed.

De Spor, som findes til en national Modsætning fra Præsternes Side, ere under disse Omstændigheder kun svage. „Gud se i Naade til os!“ skriver Brobypræsten i 1658, da han noterer Roskildefreden, og hos hans Nabo i Osby kan man i de første Aar spore en vis Misfornøjelse mod den nye verdslige Øvrighed, Håkan Nilsson Skytte i Kristianstad, som var altfor føjelig til at dispensere i Ægteskaber mellem nærbeslægtede eller til at be-

naade for Sædelighedsforbrydelser, skønt Synderen „effter dansk Loff skulle være i Øffrighedens Naade oc Unaade“. Politiske Notitser ere iøvrigt yderst sjældne i Kirkebøgerne; samme Præst indførte ganske vist Karl Xs Død i 1660, men forsigtigvis uden Kommentar. For Snaphanerne nærede han ikke Sympati (1659), og ved en svensk Soldats Død i 1669 knyttede han en venlig Karakteristik til Notitsen om den afdøde. Hos andre Præster finder man over Hovedet ingen Stemningsudbrud i deres Kirkebøger. Det er saaledes yderst svage Udslag af Antipati mod de fremmede, som vi her træffe paa. Noget lignende gælder om den Journal over sine Embedsbreve, som Provsten i Gers Herred Klaus Markvordsen førte efter 1670; Sproget er ganske vist dansk, men dette er ogsaa det eneste ikke-svenske Træk. Man ser bl. a. her, hvilken Interesse den unge Konges Besøg i Skaane i 1673 vakte hos Befolkningen; Provsten indførte samvittighedsfuldt hele den projekterede Rejseplan paa en Side i Journalen.¹⁰⁾

Alligevel vilde man faa et fejlagtigt Indtryk, hvis man fra Kirkebøgernes Idyl sluttede sig til, at der overalt i Skaane herskede de samme Forhold. I Villands Herred og navnlig i Medelsted Herred klagedes der til Kommissionen af 1669 over, at Almuen forsømte sin Kirkegang og arbejdede paa Helligdage, hvorfor Præsteskabet udbad sig „*bracchii secularis adssistence*“. Og i Hoby Sogn i Blekinge kom Mag. Bertel Aquilonius hurtigt i Fejde med sin Menighed, som han beskyldte for Snaphaneri, medens Bønderne gjorde opmærksom paa, at han i 3 Aar ikke havde præket 20 Gange, men ladet Embedspligterne varetage af Studenter, mens han selv rejste om i Skaane og paa Sjælland. Da Aquilonius mærkede, at Jorden brændte under ham, tyede han som Povl Ennertsøn til Stockholm for at opnaa en Kommission til at dømme mellem sig og Bønderne.

Det samme gælder det nationale Spørgsmaal; den hellige Enfold desangaaende kunde ikke vedblive at herske inden for Standen. Paa den ene Side bleve de Præster, der som Kasten Rønnoy sendtes til Stockholm som Rigsdagsmænd, let vakte til Beundring for det svenske Statsvæsen og udviklede sig i mere bevidst svensksindet Retning. Men vi have ogsaa et morsomt Eksempel paa, hvorledes det gik til, naar Antipatien mod Sven-

skerne voksede sig saa stærk, at den tilsidst gav sig et ganske eksplosivt Udtryk.¹¹⁾

„En af Kapellanerne her i Staden“, skriver Banér i 1666 fra Malmø til Regeringen, „holdt for nogle faa Uger siden paa en Onsdag en Præken, i hvilken han bl. a., medens han revsede Synden og talte om den Straf, som følger paa den, ihukom denne Stad med saadanne Formalier, at den i forrige Tider havde været en velbygt Stad, i hvilken Handel og Vandel havde floreret; Borgerskabet haft sin Justits; ikke hørt saa mange Trommer, som nu sker, men faa til Lyst; ikke heller set saa mange Musketerer, som nu dagligt ses [elementære Sanseindtryk!]; ikke heller Staden at være til en Del nedreven, som sket er . . . Og idet han bandt alt saadant sammen og to Gange repeterede det Ord: „Os en Forsmædelse at være overgangen“, hvad han kaldte Guds Aands Tale og ikke hans egen, afsluttede han sin Præken“. — Naturligvis blev han krævet til Regnskab for sine Ord og bekendte da at have fejlet; han fik da Tilgivelse mod Løfte om Bod og Bedring. Men nogle Dage efter sagde han i en ny Præken, at Præsterne bleve hadede, og nu rejste den svensksindede Provst Nils Sørensen sig op i Kirken og „fra-raadede og advarede, at man over intet Had eller Forfølgelse skulde klage, eftersom man ingen Aarsag havde dertil, men snarere takke den Højeste for en mild og naadig Øvrighed, og at man ikke levede i Duc d'Albas Tid, [som Kapellanen havde sagt], da Præsterne bleve kastede ud af Prækestolen“. En Kommission af Præster blev nu nedsat, deriblandt ogsaa tre Feltprædikanter, og den dømte Kapellanen Nils Tølløse fra hans Kald med den Motivering, at „efterdi enhver Præst skal næst Guds Ære og Menneskenes Salighed dirigere sine Præken til den høje Øvrigheds Respekt at konservere hos Almuen og Undersaatterne efter Guds eget Ord: Frygt Gud og ær Kongen“, havde Hr. Nils forsyndet sig herimod ved at dadle Regeringens Indretninger, „hvorved Almuen og det gemene Folk i Menigheden kunde drages fra den Respekt, som de den høje Øvrighed skyldige ere“. Dette var derfor intet mindre end *crimen læsæ Majestatis*.¹²⁾

Interessen for Politik var dog stigende hos Præstemanden, navnlig efter 1670, og vi ville faa Prøver herpaa i denne Tids

offentlige Forhandlinger. Dette maatte ogsaa faa Betydning i national Henseende. Herom maa vi dog henvise til et følgende Afsnit.

Endnu staar det tilbage at undersøge Forholdene i *Halland*, som vi hidtil kun have beskæftiget os med i Anledning af Spørgsmaalet om en Indvandring af svenske Præster. Udviklingen her formede sig noget anderledes end inden for Lunds Stift, hvad der for en stor Del følger af Landets Særstilling. Dette var efter Brømsebrofreden blevet lagt under Göteborgs Superintendent, og selv om det igen i 1658 blev forenet med de to andre Landskaber til et Generalguvernement, fandt der ingen Ændring Sted i gejstlig Henseende. Lunds Stift kom kun til at omfatte Skaane og Blekinge.

Ejendommeligt er det at se, at ligesom Halland, naar Talen var om Herregaardenes Overgang paa svenske Hænder, syntes at være et Udviklingstrin forud for sine Søsterprovinser, er ganske det samme Tilfældet, naar vi undersøge det i gejstlig Henseende. Flere af de Fænomener, som vi i en senere Tid skulle møde i Skaane, stikke allerede nu Hovedet frem her, først og fremmest gælder dette den omtalte Uniformitet med Sverige.

Allerede i 1663 møde vi i de Acta Synodalia, som fremsattes paa den aarlige Synode i Göteborg, under Paragraf 2: „Catechismi öfning med Dr. Lutheri förklaring. Pastores et Diaconi i Halland måtte enkannerligen hålla ungdomen vedh den allm. Nye Stil och diction i Språket“; under § 3, at Provsterne een Gang om Aaret skulde holde Examen catecheticum, og § 5, at Kapellanerne og Degnene i Halland og Elfsyssel skulde lære Ungdommen at læse hjemme i sine Huse. Dette tyder klart nok paa, at man vilde trænge det svenske Sprog ind i Kirken. Tolv Aar senere var Jordbunden saa vel beredt, at man fra svensk Side mente at kunne skride til en fuldstændig Lighed i Kirkeindretning og Ceremonier mellem Halland og Sverige. I 1675 forespurgte Bispem af Göteborg, Billichius, paa Rigsdagen, om man i Halland skulde indføre den svenske Kirkeordning eller bibeholde den gamle danske. Opsvenskerne, som paa denne Tid vare meget ivrige efter at faa en ny svensk eller

svensk-skaansk Kirkeordning, raadede til at se Tiden an, indtil denne var færdig. Men det viste sig, at Bispens Forespørgsel kun var Spilfægteri. Uniformiteten var allerede da, eller blev i hvert Fald straks efter, vedtaget paa et Synodalmøde og udformet i 8 Punkter.

Man besluttede da, at de hallandske og bohyslenske Præster saa snart som muligt skulde indsende deres danske kirkelige Litteratur forsejlet til Konsistoriet og se at faa de danske Bibler solgte i Danmark, hvis de ikke forvarede dem vel i deres Huse. Dernæst skulde der tages et Oplag paa 2000 Eksemplarer af en lille svensk Salmebog, hvori Salmerne havde de samme Melodier som i den tidligere danske. Klokkerne skulde saa kaldes til Göteborg og eksamineres; de, som ikke kunde den svenske Katekisme udenad, skulde suspenderes „androm till skräck och varnagel“. Endelig maatte Præsterne love aldrig mere at bruge danske Postiller ved Udarbejdelsen af deres Prækener, „på det . . de må . . bruka det svenska språket“. Altsaa: Svensk Katekismelæsning, Salmesang og Præken. Saa vidt var man nu naaet med den Befolkning, som man i Begyndelsen havde været bange for at støde, da „den er af Naturen noget sensibel“!

Superintendenterne i Göteborg viste i det Hele ikke ringe Iver. I 1663 kom der ogsaa Befaling til for Fremtiden kun at ansætte svenske Præster. Man vilde ikke længere have „Danskere og Jyder“ som i den første Tid efter Brømsebrofreden. Men dette blev, som vi tidligere have set, ikke overholdt. I 1667 ser man dog det Fænomen, at det tidligere dansksindede Halmstad bad om at faa en svensk Kapellan i Stedet for den danske, som man kun daarligt kunde forstaa. Dermed maa der dog vel tænkes paa utydelig Tale eller lignende, thi i 1672 kalder den samme Mand sig selv „en fattig, gammel, sygelig Præstemand. Og dog var han samtidig — trolovet. Fra Slutningen af Tredserne begynde de svenske Præster at dukke op ude paa Landet; i 1672 blev saaledes den første Svensker udnævnt i Værø (Wärö) i Viske Herred mod Nord, men det fortælles, at en Konkurrent mødte op med et Kongebrev og en Hob Bønder efter sig, som han havde insinueret sig hos ved sit danske

Sprog. Aaret efter var det ogsaa en Anbefaling for en Kandidat, at han kunde tale Dansk.

At trænge ind i den egentlige hallandske Præstestands Stemninger og Tilstand, vilde være meget interessant, men de fornødne Hjælpemidler hertil ere endnu ikke fremdragne. Kun dette tør man vistnok sige, at de hallandske Kirkebøger i det Store og Hele ville give det samme Billede af Præsternes Liv som de skaanske. Maaske har der dog hos de indfødte hallandske Præster været mindre Interesse for Danmark, dels paa Grund af den længere Tid, som var forløben siden Adskillelsen, dels fordi man, navnlig i Nordhalland, havde faaet et mindre gunstigt Indtryk af Danskerne under det sidste Indfald i 1657. Præsten i Værø Laurids Oluvsøn klagede saa sent som i 1669 over, „huorledis ieg udi forgangen Krig frem for andre atskillige Pressurer hafver været underkastet, oc fornemmelig Anno 1657 blef af Rigens Fiender, de danske Tropper, saa aldelis huus røfvet oc plyndrit, at ieg ey hafde det, ieg kunde skiule mig udi; foruden det de mig som en Misdedere fra min Gaard til Kiercken barfod oc barhofvet førde, mine Børn oc Folck med mange Hug oc Slag forfulde, Kiercken røfvede oc saa Tyranniske sig beteede, at ieg det ey med faa Ord kand udsige“. Det var en Anomali, at en saadan Klage skulde fremsættes i det danske Sprog for en svensk Øvrighed.

Ved de Lejligheder, hvor den hallandske Gejstlighed fik Anledning til at udtale sig over for Regeringen, skete det da ogsaa i god svenskvenlig Aand. Da man i 1670 i Himle og Favraas Herreder ansøgte hos Kommissionen om ligesom Præsteskabet i Gønge Herred at maatte nyde Tiende af Humle, beraabte Præsterne sig paa, at de to Landskaber „nu sorterer under een Konungh“. Og da man klagede over, at Præstegaardene ofte vare forfaldne ved Overtagelsen, og at dette stammede fra, at der ingen Bestemmelse fandtes herom i den danske Reces eller Ordinans, bad man om, at „Vi som ey mindre end andre K. Mts. trogne Undersåttare ere iblandt Sweriges Crono incorporerade Lemmer annammade, må och samma Immatriculation til gode åthniuta, och i Krafft af Malmogiske Recessens 6 Punct År 1662 in defectu legis danicæ holde oss till den

Svenske Fundamental Lagen“ etc. Dog vilde man gerne vente med Resolutionen herom, indtil man kunde se, „huruvida sådant kan sig göra låta ved den liigformighet, som til at formera uthi Kyrckio-Ceremonierne er endnu i Vercke“.13) —

Til Trods for den sparsomme Indvandring var den hallandske Gejstlighed ligesom den hallandske Adel aabenbart tabt for den danske Nation før 1676.

OTTENDE KAPITEL.

Skolevæsenet og Universitetet.

Det ligger nær, naar man har undersøgt Gejstlighedens Forhold, at tænke paa det vigtigste Denationaliseringsmiddel i Nutiden, Skolerne. Kunde Svenskerne gennemføre, at deres Sprog og Aandskultur blev indført her, vilde de have vundet en vigtig Allieret i Kampen for Skaanes Forsvenskning.

Men paa dette Omraade viser det sig netop, at hine Tiders Mangel paa Kultur var en Fordel for Danskheden i Skaane. I det Store og Hele blev man staaende ved Indretningerne fra den danske Tid, og mellem disse fandtes et ordnet *Almueskolevæsen* ikke. I Kristian IVs senere Regeringstid møde vi ganske vist i 1629 den Forordning, som i 1643 optoges i den store Reces (I. 1. 7—8), og som gik ud paa, at Sognepræsten sammen med Degnen eller dennes Substitut hver Søndag eller Onsdag Eftermiddag skulde undervise Ungdommen i „Børnelærdommen“, foruden at Præsten skulde anvende den sidste Del af hver Præketime til at forklare den samme Lærdom for hele Menigheden. I 1634 havde man desuden paabudt Provsterne gennem Visitatser at sørge for, at dette blev bragt til Udførelse. Degnenes Undervisning i Luthers lille Katekisme var forøvrigt intet nyt, den havde sin Rod i Kirkeordinansen af 1539. Men man er næppe berettiget til at bruge Ordet Skolevæsen om denne nødtørftige Undervisning, der endog ofte blev varetagen af „Løbedegne“ fra den nærmeste Købstadskole, hvis den ikke ganske forsømtes. Om nogen Læsning var der ofte ikke Tale; Degnen fremsagde et Stykke af Katekismen for de forsamlede Børn saa længe, indtil det fornødne hang fast i deres Hukommelse og

kunde eftersiges. De som havde Raad dertil, navnlig Adelsmændene, holdt Huslærere. Men ved hele denne Indretning var paa Forhaand al virkelig Undervisning i Svensk umuliggjort, og man sporer heller ikke hos den svenske Administration paa denne Tid nogen Lyst (naar undtages i Halland) til at gennemføre en Forandring heri ved Uddeling af svenske Bøger. Hvad de skaanske Degne angaar, kende vi ikke meget til dem; en enkelt fører, som vi saa, en Tid Kirkebogen og da paa Dansk; nogle af dem indgav sammen med Præsterne Supplikker til den skaanske Kommission 1669—1670 og ere efter Brevene at dømme ligeledes danske. Det synes, som om der inden for denne Stand har hersket en lignende Rivalisering om Embeder som blandt Præsterne; Valgretten laa vistnok i Reglen hos Menigheden, men i de regale Kald hos Regeringen. Embederne besattes tit med meget jævne Folk, t. Eks. i Løderup med „en person, som er paa hantwerchet en Skomager och en idiota“. ¹⁾

Noget bedre stod det til med *Undervisningsvæsenet i Stæderne*. Kristian IV havde oprettet en højere Latinskole, Gymnasium, i Lund, grundet paa et ældre Katedralkollegium, og Frederik III havde snart efter sin Tronbestigelse paabudt, at der overalt skulde oprettes Skoler under Provsternes Tilsyn. Hvorledes denne Bestemmelse var bleven sat i Værk, vide vi ganske vist ikke, lige saa lidt som, hvorledes det gik med den „Uniformitetstabel“, der i 1656 bestemte et vist Antal Klasser med bestemte Pensa i enhver lærd Skole. Disse Skoler lignede ganske Datidens bekendte Lærdomsinstitutter, hvor al Undervisning gaves paa Latin, og Tankerne i det Hele bevægede sig ad klassiske Baner. De maatte være meget daarlige Forsvækningsanstalter. Men Lærerne ved dem have næppe heller stræbt at virke i denne Retning; de vare nemlig valgte af Borgmester og Raad i Staden og afhængige af Magistraten, om end Biskop Vinstrup stadig søgte at skaffe sig Indflydelse paa deres Valg. Dog synes Generalguvernøren ikke at have set paa denne uberettigede Indblanding med Tilfredshed, og i Reglen fik Skolerne i Byerne Lov til at skøtte sig selv.

Rektorerne og Hørerne ved disse Skoler vare som oftest dansktalende Mænd. En Undtagelse dannede naturligvis det

svensksindede Landskrone (vel ogsaa Karlshamn), og i Kristianopol skrev Rektoren Petrus Johannis Bircopius (se ovenfor Side 129), der dog kalder sig selv „en indfødt i Landet“, Svensk. Mere kuriøst var dog i Kristianstad Torbern Eriksøns Forsøg paa at skrive dette Sprog; han anbragte nemlig blot en Del „jag“-er i en dansk Tekst og indlod sig ikke paa at udgrunde Sprogets dybere Hemmeligheder.

Paavirkningen fra det svenske Skolevæsens Side paa de skaanske Stæders, er meget svag i denne Periode, for ikke at sige lig Nul. I Kristianopol tæt ved Smålandsgrænsen ansøgte man i 1669 om, at Ungdommen for at faa den fattige Kirke og Skole paa Benéne, „måtte tillåtas som i Sverige att gå sochner“; man vidste aabenbart ikke, at dette ogsaa var Skik i Danmark. Et videre Blik paa dette Gebet havde af Svenskerne kun Durell; han vilde i 1675 have Skolerne forbedrede og Midler henlagte til fattige Børns Underhold. Saa vilde nemlig mange Smålændinger og Vestgöter søge til dem, og disse kunde man atter senere anbringe i skaanske og blekingske Pastorater.²⁾ —

Vi maa da straks slaa en Streg over enhver Udsigt til at kunne studere noget Nationalitetsskifte inden for Skolevæsenet. Men herfra maa dog undtages den højeste Skole, hvor de Præster uddannedes, som siden skulde opnaa Embeder inden for Generalgouvernementet. *Universitetets Oprettelse* i Lund anses ofte for den vigtigste nationale Begivenhed, der foregik i Skaane mellem 1658 og 1676. Dette er en Overdrivelse; noget Resultat af dets Arbejde mærker man i Virkeligheden ret sent, og for den første Tids Vedkommende har det langtfra den Betydning, som t. Eks. Immatrikulationen i 1664 eller Adelens Godssalg. Og dog havde Svenskerne et klart Blik for dets Værdi. Det er navnlig med Henblik paa Begivenhederne efter 1679, at vi allerede nu med nogle Ord maa omtale Universitetets Grundlæggelse. Dets Forhistorie er rigere paa dramatiske Begivenheder end de øvrige nordiske Universiteters.

Thi selve det at faa Universitetet i Lund oprettet, kostede de deri interesserede saare meget Besvær. I den første Tid gik de skaanske Studenter efter gammel Vane til Københavns Universitet. Endnu i 1667 dimitteredes der Disciple fra de skaanske Skoler og Lunds Gymnasium hertil. Dog var Tallet na-

turligvis stærkt synkende. Før Roskildefreden havde der været mange Dimittenter; i 1656 sytten, i 1657 atten. Saa tager Antallet af; endnu i 1660 var der ganske vist 29, deraf adskillige Jyder og Sjællændere, men i 1662 kun to og i 1666 og 1667 een.

Den her citerede Liste giver dog ingenlunde udtømmende Oplysninger om, i hvilken Grad den skaanske studerende Ungdom strømmede til Hovedstaden, som saa mange af deres Kammerater havde været med til at væрге under Belejringen. Den svenske Regering havde nemlig straks nedlagt Forbud mod, at Kandidater fra det danske Akademi maatte faa Embeder under Sveriges Krone. Skaaningerne lode sig derfor først indskrive ved et svensk Universitet (Upsala, Greifswald), før de rejste til København. Undersøge vi nu Fortegnelsen over de Skaaninger, som kom hertil efter at være indskrevne ved et saadant, stiller Forholdet sig noget anderledes end ved Dimittenterne fra de skaanske Skoler. I 1660 er her kun een, men i 1661 to, i 1662 ingen, i 1663 tre, 1664 seks, 1665 to og 1666 fire. De to Lister supplere altsaa hinanden fortræffeligt, men selv en Sammenlægning viser, at Tallet paa Skaaninger er saare lavt, naar det jævnføres med Tiden før 1658. Fra 1666 tager endda Antallet yderligere af, aabenbart paa Grund af de nye Studieforhold i Hjemmet. Kun i 1673 mødte der tre Mand frem i København. Men under Skaanske Krig stiger atter Tallet meget betydeligt.³⁾

Aarsagen til den aftagende Tilstrømning var, at man endelig havde naaet det Maal, som baade Skaaningerne og de Svenskere, der interesserede sig for Skaanes Udvikling, havde set hen til: De sydlige Landskaber havde faaet deres særlige Universitet.

Hvem der først har givet Stødet hertil, kan ikke siges med Sikkerhed. En gammel Beretning fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede (af Prof. A. Stobæus) tilskriver *Karl Gustaf* selv Æren herfor; han skulde have spurgt Vinstrup ved Middagsbordet i Lundegaard, om man ikke kunde anvende Kapitlets Ejendom paa en nyttigere Maade end hidtil, uden dog at krænke deres Vilje, som i gamle Dage havde skænket det „ad pios usus“. Ja, han skulde endog have nævnt Ordet Akademi.

Vist er det, at der blev tilstillet Bispen en kgl. Opfordring om at indsende en Plan til Oprettelsen af en højere Lærestalt i Lund. Man ser imidlertid af denne, at de to Mænd ikke vare ganske enige om, hvorledes Tanken skulde udføres, idet Kongen vilde nøjes med et „Gymnasium illustre“, hvilket kun betød en Udvidelse af det allerede bestaaende lundensiske Gymnasium, medens Vinstrup vilde have et virkeligt Akademi indrettet med Plads for alle Fakulteter. Han betonedes desuden stadig Værkets Betydning for de nye Landskabers Tilknytning til Sverige. Medens det derfor er muligt, at Ideen først har dæmret som en løs Tanke hos Karl X, uden at han havde Blik for dens Rækkevidde, er det ubestrideligt Bispen, som har Æren af at have udformet den til en fast Plan.

Da Vinstrup indleverede sit første Forslag om et Universitet, var Øjeblikket meget gunstigt, for saa vidt den store Uddeling af Kanonikater til svenske Embedsmænd den Gang endnu ikke var begyndt. Han tænkte sig da ogsaa et Kommunitet for 50 Studenter, „svenske og skaanske“. Men om Kongens Mangel paa virkelig Interesse for Planen vidner det, at han ikke et Øjeblik lod sig afholde fra at skænke bort af Kapitelgodset til sine Mænd, skønt han endnu i sin Instruks for den skaanske Kommission lagde den en Udvidelse af Gymnasiet paa Sinde. I Maj Maaned 1658 udskød han dog ogsaa denne Befalings Iværksættelse. Derimod opretholdt han sit Paabud om, at ingen maatte studere i Danmark.

Vinstrup opgav dog ikke Kampen saa let. Allerede d. 5. Juli havde han et nyt og udførligere Forslag færdigt, som han sendte til Kongen i Göteborg gennem Bering. Han søgte at vinde Karl Gustaf for et af de to Projekter gennem sine sædvanlige Smigrerier med, at de vilde minde Posteriteten om dette Aars store Gerninger, da Kongen „*igien* hafver vundet Skaane Land till Sverriges Crone“. Hertugdømmet Skaane var ogsaa større end adskillige Fyrstendømmer i Tyskland, som dog havde egne Akademier (t. Eks. Weimar), og Beliggenheden var gunstig, da man kunde vente Tilstrømning fra alle Provinser i det svenske Rige. Endelig opstillede han et Budget, hvor Udgifterne vare satte saa lavt, at det vistnok er faldet svært at faa Karl Gustaf til at tro derpaa. Det er dog tvivlsomt, om denne

længere har interesseret sig saa meget for Værket, at han over Hovedet har gjort sig nogen Idé om Udgifterne derved. Vinstrups Komplimenter over „den fortreffelig memoriam, med hvilken Eders Maj:t er begavet til alles forundring“, vare forgæves; andre Sager fængslede Kongens Opmærksomhed, og han naaede aldrig senere den Fred, som var nødvendig til at rejse et saadant Værk.

Dog var Tanken sivet ud og bleven bekendt for videre Kredse. Paa Rigsdagen i Göteborg i Maj 1658 foresloge Præstestanden og Borgerne Oprettelsen af et Universitet i de sydlige Landskaber, men man ønskede dets Plads i Götaland, som allerede længe havde savnet en Lærestalt. Det blev nu direkte udtalt, at Universitetet vilde være et udmærket Middel til, at „ungdomen af begge folkslagen kunde genom lika undervisning oh nära vänskapsband blifva såsom till ett folk gjorde“ etc. Planen blev imidlertid lige saa lidt realiseret nu som to Aar senere, da man vaklede mellem Linköping, Göteborg og Lund, og da man mente, at Karl Gustaf foretrak Lund. Endelig udtaltes Ønsket paany i Malmø 1662 af Hertugdømmets Stænder, og det mødte Sympati hos Kommissionens Medlemmer. Men nu, saa lidt som før, blev der gjort noget alvorligt.⁴⁾

Imens vare de mange Præbender ved Domkapitlet alle komne paa nye Mænds Hænder, og Grundlaget for et Universitet var hermed delvis forsvundet. Vinstrup opgav endnu ikke sit Ønske, men han stemte Tonen ned og vilde lade sig nøje med „et ret fuldkommeligt Gymnasium her i Lund“; det, som allerede eksisterede, havde nemlig kun 4 Professorer. Foreløbig bad han om, at de skaanske Studenter maatte have Lov til at søge til Universiteterne i Greifswald eller Rostock, da *Upsala* laa saa langt af Led. Stenbock mente derimod, at det netop havde været den afdøde Konges Mening, at Hovedstrømmen skulde gaa til dette sidstnævnte Sted, og at man kun i *Upsala* skulde kunne modtage „honores academicos“; „og det af den Aarsag, at de skulle vænne sig saa meget desto bedre til vore svenske Sæder og andet lignende.“ Regeringen bifaldt hans Opfattelse og bestemte i 1663, at 12 Studenter fra det skaanske Generalguvernement skulde nyde Kommunitet og

Stipendier i Upsala; dog stillede den endnu „et Gymnasium der nede i Skaane“ i Udsigt. Den første skaanske Student, som rejste til Upsala, var iøvrigt den Mattis Baltzer, som i 1661 havde faaet Befaling til at følge med Korfits Ulfelds konfiskerede Bibliotek til Stockholm.⁵⁾

Endnu i 1664 ansøgte det skaanske Præsteskab paa Rigsdagen om sit Universitet. Regeringen stillede sig imødekomende, men klagede over de daarlige Tider. Man var aabenbart kommen i Dødvande, og da Vinstrups Anseelse desuden var stærkt synkende, svandt stadig Udsigterne til et Universitet eller et illustre Gymnasium.

Under disse Forhold har det sin Interesse at se et Øjeblik paa, hvorledes det allerede bestaaende *Gymnasium* udviklede sig i Begyndelsen af 1660erne. Det indtog et Mellemlinje mellem Købstadskolerne og de egentlige Universiteter, nærmest i Anseelse ved disse sidste, og dets Lærere fik delvis deres Løn gennem Kapitlets Præbender. I Spidsen for det stod Professoren i Teologi, Oluv Bagger. Skønt Lærerpladserne vare saa faatallige, blev der dog Lejlighed for den svenske Regering til at anbringe nye Mænd i et Par af Embederne, efter at disse vare blevne ledige ved Dødsfald. Allerede i 1661 kom Smålændingen Mag. Canutus Hahn, som skulde blive den mest indflydelsesrige Mand i Skaane i Overgangstiden. Han havde Ry for at være „een lärddh och skickeligh Persohn,“ og man anbragte ham derfor, saa snart der blev Plads ledig, ved Domskolen. I 1663 blev han optagen i Kapitlet og fik et Præbende; han blev samtidig Lærer i Logik ved Gymnasiet. Ogsaa Thüringeren Rostius, der 1664 fik kgl. Udnævnelse som Professor i Græsk ved Gymnasiet, og som samtidig blev introduceret i Kapitlet, var skønt født uden for de svenske Besiddelser saa god svensk som nogen. Lunds Gymnasium omfattede imidlertid kun selve Stiftet, og fra Halland maatte derfor Ungdommen søge til Göteborg; men der klages fra svensk Side over, at Almuen i Sydhalland ikke vilde yde noget Bidrag til Opførelsen af Gymnasiet her, „foregivende, at deres Husbonder af Adel saadant ikke have villet tilstede“.⁶⁾

Den svenske Regerings Interesse for Planen om et Universitet var imidlertid ikke død ganske hen. Der behøvedes

kun et Stød udefra for atter at sætte Værket i Gang. Dette skal være kommet fra en hidtil lidet kendt tyskfødt Præst, *Bernt Oelreich*, der opholdt sig i Stockholm og havde vundet Enkedronningens Øre. Oelreich var en Holstener, havde studeret i Danmark og været Professor ved Sorø Akademi; i 1651 var han bleven udnævnt til Præst i Aasum i Gers Herred. Som saadan blev han i 1664 udvalgt til det skaanske Præsteskabs Rigsdagsmand, og han skal i Stockholm ved en Præken have gjort et saa godt Indtryk paa Dronning Hedvig Eleonora, at hun udnævnte ham til sin Hofprædikant. Herigennem kom han i Berøring med visse af Sveriges Stormænd, og han var en velset Gæst ved Mæcenaten Magnus Gabriel de la Gardies Bord. Han har selv efterladt en Skildring af, hvad der foregik her d. 21de Søndag efter Trinit. 1665, da man efter Kirke sad ved Middagsbordet.

Talen kom da paa „de skaanske Præsters Erudition“, og Oelreich lod den Ytring falde, at man maatte befrygte, at barbaries vilde vende tilbage i Skaane, da Landets Børn ikke mere maatte drage til København og paa den anden Side ikke havde Raad til at rejse til Upsala. De la Gardie henviste til, at man ikke havde kunnet finde Midler til at grunde et Universitet. Men Præsten mente, at der var Raad herfor, hvis man blot kunde faa Regeringens Tilladelse til Oprettelsen; i modsat Fald maatte man atter give Lov til Studier i København. Dette gjorde Rigskansleren betænkelig, og han opfordrede derfor Oelreich til at indkomme med Forslag til et Akademi i Lund. Denne gik ind derpaa, og Samtalen var til Ende. Straks efter blev han dog melankolsk over sin egen Dristighed og skrev til Vinstrup og sin Svoger, Dr. Kr. Foss, om Bistand. Han lovede den første Prokansleriatet, men Bispem afviste haanligt hans Tale om et Akademi som den rene Galskab. Der var da ikke andet at gøre end at tage Arbejdet op alene; Gud stod ham naadig bi, og han fik først Udnævnelse til Professor i Teologi og siden til sin Forbavselse Juleaften en ny Udnævnelse som Prokansler. Men heraf opstod naturligvis en mægtig Fejde mellem ham og Vinstrup, som selv vilde have haft Pladsen.

Denne Beretning er aabenbart ikke uden Tendens, og navnlig gælder dette hans senere Modstander Vinstrup. Vist er det,

at i det Kongebrev af d. 20de Decbr. 1665, hvori Oelreich fik sin Udnævnelse som Professor i Teologi ved Universitetet, og det overdroges til Generalguvernøren Banér at overlægge med ham om Planens Udførelse, meddeler Regeringen, at „Hofprædikanten Dr. Bernh. Öllrich underdanigst har ladet insinuere adskillige Forslag, hvorefter han formener et Akademi skulde kunne indrettes i Provinsen Skaane“. Nogen Fuldmagt som Prokansler fire Dage senere er os ikke bekendt. Oelreich giver ganske vist en udførlig Beskrivelse af, hvorledes den blev ham overleveret, men det er jo muligt, at han forveksler Tidspunktet. Og hvis virkelig Vinstrup tidligere med Skepsis har modtaget Tilbuddet fra en af sine egne underordnede, kan man ikke undre sig derover.

Under alle Omstændigheder var der igen kommet Bevægelse i Sagen, og efter de la Gardies Forslag besluttede Raadet d. 18de Oktbr. 1666 „den Schoniske Akademiens foundation“. At et Universitet skulde oprettes, var allerede længe i Forvejen givet, men om Pladsen dertil havde der i Sommerens Løb hersket nogen Debat. Upsala Universitet havde protesteret, og Rigsdrosten, Per Brahe, Greve af Visingsborg, havde slaaet et Slag for Jönköping, som laa i Nærheden af hans Grevskab, og hvor allerede Hofrätten havde sin Plads. Endelig havde man udtalt Frygt for, at Studenter fra Danmark skulde strømme til det nye Universitet, og der herved opstaa politisk Fare. Det lykkedes dog de la Gardie, der selv havde vaklet, at gendrive alle Indvendinger, og man havnede i den ovenfor anførte Beslutning. Mærkeligt er det at se, at Universitetets Betydning i national Henseende ikke blev berørt under Debatten. Schiern har med Rette peget paa Betydningen af, at Universitetet i Kiel blev grundlagt tre Aar tidligere. Saaledes rejste der sig paa begge Kanter farlige Fjender af den danske Kultur.

Weibull har tillige henvist til, hvorledes et Universitet efter Datidens Opfattelse var et af de fasteste Enhedsbaand. Thi ganske vist var det lærde Sprog her som i Skolerne Latin, der ingen denationaliserende Evne havde, men der fandtes andre Virkemidler til en Forening i de fælles Emner, fælles Læsesale og den unge paavirkelige Alder. Naar han hertil knytter det

fælles Talesprog, maa det dog bemærkes, at dette i det mindste for den første Tids Vedkommende ikke kan finde Anvendelse.')

Oelreich havde tilbragt det meste af Aaret 1666 i Skaane, medens hans Plan drøftedes i det svenske Rigsraad. I Henhold til Kongebrevet af 20de December 1665 forhandlede han med Generalguvernør Banér om det *økonomiske Grundlag* for Universitetet; med Vinstrup traadte han ikke i Forbindelse, og som vi tidligere (Side 123) saa, var netop 1666 et meget bedrøveligt Aar for denne. Af Kapitlets Jordegods stod imidlertid kun en Brøkdæl, ialt $225\frac{2}{3}$ mantal, til Universitetets Raadighed, og endnu i 1674 vare 1 Provsti, 24 Præbender, 13 Mensæ, 35 Altre og en stor Del communia paa anden Mands Haand; heraf havde svenske Embedsmænd den langt overvejende Del. Kun ved Dødsfald kunde dette Gods efterhaanden blive ledigt og falde tilbage til Universitetet. Man maatte derfor søge andre Hjælpekilder. Banér bifaldt Oelreichs Forslag om, at alle Kirker skulde yde deres Bidrag, at den tidligere Studieskat fra Kirkerne til Københavns Universitet skulde tilfalde Lunds (dette fandt dog ikke Sted); desuden, at man skulde ansøge hos de enkelte Stænder, navnlig hos Adelen, om Bistand. Men man burde anvende Forsigtighed for ikke at bringe Værket i Vanry, og søge enhver af Ridderskabet à part. De i Lund boende Kanner burde overtales til at gøre Tjeneste ved Akademiet som Universitetslærere, og man noterede med Tilfredshed, at Kr. Foss af sig selv havde tilbudt at blive Professor i Medicin. Auditorierne skulde være i Domkirken, og man kunde vinde en Indtægt ved at sælge Begravelser i Krypten. Hvis Indtægterne alligevel ikke slog til, burde man give de teologiske Professorer Sognekald i Nærheden af Staden. Endelig kunde Universitetet faa det betydelige Overskud af Klokker- og Degnebol mod Forpligtelse til at sørge for, at Menighederne forsynedes med saadanne Personer, som baade kunde gøre Tjeneste i Kirkerne og lære Børnene Katekismen, thi for Øjeblikket vare adskillige af disse Haandværkere fra Stæderne, der vare flygtede ud paa Landet og vedbleve at drive deres gamle Virksomhed ved Siden af.

Universitetets Fundats, som er udstedt d. 19de Decbr. 1666, taler ikke eet Ord om Forsvenskningsplaner. Det siges derimod

i almindelige Udtryk, at Universitetet er blevet grundlagt for de tro Undersaatter i Hertugdømmet Skaane og andet Steds til Bevis paa den Omsorg, som Sveriges Konge nærer for dem. Det skulde bestaa af „alla loflige faculteter“, og Undervisningen skulde foregaa „aldeles efter det sätt som vid andre välförordnade christlige academier uti ett berömligt bruk är“. Samme Dag gaves Dotationsbrevet, som overlod Universitetet alle Kapitelgodserne, efterhaanden som de bleve vakante. Man maa derfor give en Forfatter Ret i, at det „går på samma behagliga melodi som fundationsbrevet.“ Universitetets Konstitution (privilegia og constitutiones) af 1666 var bygget over Upsalas af 1655. Det valgte til Dels sin egen Bestyrelse og styrede sig selv. I Spidsen for det stod en Universitetskansler; han skulde altid være en svensk Rigsraad. Hans Stedfortræder kaldtes Prokansleren. Iøvrigt fandtes der en Lærerforsamling (consistorium academicum majus) og et mindre Konsistorium med Rektor i Spidsen. Det afgjorde Lov- og Forvaltningsspørgsmaal. Ialt var der 17 Lærerstole, heraf 9 filosofiske.

Universitetet kaldtes i denne ældre Periode almindeligt Academia Carolina Conciliatrix. I Samklang hermed var det ogsaa, at der i Konstitutionen bl. a. indskærpedes Studenterne en sand og sund Fædrelandskærlighed, lige langt fra Nationalhøvmød og Klage over indenlandske Forhold i Forbindelse med Beundring for alt fremmed. Landskabsforeninger vare forbudte. Et Vidnesbyrd om beslægtede Tanker møder os i Universitetets Segl; det fremstiller en liggende kronet Løve med Sværd i den højre Pote og en Bog under den venstre. Ovenover staar der: „Ad utrumque“.^o)

Aabningshøjtideligheden fandt Sted d. 28de Jan. 1668 i Generalguvernørens Nærværelse og med hele den Pomp, som det 17de Aarhundrede yndede. Den skaanske Adel var repræsenteret ved nogle af sine bedste Mænd som Otte Lindenov, Knud Tot og Kristian Bille; med Jørgen Krabbe i Spidsen bare de Universitetsinsignierne. En af deres Midte, Kristoffer Valkendorf, var bleven valgt til Kurator; den anden Kurator var Magnus Durell. Den første Kansler blev den tidligere Generalguvernør Stenbock; Oelreich blev som tidligere nævnt Prokansler. De fire Gymnasialprofessorer bleve alle anbragte ved

Universitetet. Iøvrigt lagde man navnlig Vægt paa at ansætte Svenskere og Tyskere (som Josua Schwartz og Samuel Pufendorf). I det Hele fandtes der i denne første Periode 23 Professorer ved Universitetet, deraf 8 danstaltende (Bagger og hans Søn, Foss, Hjort, Stobæus, Vandalin, Weiser og Wichmand); Resten var halvt tysk, halvt svensk. Af Studenter mødte der straks omtrent 100.

Fire Dage i Træk varede Aabningsfesten, og ved denne Lejlighed møde vi atter Vinstrup. Da Bispen først var bleven klar over, at det blev til Alvor med Universitetet, havde han stræbt at gøre sin Paternitetsret gældende, og som Provinsens øverste gejstlige Embedsmand kunde han ikke forbigaas. Man overdrog ham at holde Indvielsesprækenen i Domkirken, medens Oelreich maatte nøjes med en „Oration“. Vinstrup undlod ikke at benytte Lejligheden. Nede i Kirken sad en af hans Klienter, en Student, som noterede Prækenen op og føjede sine personlige Indtryk til. „Dit smuche gammel Ansicht gjør det, at mand maa ligne Dig ved Saturnum“, udbryder han. „Der gich lige som skarpe Straaler fra dit Ansicht, der dryppede Honning af din Læbe, . . . och det lod saa smucht, at du slog med Handen og nichede lit derhøes, naar din Mehning skulde udbryde . . . Saadan tychtis mig, at Jupiter maatte seet ud i Hofuedet, da Vulcanus hade slaget Hul paa hans Pande med en Kulle, att hand fødde der ofuer den lærde Palladem til Verden. Du berømmede de Suensche, som er Seyrherrer ofuer alle och ett Folch, som en bære Prisen for att føre Krig; huis Heste er altid vant til at rende. Och du roeste Kongen, som er den stormechtigste Herculis Søn . . . Winstrupi see her, her er den Vijngard, som af *din Indschydelse* bleff plantet paa dette kløfftede Bierg Parnasso.“ — Vinstrup har aabenbart slaaet an og stræbt at forbedre sin i Øjeblikket prekære Stilling; han havde virkelig et stort Tilhæng i Skaane, navnlig i Præstestanden, der med Stolthed saa op til sit lærde Overhoved. Om nogen national Modsætning mellem ham og Svenskerne var der saa lidt som nogensinde Tale. Den samme svenskvenlige Stemning herskede i det Hele taget ved Sammenkomsten. Der var nok mødt en stor Skare nysgerrige fra København, og adskillige danske Studenter lode sig indskrive ved Universitetet, indtil der

kom Forbud herimod fra deres egen Regering. Men om nogen Fraternisering mellem Skaaninger og Danske var der næppe Tale, og den ovennævnte Student (Gerhardus Oligeri Fulede) udtrykte vistnok en mere almindelig Stemning, naar han udtalte, at han havde troet, „at dee schoniske icke skulle vilde fordrage de danske effter den Dag [Roskildefreden], fordi de saa hafde ladet dem i Sticken, paa det dee kunde hytte sig sielff och kiøbe sig fred till; och dee haffde heller inted været at fortenke derfor, om dee vilde burit Had til dee danske.“ Da Generalguvernør Banér forlod Festen, udtalte han da ogsaa det Ønske, „at deøe Akademi maatte blomstre evindeligen, alle ærlige Svenskere til Glæde og deres Uvenner til Fortræd“.*)

Universitetslærerne begyndte nu deres Virksomhed, men Samlivet forløb ikke uden utallige Rivninger mellem de lærde Herrer. Da nationale Motiver imidlertid yderst sjældent medvirkede hertil, er der ingen Anledning til paa dette Sted at trænge dybere ind heri. Ganske vist havde den svenske Styrelse nedlagt Forbud mod fremmede Skrifter, som indeholdt groft Kæteri, Smædelser over fremmede Konger eller lignende forargelige og lastefulde Lærdomme, men man havde glemt at tage Forholdsregler mod Pamfleter, rettede fra Kollega mod Kollega. Fjendskabet mellem Vinstrup og Oelreich blussede naturligvis nu kraftigt op, og til den sidstnævnte sluttede Professor Josua Schwartz sig, idet han søgte at faa Bispen opfattet som Højforræder. Parti dannede sig mod Parti. Det var en Uklogskab af Regeringen, at den havde anbragt to saa skarptkantede Personer som Prokansleren og Bispen op ad hinanden uden nøjere at afgrænse deres Myndighedsomraader. Spørgsmaalet om Præsteudnævnelser var nemlig atter blevet brændende, idet Prokansleren fordrede, at alle Præster, som ansattes, skulde have besøgt Universitetet. Men i hvor ringe Grad Nationaliteten spillede en Rolle i denne Strid, ser man af, at en af Vinstrups bitreste Modstandere var Provincialmedikus Dr. Kr. Foss. Han var en typisk Figur for Skaane i 1660erne, thi samtidig med at han deltog i det danske Aandsliv og korresponderede om lærde Materier med Tomas Bartholin i København, som han hyppigt besøgte, fremgaar det af de Breve, hvori han omtalte danske politiske Anliggender, at han ikke nærede den rin-

geste Deltagelse for dette Rige, ja endog saa med et ret ironisk Blik paa dets Affærer. Stillingen var imidlertid bleven meget ubehagelig for Biskoppen, men han blev reddet af Kommissionen 1670, som suspendede Oelreich, lod Schwartz gøre Afbigt, og gav Vinstrup nogen Oprejsning ved bl. a. at opfordre ham til at lade Stiftets Kirker anskaffe en af ham meget yndet dansk Bog „Evangelisk Lusthave“. Først i 1672 kom der Ro i denne Sag, da Oelreich blev udnævnt til Superintendent over Bremen, og Vinstrup arvede hans Embede som Prokansler. Imidlertid var Foss bleven Kurator i Stedet for Valkendorf, som trak sig tilbage. Men han blev straks efter forflyttet til Jönköpings Hofrätt, saa at der ikke blev Lejlighed til flere Sammenstød mellem de to Antagonister. Dog findes der ogsaa i 1670erne nok af Stridigheder ved Lunds Universitet, men kun sjældent berørte de den nationale Modsætning. Det var nu navnlig den berømte Samuel Pufendorf, som var i Ilden.¹⁰⁾

Hvad *Nationalitetsspørgsmaalet* i det Hele angaar, se vi, at Konsistoriums ældste Protokoller bleve førte paa Tysk, hvorefter man gik over til at anvende Svensk. Dog bleve Tyskernes Ytringer i Reglen opskrevne paa deres eget Sprog. Danskerne have vel ogsaa talt deres eget Maal, da vi se det anvendt skriftligt i Akterne. Derimod blev det ganske vist ikke indført i Protokollerne. Det er allerede sagt, at til nationale Modsætninger inden for Professorernes Kreds mærke vi kun svage Spor. Interessantest er det dog at se det Forhold, som udviklede sig i Lund mellem den oprindelige Befolkning og det nye Element, hvorom Domkirkebøgerne meddele en Del Oplysninger. Først og fremmest faar man her Indtrykket af, at Professorfamilierne ingenlunde holdt sig fornemt borte fra Borgerskabet, tværtimod ser man hvert Øjeblik deres Hustruer bære Borgernes Børn og dem selv optræde som Faddere. Og dette gælder ikke alene de dansktalende Professorer, men ogsaa Svenskere som Elfvedalius og Nordman eller Tyskere som Pufendorf og Buschovius. Bemærkes maa det ogsaa, at der fandtes en Koloni paa ikke mindre end 48 tyske Borgere i Lund. Om Tidens demokratiske Sindelag, i det mindste i visse Henseender, vidner det desuden, at da Natmandens Barn skulde døbes, stod hele Magistraten og dens Fruer Faddere.

Hvad Professorerne selv angaar, synes det, at de som Regel nok foretrak at søge deres Landsmænds Selskab. Danskeren Iver Vandalin søgte lutter danske Faddere til sit Barn og fik mellem disse endog Henrik Vorm i København optaget. Omvendt havde Professor Sack samlet sig en Skare Svenskere ved en lignende Lejlighed. (Det samme gjaldt om Landstingssekretæren Sven Kråka, Borgmester Tolsten og Byfogden Gustaf Hammar, der alle vare Svenskere). Men der findes ofte Eksempler paa det modsatte. Skaaningen Prof. Anders Stobæus havde i en ganske svensk Venneskare anbragt Vinstrups Datter; Kr. Foss satte Prof. Oluv Bagger ved Siden af Prof. Papke mellem sine Faddere o. s. v. Dog var det kun de mest svenskvenlige af de danske Professorer, som handlede paa denne Maade. De øvrige søgte deres sædvanlige gamle Omgang. I Stockholm herskede der da ogsaa i Begyndelsen af 1670erne en vis Misfornøjelse over, at saa mange af det teologiske Fakultets Lærere vare Danskere (Bagger, Hjort, til Dels Schwartz).

Betydelig stærkere var dog Modsætningen inden for Studenternes Kreds. De danske Studenter havde i Begyndelsen spillet en vis Rolle ved Universitetet. Da Kristian V i 1671 nedlagde Forbud mod Studier i Lund, maatte de imidlertid fortrække. Ogsaa af andre Grunde, t. Eks. ved den mangelfulde Undervisning i Lund, maatte Studenternes Antal nu synke; man begyndte atter at vende Blikket mod København, og i 1670 blev en Student irettesat af Konsistorium for at have anstillet en kritisk Sammenligning mellem de to Lærestalter. Universitetets Pengeforhold vare desuden i en haabløs Forvirring. I 1672 var der derfor kun 128 Elever, hvoraf vel Halvdelen stammede fra de skaanske Landskaber. Rivninger mellem Skaaninger og Svenskere vare nu ikke ualmindelige. Dog vedbleve skaanske Adelsmandssønner som Aksel Gyldenstern og Kjeld Kristoffer Bernekov stadig at søge hertil.

Men navnlig var det mellem Borgerne i Lund og de svenske Studenter, at der efterhaanden voksede en stærk Misstemning frem. Slagsmaal mellem Studenterne og Læredrengene hørte til Dagens Orden, og naar Svenskerne gik paa Gaden, kunde de risikere at høre Skældsord summe sig om Ørene, navnlig det den Gang saa populære „Hundsvot“; undertiden bleve de end-

ogsaa forfulgte med lange Stænger. Konsistorium maatte gribe ind mod „det nationala odium, sc. inter nationem danicam et suecicam“, men med ringe Held. Forbuddet mod Landskabsforeninger blev da ogsaa brudt, og de fremmede organiserede sig i Östgöta-, Vestgöta- og Smålands Nationer. Til den sidste hørte ogsaa Hallandsfarerne. Skaaningerne og Blekingsboerne fik en fælles Nation, den skånske. Dog maa man ikke slutte, at Nationsinddelingen fandt Sted udelukkende, eller endog hovedsageligt paa Grund af den nationale Modsætning; Aarsagerne vare først og fremmest af økonomisk Natur.

Universitetets Styrelse havde selv en klar Forstaaelse af, hvad man ventede sig af den i Retning af Forsvenskning. I 1673 erklærede den, at Ungdommen efter Planen skulde „indricka en sannskyldig och vederbörlig kärlek emot E. K. May:t och Sveriges Crono“. Lidt i denne Retning har vel Universitetet ogsaa virket allerede før 1676, og en dansk Dom herover maa altid paavirkes af det Faktum, at Nationalitetsskiftet og Kulturens Fremme her gik Haand i Haand. I Lund studerede bl. a. den senere saa bekendte Ærkebisp Haquin Spegel, som vi atter ville møde i et senere Afsnit af denne Bog, og Mikkel Kristoffersen Ravn (Corvin), en af de sidste Skaaninger, der optraadte som Forfatter paa det danske Rigssprog.¹¹⁾ Her lagdes saaledes mangt et Frø, som siden skulde spire frem til en rig Vækst. Men i denne Periode er Universitetets Indflydelse næppe til at mærke paa noget aandeligt Omraade i Skaane, og Indvirkning paa Nationalitetsskiftet havde det ikke. Uensartet i enhver Henseende, som dets Lærerpersonele var, kunde det ikke i Enighed samle sig til Arbejde paa sit egentlige Maal: Skaanes Inkorporation under svensk Kultur.

NIENDE KAPITEL.

Borgerne.

Svenskerne kunde hverken købe Borgerne ud af deres Gaarde som Adelsmændene eller ved Dødsfald besætte deres Pladser, saaledes som det var muligt med Præsterne. De kunde maaske lette en *Indvandring* til Stæderne, hvis Kaarene her vare lykkelige, og desuden skaffe sig en vis Indflydelse paa Valget af Magistraterne, men stort herudover kunde de ikke gaa. De maatte bestræbe sig for at lokke de skaanske Borgere til efterhaanden at foretrække det svenske Herredømme for det danske og til selv at medvirke til at udslette de nationale Forskelligheder.

At Bymænd fra Opsverige skulde have været ivrige efter at slaa sig ned i de skaanske Stæder, er paa Forhaand ikke sandsynligt; de Kaar, som bødes dem her, vare ikke saa glimrende, at de kunde virke dragende. I Malmø sagde man i 1671: „Vor gode Stad, som af Naturen er en af de bedste i Riget, vil inden kort Tids Forløb miste al Betydning, navnlig i Udlandet.“ En svensk Forfatter tilstaar ogsaa: „Under den svenske Regering bleve de skaanske Stæder endnu ubetydeligere som Følge af en forøget Told, forhøjede Skatter og Krigens Ødelæggelser“. Dog ligger der utvivlsomt en Overdrivelse heri; Skaane var netop det danske Landskab, som var sluppet mest helskindet fra Karl Gustafs Krige, og kun et Par ubetydelige Flækker (Baastad og Engelholm) havde lidt alvorlig Skade. Man maa gaa tilbage til Horns Krig for at finde en Tid, da nogle skaanske Byer havde været Genstand for virkelig Plyndring. Ogsaa Skatteforhøjelsen er en Overdrivelse, derimod maa det indrømmes, at

Toldbyrden hvilede meget tungt paa Stæderne. Hvad specielt Malmø angaar, maa man ikke forglemme, at dens Handelsflaades Størrelse (og Skibenes Læstetal) var stigende i 1670erne, baade fra 1671 til 72 og fra 1672 til 74.

Alligevel var Tiden 1658—1676 utvivlsomt en Nedgangsperiode for de skaanske som for de danske Stæder, dog vistnok mere af økonomiske end af ydre politiske Aarsager. Fremmede følte sig ikke synderligt tiltrukne af Forholdene. Vælgte vi til Eksempel Kristianstad, som laa mod Øst ved Helgeaa og med let Forbindelse med Øvresverige, se vi, at i 1658 aflagde seks nye Borgere deres borgerlige Ed, i 1659 een (fra Rønneby), 1660 atter seks (heraf een Tysker), 1661 een (Dansk), 1662 seksten, 1663 fjorten, 1664 ingen, 1665 to o. s. v. Af alle disse kan man ikke med Sikkerhed paavise, at en eneste var Opsvensker; de fleste vare fra Skaane eller Tyskland. Ganske vist har man ingen Vished for, at alle, som indflyttede, aflagde Eden; men i det mindste i Landskrone blev der fra Magistratens Side lagt Pres paa de nye Bysfæller for at tvinge dem til at lade sig optage som Borgere. Bemærkes maa det endnu, at der i Løbet af de samme Aar var adskillige Mænd, som opsagde deres Borgerskab og flyttede bort fra Byen, fordi de ikke mere kunde finde deres Næring dér. Gaar man til andre Stæder, møder man beslægtede Fænomener; det er saaledes ret sjældent, at en ny Borger lader sig optage i Malmøs Borgerskab. Noget bedre var ganske vist Forholdet i Landskrone og Karlshamn; i den første Stad indfandt der sig saaledes en Del Hollændere og Tyskere. Karlshamn i Blekinge var anlagt af den svenske Regering, og den havde en let Forbindelse med Småland; det var derfor naturligt, at dens Borgerskab for en Del kom til at bestaa af Svenskere. Først en fuldstændig Gennemgang af de bevarede Raadstueretsbøger o. a. Arkivalier fra de skaanske Stæder vil kunne give klarere Besked, skønt Spørgsmaalet efter sin Natur ikke kan besvares med fuldstændig Sikkerhed. Det maa paa Forhaand siges at være ganske usandsynligt, at der skulde kunne paavises nogen Indvandring af nævneværdig Betydning, og Indflydelse i national Henseende paa vedkommende Stad har den i hvert Fald ikke haft. Den svenske Regering havde ikke formaaet at forbedre Forholdene i Stæderne,

som den havde kritiseret saa skarpt ved Overtagelsen af Landskaberne.¹⁾

En Forsvenskningspolitik maatte da følge andre Baner ; den maatte operere med de forhaandenværende Forhold. Først og fremmest maatte der ansættes paalidelige *Svenskere* i alle Embeder for derigennem at have Haand i Hanke med, hvad der foregik. Vi møde samtidigt i alle Lande en Stræben hos Regeringerne efter at skaffe sig Indflydelse paa Magistratsvalg ; det er dels enevældige Tendenser, dels centraliserende Ordenslyster, som gøre sig gældende, og som i Skaane ikke maa sammenblandes med, Nationalitetsudviklingen. I Danmark (som i Skaane før 1658) laa Retten til at vælge Borgmestrene oprindeligt i Hænderne paa Raadet, som havde Selvsuppleringsret ; Kristian IV havde ganske vist udvidet Lensmændenes Medbestemmelsesret betydeligt, men da Stæderne følte Trykket heraf meget stærkt, afskaffedes dette i 1661. I Stedet for den adelige Lensmands Magt fulgte imidlertid nu Kongens ; alle Magistratspersoner fik kgl. Udnævnelse, og Selvstyret indskrænkedes efterhaanden. I Sverige foregik en tilsvarende Udvikling, om end i svagere Grad, i en noget tidligere Del af det 17de Aarhundrede ; Staten ydede Bidrag til Borgmesterlønningerne og berøvede til Gengæld Stæderne deres Valgret. Man udnævnte da almindeligvis juridiske Embedsmænd, som allerede stode i Statens Tjeneste. Men Byerne vilde ikke opgive deres Ret, og det lykkedes dem efterhaanden at erobre en god Del af den tilbage. Begge disse Udviklingsrækker, baade den danske og den svenske, maa man have i Erindring ved en Undersøgelse af de skaanske Forhold. Dog ser man straks her, at de nationale Tendenser virkelig ere stærkere hos den svenske Regering end Myndighedstrangen. Man lod ganske vist den danske Indretning bestaa, at Magistraterne havde Valgret under Sanktion af Lensmanden d. v. s. Generalguvernøren (senere Landshöfdingen), men man søgte samtidigt at sikre sig de politisk vigtige Punkter. Navnlig var det *Helsingborg*, som stak i Øjnene. Allerede Karl Gustaf havde „forordnet og didsat“ Henrik Mortensen som Borgmester ; om han var svensk eller dansk, kan man dog ikke se. I 1667 udtalte imidlertid Banér i Brev til Regeringen, at Helsingborg endelig behøvede „en god svensk Borgmester“, da den „ligger midt i Passagen“ ; han ønskede

derfor enten Bispesønnen fra Karlstad Daniel Cämen (se Side 29) eller den svenske Syndikus i Helsingborg Anders Ekebohm. Regeringen traf imidlertid længe ingen Afgørelse, og i Oktober stode begge Borgmesterpladser ledige. Leyonsköld mindede samtidigt om, at „de fleste af Raadmændene ikke ere til at stole paa“. Regeringen forordnede da Ekebohm til „*kgl. Justitie Borgmester*“ med den første Plads i Magistraten; den anden Borgmesterplads overlodes derimod til Skaaningen Bent Pil (se Side 83), — hvis han fik Raadets og Borgerskabets eenstemmige Votum! I 1674, da Regeringen vilde have den svenske Tolder Johan Andersson Brunberg til Raadmand i Helsingborg, udtalte den sig endnu mere uforbeholdent over for Leyonsköld. Han skulde „medh godt maneer och uthan anseende af något tvång“ ligesom af sig selv søge at disponere Borgmestere og Raad til at vælge ham. Men hvis dette ikke gik, „då gifvom Vi edher hermedh macht och ordre på Våre vägnar at insättia honom till rådman . . . eftersom allenast två infödde Svänske män spörries tillförne sittaa i rätten, och Vi för Vår tjänsts skull nödigt finnom at låtha tahlet ohngefer blifve lika“.

En lignende Optræden fra Regeringens Side, om end knapt saa udpræget, møde vi i den anden Grænsestad *Malmø*. I 1661 anbefalede Stenbock Regeringen at udnævne Raadmanden Hans Aagesen „en alvorlig og vel affektioneret svensk“, men dansk af Fødsel, til Borgmester. Der fandtes ogsaa i Staden en Raadmand Daniel Faxell, som var født i Vermland; „hvis han blev Syndikus [en ny svensk Stilling], kunde han have Inspektion med Stadsprotokollen og Kancelliet, i Stedet for at den danske Byskriver aldrig kan læse et svensk Brev eller en svensk Plakat op.“ — Man ser dog ikke, om Kongen lod Magistraten beholde sit frie Valg og indskrænkede sig til at anbefale Hans Aagesen og Faxell, saaledes som Stenbock gjorde det ved andre Lejligheder; vist er det, at begge Mænd opnaede de Embeder, som de attraaede. I det Hele gik Svenskerne lemfældigere frem i Malmø og naaede dog, hvad de ønskede. I 1667 kunde Banér saaledes melde, at hele Magistraten vilde have Faxell til Borgmester og anbefaler ham til Kongens Bifald. Han mindede om, at man behøvede en saadan ny Borgmester, „helst af den svenske Nation“, thi efter Burgrefven Bromans Død var der ingen

svensk nærværende paa Raadstuen. Regeringen var naturligvis meget villig, og fra 1668 vare to af de fire Borgmestere (Aschenborn og Faxell) Svenskere, ligesom man udnævnte en ny svensk Burgrefve: Sekretæren Gilius Giliusson Ehrenberg. Dette var en meget fordelagtig Stilling for Svenskheden i Malmø, og den bevarede den foreløbigt, thi da Faxell samme Aar havde faaet en anden Stilling i Stockholm, erstattedes han af en anden Svensker, Johan Pål. Men nu fandt Magistraten og Borgerskabet ogsaa, at det kunde være nok, og udbad sig til de to andre Borgmesterpladser de to Raadmænd Kornelius Ledebur og Johan Morbech, af hvilke den første var en Borgmestersøn fra Staden, medens Morbech stammede fra København. Banér anbefalede ogsaa denne Ansøgning og henviste til, at den stemmede med den kgl. Resolution [1664], „at Stæderne, saa ogsaa denne, maa eligere sig Stadsborgmestre“. Herved blev det ogsaa, og da Viceguvernøren samme Aar anbefalede en tredje Svensker, Tolderen Joh. Andersson, til en Borgmesterplads, tog Banér intet Hensyn hertil. Morbech døde i 1670; Magistraten forsamlede sig da i en Fart og valgte den svenske Stadssyndikus Törnschiär, for at ikke nogen Person uden for Raadstuen skulde blive den paatvungen gennem Rekommodation. Forholdet mellem de skaanske og svenske Borgmestre vedblev dog at være 2 til 2, thi Aaret i Forvejen var Raadmanden Terning Hansen rykket op i en Borgmesterplads, vistnok efter Svenskeren Johan Pål. Paa Raadmandsvalgene brød Regeringen sig ikke saa meget om at have Indflydelse, og af de 14 Raadmænd, som valgtes mellem 1658 og 1676, vare kun to, Faxell og Elias Eckman, Svenskere (dog gælder muligvis det samme om den tidligere Postmester Heublein).²⁾

Helsingborg og Malmø ere de to Stæder i Skaane, hvor Regeringen af nationale Aarsager søgte at skaffe sig den største Indflydelse paa Magistratsvalgene. Magistratspersonerne indsattes „efter den høje Øvrigheds Vilje“ og i „Magistratens Nærværelse“. I 1672 udtalte ganske vist Magnus Gabriel de la Gardie i det svenske Rigsraad, at man burde sætte Svenskere til Præster, Borgmestre, Fogeder og Skolelærere overalt i Skaane, men dette var et Slag i Luften, som ingen større Betydning fik. Officielt holdt man sig til Privilegierne, og i Al-

mindelighed ønskede man kun at faa en Svensker anbragt i det ene af de to Borgmesterembeder i en By. Om Magistraten havde en ret stor Frihed til at vælge selve Personen, ansaa man for mindre væsentligt, hvis man da ikke vilde benytte Lejligheden til at lønne en bestemt Mand. Men naar den, som i Malmø, efter svensk Skik delvis lønnedes af Staten, maatte dennes Indflydelse eo ipso stige. I Almindelighed optrak man dog ikke Myndighedsgrænserne altfor skarpt. I Ysted „forordnede“ Banér i 1667 Syndikus Andreas Gallenius (en Svensker) til Raadmand; den samme var i 1661 af Stenbock bleven „re-kommenderet“ til sin Plads som Stadsskriver. I 1663, da Sekretæren Ehrenstens Broder søgte Pladsen som Raadmand i Landskrone, „bevilgede“ Kongen dette ved et Brev til Magistraten, der paa sin Side lovede, at han ikke skulde blive forbigaaet. Denne Fremgangsmaade var ofte den almindelige: Generalguvernøren lovede en svensk Ansøger til en saadan Magistratsplads at „prøve, om han med Stadens gode Ja og Samtykke dertil kan blive akkommoderet“. Undertiden som i Rønneby tog Magistraten selv Têten og valgte en Svensker, Befalingsmanden Jonas Håkansson, til Borgmester. Banér mente ikke at kunne sige Nej hertil, „eftersom dem er som andre Stæder deres frie Valg forundt“. Der er megen Humbug ved denne tilsyneladende frie Valgret, og selv i de lavere Stadsbetjentes Valg kunde undertiden Svenskerne falde paa at blande sig (t. Eks. i Varberg 1669). Stor reel Betydning havde det Hele dog som oftest ikke, og det fortjener at bemærkes, at det i Reglen var svenske Embedsmænd, ikke svenske Borgere i Stæderne, som naaede disse Stillinger, sagtens fordi der fandtes saa overmaade faa af de sidste. Resultatet var, at Karlshamn, Ysted og Lund ganske vist begge havde svenske Borgmestre, men den førstes nye Oprindelse og den sidstes Stilling som Universitetsstad forklare dette. I Helsingborg, Kristianstad, Rønneby og Kristianopol var den ene af de to Borgmestre svensk, altsaa samme Forhold som i Malmø. Fra Befolkningens Side sporer man ingen større Misfornøjelse hermed. I Kristianopol viste det sig saaledes i 1669, at Byfogden kun var forordnet interimsviis af Generalguvernøren, og Staden erklærede sig ganske tilfreds med, at denne i Forbindelse med Landshöfdingen traf alle

Dispositioner ved nye Magistratspersoners Ansættelse. Og da Kommissærerne spurgte, om ikke i det mindste Valgretten til de lavere Embedsstillinger var bevaret for Magistraten „med Borgerskabets Minde“, svarede man, at „hvad i saa Maade sker, vilde de ikke tale om, men hvad som Hr. Generalguvernøren har behaget at statuere, ere de tilfredse med“. I Rønneby klagede derimod Landshöfdingen over, at man ikke indhentede hans Samtykke ved Raadmandsvalg, saaledes som Recessen bød. Men det viste sig, at Grunden hertil var, at vedkommende Ansøger havde Kongebrev paa den første ledige Raadmandsplads, og at Magistraten i Henhold hertil havde føjet sig og „valgt“ ham.³)

Først i Begyndelsen af 1670erne træffe vi en mere bevidst Trang hos Regeringen til at forsvenske alle Magistrater, ogsaa uden for de vigtigste Grænsefæstninger; vi have allerede faaet et Vink herom gennem de la Gardies ovenfor anførte Ord i 1672 og Stillingen i Helsingborg i 1674. Naturligvis er det de to ivrigt svenske Landshöfdinger, Durell og Leyonsköld, som have deres Lod og Del heri. Navnlig ere de to Borgmestervalg i *Ysted* og *Kristianstad* af Interesse. Det sidste Sted støttede Durell Landssekretæren ved Kancelliet Lars Svan, en Mand, som oprindeligt havde været Häradsskrifvare i Nerike, men i Løbet af den sidste halve Snes Aar havde gjort Tjeneste ved Kancellierne i Landskrone og Kristianstad. Foruden i høj Grad at rose hans Troskab og Dygtighed betonedes Durell navnlig, at den svenske Nation burde indplantes i saadanne offentlige Stillinge. Det var ligefrem nødvendigt for Stadens Opkomst, at den fik en dygtig svensk Borgmester, „hvilket ved alle Haande indtræffende Konjunkturer turde blive Kgl. Majestæt ret til en god Tjeneste og Nytte.“ Lindsköld, der var kgl. Sekretær, tog sig virkelig ogsaa af Lars Svan, og han fik Pladsen, vistnok nærmest ved kongelig Kaldelse. Om hans senere Liv under Skaanske Krig vil der siden være Anledning til at tale.

Mere indviklet var Forholdet i *Ysted*. Her møde vi under Kommissionen 1669—1670 en svenskfødt Borgmester, Nils Palm; paa hvilken Maade han havde erholdt dette Embede, er dog ikke bekendt. I 1672 blev han imidlertid suspenderet af Landshöfding Leyonsköld, der med Rette beraabte sig paa, at man i Følge Kristian IVs Reces (II—3—1) skulde gaa frem paa

denne Maade mod Magistratspersoner, som vare tiltalte paa gode Navn og Rygte. Regeringen opfattede dog Suspensionen som en Afsættelse og udnævnte til hans Efterfølger den ovenfor nævnte svenske Tolder Johan Andersson under Forudsætning af, at ikke „Staden eller noget andet vidtløftigt“ skulde komme i Vejen. Der er dog ikke Tegn til, at denne Udnævnelse fik den ringeste Betydning. Først to Aar senere var Palms Afsættelse et Faktum, og Regeringen lod da Leyonsköld erklære, at Kongen vilde lade Magistraten selv have Frihed til at vælge en af sin Midte. Raadmændene bade imidlertid om, at de igen maatte faa to Borgmestre, hvad de fra Arilds Tid havde haft, og at Borgerskabet i saa Fald maatte „projektere“ den ene. Denne Tanke faldt i Leyonskölds Smag, og for det Tilfælde, at Kongen billigede den, anbefalede han denne at vælge Olaus Harman, en Svensker, der havde opholdt sig i Skaane siden 1658 og i de sidste 7 Aar havde gjort Tjeneste i Landskancelliet.

Forholdene udviklede sig imidlertid stadigt mærkeligere. Regeringen synes at have indrømmet Ysted de to Borgmesterpladser, men tillige at have givet Magistraten Valgret til dem begge, thi i Oktober Maaned mødte to Ystedborgere og meddelte, at man havde bestemt sig for Harman og Raadmanden Olof Karlsson, den første dog med en kneben Majoritet. Begge vare de Svenskere, og den sidstnævnte havde med sin Raadmands-plads forenet Stillingen som svensk Tolder. Leyonsköld var navnlig glad over deres svenske Ekstraktion, indsatte dem og bad om kgl. Fuldmagt for dem. Men hans Overraskelse var ikke ringe, da Ystedborgeren Simon Jakobsen og hans Maag, Raadmanden Lars Kofod, kort efter indfandt sig med kgl. Fuldmagt for sig selv paa de samme Pladser. Den første af disse var Jyde. Situationen var nu ganske ejendommelig: To Danske, valgte af Regeringen, kontra to Svenskere, valgte af Magistraten. Resultatet blev et Kompromis, Harman og Kofod fik de to Stillinger.⁴⁾ —

Se vi tilbage paa de foregaaende Undersøgelser, kan det vel ikke nægtes, at Regeringens voksende Indflydelse paa Magistratsvalgene ogsaa har haft sin nationale Betydning, selv om denne ikke maa overvurderes. Det samme gælder om de nye Embeder, som bleve oprettede i Stæderne: Burgrefverne i

Malmø, der som Kongens Repræsentanter skulde holde Øje med Magistraten; Præsidenterne i de større Stæder, egentlig kun et finere Navn for den første Borgmester, men udnævnte af Kongen; endelig Syndici, Stadsskriverne (jfr. ovenfor den *kgl.* Justitie-Borgmester i Helsingborg, der maaske skyldtes en Misforstaaelse af Regeringen, thi først med Uniformiteten i Retsvæsenet træffe vi i Skaane Justitie- og Politiborgmestre). Hovedsagen vilde være, om vi kunde paavise et bestemt Modsætningsforhold mellem de svenskfødte Embedsmænd og den Befolkning, iblandt hvilken de fik deres Plads. Dette er dog vistnok sjældnere Tilfældet; oftere hændte det, at Magistraten og Borgerskabet kom i Strid om et Kæmnervalg som i Kristianopol i 1672. Dog have vi allerede i 1664 et mærkeligt Sammenstød i Rønneby i Blekinge mellem Magistraten og den svenske Byfoged Samuel Lindelius. Det maa forøvrigt bemærkes, at Byfogderne som Kongemagtens Repræsentanter i Almindelighed valgtes af Regeringen.

Uvenskabet i Rønneby brød aabent ud, da Raadstueretten med Borgmesteren Arnold de Rees i Spidsen og „den gamle danske Herman Slytter“ blandt sine Medlemmer efter Kristian III's Reces 10. Art., havde dømt Byfogden til øjeblikkelig at erlægge en Bøde for Larm paa Raadstuen. Han svarede da efter Modstandernes Udsagn, „at de skulde agte ham i Kongens Sted; Kong Karl stod hos ham, og han hos Kong Karl, saa ogsaa Stenbocken staar med ham, og han med Stenbocken; de skulle gaa i Døden med hverandre. Og han var sat til at agte paa dem alle, eftersom han alene var svensk, og de fremmede“. Da han ikke vilde betale, kom det til Voldsomheder fra begge Sider, og man lod Bysvendene slæbe ham hen i Arresten, hvor han maatte ligge Natten over i stor Elendighed („Jeg saa skinbarlig i Mørket de forbandede Spøgelse, Djævlø og Rønnebys Gengangere i forskellig Habit, som dog, Gud være lovet, ingen Magt havde mod mig.“). Først næste Dag kom han ud, men blev holdt under stadig Bevogtning, „frygtende for Bornholms mordiske Attentater“. Han anraabte om Hjælp for Kristi Død „samt den trygge Ed, som Kong Karl mig og andre Sveriges Børn gjort og svoret haver.“

Han skulde ikke bede forgæves. Stenbock opfattede hans

Forseelse som begaaet i Drukkenskab, og han ansaa et Overfald paa en „Kronens Tjener“ for en grov Forbrydelse. En Kommissarialret blev nedsat til at udrede Sagen, men dens Resultater ere desværre ukendte for os.⁵⁾

En særlig Stilling indtog de svenske *Toldembedsmænd* i Stæderne, paa samme Maade som Militæret og Generalguvernementets Embedsmænd, om de end følte sig nærmere knyttede til Befolkningen end disse. Alle tre Kategorier besattes af Regeringen, og allerede d. 1. Juli 1660 henledte Stenbock dens Opmærksomhed paa, at de færreste Stæder endnu vare besatte med *svenske* Betjente. Han haabede tillige paa en retfærdig Gennemførelse af den svenske Toldrulle i Skaane (i Modsætning til under Karl Gustaf), hvoraf Følgen vilde blive, at Skaaningerne ikke længere „for at undfly Tolden rejse over til København og klæde sig dør og komme saa igen over, hvorved de narre Toldvæsenet og hindre Kræmmerne udi deres Handel og Næring, som for en Del allerede tør være praktiseret.“ — Visse moderne Sædvaner have tit gamle Aner! Om Stenbock opnaaede sit Ønske, er mere end tvivlsomt, og Smuglerierne vedbleve i stor Stil; derimod erklærede Regeringen 10 Dage senere, at alle danske Betjente i Stæderne efterhaanden og med god Manér burde erstattes med svenske. Dette blev utvivlsomt gennemført.⁶⁾

Regeringens Indgriben i Embedsbesættelserne skyldtes dog, som vi have set, ikke alene Forsvenskningsplaner og Magtlyst; den bundede ogsaa i en indgroet Mistillid til Befolkningens Troskab. Derfor turde man ikke give den de *Vaaben* tilbage, som man havde frataget den under Krigen. Straks efter Københavnsfreden mødte Borgerne i Halmstad frem med Krav paa sine *Vaaben*. Man søgte at vinde Tid ved at henskyde Sagen til Afgørelse i Stockholm og vilde hellere bruge Musketterne til Militæret; Borgerne kunde vel undvære dem. To Aar senere begærede Landskrone sine *Geværer* tilbage; Generalguvernøren erklærede, at han nok skulde sørge for, at de ikke bleve fordærvede eller forrustede, og heller ikke Kristianstad, som reklamerede sine *Vaaben* i 1664, fik noget bedre Svar. Paa lignende Maade ansaa man „*conventicula*“ af Borgere uden Borgmestres og Raads Samtykke for farlige, navnlig i Grænseegnene, og man

nedlagde Forbud derimod. Til Gengæld gik Svenskerne Glip af Fordelen ved en Borgervæbning til Stædernes Forsvar, og de opnaaede dog ikke deres Hensigt; i 1663 erklærede Stenbock, at han ansaa det for betænkeligt ligefrem at forbyde Borgerne at købe nye Geværer, eftersom han noksom vidste, at de allerede havde faaet lige saa mange igen, som de havde mistet. Han udkastede derfor den Tanke at give dem de gamle tilbage for igennem denne Tillid at vinde deres Affektion. Men dette Raad blev ikke fulgt.⁷⁾

Hertil kom, at Regeringen for at lægge en Kapsun paa Borgerne, samtidig med at man sikrede Grænsen, fyldte Stæderne med Soldater. Stenbock holdt paa, at i det mindste Halvdelen af *Garnisonerne* burde bestaa af svenskt Folk, og han mente, at Stillingen var farlig, „helst naar man konsidererer ikke alene Fæstningernes Størrelse og deres Situation, samt at de ligge meget nær til et fremmed Kongerige, (i Fald noget hastigt og uformodeligt skulde paakomme), . . . men ogsaa selve Indbyggernes Affektion paa nogle Steder og den Troskab, de have bevist i den forløbne Tid [5: under Malmøs sammensværgelsen]“. Denne Mistillid holdt sig hos Generalguvernøren, og i 1661 mente han, at de lavere Stænder for en stor Del vare upaalidelige og malkontente, medens han stolede bedre paa Adelen. Under disse Omstændigheder kunde han kun gaa med til en maadeholden Reduktion af den Militærstyrke, som man havde haft under Krigen; han foreslog, at man som Garnisoner beholdt i alt 2332 Mand, deraf 823 Svenskere og Resten Tyskere eller Polakker. Garnisonsstæderne vare Malmø, Landskrone og Helsingborg; Laholm, Halmstad og Varberg; Kristianstad og Kristianopol. Dette Forslag blev gennemført saa godt som uforandret (2251 Mand), og Byrden var tit meget trykkende for Borgerne, hos hvem Soldaterne indkvarteredes. I Malmø laa der saaledes 1660 800 Mand, i 1668 1200, og af 424 Huse vare de 200 belagte. Karakteristisk er det tillige, at man overalt anbragte Svenskerne paa Slottet, Tyskerne og Polakkerne nede i Staden. Hermed hænger det sammen, at man i Stæderne udvidede de gamle Slotte og gjorde dem til Kasteller, som i Nødsfald skulde kunne holde Borgerne i Ave. Per Brahe sammenlignede en Gang i Raadet Svenskernes Stilling i Skaane med

Spaniernes i Neapel; de skulde holde sig i Kastellerne med Trudsel om, saa snart Borgerne mukkede, at ville rasere hele Byen. Enhver fremmed, som kom til Staden, skulde straks anmeldes hos Kommandanten.⁸⁾ Disse Bestemmelser ere dog for en Del ikke specifikt svenske, vi træffe dem ogsaa i andre Lande t. Eks. Danmark (Citadellet i København).

Endelig søgte Svenskerne at sikre deres Stilling ved at vække *Skinsyge mellem de forskellige Stæder*. Dette gælder navnlig de to af Byerne ved Sundet: Malmø og Landskrone.

Mod Malmø nærrede Svenskerne en stadig Mistillid siden 1659, og den gav sig Udtryk hvert Øjeblik, som da Rigskansleren 1662 i Raadet ytrede, at „man ikke skulde flattere sig med deres i Malmøs Troskab, men snarere diffidere“. Derimod nærrede allerede Karl Gustaf en betydelig Interesse for Landskrone, hvis fortræffelige Havn under hans anden Krig med Danmark havde vist sig som et sikkert Tilflugtssted for den svenske Flaade. Derfor maatte Dahlberg udkaste en stor Plan til en Ombygning og Udvidelse af denne Stad, som skulde befæstes stærkt, forsynes med Kanaler efter hollandsk Skik og tjene til Hovedplads for en stor Del af Flaaden. Landskrone skulde med andre Ord være en Udfaldsport mod Sjælland og København, en Tanke, som siden 1658 aldrig nogensinde er forsvunden. Den skulde desuden hjælpe til at værne om „Sundets Frihed“. Endelig vilde Kongen hertil henlægge en stor Del af den svenske Administration i Skaane, ja han vilde vistnok have Generalguvernørens Sæde her og ikke i Malmø. Denne Plan blev ikke realiseret, medens han levede, men den blev delvis genoptagen af Formynderregeringen, der gjorde den til Genstand for en Debat i Rigsraadet i Juni 1662. Admiral Klas Bjelkenstjerna ytrede her, at „Hs. Mt. salig har haft stor regard paa *Landskrona*, har agtet at koste meget derpaa, da han ansaa den for sin „*Krona*“. Han priste Havnen, og til ham sluttede Rigskansleren de la Gardie sig, medens Rigsdrosten erklærede, at „ingen Konge sætter sin Stats Velfærd saa nær en anden Potentats Grund, hvilket vi vilde gøre, hvis vi betroede det vor Flaade“.

Resultatet blev dog, at de to første Mænds Mening blev den sejrende; Regeringen erklærede, at de nye Provinser i det Hele vare „saasom en Grav og Formur om Fædrelandet“, hvis

Opkomst i Handel man ønskede at støtte ved at give denne Stad nye Privilegier paa Grund af dens inkomparable Situation og Havn. Man gjorde den til en Stabelstad med Plads paa Rigsdagen „nærmest foran Malmø“, Indkvarteringsfrihed for 20 Aar, Frihed for Kontributioner og Accise, Toldfrihed for Raa-varer, Bankkontor og Mønthus. I Spidsen for den skulde der staa tre Borgmestre med Præsidenttitel, medens en svensk Burgrefve skulde forordnes af Kongen til at varetage hans Højhed og Regaler, og der skulde findes to Sekretærer, en svensk og en tysk eller nederlandsk. Vigtigst vare dog de Bestemmelser, som toges for at lette Indvandring, navnlig af Nederlændere og Tyskere: 20 Aars Frihed for borgerlige Skatter og Toldfrihed paa Bygningsmateriale tilstodes de nye Borgere, medens Kongen afstod sine egne Tomter til Byen; til Gengæld skulde de nyankomne love at pryde Staden med massive Stenhuse, og man lagde en fuldstændig Plan for hele Byens Bebyggelse. Endelig blev der indflettet den Bestemmelse i Borgereden, at hvis man siden opsagde sit Borgerskab og flyttede bort, skulde man først love ikke i Ord eller Gerning, aabenbart eller lønligt at skade Kongen eller Staden Landskrone.

Dette var altsammen saare godt. Præsidenter bleve de tidligere Borgmestre, Valentin Korn, en forhenværende Borger fra Helsingør, der af Karl Gustaf var bleven bevæget til at slaa sig ned hinsides Sundet, og Bartolomæus Ment, en Hamburgerkøbmand, der kort i Forvejen havde afkøbt Knud Ulfelds Enke en Gaard i Landskrone og til Trods for megen Strid med Landshöfding Hammarsköld tilsidst var kommen i Besiddelse af den. Den tredje Præsidentplads synes aldrig at være bleven besat. Af disse to Mænd var Ment langt den betydeligste, og han kom siden til at spille en vigtig Rolle som en af Forsvenskningens ivrigste Redskaber i Stæderne. Foreløbigt viste han sit klare Blik ved at pege paa det svage Punkt i Privilegierne. Der var ganske vist her i § 25 lovet Frihed for alle af den kristne Religion „efter Rigets Konstitution og Love“, ligesom der yderligere var givet dem, som bekendte sig til den uforandrede augsburgske Konfession, Tilladelse til at have en tysk Kirke med egen Præst. Men af disse to Indrømmelser havde den sidste kun sproglig Betydning, den første var ganske værdiløs. Den virkelige Me-

ning kom frem i Tilføjelsen, hvori der meget liberalt ogsaa lovedes andre Nationer Kirker for sig, „alene at de med Ceremonier, saavel som selve Religionen søge en Lighed, eftersom vi intet hellere skulde se, end at alle Medlemmer af dette Samfund skulde forene og konformere sig med hverandre i alt.“ Bartolomæus Ment priste derimod i et Indlæg „ein friges [o: freies] exercitium Religionis“ som det bedste Middel til at faa fremmede til at nedsætte sig, og han mente, at dette godt kunde forenes med „die bekante politische Maxime“, at een Religion for den almindelige Ro's Skyld maatte være „allen andern vorgezogen“, men at disse godt kunde taales ved Siden af.

Han talte for døve Øren, og hvad enten dette var Aarsagen eller ej, er det sikkert, at Resultaterne aldeles ikke svarede til, hvad man havde ventet. Allerede i 1665 klagede man over den svære Indkvartering (altsaa paa Trods af Privilegierne!) og berettede, at de fornemste og bedste Borgere havde opsagt deres Borgerskab. Landskrone blev som Frederiksodde en for stort anlagt By, hvis Kanaler og Gader laa tomme hen. Forgæves søgte man alle Udveje; Ment vilde have et Reklameskrift trykt og uddelt i Holland, Landshöfdingen vilde have en Ekspres sendt uden Lands for at animere de fremmede til Nedsættelse. I 1666 foreslog Landshöfding Hammarsköld endog, „at några goda svänska traffiqverande persohner och handelsmän kunde dithdragas“. Der blev lidet eller intet gjort; Borgernes Antal steg imellem 1663 og 1670 i det højeste fra ca. 60 til ca. 140, Enker og Fiskere iberegnete, men Udvandringen vedblev bestandig. De tiloversblevne plagedes med Indkvarteringer og Ægter; deres Karle og Piger maatte ved saadanne Lejligheder finde sig i at blive mishandlede af Artilleristerne og titulerede „Juteskälmar och prackare“. Alligevel vare Landskrones Indbyggere sikkert mere svensksindede end nogen anden Stads i Skaane. Fra 1665 førtes Raadstuerettens Protokol paa Svensk, og af Brevene ere ikke faa paa Tysk, Svensk eller Svensk-Dansk. Men vandrede man i Landskrones Kirke, saa man for denne Tids Vedkommende lutter danske Ligstene med danske Navne, kun en sjælden Gang en paa Tysk. Sit sande Fysiognomi formaaede Byen saaledes ikke at skjule.⁹⁾

Vi ville nu foretage en Vandring gennem de øvrige skaan-

ske Byer og undersøge, hvorledes den nationale Stilling var hvert Sted for sig. Hovedstaden var og blev *Malmø*; den havde Generalguvernøren med hans Hof og Regeringspersonale (Landskansli og Landskontor) samt hans Livvagt af Drabanter; den blev jævnstillet med Byer som Riga og Stettin, Hovedstæderne i de Provinser, som hørte til det svenske Rige. Og dog besad Malmø et stærkere dansk Præg end Landskrone, hvad der skyldtes, at Borgerskabet var mere ensartet. Forrettighederne førte dog ogsaa Byrder med sig, og det Tryk, som hvilede paa Malmøs Borgere, var sikkert drøjere end i nogen anden skaansk Stad. Dette gjaldt først Tolden, men værre var det, at der udviklede sig et mindre godt Forhold til den stærke Garnison. I Aaret 1664 beløb Udgiften til „Service“ sig til 14000 Daler Sølv-mønt, uden at Regeringen kunde love nogen Lindring, før Kastellet var færdigt. Borgerne maatte indrømme sine Huse for Militæret eller i hvert Fald give dem Plads deri; selve Generalguvernør Banér skammede sig ikke for paa denne Maade at have en Borgers Hus inde i 11 Aar uden Erstatning. Borgerne bleve forarmede eller flyttede bort. Men foruden de Byrder, som Soldaternes Ophold paalagde Indbyggerne, plagedes de ogsaa ved den usømmelige Opførsel, der udvistes mod dem som Civilister. En virkelig militaristisk Aand raadede i Byen. Man lagde Beslag paa Borgernes Skibe, satte en Krone paa dem og brugte dem til at føre Kalk og Sten i Kronens Tjeneste. Man tvang Bønderne til at køre Urenlighed bort fra Officerernes Kvarterer. Man for hensynsløst frem mod Kreaturerne, hvis de uformodentlig kom op paa Stadens Volde. Soldaterne laante Borgernes Sengklæder og Lagener, men beholdt dem ved Afrejsen; de mødte frem med Hustruer og Børn og forlangte ogsaa Plads til dem; ved det mindste Tegn til Modvilje sloge de løs paa Borgere og Bønder og kaldte dem „Hundsfotter“. Det samme fandt iøvrigt Sted fra Toldbetjentenes Side, og forgæves raabte Malmøboerne: „Ere vi ikke alle Hans kgl. Mts. tro Undersaatter?“ Derfor var der ogsaa her som i Landskrone adskillige, som foretrak at flytte bort fra Byen. Alligevel kan man ikke sige, at Siridighederne havde et nationalt Anstrøg; de stode ikke om Spørgsmaalet dansk kontra svensk. Derfor ser man ogsaa samtidigt, at de rige Borgere ingenlunde vare uvillige til at yde Kro-

nen Forstrækninger, der løbe op til den nette Sum af 70000 Daler.

Om Embedsbesættelserne have vi tidligere talt; ud over en vis Indflydelse paa Magistratsvalgene brød Regeringen sig ikke om at strække sig. Gang paa Gang antog Magistraten Prokuratorer, som vare fødte i København; Landshöfdingen vægrede sig undertiden ved at ratificere deres Fuldmagt, men dette fik sjældent nogen Betydning. Byen styredes aldeles efter de samme Principper som i gamle Dage af Borgmestre og Raadmænd paa Raadstuen; Rettergangen foregik som tidligere ved Bytinget, (hvor Byfogden dømte i Nærværelse af en Raadmand, Byskriveren og de otte Stokkemænd), og ved Raadstueretten for Magistratsmedlemmerne. Malmø havde allerede fra dansk Tid Landstingsret, hvilket efter 1658 betød, at Appel gik direkte fra Raadstueretten til Jönköpings Hofrätt, uden om det skaanske Landsting. I 1675 ønskede Magistraten Frihed for at møde personlig i Jönköping, og at Hofrätten, „eftersom det er brugeligt i Sverige“, vilde lade sig nøje med en skriftlig Forklaring over deres Domme. Ligeledes bade de om, at kun Sager paa over 300 Daler Sølvmonets Værdi maatte kunne appelleres. Svaret blev imidlertid en Udsættelse, „til dess hele Justitiævärket företages vidh Lagens revision“. Da Malmø ved samme Lejlighed beraabte sig paa, at Lov og Reces forbød, at nogen Borger maatte drive to Næringer, og for at vinde Regeringen tilføjede: „Dette strider ogsaa mod Sveriges Lov“, lod Kongen dog ikke dette influere paa sin Afgørelse, men henviste Sagen til Kommercekollegium.

Handelsforbindelsen med København var meget livlig, hvert Øjeblik drog en Købmand herover eller vice versa, og Handelsprocesser eller Arvesager, hvori Danske vare indviklede, vare saare almindelige. Lige saa stærk var dog Kommunikationen med Tyskland og Nederlandene, og en Del Borgere indvandrede herfra; efter Skaanske Krig blev der endog oprettet en særlig tysk Menighed omkring Caroli Kirke. Derimod er Forbindelsen med Stockholm og Øvresverige meget svag.

Herskede der da et udpræget dansk Sindelag i Malmø, næret ved det Blod, som dets Borgere havde udgydt for Kong Frederik i 1659? Det er vanskeligt at svare herpaa, men Sven-

skerne frygtede aabenbart bestandig derfor. „Mand, I siger Eders Mening ud paa god bred Danske“ og lignende Replikker kunde ofte falde fra svenske Officerers Side, naar de kom i Skændsmaal med Borgere. I 1669 gik det Rygte, at Borgeren Rasmus Nilssen Lindegaard havde haft „en Samling af Borger-skabet“ i sit Hus; han blev straks tagen i Forhør, og det viste sig virkelig, at der havde været 14 Mænd samlede hos ham, men Emnet for Debatten havde kun været et Bønskrift til den kgl. Kommission i Anledning af Stadens Byrder. Det er i det Hele ikke muligt at finde Beviser paa, at Svenskernes Mistanke skulde være begrundet. Man har beraabt sig paa, at den rige Købmand Bonde Johansen i 1671 ikke vilde aflægge borgerlig Ed, skønt han allerede i nogle Aar havde drevet stor Handel inden og uden Lands. Men han sagde kun, at hans Samvittighed forbød ham at aflægge Eden, og dette kan jo have mange Slags Betydninger, t. Eks. at han allerede var Borger i en anden Købstad. Mærkelig er dog navnlig den Indberetning, som Petter Chambers i 1662 indsendte til den svenske Regering fra København. Han havde her i et Vinhus tilfældig hørt en Samtale mellem to Malmøborgere, hvori de klagede over de trykkende Byrder, som Staden led under. Det var aabenbart Regeringens Hensigt at ruinere den og flytte dens Indbyggere til Landskrone. „Jeg kunde ikke mærke andet, end at de vare ærlige svenske Mænd. De forbandede dem, som vare Aarsag til det Forræderi, de havde haft for, og de mente, at de maaske lede derfor til Dato.“ Slige Træk vidne ikke om Samfølelse med Danmark (jfr. dog den tidligere anførte Malmøkapellan Side 144). Og dog vare Sympatierne ikke uddøde, hvad man fik Beviser paa under den følgende Krig.

Retfærdigheden byder ogsaa, at man mindes, hvilke Farer en national Opposition hos en Bys Borgerskab i fredelige Tider den Gang medførte, og hvor unaturlig den faldt. Desuden lagdes der ikke de danske Borgere Hindringer i Vejen for at pleje deres Kultur og bære den til Skue. Breve fra Borgerne i Malmø ere i Reglen paa Dansk (eller Tysk); selv i officielle Skrivelser fra Borgerne eller Magistraten til Generalguvernør Stenbock bruges dette Sprog. Stadens indre Anliggender behandlede paa Dansk; Raadstueprotokollen førtes paa dette Sprog til 1675, Raadstueerklæringerne ligesaa. I 1672 skriver

dog Magistraten Svensk i en officiel Beretning til Stockholm, og naturligvis maa man altid mindes, at Sproget i Datidens officielle Skrivelser afgang af Byskriveren, der valgte, hvad der faldt ham naturligt. At de svenske Embedsmænd endelig benyttede deres eget Sprog, behøver næppe at bemærkes.

Det bedste Indtryk af de borgerliges Tænkemaade faar man dog gennem Ligprækenene. I 1670 blev den forhenværende Borgmester Johan Morbech begravet i St. Peders Kirke af Hr. Nils Sørensen „udi een anseelig hæderlig Forsamling“; Hr. Nils lod siden sin Præken trykke i Lund, og man ser, at den blev holdt paa Dansk. Men det er ogsaa alt det nationale, som den indeholder, og skønt Præsten havde valgt det Ord „at blive i Landet“ til Udgangspunkt for sin Tale, anvendte han det slet ikke i den Betydning, som vilde være os mest nærliggende. Morbech var iøvrigt et typisk Eksempel paa en skaansk-dansk Borger; han var en slesvigsk Præstesøn, der havde gaaet i Lære i Visby og København og efter mange Rejser rundt om i Danmark i 1650 havde nedsat sig selvstændigt i Malmø. Her arbejdede han sig efterhaanden op og naaede alle kommunale Tilidsposter; i 1657 var han Stadens Fuldmægtig paa Odense-mødet, hvor han, som hans Biograf forsigtigt udtrykker sig, „sig viseligen til Byens Bedste hafver resolveret“. Dette er alt, hvad der findes af Politik i Prækenen, thi dette Møde var det bekendte politiske, hvor Krigen mod Sverige var bleven besluttet.¹⁰⁾ —

Bevæger man sig i nordlig Retning fra Malmø, støder man først paa *Lund*, der indtil Universitetets Oprettelse var i en stadig Tilbagegang og af sin gamle Pragt kun havde Domkirken tilbage omgivet af lave, straatækte Rønner. Lund havde allerede i 1661 en svensk Borgmester, Per Tolsten, og den kæmpede siden mandelig mod at faa en Sjællænder, Søren Villumsen, til Raadmand, skønt han støttedes fra oven; Sagen var, at man vilde værne om Valgretten, selv paa Bekostning af Kandidatens Nationalitet. Men Stadens Præg var, bortset fra den lærde Kreds, ganske som de andre skaanske Byers; man skrev i 1668 paa Dansk til Universitetskansleren Stenbock, og alle Indskrifter paa Domkirkens Gravstene ere danske til længe efter 1680.¹¹⁾

Saa gaa vi videre ud paa Næsset til *Helsingborg*, hvor der blæser en friskere Vind, og Danmark er nærmest. Vist er det, at der her var mere Liv end ellers i Stæderne, og til Gengæld mere Mistro fra oven. Byen stod sig forholdsvis vel og var maaske endogsaa i økonomisk Fremgang. Men der herskede stadig Strid, og Byen var delt i to Partier, som fulgte den svenske Borgmester Ekebohm eller den indfødte Bent Pil. De beskyldte hinanden gensidig for Utroskab mod den svenske Krone; dog, naar man har villet opfatte Pil som en Danskhedens Fører, er dette næppe rigtigt; under den senere Krig stod han nærmest paa Karl XI's Side. Men han var en frittalende Mand, der bl. a. blev beskyldt for „at tale noget haardt og eftertænkeligt mod det kgl. Kammerkollegium“, foruden at han, som vi have set, var en dristig Spekulant, der slog sig op. Den centrale Figur i *Helsingborg*, ja i alle skaanske Stæder, var dog Eggert Elers, „som ikke alene er temmelig rig, men ogsaa en nyttig og beskeden Mand“. Han bragte i sin Embedstid Stadens Affærer paa Fode og overtog selv efterhaanden en Del Jordegods fra adelige Debitorer, saa at hans Rigdom stadig var stigende. Elers var født i Itzehoe, men var 14 Aar gammel kommen til Rønneby, hvor begge hans Farbrødre sade i gode Kaar, og efter at have lært her, kom han ud paa Rejser og havnede endelig hos en Fætter i *Helsingborg*, hvis Forretning han snart bestyrede ganske alene. Han groede saaledes fast her ligesom Morbech i Malmø, kom til at beklæde alle Stadens Embeder og endte i 1667 sit Liv som en Mand, der var anset og populær paa begge Sider af Øresund. Men Elers synes ligesom Morbech at have været ganske uinteresseret i nationale Spørgsmaal, og begges Oprindelse uden for, eller i hvert Fald paa Grænsen af Danmark kan vel ogsaa have bidraget sit hertil.

Under alle Omstændigheder kan der ikke herske nogen Tvivl om, at *Helsingborgs* Borgere af alle mest aabent og villigt bare deres Danskhed til Skue. De synes ligefrem at føle en Glæde ved at bruge det danske Sprog, og de benytte det overalt: i Breve og Regnskaber, paa Ligstene, Kirkeklokker og Lysekroner.¹²⁾

Lignende Forhold, men i mindre udpræget Grad, møde vi

i de mindre Stæder som *Ysted*; dog brugtes i Reglen Svensk, naar Skrivelserne vare rettede til højere Steder eller til andre Magistrater. Disse Smaabyer eller Flækker vare som oftest i en endnu sørgeligere Tilstand end de større; nogle som Engelmholm laa næsten ødelagte hen siden den sidste Fejde.¹³)

Gaa vi mod Øst over Linderødsaaen, komme vi ned i Helgeaadalen til *Kristianstad*. Denne Stad frembyder flere fordelagtige Sider for vor Undersøgelse, thi dels er den tilstrækkeligt langt fjærnet fra København, til at Udviklingen kan være foregaaet ganske jævnt, uden ydre Paavirkning; dels ligger den dog ikke saa nær ved den gamle Grænse, at der kan have været Tale om nogen direkte svensk Paavirkning fra Smålands Befolkning. Her, om noget Steds, kan man derfor faa et Indtryk af, hvorledes Staden uforstyrret havde udviklet sig, og vi ville derfor dvæle lidt længere paa dette Sted.

Kristianstad var en By, hvor indvandrede Tyskere (og Nederlændere) spillede en særligt fremtrædende Rolle; Familier som Niemeyer, Rosemeyer, Vinrendz, Kampf, Kahl, Notbeck, Kniphoff, Brandt, Dönnich, Leutke m. fl. havde fra første Færd, fra Stadens Grundlæggelse, en mægtig Indflydelse og besatte Magistratsposterne. Der skete ingen Ændring heri i 1660erne, og mange af Indvandrerne havde udenlandske Navne. Dette maatte faa sin Betydning, naar den tredje Nation, den svenske, begyndte at trænge ind i Byen. Kristianstad fik som Fæstning en svensk Garnison, og den blev Sæde for en Landshöfding, der med Kristianstad Len forenede Blekinge under sig. Da Generalguvernøren forsvandt i 1670, blev den nye Landshöfding uafhængig af alle andre Magter end Regeringen i Stockholm. Det var Durell. Hans Embedspersonale (Kansliet etc.) maatte sammen med Militæret dominere i den lille Stad, og til dem sluttede endda de svenske Told- og Accisebetjente sig. Hvorledes gik det under disse Forhold den oprindelige Befolkning?

Blandt de gamle danske Familier var Kristen Lunds en af de mest indflydelsesrige, og han var en paalidelig Modstander af Svenskerne, men allerede d. 10de Aug. 1659 blev han stedt til Jorde, „den gode, fornemme, erlige oc oprictige Mand“. Hans og Oluv Stenvinkels Hustruer havde været de mest at-

traaede som Faddere i Staden, og man møder hvert Øjeblik deres Navne i Kirkebogen. Nu begyndte imidlertid Svenskerne at vise sig, og de fik snart Brug for de kirkelige Myndigheder, først og fremmest i den sørgelige Anledning, at de svenske Soldater døde som Fluer i den lavtliggende og usunde By og maatte finde deres sidste Hvilested dér. Svenskerne synes ikke at have faaet nogen meget venlig Modtagelse i Kristianstad, og man adlød kun trevent deres Befalinger. Da man saaledes i August 1658 skulde skydse Landshöfding Håkan Nilsson Skytte med Følge ind i Blekinge, udeblev de allerfleste Borgere fra dette offentlige Arbejde, men maatte ogsaa siden bøde derfor. Om Modvilje eller Vanskeligheder med Forstaaelsen vidner det ogsaa, at man oversatte de svenske Embedsmænds Breve paa Dansk, før man offentliggjorde dem.

Efterhaanden kom man dog hinanden noget nærmere, og hertil bidrog sikkert det Eksempel, som Henrik Lindenov, der sad i Kristianstad som Fange under Karl Gustafs anden Krig, gav sine Landsmænd. Han stod sammen med sin Fangevogter, Skytte, Fadder til adskillige Officerers Børn, og i det Hele synes der at have udviklet sig et selskabeligt Forhold mellem ham og Svenskerne. Dette havde videre Virkning. Man ser, at den lavere Borgerstand, navnlig Haandværkere som Smede og Skræddere, begyndte at træde i Forbindelse med svenske Officerer, som heller ikke holdt sig fornemt tilbage, og Fadderskaberne mellem disse to Kredse florerede. Snart strakte ogsaa denne Udvikling sig til de højere Kredse.

Da Freden til København var afsluttet, var det egentlig ikke mellem Civilister og Militære, at den nationale Modsætning bestod. Man bemærker snart saadanne Fænomener, som at selve Generalguvernøren og de rigere Borgere indgik Kompagniskab om Fælleseje i Skibe. Til Gengæld udviklede der sig et saa meget skarpere Forhold til de svenske Toldembedsmænd. Allerede før 1660 havde Borgerne anraabt om Lindring i Accisen, og at Beregningen maatte finde Sted efter det svenske Spandemaal. Accisebetjentene bleve overfaldne med „nogle Ubeqvems Ord“, eller, hvad der var endnu ubehageligere, med Knipler og slæbte i Byens Fængsel. Lige saa voldsomme bleve Sammenstødene i Anledning af Tobakshandelen,

skønt tre af Stadens Borgere allerede i 1658 havde ladet sig optage i det svenske Tobakskompagni, der havde Monopol herpaa. Men særlig forbitret blev man, da det i 1660 bekendtgjordes, at selve den svenske Tolder ved Lilletolden havde forpagtet Tobakshandelen i Staden af Kompagniet, og en Del af Borgereskabet protesterede straks herimod.

Forbindelsen med København var imidlertid bleven genoptagen i Sommeren 1660, og snart indfandt Københavnerne sig atter i Kristianstad, hvor vi f. Eks. møde dem paa Raadstuetinget i 1662. Men ogsaa fra andre Dele af Danmark, som Helsingør, knyttedes de gamle Baand paa ny, og dette gjaldt endogsaa for de fjerne Nederlandes Vedkommende. Samtidigt truedes Kristianstads Søfart mere og mere ved Helgeaas Tilsending nede ved Aarhus, hvor man kort før 1662 uforsigtigt havde opbrudt et Stykke Land mellem Byen og det gamle Slot og til Løn fik en kraftig Sandflugt ud i Aaen. Dog var det endnu muligt til Søs at holde Forbindelsen med København i Live, saaledes som det fremgaar af Sine Rosenmeyers bevarede Slægtsoptegnelser.

Det er en jævn Borgerdatters Liv og Tankegang, som vi faa Billedet af gennem disse Notitser. „Anno 1666 den 23. April kjøffte jeg denne Baag i Københaffn och gaff derfor 3 Skilling“, saaledes begynder hun sit Værk. Skønt Skriften er ubehjælpelig, og Sproget voldte nogen Vanskelighed, saa at hun i Stedet for dansk Rigssprog maatte gribe til en Blanding deraf med skaansk Dialekt, er det et sympatetisk Indtryk, man faar, af en slægtkær Kvinde og dygtig Husmoder, som i en snæver Vending ogsaa kunde give gode Raad i Lægekunsten. For os beror dog Bogens Betydning først og fremmest paa den intime Forbindelse med den gamle Hovedstad, hvorm hvort Blad bærer Vidne. Sine Rosemeyer var født i Kristianstad i 1647 som Datter af Bernt Lades Rosemeyer, en af Byens mest ansete Borgere. Familien var paa den ene Side knyttet til de rent danske Slægter, hvorpaa Farbroderen Korts Ægteskab med Anne Lund (Kristen Lunds Enke?) i 1661 er et Tegn; samme Aar blev dog hendes Søster Ane baaren til Daaben af „en Suensk Frue“. Men stærkest var dog Forbindelsen med København, hvor bl. a.

Margrete Rosemeyer var gift med Borgeren Hans Matissen Mekelborg. Det var derfor ganske naturligt, at da Sine i 15 Aars Alder skulde se noget af Verden, drog hun til Hovedstaden og blev her hos sine Slægtninge, til de begge vare afgaaede ved Døden. Først da vendte hun i 1666 hjem. Aaret efter drog ogsaa Broderen Lave til København sammen med Anne Kristen Lunds; han døde allerede i Novbr. 1667 herovre „och liger begravet i Københaffn i Holmenssen Uertegar“. Denne Ulykke kom dog ikke alene; i 1668 døde Moderen, og to Aar senere Faderen, der kom til at hvile ved hendes Side i Kristianstad Kirke og fik en dansk Ligtale. Nu stod Sine og hendes Søskende ene i Verden; de vare ialt otte Børn. To af Døtrene kom ud til godt Folk, medens Broderen Peter studerede i Lund. Det varede dog ikke længe, før tre af Søskendene efter hinanden tyede over til deres Moster Karen Rosemeyer, sal. Leonhard Klomands, i København. Selv fandt Sine sin Tilflugt i Kristianstad hos sin Farbroder Kort Rosemeyer, i hvis Hus hendes Fæstensøl med Zakris Vonssen blev trykket i 1671. Samme Aar ægtede hun denne Kristianstadbo og kunde saaledes ved Krigens Udbrud i 1676 aabne et Hjem for Broderen Peter, der havde maattet flygte fra sin Huslærerplads hos den svenske Oberstinde paa Hammers Gaard og siden drog fra Kristianstad til København. Herhen tyede ogsaa Sine fra 1677 til 1679. Føjer man hertil, at der i 1670 blev sluttet en Ægteskabsforbindelse mellem Sine Rosemeyers Kusine og den svenske Kaptejn Duvall, ser man klart, at Familien Rosemeyers Vedhængen ved Danmark skyldtes Slægtskabsbaand og paa ingen Maade udelukkede et venligt Forhold til den svenske Nation. At der forøvrigt ingensinde i Sine Rosemeyers Optegnelser nævnes et eneste Ord om Politik eller Nationalitet, behøver næppe at bemærkes.

Derimod lønner det sig at dvæle endnu et Øjeblik ved hendes Sprog. Man kan ikke tvivle om, at det giver en god Prøve paa det Maal, som blev talt i de skaanske Stæder: Dansk Rigssprog med et stærkt Anstrøg af skaansk Dialekt. Saadanne Prøver ere imidlertid meget sjældne; bekendt er foruden denne endnu kun den, man møder i den malmøske Voldmester Henrik Didriksøn Guthmakers Bekendelse 1659 (1ste Bogs 5te Kap.,

Anm. 13). Naar Sine Rosemeyer t. Eks. til en Notits om en Barnefødsel knytter disse Ord: „Som var om en *Tisdag* Aften, som Klåken var 3 Karter til 12. Gud Allermeste [ɔ: Allermægtigste] giffue, at hand *ma* [eller: *mate*] opvoxe, Gud i Hemmlen til *Ere* och sine kiere Foreldre til *Glede* . . . *Selle* Hindrick Detmars bar ham til *Dahen* och Angenete Søren *Lens* gig [eller: *geg*] hos“ etc., ser man heraf som af andre Steder, at det karakteristiske for hendes Sprog er den stærke Afslebet-hed og de bløde Lyde. *aa* og *o* blive til *a*, *æ* og *i* til *e*, *u* til *o*; *r* udgaar foran *sd* og *st* (Eks.: *støst*) og *d* mellem *n* og *g*, som sammensmelte til *ŋ* ligesom i moderne Skaansk (Eks.: *hangrebene*); dobbelt Konsonant bliver enkelt (*skepe*, *reter*), *k* til *g*. Det er Fænomener, som ere ensartede med dem, vi træffe i 1659 hos Voldmesteren i Malmø, kun har denne sidste i sit Sprog de karakteristiske skaanske Diftonger (*Kiøbenhauffn*, *veist*, *saa*) som ere forsvundne hos Kristianstadpigen. Vi maa gaa ud fra, at Forholdet har været det samme i hele Kristianstad, selv om vi ikke kunne se det af det danske Skriftsprog. Alle Indskrifter og Breve ere danske, selv naar de ere rettede til svenske Myndigheder. Det samme gælder om Raadstueprotokollen, derimod ser man af Magistratens Kopibog, at man fra 1672 havde ansat en rent svensk Skriver.

At Kommunikationen med København saaledes spillede en langt større Rolle end den med Stockholm, er sikkert nok; kun sjældent træffer man Opsvenskere i de borgerliges Kreds, som i 1672, da en stockholmsk Barbersvend blev jordet, og i 1675, da det samme fandt Sted med en fattig Pige fra Småland. Der var heller ikke meget, som trak Kristianstadboerne mod Nord; det nævnes kun i 1661, at en Sadelmager og en Remmesnider afsloge at lade sig optage i Smedelavet, da de havde deres „skænkte Haandværker“, som de skulde søge i Stockholm eller andre Hovedstæder, hvor de gjaldt. Og at en Borgmester og en Raadmand bleve sendte op til Stockholm til enhver Rigsdag, er ikke noget for Kristianstad særligt mærkeligt.

Ledemotivet i Kristianstads Historie i 1660erne er Forholdet mellem de skaanske Borgere og de svenske Toldbetjente, og hvis man noget Sted kan tale om en national Modsætning, maa det være her. Det fik sin Betydning, at Kronen i 1662

selv overtog Tobakshandelen og besluttede at drive den ved kgl. Fuldmægtige. Herved er vel det Interesseforhold, som de tre Kristianstadsborgere hidtil havde staaet i til denne Handel, blevet ophævet, og Smuglerierne toge Fart. Men det maa dog mærkes, at den værste Smuglerisag, som kom for Retten i 1664, skyldtes „en fremmed rejsende Karl fra Kalmar“, der havde faaet Tobaksrullerne skaffede i Land fra København ved Limhavn og førte videre derfra ved en svensk Soldats Hjælp. Man maa være varsom med at søge andre Grunde til Skaaningernes Modvilje i dette Kapitel end rent økonomiske, selv om det er forstaaeligt, at Sagerens videre Forløb, navnlig naar det kom til Voldsomheder, kunde lade Nationalhadet flamme op.

Kristianstads indre Styrelse var og forblev den gamle danske. Dette gælder ikke alene Magistratsemployeerne, som vi tidligere have omtalt, men Staden fik ogsaa Lov til at beholde sine fire Takserborgere og sin Kæmner, der valgtes for eet Aar ad Gangen. De otte eligerede Mænd nævnes i 1662, da man foranstaltede en Undersøgelse af det gamle Maal- og Vægtsystem; i 1672 besluttede Magistraten at gøre dem til en fast Institution, som „undertiden“ efter Tilsigelse kunde indfinde sig paa Raadstuen til Forhandlinger paa Stadens Vegne, for at Borgerskabet ikke skulde blive besværet saa ofte. (Ogsaa i Rønneby, Ysted, Malmø og Landskrone træffer man denne Repræsentationsform, som Regel med 16 Medlemmer). Magistraten ansatte ogsaa Stadsprokuratorerne, Organisten (en Tysker, som havde lært i København) og besatte Pladserne ved Stadens Skole, dette sidste under stadig Kamp med Biskop Vinstrup. I retslig Henseende kan det bemærkes, at den kgl. Fiskal inspicerede Byretterne og opfordrede til, at man skulde følge Loven, Recessen og de kgl. Statutter. Man kan træffe Domme, som motiveredes ved, at de stemte baade med dansk og svensk Lov.

Kun en eneste Indretning blev i Løbet af denne Periode forsvensket, nemlig Maal og Vægt, og heri fulgte man jo kun Malmørecessen. Men i 1662 havde man dog indskrænket sig til en Revision af de for Haanden værende, og man kom til det i kildekritisk Henseende interessante Resultat, at da Trud Kaares Skæppe og Vægt stemte bedst overens med en Del andre Skæpper, „siuntes oss best, at alle Skiepper, Fieringcar och

Bismere bør stiftes och rettes effter hans Maall och Vecht“. Men i 1672 maatte man tage Skridtet fuldt ud, da Malmø imens i 1670 havde indført svensk Maal og Vægt, og den svenske Inspektør var kommen til Kristianstad for at justere dem. Den nye Indretning blev ogsaa offentliggjort paa Landet. Staden var i svær Nedgang, havde ikke et eneste Skib i Søen og var fuld af Ødehuse og tomme Pladser. Dog kom der igen en Smule Opgang i de følgende Aar.¹⁴⁾

Af de blekingske Stæder er *Karlshamn* den interessanteste, da den frembyder analoge Forhold med Landskrone. Den var først grundet af Karl XI's Formynderregering og traadte i Stedet for den tidligere Flække Bodekul, paa hvis Plads den var anlagt; den fik sine Privilegier i 1668, og heri bestemtes det bl. a., at Magistraten skulde bestaa af svenske indfødte Mænd, at alle Protokoller og Dokumenter skulde udfærdiges paa Svensk, og at svensk Alen, Maal og Vægt skulde være obligatoriske. Borgmesteren blev udnævnt af Kongen. Karlshamn opfyldte for saa vidt sin Bestemmelse, som Durell i 1675 maatte indrømme, at den „kan kallas mehrendeels svenskt“, men den tog aldrig til efter Beregning, og Hovedstaden i Blekinge var stadig det gamle *Rønneby*. Her i de blekingske Stæder spillede iøvrigt Toldstridighederne en mere fremtrædende Rolle end i nogen anden Del af Generalguvernementet, thi den gamle Byttehandel i Smaahavnene af blekingsk Træ mod sjællandsk Korn var nu forbudt, og den svenske Told var saa trykkende, at hele Udenrigshandelen gik over paa Hollændernes Hænder, og at der i selve Landskabet kom et stadigt skarpere Modsætningsforhold mellem By og Land. Allerede i 1663 truede man i Bodekul med at nedrive og opbrænde Toldernes Huse, og i 1669 overfaldt Bønderkarlene forklædte den svenske Toldbetjent i *Rønneby* med Hug og Slag. I denne By var desuden Indkvarteringsbyrden saa tung, at den ene Borger efter den anden opsagde sit Borgerskab og forlod Staden. Her var der i det Hele en stærkere Uvilje mod de nye Herrer end de fleste andre Steder, og med Rette skriver Durell i 1675: „Runneby är mycket trägen att nyttia danske seeder, måhl och vicht, och vore at önska, thet alla funnes väl intentionerade svenske“. Dog benyttede baade *Rønneby* og *Kristianopel* stadig i officielle

Skrivelser det svenske Sprog, medens de Breve, som foreligge fra enkelte Borgeres Side, ofte ere paa Dansk. Den første Stad rummede forøvrigt fra gammel Tid en stor Del Borgere med tyske Navne.¹⁵⁾ Om Forholdene i *Holland* kan her ingen Oplysning meddeles; i de større Stæder som Halmstad synes det officielle Sprog at have været Svensk. Kuriøst er det, at da to Søfolk i 1669 aflagde Vidnesbyrd for Notarius publicus i Amsterdam, opgave de at være barnefødte i „Kongsbakke i Danmark“.

Det er i national Henseende ikke noget meget tiltalende Billede, man faar af de skaanske Stæder; der var hverken Tale om nogen stærkt dansk eller svensk Følelse. Erindres maa det ogsaa, at alle Borgere, selv de mest dansksindede, vare ivrige efter „at komme til at nyde Sveriges øvrige Indbyggers Fri- og Rettigheder“. Under disse Omstændigheder maa man ofte faa det Indtryk, at Svenskernes Mistillid til deres Troskab var noget overdreven. Stemningen var overalt ret sløj, og den store Uorden i Byernes Regnskaber er som et Symbol paa Interesseløsheden inden for den skaanske Borgerstand. Men Kulturen var endnu helt igennem dansk, selv om den ikke havde noget aggressivt Præg. Og under den Krig, som skulde komme, viste det sig, at Skindet kunde bedrage, og at der i de fleste skaanske og blekingske Stæder var flere danske Sympatier til Stede, end man paa Forhaand skulde have ventet.

TIENDE KAPITEL.

Bønderne.

Det er det vanskelige ved vor Undersøgelse, at jo dybere vi trænge ned i Folket, desto mere unddrage de enkelte Personer, deres Stemninger og Følelser sig vort Blik. Men netop de konkrete Tilfælde er det, som vi ere aller ivrigst efter at fremdrage, for at undgaa den Fare at blive førte bag Lyset ved Udtalelser af altfor almindelig Natur. Hos Adelen og Gejstligheden er dette saa nogenlunde muligt, men allerede i Borgerstanden møder der os betydelige Vanskeligheder, og hos Bønderne glipper Taget næsten ganske. Bonden tier. Taler han endelig en Gang, er det med en anden som Mellemand, der skal nedskrive hans Ord, hvad enten de fremsættes paa Ting eller i en ydmyg Supplik til hans Herre og Øvrighed. Man maa derfor slutte fra Begivenhederne til Stemningerne og vurdere disses Styrkegrad efter de Udslag, som de give sig under de urolige Forhold i Begyndelsen og Slutningen af vor Periode.

Snaphanekampens Efterdønninger varede ved længe efter 1660. I 1661 klagede man i Stockholm over, at der endnu ikke var helt sikkert i Skovene paa Hallandsaas. To Aar senere fangede man ved Landskrone en Bondekarl, som havde ihjel-skudt fire svenske Ryttere og en Kvinde, og samtidig beskyldtes en anden Karl for at have dræbt Fogden paa Hjulerød. Navnlig i Halland synes Voldsomhederne at have vedvaret; en Borger fra Borås klagede over at være bleven udplyndret i Ensløv Sogn, og i Løbet af kort Tid skulde ikke mindre end ni Personer være dræbte paa det samme Sted. Selve Kommandantens Frue paa Varberg blev udplyndret i Favraas Herred paa Rejsen fra

Sverige til sin Mand, og Landshöfding Lilliehök gav da Almuen paa Favraas, Halmstad og Aarstad Herredsting Befaling til at fængsle alle Snaphaner, som opholdt sig hos dem. Man svarede hertil, at hvis man igen fik Lov til at anskaffe sig Vaaben, skulde man holde Snaphanerne fra sig og siden svare for, hvis der skete noget Røveri. Det er ikke første Gang, vi høre den Tanke udtalt, som blev til fuld Virkelighed under Skaanske Krig, at lade Sognene selv svare for de Uroligheder, som fandt Sted inden for deres Grænser (se I, 146 og 149). Dog kan man næppe betvivle, at Voldsomhederne i 1660erne have økonomiske, ikke nationale Aarsager, men de have dog ogsaa deres Betydning i denne Sammenhæng ved at vise, at der stadig var Utilfredshed til Stede.¹⁾

Denne var tilvisse ikke ubegrundet. Til at begynde med følte vel Trykket af *Udskrivningen* som det haardeste, skønt Mandskabet, i hvert Fald delvis, blev stillet under skaanske Officerer. Men Soldaterne bleve førte bort fra Landet til Narva og andre svenske Fæstninger, og de sammenkaldtes til stor Gêne for Bonden midt i Høsttiden. Det var ikke underligt, at mange af Knægtene rømte; i Efteraaret 1660 skulde saaledes Kristianstad Len med Blekinge stille 588, men kun 445 bleve leverede, og de udeblevne hørte navnlig hjemme i Gønge og Villands Herreder. I Foraaret 1661 skulde der finde en ny Udskrivning Sted, og Regeringen havde bestemt, at den skulde ske „udi den Form, som i Sverige observeres“; men Stenbock frygtede nu for, at Kronbønderne skulde forlade Gaardene og „søge at drage sig over paa den anden Side“ (∴ til Sjælland). Han appellerede derfor til Regeringen og opnaaede virkelig, at Udskrivningen blev helt strøget for dette Aars Vedkommende. Dog dette var jo kun Galgenfrist, og i 1662 hang Ulykken igen over Hovedet paa Bønderne. Da kunde man ved Foraarstide se en Mængde unge Karle fra Halland og Skaane ankomme til København, „hvilket ej lidet glæder dem paa denne Side“. Det var foruden Udskrivningen ogsaa Dyrtiden i Skaane, som fremmede denne Udvandring. Stenbock fraraadede derfor atter Udskrivningen, da tilmed hverken den skaanske Adel eller nogen anden Stand havde været repræsenteret paa Rigsdagen i Göteborg, hvor den blev vedtaget. Desuden havde jo Adelen i Au-

gust 1661 faaet Løfte om, at der skulde gaa Forhandling forud for Paalæg og Skatter (se Side 27). — Vi ere her midt i de lange Drøftelser, som gik forud for Landdagen i Malmø 1662. — Hertil kom Vanskelighederne i Halland, hvor man vilde tvinge den danske Adel til at følge svensk Sædvane ved Udskrivningen, saa at ogsaa deres Ugedagsgods skulde underkastes denne Byrde, men til Gengæld under Udførelsen behandles som svensk Rå- och Rörsgods. Over for alle disse Vanskeligheder, denne Gang dog ikke af Hensyn til Bønderne, bøjede Regeringen sig, og Udskrivningen blev atter i 1662 strøget mod en rundelig Afløsning i Penge. Dette var vistnok ikke sidste Gang, man gav Slip paa de skaanske Soldater mod rede Penge. Men man ser i 1666, da Krigen truede, at Svenskerne sendte 600 Knægte, som havde hjemme i disse Landskaber, ud til Østersøprovinserne, „eftersom man af dem intet godt havde at forvente, men at de her og der skulde gaa tilsammen og holde til i Skovene.“ Det var den samme, iøvrigt berettigede, Mistillid, som havde ladet Regeringen sætte det skaanske Regiment i Rang under det finske med den Motivering, at Finland havde været længere under Sverige og givet gode Beviser paa sin Troskab.

For en senere Tids Vedkommende have vi i 1672 en ny Udskrivning, ved hvilken man dog skaanede dem, som havde optaget Ødegaarde til Dyrkning, men til Gengæld medtog alle Løsgængere. Først og sidst mindede Regeringen Landshöfding Leyonsköld om ikke at skræmme Mandskabet, saa at det flygtede til Danmark. Det var netop Sagen: Kommissionen 1669 havde advaret mod, at man sendte de udskrevne Kompagnier ud af Landet, i hvert Fald mod, at det skete paa een Gang; thi man hørte aldrig om, at nogen kom tilbage, „og det at blive udvalgt til Knægt, var for Almuen det samme som at blive dømt til Døden“.²⁾

Det synes dog meget tvivlsomt, om Udskrivningen i Virkeligheden var den tungeste Byrde, som hvilede paa Skaaningerne. Snarere maa man pege paa *Rytterindkvarteringen*, der gik under Navnet Rusthold, ligesom i Sverige, hvor Bonden selv skaffede Rytteren og hans Udrustning til Veje. Men da det i Skaane var forbudt at holde andre end svenske „sventjänare“, blev Byrden langt mere trykkende, og Valgfriheden illusorisk; man

tog simpelthen fuldstændige svenske Regimenter og indkvarterede deres Menige og Officerer hos Bønderne. I Østerherred i Blekinge, hvor Befolkningen var underkastet Rusthold, havde man saaledes i 1660 anskaffet sig danske Karle til Ryttertjeneste, men faaet dem kasserede, „eftersom de vare danske“. Man erstattede dem da med Svenskere (fra Småland?), men ved Mønstringen befandtes Hestene at være for smaa, og da ogsaa denne Fejl var rettet, blev Rytterne tagne bort fra Egnen og erstattede med en Indkvartering af et helt andet Regiment. Det var al den Glæde, som Blekingsboerne fik af deres Rytterudrustning, og de gjorde den ikke om. Nede paa Sletten kunde man over Hovedet slet ikke komme paa den Tanke ad privat Vej at skaffe sig svenske Karle, og man modtog lydig de Ryttere i Indkvartering med Rustholdspligt, som bestemtes fra oven.

Men hertil kom endnu en ubehagelig Omstændighed. Da Regeringen efter Københavnsfreden trak Tropperne bort fra Sjælland, anbragte den foruden de svenske Rytterregimenter fire tyske i Indkvartering hos de skaanske Bønder, indtil de kunde faa deres Lønning og blive aftakkede. Skaaningerne vare vistnok aldrig saa fortvivlede som i denne Tid under den dobbelte Byrde. De begyndte at sige deres Gaarde op, og de smaa Flækker, hvori man havde indkvarteret det tyske Fodfolk, klagede ikke mindre højlydt. I November 1661 havde man dog faaet de fleste af Tyskerne aftakkede, men Skaaningerne maatte betale Gildet. Og man beholdt i det mindste et tysk Fodfolksregiment paa 1800 Mand.

Ogsaa de svenske Ryttere bleve stadigt tilbage. Stenbock havde i sit Forslag af 1660 sat deres Tal til 2220 Menige med 277 Underofficerer, hvilket ialt udgjorde 34 Kompagnier, og hvortil der krævedes 2912 Bøndergaarde til Kvarterer. Dette Tal blev vistnok fastholdt, og det var altsaa med disse svenske Ryttere, at Almuen navnlig kom i Berøring. For at lette denne Byrde tog man desuden i 1662 paa Stenbocks Forslag den Bestemmelse, at i Stedet for at Kronbonden underholdt Rytteren, skulde Rytteren kunne overtage $\frac{1}{4}$ af Gaarden, hvorimod $\frac{1}{4}$ af hans aarlige Løn inddroges, og Bonden fik $\frac{1}{4}$ af den ham paa-lagte Afgift refunderet. Stenbock mente, at Soldaterne „forstode Almuens Sprog“, og at de to Parter i Fremtiden skulde komme

i Svogerskab til hinanden. Ordningen var et Forsøg paa at tilpasse Inddelingsværket nærmere efter skaanske Forhold, og Stenbock var selv meget tilfreds med Resultatet heraf. Han ansaa den hellige Grav for vel forvaret og skrev, at Borgere og Bønder kom meget godt ud af det med de svenske Ryttere. Denne Udtalelse er dog mere værd som Bidrag til hans egen Karakteristik end som et Billede af de faktiske Forhold.

I Virkeligheden var Tilstanden allerede før 1662 den, at Officerer og Ryttere hvert Øjeblik øvede Voldshandlinger mod deres Værter, og undertiden gik det endnu videre. En Bondekarl i Ønnested blev dræbt af en Vestgöta Rytter, og i Hersløv blev der begaaet et lignende Drab af en Løjtnant Ambrosius. Selve Stenbock maatte befale Retsmyndighederne at beskytte Bønderne, „paa det at Almuen maa se og skønne, at man tager sig ham an“. Ja, Rytternes Dristighed gik saa vidt, at de mellem Kristianstad og Malmø overfaldt Kontrolløren fra Rønneby og frarøvede ham 700 Daler. Selv efter at den nye Ordning var indført i 1662, synes Forholdene ikke at være blevne en Smule bedre. Kommissionen af 1669 fandt, at hele Indretningen havde spillet Fallit, „haft kontrarie effekt emot själfva uppsåtet.“ Kun sjældent overtog Rytteren sin Fjerdedel af Gaarden, og hvor det skete, kneb han ofte ud med Betalingen af Fjerdedelen af Afgiften.

Som oftest holdt man sig til den gamle Manér, og de gamle Ulemper vedbleve. Allerede i 1663 maatte Lybecker samle sine Ryttere til Møde for at forhøre dem om, hvorledes de opførte sig i deres Kvarterer. Blandt de Sager, som ved denne Lejlighed kom op, kan anføres, at en Bonde i Dejberg (Degebergå) Sogn i Gers Herred klagede over, at hans Rytter havde frataget ham baade Foder og Kreaturer, som Bonden siden havde maattet tilbagekøbe paa det dyreste. Men Forholdene bleve stadigt værre. I 1667 gav endog Banér, der med al sin personlige Ubetydelighed dog besad mere Humanitet end de andre Generalguvernører, Bønderne Ret til at paagribe enhver Voldsmand, „hvem han end er“. Hvis de ikke havde Mod hertil, skulde de straks gøre Anmeldelse til den nærmeste Officer eller Befalingsmand, der havde stræng Ordre til at assistere dem ved Forfølgelsen. Man har Grund til at betvivle,

at der virkelig blev gjort noget alvorligt. I Slutningen af 1660erne kulminerede Rytternes Selvtægt og Lovovertrædelser, og Kommissionen 1669—1670 fik et meget sørgeligt Indtryk af Bøndernes Tilstand. For at dømme Militæret retfærdigt, bør man dog erindre, at Soldaterne ofte lede Nød paa Grund af den knappe Løn, som var anslaaet til deres Underhold, og at de ikke maatte betragte sig selv som et Rusthold, men som en Indkvartering, der kunde tillade sig meget over for de Mænd, som i Grunden vare hemmelige Fjender. Det gjorde de ogsaa.

Der er ingen Grund til at dvæle ved saadanne Fænomener, som at Rytteren mødte op med Kone og Børn eller inviterede sine Kammerater til Gilder, som Bonden siden maatte betale; de ere altfor almindelige. Værre var det, at deres Hunde ofte ødelagde Bøndernes Smaakreaturer, og deres Heste Markerne. Men fra den første Dag, da Kommissærerne paa deres Rejse kom ind i Blekinge, bleve de bestormede med Bønner af Mænd, hvem Rytterne med Hug og Slag havde drevet fra Gaarden. Dette samme fortsattes, da man kom ind i Skaane. Navnlig hørte man bestandig Tale om Rytternes Hestetyverier. Almuen var enig om at bede sig fri for Rytter- og Dragonindkvartering og at tilbyde Pengeafløsning derfor.

Et enkelt Træk er saa malende, at det fortjener at gives i sin Helhed. Den 22. Oktbr. indkom for Kommissionen i Kristianstad Bonden Nils Abrahamsen fra Hestved og afgav følgende Beretning. Da han en Dag stod ved sit Arbejde, var hans Rytter kommen ridende med spændt Pistol og havde forlangt Penge til Svir. Han fik dem sagtens ikke, thi han skød Bonden i Skulderen, saa han blev vanfør og laa Aar og Dag, red bort med den af Bonden købte Mundering og kom ikke mere tilbage. Senere fik Nils Abrahamsen en ny Rytter anvist, „værre end den første“, som pryglede løs paa hans Tjenestepige, brød ind i hans Kælder, truede ham paa Livet, jog ham ud af hans Hus og holdt Skydeøvelser i hans Stuer. Endelig rømte ogsaa han. Kommissionen satte sig i Bevægelse for Bondens Skyld, men udrettede intet. Ogsaa nede paa Sletten møde vi de samme Klager; i Fers Herred klagede en Bonde saaledes over, at Fogedkarlen paa Grund af Skatte-

restance „straks udviste Ryttere paa mig, som mig huggede og sloge og ilde medhandlede og udjog om Natten og toge fra mig en Gryde og to Par Høns og en flamsk Dyne, tre Alen lang“. — Det er altsaa regulære Dragonader, vi her staa overfor.³⁾

Det var dog ikke under Rytternes Plagerier alene, at Almuen maatte lide. *Civile Embedsmænd*, t. Eks. Borgmesteren i Varberg, kunde falde paa under deres Rejser at udpresse Penge af Bønderne, og navnlig var det meget almindeligt at fordre fri Skyds. Men især var det de svenske Befalingsmænd, som lode sig forlede til Embedsmisbrug. I Blekinge spurgte Kommissærerne forbavsede Almuen, „hvi de ikke klage, naar dem noget utilbørligt vederfares.“ Svaret lød: „Gud give, man vidste, hvorledes man skulde klage, og for hvem; ej heller tør vi, fordi vi frygte for Befalingsmandens Had og Vrede“. ⁴⁾

De Hjælpemidler, som Kommissionen foreslog imod alle disse Misbrug, vare ikke meget virksomme. Hvad Rytteriet angaar, vilde man ganske vist forlade Indretningen af 1662 og ønskede, at Bonden selv skulde leje, udruste og underholde en Svendtjener som Rytter. Ogsaa Fodfolket skulde indrettes ganske paa samme Maade som i det øvrige Sverige. Men hvad godt kunde der komme ud af disse Planer, naar selv Kommissærerne mente, at „Svendtjenere fra denne Del af Landet ikke ere paalidelige“, og at man burde tage i hvert Fald Majoriteten af dem fra Småland til Vestergötland? Man manglede altsaa Tillid, og dette maatte som altid ogsaa indvirke paa Modpartens Stemning og skabe en stadig vaagen Misfornøjelse hos Bønderne.⁵⁾

Vi ere desuden endnu ikke komne til Ende med den lange Liste over Bondens Byrder. *Skatterne* vare allerede trykkende i den danske Tid, men de stege under det svenske Herredømme. Stenbock fik ikke alene Almuen bevæget til at paatage sig en ny Afgift, Mandtalspenge eller Kopskat, der beløb sig til 24 Øre Sølv mønt af alle, som vare over 15 Aar gamle*), men han fik endogsaa en Række til Dels ekstraordinære Paalæg, som ofte ydedes i Naturalier, erstattede med en fast aarlig Skat,

*) Til Gengæld forsvandt vistnok den danske Landgilde (Jordebogsrente), som ydedes af Selvejerne.

Terminsskatten kaldet, fordi den udbetaltes i 3 Portioner. Den var ialt 24 Dlr. Smt. af Krone- og Skattebønder, medens Adelen's udsogne og Gejstlighedens betalte halvt herimod (1 Daler = 32 Øre; 1 Riksdaler sattes lig $1\frac{1}{2}$ Daler Smt.). Endelig kom hertil Salpeterskatten, som før 1658 havde været ekstraordinær, men nu blev fast og ydedes af alle Bønder, ogsaa Adelen's ind- og udsogne, med 1 Daler pr. Helgaard. Ved Malmø mødet i 1662 maatte Adelen gaa ind paa at betale Terminsskat og Mandtalspenge af sine udsogne Bønder, men fik til Gengæld sine Ugedagstjenere fri for alle Afgifter, ogsaa Salpeterpenge.

Stenbock var glad over at have faaet de svenske Mandtalspenge indførte i Skaane „saasom en inkorporeret Provins udi Riget“, og mod dem mærker man heller ingen kraftig Opposition. Derimod medførte Terminsskatten snart de sørgeligste Følger. Det var Meningen, at den paa de Steder, hvor man havde Rytterindkvartering, skulde tjene til Rytterens Underhold, saa at denne kun fik 6 Daler i Løn, men dette blev ikke overholdt. Hertil kom desuden, at saa snart de ekstraordinære Skatter fra den danske Tid vare blevne ordinære gennem Terminsskatten, bleve de naturligvis efterfulgte af nye ekstraordinære. Saaledes paalagde allerede Karl Gustaf en Rytter- og Baadsmændsskat paa 3 Daler pr. Helgaard i Blekinge. Samme Sted skulde man i 1662 levere en Tønde Rug og en Td. Byg pr. Helgaard til Magasinerne, og skønt der var givet det problematiske Løfte, at Værdien skulde blive fradraget i Terminsskatten, var Modstanden saa stor mod denne Ydelse, at Stenbock truede med at lade en Rode Musketerere drage rundt fra Gaard til Gaard og tærse Kornet paa Bondens Bekostning. Undertiden, som i Grevskabet Sølvborg, paabød Befalingsmanden af sig selv Ekstraskatter, som han lod indkræve gennem Dragonader. Naar man hertil føjer de ulovlige, Skydsninger og Ægter, Forbudene mod Kornudskibningen og Spærringen af de blekingske Havne, forstaar man tilfulde Almuens Fortvivelse. I 1664 indrømmede man endogsaa i Stockholm, at et skaansk Hemman var beskattet 5 Øre højere end et svensk. Man troede, at Klagerne over Terminsskatten stammede fra, at den betaltes paa een Gang (ganske falskt!), og man gik derfor ind paa, „at de erlægge deres Skatter efter den her i Landet

vanlige Sæd“, eller at man betalte Halvdelen i Korn. Slige Forholdsregler vare dog ganske utilstrækkelige, og Generalguvernørerne maatte stadig tilstaa Nedsættelser i Terminsskatten for en Mængde Bønder. Saa fandt man paa, at de ekstraordinære Skatter skulde sættes lige med dem „oppe i Sverige“, og navnlig Rigskansleren de la Gardie var glad ved denne Tanke, der forekom ham at være et Skridt i Retning af den „Uniformitet“, som han altid nærede en, ganske vist platonisk, Kærlighed til. Dog synes denne Beslutning ikke at være bleven gennemført. Fra Blekinge klagede man forøvrigt over, at ved Mandtalsskrivningen lagde flere Hjonelag (Familier) sig paa een Helgaard i den Mening, at dette Hemman skulde opfattes som et Mandtal. Dette gjaldt saa vel velstaaende Husmænd som Bondens egne Karle og Tjenestehjon, der ofte ejede Gaardens Korn og Besætning, saa at Bonden kun havde Navnet og Besværet af Ejendommen, „men disse som andre Iglar suge til sig dens Nytte og Marv“. — Det har sin Interesse at se, at dette gamle Fænomen, som man træffer under Snaphanekampen, stadig stod i fuldt Flor.⁹)

Vi have her kun nævnt de værste Byrder, som Bonden bar. Indirekte Skatter, Afgifter til Kirken og Jorddrotten, juridiske Forpligtelser, alt forenede sig om at trykke ham ned. Den nye Jordrebning, som blev foretaget i 1672 og følgende Aar, i den Hensigt at fordele Bøndernes Byrder paa en mere retfærdig Maade, fik ingen Betydning før efter Skaanske Krig. Hvad Under, naar Landshöfdingerne saa ofte besværede sig over Almuens *Tilbøjelighed til Driveri* og sagde, at det var „umuligt at komme nogen Vej med dette Folk, som ikke be- stiller andet end at klage“! Vi maa opfatte dette som en sløv Læggen Hænderne i Skødet, og talende er det, at man fra svensk Side bestandig frygtede *Udvandringer* til Danmark, „hvor de have meget bedre Vilkaar“. Man tænke sig: Danmark under Kristian Vs tyske Adel! Mistanken var dog altid vaagen fra svensk Side; viste Bønderne paa Ingelsted Gaard sig uvillige til Hoveri, hed det straks, at man skulde undersøge, hvem der kunde have „instigeret“ dem, da de umuligt af sig selv kunde have fordristet sig til at være saa „obstinate“. Vist

er det, at Forbindelsen med Danmark var ret hyppig, og at t. Eks. Bønder fra Gønge Herred droge over til København for at sælge Humle eller Krybskyttevildt. Dog ser man i det mindste i 1660erne intet Tegn til Oprørslyster, ja ikke en Gang til en vaagen dansk Følelse. I 1660, ved Snaphanekampens Slutning, hører man vel om blekingske Fantasier om en Armé og en Flaade paa Himlen fra Vest (Første Del Side 149), og det maa sikkert opfattes som et psykologisk hermed beslægtet Træk, naar i 1667 Rygtet gik blandt Almuen i Skaane om at der var sendt danske Gesandter til Stockholm for igen at indløse de skaanske Landskaber af den svenske Krone. Det er den Slags Symptomer, som antyde den sidste Rest af Nationalfølelse, da man har mistet Viljen til selv at virke for Nationalitetens Bevarelse og venter sig Mirakler udefra. Ejendommeligt nok ere lignende Fantasier siden optraadte et andet Sted, nemlig efter 1864 i Tøndereggen, hvor Danskheden er mindst levende og energisk.⁷⁾

Glemmes maa det dog ikke, at Bøndernes Stilling var noget *forskellig* i de forskellige Dele af Skaane. Værst var den sagtens i Skovegnene, hvor de mange Kron- og Skattegaarde gave Lejlighed til en betydelig Rytterindkvartering. Paa Sletten og i Overgangsegnene dominerede derimod Adelsbønderne, og de vare i det mindste forskaanede for denne Byrde. Men til Gengæld lede de under andre Ulykker, og der findes slemme Eksempler paa Bondeplagerier (t. Eks. af Otte Lindenov, se Side 68), ligesom man ser, at en Bonde undertiden blev solgt sammen med sin Gaard. Dette sidste lyder dog værre, end det egentlig var. Men af Jordebogen 1673 ser man, hvorledes Ødegaardene florere i alle Dele af Skaane, og 1675 var der i Fers og Froste Herreder 112^{5/12} Hemman, i Ingelsted og Jerrested 156^{11/24}, som stode øde.⁸⁾ —

Vender man sig nu til en Undersøgelse af Almuens daglige Liv, giver ogsaa paa dette Omraade de skaanske *Kirkebøger* en Del Oplysninger. Det første Spørgsmaal, man retter til dem, er, om man i dem kan finde Spor til en *Indvandring* af svenske Bønder (t. Eks. fra Småland) i Tiden før Skaanske Krig. Dette Spørgsmaal maa besvares benægtende;

bortset fra de allernærmeste Sogne ved Grænsen er intet Eksempel herpaa kendt. Der findes heller ikke, som efter 1680, noget Forsøg fra Øvrighedens Side paa at fremme en saadan Indvandring, og hvis den havde fundet Sted i noget større Maal, vilde man sikkert i den følgende Krig have hørt om, at de svenske Bønder flygtede eller mishandlede af deres nye Landsmænd. Da bleve jo nemlig de svenske Militær- og Herregaarde, efter at deres Beboere vare retirerede over den gamle Grænse, grundigt udplyndrede af de skaanske Bønder. Men det var før Krigen i Hovedsagen kun med de svenske Ryttere, at Skaaningerne fik at gøre.

Den skaanske Bondestand var saaledes ublandet. For at trænge ind i dens Liv vilde det først og fremmest være af Interesse at kunne konstatere, om Tiderne vare op- eller nedadgaaende, saa at man kunde se, om dens *Velstand* (med alt Hensyn til det stadigt voksende Tryk) var stigende eller synkende. En saadan Undersøgelse ligger imidlertid uden for de her givne Rammer og maa derfor forbigaaes. Det skal kun bemærkes, at der vistnok snarest var Nedgang. Ligeledes synes det, at der baade i Slutningen af 1660erne og Begyndelsen af 1670erne har været Aar, da smitsomme *Sygdomme* hærgede i flere af de skaanske Sogne. Navnlig i de to sidste Aar før Krigen, 1675 og 1676, er Dødelighedsprocenten mærkelig høj. Stemningen kan sandelig ikke have været lystelig eller venlig mod Landets Herrer.

Man har udtalt den Tanke, at hvor man møder en større Skare Børn, som ere døbt med Navnet *Karl*, maa dette være Tegn paa en Forsvenskning, da man her har brugt den svenske Konges Navn til Opkaldelse. Der vil efter Skaanske Krig være Anledning til atter at tage dette Spørgsmaal op, men for denne Periodes Vedkommende maa det siges, at Tanken er greben ud af Luften. Man træffer ganske vist Karl'er eller Karlson'er, men dette beviser intet, thi Navnet findes saa vist ogsaa andre Steder paa Jorden end i Sverige, saaledes netop i Danmark. Og hvad skal man sige om, at man siden i Skaanske Krig træffer nogle af disse Karl'er i den danske Armés Snaphaneruller? Det tyder ikke paa, at deres Forældre have været ivrige efter at indplante dem Kærlighed til Sverige.

Dei nationale Hovedspørgsmaal maa derimod blive Forholdet mellem Bønderne og de *svenske Ryttere*, og det frembyder virkelig interessante Sider. Man ser, at det var meget hyp-pigt, selv i Gønge Herred, at Ryttere og Dragoner blev tro-lovede med Bønderpiger, og de fik Egnens bedste Folk som Faddere til deres Børn. Dette gælder endog, naar Talen er om *uægte Børn*, hvad der var det sædvanligste; i Røke Sogn fik saaledes Rytterne i Almindelighed bedre Faddere til deres uægte Børn end andre Mennesker til deres ægte. De uægte Børn spille i det Hele en mærkelig Rolle i national Henseende i denne Tid; det synes, som om de svenske Ryttere vare ganske uimod-staaelige, og hvert Øjeblik indeholde Kirkebøgerne en Notits om, at en Bondepige blev „imprægneret“ af en Rytter, der kom ridende forbi, mens hun gik paa Marken og høstede. De aller-fleste løse Forbindelser i Perioden 1660—1670 stiftes i Landsog-nene af Svenskere. Da Krigen kom i 1676, er det aabenbart et Udslag af patriotisk Følelse hos den kvindelige Befolkning, naar man ser de danske Soldater træde i deres Sted.

Ganske særlige Forhold træffe vi dog i Grænsesognene i Gønge Herred, specielt i Osby og Loshult. Her fandtes der en Mængde løse Elementer, som strøg igennem Landet fra Nord af paa deres Vandringer til de skaanske Stæder (Hestegildere og Gange-Kvindfolk højt oppe fra Sverige), og de skaanske Lands-bypræster fik tidt den ubehagelige Pligt at maatte tage sig af dem og afhjælpe deres religiøse Behov. De fik dog i ringere Grad Betydning for Befolkningen. Men foruden dem møde vi ogsaa her de svenske Ryttere med alle de Glæder og Sorger, som de førte med sig. Mærkeligt er det at se en Mand som Lens-manden Kristen Torkelsen til Hanevraa i Visseltoft Sogn, der baade 1657 og 1676—79 var Fører for Sognets Beboere i Kam-pen mod Svenskerne, i denne Tid fraternisere kraftigt med de svenske Ryttere, hvis Børn, ægte som uægte, han stod Fadder til, og hvis Tyvekoster han afkøbte dem, naar de trængte til Penge. Endelig have vi her i Loshult Sogn en virkelig Sam-menblanding af Befolkningen paa begge Sider af Grænsen. Smålændingerne staa ofte Fadder og bære Børn, adskillige Tje-nestefolk komme nordfra, og tidt hedder det om en Gamling i denne Egn, hvor Folk ofte blev henimod 100 Aar, at han var

barnefødt „i gamle Swerrige“. Men Hovedsagen er dog de talrige Trolovelser og Ægteskaber mellem Loshults Beboere og Bønderne i de tilstødende smålandske Sogne, Stenbrohult, Virestad, Halleryd og Gytteryd, og de fandt allerede Sted før 1658. De skaanske og smålandske Præsters Samtykke var dog nødvendigt, naar en af deres Sognebeboere skulde vies uden for deres Enemærker. Man kan ikke tvivle om, at denne meget stærke Forbindelse maa have haft sin nationale Betydning, men ejendommeligt er det dog at se, at da Krigen i 1676 kommer, holder den op med eet Slag; de dansk-tyske Ryttere træde som paa Sletten i Stedet for de svenske i Ondt og Godt, og Kristen Torkelsen begynder sin svenskfjendtlige Virksomhed.

Uden for Grænsesognene i Gønge synes der dog allerede fra ca. 1670 at være vaagnet en *Aversion* mellem de to Nationer; man ser dem mindre ofte træde i Forbindelse med hinanden, og i Begyndelsen af 1670erne blive de svenske Ryttere sjældnere i Kirkebøgerne som Barnefædre. Har det ogsaa sin Betydning, naar Kaptejn Vinholtz i Ø. Broby 1671 kaldte sin Søn Karl Gustaf? I Gøngeherred blev Stemningen hos Bønderne aldrig saa fortrykt som i det øvrige Skaane, og det var ikke noget enestaaende Træk, naar i 1675 en Mand stod for Retten, fordi han i et Slagsmaal med Knipler og Knive havde jaget tre Soldater paa Flugt og saaret den ene af dem meget farligt. Ligesom Gøngerne ofte droge til København, var det heller ikke sjældent, at Vandrelysten drev dem til at søge Bolig i andre Egne af Skaane, hvor man i Reglen kan kende dem paa det „Giøng“, som blev fæstet til deres Navne. Det maa ogsaa erindres, at ikke faa Danske, navnlig sjællandske Bønder og Kvinder, stadig sloge sig ned i Skaane. Desuden havde Almuen bevaret en vis Grad af Selvstyre, som maatte holde nogen Selvfølelse i Live; man valgte Stokkemænd og Nævninger og havde sit Bystævne. Som Regel udvalgte vist ogsaa Bønderne selv Sogneskræddere og Skomagere, om det end skete „paa dend gunstige Øfrigheds naadige Behag“. Man vilde fejle meget, hvis man ansaa de skaanske Bønder for „Slaver og Trælle“.°)

At Selvstændighedsfølelsen var voksende hos den skaanske Almue i Begyndelsen af 1670erne, synes man ogsaa at kunne slutte af den Optræden, som Øvrigheden, navnlig Landshöf-

ding Durell, viste over for den. I 1671 var han ivrig for at vogte paa, at ingen Bønderkarle slap over fra Simrishavn til Bornholm uden hans Samtykke og Vidende, og navnlig befalede han Borgmesteren i den nævnte Stad i al Stilhed at holde vaagent Øje med alle, som kom fra Bornholm. Samtidig tog han sig for at anstille Undersøgelser i andre Dele af sit Landshöfdingdømme om alle Misgerninger, som vare begaaede siden 1658. Han vilde aabenbart rydde Grunden bort fra alt fremtidigt Snaphaneri. I 1675, da Krigen nærmede sig, stræbte han navnlig at faa opsnappet alle Desertører og „andet løst Parti“, som holdt til i Skovene. Det var gamle Onder; allerede 1672 havde Grev Pontus de la Gardie berettet i det svenske Rigsraad, at der i Skaane og Blekinge herskede stor Usikkerhed paa Grund af de „skälmar“, der strejfede omkring i Skovene og foruroligede de vejfarende.¹⁰⁾ Det var aabenbart rømte Knægte og andre urolige Folkeelementer, og hvis man vil indrangere disse Stratenrøvere under Benævnelsen Snaphaner, kan man sige, at Snaphanebevægelsen siden 1670 igen var ved at blusse op i Skaane. —

Det er i det Hele taget et mørkt Billede, som vi faa af den skaanske Bondes Tilstand, og i Modsætning til de andre Stænder maa det her indrømmes, at den svenske Regering ikke var uden Skyld i den daarlige Stilling. Omvendt er Bondestanden vel den af Skaanes Stænder, som lod sig bøje mindst af Ulykkerne, og skønt den lige saa lidt som de andre havde nogen klar national Bevidsthed, er det dog her, at vi først mærke svage Livstegn.

ELLEVTE KAPITEL.

Retsvæsenet.

Lov og Ret er næst Kirke og Skole det Omraade, hvor man i moderne Tid først vilde spørge om et Nationalitetsskiftes Indvirkning. Vi maa derfor ogsaa kaste et Blik paa Udviklingen her og undersøge, om vi kunne mærke Spor af en Forsvenskning.

Det skaanske Retsvæsen var 1658 rent dansk. Hvorledes det var udformet i Stæderne, have vi allerede set i Malmø; paa Landet var den laveste Instans Herredstinget, hvor Herredsfogeden (Tingfogeden), der indsattes af den kgl. Lensmand, i Forbindelse med de otte Stokkemænd afsagde Dommen. Kongens Interesser varetoget af Ridefogeden, der ogsaa offentliggjorde de kgl. Paabud; Dommenes Eksekution skete paa den i Loven paabudte Maade ved „Nam“ eller for Gældssagers og Indførslers Vedkommende ved Ridemænd. De retslige Undersøgelser foretoges efter gammel Sædvane ved Nævn. Hvad Loven angaar, bestod den af Jydske Lov, der vistnok efter Udstedelsen af Kristian IVs store Reces havde fortrængt de andre gamle Landskabslove, samt af Recesserne, hvoraf de vigtigste vare Kristian IIIs af 1558 (den koldingske) og Kristian IVs store af 1643. Hertil sluttede sig Gaardsretten af 1562, Rigens Rettis Dele af 1621 og Birkeretten af 1623, thi ogsaa i Skaane fandtes der saadanne særlige Territorier (t. Eks. Ørtofte Birk). Endelig kom hertil specielle kgl. Forordninger. Fra Herredstingene, Birketingene og Raadstueretterne gik Appellen første Gang til Landstinget i Lund, der afholdtes af Landsdommeren hver Onsdag, dog havde Malmø Landstingsret, saa at man appellerede direkte fra dens Raadstue til Herredagen. Denne var ellers an-

den Appelinstant for alle andre Beboere i de skaanske Landskaber.¹⁾

Regeringsskiftet i 1658 løste Forbindelsen med den danske Herredag og lagde i Stedet Provinsen ind under Hofrätten i Jönköping. Karl Gustaf bestemte i November, at Hofrätten ved Sager fra de erobrede Landskaber skulde følge dansk og norsk Lov, „intill dess annorledes deröfuer varder stadgat“, og de vare herved stillede paa samme Fod som tidligere Halland (I, 31). Endelig havde man øverst den kgl. Domstol i Stockholm (Revisionsdomstolen), om hvis Virksomhed i skaanske Anliggender dog lidet er kendt. De skaanske Stæder havde saaledes i alt 5 Instanser (Byting — Raadstueret — Landsting — Hofrätt — den øverste Domstol); for at indskrænke dette, gav Regeringen alle Stæder Landstingsret, men det viste sig snart, at der var forbundet mange Ulemper med den direkte Appel fra Raadstueretten til Hofrätten.²⁾

Det var paa ingen Maade Regeringens Mening at blive staaende herved; allerede Karl X havde sat Indførelsen af *svensk Lov og Ret* som sit egentlige Maal. Karl XI's Formynderregering havde de samme Hensigter. Da der i Maj 1662 var Tale om at udnævne Ridemænd for Fru Margrete Skeel mod Erik Gyldenstern, erklærede Regeringen til Stenbock, at den for denne Gang vilde følge den gamle danske Sædvane og lade ham som Kongens Stedfortræder udnævne dem. Men egentlig hørte slige Funktioner under den kgl. Højhed, og i det Hele burde han stræbe efter, „att dhe i dhen Landzorten så småningom kunna sigh vänja till Sveriges Lagh och Process“. Dette var Regeringens Ledemotiv, som man ogsaa havde udtalt Aaret i Forvejen i Novbr. Maaned (Side 27), og som kom igen i Instruksen for Kommissionen 1662 (Side 33), hvor man bl. a. betonedede Ønskeligheden af at erstatte Herredsfogeder og Landstingsdommer med Häradshöfdinger og Lagman. Men Resultatet blev skralt; Malmø Reces bestemte kun, at svensk Lov skulde bruges til at erstatte manglende Bestemmelser i den danske. Stenbock erklærer ganske vist i sin Embedsberetning tre Maaneder senere, at han allerede har vænnet Undersaatterne „till vårt Svenske maneer“; men dette er tomme Ord, der røbe liden Selvkritik, paa samme Maade som naar han mente, at den op-

voksende Slægt vilde faa „lust och appetit“ til i Hovedsagen at følge svensk Lov og Ordinans.

Den danske Lov blev staaende som en Hovedstøtte for Skaanes nationale Ejendommelighed, og man fik den ikke kuld-kastet. Selv den Bestemmelse, som blev truffen paa Malmø-mødet 1669, at der skulde foretages en Union af svensk og dansk Lov (se nedenfor), naaede ikke at komme til Udførelse før Krigen. Dog vedblev de la Gardie i Stockholm at raabe paa den svenske Lovs Indførelse, og i 1675 hører man fra Vest-Blekinge, at Bønderne paa Grund af de kostbare Processer ønskede svensk Lov og Rettergang indførte. Dette er det eneste Eksempel paa, at Befolkningen selv havde Ønsker i denne Retning, og Efterretningen lyder mindre trolig, da Blekingsbønderne i 1669 havde prist den danske Tid, navnlig for dens Retsvæsen. Derimod var der i 1669 adskillige, som klagede over Tingfogederne, men Kommissionen saa heri kun et „piquanteri mot personerna såsom svenske“. ³⁾

Den svenske Styrelse i Skaane holdt sig i det Hele samvittighedsfuldt til den danske Lov i dette Tidsrum. Stenbock henvendte sig ganske vist i 1663 til Hofrätten for at faa den til at optage en Sag om en Kvinde, der i Løndom havde bragt et dødfødt Barn til Verden og derfor i Følge Kr. IVs Reces var dømt fra Livet ved Underretten. Men da han indrømmede, at Dronning Kristinas Forordning satte samme Straf for Forbrydelsen, ser man, at det var af humane Grunde, at han ønskede Appel til den svenske Domstol i Livssager, for ikke at bryde Loven. Det samme var Tilfældet, da man i 1673 fra Skaane udbad sig en ny kgl. Forordning om Krybskytteri, thi Aarsagen var, at man fandt Bestemmelsen i Kristian IIIs Reces, at Krybskytternes Øjne skulde udstikkes, altfor grusom og forældet.

De svenske Myndigheder overholdt ogsaa de danske Retsbestemmelser uden for den egentlige Retspleje. Recesserne indeholde en Mængde Paabud, som det maatte være *Administratio-nens* Sag at føre ud i Livet, og den gjorde det virkelig. Dog var dette navnlig Tilfældet, naar det drejede sig om Undersaatternes Byrder. Stenbock beraabte sig paa Kristian IVs (skal være Kr. IIIs) Reces for, at enhver Bonde aarligt skulde anlægge visse Humlekuler og plante et vist Antal Frugt- og Piletrær, og

han gav Gæstgiveren i Ysted Ret, naar han i 1663 citerede Kr. IVs Reces som Støtte for, at han skulde være fri for al borgerlig Tyng. Dog beraabte han sig, som de svenske Embedsmænd yndede det, paa, at „den kgl. svenske Gæstgiverforordning“ indeholdt samme Bestemmelse som Recessen. Undertiden var det næsten morsomt at se, hvilken „Pietet“ Svenskerne kunde have for de danske Indretninger, som da Kommissionen 1669 gav Befalingsmanden i Grevskabet Sølvborg Ret til at kræve Skydspenge af Bønderne, fordi han red sin egen Hest i Stedet for at forlange Skyds. Motiveringen var nemlig, at skønt denne Betaling nu var afskaffet af Kongen, „hafver det varit ett gammalt bruk uthi den danska Regeringens tidh“. Her var det altsaa en Fordel for Svenskerne selv at vaage over de danske Loves Overholdelse.

I den egentlige Retspleje gik Svenskernes Troskab mod de danske Indretninger saa vidt, at man endog lod svenske Soldater møde for de skaanske Domstole, i det mindste naar det gjaldt Sager mellem dem og den civile Befolkning. Dog yndede man i dette Tilfælde at gøre Processen noget kortere, end det ellers var Skik ved de skaanske Herredsting. Dette minder om, at man ogsaa lod Soldaterne møde i Kirken hos de danske Præster, og det skyldtes dels, at man betragtede Rytterne som en Del af Befolkningen, dels, at man ikke yndede Krigsretter i Fredstid. Men paa den anden Side følte man sig dog aldrig mere bunden til dansk Lov og Ret, end at man ignorerede dem, naar det syntes praktisk. Altfor „stoere Sager“ bleve saaledes ikke førte for rette Værneting, men for en *Kommissarialret*, og navnlig gjaldt dette om alt, hvori man sporede Højforræderi. Man kan saaledes ikke nægte, at den nye Styrelse forstod at regulere sin Overholdelse af den bestaaende Retsorden baade efter humane og politiske Synspunkter, ligesom dens Troskab ikke altid behøvede at stamme fra uegennyttige Grunde.

Et talende Vidnesbyrd herom bør endnu anføres. Det var paa Rigsdagen 1660, at man havde besluttet at forøge Statens Indtægter gennem Indførelsen af *Stempelpapir* (*charta sigillata*), en Bestemmelse, der iøvrigt allerede blev ophævet paa den følgende Rigsdag 1664. Beslutningen var 1661 bleven meddelt Stenbock af Hofrätten, og han kom straks i Forlegenhed derved.

Thi, som han erklærede til Rigsdrosten, man havde dels ikke „kommuniceret“ Sagen til de skaanske Provinsers Stæder (∴ forhandlet med disse om en Vedtagelse af Stempelpapiret), dels havde man her ikke at gøre med Häradshöfdinger og Lagläsare, men med Tingfogeder og Skrivere. Skønt man ogsaa havde benyttet Stempelpapir i den danske Tid, havde der dog ikke hersket nogen Forpligtelse til at affatte Domme paa dette Papir, og han ansaa det derfor for rigtigst først at forhandle med Stænderne desangaaende. I Henhold hertil befalede han sine Landshöfdinger at „notificere“ Adelen derom, men til Stændernes Magistrater og de juridiske Embedsmænd paa Landet skrev han rent ud et Paabud om Indførelsen, motiveret med, at Bestemmelsen var vedtagen paa Rigsdagen „over alt Sveriges Rige“, hvoraf fulgte, at den ogsaa maatte gælde „her i mit Generalguvernement“. Charta sigillata blev siden anerkendt paa Malmømødet 1662, men var ganske vist det foregaaende Aar indført i Praksis.⁴)

Endelig maa man erindre, at de svenske Embedsmænd havde et godt Middel til at forhindre Færerne ved Bevarelsen af den danske Retspleje: De *udnævnte* selv de Personer, som stode i Spidsen for den. Kongen valgte Landsdommeren, og han blev som Følge deraf i Reglen en paalidelig svensk Mand. I Skaane var det efter hinanden Anders Lilliehök og Ulf Bonde, i Blekinge Petter Durell og Niklas Skunck; kun i Halland møde vi i 1675 den danske Adelsmand Mogens Morman. Det var under disse Omstændigheder ufarligt, at Landsdommeren selv søgte sig en Vicelandsdommer til sin Hjælper; blev dette en dansk Mand, som t. Eks. i Skaane Jørgen Krabbe, var det altid en af de svensksindede. Landstingsskriveren udnævntes af Generalguvernøren, og i alt Fald i Skaane var han en svensk Mand: Sven Kråka. Men ogsaa Pladserne som Tingfogeder ved Herredsretterne besattes af Generalguvernøren, en Ret, som han havde arvet efter den tidligere danske Lensherre, skønt Almuen siden paastod, at den havde haft Valgretten i den danske Tid. Det er ikke let at afgøre, om de nyansatte Tingfogeder vare Svenskere, men som oftest var dette vistnok ikke Tilfældet, da det ikke var let at skaffe saa lave Embedsposter, hvortil Kendskab til dansk Ret var obligatorisk, besatte fra Sverige. Vist er det, at disse Tingfogeder altid vare Genstand for stor

Mistillid fra Svenskerne Side, som kaldte dem „farlige Kompaner“ og stadigt ønskede dem erstattede med svenske Härads-höfdinger, hvilket jo var ugørligt. Det var imidlertid en Glæde for Landshöfdingen, da han 1675 i Blekinge kunde suspendere to Herredsfogeder, hvoraf den ene var født paa Sjælland. Hvad endelig Tingskriveren angaar, forordnedes han i 1667 af Lands-höfdingerne; hans Pligt var foruden at opsætte Domme, Akter og Protokoller ogsaa at holde Kontrol med Befalingsmandsregnskaberne. Han og Tingfogeden havde hver sin Gaard inden for Herredet. Tingskriveren (Herredsskriveren) synes altid at have været en dansktalende Mand. Prokuratorerne udnævntes uden for de større Stæder (som Malmø) i Reglen af den svenske Øvrighed (Generalguvernøren).⁵)

Vi skulle nu se, hvorledes Retsforholdene udviklede sig i *Praksis* i Skaane. Med *Stæderne* have vi allerede delvis beskæftiget os, og de skulle derfor kun omtales med faa Ord her. Kommissionen 1669—1670 kom til det Resultat, at der var almindelig Misfornøjelse hos Borgerne med den nye Landstingsret, der var mere i Magistratens end Borgerskabets Favør, da kun Sager paa mere end 50 Dalers Værdi kunde appelleres til Hofrätten. Andre Borgere udtalte Frygt for, „att hwar skall undfå Rätten [ved Hofrätten], som Rätt synes hafva“, Ord, som vel udtale en Mistanke om, at Göta Hofrätts Assessorer paa Grund af manglende juridiske og sproglige Kundskaber ikke skulde formaa at trænge til Bunds i de skaanske Retstrætter. Man ønskede derfor i Almindelighed at komme under Landstinget igen. Hvad Stædernes eget Retsvæsen angaar, ser man, at danske Love overalt fulgtes (undtagen naturligvis i Karlshamn, og selv her dømte man dog ved Bytinget efter dansk Lov). I Kristianopol erklærede Magistraten, at den dømte efter Frederik IIIs Stadsretter og Kristian IVs Recesser samt Birkeretten og „Kong Hans' Lov“; af svenske Love benyttede man kun den svenske Søret, „som dem nylig er tilkommen“. Man forstaaer let, at denne maatte faa Indpas sammen med det svenske Toldvæsen og fortrænge Frederik II's gamle Søret. Desuden vare alle kgl. Forordninger, Plakater og Patenter siden 1660 paa skyldig Vis forkyndte dels fra Prækestol, dels paa Raadstue. Men iøvrigt ønskede Borgmestre og Raad, „at en Lov, enten dansk

eller svensk, maa tildeles dem at efterfølge i Justitiens Administration, eftersom dem ellers altfor besværligt skulde falde ret sine Dommerembeder at forestaa“. Det er sikkert den svenske Borgmesters Ønsker, man hører gennem denne almindelige Tale. Kristianopol er, saa vidt bekendt, ogsaa det eneste Sted, hvor slige Tanker kom frem. Kuriøst er det at se, at da Kommissionen kom til Lund, traf den der en Kapellan fra Rønneby, Børge Sørensen, som havde været saa ulykkelig at faa en Sag paa Halsen for Lejersmaal med sin trolovede. Han havde opdaget, at medens dansk Lov bestemte samme Straf for Lejersmaal mellem trolovede og mellem helt fremmede Personer, gjorde svensk Lov en Forskel til de førstes Fordel, og følgelig var han ivrig for at faa svensk Retsvæsen indført. „Nec sine exceptionibus et distinctis legibus Svecicis sumus astricti Danis“, udbryder han; „Scani, Blechingi et Hallandi respectu viciniae, idiomatis, habitus et ex promiscua cohabitatione et conjugio causati commercii quam maxime referunt naturales Svecos, id quod ipsa mecum natura testatur . . . Naturam igitur venerantes et providentiæ divinæ gratias agentes *propinquius accedamus fundamentalibus et bene distinctis legibus Svecicis quam Danico Recessui.*“ — Men Børge Sørensen var en enlig Svale.⁶⁾

Større Interesse frembyder *Landsbygden*, fra hvis *Herredsting* der er bevaret et betydeligt Antal Dombøger fra denne Periode. Dette gælder navnlig den sydvestlige Del af Landet med Torne, Bare, Oksie, Skyts, Vemmenhøgs og Herrested Herreder, men ogsaa for de øvrige Egenes Vedkommende: Luggude, Froste, Fers, Ingelsted, Gers, Villands og Ø. Gønge, staar der gode Hjælpe midler til vor Raadighed.

Tingene holdtes paa Dage, som vare bestemte fra Arilds Tid; i Vemmenhøgs var saaledes Mandag, i Villands Tirsdag, i Froste og Gers Onsdag, i Bare Torsdag rette Tingdag. I Kristianopol klagede Almuen for Kommissionen 1669 over, at medens man i den danske Tid havde haft Ting een Gang ugentlig, var det nu sunket ned til kun at holdes hver 14de Dag. Tingbøgerne vise, at denne Anke heller ikke var uberettiget for Skaanes Vedkommende. Medens der ganske vist var Steder, hvor man saa nogenlunde overholdt den gamle Retspraksis, gik der i Ø. Gønge ofte, og i Gers regelmæssigt 3 Uger mellem

hvert Ting, og i Froste kunde man i 1659 kun overkomme at afholde det een Gang maanedlig. Dette vidner om en vis Slaphed, og Følgen blev naturligtvis, at der opdyngedes en Mængde Sager til de enkelte Tingdage.

I Spidsen for Tinget stod stadig Tingfogeden, der de fleste Steder synes at have været en dansk Mand; da Tingbøgerne som Regel føres paa det danske Sprog, kan man deraf slutte, at Tingskriveren har været af samme Nationalitet. Ligeledes gælder dette om de af Tingfogeden udtagne otte (eller syv) Stokkemænd, hvis Navne tyde paa, at de vare gode Skaaninger. Derimod var en Række kgl. Embedsmænd, som optraadte paa Tinget, Svenskere, nemlig først og fremmest Befalingsmændene, hvorimod disses Stedfortrædere og Lensmændene ofte vare Skaaninger; dernæst vare den kgl. Fiskal Johan Prins, Profosser, „Skiudzrättare“, Rodemestre, „Hejderidere“, „Skogvachtare“ og Inspektøren over Skovene alle svenske. Dog træffer man ogsaa adskillige Ikke-Svenskere mellem disse lavere Bestillingsmænd.⁷⁾

Før vi gaa over til at behandle de regelmæssige Tings Beskæftigelser, maa det bemærkes, at saa længe Karl Gustafs anden Krig vedvarede, er der megen Uregelmæssighed i alle Forhold. Naar Svenskerne senere lode militære Sager paa-dømme af civile Ting, gik de i denne Tid til den modsatte Yderlighed og droge alle Retssager, som havde mindste Anstrøg af Politik, for specielle Domstole. Dette gælder navnlig om Snaphanerne. Det var saaledes Ebbe Ulfeld, og ikke Gønge Herredsting, som lod seks Mænd i Torup Sogn inventere i Haagentorpe Mølle 1659 (I, S. 142), og for Krigsretten i Kristianstad stævnedes man baade 1658 og 1660 „efter Major Lindebergs Befaling“ Bønder og Bondekvinder, naar Undersøgelsen gjaldt Drabet paa en Rytter eller Oluv Perssøn i Holjes Sag (I, S. 144). Man overholdt saaledes ingeniunde Lovens Bestemmelse om at søge enhver „ved hans rette Hjemting“. Det var aabenbart Kommissarialretten i Malmø i Anledning af den store Sammensværgelse, der her var normgivende. Ejendommelig er navnlig Processen mod Jens Jonsen fra Oremølle (I, Kap. 6, Note 17), der beskyldtes for at have været Snaphanernes Hæler. Den begyndte i Novbr. 1659 paa Malmøhus for et Ting,

der var sammenkaldt paa Landshöfding Hårds Befaling og bestod af to Dommere (Skaaninger?), to Skrivere og otte Stokkemænd. Disses Tilstedeværelse vidner om, at den uregelmæssige Forsamling i det mindste var sammenkaldt efter dansk Mønster. De anklagede Snaphaner bleve her dømt til Døden, og Dommene bleve siden eksekverede, men deres efterladte Kvinder bleve fremstillede paa Torne Herredsting med en Beretning fra den stedlige Befalingsmand, hvori han skildrede Forhørenes Forløb paa Malmøhus og begærede Straf over dem. En lignende Fremgangsmaade benyttede man over for Jens Jonsen selv paa Albo Herredsting. Torne Ting dømte Kvinderne til Straf, men — for Usædelighed; Albo Ting frikendte Mølleren, da han „ikke var overbevist om nogen Livssag“.⁹)

For denne Vilkaarlighed i Retsplejen satte Freden ganske vist en Stopper, om end Svenskerne som sagt stadig forbeholdt sig at drage de „alt for store Sager“ for en Kommissarialret. Herredstingene nøde nu virkelig fuldstændig Anerkendelse fra Myndighedernes Side. Befalingsmanden mødte paa Tinge og kundgjorde de kgl. Paabud, Fiskalen foretog sine Stævninger for Overtrædelser heraf, og Bispens Fuldmægtig stævnedes for Forbrydelser mod Kirken. Det har sin Interesse at se, hvorledes selve Tinget virkede under de ændrede ydre Forhold.

Billedet er i Hovedsagen det gamle danske; Synsmænd, femten Mænds Kendelse i Drabssager, Sandemænds Breve og Ridemænds Toug ere nu som tidligere Udtryksformer for Rettens Virksomhed. Vigtigere er det at undersøge, hvilke Lovparagraffer man fulgte. Som Eksempel kan man vælge Gers Herred for 1667 og Gønge for 1675. Der forelaa da her en gentagen Jomfrukrænking som straffedes efter Frederik IIs Ægteskabsforordning af 1582; et Tyveri, hvorfor Straffen sattes efter Jydske Lov; et Drab, som paadømtes „efter Loven og Recessen“, og et Slagsmaal mellem en Gøngebo og nogle Soldater, som afgjordes efter Kristian IIIs Reces §§ 22 og 24 Som Eksekutionsform omtales „at lide Nam efter Recessen“. Ejendommeligt er det ogsaa at se, at et Æreskænderi mellem militære straffedes efter Recessen og Birkerettens Kap. 20. Men paa den anden Side dømtes et Tobakssmugleri efter den kgl. svenske Plakat af 1662, ulovlig Skovhugning efter den sven-

ske Skogsordnings §§ 6—7 (samt Kristian IIIs Reces § 30) og et Landskøb med Korn efter den kgl. Resolution af 14. Decbr. 1660. Man ser altsaa, at de kgl. Forordninger kun benyttedes, for saa vidt de udfyldte Lakuner i den bestaaende Ret eller gjorde Ændringer heri. Thi Landskøb var ganske vist ogsaa forbudt efter Kristian IIIs Reces § 33, men der var her gjort en udtrykkelig Undtagelse med den ene Vare, Korn. Saa-danne kgl. Forordninger vare dog tidt overflødige for Skaanes Vedkommende, da de indeholdt Bestemmelser, som allerede fandtes i dansk Lov, men som man nu maatte modtage for anden Gang, samtidig med at de publiceredes over hele Sverige. Som Eksempel kan anføres den kgl. Plakat af 1673 med Forbud mod at sælge Jord fra Skattehemman og med Trudsel om den Straf, som indeholdes i KBLL*) 30. Kap. Men der findes en dansk Forordning af 1619, hvori det forbydes Selvejerbønder, som holde Soldater, at forhugge sine Skove eller skille sig af med sin Ejendom. Og KBLL 30 er desuden i Virkeligheden lig med Frederik IIIs Haandfæstning § 21 (Danmarks Adel maa ej købe eller pante frit Bondegods uden med Kongens Samtykke). Man ser heraf, at til Trods for at Løftet om dansk Lov og Ret i det væsentlige blev overholdt ved Herredstingene, kunde svenske Retsbestemmelser trænge ind i Skaane, selv naar de vare ganske overflødige.⁹⁾

Vi vandre derefter fra Herredstingene til den næste Instans, det gamle *Landsting* i Lund. Vi have hørt, at der stod svenske Mænd i Spidsen for det, og det kan næppe betvivles, at der har udviklet sig interessante Kombinationer af svensk og dansk Ret her. Men vi vide intet herom. En senere Lagman i Skaane, Coyet, har optegnet følgende bedrøvelige Notits: „Den 4. Juni 1686 thalte iagh härom medh Domförvaltaren Kråka och förnam, att alla Landstingsacter uthi Krigsthiden ähro förkomne, då Hellene Kirkia ruinerades, hvarest dhe uthi ett hvalf vore förvarade“. Det er vel sagtens Slaget ved Lund, som vi kunne takke for dette Tab. For Blekinges Vedkommende er det sikkert, at Landsdommeren, Niklas Skunck, har dømt efter svensk Lov, skønt han blev frikendt af Hofrätten for enhver saadan Beskyldning.¹⁰⁾

*) ∴: Konunga Balken i Lands Lagen.

Det er da kun ved *Göta Hofrätt* i Jönköping, at vi kunne haabe at faa det interessante Skuespil at se: Svenske Mænd, som dømme efter dansk Lov. Hofrättens Magt blev yderligere udvidet ved den Bestemmelse, som Regeringen traf i 1666, nemlig at alle „höghmåhle saker“ (○: Højforræderisager) fra Bohus, Halland og Skaane skulde „remitteres“ hertil fra Herredretterne uden at komme for Landstinget eller noget Nævn. Allerede Stenbock var i 1660 gaaet uden om Landstinget til Hofrätten i et Tvivlsmaal om et Drab og havde beraabt sig paa, at han herved ganske vist brød den sædvanlige Appelorden, men til Gengæld fulgte Karl Gustafs Forordning om Fremgangsmaaden i saadanne Tilfælde. I det Hele kan man sige, at denne Generalguvernør saa ofte som muligt søgte at træde i direkte Forbindelse med Hofrätten, selv naar det drejede sig om Sager, der rettelig først skulde for hans eget Guvernements Landsting. Ligeledes er det mærkeligt, at Regeringen i 1669 anbefalede Hofrätten saa vel ved civile som kriminelle Søgmaal bestandig at have Fredstraktatens Bestemmelse for Øje og spørge om, hvad den virkelig indeholdt angaaende dansk og norsk Lov. Dernæst skulde den agte paa, at vedkommende danske Lovparagraf altid passede nøje til det foreliggende Retstilfælde. Man vilde aabenbart kun følge dansk Lov, for saa vidt man udtrykkelig var bunden dertil ved Fredspagten.

Til Hofrätten fandt der ogsaa direkte Appel Sted fra det skaanske Landemode, hvor Provsterne under Vinstrups Forsæde dømte i de Sager, der forekom inden for deres egen Stand. Det store Ekstraarbejde, som Hofrätten saaledes havde faaet tillagt siden 1658, gjorde mere Arbejdskraft nødvendig, og Kravet paa Kendskab til dansk Ret gjorde det ønskeligt, at de nye Mænd stammede fra de nyerehvervede Landskaber. Kristian Bernekov blev tidlig Vicepræsident i Hofrätten (Side 24), Ebbe Ulfeld blev som svensk Rigsraad Hofrätten adjungeret, og Dr. Kristian Foss ansøgte allerede i 1666 om en Ansættelse herved, idet han beraabte sig paa Nødvendigheden af, „at nogle af adelig og verdslig eller gejstlig Stand admitteres blandt de Svenske i Rettergangene . . . for at moderere al Ting efter Lands Lov, Skik og Ret . . . og derved konservere den Affektion, Landet er min Herre og Konge pligtig“. Han opnaaede dog først sit Øn-

skes Opfyldelse i 1672, da han blev udnævnt til Assessor ved Hofrätten.

Den første Retssag efter Roskildefreden, som angaar de nye Provinser, er fra Bohuslen og kom for i 1659. Den viser, at den norske Lagmand havde beraabt sig paa norske Retsbestemmelser, og efter i en halv Snes Aar at have tumlet med hallandske Sager vare Assessorerne nu saa kendte med dansk-norsk Lov, at de vare i Stand til at ophæve Lagmandsdommen i en motiveret Kendelse og vise Sagen tilbage. Større Interesse har det dog for os at betragte en anden Sag, som i 1669 blev paa-dømt af Hofrätten.

Den gamle Oluv Perssøn fra Holje var sluppen helskindet gennem Snaphanekampens Farer, og han indlod sig kort efter i Ægteskab med en Kvinde ved Navn Eline, til Fordel for hvem han i 1662 gjorde sit Testamente. Men hans Børn af et tidligere Ægteskab vare misfornøjede hermed og stævnedes i 1664 deres Fader for Blekinge Landsting. De fik ham i en Vinkælder i Rønneby til at indgaa paa en Kontrakt, som var meget fordelagtigere for Arvingerne end det tidligere Testamente. Efter Oluv Perssøns snart derpaa følgende Død begyndte der naturligvis mellem Stedmoderen og Børnene af første Ægteskab en Proces, hvis første Akter ere os ubekendte. Men af Hofrättsdommen fremgaar det, at Blekinge Landsting havde givet hende Medhold.

Hofrätten gjorde det samme. Den erklærede Kontrakten af 1664 for ugyldig, da den var bleven undertegnet af Oluv Perssøn „animo non deliberato“, og dette stred mod Hugo Grotius (I. 2. Kap. 11. § 4). Derimod satte den atter den første Kontrakt i Kraft, thi dels var det andet Giftermaal i Følge Giffm. B. L. L. Kap. 9 og 6 § 1 (se ogsaa Stadzlaghen) en Kendsgerning, der medførte, at Husbonden fra da af ikke uden Hustruens Vidende maatte indgaa paa noget, som satte hendes Gifteret i Fare; dels havde Arvingerne haft Lejlighed til (i Følge Erfdb. L. L. Kap. 15 og 10. Kap. i Stadzl.) at søge „jämbkningh“, hvis de ansaa sig for vanloddede ved Arvedelingen, men de havde ikke benyttet sig heraf. Naar Jydske Lov (Bog II, Kap. 102) herimod bemærker, at den sidste Kontrakt ophævede den

første, indvendte Hofrätten, at denne sidste i alt Fald maatte være lovlig.

Denne Afgørelse er karakteristisk i mere end een Henseende. Dels viser den en konsekvent Benyttelse af svenske Lovparagraffer (om Grotius vil der nedenfor blive talt), dels stiller den sig i bevidst Modsætning til de danske Love. Men det værste er dog, at denne Dom synes at være grundet paa ganske fejlagtige Slutninger. Den beraaber sig paa Giftemålsbalkens Bestemmelser om, at Bonden efter et Døgn's Samliv med sin Hustru var hendes Maalsmand og forpligtet til at give hende Morgengave, og den tilføjer, at Bonden fra da af ikke maa indgaa paa noget, som kan skade denne hendes erhvervede Ret. Men Begrebet Morgengave var ukendt i den danske Lov, som var gængs og gæv i Skaane. Jydske Lov (III, 43) bestemmer, at hvad Ægtefæller skøde til hinanden, ingen Gyl-dighed har efter den ene Parts Død, undtagen hvis Arvingerne gaa ind paa at overholde det. Derimod fastsættes det i Kr. IIIs Reces (§ 52), at Hustruen skal nyde halvt i Købejord og Løsøre efter Mandens Død, og dette gentages i Kr. IVs Reces (II. 7. 5). Man ser altsaa, at forudsat at Kontrakten af 1664 virkelig var ulovlig, havde der været andre Veje for Hofrätten til at godtgøre Hustruens Ret end ved en ulovlig Anvendelse af svensk Ret.

Det var dog sjældnere, at Hofrätten gik saa vilkaarligt frem. Man yndede nok i Præmisserne at parallelisere svenske og danske Lovparagraffer og at skyde hine frem i første Række, hvortil saa de danske Bestemmelser føjedes som en yderligere Bestyrkelse af Dommens Rigtighed. Men man bør dog ikke altid se en Forsvenskningstendens heri; ofte har det sikkert været rent praktiske Grunde, som have været afgørende for Assessorerne. Ogsaa i Sager mod Militærpersoner beraaber Hofrätten sig ofte paa danske Lovbestemmelser. Det er i det Hele mærkeligt at se den Sammenblanding af Domsgrunde, hentede fra al Verdens Kanter, som man ofte møder i Præmisserne. Man beraaber sig foruden paa svensk og dansk Lov ogsaa paa „Guds Lov“, Kanonisk Ret og Romerret, navnlig Gajus, samt af Folkeretslærerne paa Grotius i: De jure belli et pacis. Ser man nøjere til, viser det sig, at det i Reglen var mere almindelige Udsagn, man hentede herfra. Fra Grotius tog man saaledes en Ud-

talelse om, at en Ejendomsafstaaelse „animo non deliberato“ ikke kan anses for gyldig; fra Kanonisk Ret, at den Person, som een Gang har opført sig slet, ikke kan anses for „bonus per regulam“; fra Gajus forskellige Udsagn om Edens Hellighed, dernæst at man bør skaane Enker og faderløse, og at Myndighedsalderen først bør indtræde med det 25de Aar. Adskillige af disse fjernt hentede Citater bør derfor opfattes som juridiske Blomster, der skulde vidne om Assessorernes store Belæsthed, men i Virkeligheden vare af ringere Betydning ved den egentlige Domsafgørelse.

For stadig at have Rede paa, hvorledes Retsplejen forvaltedes ved de lavere Instanser, havde Hofrätten tidligt paabudt, at der aarligt skulde opsendes en Kopi af hvert Herreds Dombog til Hofrättsarkivet, og i 1671 traf man den Bestemmelse, at dette ogsaa skulde gælde for Birketingenes Vedkommende. Denne Interesse for de skaanske Anliggender er meget rosværdig, men den kunde ikke bidrage til at gøre Hofrätten populær i de Egne, hvor man ikke ønskede at blive set altfor nøje paa Fingrene. I Marts 1676 fandt man saaledes en „skammelig Paspvill“ paa Væggen i Bjerger (Bjära) Gæstgivergaard; den var dels tegnet, dels „indtrykt med Blæk“ paa et Brædt, som man hurtigst muligt lod fjærne. En offentlig Stævning mod „Autores“ blev nu udtagen, men de udebleve klogeligt, og Retten havde saa ingen anden Udvej end at stemple dem som Løgnere og Æreskændere og lade Bøddelen opbrænde Brættet offentligt paa Torvet i Jönköping. Formodentlig er denne Kritik et Udslag af den latente Misfornøjelse i Begyndelsen af 1670erne, som vi allerede have set Prøver paa, og som navnlig vil møde os, naar vi nu tilsidst skulle beskæftige os med Forfatningsudviklingen efter 1664. Men det maa indrømmes, at i Hovedsagen blev Fredstraktatens Løfte om dansk Lov nogenlunde overholdt fra svensk Side mellem 1660 og 1676.

TOLVTE KAPITEL.

Den svenske Styrelse, Forfatningsudviklingen efter 1664 og Forholdet til Danmark.

Vi have undersøgt de enkelte Stænders Udvikling i national Henseende i den svenske Tid. Hertil knytter der sig naturligt en Skildring af det nye svenske Element i Landet, men kun i korte Omrids, da Fremstillingen af Generalguvernementets Administration ikke hører herhen. Desuden maa man spørge, om *Embedspersonalet* selv er blevet gennemforsvensket, og dernæst, om det har virket forsvenskende paa Omraader, som ikke have kunnet behandles under de enkelte Stænders Historie.

Stenbock beklædte Stillingen som Generalguvernør indtil 1664. Han havde virkelig i det Store og Hele formaaet at udfylde den; hans rastløse Energi havde bødet paa hans svigtende Evner. Men ved hans Afgang blev det anderledes. Efter et kort Interregnum blev Embedet besat med Gustaf Banér. Vi have ofte mødt denne Mands Navn i det foregaaende, og den Ros maa man sikkert tildele ham, at han var den humaneste af alle Generalguvernørerne, og at han uden Forsvenskningsplaner udstrakte sin Velvilje lige saa meget til det danske Element som til det svenske. Hermed ophører ogsaa hans Lov. Banérs Humanitet var vistnok i meget en Frugt af hans Løjhed; og han satte en stor Del af sin Myndighed over de lavere Embedsmænd over Styr. Hertil kom, at han hvert Øjeblik var borte fra Provinsen, saa at man allerede i 1666 maatte udnævne en Viceguvernør, Klas Dankwardt-Lillieström, der i hans Fraværelse navnlig skulde have Militærvæsenet under sig.

I den civile Styrelse blev derimod Landshöfdingerne uafhængige, men der viste sig straks store Vanskeligheder ved at afgrænse de to Myndighedsomraader.*) I Forholdet til Malmø Stad kom det saaledes til stærke Sammenstød mellem Lilliestrøm og Landshöfding Leyonsköld, og den sidstes overlegne Begavelse bragte i Reglen Sejren paa hans Side. I øvrigt skiftede Banér nogle Gange i Stillingen som Generalguvernør med Grev Pontus de la Gardie, en Mand der hverken i Begavelse eller Handlekraft synes at have overgaaet sin Forgænger synderligt. I 1670 fandt da den Afgørelse Sted, som Regeringen af økonomiske Aarsager længe havde stræbt at naa til: Generalguvernørstillingen blev ophævet, og Leyonsköld fik i Stedet de tre Len ved Kysten, Helsingborg, Landskrone og Malmøhus, forenede til et Landshöfdingedømme. Samtidig afløste Magnus Durell den gamle Håkan Skytte som Landshöfding over Kristianstad Len og Blekinge. Denne Ordning blev i Hovedsagen bestaaende til Skaanske Krig, da Regeringen ansaa det for klogest igen at samle hele Magten under en Generalguvernør, Fabian Fersen.

De to Landshöfdingers Magt var bleven betydeligt udvidet ved Generalguvernements Ophævelse; de skulde nu være stillede ganske som deres Kolleger „oppe i Riget“ direkte under Centralstyrelsen og t. Eks. have den Magt til at give Præsterne „Kollats“ til deres Embeder, som tidligere havde ligget hos Generalguvernøren. Baade Leyonsköld og Durell vare habile Mænd, den sidste dog langt den betydeligste, og der blev nu taget fat paa mange Reformer, som vi siden skulle betragte nærmere. Men samtidigt havde navnlig Durell med sin glødende Forsvenskingsiver i en betænkelig Grad Evnen til at vække en Kontrabevægelse mod sin Virksomhed. Hvad Forholdet mellem Lilliestrøm og Leyonsköld angaar, gjorde den sidste en Tilnærmelse, da han udtalte: „Hvad ellers Enigheden os imellem betræffer, saa forsikrer jeg Hr. Generalløjtnanten, at jeg med min Vilje ingen Aarsag skal give til nogen Uenighed . . . Jeg haaber heller ikke, at Generalltn. skal kunne tillægge mig den Beskyldning,

*) Landshöfdingen havde efter sin Instruks intet at sige over Krigsfolket, undtagen m. H. t. Lov, Ret og Landefred. Han skulde forhindre Underslæb ved Udskrivningen og forsyne Fæstningerne med Proviant o. lign., men maatte ikke ind- eller afsætte Kommandanter eller byde over Kronens Fæste.

at jeg har undladt at gøre noget, som har været muligt, eller paataget mig mere, end mig har været befalet. Dersom Generalltn. tænker at agere paa samme Sæt, saa haaber jeg, at vore Instruktioner ere indrettede paa et saadant Sæt, at vi ikke letteligt skulle kunne have nogen Vederværdighed tilsammen, men letteligt begge kunne konkurrere [∩ : samvirke] og desto bedre befordre Kgl. Majestæts Tjeneste.“ — Den udstrakte Haand blev imidlertid stødt tilbage, og Lillieström skrev om ham til Oberst Lindeberg: „Om han begærer at vide, hvor meget Egetømmer der er fremkommet, eller andet, saa lad ham ikke faa det ringeste at vide, uden at jeg véd deraf, men han skal tage det hos mig. Intet skal haandteres med Landshöfdingen i Militiesager uden mit Vidende“ — Lillieström synes dog snart efter at være gaaet ud af Sagaen.¹⁾

Under Landshöfdingerne (ligesom tidligere under Generalguvernören) møde vi Landskanslierne og Landskontorerne med deres Embedspersonale. Dertil knyttede sig Toldembedsmændene, Krongodsinspektorerne, Magasinforvaltningen etc. Her møde vi i 1675 Mænd som Stallmästaren Mattis Otto Sjöberg, Öfverinspektoren over St. Sjötullen Barckman, Inspektoren over Lillatullen og Accisen Hägerflycht, Tulnären Joh. Andersson, Öfverkommissarien over Magasiner og Garnisoner Baltzer Leyensten, Proviantmästaren Joh. Silnecker, Kamreraren Niklas Jonsson (Cronacker), Landsbokhållaren Isak Larsson (Stiren), Landssekreteraren Olaus Harman, Faktoren Arnold v. d. Hagen, Inspektor over Fyrene samt Bergsinspektor Kasper Smit o. s. v.; de ere alle Svenskere eller til Nød Tyskere, kun imellem Inspektorerne paa Kongsgaardene kan der mulig findes Skaaninger eller Mænd fra den danske Tid. Alle de nævnte Embedsmænd høre til det nye Malmøhus Len, som efter 1670 var sammenslaet af de tre tidligere ved Sundet.

Ude paa det aabne Land var Befalingsmanden den øverste kgl. Embedsmand. Han havde forvaltende Myndighed over et større Distrikt, som oftest flere Herreder, offentliggjorde paa Tinge Landshöfdingens Breve og Skattepaabud, begærede her Synsforretninger foretagne og fremførte Fanger til Doms. Under den forvaltende Myndighed hørte saaledes ogsaa Politimyndigheden; han assisteredes her af Landsgevaldigeren. At finde paa-

lidelige svenske Befalingsmænd var i Begyndelsen svært, og man maatte da i 1658 beholde nogle dygtige danske Ridefogeder (I, pag. 54). Men Svenskerne fik de fedeste Strøg: Lunde- og Kristianstadsletten, samt de farligere: Blekinge, Midtherrederne og det nordvestre Hjørne. Danskerne maatte saa slaa sig til Taals med Sundkysten, Ystedegnen og Gønge, hvor den danske Adels Styrke mulig har gjort sit til, at de bevaredes. Otte Herreder i Skaane og Blekinge stode iøvrigt i 1659 ganske uden Befalingsmænd. Dette varede imidlertid ikke længe, Stenbock havde efter Krigen let ved at besætte disse Embeder, som lønedes med en god Gaard, og i 1675 synes næsten alle Befalingsmænd i Malmøhuslen, for saa vidt vi kunne konstatere deres Nationalitet, at være gode Svenskere.

Længere nede paa Rangstigen stod Lensmanden, som havde et mindre Territorium under sig (2—3 Sogne). Han inddrev Skatterestancer gennem Stævninger til Tinge og havde vistnok ogsaa som nu til Dags en lavere Politimyndighed (jfr. Sognefogeden). Af Lensmændene vare utvivlsomt mange danske (Side 213). I det Hele kan man være overbevist om, at der blandt Bestillingsmændene er vedblevet at sidde mange Skaaninger, da man næppe kunde faa andre Svenskere hertil end afdankede Ryttere, t. Eks. til Gæstgivere. Men saa snart man kommer lidt højere op, bliver Rækkerne helt svenske, og Durell indskærpede Regeringen „til Landsens Sikkerhed“ kun at ansætte indfødte Svenske som Fogeder og Hejderidere.²⁾

Generalguvernementets Embedsmænd vare som en Koloni i et fremmed Land, de havde kun Militæret til deres Beskyttelse. Men foruden at styrke det svenske Element ved deres blotte Tilstedeværelse virkede disse Mænd ogsaa direkte som Svenskhedens Pionerer. Toldembedsmændene fik i Sundet rejst en Toldmur, som tjente til at adskille Skaane fra Sjælland; Magasinernes Betjente bidrog gennem deres Virksomhed til at forøge Trafikken og Handelen mellem Sverige og Skaane. Betydningsfuldt var dog især det Arbejde, som Generalguvernøren, Landshöfdingerne, Befalingsmændene og Lensmændene i Forening gjorde for at lette Kommunikationen mellem Skaane og Småland, selv om det vel nærmest fandt Sted i militært Øjemed.

Det 17de Aarhundrede betegner netop en Overgangstid i *Forbindelsesvejenes* Historie. Tidligere var det i højere Grad Havet, som forenede, og de naturlige Hindringer til Lands, der afspærrede og isolerede. Det gamle danske Rige, bestaaende af to Halvøer og de mellemliggende Øer, var just bygget over dette Princip. I vore Dage er det andre Love, som bestemte en Stats geografiske Bygning; af de „naturlige Grænser“ er Vandet i Øjeblikket den vigtigste. I det 17de Aarhundrede stod man endnu delvis paa Skillevejen. De samme Svenskere, som kaldte Sundet „den af Gud satte Grænse mellem Danmark og Sverige“ (I, pag. 21), vege ikke tilbage for at bygge deres Monarki med Østersøen som forbindende Mellemlid. Men hvor megen Sandhed der end ligger i disse Nutidstanker om naturlige Hindringer til Lands, rumme de dog ikke den fulde Sandhed. Sandt er det, at Grænseskovene mellem Gønge Herred og Småland dannede en naturlig Hindring, men der findes siden de Dage, da Herulerne drog herigennem til Værend, ikke et eneste Eksempel paa, at disse Skove, Sumpe og Bakker virkelig have formaaet at holde nogen ude, som med Vold søgte at trænge igennem. Historien beretter ikke om en eneste Grænsekamp, der endte med, at den fjendtlige Hær blev kastet paa Porten. Naturforholdene her vare ganske vist en Hindring, et Plus for Forsvareren, hvis han var jævnstærk med sin Modstander, men heller ikke mere. Stillingen var omtrent, som den var i 974 og i 1864 ved Dannevirke: En iøjnefaldende Grænse nu som for 1000 Aar siden, men hverken da eller nu en uangribelig Position.

Alligevel har det store Vejrydningsarbejde i Skaane under Karl XI's Mindreaarighed sin Betydning, dog mere i kulturel (og maaske: national) Henseende end i militær. Der fandtes desuden allerede Veje over Grænsen, gode nok for en Hær, om end en tysk rejsende kunde klage over, at Forbindelsen mellem Gønge og Småland foregik „auf einem gar harten und beschwerlichen Weg“. Ogsaa i Halland, der dog havde været svensk i 13 Aar, klages der i 1658 over den daarlige Kommunikation med Riget. Fra Sverige løb der to Veje til Varberg, og den ene af disse var saa slem, at alle Varer maatte føres paa Hesteryg. Havde denne Vejs Slethed lagt den mindste Hindring i Vejen for Svenskernes Armé under Syaarskrigen? En anden

Sag var det imidlertid, at man maatte ønske at forbedre Forbindelsen saa meget som muligt navnlig for det svenske Rytteri, og at drage saa mange nye Linjer som muligt for derved at lette Jagten paa Snaphanerne.

Allerede inden Freden 1660 var sluttet, ser man derfor Stenbock udtale Ønsket om, at der for „at holde Landet i Ro og Stilhed“ skulde drages en god og bred Vej gennem Glimaker og Ørkened Sogne op til den svenske Grænse, men det var først i 1675 under Durells Landshöfdingskab, at man for Alvor tog fat paa Værket. Hele Herredsalmen maatte tage Del deri. Otte Mænd udsaa af Herredstinget til sammen med Landsgevaldigeren at udpæle Vejen i 12 Alens Bredde og dele den i Stykker til hvert Sogn; derefter bleve Sogdenes Afsnit lignede paa de enkelte Gaarde. Man forstaar let Værkets Betydning, naar man husker paa, at netop disse to urolige Sogne vare stærkt belagte med Rytterindkvartering (Side 119). Paa den anden Side var det naturligt, at Herredsalmen viste sig „opstudsig“, og at den Plan kom op at give Ebbe Ulfelds Ridefoged paa Ferløvsholm Penge for at faa ham til at rejse til Stockholm og modvirke Udførelsen. Men dette mislykkedes aldeles, og snart var Arbejdet i fuld Gang. Der blev ogsaa bygget 12 Alen brede Broer over de Vandløb, som man mødte paa Vejen. Durell var med Rette tilfreds med sit Værk, der udførtes lige til Smålandsgrænsen, „hvorhen man hidtil baade til Hest og til Fods kun har kunnet komme helt slet og med stort Besvær“. Han havde nu faaet en ny „Correspondentz“-Linje mellem Kristianstad og Sverige, og han kunde opsnappe de løse Smaapartier, som stadigt strejfede om paa begge Sider af den gamle Smålandsgrænse. Thi „dér har altid været en stivsindet og selvraadig Befolkning, som har levet i stor Selvtægt og ikke har kendt synderligt til nogen Øvrighed. Iblandt hvilke jeg ogsaa har fundet nogle, som have haft hemmeligt Samkvem med disse Skalke, og som have luret paa urolige Tider“. — — Man kommer til at tænke paa General Wades Militærveje i Skotland, der først gjorde det muligt for Englænderne at holde Klanerne i Ro.

Det er dog sjældent, at vi have saa gode Oplysninger om en Vejs Historie som det er Tilfældet med den, der gik gennem Glimaker. Den havde sit Udgangspunkt fra Ø. Broby ved

Helgeaa og grenede sig her fra den store Hovedvej, der fra Kristianstad førte over Torsebro og langs Helgeaa over Osby til Gedebæk paa Grænsen. Ogsaa denne Linje er ny og stammer fra Perioden 1660—1676, men den har haft en Forgænger, om end af meget ringere Kvalitet. Stenbock havde allerede i 1661 givet Befaling til, at alle Veje og Broer, som da fandtes i Generalguvernementet, skulde underkastes en omhyggelig Reparation, og fra 1666 er der bevaret et Vidnesbyrd af tolv Mænd, mest fra Ø. Gønge Herred, som have delt den nye Kongevej fra Torsebro til Gedebæk over Kumble og Hønje Broer i forskellige Skifter. Selve Afpælingen var allerede foretaget af Befalingsmanden Simon Woodhe i Forening med Landsgevaldigeren. Denne Kongevej var sikkert færdig før 1676 og blev Hovedforbindelsen mellem Kristianstad og Sverige. Bevæger man sig mod Vest, støder man først paa en nu forsvunden Hovedvej fra Osby over Hestved til Hesleholm og dernæst paa de to Linjer: Hesleholm—Vandkiv—Verum—Visseltoft og Vandkiv—Aagerup (Åkarp)—Vitsø; alle disse tre ere vistnok ældre end 1658, men ingen af dem førte da over Grænsen. Derimod fandtes der den Gang en Vej langs Grænsen fra Vitsø til Fagerhult (Faraldt). Længere borte mod Vest gaar der endnu en Rute fra Markaryd Sogn i Småland over Hultebro (Healt) gennem Hversø Skov (Wärsjö) til Sannebro ved Ørkellyng (Ørkelljunga); den er oprettet 1672 under Medvirkning af alle Sogne i Gønge Herred og sluttede sig mod Syd til Linjen Bælinge—Oderlyng—Blekemose. Den blev Karl XI's store Indfaldsport under Skaanske Krig 1676. Derimod gik den gamle danske „via regia“ fra Ørkellyng til Fagerhult i en Bue længere mod Vest, og den var i Virkeligheden den eneste Adgangsport fra Sverige til Skaane i dansk Tid.

Mod Øst, i Blekinge, havde Svenskerne et ulige vanskeligere Arbejde med Vejrydninger. I 1661 ansøgte Rønneby, der var den mest dansksindede Stad, om at faa en ny Vej brudt op mod Nord, som kunde støde til den smålandske Linje mellem Kalmar og Jönköping. Den nye Vej synes at have været aabnet for Samfærdslen i 1669, thi Rønnebys Borgere anmodede da om at maatte faa en direkte Post fra Vexiö til deres Stad, og de be- raabte sig paa, at Karlshamn allerede havde en saadan. Heraf kan

man slutte, at ogsaa denne Stad imidlertid havde faaet en Forbindelsesvej med Opsverige. Dette fremgaar ogsaa af, at Landshöfdingen over Kronobergs Len i Småland 1663 kunde indberette, at han var i Arbejde med tre nye Landeveje til Kristianstad, Karlshamn og Rønneby, og Aaret efter erklærede, at han lod alle de gamle Landeveje istandsætte, saa at, hvor der forhen kun havde været en Ridesti, kunde man nu komme frem med Karet.

Saaledes viste man paa alle Kanter Interesse for Kommunikationernes Udvikling, og ogsaa i det indre Skaane udvidede og istandsatte man Vejnættet. Milepæle bleve rejste ved hver Kvartmil, og nogle af disse, som bære Karl XI's Navnechiffer, ere endnu i Behold. Med bestemte Mellemrum anlagde man nye Gæstgivergaarde, hvis Opførelse Herrederne maatte besto, og hvis Indehavere nøde Skattefrihed. Endelig blev Skydsindretningen bragt i Orden, og en regelmæssig Post gik fra Opsverige til Skaane. En italiensk Gesandt, Grev Magolotti, som i 1674 besøgte Sverige gennem Skaane, udbreder sig i Lovtaler over, hvorledes man havde lettet Rejserne baade for Landets egne Børn og tilfældige fremmede. Vejnættet var virkelig ogsaa en Støtte for det svenske Herredømme, men til at fremme en svensk Bosættelse i Skaane synes det, som allerede sagt, ikke at have bidraget i denne Periode.³⁾

Det staar nu tilbage at undersøge *Forfatningsudviklingen* i de skaanske Landskaber efter Udstedelsen af Malmø Reces 1662 og Introduktionen paa Rigsdagen 1664. Den synes paa Forhaand at være et lidet lovende Emne, da Linjerne jo vare afstukne efter Recessen, og da det Sindelag hos Skaaningerne, som havde skabt denne Overenskomst, ikke varslede om mange Udslag af national Følelse i den følgende Tid. Og dog er det paa ingen Maade et uinteressant Skuespil, som vi nu blive Vidner til.

Det for Skaaningerne saa fordelagtige Kompromis, som Malmø Reces betegnede, havde ikke ganske været efter Regeringens Ønske, og den stræbte at bøde derpaa i den følgende Tid. I 1665 udtalte Regeringen over for den nye Generalguvernør Banér sin Forbavselse over, at ingen skaansk Adelsmand

endnu havde indfundet sig for at tilbyde Kronen sin Tjeneste, skønt adskillige vare vel kvalificerede dertil. Han burde derfor sondere Stemningen hos dem, som han ansaa for egnede til Militærstillinger, og specielt udtalte man Ønsket om at faa Knud Tot til Kammerjunker. Resultatet af disse Henvendelser blev dog meget ringe. Aaret efter debatterede man i Rigsraadet en Antagelse fra Skaaningernes Side af de svenske Adelsprivilegier, og „at de blive eet Folk med os“, eftersom de nu vare komne til at sidde i samme Riddarhus. Man var dog klar over, at der maatte finde en Forhandling Sted med dem i deres egen Hjemstavn, og man vilde denne Gang overdrage det til Generalguvernøren i Forening med Sten Bjelke at prøve Stemningen. Rigskansleren tilføjede ved denne Lejlighed: „Det er sælsomt, at de aldrig søge at forbinde sig ved Mariager med os eller ved andre lignende Midler, men sondre sig aldeles fra os.“ Ogsaa med Hensyn til Retspleje og Kirkeordinans ytrede Banér Betænkeligheder, og Kansleren mindede da om, at det sidste Spørgsmaal kunde løses, naar man forfattede en „Generalkirkeforordning“. Dette sidste Vink er egentlig en Konsekvens af Gejstlighedens Udtalelser i Malmø Reces om en Forhandling paa Generalkonsistoriet, og det viser den Vej, som den svenske Regering nu tænkte paa at gaa for at opnaa en Uniformitet i Rets- og Kirkevæsen.⁴)

Ogsaa et andet Motiv maatte paavirke Regeringen i samme Retning. Det var den Frygt for danske Anslag mod Skaane, og for Forræderi fra Befolkningens Side, som stadig levede i Stockholm. Allerede i 1661 havde den svenske Gesandt i København indberettet, at den danske Regering hemmeligt skulde have sendt tre Personer til Skaane for at spionere, og man klagede over, at Kong Frederiks Kvægopkøbere bestandig strejfedes Landet rundt og ved deres Forbindelse med Befolkningen let kunde faa den til at fatte „vidrige impressioner“. Der er intet Tegn til, at denne Mistanke i den første Tid var berettiget. I 1663 fangede man ganske vist to danske Kræmmere, som vare komne til Halmstad og havde udspreidt nogle Smædeskrifter mod Svenskerne blandt Folket. De bleve meget haardt straffede og derefter landsforviste, men at deres Skrifter skulde have haft nogen Indflydelse paa Almuen, hører man intet om.

Dog nærrede Stenbock just i dette Aar stor Frygt for et Angreb fra Danmark, men vistnok uden Grund, da de Rustninger, som foretoges her, skyldtes Panikken over Ulfelds S sammensværgelse. I 1666 forelaa der imidlertid en virkelig truende Situation, og adskilligt tydede paa en Krig mellem Danmark og Sverige. Det var i denne Tid, at Kapellanen i Malmø holdt sin oprørske Præken (Side 144). Der indtraf da en anden mærkelig Episode i Skaane, som fortjener at omtales med nogle Ord, bl. a. fordi en bekendt dansk Mand var indviklet i den paa en lidet heldig Maade.

Den svenske Resident i København, Lilliecrona, meddelte i August sin Regering, at han lykkeligvis var kommen paa Spor efter en hemmelig Brevveksling mellem Skaane og København, og at Hovedmanden var en vis *Herman Kristensen*, som havde et stort Tilhæng i Skaane og stadig korresponderede med Sven Povlsøn („Gøngehøvdingen“). Man planlagde en Landgang, og Sven Povlsøn rejste Landet rundt i Bondedragt. Det Hele var blevet røbet for Lilliecrona af en svensk Løjtnant, Pål Ram, som en Tid havde tjent i den kgl. danske Garde, og som stod i Forbindelse med Sven Gønge.

Banér blev meget altereret over denne Nyhed, thi man var klar over, at Herman Kristensen maatte være Skogsinspektoren af samme Navn i Blekinge, der bl. a. havde det Hverv at skaffe Tømmer til Flaadebygningen i Karlshamn. Han blev straks hentet ind til Malmø, hvor han sad i Fængsel ikke mindre end 11 Maaneder, thi han vilde stadig ikke bekende. Imens blev Løjtnant Ram vel lønnet for sit Angiveri og fik sig en smuk Gaard i Skaane. Maaned gik paa Maaned, og ikke et Øjeblik faldt det Svenskerne ind at sammenligne Herman Kristensens Brev med hans Haandskrift. Endelig, i Juli 1667, da Ram var i et nyt Forhør for Generalløjtnant Lilliestrøm og Landsdommer Skunck, „da rørte Gud den Forræders Hjerte, saa at han for Retten maatte bekende at være en Synder, og at alle de af ham indleverede Breve vare selvskevne“. Han havde sammen med Sven Povlsøn og to andre fabrikeret dem i dennes Logi i Kristen Bernikovstræde, og Motivet synes kun at have været at skaffe sig en lille Indtægt hos Lilliecrona ved Angive-

riet. Saaledes vare Svenskerne ganske og aldeles løbne med Limstangen.⁵⁾

Panikken havde imidlertid været et Faktum, og til Indtrykket heraf og til Forsvenskningslysterne sluttede sig fra 1667 ogsaa Trangen til forhøjede Statsindtægter. Man talte om at søge Hjælp hos de skaanske Stænder paa et Møde og ønskede navnlig en Forhøjelse af Krone- og Kirketienderne, men man var samtidig klar over, at dette som sædvanligt vilde blive mødt med Klager hos „folcket, som till affectionen fast förkallnadh är“. Tænker man paa Almuens Skattetryk og Rytterplagerier, kan dette virkelig ikke undre. Det var derfor kun de tre øverste Stænder, som Banér vovede at samle til en *Landdag*, hvor der rettedes en Bøn til dem om Forstrækninger til Landets Befæstninger. „Efter lang Overvejelse og Deliberation“ gik Adelen ind paa at bevilge 20 Rdlr. og 1 Td. Korn for hver Knægt efter Rostjenestetakst, hvilket beregnedes at skulle løbe op til 9000 Dlr. Smt. Præsteskabet og Borgerskabet lovede hver 3000 Dlr., altsaa i alt 15000 Dlr. „Og videre har det været umuligt at bringe dem“. Men hertil knyttede Adelen en Række Klager mod alle Befalingsmændene, fordi de anvendte militær Eksekution mod de adelige Bønder. Misfornøjelsen mod de lavere svenske Embedsmænd synes i det Hele at have været stor, thi samme Aar modtog Præsten i Lemmestrø, Hr. Johan Klausen, Befalingsmand Poppelman, der kom for at pante, med Skældsord, Prygl og Vaaben. „Dette plejer at kaldes crimen læsæ Majestatis“, tilføjer den bedrøvede Befalingsmand.⁶⁾

Mere og mere bestyrkedes derfor Regeringen i sin Plan om at knytte Skaane nærmere til Riget. Paa *Rigsdagen i Stockholm 1668* vedtog alle Stænder at tage fat paa Lovens og Kirkeforordningens Revision, inden Kongen blev myndig, og man ønskede, at der skulde medtages nogle Skaaninger hertil, for at man kunde faa en „Union“ i Stand (Side 46). Jørgen Krabbes og den skaanske Præstestands Protester herimod vare forgæves.

De ulykkelige Forhold i Skaane gave samtidig Regeringen Anledning til at stille en ny Kommission i Udsigt, og da der næste Aar kom Budskab om, at „sinnena i Skåne voro något svåra och ej drogo synnerlig affektion till Sverige“, samt at den

danske Gesandt Jens Juel havde foretaget en Rejse gennem Skaane, skyndte man sig at indfri Løftet. Hensigten var dog med det samme at faa de skaanske Stænders Samtykke til de attraaede Ændringer i Privilegier, Rets- og Kirkevæsen. Rigsdagen havde nemlig ogsaa udtalt Ønsket om, at den skaanske Adel skulde betale Mandtalspenge for sine Ugedagsbønders Vedkommende.

Den nye *Kommission* bestod af Klas Rålamb og Johan Gyllenstjerna, samt ligesom i 1662 af Generalguvernøren, der denne Gang var Banér. Officielt var den nedsat paa Grund af Nøden, og den fik en udførlig Instruktion paa 20 Punkter lagt til Grund for sin Virksomhed. Heri tales der kun lidet om politiske Spørgsmaal; der fremsættes kun det Ønske, at den svenske Udskrivning skulde indføres paa Adelsens Godser, og Skatterne paa et skaansk og et svensk Hemman sættes lige (se pag. 199). Man paatænkte ogsaa at afløse Burgrefven i Malmø med en Præsident og at stille et Raad af høje svenske Embedsmænd ved Generalguvernørens Side, saaledes som det var Tilfældet i Livland, Pommern og Bremen. Denne Plan havde allerede været fremme i 1660. Men i den „sekreta Bimemorial“ kom Regeringens egentlige Tanker for Dagen. Man anbefalede heri Kommissærerne at have Øje med danske Machinationer, at undersøge Stændernes Inklination og Troskab, specielt de enkelte fremragende Personers, og at se, om Utilfredsheden havde naturlige Aarsager eller stod til at rette. Derefter fulgte Planerne angaaende Loven og Kirkeforordningen, og med Hensyn til Adelen paabød man, at de beedigede Adelsmænd skulde bevæges til at lade sig introducere paa Riddarhuset og i modsat Fald ikke kaldes til Landdagen. Den ubeedigede Adel maatte slet ikke opholde sig i Landet. Hvad endelig Adelsprivilegierne angaar, erklærede man, at de ikke maatte stride mod Rigets Fundamentallov, samt at „ingen Fundamentalare Laagh är än *Riksens trygheet*, som uthi uniformiteten består“. (Det var en ganske ny Definition af Begrebet, og den var vistnok opfunden „för tillfället“). Hvis Skaaningerne derfor vilde antage den svenske Udskrivning (Side 50), undlade at udstrække Begrebet Ugedagsgoods ud over de lovlige Grænser (Side 18) og indskrænke Hals- og Haandsretten, skulde de til Gengæld faa Lov til at have

deres Sædegaarde under svensk Rå- og Rørs-ret, hvilket var en Fordel ved Rusttjenesten. — Det var virkelig et ganske omfattende Program, man her stod overfor.

Kommissionen optraadte med den største Energi. Den besluttede sig til at rejse hele Landet rundt og begyndte den 25. Septbr. i Østblekinge. Overalt i Stæderne gjorde den længere Ophold og stræbte efter at komme til Bunds i de forhaanden-værende Misbrug, navnlig fra de svenske Øvrighedspersoners Side. Ialt afholdt den i 129 Dage 150 Møder med Befolkningen. Navnlig saa den skævt til alle Bondeplagerier, og den assisteredes i sine Anstrængelser for at ramme disse af indfødte Adelsmænd som Jørgen Krabbe og Knud Tot, af hvilke navnlig den første bestræbte sig paa at takkes Kommissionen paa enhver Maade. Denne gjorde derfor virkelig meget godt og kunde have gjort endnu mere, hvis den havde haft Mod til at gennemføre sine egne Beslutninger. Kommissionens righoldige Papirer ere en Hovedkilde for den, som vil studere Skaanes Historie under Karl XIs Formynderregering, men netop for Nationalitetsskiftets Vedkommende give de mærkværdigt faa Oplysninger. Kommissærerne havde alligevel ikke ret Blik herfor, skønt Bimemorialen netop havde henledt deres Opmærksomhed paa denne Side af deres Virksomhed, og dette var et Varsel for Resultatet af den forestaaende Landdag, som samledes i Malmø d. 3. December 1669.

Hertil bidrog yderligere, at Banér, som først i Malmø mødte de øvrige Kommissærer, ivrigt tilraadede at gaa forsigtigt frem. Propositionen burde kun indeholde en Liste over de Emner, som man ønskede behandlede, men man skulde overlade til Stænderne selv at fremsætte Forslag.

Saaledes gik det ogsaa. Paa den fastsatte Dag mødte de fire Stænders Repræsentanter fra Skaane, Halland og Blekinge frem paa Knudssalen; af Adelsmænd indfandt der sig i alt 28, og det er karakteristisk som Vidnesbyrd om Jordbesiddelsens Skiften, at de 10 heraf vare Svenskere. Rålamb erklærede i sin indledende Tale, at Mødet kun var beregnet paa at fremme Provinsens Velstand. Disse Ord faldt i god Jordbund. Man proponerede en Union i Kirkeordinans og Lov og knyttede hertil en Opfordring til en Pengebevilling til Militærets Underhold. En-

delig tilføjede man en Opfordring om at komme med Forslag til Landets Opkomst. Paa Adelens Vegne svarede den svenske Oberst Jöran Sperling meget velvilligt og udtalte sin Glæde over Foreningen med et Folk, som „næsten samstemmede med dem i Sprog, Lov og Sæder“. Han lod ogsaa nogle Komplimenter falde til „den milde og kristelige Konge“. Tonen var hermed anslaaet; Vinstrup, hvis Stilling jo samtidig var stærkt truet, svarede for Gejstligheden, og paa Borgerstandens Vegne den svenske Borgmester Sigmund Aschenborn i Malmø.

Dog dette var kun Begyndelsen. Da Stænderne den 10. Decbr. indleverede deres skriftlige Svar paa Propositionen, viste det sig, at Begejstringen for „Unionen“ ingenlunde var saa stor, som man efter Indledningen havde Grund til at vente. Hverken Præster eller Borgere ønskede nogen ny Kirkeordning, og hvis en saadan kom for, forlangte de første, at Arbejdet i hvert Fald skulde ske under skaansk Medvirkning, Tredjestand, at den ikke skulde træde i Kraft, før Kongen blev myndig. Bønderne vilde i det Hele taget slet ikke høre Tale om nogen anden Kirkeordinans end den gamle danske. Om den verdslige Lov løde Svarene ganske paa samme Maade. Ogsaa med Hensyn til de økonomiske Byrder og Militæret ønskede Stænderne at slippe saa let som muligt.

Dette var imidlertid ingenlunde Svenskernes Mening. Nogle Dage senere blev Stænderne kaldte til en Raadslagning i Kommissærernes egen Bolig, „for at man lettere skulde fatte hinandens Mening“. Kommissionen forsikrede, at man ikke vilde berøve nogen hans Ret eller fratage dem deres Lov, men kun styrke „Staten“ og søge en Lighed i Lov og Kirkeordning ved en Tillempning af den skaanske og den svenske. Men samtidig svarede man Præsterne og Bønderne i en overlegen Tone: („Hvad Statens Sublevation angik, syntes det kun i ringe Grad at angaa Præsteskabet, og det ansaas for unødvendigt at forhandle videre derom med dem“. — Bønderne „svarede ikke paa, hvad man spurgte dem om“). Stænderne blev saaledes nødte til at genoptage deres Forhandlinger, og Resultatet heraf faldt mere i Svenskernes Smag. Den skaanske Adel havde navnlig fundet Behag i det Forslag om svensk Rusttjeneste og Udskrivning, som omtaltes i den „sekreta Bimemorial“, og som først nu synes at

være blevet bekendtgjort for den. Saaledes lykkedes det d. 23. Decbr. at naa til en fælles Beslutning.

Heri erklærede Skaaningerne sig tilfredse med Unionen i Lov og Kirkeordning, men udtalte, at der til denne Revision burde medtages duelige Mænd nede fra Skaane, for at Provinsernes særlige Ejendommeligheder maatte blive bevarede. Derefter skulde begge Lovværker forelægges en almindelig Rigsdag, men før dette var sket, burde der ingen Forandringer foretages. Adelen bevilgede Udskrivningen, „eftersom vi efter al Gørlighed gerne konformere og lempe os i Privilegier og Vilkaar efter Ridderskabet og Adelen oppe i Riget“, og den udbad sig, at dens Ugedagsgods til Gengæld maatte blive behandlet som svensk Rå och Rørs Gods. De andre Bestemmelser indeholde kun lidet nyt, men det lykkedes Stænderne at slippe for nye økonomiske Byrder. Saa holdt Borgmester Bartolomæus Ment fra Landskrone en smuk Taksigelsestale paa Svensk, uden at dette synes at have forarget nogen af de tilstedeværende, og Klas Rålamb hjemforlovede Stænderne.

Man har kaldt Stænderne „raadgivende Provinsialstænder“, der fremsatte deres „underdanige Tanker“, og sagt, at de baade ved denne Lejlighed og i 1662 snarere bleve spurgte om Fremgangsmaaden ved Inkorporationen end om denne selv. Dette beror paa en Misforstaaelse af de to Kommissioners Magt og Myndighed og af Betydningen af Ordene „underdanige Tanker“. Kommissionerne vare i Virkeligheden bundne til Københavnsfredens Bestemmelser og maatte derfor føre en virkelig Forhandling med de skaanske Stænder om Prisen for deres Selvstændighed.⁷⁾

Bestemmelserne i 1669 rettede sikkert alvorligere Angreb paa Skaanes særlige Kultur end Malmø Reces. De ubestemte Løfter fra 1662 og de mere bestemte i 1669 maatte efterhaanden blive til Virkelighed; Bordet fangede. Spørgsmaalet om den nye Lov var jo ogsaa brændende i Sverige fra 1664, og efter Rigsdagsbeslutningen 1668 ser man i 1671 Arbejdet paa den svenske Lov i fuld Gang, og paa Rigsdagen 1672 maatte selve Repræsentanterne fra de skaanske Stæder anmode om at deltage deri.⁸⁾ Man begyndte nu at kunne skimte den Dag, da den gamle skaansk-danske Lov vilde være fortrængt af en i det Store og Hele svensk

Lovbog. Dette var først og fremmest den skaanske (svensk-skaanske) Adels Værk. Dog i Stilhed begyndte det at ulme kraftigere i Skaane.

Der er ikke Tvivl om, at *Aaret 1670* betegner et Vendepunkt i Landets nationale Udvikling. Det forløbne Tiaar havde været karakteriseret ved en stadig Tilbagegang for de danske Indretninger og det skaanske Selvstyre. Men jævnsides hermed var der gaaet en stadig mere vaagen Aversion mod det herskende Folk, og den synes at have sit Udspring fra de laveste Befolkningsslag. Fra 1670 at regne kan man spore Virkningerne heraf stærkere i alle Stænder; vi have saaledes set, at der indtræder en vis Kølighed mellem Bønderne og Rytterne. Undersøger man Herregaardssalgene, viser det sig, at de saa godt som alle ligge forud for 1670, og der var dog endnu tilstrækkeligt mange Gaarde tilbage paa danske Hænder, til at Bevægelsen kunde have varet ved. Dog maa det indrømmes, at de tilbageblevne Ejendomme sade paa solidere Hænder end de allerede solgte. Paa den anden Side synes ogsaa Svenskerne at være komne til klarere Bevidsthed om den nationale Modsætning og at have handlet derefter, thi de faa svenske Præster, som fandt Indpas i skaanske Embeder før 1676, og som mest ansattes af svenske Patroner, kom næsten alle ind i Landet efter 1670. Ogsaa hos Regeringen kan man spore en voksende Skarphed over for Skaaningerne. I 1672 rettede saaledes M. G. de la Gardie i Raadsmødet stærke Udfald mod den skaanske Adel, stærkere end sædvanligt: „Hvad skal man sige om dem, som i tolv Aar ej have søgt noget Embede og ikke allieret sig med de svenske, som klæde sig paa dansk Vis og ikke rejse til Stockholm, men til København. De komme hid til Rigsdagen og i dens Udvalg og høre sekreta; de bruge danske Privilegier, naar de ville, og svenske, naar dette behager dem“. I det samme Møde erklærede Johan Gyllenstjerna det for urimeligt, at den skaanske Adel faktisk nød de samme Vilkaar, hvad enten dens Medlemmer havde aflagt Ed eller ej, og de la Gardie opstillede det paa ny som Maalet, at „vi skulle blive eet Folk“.*) Hvorfra stammede denne nye Aand hos den svenske Regering, og hvad var Aarsagen til, at den nationale Modsætning i Skaane nu var ved at vaagne for Alvor? Man tør sikkert pege paa den Begiven-

hed, der foregik i 1670, nemlig Leyonskölds og Durells Udnævnelser, som bleve saa betydningsfulde, og navnlig gælder dette om den sidste af dem.

Det er tredje Gang, at *Magnus Durell* kommer til at gribe ind i de skaanske Landskabers nationale Udvikling. Der er altid noget interessant, man fristes til at sige sympatetisk, ved denne Personlighed, om han end desværre anvendte sine bedste Kræfter til at skade Danmark. Han er nemlig ikke blot en for sin Tid sjældent energisk og maalbevidst Skikkelse, men han forener ogsaa hermed et vaagent Blik for alle Former af Kultur og en Ordenssans, som var meget nødvendig i de skaanske Sager. Der kan derfor ikke herske Tvivl om, at hans Udnævnelse til Landshöfding over Kristianstad Len og Blekinge efter Håkan Nilsson Skytte betegnede en Opgang i Civilisation for de to Landskaber. Stillingen paalagde ham at haandhæve Justitien, at holde Opsyn med Krigsfolket og Kronens Indtægter og at sørge for Landets og Stædernes Bebyggelse og Forbedring. Durell forsømte ingenlunde sine Pligter. Gennemser man den Indberetning om sin Virksomhed, som han indsendte i 1675, skønner man, at han allerede da havde udført et smukt Stykke Arbejde. Thi hvorledes var det Landshöfdingedømme, som han overtog? „Jeg fandt her den skyldige Devotion, Lydighed og Affektion meget ringe“. Overalt herskede der Uorden; Kirker, Skoler og Hospitaler vare i Forfald; Embedsmændene handlede sjældent i Kongens Interesse og sade hans Befalinger overhørig; Retskrænkelser hørte til Dagens Orden. Men Durell begyndte med at samle alle sine Embedsmænd til Raadslagninger om, hvad der var at gøre, og derefter berejste han Landet. Han indførte et udstrakt Bødesystem for Embedsforsømmelser og gav enhver Adgang til at tale med sig. „Herved forøgedes Affektionen daglig“. Tinghusene og Fængslerne bleve genopbyggede, der blev truffet Bestemmelser til Fremme af en ordentlig Retspleje og af Sikkerheden paa Landet, specielt til Beskyttelse af Bønderne mod Soldaterne. Landevejene bleve, som vi have set, delte i Vejstykker og reparerede hver Vaar og Sommer. Dernæst søgte Durell at hindre, at unge Studenter trængte sig ind i Sognekaldene paa ældre Præsters Bekostning (Povl Ennertsen i Glimaker). Alle kgl. Rettigheder bleve „konserverede ligesom Øjen-

stene“, Udskrivningerne passedes, og Fæstningerne forbedredes. I Byerne vilde Durell gennemføre, at Magistraternes Medlemmer, „ligesom i andre med god Politi (o: Styrelse) forsynede Stæder i Sverige“, delte Embederne imellem sig for bedre at kunne passe dem; endvidere, at svensk Maal og Vægt blev indført, at Raadstueretten holdtes paa de bestemte Dage, og at man rettede sig efter den svenske Tiggeriforordning. Hans Kælebarn var aabenbart Karlshamn, hvor Indretningerne i Hovedsagen vare svenske, og hvor han lod indrette en Kämnersrätt, „som i andre sueriske städer“. Navnlig taler det godt for Sandheden af hans Beretning, at han i 1675 maatte indrømme, at der var visse Ting, t. Eks. Befalingsmændenes Forsømmelighed, der endnu ikke vare blevne udryddede med Rode.

Han naaede virkelig meget. Men een Ting naaede han ikke, skønt han selv troede det, at vinde Befolkningens Kærlighed til Sverige. Tværtimod, det gik, som det sikkert ofte vil gaa; hans rastløse Iver vakte ikke ret Sympati, og maaske bidrog det ogsaa hertil, at adskillige af de Misbrug, som han vilde udrydde, vare dyrebare eller fordelagtige for Folket. Men det maa heller ikke glemmes, at den Kultur, han bragte, havde en meget stærk svensk Farve. Thi Magnus Durell var foruden Reformatoren ogsaa Propagandisten, altid glødende for Sverige. Derfor havde han ogsaa den Egenskab at vække Modstand mod sine egne Planer.¹⁰⁾

1670ernes vigtigste nationale Begivenhed i Skaane er de *Stændermøder*, som Regeringen lod sammenkalde i Slutningen af *Oktober 1673* i Landskrone og Kristianstad. Hensigten med dem var kun at søge en Bevilling til Overførselen af fire Kompagnier af Oberst Lybeckers Regiment til Tyskland, hvor de truende Krigsudsigter gjorde dem nødvendige. Intetsomhelst tydede paa, at der skulde være nogen Vanskelighed ved at rejse disse Penge. Leyonsköld opfordrede gennem Befalingsmændene hele Adelen samt en Præst fra hvert Provsti, to Borgere fra hver By og en beskeden Dannemand fra hvert Herred til at indfinde sig d. 28. Oktbr. i Landskrone i Anledning af „nogle Ærinder, som concernere Kgl. Majestæts Tjeneste.“ Klarere Besked fik man ikke paa Forhaand. Paa lignende Maade stævnedes Durell Stænderne i sit Len til Møde med sig d. 31. Oktbr. i Kristianstad.

Malmøhuslens Delegerede mødte paa den bestemte Dag i *Landskrone*. De adelige bestode af Sten Holk, Knud og Tage Tot, Arild Svab, Hans Rommel og Enevold Frederik Akkeleje, der ogsaa repræsenterede Børge Rosenkrans og de tre Damer Sofie Rommel samt Dorette og Mette Rosenkrans. Det var altsaa lutter danske Adelsmænd. Blandt Præsterne vare de mærkeligste Prof. theol. Hans Hjort, Præst i Helsingborg, og den senere saa bekendte Forsvenskningsmand Sven Knudsen i Dalby og Hellested; dog vare ogsaa Rasmus Hofgaard, Jakob Ernstsøn Baden og Nicolaus Hambræus (fra Landskrone) bekendte Mænd. Af Stændernes Afsendinge stode Valentin Korn fra Landskrone og Lars Kofod fra Malmø i første Række. Bøndernes Repræsentanter ere os ubekendte.

Leyonsköld maatte nu bryde Tavsheden, og han forestillede Stænderne, hvilken Fare de svenske Tropper i Tyskland svævede i under Vinteren, hvis de ikke fik Forstærkning; ja Faren kunde ogsaa udstrække sig til Skaane, der stod først for Skud ved et Angreb paa Sverige. Han bad derfor om, at de i Forening med Kristianstad Len vilde bekoste de 4 Kompagniers Transport, men han overlod det til dem selv at fremkomme med Forslag. Adelen svarede mundtlig, at den vilde overlægge Sagen, derimod lovede de andre tre Stænder straks at ville bevilge en Pengesum, og forbeholdt sig kun at overveje Udgiftens Proportionering sig imellem. Derefter adskiltes man foreløbigt.

Vi vilde nu staa ganske uforstaaende over for Sagens videre Forløb, hvis der ikke lykkeligvis var bevaret et Brev, dateret d. 3. November, fra Valentin Korn til Leyonsköld, hvori han fremstiller sine egne Fortjenester under de følgende Forhandlinger. Brevet maa naturligvis læses med Kritik, men der er ingen Tvivl om, at det i det Hele giver en korrekt Skildring af Begivenhedernes Udvikling, thi det svarer paa visse Punkter nøje til, hvad vi høre af Leyonskölds Indberetninger til Regeringen i Stockholm.

Bønderne vare de første til at indlevere deres Tilbud; det bestod i 6 Mrk. Smt. pr. Hemman og antoges af Leyonsköld. Hermed ere de vel gaaede fra hverandre, men vi vide kun lidet om deres Optræden under Mødet.

Hvad Præsterne angaar, vare de ogsaa snart færdige med

deres Tilbud. Det siges af Leyonsköld at have været Hans Hjort, der til Trods for Modstand fra Biskop Vinstrups Side, som bl. a. havde søgt at hindre ham og Jakob Baden i at møde til Stænderforsamlingen, benyttede Bispens Fraværelse til at faa Præsterne til allerede d. 31. Oktbr. at vedtage en Bevilling paa 5 Daler pr. hver 64 Mandtal i deres Sogne. Hertil føjede man ganske vist en Klage over den daarlige Høst og over Stændermødet, der stred mod Rigsdagsbeslutningen, hvorefter slige Bevillinger kun maatte vedtages i Stockholm. Men Leyonsköld var dog tilfreds og sendte dem hurtigst muligt hjem.

Større Besvær voldte Borgerne. Korn beretter, at han var bleven befuldmægtiget af Standens øvrige Repræsentanter til at opsætte et Svar og heri fastsætte Bevillingen efter den første Stand, som paatog sig at yde Penge. Dette var Præsteskabet(?), og Korn forhandlede derfor med Hans Hjort. Samtidig var Lars Kofod i Lag med Landshöfdingen, og denne lod Landsbokhållaren overgive Stændernes Repræsentanter et Overslag paa, hvor meget deres Del af Byrden vilde beløbe sig til. Det var altsaa først nu, at man fik klar Besked af Svenskerne om Summens Størrelse.

Men nu bleve Borgerne bange for, hvad de havde indladt sig paa. Forgæves lovede Valentin Korn og den anden Repræsentant fra Landskrone, at Staden til Trods for sit kgl. Privilegium vilde tage sin Del af Byrden. Hans Tale blev modtagen med „mere Mishag end Behag,“ og man sendte i Stedet et Udvalg til Adelen for at raadslaa med den om en fælles Beslutning. Glade kom Afsendingene tilbage; man var bleven enig om over Hovedet ikke at bevilge en Hvid, men at bede Kongen om Frihed for al Ydelse. Da Korn nægtede at skrive under paa denne Ansøgning, skiltes man, og alle de øvrige holdt sig fjernt fra ham i to Dage. Men han lod dem forstaa, at de skulde betænke Følgerne af deres Handling vel; Resultatet kunde t. Eks. blive en forhøjet Indkvartering, og det sidste blev da værre end det første.

Den 1ste Novbr. Kl. 7 om Aftenen kom samtlige Fuldmægtige anstigende til hans Hus, og bade ham atter om at skrive under paa Ansøgningen. Men de fik et nyt Afslag. Saa trak de et andet Papir frem, rettet til Landshöfdingen, hvori de bade

om at maatte faa deres Bevilling afkortet i Kopskatten for 1674, og de spurgte Korn, om han vilde underskrive dette. „Jeg svarede: Kanske; hellere denne end den forrige, thi velbaarne Hr. Landshöfdingen kunde dog gøre og lade, hvad hannem derudi behagede.“ Men saa vilde Repræsentanterne have, at han skulde underskrive begge Papirerne, aabenbart for at kunne bruge det ene eller det andet af dem, alt efter som Lejligheden var gunstig. Men herpaa mødte de atter et Afslag, hvorpaa de ytrede, at han ikke skulde have Lov til at underskrive det andet Brev, hvis han ikke ogsaa skrev paa det første. Hermed skiltes man igen.

Dagen efter kom de imidlertid tilbage for at spørge om, „hvorledes de skulde en Gang komme hermed til en god Ende. Hvorpaa jeg dem aldeles min Mening sagde og dem remonstrede baade et og andet, saa at vi endeligen bleve resolverede og [be-]sluttede at udgøre 1000 Dlr. Smt.“

Stædernes Svar er dateret d. 3. Novbr. Ogsaa de beraabte sig paa Rigsdagsbeslutningen og de daarlige Tider, som ramte Handelen saa haardt. Men de bevilgede dog de 1000 Daler, hvortil de knyttede den Betingelse, at ogsaa Kristianstadlens Stæder ydede samme Forstrækning. Heraf fremgaar det, at ogsaa Bevillingen i Malmøhuslen maa opfattes som en Forstrækning. Leyonsköld mente siden, at det ikke havde været alle Borgerstandens Fuldmægtige, „men kun nogle frem for de andre“ (∴: Lars Kofod, Sten Movritsøn af Helsingborg, Erhart fra Ysted og Nataniel Deterdingk fra Landskrone), som for en Tid havde ladet sig saa stærkt paavirke af Adelens Argument, at en Rigsdagsbevilling var nødvendig.

Nu var kun Adelen tilbage. Den havde, som nævnt, i Begyndelsen stillet sig ganske afvisende, men da alle andre gave efter, blev den betænkelig ved Udsigten til, at den skulde faa Skyld for at have bragt hele Troppeoverførselen til at strande. Adelsmændene lovede „endteligen“ at ville yde en Forstrækning af deres Udsognebønder. Landshöfdingen svarede, at han ikke var bemyndiget til at modtage Forstrækninger, og han tilføjede, at han „ikke havde troet, at Kgl. Majestæts naadigste Anmodning skulde have fundet mindre Plads hos dem end hos de andre Stænder.“ „Men da de ikke vilde indlade sig paa nogen videre

Tale," tog han deres Bevilling ad referendum. Den beløb sig til $\frac{1}{2}$ Daler pr. Udsidderbondes Helgaard. Hermed opløstes Mødet, og det synes saaledes, som om baade Adelen og Borgerne vare slupne med Forstrækninger.¹¹⁾

Endnu mere dramatisk var dog, hvad der foregik i *Kristianstad*. Mødet her holdtes d. 31. Oktbr. i Durells Hus. Af Adelsmænd overværede kun to det til Slutningen: Oberst Lybecker og Mogens Svab; Kristoffer Valkendorf, Petter Krusbjörn og Landsdommer Skunck havde undskyldt sig, men lovet at anerkende, hvad der blev vedtaget. For de øvrige Adelsmænd mødte deres Fogeder og Fuldmægtige. Det er et talende Vidnesbyrd om den skaansk-danske Adels Aftagen ved Ejendomssalgene, at Majoriteten af disse vare Svenskere. Man ser nemlig, at de ved Bevillingen repræsenterede Adelsmænd vare: Grev C. G. Vrangell, Rigsraad Gripenhjelm, den fhv. Landshöfding H. N. Skytte, Grev Axel Sparre, Fru Gertrud Hoghusen, sal. Coyets, Generalløjtnant Lillieström, Oberst Erik Hillebard, Fru Oberstinde Bornman og Ritmester H. H. v. Kreifelt, alle svenske; af Danskere kun Rigsadmiral Henrik Bjelke, Sten Redts og Bek'erne. Ogsaa de tre andre Stænder vare repræsenterede.

Fremgangsmaaden var omtrent som i Landskrone. Durell holdt en Tale, der svarede til Leyonskölds. Men derefter begærede han, „at enhver Stand for sig selv vilde træde i Konferents med mig i et andet derhos værende Gemak.“ „Efter nogle Debatter og nogen Tingen“ gik Adelen ind paa at betale 1 Dlr. Smt. af hvert udsogne Hemman og 1 Rdlr. af Pantegodset. Saa indkaldtes Præsterne, „som vare villige, men dog trægere“; de gik ind paa $2\frac{1}{2}$ Øre af hver af deres Decimanter. Endelig bevilgede Bønderne $\frac{1}{2}$ Daler Sølv mønt pr. Hemman, og Stæderne en Sum af 455 Daler „til Kgl. Mt. og Fædrenelandet“.

Durells Fremgangsmaade, selv at tage Del i Forhandlingerne for derved at føre Sagerne til en hurtig Afslutning, havde bevirket, at man allerede var naaet saa vidt inden Middag. Kun Underskrifterne stode tilbage. Da indkom Hr. *Ove Rommel* og erklærede ikke at kunne gaa ind paa denne Bevilling, bl. a. paa Grund af Almuens Fattigdom, og han nægtede at skrive under.

Atter og atter vender Durell i den følgende Tid tilbage til den unge Adelsmands Ord og Optræden, der øjensynlig havde gjort

et dybt Indtryk paa ham: „Denne Mand forekommer mig [at være] noget, ja ikke saa lidt singulier og under Tiden til Hinder, hvorpaa jeg ogsaa sidst fik en reel Prøve . . . nemlig, at han blev ude, indtil alle Stænderne havde konsenteret dertil, og siden kontradicerede han alene og havde saa nær voldt noget Ophold, ja maaske en Bresche i Værket.“ Hertil kom, at Ove Rommel „disputerede selve Hovedsagen; det var [sagde han] extra regni comitia; man havde lovet for meget, mere end Noblessen i Skaane har lovet nede i det andet Höfdingedömmе. Paa en Haar nær havde han fordærvet mig Kortene dermed, saa at den gode gamle Håkan Nilsson Skytte*) allerede begyndte at vakle . . . Hr. Rommel gjorde mig en stor Tjeneste dermed, at han kom noget sent, efter at alt var afsluttet, skønt han derved tænkte at hindre det, eftersom han vist havde snakket for meget derimod og derved detourneret de andre.“ Til sidst gik dog Ove Rommel uden at rejse noget særligt Forslag „manérligt“ derfra.

Men tre Dage efter, da han var rejst ned for at forhandle med sine Venner i det andet Höfdingedömmе, der „have været mere difficile,“ kom der Brev fra ham til Durell, hvori han klagede over hele den Maade, hvorpaa Forhandlingen i Kristianstad var bleven ført. Man havde ikke fremlagt et Overslag over Udgifterne ved Transporten; han havde ikke kunnet faa at se, hvad han skulde underskrive; der var ikke en Gang Plads i Dokumentet til hans Navn; hele Forhandlingen gik alt for hurtigt for sig. „Det tror jeg vel,“ skriver Durell, „det har min Læremester ikke lært mig, at jeg ved en saadan Beskaffenhed af Circumstantier saaledes skulde give dem en spansk Dilation til at deliberere, debattere, kommunikere og mesnagere. Jeg maatte betænke, hvem jeg var, med hvem jeg havde at traktere, samt hvorom . . . Fik da de andre af Noblessen at se [hvad de skulde underskrive], eller Præster, Borgere og Bønder? . . . Denne Konvokation havde ikke nogen Konvenients med en Rigsdag, hvor ogsaa Kgl. Mt. og hans Rigsraader ere til Stede, hvorpaa alle Stænderne reflektere efter Skyldighed; altsaa holdt jeg det for raadeligst, at jeg betjente mig af denne procedendi modum.“ Dog indrømmer Durell, at han har maattet love Stænderne, at de ikke oftere skulde blive kaldte til denne Slags Møder, thi Fatigdommen er stor.

*) Denne maa derefter have forladt Mødet (se foreg. Side).

„Men Haren ligger ikke dér,“ tilføjer Durell i Anledning af Ove Rommels Klager; „den Korrespondance, han havde med de andre skaanske adelige i det nedre Höfdingedömmе om Kvantum ved denne Kontribution, . . . det var den rette Aarsag til, at han ikke vilde konsentere, da han næsten var af den Mening, at i dette Höfdingedömmе maatte man endelig rette sig efter, hvad der gjordes der nede i det andet.“ Nu skal han have befalet sine og sin Moders Bønder ikke at betale denne Skat. „Men forbyde, hvad han vil, Pengene ere opkrævede og i Behold til Kgl. Mts. Tjeneste, thi jeg kan ikke forstaa, at een Mand alene skal kunne modsætte sig det, som er sluttet og bevilget paa højtidelig Vis . . . *Una hirundo non facit ver*, sagde man i Skolen, og det hørte jeg for et Halvhundrede Aar siden.“

„Jeg har her at gøre med et stivsindet og tvetydigt Folk, og endnu ere de ikke bragte til den Troskabs Devotion, som jeg ønsker, men uden kraftig Assistance synes jeg ikke at skulle komme til mit Maal saa snart. Og jeg véd intet bedre Middel at betjene mig af, end at pleje Retten for dem og straffe alvorligt, ophjælpe Stæderne og Landet efter Evne og lade hver og en, synderlig den fortrykte, faa Ret og Skel . . . Vi have nu siddet i god Ro i hele 14 Aar, men om vi under hele den Tid have arbejdet paa en brav Forfatning til dermed at modtage Uroligheden og overvinde den til Fædrelandets Gavn, det mærker jeg [ikke] er sket her i mit Höfdingedömmе. Med al min Magt har jeg hidtil ikke kunnet udrette synderligt mere end at bringe Værket i Orden, hvorigennem alligevel Stæderne og Landet have faaet Mod til at hjælpe sig selv, som øjensynligt er at se. Dog endnu fejler der ret meget, men det lader sig snarere gøre herefter.“ — I al deres Idealisme staa disse Ord som et værdigt Mindesmærke over en af de mest fremragende karolinske Embedsmænd!¹²)

Una hirundo non facit ver — Een Svale gør ingen Sommer; hermed havde Durell søgt at trøste sig over den Modstand, han havde mødt. Men Ove Rommel blev i Virkeligheden en Vaarbebuder, og den Bevægelse, som var begyndt, lagde sig ikke mere. De følgende Aar, da Krigen rykkede nærmere og nærmere, betegnes ved stadigt øgede Krav fra Regeringens Side. Møde fulgte efter Møde, Kontribution fordredes paa Kontribution, og man kan spore en stadigt mere vaagen Misfornøjelse,

navnlig hos Adel og Gejstlighed. I 1674 krævede Regeringen, at der skulde ydes Rostjeneste baade af Ugedags- og Udsognegods, da Ugedags ikke kunde regnes ligt med Rå och Rørs oppe i Riget. Med Rette protesterede Sten Holk, Jørgen Krabbe, Knud og Holger Tot, hvortil ogsaa Leyonsköld og Sperling sluttede sig, mod denne Bestemmelse, der sikkert stred mod Beslutningerne af 1669. Vi have iøvrigt en Liste bevaret over Rostjenesten af Skaane, Halland og Blekinge fra 1674; den omfatter 67 Ryttere, hvoraf de 33 vare fødte i Skaane, Halland eller Danmark, 31 i Sverige og 3 i Tyskland. Selv om det ikke er nogen fast Regel, er det dog som oftest saa, at de danske Ejere stille danske, de svenske svenske Karle. Durell t. Eks. kunde naturligvis ikke tænke sig at møde frem med andet end en Opsvensker. Udskrivningen foretoges samme Aar og mødte i det mindste i Kristianstad Len ingen Vanskeligheder fra Adelens Side; Knægtene udgjorde ialt 366, der sikkert ligesom deres Forgængere fra 1673 sendtes over Vandet. I 1675 var denne Fremgangsmaade imidlertid ikke længer mulig paa Grund af Folkemangel; i eet Herred fik Kommissærerne saaledes kun een Knægt. Man afløste da Udskrivningen med 100 Daler Smt. pr. Knægt. Denne Ændring synes at være bleven modtaget med stor Glæde af Bønderne til Trods for deres store Fattigdom. Svenskerne frygtede dog for, at hvad der fandtes af løst Mandskab, skulde „søge Skoven og under disse Konjunkturer blive Snaphaner.“¹³⁾

Adelens Vrangvillighed vedblev. Da der i 1675 var Tale om at føre Palissader til Malmøs og Landskrones Kasteller, nægtede de fleste Adelsmænd i Malmøhuslen at lade deres Bønder hjælpe til ved Transporten, og nogle forbøde endog Bønderne at arbejde med paa Raseringen af den gamle Skanse ved Malmø. Alligevel anbefalede Leyonsköld Adelsmændenes Ansøgning om at blive vedligeholdne ved Rigsdagsbeslutningen, saaledes at deres Bønder skulde have det tilbage, som de havde ydet til Fæstningerne, og være befriede for videre Kontributioner. Han motiverede denne Anbefaling med, at Skaane „nu er inkorporeret med Sverige“ og bør nyde samme Vilkaar som de andre Provinser. Tidspunktet er desuden heldigt, thi Landet kan reddes fra Undergang, og „siden vil Eders Majestæt derigennem vinde en saadan Affektion hos den gemene Mand, at de aldrig

ville tænke paa den gamle Tid.“ Det var Luftkasteller. Da Kongen endelig i 1676 lod Durell forespørge hos Adelen om, hvem der havde Lyst til at lade sig bruge i Krigstjenesten til Lands eller til Søs „imod Kgl. Mts., Rigets og Fædrelandets Fjender“, og opfordrede ham til at animere dem paa alt Sæt hertil, maatte Landshöfdingen svare tilbage, at han havde gjort begge Dele, „men kan dog endnu ikke fornemme nogen, som bærer synderlig Inklinasjon til Krigstjenesten.“ Kun de unge Adelsmænd Aksel og Predbjörn Gyldenstern vare allerede i Kgl. Mts. Tjeneste, vistnok ved Hoffet. Heller ikke i den følgende Tid hører man om, at skaanske adelige meldte sig, skönt der dog fandtes mange brugbare Elementer i Kristianstad Len, som Hans Valkendorf, Ove og Hans Rommel, Lave og Jakob Bek samt Peder Vinstrup den yngre.¹⁴⁾ —

Vi have allerede paa flere Punkter ført vor Skildring længere ned i Tiden, end det stemmer med dette Arbejdes Plan, thi Aaret 1675 og den første Halvdel af 1676 behandles bedst i et følgende Bind som Indledning til Skaanske Krig. Her skulle vi endnu kun kaste et Blik paa, *hvorledes Forholdet mellem Danmark og Skaane udviklede sig i Perioden 1660—1676.*

Hvilke Stemninger herskede der i Danmark over for Skaane og Sverige efter Københavnsfreden? Det er saare svært at besvare dette Spørgsmaal, da vi saa ganske mangle Privatbreve, sendte mellem København og Skaane, hvori der skulde kunne findes oplysende Træk. Under disse Forhold er det sikkert tilladeligt at kaste et Blik paa en senere Situation, der i høj Grad minder om Stillingen 1658 og 1660, nemlig ved Norges Afstaaelse i 1814. Det er sandsynligt, at der har været en vis Lighed mellem Tanker og Følelser under disse Begivenheder. Derimod er det næppe tilraadeligt at drage 1864 med ind under denne Sammenligning, da den aandelige Udvikling i det 19de Aarhundrede med dets dybere Forstaaelse af alt nationalt maatte vække væsentligt forskellige Sindsstemninger ved en saadan Katastrofe.

Stemningen i Danmark 1814 var Sorg, dels i Anledning af Statens Tab, dels paa Grund af de mange private Forbindelser.

som sønderreves. Men denne Sorg skyldtes delvis ogsaa Begivenhederne i 1807, og den svækkedes ved det økonomiske Tryk, ved Æstetiseren og Overfladiskhed. Uviljen mod Sejrherren var dog stor, og man fulgte med Deltagelse Udviklingen i det fraskilte Rige, der havde alles Sympatier. Heri bragte Mosskonventionen en brat Ændring. Man harmedes over, at Norge saa let havde bøjet sig for Sveriges Ønsker; man mente nu at have Aarsag til at betale den norske Spot over Felittoget i Holsten med samme Mønt, og følte Indignation over de norske Bestræbelser for at give sig et Særpræg over for Danmark gennem „det kgl. norske Sprog.“ Normændene kom i Miskredit, de fleste af de norske Embedsmænd i Danmark vendte hjem, og omvendt. Man søgte i Danmark hurtigt at trøste sig med, at Tabet ikke var saa stort endda. Jævnside med denne danske Stemning løb imidlertid hurtigt en tilsvarende norsk. Nicolaj Wergeland begyndte tidligt sin Tale om Danmarks Misregering og Udsugelse af Norge, og selv om hans Ord ikke foreløbigt sloge an, varede det dog ikke længe, før Traktaten om Statsgælden vakte en Storm af Uvilje i Norge. Hertil kan endnu føjes, at den Agitation mod Enevælden i Danmark, der i Begyndelsen støttedes fra norsk Side, ikke kunde virke tiltalende paa den danske Regering, ja næppe nok paa Befolkningen. Saaledes kan man forstaa, at selv om Forbindelserne langtfra ophørte, indtraadte der i en Aarrække en vis Kølighed mellem de to Lande. Først Skandinavismen gav Stødet til at fjerne denne endeligt.¹⁵⁾

Der er næppe Tvivl om, at denne Udvikling har Lighedspunkter med den, som vi møde efter 1660. Ogsaa da maa Sorgen være bleven svækket ved den økonomiske Nedgang og ved Tab paa andre Kanter; men desuden henregnede man til Dels Landetabet til de Sager, som nærmest angik Kronen. Sorg var der dog til Stede. „Hvad angaar deres [de danskes] Affektion mod Eders Majestæt og Kronen Sverige,“ skriver den svenske Gesandt, „da lader det til, at de mene det temmelig alvorligt, naar kun ikke Skaane, som de altid klage over, laa dem saa nær for Øjnene.“ Svenskerhad fandtes der ogsaa, Paskviller og Viser mod Sverige vare saare almindelige, men dette Had var forbundet med en vis Mistillid til, at det skulde lykkes at faa Ram

paa Arvefjenden. Da Falsterpræsten Hans Theophilisen Sadolin 1666 i sin Dagbog noterer, at der var faldet to svenske Generaler ved Belejringen af Bremen, tilføjer han: „Sed vix credo. De tør vell staa op igien.“ Og da han beretter, at Oberst Schack var sendt til Pinneberg med Rytteriet, hedder det ogsaa: „Gud giffue, vi iche komme mit udi.“ . . . „Her talis om Feide breff fra Engeland. Gud hielpe os.“ Stor Forsagthed og stor Fredskærlighed vare sikkert parrede hos Datidens Befolkning. Men som efter 1814 fulgte man med Interesse Udviklingen i de afstaaede Landskaber, og Uviljen over Malmø Reces 1663 (pag. 40) kan jævnføres med den tilsvarende Stemning over for Mosskonventionen. Ogsaa Skaaningerne kom for en Tid i Mis-kredit, og hertil medvirkede det sikkert, at de havde bevaret saa mange af deres Rettigheder fra den danske Tid, og at Regeringen ikke ansaa dem for ganske ufarlige for den nye Enevælde. Derfor maatte den svenske Regering under Tiden beskytte Skaaningerne mod den danske Regering, hvad den hertensgerne gjorde. Dette gjaldt t. Eks. Nils Krabbe, Borgmesteren i Malmø, Hans Henriksen Solter, mod den fynske Landsdommer Jens Lassen, og Jørgen Bøtke fra Malmø, hvis Skib under Hjemrejsen fra Frankrig var strandet paa Anholt paa Grund af Forsømmelse ved Fyret. Det berettes endog i 1666, at svenske Undersaatter fra Skaane, som vare komne over til Helsingør for at kræve deres Ret, bleve trakterede med Fornærmelser og Slag. Ingen dansk Prokurator vilde lade sig bruge for en Svensker (herunder ogsaa iberegnet Skaaningerne) i en dansk Rettergang, og hvis han blev tvungen dertil, varetog han med Vilje Sagen saaledes, at der maatte følge en vrang Dom derpaa. „En saadan Mistanke har nu opfyldt dem ved Hoffet, at den ringeste Korrespondance med nogen i Skaane bliver udtydet til det værste.“ Naturligvis bidrog det ogsaa til Danskerne Uvilje, at forskellige Rømningsmænd, som Gunde Rosenkrans og Oberst Jens Hadersleben v. Löwenklau, tyede til Skaane og delvis fik en meget god Modtagelse af de svenske Øvrigheder.¹⁶⁾

Denne Kølighed hindrede dog ikke, at Forbindelsen stadig var meget livlig mellem de to Kyster af Sundet. Vi have mødt talende Vidnesbyrd derom ved alle Stænder, navnlig Adelen og

Borgerne. Fiskerne fra Barsebæk laa hvert Øjeblik i København; de fra Skanør droge over til Præstø, og de fra Vigen (Viken) og Høgenæs (Höganäs) helt op til Norge. Pastor Jakob Ernstsøn Baden, hvis Søster havde været Hans Svanes første Hustru, og hvis Søsterdatter var gift med Hans Vandal, laa ofte i København og gav Landshöfdingen Efterretninger om Tilstanden her, undertiden lige saa aabnemdet som Sten Holk eller Jørgen Krabbe. Andre gejstlige som Nils Andersen Vansted eller Peder Jakobsen Vinslöv slog sig til Ro herovre efter at have deltaget i Københavns Forsvar og rejst i Udlandet; den sidste af disse Mænd syslede endog med en historisk Beskrivelse af sin Hjembygd. Om nogen stærk Indvandring til Danmark af skaansk Almue var der dog næppe Tale.

Omvendt have vi ogsaa til en vis Grad dansk Indvandring til Skaane, saaledes som vi have set det ved Præste- og Bondestanden. Danske Læger og Apotekere slog sig ned i Helsingborg og Kristianstad, danske Prokuratorer i Malmø og Landskrona. Den svenske Regering yndede ikke denne Indvandring og søgte at modarbejde den. Det er dog tvivlsomt, om den stærke Forbindelse egentlig betyder stærke danske Sympatier i Skaane. Ligesom Nicolaj Wergelands Angreb ere den norske Pendant til den danske Uvilje i Anledning af Mosskonventionen, kan man ved Siden af Danskernes Spot over Malmø Reces stille Studenten Gerhard Oligeri Fuledes Angreb paa Danmark i hans Æretale over Vinstrup (Side 161).¹⁷⁾

Hovedsagen blev dog i det 17de Aarhundrede Forholdet mellem *de to Regeringer*. Herom vide vi heldigvis bedre Besked. Officielt var Forholdet tilfredsstillende, og de to Rigers Statsmænd udvekslede elskværdige Skrivelser, t. Eks. da Kristian Rantsov i 1661 skulde sendes til Bornholm og fik Pas til at drage over Simrishavn. Men i Virkeligheden herskede der stor Bitterhed, og man frygtede gensidige Overfald, ligesom i det mindste Sverige Gang paa Gang fattede Planer herom. „Danmark slutter ingen Alliance til Sveriges Bedste, saa længe Skaane er borte,“ sagde Ebbe Ulfeld i 1666 i det svenske Rigsraad. Generalguvernøren holdt Spioner i København og brevvekslede ideligt med den svenske Gesandt.

Dog var det ikke Alvor med nogen dansk Revanche, saa længe Frederik III levede. Den evropæiske Storpolitik og Sveriges bestandige Pukken paa de gottorpske Krav, dernæst Kongens Fredslyst og de daarlige Tider holdt Landet tilbage fra en Krig. Værdt at mærke er det dog, at man øjensynligt søgte at forberede Fremtiden, naar man i Slutningen af Frederik III's Regering flyttede de tre Kroner ind i Kongens Hovedskjold og genoptog Gotlands og Øsels Vaabenmærker. Hovedmanden herfor var Peder Schumacher, og man har heri, ejendommeligt nok, villet se et Udslag af Skandinavisme(!), medens Aarsagen naturligvis simpelthen var at reservere sig en Ret, hvor omtvistet den end kunde være. Efter Kong Frederiks Død gjorde man det næste Skridt og indsatte ogsaa de skaanske Landskabers Vaaben i det danske Vaabenskjold. Nu begyndte Svenskerne for Alvor at protestere, og længere Debatter udspandt sig mellem den danske Gesandt i Stockholm og den svenske Regering.

Kristian V var besjælet af en langt stærkere Attraa end sin Fader efter at tage sine „Arvelande“ tilbage, og det var lige fra hans Tronbestigelse givet, at han en Gang vilde gøre et alvorligt Forsøg herpaa. Foreløbigt var dog Fredspolitikken og Griffenfeld herskende. I Sverige synes man ikke ret at have haft Blik for Stillingens Farer, og da Nils Brahe 1672 i Rigsraadet havde bemærket, at hvis Danmark kunde faa Tilfælde til at tage Skaane igen, vilde det ikke undlade det, fik han af Klas Tot det naïve Svar: „Da gjorde han letfærdigt, thi han har svoret ved Gud og taget Gud til Vidne, at han vil holde det, som han har lovet.“ Bengt Horn indskød nu: „Imellem particuliers er det saa, [at] om man lover noget, om man kontraherer noget Venskab, saa bør det være sanctum et inviolabile, men imellem Stater, som regeres par interest, gaar det ikke altid an.“ Og tilsidst endte Rigskansleren denne kuriøse Debat med at sige: „Var alt Folk saa sindede som vi og ikke søgte eller gjorde andet end, hvad som er justa, saa var det ønskeligt; men naar vi ikke kunne depurere hele Verden, saa viæder vi intet ved vor Ærlighed alene.“

I 1672 havde vi faaet en ny Resident i Stockholm i Kristoffer

Lindenov. I højere Grad end sine Forgængere, Jens Juel og Simon Petkum, synes han at have været overbevist om, at Skaane var den Brud, om hvem der skulde danses. Da Krigen nærmede sig, betonedede han, at Skaane var Sveriges Spisekammer, hvorfor Angrebet burde rettes herpaa, at Kongen ikke burde forsømme denne Lejlighed til at tage Landet tilbage, da den maaske ikke kom igen i 100 Aar, o. s. v. En Tid mente han endog, at Frygten for Danmark var saa stor i Sverige, at hvis Kristian V alvorligt fordrede at indløse Skaane mod Vederlag, turde Regeringen ikke stille sig aldeles afvisende. Hvor mærkelig end Tanken lyder for Nutiden, er det dog sikkert, at den paa et tidligere Tidspunkt havde været fremsat og drøftet i det svenske Rigsraad. Dog blev der naturligvis intet heraf, og det endte med, at Lindenov atter varmt anbefalede sin Konge at rette et Angreb paa Skaane med Landgang ved Krapperup.¹⁸⁾

Kaste vi et Blik tilbage paa den Tid, hvormed vi have beskæftiget os, maa det indrømmes, at den ikke var gaaet sporløst hen over Skaane i national Henseende. Man har sagt, at der var „saa at sige ikke rørt ved [Befolkningens] nationale Præg“, og tilføjet, at „det var ikke saaledes, at nogle af de vestlige Egne vare dansksindede, og de østlige kølige.“ (Ottosen). — Svaret herpaa er givet nogenlunde tydeligt ovenfor. Men vigtigere er det, at vi i Tiden 1660—1670 sjældent spore danske Handlinger eller blot danske Ord; en Sløvhedens og Mistillidens Aand hvilede over Befolkningen. Skulde man stille et Horoskop for Udviklingen efter dette Tiaar at dømme, maatte det blive, at Forsvenskningsarbejdet noget før eller senere vilde naa sit Maal.

I Begyndelsen af 1670erne vender Strømmen sig. Man kan ikke indvende, at Oppositionen mod det svenske Herredømme først blev rejst af økonomiske Aarsager, thi dette var naturligt i Datiden, og det var tillige et fast Grundlag til derpaa at vække og udvikle en national Bevægelse. Og Ove Rommel blev i Virkeligheden ingen enlig Svale. Strømmen er ganske vist ikke stærk, men den er stadig mærkbar, og den vokser.

Man føler den hos alle Stænder, mindst maaske hos Borgerne, og den næres ved det stigende økonomiske Tryk. Omsider kom det Tidspunkt, da den store Stormflodsbølge udefra satte ind over Skaanes Kyster. Krigen begyndte; Danskerne trængte ind over Grænsen. Hvilken Virkning maatte dette Skridt have paa den Bevægelse, som allerede var i Færd med at spire frem? Skaane havde faaet sin Besøgelse; vilde det ogsaa kende sin Besøgelses Tid?

NOTER OG ANMÆRKNINGER

TIL

ANDEN DEL

De vigtigste Forkortelser.

- DRA. = Det Danske Rigsarkiv;
BUH. = Universitetsbiblioteket i København;
SRA. = Svenska Riksarkivet;
LA. = [Skånska] Landsarkivet i Lund;
GA. = Skånska Generalguvernementsarkivet (i Landsarkivet i Lund);
LDA. = Lunds Domkapitels Arkiv (stds.);
GHA. = Göta Hofrätts Arkiv (i Jönköping);
LUB. = Lunds Universitets Bibliotek;
MRA. = Malmö Rådhusarkiv;
RR. = Riksregistraturen (i SRA);
(RP.) Rådspir. = Riksrådsprotokollen (stds.) (trykt til 1646);
RARP. = Ridderskapets och adelns riksdagsprotokoll (stds., trykt);
Sk. Komm. = Kommissionen 1669—70's Papirer (stds.);
Sk. åtkomsth. = Skånska åtkomsthandlingar 1685 I—V (i Anledning af Reduktionen) i Kammararkivet;
De la G. S. = De la Gardieska Samlingen i LUB.;
Engestr. = Engeströmska Håndskriftsaml. i Sv. Kgl. Bibl.;
Coll. Rönb. = Collectio Rönbeckiana i LUB.;
LMs. = Linköpings Stiftsbibl. Håndskriftsaml. Nr. 77 (gammel Kopibog fra Generalguvernementet);
Konc. = Generalguvernørernes, Viceguvernørernes og Malmöhusläns Landshöfdings Koncepter i GA. Hammarskölds, Durells og Leyonskölds Breve til Regeringen findes i SRA i Saml. „Landshöfdingsskrivelser“;
s. D. = sine Dato.
-

Noter til anden Del.

FØRSTE KAPITEL

- 1) *Status* i Oldt.: Klotz' og Georges Ordbøger,
i Middelal.: Du Cange,
i Renaiss.: Burckhardt, Die Kultur der R., I, 3.
i Sverige = *god Tilstand*: RARP. I, 34, 50 (1627); RP. 1636 pp. 111, 513.
= *Dronningens Hofholdn.*: RP. 1636, 717; RARP. IV, 196;
(Her anføres kun Prøver paa Bevis- stederne). HSH. XXXI, 432. — Ordet findes all. brugt u. Gustaf Vasa: „Konungelig S“. (G. I.s Reg. I, 253, 258).
= *Regeringsform*: RARP. VII, 182, 190 (1660).
= *Rige*: Schück & Lunddahls Läsebok I, 1, 13; Reg.s Brev ^{18/11}67; Stjernhjelms, Årepr. Cartel; RARP. VII, 194 (1660).
= *Krigsstat* o. l.: RARP. V, 2, 228 (1655), 235, 236.
= *Budget*: Lanberg, Handl. rör. finska skolv., III, 66.
i Skaane: Kammarkoll.s Brev ^{80/7}58 (GA.); Hargens Brev ^{18/1}60 (ib. Generalers Breve); Vrangels ^{19/4}60 (ib.) o. o. Kg. t. Vinstrup ^{16/8}58 (RR.), „någre vedh vår stat i Skåne“ (Kg.brev ^{6/12}61).
H. T. f. Sk. I, 211. — Stat udvikler sig videre til bl. a. at betyde „*Stand*“; se Arent Berntsøns Distinktion mell. „Nære-, Lære- og Væriestaten“ i et Land, = Kgl. Propos. til Adelen 1649 (RARP. IV, 234). Loccenius p. 40 Diss. V.
- 2) *Provins*: Stiernman, Kgbr. etc. ang. Commerc. II, 467, 776, 794. — Stb.s Fuldm. ^{16/8}58 (RR.). — Malmøhuslens Præster ^{81/20}73 (SRA., Ldshfdskr.). — Genguv. t. Stæderne ^{12/4}65 (Konc. GA.).
- 3) Dronning Kristina t. Eks. opfattedes efter sin Tronfravigelse som suveræn over sine sv. Underholdslænder (RARP. VIII, 42—43: 1660), skønt de lode under Sveriges Konge i militære o. a. Anliggender. Frederik III var efter 1658 suveræn i Slesvig, der hørte under ham selv som Kg. af Dmk. Paa samme Maade kunde vel den svenske Konge være bleven betragtet som suveræn skaansk Hertug. — Bodin definerer Staten saaledes: „*Respublica est familiarum rerumque inter ipsas communium summa potestate ac ratione moderata multitudo*“ (I, 1). „*Summa potestas*“ gaar dog snart hos Statsretslærerne over fra Staten selv til dens Herre, Fyrsten. — Føderalismens Idé: Gierke, Althusius 226—248.

- 4) *Den historiske Opfattelse*: Relat. om Fäderneslandets tillstånd föreläst på Riddarhuset $\frac{8}{10}$ 60 (Loenboms Handl. XIV, 35); RARP. VIII, 170—171.
- 5) *Somnium Gersdorphanum*: MS. paa Sv. i LUB.: Juridica, Fol. 3, indført i et Lovhdskr., hvori ogsaa Malmø Reces (1662) og Städernas Ordning (1664). — Medens Tankerne i „Gersdorfs Drøm“ i meget svare til Durells Forslag i Jan. 62 (se nedenfor Kap. II, Note 13), er Forholdet noget anderledes med det Projekt, som dog er bevaret for os stds. som det sidstnævnte. Det hedder „*Oförgripeligt förslagh*, huru affectionen uthi Schåne hus undersåtarne emoot Sweriges Chrona och Regering kunde redresseras och conserveras“, og maa efter sit Indhold være skrevet efter Trondhjems Afstaaelse til Dmk. $\frac{26}{6}$ 60 og inden Adelens Immatrikulation 1664; muligt allerede inden Rigsdagen 1660. Forf. anbefaler at lade kirkelige Indretninger, Love, Privilegier etc. forblive uforandrede, og at hvad man ændrer, „lempes paa allernøjeste Vis efter de forrige danske Costumer“. Kun hvis Skaaningerne selv begærede det, skulde man indrømme dem svenske „ordningar“. De beedigede Adelsmænd, som bleve immatrikulerede paa Riddarhuset, kunde muligt *overtales* til at modtage svenske Privill., og de skulde paa Provinsmøder sammen med Genguv. overveje, hvor store Skattebyrder deres Udsognebedd. kunde bære. Ogsaa paa andre Omraader vil denne Forf. have en mildere Fremgangsmaade mod Skaaningerne; t. Eks. vil han ikke bruge Udskrivningen som Sikkerhedsventil, men af humane Grunde hellere stryge den. — Mere Lighed med Somnium Gersdorphanum har endelig det „*underdånige, eenfaldige och oförgripelige förslagh till Schånes conservation*“, som er bevaret i en udat. anonym Afskrift og ligeledes maa stamme fra denne Tid [Sv. Kgl. Bibl., Engestr. VIII, 2, 27]. Det gør først opmærksom paa, at Ungdommen i Landet til sin Uddannelse kun har Privatlærere og Trivialskoler; derfor tørster Landet efter et Gymnasium, som let kan indrettes paa gejstligt Gods. Ved Siden af Landsdommeren vil Forfatteren dernæst have stillet en adelig Vikar, for at Justitiens Gang ikke skal standse i den førstes Fraværelse; desuden ønsker han flere Herreder sammenslagne, og svenske eller skaanske Studenter brugte som Tingfogeder og Skrivere. For den militære Sikkerheds Skyld bør man bygge Citadeller i Stæderne, hvorved man kan spare Udgifterne til store Garnisoner. I Stedet for de tyske Soldater og Polakkerne kunde Regimenterne kompletteres med gode hvervede Svenskere. Landets Centrum og Generalguvernørens Sæde bør være i Helsingborg; herfra kan han have Korrespondance med Skibene og alle de udenlandske Ambassadører, hvad der i høj Grad hjælper til Landets Konservasjon. Alle Underslæb fra de danskes Tid bør opspores af en Fiskal. Dernæst henleder han Opmærksomheden paa de „otaliga Jutar“, som findes i Stæderne, og at det som Modvægt vilde være heldigt at opføre tyske Kirker, for saaledes at lokke fremmede ind. Kommercielle bør ophjælpes, og hvis man tillader Udførselen af et bestemt Kvantum Korn, skal det foregaa secundum Justitiam distributivam og ikke gennem nogen passioneret dansk. Karen Lykkes Jernværk og Jokum Beks Alunværk maa stilles under Statens Overopsyn. Endelig gør Forfatteren opmærksom paa, at ligesom i Norge næsten alle Biske- og Præsteembeder, Klokkerbol, Fogedkald og Borgmesterembeder ere besatte med danske og Holstenere,

hvorigennem Norge er konserveret saa bestandigt under Danmarks Krone, bør man anvende samme Maxime i de skaanske Landskaber blot med den Moderation, at de skaanske indfødte ikke forbigaas aldeles. — Af alle de anonyme Forslag har det sidste aabenbart det skarpeste antidanske Præg.

- 6) *Forholdet til Dmk.*: RP. $14/1$, $8/6$, $28/7$ 60; Tham, Riksd.s o. Regeringsformer-
nas hist. I, 155.
- 7) *Troskabseden*: Stb. t. Kg. $31/7$, $30/8$ 60 (SRA); t. Sten Bjelke $9/6$, $11/6$ 60 (Konc.
GA.). — Reg. t. Stb. $21/7$, $11/8$ (den Adel, som ej vilde aflægge Ed, fik Lov til
at bortføre Mobilier og Husgeraad, men Spørgsm. om Kvæget holdtes aabent).
— Stb. t. Ldshfdngerne $19/8$, $4/9$ 60, heri Kopi til et Stævningbrev (Konc. GA.).
— Stb. t. Kg. $27/9$ — $11/10$ 60 (SRA.). — Adelsmændenes Svar i GA. I Stb.s
Breve i SRA. refereres alle disse Breve + Korfits Trolles, som er tabt. —
Reg. t. Stb. $20/10$ (GA.).
- 8) Stb. t. Reg. $25/10$, $27/12$ 60; $29/1$ — $19/6$ 61; $5/2$ 63 (SRA.). — L. Galtung $15/11$ 60,
N. Krabbe $29/12$ 60 (begge i GA.). — Reg. t. Stb. $16/2$ 61 (GA.). — $29/1$ 61 i
Stb.s Breve: „Förteckn. på dem af Adeln och Ridderskapet, som hafve giordt
Edh.“ — Resid. Duvall t. den sv. Reg. $20/10$ — $19/12$ 60; $28/1$ — $28/11$ 61; $11/8$ — $14/10$
62 (Beckers Saml. I, 206, 208—09, 211, 214—216, 218, 224, 226, 247, 252,
260—261, 267, 284—285, 310.). — Banér t. Reg. $9/4$, $28/4$ 1666 (SRA.)
- 9) *Tiendepening*: Stb. t. Reg. $14/9$ 60 (SRA.).
- 10) *Stenbock*: Lunds Univ. Hist. ed. Weib. och Tegnér I, 45 og II, 3. — Fryxells
Beskyldn. (XIV, 46) for Egennytte og manglende Flid rammer næppe Sand-
heden. — Karakt. Ytringer af og om ham t. Eks. i: Stb. t. Muscamp $14/7$ 60
(Konc.); t. Reg. $22/7$ 60 (SRA.); t. Dronn. $28/2$ 60 (ib.). — Hans Breve t. Kg.
1658—1660. — Reg. t. Stb. $22/12$ 63 (GA.). — Italieneren *Magalotti* skildrer
ham 1674 som rig og som en Hædersmand, men følelsesløs og hensynsløs.
I Rigsraadet forstod han ikke at skaffe sig Indflydelse, da han ikke tilhørte
Rigskanslerens Kabale, og man sagde oven i Købet, at han var under
Tøflen. (Tegnér i Ymer 1890 p. 20).

ANDET KAPITEL

- 1) Stb. t. Reg. $20/6$ 60 (SRA.). — Reg. t. Stb. $28/5$ (GA.). — Tham I, 180.
- 2) *Samtalen mellem Krabbe og Broman*: Stb. t. Reg. $27/6$ med Indlæg (SRA.). —
Frihedsmil: Clason, Till reduktionens förhistoria, 91.
- 3) *Svaret*: Reg. t. Stb. $7/7$ (GA.). — Stb.s Svar $14/7$ (SRA.). — Reg. $18/7$, $21/7$ (GA.);
(spec. om Ugedagsbdd.s Skat). — RP. $21/7$ 60. — I Spørgsmaal om, hvor vidt
nyerhvervet Indsovnegods skulde regnes under Ugedagsfrihed, søgte Reger.
Oplys. om, hvorl. det havde været under de danske Kgg. (Brev t. Stb. $17/9$).
- 4) *Rigsdagskaldelse*: RP. $23/7$ 60 (heri ogsaa Debat, om de sk. Bdd. skulde kal-
des, og om den sv. Adel vilde taale Skaaningernes Adgang t. 2den Klasse.
Det første vedtages; paa det andet ej Resol.). — Stb. t. Skytte, Muscamp og
Taubenf. $17/8$ 60 (Konc.); t. Reg. $30/8$ (SRA.). — Reg. t. Stb. $27/7$, $25/8$, $8/9$ (GA.).

- 5) *Rigsdagen 1660*: RARP. VIII, 28—29, 186. — Kaldelse $\frac{6}{10}$; Reg. t. Stb. $\frac{24}{10}$ 60 og $\frac{27}{4}$ 61 (GA.). — Stb. t. Reg. $\frac{15}{10}$ — $\frac{18}{10}$ (SRA.). — Fra Landskrone mødte Bgm. Valentin Korn, den samme som hidtil havde boet i Helsingør og vistnok havde været meget svenskvenlig der under Krigen, thi den danske Reg. lod hans Hus nedbryde. Fra Malmø mødte Bgm. Jakob Klavnsøn og Præsident Swanenbergh. — To norske Adelsmdd. introduceres (RARP. VIII, 51, 289). — Vinstrup (ib. 123, 219, 288). — Da Provinsernes Faner med dertil hørende Heste ved Karl Xs Begrav. ledes af Adelsmænd, er Skaanes Nr. 11, Bohus Nr. 15, Blekinges Nr. 38 og Hallands Nr. 39. Alle føres de frem af rent sv. Adelsm. og Offic. (ib. 253). — Adelsens Forslag (ib. 25—26, 39, 189, 194—195). — Carlsson II, 157. — Paa Rigsd. i Febr. 60 havde iøvrigt Ad. klaget over Toldens Fordobling, „nekandes den, som förefagfz, vara bevilliat“ (RARP. VII, 13).
- 6) *Nils Krabbe*: Da. biogr. Lex. — Weib. 1868, p. 87. — Kbhvns. Dipl. passim. — Fred. III's Afskedsbrev $\frac{15}{10}$ 59 (Sk. Reg. VI). — Reg. t. Stb. $\frac{13}{11}$ 61 (GA.). — Stb. t. Reg. $\frac{20}{11}$ 61 (SRA.). — Hans Ligpræken (se biogr. Lex.).
- 7) *Kr. Bernekov*: Reg. t. Stb. $\frac{13}{4}$ 62, $\frac{21}{2}$ 63 (GA.). — Stb. t. Reg. $\frac{12}{3}$ 63 (SRA.). — Bernekov t. Stb. $\frac{12}{5}$, $\frac{18}{7}$ 60; $\frac{28}{2}$ 61; $\frac{7}{5}$ 62; $\frac{4}{3}$ 63 (GA.). — Stb. t. Bern. $\frac{23}{2}$ 63 (Konc.). — Disp. grad. anal. ill. Fam. Barnekowianæ af Sommelius & Nibelius (Lund), p. 30. — Durell t. M. G. de la Gardie $\frac{18}{3}$ 62 (SRA.: Äldre Handl. rör. Sk., H., Bl. och Gtland).
- 8) *Krf. Valkendorf*: Weib. 1868, p. 88. — Om *Kr. Urne*, som blev Ob. ved Vesterbottens Regm. og med dette forlagdes til Skaane, se: Krigskoll. t. Vicegouv. $\frac{5}{11}$, $\frac{22}{11}$, $\frac{18}{12}$, $\frac{80}{12}$ 64. (GA.: Några K. Mts. bref 1660—1669).
- 9) *E. Ulfeld*: U. t. Stb. $\frac{5}{4}$, $\frac{15}{4}$ 60 (GA.). — Stb. t. Duvall $\frac{1}{1}$ 61 (om hans i Kbhvn. konflsk. Papirer); t. U. $\frac{20}{1}$ (om U.s Gaarde i Asserum i Blek.), $\frac{18}{8}$ (U.s Pengekrav hos Reg. til sit Gods' Indløn.) (Konc.). — *Formynderskabet*: Stb. t. Krabbe og Gyldenst. $\frac{18}{4}$ 61 (Konc.); Stb. t. Duvall $\frac{7}{5}$, t. Ulf. $\frac{28}{7}$ 61 (ib.); Duvall $\frac{11}{8}$ 61 (Beckers Sml. I, 244). — *Arven*: Stb. t. Schantzenstierna $\frac{2}{7}$ 61, t. U. $\frac{21}{7}$ 63, $\frac{12}{1}$ 64 (Konc.). — U. t. Stb. $\frac{20}{2}$ 62 (om de taasingske Godser) (GA.). — Riksreg. $\frac{27}{10}$ 65 (Bef. t. Stb. om at undersøge den danske Ministers Klage over U. for Vold mod Gersdorfs Bonde).
- 10) *Økonom. Besværligheder*: Stb. t. P. Brahe $\frac{11}{8}$ 61 (Carlsson II, 132). — Begravningsgård: Kammarkoll. t. Stb. $\frac{5}{2}$, $\frac{18}{8}$ 61 (GA.). Stb. t. Ldshfdd. $\frac{12}{2}$ 61, t. Kammarkoll. $\frac{14}{2}$, $\frac{5}{3}$ (Konc.). — *Budget*: Kammarkoll. t. Stb. $\frac{29}{8}$ 60; $\frac{18}{1}$ 61, ($\frac{12}{7}$ vil det have et Projekt for „1662 års stat“; $\frac{15}{7}$ sender det ham „Riksjägeristaten i Skåhnsische Gouvernementet“); $\frac{4}{8}$ 63 (om Bergskoll.) (GA.). — Stb. t. Kammarkoll. $\frac{14}{2}$ 61 (Konc.). — Budgetterne 1663 og 1664: SRA., „Äldre Handl. rör. Sk., Hall., Bl., Gtl.“. — Stb. til Kg. $\frac{28}{8}$ 60 (SRA.). — Tham, I, 172, 175. — I hele det svenske Statsregnskab for 1662 synes de skaanske Landskabers Udgiftsstater at være førte sammen med Sveriges, derimod regnes Indtægterne à part. En Undtagelse danner dog her „Stora Siötullen“, der opføres for Sverige med Skaane og Finland under eet (Tham, I, 239).
- 11) *Regeringens skiftende Udtalelser*: Breve t. Stb. $\frac{23}{8}$, $\frac{28}{11}$ 61 (GA.). — Tham I, 201. — Lunds Univ. Hist. I, 14. — Wägner siger: „Man vilde *altsaa* vinde Provinserne ad den frie Overbevisnings Vej“ (!). (Sk. Kommiss. 1669, p. 9).

- 12) *Malmømodet i Novbr. 1661*: Stb. t. Reg. $7/_{11}$, $14/_{11}$, $2/_{12}$ (SRA.). — Reg.s Svar $10/_{11}$ (GA.). — Lene Gyldenst. t. Stb. $24/_{11}$ (GA.). — Tham I, 187. — Stb.s Propos. $30/_{11}$, $1/_{12}$: Gl. kgl. Sml. Fol. 1207, pp. 1 og 3. — Ridderskabets Svar $2/_{12}$ (ib. p. 4), underskrevet af: Nils Krabbe, Iver Krabbe [Mogensen], Krf. Valkendorf, Knud Urne, St. Holk, Kr. Bernekov, Ove Tot, Jørgen Krabbe, Kristoff. Gedde, Petter Krusbjörn, Arild Svab og Kr. Bille. — Cämens Indlæg $2/_{12}$ (ib.). — Reg. t. Stb. $21/_{12}$ og $81/_{12}$ 61 (GA.).
- 13) *Durells Forslag*: D. t. Reg. $4/_{12}$ 61 (SRA: Äldre Handl. rör. Sk. etc.). — D. t. M. G. de la Gardie $20/_{1}$ 62 (Eriksberg, Personh. Sml., M. Durell). — Forslaget om Adelsprivv., uden Underskr. (Sv. kgl. Bibl., Engeströms Sml. VIII, 2, 27). — I samme Sml. findes det „oförgripeligit förslagh“ indført, som er omtalt ovenfor i Kap. 1. Note 5, ved „Somn. Gersd.“, og som ikke kan være af Durell. Det foreligger desuden paa ny i en *Pakke i SRA.* (under „Äldre Handl. etc.“) med Paaskrift „*Om några ärenden dhæt sk. Genguv. ang. till Sept. 1662*“, saa at det maaske først er fremkommet i dette Aar. — Samme Pakke indeholder nogle andre Forslag, bl. a. det i samme Note refererede „Underdånige, enf. o. oförgrip. Försl. t. Skånes conservation“. — Et andet af disse Forslag, som angaar økonom. Forhold, ses at være forfattet af Taubenf., Palmqvist og Durell i Forening. Det besvares af en anonym, vistnok Rigskansleren eller Stb. — Durell t. de la Gardie $18/_{8}$ 62 om Stemn. i Dmk. (samme Pakke).
- 14) Reg. t. Stb. $7/_{5}$ 62 (GA.). — Stb.s Svar $22/_{5}$ (SRA.). — Memorial t. Stb. $12/_{4}$ 62 (Gl. kgl. S. 1207 Fol., p. 6.) — Stb. t. Reg. $24/_{4}$ (SRA.).
- 15) *Malmømodet i Septbr. 1662*: Tham I, 227 ff. — Styffe, Landtdagen i Malmö 1662 p. 6 f. — Wägner 11—22. — *Instruks* $80/_{7}$: (RR.). Wägner 11 ff. — Vinstrup t. Stb. $22/_{1}$ 64 om Forhandl. (GA.). — Extract af Propos. $0/_{9}$: Gl. kgl. S. 1207 Fol., p. 10. — Dette Bind indeholder desuden bl. a.: Resol. af Stædernes deput. paa Propos. $10/_{9}$ (Dansk! p. 51); (jfr. RP. $20/_{11}$ 61). Adelsens Gravamina $11/_{9}$ (p. 11) og Supplik $12/_{9}$ (p. 16). Kommis. Svar $11/_{9}$ (p. 26). Borgerkabets Gravamina $12/_{9}$ (p. 44). Komm.s Svar $18/_{9}$ (p. 47a). — *Malmø Reces* $18/_{9}$, bl. a. trykt hos Sjøborg, Saml. t. Sk.s hist. I, 2. H., p. 160—176. — Navnet Reces er vel valgt, for at den derved skulde faa Plads bl. de sv. leges fundamentales. Loccenius 19 (diss. 2): Recessus er „Sveriges Rikes Ständers Beslut.“ „Hæc quatenus regni statum et utilitatem publicam directe et principaliter concernunt, inter leges publicas quoque referuntur.“ — Ansøgn. fra de sk. Adelsmænd $18/_{9}$ om, at Frans Dumbart og Peter Stralman maa ansættes ved den nye sk. Rostjeneste (GA.). — Tham I, 241. — M. Höjer i (III.) Sv. Hist. IV. 419. — Om *dansk Mønt* se all. Stb.s Brev t. Reg. $20/_{12}$ 60 (Underhaltig da. Mønt er forbudt) og $80/_{9}$ 62 (om Skaanes Modvilje mod sv. Kobbermønt). — Om *Maal og Vægt*: RP. $10/_{9}$ 65 (Resol.: Uniformitet); Banèr til Kg. $11/_{9}$, $80/_{9}$ 66 (stilles i Bero) (SRA.). — Sk. Komm. 1669 (Prot. I, 27): I Krnopel er da Tøndemaalet just taget i Brug.
- 16) *Stemningen*: Duvall t. sin Reg. $14/_{10}$ 62 (Beckers Sml. I, 311). — RP. $80/_{10}$, $4/_{11}$ 62. — G. Giliusson paa Stb.s Vegne til Reg. $20/_{1}$ 63 (SRA.). — Stb. t. de enkelte Adelsm. $14/_{9}$ 63 (Konc.). — Der var ogsaa Tale om paa Rigsdagen at begære Mandtalspenge af den skaanske Adels Ugedagsbønder (Tham I, 261).

- 17) *Rigsdagskaldelsen*: Reg. t. Stb. ¹⁶/₁₂ 63 (m. kgl. Plakat: Landshöfdingerne skulle sammenkalde Adelen, ej længere Fogeder eller Lensmænd ved Sedler); ²⁸/₈ 64 (GA.). — RARP. IX, 21 om Officererne: „Hvem som hafver sessionem och votum, han är itt ståndh“. — Anonyme Forslag: Sv. kgl. Bibl.: Engeströms S. VIII, 2, 27.
- 18) *Rigsdagen 1664*: RARP. IX, 4, 5, 7, 10, 12 ff. — Tham I, 287 ff., 312—315, 317, 321—329, 330, 337—339. — Jens Juels Rapporter (Fryxells Handl. I, 107—108, 110—111, 119—120). — Svea Rikes Ridd. o. Adels Wapenbok 1764.
- 19) *Privilegierne*: „De Schåniske Stenders Privilegier och der till hörige nödige och nyttige Acter, . . . Stocholm åhr MDCLXIV“ (MS. i LUB.). — „Dee Skåneske Eedsworne adelsmän, Enckiefruar och Jungfruar, som ähre utan föräldrar . . . till A^o 1664“ (S. kgl. B.: Engestr. VIII, 2, 27). — Adelens Bønsskrift s. d. (Gl. kgl. S. 1207 Fol., p. 32). — Kgs. Svar ¹/₀ 64 (stds. Fol. 39, trykt i Stiernmans Bihang t. Alle riksd. o. mötens besluth, 408). — Kgl. Resol. paa Præsteskabets Desiderier ¹/₀ (Link. Bibl. Nr. 77, p. 164 b). — Tham I, 436, 457, 462, 467. — Ebbe Ulfeld bliver Rigsraad og sættes ind i Göta Hofrätt.
- 20) *Leges fundamentales*: RARP. IX, 18, jfr. p. 36; stds. p. 4. — Schybergson, Finlands hist. II, 82 (om Handelsordinansen). — Naar Weibull (1876 p. 32) bestemmer „Sveriges Rikes fundamentallagar“ som: „af Konung och riksdag gemensamt stiftad lag“, vil det af ovenstaaende fremgaa, at denne Definition er noget for vid.
- 21) Tham I, 349, 467.
- 22) *Rigsdagen 1668*: RARP. X, 532: Klager over Adelens Fravær., O. Lindenov nægtede at betale Introduktionspenge. — Lunds Univ. hist. I, 14 (om Sproget). — RARP. X, 582 og 345. — Besværinger: ib. 543, jfr. p. 500. — Kgl. Resol.: Stiernman, II, 1546 ff. — RARP. X, 236 (Angiveriet). — Borgerskabet: Stiernman, II, 1570. — Loven og Kirkeordningen: RARP. X, 526; Stiernman, II, 1631 (om samme Sag 1660: Stiernman, II, 1332). — Tham, I, 158. — Tham, II, 1, 57, 93, 113, 130, 133, 147, 166, 175—79, 210 og 225.
- 23) *Rigsdagen 1672*: RARP. XI, 465. — Adelens Besvær.: ib., 367. — Kgl. Resol.: Stiernman, II, 1669. — Lykønskning: RARP. XI, 417. — Rivninger: ib. 293 og 295. — Om Arbejdet paa Kirkeordn.: Stiernman, II, 1691. — Mærkeligt er det at se Landskrones Bgm. allerede da opræde som den sv. Bg.stands Repræs. i Anledning af Rigsskatmestervalget (RARP. XI, 25). — 1675: RARP. XII, 204.
- 24) *Bohuslen*: Arcadius, Om B.s införlifvande m. Sverige (i Bidrag t. Göteborgs o. Bohusläns hist. IX), p. 6, 24—27. — *Jemtland og Herjed*: Schwerins Ms. i Göta Hofrätts Arkiv. — *Livland*: Hammarsköld i Nord. Familjebok IX, 1519. — *Pommern og Bremen*: Tham, I, 245. — *Ingermanland*: stds., 246.

TREDJE KAPITEL

- 1) Weib. 1868, 88. — SRA.: Sk. Komm., Strödda Handl. (jfr. dog nedenfor p. 118, Tavle III).
- 2) *Militær*: Ulf. t. Stb. $19/10$ 60 (GA.). — Cronholm II, 35 f. — Liste over Adelen's Knægte i Kr.stad Len og Blek. $28/8$ (60) (SRA.). — Konc. $28/10$, $1/11$, $5/11$ 66. — Do. $6/10$ — $21/12$ 70 [Rostj.]. — Kg.brev t. Admiral. Koll. $10/12$ 74 (Kopi i GA.).
- 3) *Urup*: Weib. 1868, 86 og 99. — *Krag*: Kgbr. t. Stb. $25/7$ 60 (GA.). — Stb. t. Tolderen $27/8$ 60 (Konc.). — *Lindenov*: Weib. 1868, 99. — *Grubbe*: stds.
- 4) *Formynderskaberne*: Reg. t. Stb. $4/9$ 61, $22/8$ 62 (GA.). — Dan. Behmer t. Stb. $15/4$ 63 (GA.). — Giliussons Brev $29/1$ 63 i SRA.: Stbs.bref. — Om *Sjettepeningsafgiften* ved Salg af Ejendomme: Stb. t. Kg. $13/4$ 63 (SRA.). — Reg. t. Stb. $7/11$, $22/12$ 63 (GA.). — Stb. t. Fogederne $3/1$ 64 (Konc.). — Banér t. Kg. $6/4$ 65 (Konc.) [Kg. har eftergivet Sjettep. inden for Landet]; t. Rikskansl. $6/4$, $16/4$ 67 (Konc.). — P. de la Gardie t. Kg. $10/8$ 65 (SRA., Ldshfdskr.).
- 5) *Ulfeld*: SRA.: Äldre Handl. rör. Sk., H., Bl. och Gtl. [Mageskiftet $20/4$ 65]. — Erik Grubbe t. Stb. (GA.) [Nakskovgælden]. — *Haneskov*: Konc. $12/4$, $15/4$ 65. — 1666 $29/3$ ejede endnu Anne Sitzwitz Gd. (Ø. Broby Kk.bog). — Göta Hofrätts Dombok 1669, Nr. 31. — Kg.brev $15/12$ 70 (GA.). — Salget 1671: Sk. åtkomsth. C. G. Skytte. — *Otte Kristoffer*: Hofman, Hist. Efterretn. om velfortj. da. Adelsmdd., II, 224. — Stb. t. Reg. $4/12$ 62, $19/8$ 63 [Otte Kr. nævnes her som død]. — SRA.: Sk. Komm. (Komm.s berättelse).
Hofrätts Domb. 1669, Nr. 51. — *Kristoffer*: Kg.brev $12/8$ 69 (GA.), hermed Hofr.s Brev $9/8$ 69. — Konc. $12/4$ 70. — Sag med Rommel: Konc. $26/6$ 70 [til Residenten i Dmk.]. — Ebbes Gods: Sk. åtkomsthandl. 1685: C. G. Skytte. — Margr. Krabbe, sal. Bjørn Ulfelds, t. Stb. $18/9$ 61 (GA.) [om Raabelev].
- 6) *Mette Rosenkrans*: M. R. t. Stb. $22/7$, $20/8$, $7/10$ 63 (GA.). — Stb. t. Reg. $18/8$, $20/8$ (SRA.). — Reg.s Breve $6/8$, $7/11$ 63, $9/8$ 64 (GA.). — Rådsprot. $6/8$ 60, $21/11$ 66. Sk. åtkomsth.: Joh. Monrad. — Hækkeberg: Weib. 1872, 61. — Konc. $6/7$ 60. — Karen Marsvin t. Stb. $22/8$ 62 (GA.). — Assertorp: Stb. t. Ar. Svab o. Enev. Akkeleje $28/8$ 63 (Konc.). — Bjørnstrup: Pas for Barbara Grabov $10/4$ 63 (Konc.). — Adelen's Rostjenesterulle 1674—75 (GA.), — Brødegd.: Jordebog 1662: Dorte Rosenk.; Jordeb. 1673: Mette Rosenk. — Pugerup: Jordeb. 1673: Mette R.
- 7) *Kirstine Rantsov*, sal. Falk Lykkes t. Stb. $28/6$ 60, $28/8$, $8/9$ 61 (GA.). — Konc. $19/9$ 65.
- 8) *Margr. Rosenkrans*: De la G. S., Top., Kulla-Gunnarstorp $8/4$ 66 og $8/8$ 67 (se Banérs Vidnesbyrd $10/7$ 68 i Sk. Komm., Strödda Handl.). — *Margr. Kruse* til Hjuløberg beder $19/8$ 60 Stb. om en Væрге (GA.). — Stb. t. M. Durell $24/9$ 60 (Konc.).
- 9) *Maren Juel*: De la G. S.: Ramel 2 og 3 og Maltesholm 1—2. — Godset paa Bornholm omfattede navnlig Vallends Hovedgd.
- 10) *Kr. Valkendorf*: Sk. åtkomsth. 1685. — *H. Valkend.*: ibid. — *Kr. Gedde*: ibid. — *Ar. Svab*: ibid. — Konc. $5/8$ 67: Fru. M. Bek overlader sin Mand Gaarden. — *Mog. Svab*: De la G. S., Top.. Slätthult. — Sk. åtkomsth. [Han

- købte 1673 Vandkiv af Leyonsk., dér havde købt det af Sten Bjelke, denne atter af Henr. Bj. Oretorp var Arv efter hans Hustrus Fader Jens Bonde]. — *St. Holk*: Sk. åtkomsth.
- 11) *Jørgen Krabbe*: Da. biog. Leks. IX, 393 [har dog først afl. Ed 1661]. — Ny kgl. Sml. Fol. 785 b. — Gaunø Ark. Nr. 222 (²⁵/₈ 61). — Skifterne: Sk. åtkomsth. 1685. — Ingvorstrup (Ingelstrup): Stb.s aabne Brev for Iver Kr. ⁸/₈ 61 (Konc.). — Baldringegd.: Jdb. 1673 og Sk. åtkomsth. — Forpagtn.: Konc. ⁸/₈, ¹³/₈, ²⁸/₁₀ 67. — Hospital: ib. ⁵/₂ 70.
- 12) *Knud Tot*: Salgsbrev paa Knudstrup ²⁹/₅ 69 (Sk. åtkomsth.). — Skødebreve ¹⁹/₂ 68, ¹/₈ 75 (Gaunø Nrr. 244 og 264). — Mageskifte ⁸/₁₀ 75 (Sk. åtkomsth.). — Leyonsk. t. Rålamb ²⁷/₁₀ 70 (Konc.) om Tvisten. — *Tage Tot*: Ljunggren, Sk. Herreg. II: Trolleholm. — Kg.brev ¹⁰/₈ 75 (Kopi i GA.). — *Holger T.*: Ljunggr. II: Söfdeborg; Jdb. 1673. — Skaanlunds Selvbiogr. (Norsk H. T. III, 97 ff. ved L. Daae).
- 13) *Ove Rommel*: Bækkeskov, Ugerup m. m.: Sk. åtkomsth. — Villands Tingsbog ⁴/₄ 82. — *Hans Rommel*: I Jdb. 1673 staar dog endnu Hviderup og Vesterstad som Margr. Skeels Eje. — *Kj. Kr. Bernekov*: Formynder: Tingsvidne ¹⁵/₁₁ 71 (De la G. S., Top., Vidtsköfle II). — Vidtsköfle Jdb. (ib. I).
- 14) Breve fra skaanske Adelsmænd i GA., spec. fra Stb.s Guvernørstid. — *Tage Tots Ligpræken af Vinstrup* (Kbhvn., Jørg. Lampe, 1666). — *Kr. Bernekovs Ligpræken af Nils Sørensen* (ib., Christen Jessøn Wering, 1666). — *Er. Gyldensterns Ligpræken af Hans Hanssøn Resener* (Malmø, Vitus Haberegger, 1667). — Bygningerne: Upmark, Sk. Herregårdar (Valda Skrifter 155 ff.). — Om Kirkebøgerne se Kap. VII, Note 10. — Om Tingbøgerne se Kap. XI, Nr. 7. — Skaanlund, se Note 12. — *Fam. Ravn*, se Kbhvns. Dipl. passim.
- 15) *Skaaninger i Kbhvn.*: 1658—60: Kbhvns. Dipl. V, 461, 470, 482, 553. — *Bidr. t. Garnisonen af Otte Tots Arvinger*, Otte Krist. Ulf.s Væрге, Nils Krabbe, Korflts Trolle, Aksel Sested, Fru Ølleg. Gyldenst. og Fru Vibeke Tot: ib. 541. — *Ejendomme 1661*: ib. I, 730; do. 1668: II, 810. — *Garnisons Journal i DRA.* — *Meidell, Billeættens Hist.* II. 2. 57, 60. — *Krist. Gedde t. Stb.* ²⁵/₄ 63: „Kan ikke møde, eftersom jeg i Morgen tidlig endteligen skal over til Kbhvn. dér at holde Skifte efter min sal. Fader“ (GA.). — *Da. Mag.* 5 R. I, 130.
- 16) I *Udlandet*: A. Tuxen i Museum 1892, 8—9 H., p. 48. — Knud Tot blev ²⁵/₁₁ 61 immatr. i Leiden; ligesaa hans Mentor Jørgen Fogh (Jørgensen, Grif-fenfeld I, 241); Vinstrups Søn stds. ²²/₈ 64: Persh. Tidsskr. II, 203, 205. — L. Daae i Norsk H. T. 3 R. IV, 178. — A. Bordings Ærevers til Knud Tot ved hans Bryllup (Poet. Skrifter (1735) I, 115).
- 17) *Stemninger*: Bernekovs og Gyldensterns Ligpr., se Note 14. — *St. Holk t. Stb.* ²⁰/₈ 63 (GA.). — *Lene Gyldenst. t. Olof Harman* ²¹/₁₀ 73 (Konc.). — *Leyonsk. t. Kr. Gedde* ³¹/₁₂ 73 (Konc.): „Högtärade kere Broder“ etc.
- 18) *Svenskerne og Adelen*: Stb. t. en Generalltn. (Ebbe Ulf.?) ²³/₅ 63 (Konc.); t. Muscamp ¹/₈ 63 (ib.). — *Banér t. Adelen 1667* (Dat.?) (ib.). — *Leyonsk.* ²⁸/₄ 67 (ib.). — *Banér t. Reg.* ⁸/₈ 68 (SRA.). — *Helene Kirke*: *Leyonsk. t. Adelen* ²⁸/₄ 67 (Konc.) [40 Personer, heraf 11 svenske, Inspektørerne medregnede]. — *Jordransagn*: *Leyonsk. t. Rålamb* ¹¹/₁, ²⁴/₁₁ 70 (ib.).

- 19) *Sammenstød*: Stb. t. Valkend. $\frac{9}{2}$ 61 (Konc.): Vil beskytte hans Kapitelsbønder; t. Hård $\frac{9}{8}$ 61 (om Palle Urne); t. Skytte $\frac{9}{4}$ 61 (om Er. Gyldenst.). — Otte Lindenov t. Stb. $\frac{19}{8}$, $\frac{29}{8}$ 63 (GA.). — Stb. t. Fiskalen Palm $\frac{25}{8}$ 63 o, t. Lindenov (Konc.). — Göta Hofrätts Dombok 1673 Nr. 66 (J. Krabbe).
- 20) *Tidens Tryk*: Stb. t. Rosenschantz $\frac{18}{8}$ 61 (Konc.). — Aabent Brev $\frac{8}{6}$, $\frac{4}{8}$ 61 (ib.) [om Krabbe]. — Iver Krabbe t. Stb. $\frac{11}{8}$ 60 [om Karen Krabbe], $\frac{9}{7}$ 60, $\frac{19}{1}$ 61 (GA.). — Jørg. Krabbe t. Stb. $\frac{12}{11}$ 61; $\frac{28}{3}$, $\frac{27}{11}$ 62 (GA.). — De la Gardie t. Stb. $\frac{24}{2}$ 61 (GA.). — Ove Gedde $\frac{27}{10}$, $\frac{10}{11}$, $\frac{14}{11}$ 60 (GA.). — Dorette Urne $\frac{20}{12}$ 60 (ib.). — Krist. Gedde $\frac{17}{12}$ 61 (ib.). — M. Hondorf $\frac{27}{7}$ 60 (ib.).
- 21) *E. Gyldensterns Bo* $\frac{25}{1}$ 66 (De la G. S., Ramel 2) [til Sammenligning kan det tjene, at Gælden efter Kansleren Peder Redts til Turebyholm 1675 viste sig at være 43184 Rdl., hvoraf der dog var afbetalt 1083 (stds.)]. — *Akkeleje*: Stb. t. J. Mog. Krabbe og Knud Urne $\frac{10}{1}$ 61 (Konc.). — Marg. Skeel t. Stb. $\frac{15}{8}$ 61 (GA.). — *Anne Ulvstand*: Stb. t. Sten Holk o. Klavs Sparre $\frac{17}{8}$ 70 (Konc.).
- 22) *Ove Tot*: Reg. i da. Tj.: Goest t. Kejs. Leop. $\frac{9}{4}$ 61 (Wiener-Ark.) [„Ein sehr vermöglicher Caullier“]. — Stb. t. Kg. $\frac{19}{8}$ 63 [om Byttet] (SRA.). — Kg. brev $\frac{19}{12}$ 64 (L. Ms. p. 159). — Kammarkolls. Brev $\frac{15}{10}$ 63 (GA.). — Ldshfd. Hammarsköld t. Banér $\frac{24}{4}$ 65 (Konc.). — Banér t. Befal. md. Donner $\frac{18}{8}$ 66 (ib.). — Sagnet hos Ljunggren og Barfod. — Oksehandelen: SRA.; Äldre Handl. rör. Sk. H., B., Gtl.: Forslag om at oprette et rivaliserende Marked paa svensk Grund ved Buxtehude i Bremen. — Anne Bek t. Stb. $\frac{18}{10}$ 61, $\frac{12}{10}$ 62 (GA.). — Kgl. Resol. t. Kammarkoll. $\frac{15}{11}$ 65 (SRA., Äldre Handl. etc.). — Leyonsk. t. Lillieström $\frac{19}{8}$ 68 [Prisen paa Staldøksne er nu temm. høj, for et middelm. Par begæres 34—36 Dir.] (Konc.). — Bevillinger $\frac{18}{8}$ 67 [for Per Persøn af Kbhvn.], $\frac{4}{3}$ 70 [Kn. Tot], $\frac{26}{3}$ 70 [Kr. Bille], $\frac{80}{3}$ [Bgm. Pil], $\frac{27}{9}$ 70 [Kr. Bille] (Konc.). — Ove Tots Øksne: Marg. Rantsov t. Efeon. Krist. $\frac{80}{11}$ 62 (Da. Saml. I R. VI, 236). — Verpinge: $\frac{10}{12}$ 60: Sk. åtkomsth.: v. Böhnen; Vinstr. t. Stb. $\frac{28}{8}$ 60 (GA.) (St. Pederskl. og Vanstedgd., stds.). — Herrested $\frac{26}{8}$ 64: stds., Grev Königsmarck; Købebrevet i De la G. S., Top., Herrested. — Barsebæk: Stb. t. Kg. $\frac{21}{3}$ 61 (SRA.). — Korf. Ulf.s Breve i Da. Sml. I R. VI, 240, 242. — Banér t. *sal.* Ove Tots Frue $\frac{11}{2}$ 67 (Konc.). — Boet: Sk. åtkomsth., Coyet, Hillebard og Joh. Monrad. — Bjerseholm: De la G. S., Topog. — Markiegd.: Sk. åtkomsth., Wulff. — Skabersø: stds., Margr. Rantsov. — Banérs aabne Brev $\frac{80}{3}$ 68 (LUB., Biogr. minora, M. Rantzau) [Ret for hende til at indløse sin afdøde Mands Godser uden videre Tiltale af Kreditorerne]. — Banér t. Kg. $\frac{9}{4}$ 68 (SRA.).
- 23) *Karen Lykke*: Stb. t. Hård $\frac{12}{8}$ 61, t. Burgrefven og Lilliecrona $\frac{28}{8}$ 61, t. Kn. Urne og Valkend. $\frac{7}{7}$ 61, t. Geul $\frac{11}{7}$ 61 (Konc.). — Nils Anberg[?] t. Stb. $\frac{12}{4}$ 62 (GA.). — Göta Hofr. Domb. 1665 Nr. 1 [K. Lykke ktr. Kr. Foss].
- 24) *Jokim Bek*: Handl. rör. Skand.s hist. VI, 131 ff. — Reg. t. Stb. $\frac{11}{8}$ 60 (GA.). Stb. t. Kg. $\frac{28}{5}$ 61 (SRA.). — Bek t. Stb. $\frac{2}{7}$ 62 (GA.). — Duvall $\frac{28}{4}$ 62 (Becker I, 286). — Banér t. Insp. Ovesen $\frac{19}{10}$ 67 (Konc.). — Se i det Hele Ljunggren, Sk. Herreg. V., Christinehof. — Rådspot. $\frac{7}{5}$ 72 (Udsagnet skyldes Nils Brahe).
- 25) *Iver Mog. Krabbe*: Ljunggren [under Vegeholm]. — St. Holk $\frac{1}{11}$ 62 [t. Stb.?] (GA.). — Sk. åtkomsth., G. O. Stb.

- 26) *Hak Sørensen*: Sk. åtkomsth., H. S. — Stbs aabne Brev $27/11$ 60 (Konc.). — Lign. for Fogden *Jak. Lavridsen* paa Eriksholm $7/8$ 61 (ib.).
- 27) *Jens Mikkelsen* (Ehrenborg): Stb. t. H.borg Mag. $31/7$ 63 (Konc.). — Banérs Anbefal. hos Kg. $7/6$ [?] 65 (SRA.). — Sk. åtkomsth., Ehrenborg.
- 28) *Anne Doktors*: Sk. åtkomsth., Anna Beck. [Hovedbygn. vurderedes 1663 kun til 200 Rdl.; Herlighedstaksten var 26 Tdr. (à 60 Rdlr.), Bondegodset $77\frac{1}{2}$ (à 50). — Leyonsk. t. Kg. $12/3$ 72 (heri Indlæg af Brandstifteren Jacob Erichson Skåv, s. D., $20/7$ 72 (SRA., Ldshfdskrifv.)). — Göta Hofrätts Dombok 1669, Nr. 47. — Flere Breve om Sagen i Indkomne Breve 1673 (GA.). — Leyonsk. t. Enkedronn. $22/10$ 73 (SRA.). — Durell t. Kg. $20/4$ 75, $16/8$ 76 (SRA.).

FJERDE KAPITEL

- 1) *Bornh. Vederl.*: Carlsson, Sver. hist. u. kon. af pfalz. huset II, 139. — Rigsdrosten Per Brahes Tale i Rigsraadet om Gustaf Adolfs Principper for Donationer: Tham I, 44 1^m. (Se ogsaa Per Brahes tidligere Udviklinger herom.) — Stb. t. Ulf. $4/3$ 64 (Konc.).
- 2) *Ulfeld*: Kammarkoll. t. Stb. $22/2$, $27/3$, $10/7$ 62 (GA.). [Dog forbeholdes til Garnisonerne: Terminsskat af Udsognebddd., Salpeter- og Mantalspenge af Ind- og Udsogne samt Stedsmaal, Sagefald, Husbondehold og Feridsløfspenge. Han fik altsaa kun Landgilden. — *Lillø*: Kammark. t. Stb. $21/4$ 59, $4/6$ 62 (GA.). — Banér til Skytte $22/9$ 64 (LMs. 182). — LUB., de la G. S., Top. — Sk.Komm.: Skrifv. t. Kg. $18/1$ 70.
- 3) *Tunbyholm m. m.*: Soop t. Stb. $9/8$ 62 (GA., Kammarkoll.s brev) [Forbehold = Ulfeld 1662]. 1673 havde Vrangl forpagtet det til Oberst Kock v. Crimstein (Jdb.). — *Svabesholm*: Kammark. t. Stb. $17/7$ 62 (GA.). — *Henrik Horn*: ib. $20/7$ 62 [996 Svins Olden]. — *Gladsaks*: ib. $20/7$ 62 [Bjelkenstj. havde i Forvejen haft $15\frac{5}{8}$ hm.]. — Stb. t. Landshöfdingerne $19/9$ 62 (LMs. 125).
- 4) *Stenbock*: Byttet: Kammark. $17/12$ 63 (GA.). — Kg.brev $13/8$ 65 (LMs. 176): [„allodialt og ukonditioneret“]. — *Mogenstrup*: Weib. 1872, 69. — Kg.brev t. Kammark. $4/12$ 65 (RR.), som beraaber sig paa et foreg. af $20/9$ 61. — Kg.brev $15/8$ 66 (LMs. 179) [faar Skatterne med]. — *Tommerup m. m.*: Kammark. t. Stb. $21/5$ 61 (GA.). — Stb. t. en Lds.höfding $1/10$ 62 (LMs. 119). — Kammark. $20/8$ 67 (ib. 196). — *Pantegodsindløn.*: Stb. t. Muscamp $23/4$ 61 (Konc.). — Kammark. t. Stb. $3/8$ 63 (GA.). — Stbs. Konc. $12/1$ 64. — Kg.brev $24/8$ 67 for M. S. de la Gardie (LMs. 209). — Ldshfd. $11/8$ 67 (Konc.). — Banér: Kammark. t. Leyonsk. $16/12$ 70 (LMs. 209).
- 5) *Gyllebo*: Stb.s Brev $4/7$ 62 (LMs. 97). — *Løvsted*: Kg.brev $27/2$ 63 (ib. 205) og $18/4$ 65 (ib. 206). — Kammark. t. Stb. $8/9$ 63 (GA.). — $13/5$ 1672 forundes det Lybecker at løse Pringels Rettighed i Løvsted til sig (ib. 224). — *Ingelsted*: Kammark. t. Stb. $29/8$ 63 (GA.). — Kg.brev $24/8$ 68 og $15/6$ 73 (Kopier i GA.). — Kg.brev $12/8$ 74 (LMs. 267). — *Volse* var Stoisløffs før $16/1$ 64 (Brev t. Stb.

- i GA.). — *Billesholm*: Stbs. Memorial for Kamrer Forsman $15/8$ 61 (Konc.). — Stb. til Sekr. Gripenhjem $1/8$ 61 (ib.). — Kg.brev for Stb. med Till. til at transportere sin Panteret paa en anden $20/11$ 65 (RR.). — Konc. 1667 April. — De la G. S., Top., Krapperup 2. — Genguv.s Konc. $17/2$, $24/2$, $19/8$ 70. — *Öfverkommis. Baltzar Struve* rekommenderes t. Arrende af noget Bornh. Vederl. (Kammark. t. Stb. $80/5$ 61, GA.). Han faar $20/7$ 62 Løfte om 1000 Dlr. Terminskat af Herrevads Bdd. (ib. $19/7$ 64).
- 6) *Egentligt Krongods*: St. Bjelke: RR. $10/3$ 58, Kg.brev $14/3$ 66 (LMs. 229). — Allerup: Jordebøgerne 1662 og 1673. — Bjersøladegd.: Ljunggren VI. — Børringe: Kg.brev $9/10$ 59 (LMs. 91), $12/4$ 60 (GA.), $8/9$ 68 (ib. Kopi). — Konc. $21/11$ 70. — Kammark. t. Leyonsk. $8/7$ 74 (LMs. 260). — Sekretær Francks Rådsprot. $14/2$, $18/2$ 67. — Uddrag af Rådsprot. $22/11$ [Aarstal bortfaldet] (Eriksb.). — Sølvborg: Stb. t. Skytte $8/1$ 61 (Konc.). — Sk. Komm. Q. Q. I, 277 (SRA.). — Durell t. Kg. $8/8$ 71 (SRA.). — Herrevad: Kg.brev $18/2$ 61 (GA., Kammarkoll.s Breve). — Stb. t. Kammark. $28/3$ 61, t. Hård og Muscham $20/2$ 61 (Konc.). — Kg.brev $18/12$ 62 (LMs. 175). — Jdbg. 1673. — Hageløse: Leyonsk. t. Kammark. $19/8$, $80/11$ 70 (Konc.). — Sæby: Kammark. $18/11$ 74 (LMs. 266). 1667 i Febr. havde Hammarsköld haft det, men i Okt. siges Cronacker at faa Gd. i Arrende (Konc.). — Hjelmshult: Kammark. t. Stb. $7/8$ 61 (GA.). Lign. $4/5$, $20/12$ 61 (ib.). [Sch. skulde først have haft Landskrone Ladegaard eller Roglø (Røgle).] — Kg.brev $28/8$ 63; $28/7$, $29/7$ 64 (LMs. 146, 255), samt $7/4$ 71 og $17/9$ 73. — Hammer: Kammark. t. Stb. $7/8$ 61 (GA.). — Jdbg. 1673. — Villands Dom-bok $9/7$ 72 (LA.). — Hørbygd.: Weibull 1876 p. 34. — 1674 skriver forøvrigt Sten Redts sig hertil. — Borby: Kammark. t. Leyonsk. $18/11$ 74 (LMs. 264). — Ebba Sparre: Kammark. t. Stb. $25/4$ 62 (GA.). — Tungell: Kammark. $18/8$ 62, $8/8$ 63 (GA.). — Stenbock: Kg.breve $20/2$, $9/8$ 65 (Eriksb.). — Banér: B. t. Kg. $12/7$ 66 (SRA.).
- 7) *Kapitelsgods*: Cronholm II, 126 f. — Liste over Indehavere: Engeström VII, 1, 34 (en lign. hos Corylander, Berätt. om Lunds Domkyrka, 101). — Foss: $1/8$ 1659 (LMs.). — Frölich: Stb. t. Kap. $14/11$ 60 (Konc.). — Hahn: Stb. t. Kg. $6/1$ 64 (SRA.). — Stb.: Kg.brev $22/5$ 58 (RR.). — Bonde: Stb. t. Vinstr. $9/8$ 60 (Konc.). — Kg.brev t. Stb. $1/8$ 60 (GA.). — Oxenstj.: RR. $23/8$ 58. — Vinstr. $20/11$ 63 (GA.). — Stb. t. Ldshfd. $1/7$ 62 (LMs. 121). — De la Gardie: Kg.brev $28/8$ 61 (GA.). — Stb. t. Klingstedt $11/8$ 61 (SRA.). — Parasin: Stb. t. Vinstr. $8/9$ 60 (Konc.). — Kg.brev $4/5$ 58 (LMs. 122). — Stb. t. Hård $11/7$ 61 (Konc.). — Vinstr. t. Stb. $14/9$ 60 (GA.). — Taubenfelt: Kg.breve $4/8$ 58, $1/5$ 59 (GA.). — Sekretærerne: Kapitlet (Vinstr.) t. Stb. $10/8$, $12/10$ 61, $27/2$ 62 (GA.). — Klingstedt t. Stb. $8/7$ 61 (GA.). — Foss d. $9/8$ 61. — Kg.brev $4/10$ 73 (Kopi i GA.): Da Kapitelsgodset faldt til Universitetet, forbeholdtes Regalerne, spec. Jura patron., for Kronen.
- 8) *Nye Sædegaarde*: A. M. Kruse: Banér t. Skytte $20/10$ 67 (Konc.). — Kg.brev $5/11$ 68 (Kopi i GA.). — Kjerregd.: Kg.brev $9/8$ 72 (Kopi i GA.). [Af Reg.s Brev $11/8$ 65 ser man, at Hustruen hed Emerentia v. Qualen]. — Skunckenberg: Sk. Komm. Q. Q. I, 304. — Denningerum: Konc. $20/2$ 68 og $28/8$ 65. — Jdbg. 1673. — Kg.brev $15/2$ 69 (GA. Kopi). — Kammarark.: Sandb. Sml. F. F. 3692. — Otterup: Kg.brev 1668 i De la G. S., Top., Skåne. [Hun fik et Frelseh. i

- Sognet + $2\frac{1}{2}$ dér i Nærh., tilsammen rentende 133 Dlr. Smt.]. — Blæsinge: Kg.brev $\frac{8}{4}$ 71 (LMs. 205). — Duckerup: Jdbg. 1673. — Om Gripenhjem se Ellen Fries, Teckn. ur sv. adelns familjelif I, 187. — Örnekrantz: Palm t. M. S. de la Gardie $\frac{20}{7}$ 67 (De la G. S., Person., Oxenstj. 3). Sædegaarden hed vist Helsingborg. — Taagerup: Rigsskatm. $\frac{21}{12}$ 61 (LMs. 94). — Esserup: Kg.brev $\frac{17}{7}$ 62 (LMs. 230). — Kammark. $\frac{10}{7}$ 62 (GA.). — Stb. t. Ldshfd. $\frac{7}{8}$ 62 (LMs. 121). — Kg.brev $\frac{8}{5}$ 72 (GA., Kopi). — Lyby: Kg.brev $\frac{1}{9}$ 73 (GA., Kopi). — Veberød: Kg.brev $\frac{21}{12}$ 71 (ib.). — Aagerup: Kg.brev $\frac{20}{2}$ 74 (ib.).
- 9) *Strøgods*: Sticht: Banér t. Kg. $\frac{24}{2}$ 69 (SRA.). — Buchwalt: Kammark. t. Stb. $\frac{14}{7}$ 62 (GA.). — Kg.breve $\frac{28}{11}$ 65 (RR.), $\frac{15}{11}$ 66 (LMs. 241). — Leyonsk. t. Befmd. N. Hansen $\frac{8}{5}$, $\frac{25}{9}$ 67 (ib. 243). — Schönleben, se Note 6 under Hjelmshult. — Lindeberg: Kammark. t. Leyonsk. $\frac{28}{8}$ 72 (LMs. 248). — Puffendorf: Kg.brev $\frac{9}{5}$ 70 (ib. 243) [Højbro Mølle]. — Kreyfelt: Stb. t. Skytte $\frac{13}{4}$ 63 (Konc.). — Ture Persen: Kg.brev $\frac{15}{7}$ 76 (GA., Kopi). — Elers: Kg.brev $\frac{20}{9}$ 63 (LMs. 240).
- 10) Clarman: Kg.brev $\frac{16}{12}$ 66 (LMs. 185 og 192). — Hintzcke: Kg.brev $\frac{10}{4}$ 75 (GA., Kopi). — Wachtmeister: Kammark. $\frac{12}{8}$ 71 (LMs. 247). — Gyllengranat: Stbs. aabne Brev $\frac{12}{4}$ 63 (Konc.). — Arnoldt: Kammark. $\frac{2}{6}$ 63 (GA.). — Duse: Kg.brev $\frac{28}{9}$ 66 (LMs. 184 og 192). — Nordanwäder: Kammark. $\frac{24}{7}$ 62 (GA.). — Törnecrantz: Kammark. $\frac{9}{9}$ 61 (ib.). — Sticht: Banérs aabne Brev $\frac{18}{8}$ 66 (LMs. 188); Banér t. Kg. $\frac{24}{2}$ 69 (SRA.). — Hesler: Kammark. $\frac{27}{6}$ 63 (GA.). — Ehrenberg: Kg.brev $\frac{22}{3}$ 64 (LMs. 187), Banér $\frac{18}{3}$ 68 (ib. 190). — Cronacker: Kammark. $\frac{14}{12}$ 70 (ib. 211), Cronacker $\frac{2}{4}$ 71 (ib. 253). — Andersson: Henvisningen bortfalden. — Stoisloff: Kammark. $\frac{13}{8}$ 63 (GA.). — Hintzler: Kg.brev $\frac{7}{3}$ 74 (LMs. 254). — Oberst Kagg: K. t. Stb. $\frac{20}{10}$ 62 (GA.). — Kapt. Blucherdtts Enke: Kg.brev $\frac{17}{10}$ 66 (LMs. 194). — Kapt. Ertman Langs Enke: Kg.breve $\frac{10}{5}$ 65, $\frac{26}{9}$ 66; Banér $\frac{17}{12}$ 66 (LMs. 186 og 188; Kopi i GA.). — Kapt. Kahrlings Enke: Kg.brev $\frac{6}{4}$ 68 (GA., Kopi). — Korporal Måns Torsson: Kg.brev $\frac{24}{7}$ 67 (LMs. 195). — Herman Kristensen: Kg.brev $\frac{19}{2}$ 68 (GA., Kopi). — Bef.md. Sven Svensson Frost: Stb. t. Sekr. Behm $\frac{8}{8}$ 63 (Konc.); Kammark. $\frac{20}{3}$ 64 (GA.). — Bef.md. Jakob Larsen i Halland: Kammark. $\frac{28}{3}$ 60 (GA.). — Bef.md. Cling: Stb. t. Skytte $\frac{26}{8}$ 63 (Konc.). — Bef.md. Wetterman: Kg.brev $\frac{22}{9}$ 63 (LMs. 146). — Bogholder Joh. Nilsson i Kr.stad: Kammark. $\frac{20}{3}$ 64 (GA.). — Gustaf Karlssons Moder, Merta Klasdotter: Kg.breve $\frac{14}{7}$ 65, $\frac{24}{7}$ 67 (LMs. 186, 191, 229).
- 11) *Danskes Del i Krongods*: Vinstrups Ansøgn. s. D. (1672—76) (SRA., Lunds Konsistorii skrivelser). — Baden: Kg.brev $\frac{28}{9}$ 68 (GA., Kopi). — Engelsøn: Kg.brev $\frac{80}{9}$ 68 (ib.). — Sv. Knudsøn: Kammark. $\frac{15}{1}$ 73 (LMs. 240). — Magdalene Jørgen Anckers: Kg.brev $\frac{15}{3}$ 58 (RR.). — Tre Bønder paa Mållered: Stb. $\frac{18}{1}$ 64 (Konc.). — Valentin Korn: Kammark. $\frac{4}{1}$ 73 (LMs. 232).

FEMTE KAPITEL

- 1) *Røgle*: } Sk. åtkomsth.: G. O. Stb.
Kassegd.: } Stb. t. Tingfgd. Sten Nilsson ²⁸/₅ 63 (Konc.).
Spanderup: Sk. åtkomsth. — Det sk. Strøgods: ib. — Kg.brev, hvorved han faar Birkeret og Jus patr. t. Strøvelstrup og Vælinge ²⁰/₂ 65 (LMs. 168).
- 2) *Kronevald*: Jdb. 1673 og Gillberg, Chr.stads Len 103—104. — *Høgested*: Weib. 1872, 62. — De la G. S., Top., Warberg. — Kg.brev ¹²/₁ 76. — Jdb. 1673. — SRA.: Äldre Handl. rör. Sk. H. B. Gtl., fasc. 4: relatio ex actis. — *Gersnæs*: Kg.brev til Fersen ²³/₂ 77 (GA.). — Donner t. F. ²/₃ 77 (ib.). — Jdb. 1665 over Gaarden: Engestr. IX, 1, 23.
- 3) *Øssø*: Ljunggren I. — *Skjellinge*: Sk. åtkomsth., Leyonsk. — L.s Breve 1673 ere dat. herfra (GA.). — *Rytseholm*: Ljunggren I.
- 4) *Sinklersholm* } Sk. åtkomsth., Skytte.
Sandbygaard }
- 5) *Fultofte*: Sk. åtkomsth., Cronacker. — *Fogderup*: Jdb. 1673. — LA., Hauswolffs Saml. — *Oddersberg*: De la G. S., Top., Skåne Allm. — Ö. Gönge Dombok ⁶/₅ 1680 (p. 44). — *Bjellerup*: Sk. åtkomsth., M. O. Wrangel. — *Strøgaard*: Jdb. 1673. — Ö. Gönge Dombok ²⁰/₄ 75. — Hillebard: Sk. åtkomsth., Hilleb. — Arensdorf: Stb. ⁸¹/₃ 63 (Konc.) [Indførsel ved Ridemænd for A. i Nils Kruses Gods].
- 6) *Øvedskloster og Svansø*: Ellen Fries: Märkv. qvinnor II, 270 ff. — Palm t. M. S. de la Gardie ²²/₅ 66 (De la G. S., Pers., Oxenstj. 3). — Sk. åtkomsth., C. M. Leyonhufvud. — Jordebog herover fra 1688: De la G. S., Topog. — *Krapperrup*: De la G. S., Top. — Stds., Pers., Oxenstj. I b. — Konc. ¹²/₈, ²¹/₉, ⁸⁰/₁₀ 67. — *Belteberg*: Jung t. M. S. de la Gardie ²³/₇ 68 (De la G. S., Top., Krapperrup 2). — Weibull 1872, 55. — *Boserup*: Sk. åtkomsth., Grev L. Leyonhufvud. — *Skarholt*: Ljunggren II. — Jdbg. 1673. — De la G. t. Stb. ⁹/₂ 64 (GA.). — RR. ¹⁸/₁₀ 65. — *Barsebæk*: Ljungg. VI. — Aschebergs Breve ²⁸/₁₀ 81 (GA.). — *Lyngbygaard*: DRA., Arkivsager fra L., Coyets Papirer II. — Coyet t. Stb. ⁸/₇ 62 (GA.). — *Aarup*: Sk. åtkomsth., Krusbjörn. — *Gueløv*: Jdbg. 1673.
- 7) *Gunnerløv*: Jdb. 1662. — Stb. t. Skytte ²/₁₂ 63 (Konc.). — *Kaaseholm*: Jdb. 1658. — Gillberg, Chr.stads Len 124. — *Birkeberg og Skeinge*: Sk. åtkomsth., Tor Bonde og C. G. Skytte. [Birkeberg er vistnok = Hørlinge Hofgaard]. — *Boarpe*: Ö. Gönge Dombok ⁶/₅ 80 (p. 41). — Vandaas Jordebog 1670: De la G. S., Top. — *Rosenhane*: Stille i Acta Univ. Lund. XXVIII. — Sk. åtkomsth., Sch. Rosenh. — Ö. Gönge Dombok ²⁵/₅ 71 (p. 60).
- 8) Weib. 1894—95 II, 53. — M. S. de la Gardie: Palm og Jung t. M. S. de la G. (De la G. S., Person., Oxenstj. 3 og Topog. Krapperrup 1—2). — Om *Stenbocks* Gods se Konc. ¹⁴/₁ 68 og Eriksb.: Stb.s bref från div. pers. — Om *Vinstrups*, *Nissenius v. d. Wetherings* og *Hedvig Oldelants* Godssaml. se Sk. åtkomsth. — Om *Kr. Foss* se 4. Kap. Note 8 og De la G. S., Ramel: ¹⁹/₆ 74.
- 9) *Halland*: Demmestrup: P. v. Möller, Hall. Herregårdar 99. — Stb. t. Durell ⁸⁰/₆ 61 (Konc.). — Ol. Rosenkr. t. Stb. ²/₁ 62 (GA.). — Skottorp: P. v. Möller 108. — Hellerup: P. v. Möller 44. — Hjuleberg: ib. 62. — Vapnø: Stb. t. Coyet og t. Durell ²²/₁₁ 60; t. Durell ²⁵/₁₁ 60, ¹⁵/₆ 61 (Konc.). — Sk. åtkomsth.,

- G. O. Stenbock. — Eriksb.: bref fr. div. pers. — SRA., Äldre Handl. rör. Sk. etc. — Coyet t. Stb. $\frac{8}{7}$ 62 (GA.). — Torstrup: Sk. Komm. A (Skødebrev). — Tjøløholm: P. v. Möller 117; De la G. S., Top. — Rossared: ib. 52. — Lindhult, Frøllinge og Sannarp: ib. 89, 33, 77. — Grip: Sk. åtkomsth., Gyl-lengrip. — Silfverstjerna: Durell $\frac{21}{2}$ 61 (GA.). — (Sv.) Hist. Handl. IV 348. Hägerstjerna: Wieselgren, De la Gard. Ark. VIII, 194. — H. t. Stb. $\frac{5}{6}$ 60 (GA.). — Stb. t. Lilliehök $\frac{14}{6}$ 60 (Konc.). — Sven Pijl t. Stb. $\frac{16}{6}$ 68 (Eriksb.).
 10) *Adelsrettigheder*: Stb. t. Lilliehök $\frac{12}{3}$ 63 (Konc.). — Tham I, 2, 201. — Vinstr. t. Stb. $\frac{10}{2}$, $\frac{28}{2}$ 61 (GA.).

SJETTE KAPITEL

se Teksten.

SYVENDE KAPITEL

- 1) *Svensk Præsteed*: Lundström i Kyrkoh. Årsskr. II, 245 ff.
 2) *Bispens Magt*: Sundberg, Om införandet af uniformitet etc. (uden Sidetal). — Den Forandr., som Byerne opnaaede i 1662 m. H. t. Lærervalg, vilde V. ikke gaa ind paa, og han laa i stadig Fejde med flere Stæders Magistrater (Cronh. II, 134). — Kapitlets Domsret: Sk. Komm. Q. Q. I, 299.
 8) *Vinstrup 1660—76*: Tiende: RR. $\frac{28}{7}$ 60. — 1662 $\frac{21}{3}$ indrømmer Hofrätten Bjerge Herred at maatte betale Tredingstienden til Bispem i Penge i St. f. Korn (Dombok 1662, Nr. 4). — Okser: Konc. $\frac{17}{11}$ 63. — Kalumnier: RR. $\frac{80}{7}$ 60, $\frac{27}{4}$ 61. — Stbs Förklaring $\frac{12}{4}$ 62 (LMs.). — V. t. Stb. $\frac{12}{2}$ 64 (GA.). — RP. $\frac{4}{9}$ 64. — Banér t. Kg. $\frac{11}{2}$, $\frac{18}{2}$ 66 (SRA.), t. Rigsadmir. samme Dag. — V. t. Banér $\frac{8}{2}$ 66 (Kopi i Banérs Brev). — Banér t. Kg. $\frac{21}{6}$, $\frac{11}{6}$, $\frac{4}{7}$ 66 (SRA.). — RP. $\frac{2}{11}$, $\frac{9}{11}$ 66. — V. t. Kg. $\frac{18}{5}$ 68 (SRA., Lunds Konsist. skrivf.). — Komm.s Paamindelser t. V. (navnlig om forsømte Visitationer) (LUB. H. rör. L. U., spec. 1669). — Bent Lauridsen: Hofrätten t. Leyonsk. $\frac{80}{8}$ 67 (GA., Kg.breve 1660—69). — Landemoder: V. t. Banér $\frac{81}{6}$ 67 (LUB., Underv. Lunds Univ., Durells Sml.). — Leyonsk. t. Kommiss. $\frac{29}{7}$ 70 (Konc.). — Tolsten: V. t. Komm. $\frac{29}{8}$, $\frac{80}{8}$ 70 (Sk. Komm., R.). — Foss t. Oelreich $\frac{20}{8}$ 66 (ib.). — RP. $\frac{5}{12}$ 73.
 4) *Sk. Uniformitet*: Kg.brev $\frac{80}{11}$ 60 (LDA.). — Lunds Univ. hist. I, 14. — Sundberg. — Tjernsten: Konc. $\frac{14}{1}$ 61. — Silnecker: Stb. t. Vinstr. $\frac{18}{8}$ 61 (ib.). — $\frac{15}{9}$ 62: LDA. og Sundberg. — Toldbetj.: Vinstr. t. Stb. $\frac{15}{12}$ 63, $\frac{8}{8}$ 64 (GA.). — Kr.stad: Præsten Fundanus' Ansøgn. $\frac{4}{11}$ 69 (Sk. Komm., R.). — DanskKrigspræst: Kagg t. Stb. $\frac{8}{4}$ 62 (GA.). — Upsalabeslutn.: Reg. t. Stb. $\frac{9}{12}$ 63 (GA.). Mette Rosenkr. :Reg. t. Stb. $\frac{7}{6}$ 63 (GA.); jfr. Stb. t. Reg. $\frac{80}{4}$ (SRA.). — Fossie: V. t. Kg. $\frac{11}{9}$ 70 (SRA., Lunds Consistorii skrivf.).
 5) *Regale Kald*: H. Levin, Om våra regala gäll (Kyrkohist. Årsskr. 1900, p. 175). — En lign. Fremgangsmaade, hvorved alle Kald paa en vis Maade blev re-

- gale, indf. i Dmk. 1667 (A. D. Jørgensen, Griffenf. I, 215). — Reg. t. Stb. $\frac{28}{2}$ 63 (GA.). — Stb. t. Reg. $\frac{8}{5}$ 63 med indlagt Liste (SRA.). — Reg. t. Banér $\frac{10}{11}$ 65 (RR.). — Vinstr. t. Komm. 1670 (Sk. Komm., Strödda Handl.). — Komm.s Diar. — Oversigten er delvis udarbejdet paa Grundlag af Cavallin, Lunds Stifts Herdaminne. — Stb. t. Vinstr. $\frac{10}{4}$ 63 (Konc.). [Heri siges det i Anledn. af Kvidinge, at alle Kald, som fulgte med Bornh. Ved., ere erklær. for regale]. — Ramdale og Vinsløv: Durell t. K. Mt. $\frac{9}{4}$ 74 (SRA.). — *Stæderne*: Reg. t. Stb. $\frac{17}{2}$ 64 (GA.). — Stb. t. Reg. $\frac{21}{1}$ 64 (SRA.); t. H.borgs Mag. $\frac{27}{2}$ 64 (Konc.). — RP. $\frac{1}{9}$ 64. — Leyonsk. t. Lds.krones Mag. og t. Præsidenterne $\frac{20}{10}$ 67 (Konc.). — Gengvuvs. Konc. $\frac{80}{10}$ 67 (GA.). — Hambæus' Ansøgn. t. Komm. 1670 (Sk. Komm., R.). — Om Præsten i Rønneby, som havde forladt Landet u. Tilladelse og antoges at være gaaet i da. Tjeneste, se Banér t. Kg. 1665 s. D. (SRA.).
- 6) *Patronelle Kald*: Cronh. II, 132. — G. Thulin, Utredn. rör. patronatsrätt. i Skåne etc. (1901) I, 1, 125 f., 157, 163; 2, pp. 1—287 samt Bil. B. Nogen Liste over de patron. Kald 1658 findes desværre ikke heri. — Cavallin, Lunds Stifts herdaminne. — Kaagerød: Stb. t. N. Jonson $\frac{16}{11}$ 63 (Konc.). — Raflunde: Bek t. Stb. $\frac{7}{8}$ 62 (GA.). — Vinstr. t. Stb. $\frac{28}{8}$ 62 (GA.) [Det var ikke, som Cav. (IV, 3) opgiver, Bdd. i Raflunde, der ikke kunde forstaa Præsten]. — Tosterup: Banér t. Reg. $\frac{28}{4}$ 66 (SRA.) [med indlagt Brev fra Vinstr. t. Reg. $\frac{12}{4}$ 66]; $\frac{21}{6}$, $\frac{11}{6}$ 66 (ib.). — Østersløv: Durell t. Lindsköld $\frac{10}{11}$ 74 (SRA.). — Om Kn. Tots Iver for at tilbytte sig jura patr. vidner bl. a. hans Brev t. Sk. Komm. $\frac{19}{8}$ 70 (Sk. Komm., Strödda Handl.).
- 7) *Menighedskald*: Sundberg, anførte Skrift. — Et Forslag, men ogsaa kun et Forslag, t. en ny og mere indskrænket Valgret, se Carlsson II, 90. — Stb.s Rekom.: t. Eks. $\frac{10}{6}$, $\frac{10}{8}$, $\frac{8}{7}$, $\frac{5}{8}$, $\frac{23}{8}$ 61; $\frac{23}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{28}{4}$, $\frac{2}{5}$, $\frac{7}{10}$, $\frac{10}{12}$ 63 (Konc.). — Enkedronn. Hedvig Eleonora anbefaler $\frac{81}{7}$ 1660 til Stb. en Holstener til Embede i Skaane „weil er der dänischen Sprache kundig ist“ (GA. Kg.brev). — Er. Gyldenst. t. Stb. $\frac{2}{8}$ 63 (GA.). — Rosenholm t. Stb. $\frac{80}{9}$ 63 (GA.). — Skolelærere: Stb. t. Reg. $\frac{24}{9}$ 61 (SRA.). — Vinstr.s Rekom. for Rektor Laur. Bagger $\frac{22}{8}$ 72 [SRA., Lunds Konsist. skr.]. — Lign. for Palle Jensen Salmon-tanus $\frac{28}{8}$ 74 (ib.). — Bregne Herred t. Komm. $\frac{11}{10}$ 69 (Sk. Komm. Q. Q. I, 392). — Statistikken paa Grundlag af Cavallin (med Rettelser). — *Halland* efter: Skarstedt, Göteborg.s Stifts Herdaminne. — Glimaker: Durell t. Lindsköld $\frac{28}{7}$, $\frac{14}{8}$ og $\frac{8}{11}$ 74; t. Sten Bjelke $\frac{28}{7}$ 74 [Heri Afskrift af Sognetingsvidne $\frac{21}{10}$ 74] (SRA.).
- 8) *Danskere*: Stb.s Beretn. 1662 (Handl. rör. Skand.s hist. XXXI, 381). — Cavalin I, 56.
- 9) *Sproget*: SRA., Litra R. — Vinstrups Breve i GA. [I en Sag for Hofrätten indsender V. en Deklar. paa Dansk $\frac{18}{1}$ 64]. — Landemode: Cavallin II, 186. — Danske Indskr. paa Kirkeklokkerne i Strøvelstrup og Melby (Gønge) 1666 og 1670 (Engestr. VIII, 2, 52 og 57).
- 10) *Kirkebøgerne* i LA. [Malmøs dog ikke her og ikke gennemgaaede af Forf.]. — Kk.bøgerne fra Dalby, Knästorp, Tottarp, Skurup og Willie, der gaa tilbage til samme Tid, ere ikke Originaler, men (forkortede) Afskrifter af senere Præster. — Gers Herreds Provstjournal 1670—88 (LUB.).

- 11) Wägner, Sk. Komm. 1669—1670 pp. 68—71. — Aquilonius: Vinstr. t. Olivekrantz ¹²/₁ 71 (SRA., Lunds Konsist. skrivf.) [Heri ogsaa A.s Indlæg]. — Af Provsten Klaus Markvordsens Brev t. sine Præster ²⁰/₈ 72 om et Præstemøde i Lyngsø Kk. ser man dog, at Provsten afholdt regelm. Visitats, hvortil Ungdommen indfandt sig, før Uniformitetens Indførelse (Gers H.s Provstjournal). — Rønno: Durell t. K. Mt. ²⁰/₇ 75 (SRA.).
- 12) *Malmøkapellänen*: Banér t. Kg. ⁹/₄, ²¹/₆, ¹¹/₈, ⁸/₉ 66 (SRA.). — I Kr.stad vilde Kommand. 1664 have en i Rostock født Præst, Vilh. Laurenberg, til at præke Tysk „weile nicht jedweder Schwedisch oder Dähnisch verstehet“ (Hegsterich t. Stb. ¹⁶/₄ 64, GA.). — ²⁰/₈ 65 ønsker Ldshfd. en tysk Præst for Tyskerne i Landskrone (Konc.).
- 13) *Halland*: 1663: Skarstedt, Gb. Stifts Herdam. 61. — Komm. 1662 forbød private Gudstj. i Husene (Resol. paa det hall. Præsteskabs Besvær. Sept. 62 (Konc.)). — 1675: Skarstedt 10 og 62. — 1663: Bil. t. Behmers Brev t. Stb. ¹⁶/₄ 63 (GA.). — Halmstad: Skarstedt 417. — Superint. Brunnius t. Stb. ²⁴/₃, ¹⁴/₄ 62 (GA.) [Om at forene Syndrom Kald med Halmstad, saa at Stb. i St. f. Jus patr. t. det første faar den fornemste jus vocandi til Halmstad. Er saa meget bedre, „som Eders højrev. Exc. er en indfødt svensk Herre, . . . og merbemeldte Halmstad er en Ort af synderlig Importance, . . . som vel er værd at have Opsyn med“]. — Væropræsten: Skarstedt 990. — Danskerne 1657: Sk. Komm. Litra R p. 713. — Ansøgning 1670: ib.

OTTENDE KAPITEL

Hovedværket om Universitetet er *Weibull og Tegnér*, Lunds Universitets Historia I—II (1868 ff.) (citeres som LUH.). Af ældre Arbejder har navnlig *Ahnfelt*, Lunds Univ.hist. (1859) Betydning ved de mange Kilder, som Forf. har benyttet, men rigtignok paa en temmelig ukritisk Maade.

- 1) *Skolerne paa Landet*: Rietz, Sk. Skolväsendets hist., 125. — Secher, Forordn., Recesser etc. IV, 469 (1629); V, 148 (1643); IV, 610 (1634). — Naar Cavallin (I, 52) taler om særlige Skolelærere i hvert Sogn, tilføjer han selv, at denne Plan ikke blev udført. — Degnenes Breve: Sk. Komm., R. — Peder Mogensen t. Durell ²⁰/₂ 75 (LUB, Handl. h. t. Carol. Akad. hist. 1667—1767 2: Durells Saml.).
- 2) *Skolerne i Stæderne*: Gymnasiet: Secher V, 14 (¹⁷/₈ 1639). — Katedralkolleg. Secher III, 636 (¹⁸/₃ 1621). — Uniformitetstabel: Rørdam, Hist. Saml. I, 182. — Rietz 127. — Stb. ¹⁰/₈ 64 (Konc.). — Brevene i Sk. Komm., R. — Kr.nopol: ib. QQ. I, 139. — Durells Beretn.: Handl. rör. Skand. h. XXXI, 395 ff. — I Malmø tillodes det 1670 en Borger at „fortfare med dansk Skoles Indretning“ under samme Frihed „som andre danske Skoleholdere her i Staden“. (MRA, Rådstuprot. ²⁷/₁₀ 70). Her er vel Tale om en Pogeskole. Kort i Forvejen havde man iøvnr. bevilget en anden Mand at „fare fort med en tysk Skoles Indretn.“ (ib. ²²/₈ 70). — I H.borg forbydes det 1668 den tidligere danske

Skolemester, der for sine grove Forseelsers Skyld var forvist fra Byen, at vende tilbage og genoptage Undervisn.

- ⁸⁾ *Sk. Studenter i Kbhvn.*: Rørdam, De danske o. norske Studd.s Delt. i Kbhvn.s Forsvar 58, 118, 120, 157 (Sept. 1658 nævnes mindst 12 Skaan. i Studenternes Regm.), 187, 191, 203, 208. — Rietz 609—612. — Werlauff, Index Svecorum nec non exterorum academiis Sveciis adscriptorum, qui per duorum seculorum cursum in civitatem Universit. Hafniensis recepti sunt (Ms. i LUB.). — Kr. stad-præstens Søn, M. Karstensen Fundanus, blev 1666 Student efter Skolegang i Roskilde (Cavall. V, 19). — Thrap i Norsk H. T. 2 R. IV, 400 om Jakob Jørgensen Wesseltoft, som mellem 1660 og 1676 gik til Kbhvn.s Univ.
- ⁹⁾ *Universitetet; Karl X og Vinstrup*: LUB., Scanica, Faxe. (Støbæi Beretn. fra 1711). — V.s første Forslag 1658 (udat.): LUH. I, 11. — Hans andet Forsl. ^{5/7} 58: Weib. 1871, II, 135. — Rigsdagene 1658—62: LUH. I, 15. (Se ovenfor I, 59; II, 36, 38 og 43.).
- ⁵⁾ *Upsalastudenter*: Stb. t. Reg. ^{8/8} 60, ^{17/11} 61 (SRA.) med indlagte Supplikker fra Vinstr.; dat. ^{28/4} 60. — Kg.brev ^{14/3} 63 (LDA.). — V. t. Stb. ^{14/8} 63 (GA.). — Studerende i Greifswald: Kirkeh. Sml. 4. R. VI, 505.
- ⁶⁾ *Gymnasiet*: Hahn: De la G. t. Stb. ^{12/9} 61 (GA.). — Stb. t. Ridefgd. Erik Nilsson ^{12/8} 63 (Konc.). — Foss t. Stb. ^{17/12} 63 (GA.). — Rostius: Stb. t. Kapitlet ^{17/8} 64 (Konc.). — Göteborg: Kg.brev t. Hård ^{25/11} 65 (RR.).
- ⁷⁾ *Oelreich i Sthlm.*: Hans Fortid: LUH. II, 21. — Cavall. V, 146. — Samtalen: Ahnfelt 18 ff. — Kg.brevet: RR. — Rådsforhandl.: Ahnfelt 34 ff. efter RP. — Schiern, Hist. Studier II, 120—121. — LUH. I, 19.
- ⁸⁾ *Oelreich og Banér*: LUH. I, 82 og Prof. Bagers Liste over Domkap.s ureducerede Gods 1674 (verif. Afskr. i Coll. Rönbeck. XIX i LUB.). — Banérs Betænkn. ^{28/2} 66 (LUB., Handl. r. Lunds Ak. u. Stb. Kansl.). — Fundats, Donationsbr., Privill. og Konstit.: LUH. I, 21—36. — Ahnfelt 42—59.
- ⁹⁾ *Aabningsfest*: Indbydelsesbreve i LUB.: Scanica. — Ahnfelt 83—104. — LUH. I, 43. — Fuledes „Kierligheds Øffvelse till . . . H. Biscoppen D. P. Winstrup“ (Overs. fra Latin) ^{8/10} 69 i LUB. (Durells Sml.). — Relat. om Acad. Carol. uthi Skåne inauguration: LUB.; Handl. rör. L. U. spec. 1669. — Domkapitlet vedblev i den første Tid at bestaa ved Siden af Univers. og udøvede som hidtil sin Domsret i Ægteskabssager. Siden gik denne Myndighed over til Konsist. Ecclesiast. (Weib. 1870 p. 27.).
- ¹⁰⁾ *Censur*: Banérs Forordn. ^{2/11} 67. (Konc.). — Om *Stridighederne* mellem Oelreich og Vinstrup henvises til Ahnfelts og Weibulls Værker. — Wägner, Sk. Komm., p. 64 og 72. — Foss t. Oelreich ^{20/8} 66 (Sk. Komm., R.). — Stb.s Papirer i LUB. — Th. Bartholinus, Epistl. medic. cent. IV, 564 (Haffniæ 1663—67).
- ¹¹⁾ *Protokoller*: LUH. I, 47 Note. — Lunds Domk. Kirkebog 1671 ff. i LA. — *National Modsætn.*: RP. ^{81/8} 72. — Studenterne: LUH. I, 59, 68, 70; Ahnf. 153. — Kj. Kr. Bernekovs og Aksel Gyldenst.s Ligprækener (1701 og 1706). — Prøver paa Studd.s Sprog i Sk. Komm., R. — Forsvenskning: LUH. I, 64, 76.

NIENDE KAPITEL.

- 1) *Indvandring*: Cronh. II, 66 o. 88 (efter Malmö Rådstuprot. $23/8$ 71); jfr. Wägner 91. — Isberg, Bidr. t. Malmö St. hist. II b, 18—19. — Kr.stads, Malmøs og Lds.krones Raadstueprotokoller i LA. og MRA.
- 2) *Magistratsvalg*: P. Munch, Købstadstyrelsen i Dmk. 1619—1848 I, 5, 26, 34, 50—55, 73, 161. — *H.borg*: Stb. t. Muscamp $4/7$ 61 (Konc.). — Banér t. Reg. $11/2$ 67; Leyonsk. t. samme $6/10$ 67; Banér t. Pil $80/10$ 67; t. Leyonsk. $14/1$ 68 (alle i Konc.). — Kg.brev t. Leyonsk. $28/2$ 74 (GA.). — *Malmø*: Stb. t. Reg. $28/8$ 61 (GA., Reg.s bref). — Stb. t. Mag. $15/1$ 61 (Konc.). — Banér t. Reg. $25/4$, $11/7$ 67; $9/2$, $15/12$ 68 (SRA.). — Cronh. II, 81. — Leyonsk. t. Rålamb s. D. 1670 (Konc.). — Isbergs ovenfor anførte Bog.
- 3) *Magistratsvalg*: Tham, Bidr. t. riksd. o. ständerm. hist. II. 2., 158. — Cronholm II, 64 f. — Banérs Forordn. $28/4$ 67 (Konc.). — Stbs. Rekomm. $4/8$ 61 (ib.). — Stb. t. Ehrensteen $6/4$ 63 (ib.). — Reg. t. Stb. $13/10$ 63 (GA.) og Banér t. Reg. $9/2$ 68 (SRA.) [begge om Rønneby]. — Banér t. Varbergs Mag. $11/8$ 69 (LUB. De la G. S., Top.). — Stb.s Fuldmagt for Stadsskriveren i Laholm $28/4$ 61 (Konc.). — Wägner 109—114. — Sk. Komm. QQ. I, 12 ff., 376 (om Kr.nopel og Rønneby). [Kommissærerne vilde i det Hele bevare Stædernes Valgret]. — I Leyonskölds Instruks $24/10$ 68 § 19 (Afskr. i GA.) befales det ham at tilse, at beskedne Mænd i hver Stad forordnes til Bgmm., Syndici og Stadsskriver.
- 4) *Magistratsvalg*: Kr.stad: Durell t. Reg. $10/7$ 16 [72?], t. Lindsk. $5/6$ 74 (SRA.). — Ysted: Hofrätten t. Leyonsk. $2/4$ 72 med L.s Svar: Bilag t. Leyonsk.s Brev t. Reg. $3/8$ 72 (SRA.). — Kg.brev t. Leyonsk. $27/8$ 72 (GA.). — Leyonsk. t. Reg. $28/8$, $2/11$, $10/12$ 74, $19/8$ 75 (SRA.).
- 5) *Kr.nopel 1672*: Durell t. Reg. $80/9$ 72 (SRA.). — *Rønneby 1664*: Skytte t. Stb. $18/1$ 64 (heri Magistratens Fremstill. af $18/1$, og Lindelius' af $14/1$) (GA.). — Stb. t. Skytte $19/1$ 64 (Konc.). [Heraf fremgaar det, at all. før det i Teksten omtalte Sammenstød var Spændingen mellem Parterne saa stor, at Mag. foreløbigt havde nedlagt sine Embeder og derefter var traadt sammen i en Ret over Byfogeden]. — 1668 rejser Stadsfogden i Malmø „hem til Sverig“ (Malmö Rådstupr.).
- 6) *Tolderes Udnævnelse*: Stb. t. Reg. $1/7$ 60 (SRA.). — Reg. t. Stb. $11/7$ 60 (RR.). $28/8$ 62 fik de sk. Stæder sv. Toldrulle: Reg. t. Stb. (GA.).
- 7) *Vaaben*: Cronh. II, 69 og 95. — Stb. t. Lilliehök $28/8$ 60, $2/5$ 61; Resol. paa Halmstads Ansøgn. $24/7$ 61 (Konc.). — Gen. v. Hargen t. Stb. $7/7$ 60 (GA.). — Stb. t. Krigskoll. $18/4$ 63 (Konc.). — (Jfr. dog ogsaa Forbuddet mod Stockholms Borgerskabs Gilde: Tham II, 1. 31.).
- 8) *Garnisoner*: Stb. t. Reg. $14/9$ 60 [med Liste over Garnisonerne] og $12/9$ 61 (SRA.). — Wägner 95. — Fryxells Berättelser XIII, 82. — Garnisonerne strede iøvnr. ofte mod Stædernes Privill., t. Eks. i Malmø: Weib. 1873, p. 39. — Forhandl. om Kr.stads Befæstnings Rasing: Rådspot. $9/7$ 62.
- 9) *Landskrone*: RP. Juni 62. — Carlsson II, 212. — Schiern II, 116 f. — Reg. t. Stb. $14/9$ 63 (GA.). — Privil. i Engestr. 4te Landskrona [stds. Ments Forslag]. — V. Korn: Stb. t. Rosenschantz $1/7$ 61 (Konc.); Korn. t. Komm. $20/4$ 70 (Sk. Komm., A.). — B. Ment: Edel, sl. Knud Ulfelds, t. Stb. $29/11$ 62. — M.

- G. de la Gardie t. Stb. $10/5$, $11/7$ 63. — Hammarsköld t. de la Gardie $20/6$ 63 (alle i GA.). — Konc. $14/4$, $25/7$ 65, $18/4$ 67 (Ments Projekter). — Hammarsk. t. Reg. $28/3$ 66 (SRA., Ldshfdskr.) [Hammarsk.s Projekt]. — Cronh. II, 99 og 104. — Wägner 97. — „Politieprot.“ i LA. (fra 1672 paa Sv.). — Gravskrifter: Coll. Rönbeck. X, 67; Engestr. Lds.krona 4to.
- 10) *Malmø*: Weib. 1873, p. 37 f. — Wägner 91, 94—96. — Kgl. Res. paa Malmøs Besvær. $20/10$ 64 (LMs. 181). — Cronh. II, 71. — Malmøs Bg.skab og Mag. $9/8$ 75 (SRA., Städernas besvär.). — Stadskvarterm. Klageskrift $22/8$ 66 og Specifik. paa bestjaalne Værter, ialt 20, s. D. (MRA.). — Forstrækn.: Cronh. II, 72—76. — Bortflytn.: Ansøgn. t. Kg. fra Malmø 1668 (Engestr. IX, 1. 6). — Magistr.: Isberg 2 b. pag. XXXVIII. — Appellen: Ansøgn. $9/8$ 75 (SRA.: Städernas besvär.). — Raadstueprot. i MRA., spec. $31/1$ 61, $22/11$ 69, $21/8$ 71 (Cronh. II, 89). — Chambers Brev $24/8$ 62 (Beckers Saml. I, 295). — Morbechs Ligpræken tr. i Lund hos V. Haberegger.
- 11) *Lund*: Mag. t. Stb. $28/8$ 68 (Eriksb.: Bref från div. pers.). — Kgl. Res. paa L.s Besvær. $18/12$ 72 (Engestr. IX, 1. 5). — Corylanders Beskriv. af L.s Domk. 166 (efter Sommelius' Disp.).
- 12) *H.borg*: Cronh. II, 108. — Pil: Stb. t. Acciseinsp. Lindeqvist $4/8$ 61 (Konc.). — Sten Movridsens Erklær. $4/3$ 68 (SRA., Städ. besvär.). — Elers: Kr. Bondes Relat. 1658 (Handl. r. Skand. h. VI, 106). — Stb. t. Kn. Urne og St. Holk $9/1$ 64 (Konc.) [Om Nils Kruses Gods]. — Ligpræken tr. i Lund paa Dansk. Sk. Komm. A. (Breve). — Coll. Rönb. X, 74 (jfr. Follin, H. Stads hist.; p. 61). — Engestr. Helsingb. 4to (Indskrifter). — Raadstueprot. beg. fra og med 1674 at føres paa Sv.
- Simrishavn og Engelholm*: Cronh. II, 120, 121. — SRA.: Städernas besvär. (1675?). — *Ysted*: Breve $17/8$ 65 o. $29/8$ 66 (MRA.); $20/11$ 69 o. $24/1$ 70 (Sk. Komm. A.). — Cavallin II, 316.
- 13) *Kr.stad*: Kk.bogen begynder 1646 og føres til $29/8$ 51 godt (af Præsten Laur. Hansen Comin), siden Lakuner. Føres igen fra $9/10$ 68. — *Raadstueprot.*, navnlig $4/8$ 58 (Skyds); $9/10$ 63 (Kompagniskab); $8/8$, $6/10$ 58 (Accise); $6/8$, $7/11$ 58, $19/8$ 60 (Tobak); $18/8$ 62 (Tilsanding, jfr. Ldshfd.s Paabud $2/4$ 72 (Kopibogen)). — *Sine Rosemejers Optegn.*: Ny kgl. Sml. 4to 2097. — Ligstene uden for Kirken. — Sk. Komm. A. — Raadstueprot. $28/2$ 62 (skænkte Haandværker), $12/11$ 62 (Tobak), $7/1$ 64 (Smugleri), $22/1$ 64 (Kæmner), $15/11$ 62 (elig. Mænd) [jfr. Brev $15/5$ 72 i Kopib.]. — Wägner 113 f. — *Kopibogen* $8/4$ 72 (Organist), $18/4$ 64, $29/3$ 72 (Skolelærere); se ogsaa Kr.stads Besvær. paa Rigsdagen 1672 (SRA.). — Prokuratorer: Raadstuepr. $27/1$ 63; Fiskal: ib. $10/8$ 64; Svensk Lov: ib. $16/2$ 64; Maal og Vægt: ib. $25/11$ 62. — Se Mag. Breve $15/8$ o. $27/8$ 72 (Kopib.). — Cronh. II, 118 f.
- 14) *De blek. Stæder*: Gynther, Bleking (1847) I, 123, 125, 130. — Sjöborg, Bl.s hist. o. beskrifn. I, 71. — Wägner 101 ff. — Stb. t. Skytte $23/7$ 63 (Konc.). — Sk. Komm. QQ. I 332. — Skytte t. Stb. $10/8$ 60 (GA.). — Durell 1675 (Weib. 1877, 71 f.). — Stædernes Sprog: Sk. Komm., X. — Bgm. i Karlshamn, Arnold de Rees, er vist den Stockholmsborger, som under Kristina fik Privil. paa Myrejerns Forarbejdelse: RP. X, 26, 39, 41. — M. F. Hammar (og Sven Bring) Disp. grad. de Carlshamnia 1749.

- 16) *Halland*: Sk. Komm., A. — Fersens Bref 1675 (SRA.). — Städernas besvär.: Halmstad (SRA.). — Kongsbakke: Tingsvidne $29/7$ 69 (DRA., Breve t. d. da. Ad. hist.: G. Milan I, 22). — Ang. Spørgsmaalet: Dansk eller sv. Mønt i Skaane, se *Konc.* $28/1$, $7/5$ 1661.

TIENDE KAPITEL.

- 1) *Snaphaneri*: Tham I, 227. — Stiren t. Stb. $22/6$, $21/8$ 63 (GA.). — Stb. t. Lilliehök $24/8$ 63 (*Konc.*). — Reg. t. Stb. $1/9$ 64 (GA.). — Hård t. Hofrätten $18/8$ 69 (SRA., Äldre Handl. r. Sk. H. B. G.). — $12/11$ 61 dömmes Hofrätten en Bd. Povl Jensen, som havde ihjelskudt Oberst Henrik Oldenland paa hans egen Herregaard Ryedal i Blekinge (Dombok 1661 Nr. 20).
- 2) *Udskrivningen*: Stb.s Udnævn. for Jak. Lavesen t. Major over en Eskadron sk. Knægte $4/8$ 60 (De la G. S., Pers., Forbus 19). — 1660: Prins t. Stb. $28/8$ (GA.). — 1661: Stb. t. Skytte $4/3$ (*Konc.*); t. Ldshfd. $26/3$ (ib.); t. Kg. $26/3$, $21/3$ (SRA.). — 1662: Duvall t. Reg. $19/4$ (Becker I, 286). — Stb. t. Reg. $24/4$ (SRA.). — Reg. t. Stb. $23/4$ (GA.). — Stb. t. Reg. $22/5$ (SRA.). — 1666: Banér t. Reg. $9/4$ (SRA.). — RP. $24/9$ 64. — Bonden Mikkel Larsøns Klage $20/11$ 69 (Sk. Komm., A.): Fogeden paa Øvedskl. havde 1665 søgt at tvinge ham til enten at stæde Gd. af sig eller ogsaa gaa for Knægt. — 1672: Reg. t. Leyonsk. $28/5$ (GA.). — Cronh. II, 50.
- 3) *Rytterne*: Østerherred: Rosenberg t. Stb. Sept. 60 (GA.). — Carlsson II, 182. — Rømning: Stb. t. Kg. $21/3$ 61 (SRA.). — Stb. t. Ob. Binou $22/1$ 61 (*Konc.*). — Reduktionen af Tyskerne: Ovenfor Side 28 og Stb. t. Krigsk. $12/9$ 61 (*Konc.*). — Sv. Ryttere: Stb. t. Reg. $18/8$ 60 (SRA.). — Wägner 22 f. — Cronh. II, 52, 174. — Stb.s Beretn. 1662: Handl. r. Sk. hist. XXX, 344. — Voldshandl.: Stb. t. Palm $3/11$ 60; t. Skytte $6/12$ 60; t. alle Oberster $11/5$ 61 (*Konc.*). — Wägner 84. — [Nogle af disse Klager kunne dog gælde Tyskerne]. Mærkeligt er det 1661 at se, at Bdd. forledte baade sv. o. ty. Knægte til at begive sig ud paa Landet, hvor de skjulte dem. Var det til Brug ved Høstarbejdet? (Stb.s aabne Brev $10/7$ 61 i *Konc.*). — Voldsomh. efter 1662: Stb. t. Befmd. Maj 63 (*Konc.*). — Stb.s Res. $7/10$ 63 (ib.). — Banérs Cirkulære $27/3$ 67 (De la G. S.). — Kagg t. Stb. $19/3$ 62 (GA.): Et Kompagni har faaet over 20 Ödeshemm. paa sin Part. — 1669—70: Wägner 83 f., 43—47. — Sk. Komm. QQ. I, 65—67, 69 ff., 189. — ib. Litra A: $20/11$ 69 [fra Fers H.].
- 4) *Civile Embedsmænd*: Stb. t. Lilliehök $15/11$ 60 (*Konc.*); t. Rosenschantz $8/7$ 61 (ib.). — Stoisløff t. Stb. $29/2$ 64 (GA.). — Sk. Komm. QQ. I, 216, 272.
- 5) Wägner 85 f.
- 6) *Skatterne*: Wägner 21—26. — Cronh. II, 56 f. — Stb. t. Skytte $8/11$, $22/11$ 60 (*Konc.*). — Sv. Svenss. Frosts Plakat $7/11$ 62 (GA., Kg.bref). — Søvesbg. Bdd.s Bønskr. $18/11$ 62 (ib.). — RP. $10/12$ 64, $19/9$ 65. — Kgl. Res. paa Banérs Memor. $19/11$ 65 (RR.). — Banér t. Kg. $17/6$ 67 (SRA.). — Instruks f. Jordrebningskomm. ca. 1670 (Sk. Komm., Strödda Handl. = QQ. I, 399).

- 7) *Deprimeret Stemning*: Stb. t. Kg. $\frac{3}{6}$, $\frac{1}{7}$, $\frac{4}{7}$ 60 (SRA.). — Cronh. II, 50. — Genguv.s Konc. $\frac{18}{4}$ 65. — Dmks.rejser: Ø. Gønge Tingbog $\frac{18}{6}$ 71 (p. 53b.) (LA.), se Kap. 12, Note 17. — Prins t. Komm. 1669? (Sk. Komm. EE.). — Provv.s Genkøb: Viceguv. t. Leyonsk. $\frac{21}{11}$ 67 (Konc.). — [Ldshfds. Memor. $\frac{15}{8}$ 75 taler ogsaa om „en Hob usandfærdige Aviser“. (Ø. Gønge Tingb. p. 67)].
- 8) *Durells Breve* t. K. Mt. $\frac{80}{3}$ o. $\frac{12}{10}$ 75 med Bilag (SRA.).
- 9) *Kirkebøgerne*: Se 7de Kap. Side 141 og Note 10. — Navnlig 1665—69 er Dødsproc. høj i Gumløse, Broby, Emmisløv, Brønnested og Røke. — Navnet Karl: Elof Tegnér i Letterst. Tidskr. V (1882), 35. — Kr. Torkeldsen m. Tyvekoster: Ø. *Gønge Tingb.* $\frac{15}{7}$ 75. Stds. Beretn. om en Hestegilder fra Sthlm. med to Kvinder, en fra Norrköping og en fra Villands H., som flakke om. — $\frac{16}{9}$ 75 Sag mellem Per Jensøn i Egøen og tre Soldater. — Om Voldsomhederne i Herredet vidner ogsaa en Sag $\frac{11}{3}$ 75 om en [svensk?] Salpetersyder i Hjerensaas, som havde dræbt en Soldat paa Durchmarchen. — Zigejnerne: Generalguv.s Konc. $\frac{8}{3}$ 70. — Valg af Sogneskræddere etc.: Ansøgn. fra Holmby 1668, Brandsted 1673 og Sandby 1674 i GA.
- 10) *Durells Indgriben*: D. t. Bgm. i Simrishavn $\frac{8}{4}$, $\frac{11}{7}$ 71 (S. Arkiv C 3 i LA.). — Samme t. Provsten i Gers H. ca. $\frac{15}{12}$ 71 (LUB., Gers H.s Provstey.). — ib. $\frac{23}{8}$, $\frac{10}{9}$ 75 = Weib. 1877, 18f. — Ø. *Gønge Tingb.* $\frac{16}{9}$ 75. — RP. $\frac{12}{7}$ 72. — Prøver paa Breve fra Bønder findes i Sk. Komm. EE., men næppe egenhændige. De ere snart paa Dansk, snart paa Sv.

 ELLEVTE KAPITEL.

- 1) *Dansk Tid*: Kr. IVs Reces II, 6 (Secher V, 261 ff.). — Kr. IIIs R. §§ 6 og 54 (ib. I, 11 og 37). — Rigens Rettis Dele §§ 29, 41—46 (Secher III, 696 og 699).
- 2) *Karl Gustafs Tid*: Kg.brev t. Hofrätten $\frac{14}{11}$ 58 (Hofr. Ark.). — Om Revisionsdomst. se Fryxell (1852) XVIII, 101. — E. Hildebrand, Sv. Statsförf.s hist. utveckl. 291. — Wägner, Sk. Komm. 77.
- 3) *Forsøgt Forsvenskn.*: Reg. t. Stb. $\frac{14}{5}$ 62 (GA.). — Stb.s Beretn. $\frac{10}{12}$ 62 (Handl. rör. Skand. hist. XXXI, 384. — RP. $\frac{10}{9}$ 65. — Ldshfd. Fleming t. Rigskansleren $\frac{1}{7}$ 75 (Weib. 1877, 71).
- 4) *Sv. Embedsmænd og da. Lov*: I den da. Tid appellerede man i Livssager sjældent længere end til Lds.tinget (Wägner 78). — Stb. t. Hofr. $\frac{11}{8}$ 63 (Konc.). — Ldshfd. t. Kommiss. Dec. 73 (ib.). — Stb. t. Befmdd. $\frac{29}{1}$ 63 (Konc.) [Kr. IIIs Reces § 59]. — Stb. t. Mag. i Ysted $\frac{10}{9}$ 63 (ib.). [Kr. IVs R. II, 4. 18]. — Sk. Kommiss. QQ. I, 402 (SRA.). — Stb. t. Skytte $\frac{10}{4}$ 63 [om Militæret] (Konc.). — Stb. t. Malmø Mag. $\frac{18}{2}$ 63 [Kommissarialret] (ib.). — *Stempelpapir*: Stb. t. Rigsdrosten $\frac{4}{5}$ 61, t. Ldshfd. $\frac{10}{4}$, t. Bispen $\frac{18}{4}$ (Konc.). — Landstingsskriverfuldm. af $\frac{29}{4}$ (se Note 5) er paa Stempelpapir til 2 Daler.
- 5) *Jurid. Embedsmænd*: Stb. t. Hård $\frac{10}{4}$ 61 [Lds.dommer] (Konc.). — Stiernman, Svea o. Göta höfdingaminne II, 193. — Stb. t. Durell $\frac{4}{12}$ 63, og Fuldm. f. Ldstingsskriver $\frac{29}{4}$ 61 (Konc.). — Stb. t. Befmdd. Wätterman $\frac{29}{8}$ 63 (Konc.).

- o. o. — Ldshfd. t. Genguv. ²⁷/₈ 65 (ib.). — Fleming ¹/₇ 75 (se Note 3). — Banérs Stadfæstelse af Viceguv.s Forordn. af en Tingskriver i Luggude H. 1667 (Konc.). — Leyonsk. forordner en lign. ¹⁰/₁₁ 67 (ib.). — Durell ¹⁹/₅ og ¹⁹/₇ 70 ligesaa (SRA.). — Udnævnelse af Prokurator ²/₄ 63 (Konc.). — I Sk. Komm. QQ. I, 43 paastaas det, at i den danske Tid valgte Herrederne selv Tingfoderne. Dette strider imidl. mod Kr. IVs Reces.
- 6) *Stæderne*: Wägner 77 ff. — Sk. Komm. QQ. I, 13, 140, 162. — Karlshamns Bytingsprot. for 1668 og Raadstueprot. for 1669 i GHA. i Udtog. — Se Kr.nopels Raadstuebog 1668—69: Byfogeden Thor Kristoffersens Sag (GHA.). — Børge Sørensen t. Kommiss. ⁷/₈ 70 (SRA.. Juridica, Justitieväsendet uti Sk. provv.).
- 7) *Herredsting*: Herredstingbøgerne i LA. De hallandske og blekingske vare ikke afleverede hertil, da Forf. foretog sine Indsamlinger. Eksempler: Vemmenhøgs Tingbog 1674 ff. og Bare 1672 ere rent danske. I Ø. Gønge Tingbog 1675 er Sproget nærmest Dansk, men man møder ofte sv. Navneformer og Lokalitetsbenævn. samt bestemte sv. Udtryk som „Udtlager“, „Lagen“, „Öfverheten“, „Almogen“, „Hemmantahl“ etc. Nogle hallandske Tingbøger findes i Göta Hofr. Arkiv; i visse af disse, t. Eks. Himble 1668—72, synes en Forsvenskn. af Sproget at være forsøgt. Ligesaa i et Tingsvidne fra Fjære ¹⁷/₁ 61 (Sk. Komm. A., 276), medens dette Herreds Tingbog 1668 er ført paa Dansk. — Sk. Komm. QQ. I, 35. — Wägner I, 76.
- 8) *Krigsretter*: Ulfeld, se I Del 6 Kap. Note 14. — Krigsretsprott. ¹⁶/₁₁ 58, Tingsvidne ³/₆ 60 (GA.). — Oremølle: ib. ¹⁹/₁₁ 59, samt Torna Dombok ¹³/₁₂ 59 og Albo ¹⁹/₁ 60 (LA.). — Se over Hovedet: Torna, Bara, Oxie, Färs o. Ingelstad Tingb. 1658—60 (LA.).
- 9) Se ovenfor Note 7. — Jomfrukrænkn.: Forordn. 1582 IV 5 (Secher II, 285). — Drab: Kr. IVs Reces II, 10, 2 (Secher V, 292). — Slagsmaal: Kr. IIIs R. 22 og 24 (Secher I, 21 og 22). — Tyveri: Jydske Lov (ed. Thorsen) II, 90 (I, 53?). — Æreskænderi: Birkeretten (Secher IV, 54). — Eksekution i Sverige foregik fra 1672 af Häradsfogden (Note t. Tingmb. LL. 4). — Tobakssag: Plakat ⁹/₁₀ 1662 § 6. — Landskøb: Resol. ¹⁴/₁₂ 60 (Stiernman, Alla riksd. o. mötens beslut III, p. 1400). — Citaterne af sv. Lov ere hentede fra Abrahamsons Udg. (St.holm 1726). — Forordn. ¹⁰/₁ 1619: Secher III, 559. — Fred. IIIs Hdf.: Secher V, 564.
- 10) *Landsting*: Coyets Optegn. i Arkivsager fra Lyngbygd, Coyets Papirer V (DRA.). — Af Stb.s Brev t. Reg. ¹¹/₂ 64 (SRA.) kan man vist slutte, at Sager, som vare paabegyndte, men ikke fuldendte under den sidste da. Lds.dmr. Kjeld Krag, efter Roskildefreden optoges helt paany. — En Lds.tingsprot. i Vinstrups Sag om Bjerger H.s Tiende er bevaret i Göta Hofr. Ark. — Göta Hofrätts Dombok ¹/₁₂ 69 Nr. 65 (ib.). — Meningsløs er Bestemmelsen i Reg.s Instr. for Leyonsköld ²⁴/₁₀ 68, at „Lagmannen“ hvert 3dje Aar skal holde „Lagmansting“ i Provinserne. Dette maa bero paa en øjeblikkelig Forglemmelse i Sthlm. af de retslige Forhold i Skaane (Afskr. i GA.). Det samme gælder § 14, at L. skal holde K. Mt.s Undersaatter ved Sveriges Lov.
- 11) *Hofrätten*: Stake t. Hofr. ²⁹/₁₁ 66 (Hofr. Ark., Kgl. Resol. in criminalibus). — Stb. t. Hofr. ²⁹/₁₁ 60 (Konc.). — Reg. t. Hofr. ¹⁸/₁₁ 69 (Hofr. Ark.). — Stb. t. Vinstrup ¹⁰/₁ 64 [om Landemode] (Konc.). — En Sag, som indstævnedes fra

Landemodet, er Præsten i Dalkøbing, Knud Kristjernsøns. (Göta Hofr. Domb. 1664 Nr. 13: $12/8$ 64). — Ebbe Ulf.: Fryxells Handl. rör. Sv. hist. I, 128. — Foss: F. t. Oelreich $20/6$ 66 (Sk. Komm., R.). — Göta Hofr. Dombok $11/8$ 59 (Hofr. Ark.). — do. $23/3$ 69 Nr. 18. — Giftm. BLL. og Erfdb.: Abrahamsons Udg. 281, 288, 331. — J. L. (Thorsens Udg. 192 og 252). — Kr. IIIs og Kr. IVs R: Secher I, 37; V, 276. — De øvrige Domme er mest hentede fra samme Aars (1669) Dombok, hvori Nrr. 24, 25, 30, 31, 32, 39, 47, 49, 51, 60 og 65 behandle skaanske Sager. Mærkes kan iøvnr. en Sag mellem Ebbe Ulf. og Dorte Rosenkr., som vistes tilbage til Lds.tinget, fordi Processen her syntes „icke wara dansk Lagh alldeles lijkmätigh“ (Dombok 1662 Nr. 35). — *Kopier*: U. Bonde t. Vegeholms Birkeskriver $24/8$ 71 (Eriksb.: Stb.s ökonomica & bref). — Lign. Krav t. Lds.dommere og Raadhusretter 1669: Wägner 78. — Et 3dje Eks. af Dombogen skulde afleveres til Lds.hfd. (Leyonsk. Instruks $24/10$ 68). — Paskvillen: Dombok 1676 Nr. 1.

TOLVTE KAPITEL.

- 1) *Genguv. o. Lds.hfd.*: Stiernman, Svea o. Göta höfdinga minne II. — Cronh. II. — Konc. se spec. $21/12$ 66 Liljestr. t. Kommand. — $1/0$ 70 Leyonsk. t. Vinstrup. — $20/7$ 70 samme t. Liljeström. — $19/0$ 70: Liljestr. t. Lindeberg. — Leyonskölds Instruktion af $24/10$ 1668 (med Tilføjelser fra ca. 1683; af Ascheberg?) i Afskrift i GA. Han skal, næst Religion og Gudstj., have Øje med de 5 „Hovedstykker“, nl. Justitien, Krigsvæsenet, Søstaten, Landsregeringen og Indtægterne (räntorna). — Se Cronh. II, 144.
- 2) *Embedsmænd*: 1675 års Landsbok för Malmöhuslän (LA.). [Stæders Embedsmænd, Kommandanter og alt Militær forbigaas her]. — Sjöberg* 1624 i Tyskl. (Anrep, Sv. Ad.s ättetaflor III, 779). — Barckman skriver 1670 Brev paa Svensk (GA.). — Hägerflycht* 1635 i Opsverige (Anrep II, 345). — Struve Leyensten* 1620, Dronn. Maria Eleonoras Kammerskriver (ib. II, 654). — Silnecker* i Strengnäs 1627 (ib. III, 772). — N. Jonsson* i Ny Lödöse 1631 (ib. I, 478). — Stiren skriver Svensk t. Harman $28/4$ 73 (GA.). — Harman, se Side 172. — Immission for en Foged (= Befmd.): Stb. t. Muscamp $7/0$ 61 (Konc.). — Befmds.udnævnelse: $4/1$ 64 (ib.). — Gæstgiver: Reg. t. Leyonsk. $30/8$ 73 (GA.). — Durells Beretn. i Handl. r. Sk. hist. XXXI, 395 ff.
- 3) *Veje*: E. Svensén, Sverige och dess grannar 37. — Johs. Meiers Kort over de sk. Ld.skaber fra 1660 (udarbejdede 1655—58) i Gl. kgl. Sml. 712 Fol. (P. Lauridsen i H. T. 6 R. I, 323). — Joh. Steenstrup i „Fra Fortid og Nutid“. — „Kurtze Beschreibung der Länder Schonen, Hall. u. Blek.“ Hamb. s. a. (Kgl. Bibl., opgives forf. „1677?“), men er snarere fra 1660). — Halland: Kr. Bondes Relat. $19/8$ 58 (Handl. r. Sk. h. VI, 91, 98). — Stb. t. Skytte $9/8$ 60 (Konc.). — Ø. Gønge Tingbog $6/5$, $17/0$, $15/7$, $10/0$ 75 (LA.). — Durell t. Reg. $22/8$ 75 (SRA.). — Stb. t. Lds.höfdingerne $28/8$ 61 (Konc.). — Tingsvidne af 12 Mænd om Torsebro-Gedebækvejen $10/5$ 66 (Engestr. IX, 1, 26). — Lign. fra

- Gønge Ø. og V.ting om Markerød-Ørkellyng 1672 og 74 (ib.). — Rønneby: Resol. paa dets Memor. $\frac{3}{8}$ 61 (Konc.). — Posten: Sk. Komm. QQ. I, 355 og X: $\frac{9}{10}$ 69. — Carlsson II, 70. — Marg. Skeel t. Stb. $\frac{16}{8}$ 61 (GA.) [Om den nye Landevej i Espinge, Hurfva Sogn]. — *Magalotti*: E. Tegnér, Tvenne ital. res. i Sverige (Ymer 1890). — Cronh. II, 158. — Anders *Tidströms* resa i Hall. Sk. B. 1756 (ed. Weibull 1891). — [Hallandske Milepæle fra Karl XI's Tid ogsaa paa „Skansen“ ved Sthlm].
- 4) Reg. t. Genguv. $\frac{20}{12}$ 65 (RR.). — RP. $\frac{21}{11}$ 66.
- 5) *Danske Anslag*: Duvall $\frac{20}{4}$ 61 (Becker I, 232). — Stb. t. Reg. $\frac{17}{10}$ 61 (SRA.). Reg. t. Stb. $\frac{7}{2}$, $\frac{8}{4}$, $\frac{5}{8}$, $\frac{22}{12}$ 63 (GA.). — Stb. t. Lilliehök $\frac{18}{4}$ 63 (Konc.). — Carlsson II, 279. — Herm. Kristensen: Lilliecrona $\frac{10}{8}$ 66 (Becker II, 160). — Banér t. Kg. $\frac{18}{8}$, $\frac{23}{8}$, $\frac{27}{8}$ 66; $\frac{18}{2}$, $\frac{11}{8}$, $\frac{28}{8}$, $\frac{29}{7}$, $\frac{19}{8}$ 67 (SRA.). — Kg.brev $\frac{21}{8}$ 67 (GA.). — H. Kr.s Supplik $\frac{1}{8}$ 67 (SRA., Äldre Handl. r. Sk. etc.). — Nogen Løjtn. Pål Ram (Rafn) kendes ikke i den da. Armés Ruller, derimod en Fændrik Peter Rahfl, som reduceredes $\frac{28}{3}$ 61. (Velvill. Meddel. af Obtlm. Hirsch).
- 6) *Landdag 1668*: Banér t. Kg. $\frac{21}{3}$, $\frac{17}{8}$ 67; $\frac{24}{4}$ 68 (SRA.). — Donner t. Leyonsk. $\frac{27}{4}$ 68 (Konc.). — Poppelmans Klage over Hr. Johan $\frac{28}{7}$ 68 (ib.).
- 7) *Komm. 1669*: Wägner 28 ff. — Instruks og Bimemor.: ibid., Bilagor. — Dens Virksomhed: Wägner 31 ff. — Dens Papirer bestaa af 40 Bind, hvert paa over 1000 Sider; hertil komme omhygg. førte Protokoller paa ialt 4200 S. — Landdagen: Styffe, L. i Malmö år 1669 (1845) pp. 8—27. — Tham II, 2. 67 ff. — Fryxell XIV, 190. — Cronholm II, 34 og 43.
- 8) *Lovarbejdet*: Carlsson II, 312, 331, 354. — Posse, Bidr. t. sv. lagstiftn. hist. 156.
- 9) RP. $\frac{4}{9}$ 72 (her efter Wägner 67), $\frac{5}{12}$ 72 og $\frac{3}{8}$ 73.
- 10) *Durell*: Udnævnelse $\frac{28}{7}$ 70 (LUB., Undervisn. Lund, Durells Sml.). — Indberetn. $\frac{81}{1}$ 75 (SRA., Ldshfdskr.), hvortil hører tre Memor. for Befalingsmdd. samt lign. for Magg. i Karlshamn, Kr.stad, Rønneby og Kr.nopel.
- 11) *Stændermødet i Lds.krone*: Leyonsk. t. Kammark. $\frac{8}{10}$ 73; t. Adelen, t. Bisp og Provster samt t. Befmdd. $\frac{21}{10}$ (Konc.) [Kg.brevet var af $\frac{7}{10}$]. — Leyonsk. t. Kg. $\frac{81}{10}$, $\frac{8}{11}$ 73 (SRA.), med Kopier af Præsternes ($\frac{21}{10}$), Stædernes ($\frac{8}{11}$), Adelens og Bøndernes (udat.) Tilbud. — Præsternes og Stædernes ogsaa i Orig. i GA. — Korn t. Leyonsk. $\frac{8}{11}$ 73 (ib.). — Hans Hjort: Cavallin III, 340. — Jakob Baden klager $\frac{22}{12}$ 1673 til Leyonsköld over Vinstrups senere Chikanerier (GA.). — Leyonsk. t. Kg. $\frac{4}{12}$ 73 (SRA.).
- 12) *Stændermødet i Kr.stad*: Durell t. Kg. $\frac{6}{11}$ med Bilag af de fire Stænders Bevill. i Kopier. [Hvem er Caspar Gæes ibl. Adelens Underskr. ?] (SRA.). — Durell. t. de la Gardie $\frac{18}{3}$ 74, t. Lindsköld $\frac{4}{8}$ 74 (ib.).
- 13) Adelsmøde 1674: SRA., Äldre Handl. rör. Sk. etc. — Rostjenesterulle $\frac{4}{12}$ 74 (stds.), se ogsaa Rullen i GA. — Udskrivn.: Durell t. Kg. $\frac{21}{4}$, $\frac{2}{9}$ 74; t. Lindsköld $\frac{14}{9}$ 74; $\frac{18}{2}$, $\frac{4}{7}$ 75 (SRA.). — Leyonsk. t. Kg. $\frac{12}{7}$, $\frac{19}{7}$ 74 (ib.).
- 14) *Adelens Vrangvillighed*: Leyonsk. t. Kg. $\frac{4}{1}$, $\frac{25}{1}$, $\frac{8}{11}$ 75 (SRA.). — Durell t. Kg. $\frac{2}{5}$ 76 (ib.) med indlagt Designation over Ridderskabet. — Hvad iøvrv. Durells Höfdingedömme angaar, var siden Jan. 75 hele Blekinge, undt. Lister, lagt derfra under Kronobergs Len, og han havde til Gengæld faaet Froste,

Fers, Ingelst. og Jerrested Herr. (Durell t. Kg. $19/1$ 75, SRA.). Han vilde dog først „revidere“ den danske Lov og den svenske, da han ikke ansaa Forskellen mellem dem for saa stor, som alm. antaget.

- 15) *L. Daae*: Stemninger i Dmk. og Norge i Anledn. af og nærmest efter Adskillelsen („Vidar“, Kria. 1887).
- 16) *Da. Stemninger*: Duvall $27/9$ 60 (Becker I, 200). — Paskvil: Stb. t. Duvall $8/1$ 61 (Konc.). — Sadolin: Rørdam, Hist. Saml. o. Studier I, 545. — Solter: Stb. t. Lilliecrona $4/5$ 63 (Konc.). — Bøtker: Banér t. samme $20/4$ 67 (ib.). — Lilliecronas Breve $20/8$ 64; $17/8$, $20/3$ 66; $15/7$ 69 (Becker II, 42, 130, 131, 254). — Löwenklau: Fridericia i Da. biog. Leks. X, 598. — Reg. t. Leyonsk. $4/1$ 73 (GA.).
- 17) *Forbindelsen*: Konc. $29/8$, $7/7$ 61; $17/8$ 66; $20/2$, $24/4$ 67. — Byfgd. i Ldskr., Nils Jensøn, vil flytte t. Dmk.: ib. $25/10$ 67. — Baden: Ldshfd. t. Banér $25/4$ 65 (Konc.). — Vandsted: Kirkeh. Sml. 3 R II, 622. — Vinsløv: ib. 4 R VI, 561. — I Modsætn. til efter 1678 finder man i denne Tid yderst sjældent Bækkenbreve for Skaaninger i Sj. Reg. (kun $20/3$ 67 og $9/10$ 72). — Danske Læger etc.: Konc. $16/12$ 60, $21/2$ 61, $9/8$ 70. — Konc. $22/1$ 61: Fremmede fra Sjælland, som rejse gennem Landskrone, skulle forhøres om deres Rejses Maal af Kommand. og Bgm. Dette var dog en alm. Forskrift i Datidens Fæstninger.
- 18) *De to Regeringer*: Kr. Rantsov t. Stb. $1/8$, $14/9$ 61 o. o. (GA.). — Aksel Urup t. samme $8/7$ 60 (ib.). — Stb. t. Duvall $8/1$ 61 (Konc.). — Stb. t. Reg. $2/7$ 61; $18/8$ 63 (SRA.). — Tham II. 1. 20, 42. — RP. $18/1$ 66. — Cronh. II, 141. — Goess t. Kejser Leopold $9/12$ 61 (Wiener-Ark.) [Skaansk Bondeballét ved det danske Hof]. — Vaabenmærkerne: RP. $30/8$ 60: De danske nægtede, at Skaane nogensinde skulde have haft et partikulært Vaaben, men andre holde paa, at det skulde være Lindormen. — A. D. Jørgensen, Griffenfeld I, 236 f.; II, 23. — Tham II, 2, 43. — Den brandenb. Ges. (Da. Mag. 4 R. VI, 82). — Fryxells Handl. I, 200, 205, 208, 212, 214—15, 280. — Jørgensen, Griffenf. II, 15. — RP. $15/7$ 72. — Fryxells Handl. I, 229, 326, 328, 330, 335, 339, 342, 344, 354. — Nyt H. T. II, 600 og 602 (Kr. Vs Sindsstemning).